

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

1934

UTGIVEN

AV

PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

GENOM

BENGT HILDEBRAND

ÅRG. XXXV.

HÄFT. 1—4

INNEHÅLL.

	Sid.
Esbjörn Blåpanna och hans arvingar. Medeltidsstudier kring handlingar i Ribbingska huvudmannaarkeivet. Med 35 fig., 18 stamtavlor samt person- och ortregister. Av BENGT HILDEBRAND	1—183
Riksrådet Sten Axelsson Banérs dagbok 1584. Utg. med inledning och anmärkningar av fil. mag. ARNOLD SANDBERG, Lund	184—200
Sveriges första kvinnliga diplomat. Agenten Johan Möllers maka Catharina Stopia. Av docenten fil. dr RAGNAR LILJEDAHL, Uppsala	201—204
Borgerliga sigill. En axplockning från handlingar i Malmö stadsarkiv. Översikt och 27 teckningar av konstnären EINAR BAGER, Malmö	205—210
Författaren till anteckningarna om Stockholms Storskola och Uppsala Universitet i Personhistorisk Tidskrift 1915. Av järnvägstjänstemannen AUGUST GYNTHNER, Stockholm	211—213
Svenska porträttsamlingar. Av amanuensen fil. lic. CARL BJÖRKBOM, Stockholm	214—220
Meddelanden och recensioner	221—292
Erik Wilhelm Dahlgren in memoriam (m. bild). Av B. H—D	221—225
Historisk bibliografi för Sverige. Av B. H—D	225—229
Åtten Godenhielm. Av AQT	229—230
Sveriges riksdag 1592—1672. Av fil. kand. KARL-GUSTAF HILDEBRAND, Uppsala	230—232
Erik Soop. Av kapten FOLKE WERNSTEDT, Stockholm	232—233
Claudius Kloot. Av fil. kand., jur. stud. JAN CARL ALMQUIST, Stockholm	233—236
Johan Hadorph. Av amanuensen fil. kand. N. L. RASMUSSEN, Stockholm	236—237
Släkten Svenonius. Av AQT	237—238
Johan Henric Lidén. Av B. H—D	238—240
Masreliez och Ehrensvärd. Av B. H—D	240—241
Anders Otto Lindfors. Av B. H—D	241
Gabriel Poppius. Av docenten fil. dr, jur. kand. ERIK FAHLBECK, Djursholm	241—243
Strindbergs andra äktenskap. Av fil. dr RUBEN G:SON BERG, Stocksund	243—245
Från Sörmlandsbygd till skotska lågländerna. Av B. H—D	245—247
Lotten Dahlgren och hennes sista bok. Av författarinnan SIGRID LEIJONHUFVUD, Stockholm	247—248
Nils Östman in memoriam. Av amanuensen fil. lic. DANIEL ALMQVIST, Stockholm	248—249
K. Akademien för de fria konsterna. Av B. H—D	249—250
Kungliga belöningsmedaljer. Av amanuensen fil. kand. N. L. RASMUSSEN	250—251
Hudiksvalls skola. Av arkivarien vid Stockholms Hälsovårdsnämnd fil. kand. GUNNAR HELLSTRÖM	252—254
Södermanland-Närkes nation i Uppsala. Av G. I.	255—260
Överståthållarämbetet. Av B. H—D	260
Västmanlandslitteratur. Av B. H—D	260—261
Linköpings Biblioteks Handlingar. Av B. H—D	261—262
Göteborgsläkare. Av B. H—D	262—263
Göteborgsbryggare. Av amanuensen fil. kand. EINAR SPRINCHORN, Stockholm	263—264
Växjö stifts herdaminne. Av B. H—D och fil. dr TONI SCHMID, Stockholm	264—265
Kring Östrabo och St Sigfrids källa. Av B. H—D	265—266
Hälsingborgs historia. Av B. H—D	265—266
Svenska slott och herresäten: Skåne. Av fil. dr frih. H. H. VON SCHWERIN, Lund	267—271
Dansk brevregistrant. Av B. H—D	272
Estlandslitteratur. Av B. H—D	272—273
Claës E. Schram in memoriam. Av G. I.	273—274
Gathenhielmiska kistorna. Av fil. kand. JAN LIEDGREN, Västerås	276—277
Kortare meddelanden och recensioner (jfr specificerad förteckning å s. v ff.)	274—292
Insända böcker	293
Frågor	294
Notiser	295
Personregister (utom till Blåpannastudien, som har särskilda register). Utarbetat av E. J.	296—302

PERSONHISTORISK
TIDSKRIFT

TRETTIOFEMTE ÅRGÅNGEN

1934

UTGIVEN AV

PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

GENOM

BENGT HILDEBRAND

STOCKHOLM 1935

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

343263

FRANZOSISCHES

RECHENBUCH

FÜR DEN VERKEHR

UTGIVEN MED STATSUNDERSTÖD

AV

BERNARDINI

IN DER DRUCKEREI VON

1844

I N N E H Å L L.

Text.

	Sid.
Esbjörn Blåpanna och hans arvingar. Medeltidsstudier kring handlingar i Ribbingska huvudmannarkivet. Med 35 fig., 18 stamtavlor samt person- och ortregister. Av <i>Bengt Hildebrand</i>	1—183
I. Inledning	1—10
II. Esbjörn Blåpannas ungdomshistoria, hans kungatjänst hos de sista Folkungarna	11—31
III. Esbjörn Blåpannas rehabilitering	31—36
IV. Österbyväpnaren i Tumbo. Rekarnebygdens frälseläkter	36—63
V. Esbjörn Blåpannas Västgötaprocess	64—71
VI. Esbjörn Blåpanna och Katarina Nilsdotter sörja för sin ålderdom. Riddaren Nils Gustafsson och Esbjörn. Engelbrektsfejden	71—82
VII. Året 1437 och arvsprocessen. Herr Nils' och Erik Pukes planer på Blåpannagödsen. Erik Pukes avrättning	82—86
VIII. De sista åren på Österby. Esbjörns och Nils Gustafssons död	86—88
IX. Anders Ruska och gårdarna i Tumbo och Lista	88—96
X. Blåpannaarvet under konung Karl Knutssons räfst. Mörby i Husby-Rekarne och Katarina Nilsdotters arvingar	96—102
XI. Blåpannaarvet på riksmötet i Arboga 1471	102—107
XII. Familjen Ruska på Vargarn	107—108
XIII. Herr Johan Gervinsson Ruska, artium liberalium baccalaureus, kyrkoherde i Bälinge, kanik i Strängnäs	108—121
XIV. Tibble-Vargarns-ätten. Häradshövdingen Erik Larsson i Tibble och kyrktjuven Jöns i Anunsta. Häradshövdingen Peder Eriksson i Vargarn	121—125
XV. Peder Knagh och hans första gifte	125—132
XVI. Blåpannaarvingarna återvinna Österby. Peder Knaghs omgifte	132—137
XVII. Frälseläkterna från Yxta	138—141
XVIII. Väpnaren Anders Ragvaldsson på Valsta och hans familj	141—150
XIX. Peder Knaghs och Peder Erikssons sista tid. Knaghs barn. Blåpannaättlingarna utdö och arvet går i sidoled	150—154
XX. Blåpanna- och Valstaarvet hos Forstena-släkten och ätten Ribbing	154—167
Bilaga (dombrev 1399)	168
Register, utarbetat av <i>E. F.</i>	169—183
Personregister	169—179
Ortregister	179—183
Riksrådet Sten Axelsson Banérs dagbok 1584. Utgiven med inledning och anmärkningar av <i>Arnold Sandberg</i>	184—200
Sveriges första kvinnliga diplomat. Agenten Johan Möllers maka Catharina Stopia. Av <i>Ragnar Liljedahl</i>	201—204

Borgerliga sigill. En axplockning från handlingar i Malmö stadsarkiv.	
Översikt och 27 teckningar av <i>Einar Bager</i>	205—210
Författaren till anteckningarna om Stockholms Storskola och Uppsala Universitet i Personhistorisk Tidskrift 1915. Av <i>August Gynther</i>	211—213
Svenska porträttsamlingar. Av <i>C. Björkbom</i>	214—220
Meddelanden och recensioner	221—292
Erik Wilhelm Dahlgren in memoriam (m. bild). Av <i>Bengt Hildebrand</i>	221—225
Historisk bibliografi för Sverige. Av <i>B. H-d.</i>	225—229
Ätten Godenhielm. Av <i>Aqut</i>	229—230
Sveriges riksdag 1592—1672. Av <i>Karl-Gustaf Hildebrand</i>	230—232
Erik Soop. Av <i>F. W-t.</i>	232—233
Claudius Kloot. Av <i>Jan Carl Almquist</i>	233—236
Johan Hadorph. Av <i>N. L. Rasmusson</i>	236—237
Släkten Svenonius. Av <i>Aqut</i>	237—238
Johan Henric Lidén. Av <i>B. H-d.</i>	238—240
Masreliez och Ehrensvärd. Av <i>B. H-d.</i>	240—241
Anders Otto Lindfors. Av <i>B. H-d.</i>	241
Gabriel Poppius. Av <i>E. F.</i>	241—243
Strindbergs andra äktenskap. Av <i>Ruben G:son Berg</i>	243—245
Från Sörmlandsbygd till skotska lågländerna. Av <i>B. H-d.</i>	245—247
Lotten Dahlgren och hennes sista bok. Av <i>Sigrid Leijonhufvud</i>	247—248
Nils Östman in memoriam. Av <i>D. A.</i>	248—249
K. Akademien för de fria konsterna. Av <i>B. H-d</i>	249—250
Kungliga belöningsmedaljer. Av <i>N. L. Rasmusson</i>	250—251
Hudiksvalls skola. Av <i>Gunnar Hellström</i>	252—254
Södermanlands-Närkes nation i Uppsala. Av <i>G. I.</i>	255—260
Överståthållarämbetet. Av <i>B. H-d</i>	260
Västmanlandslitteratur. Av <i>B. H-d.</i>	260—261
Linköpings Biblioteks Handlingar. Av <i>B. H-d</i>	261—262
Göteborgsläkare. Av <i>B. H-d</i>	262—263
Göteborgsbryggare. Av <i>E. Spr.</i>	263—264
Växjö stifts herdaminne. Av <i>B. H-d</i> och <i>Toni Schmid</i>	264—265
Östrabo och St Sigfrids källa. Av <i>B. H-d</i>	265—266
Hälsingborgs historia. Av <i>B. H-d</i>	266—267
Svenska slott och herresäten: Skåne. Av <i>H. H. von Schwerin</i>	267—271
Danskt brevregistrant. Av <i>B. H-d</i>	272
Estlandslitteratur. Av <i>B. H-d</i>	272—273
Claës E. Schram in memoriam. Av <i>G. I.</i>	273—274
Gathenhielmska kistorna. Av <i>Jan Liedgren</i>	276—277
Kortare meddelanden och recensioner (jfr nedan s. V)	274—292
Insända böcker.	293
Frågor	294
Notiser	295
Personregister (utom till Blåpannastudien, se ovan). Utarbetat av <i>E. J.</i>	296—302

Illustrationer.

Sid.

Tumbo kyrka	3
Medicine professor Seved Ribbing	6
Kungabrev 1372 för Esbjörn Blåpanna	28
Järnbeslagen dörr från Lista kyrka	35
Riddaren och riksrådet Bengt Jönsson (Oxenstierna)	77
Lista kyrka	92
Domprosten i Strängnäs decr. doct. Helge Petersson	117
Kaniken Johan Ruskas jordebok	119
Sköldebrev 1483 för väpnaren Peder Knagh	128
Altarskåp i Tumbo	135
Antavla för landshövdingen Gustaf Eriksson Ribbing	157
Ribbingska huvudbanér	8, 155
Löjtnanten Bengt Reinhold Ribbing	166
Frälsemannasigill	12, 17, 19, 37, 39, 47, 55 f., 61, 91, 107, 115, 123 f., 139, 144, 151, 163 f.
Biskopen i Strängnäs decr. doct. Cort Rogges sigill	116
Sigill för priorn och konventet i Eskilstuna johanniterkloster	148
Borgerliga sigill	206, 208 f.
Riksbibliotekarien Erik Wilhelm Dahlgren	221

Stamtavlor 14, 16, 21 f., 45, 48 f., 57, 60, 94, 101, 125, 133, 140, 142, 153, 155, 160 f.

I avdelningen Meddelanden och recensioner behandlade skrifter.

	Sid.
AHLENIUS, H., Oscar Levertin, anm. av R. G. B.	274
AHNLUND, N., Engelbrekt	274
» » Ståndsriksdagens utdanning 1592—1672, anm. av Karl-Gustaf Hildebrand	230
» » se även Överståthållarämbetet.	
Akademien för de fria konsterna, K., publikationer, anm. av B. H—d	249, 280
ALMQUIST, H., Den Voigt—Braun—Johanska samlingen	281
» J. A., Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden, II: 1—2	274
» J. C., Bördsrättsförordningen 1720.	282
AMINOFF, G., Axel Hamberg	290
ARNE, T. J., Hans Hildebrand som förhistoriker	278
BECKMAN, B. J., Olof Håkansson	275
BELFRAGE, N., Erik Soop och Västgöta ryttare, anm. av F. W—t	232
BERGHMAN, A., Borgerliga vapen	281
[BERZELIUS, J.], Jac. Berzelius brev. Supplement utg. av A. HOLMBERG	275
Blekingelitt.	275, 287
BOBÉ, L., se Danmarks Adels Aarbog.	
BOËTHIUS, B., se Överståthållarämbetet.	
BONDE, K., Sant och intressant, anm. av B. H—d	245
BRILLOTH, Y., Svensk kyrkokunskap	275
BRING, S. E., Bibliografisk handbok till Sveriges historia, anm. av B. H—d	225
» » En deposition i Boktryckerisocieteten 1703	276

BÅÅTH, L. M., se Hälsingborgs historia.	
CARLSSON, I., se Lindfors, A. O.	
CARPELAN, T., se Finlands Adelskalender.	
CEDERSTRÖM, R., Finlandica	280
CLEMENSSON, G., Slakten Dubb	263
CURMAN, S., se Sveriges kyrkor	284
DAHLGREN, LOTTEN, Frances von Koch, anm. av Sigrd Leijonhufvud	247
Danmarks Adels Aarbog 1935: Stamtavler av LOUIS BOBÉ	292
Danmarkslitt.	267, 272, 291 f.
EFVERGREN, C., se Minnen från Hälsingborg.	
ELGENSTIERNA, G., Den introducerade svenska adelns ättartavlor	276
ESSEN, EDW. VON, Fornä tiders Essar	276
ESTLANDER, L., Biblioteket i ett österbottniskt prästhem	290
Estlandslitt.	272, 273
FABRITIUS, A., Släkten Schwensen	291
» » Stamtavle över Familien Grandjean	291
FALK, E., Drag ur Daniel Tilas' liv	276
Finlands Adelskalender 1935, red. av T. CARPELAN, anm. av E. von Born	290
Finlandslitt.	229, 290 f.
FLEETWOOD, H., se Hälsingborgs historia.	
Från gamla skolhus och lärarhem, red. av G. VIRDESTAM	287
GADOLIN, C. A. J., Åbo handlande borgerskap	291
GEJROT, H., och RÄF, P. H., Lärarmatrikeln 1934, anm. av G. I.	277
GOBOM, N., Bergsrådet Nils Dalbergs resejournal 1770/71	262
GODENHELM, B., Ätten Godenhielm, I, anm. av Aquat	229
Gotlandslitt.	285
GRANDJEAN, P. B., se Hälsingborgs historia.	
GYLLENHAAL, L. H., se Müllern-Aspegrén, U.	
Göteborgslitt.	234, 262, 263, 276, 281
HALLBERG, B., Claudius Kloot, anm. av Jan Carl Almquist	233
HEDLUND, S., Johannes kapell och kyrka	284
HERMANSÉN, V., se Worsaae, J. J. A.	
HELLGREN, P. G., Sigillstammar, sigill och försegling inom svenska postverket	281
HILDEBRAND, BENGT, Bror Emil Hildebrand, anm. av N. L. R.	277
» » Om Kilian Støbæus och hans samlingar	278
HOLMBERG, A., se Berzelius, J.	
» B., se Olof Hammarsten	290
» P., se Lindfors, A. O.	
HULTMARK, E., Kungl. Akademiens för de fria konsterna utställningar 1794—1887, anm. av B. H—d	250
Hågkomster och livsintyck, saml. 15	278
Hälsingborgs historia, med bidrag av L. M. BÅÅTH, H. FLEETWOOD, T. MÅRTENSSON, N. L. RASMUSSEN och P. B. GRANDJEAN	266
Hälsinglandslitt.	252
JOHANSEN, P., Die Estlandsliste des Liber Census Daniae, anm. av B. H—d	272
Katalog des estländischen Generalgouverneursarchiv aus der Schwedischen Zeit av O. LIIV, A. PERANDI och N. LOONE	273
Kirkehistoriske Samlinger	292
KLEBERG, J., De äldre Vasavapnen	281
» » Heraldik	281
» » Kalender över ointroducerad adels förening, anm. av G. I.	279
KLINCKOWSTRÖM, A., Klinckan berättar om böcker och vänner, 1	279
» » Klinckans minnen, 2	279
LAGERHOLM, J., Södermanland-Närkes nation, anm. av G. I.	255
LINDBERG, E., Förteckning över Kungl. Akademiens för de fria konsterna samlingar	280
LINDÉN, B., Kommunala arkiv och deras vård	280
LIIV, O., se Katalog des estländischen Generalgouverneursarchiv.	

	Sid.
LINDFORS, A. O., en pionjär för kroppskultur i Sverige. Under medverkan av E. WRANGEL, O. HOLMBERG och I. CARLSSON utg. av T. LINDFORS, anm. av B. H—d	241
» T., se Lindfors, A. O.	
Linköpings Biblioteks Handlingar, anm. av B. H—d	261
LOONE, N., se Katalog des estländischen Generalgouverneursarchiv.	
LORICHS, L. L., arbeten om Västmanland, anm. av B. H—d	260
Lundalitt	241, 278, 286
LUNDMARK, E., Maria Magdalena kyrka	284
LÖFSTRÖM, K., Kungl. medaljen Litteris et Artibus, anm. av N. L. Rasmusson	250
Marinstaben 1884—1934	280
Meddelanden från Kungl. Akademien för de fria konsterna	280
» » Riksheraldikerämbetet 1934	281
» » släktföreningen Aminoff	275
» » svenska riksarkivet 1932 och 1933	280
Med hammare och fackla, V, anm. av B. H—d	287
Minnen från Hälsingborg och dess skola, red. av C. EFVERGREN	278
Minnesskrift ägnad 1734 års lag, 1—3	281
MOSELIUS, C. D., Louis Masreliez' och Carl August Ehrensvärds brevväxling, anm. av B. H—d	240
MÜLLERN-ASPEGRÉN, U., och GYLLENHAAL, L. H., Anteckningar om släkten Aspegrén, anm. av B. H—d	275
MÄRTENSSON, T., se Hälsingborgs historia.	
NELSON, A., Johan Henrik Lidéns levnad, anm. av B. H—d	238
NIELSEN, L., Registrant over Breve fra og til danske, anm. av B. H—d	272
Nordiska museets och Skansens Årsbok. Fataburen 1934, anm. av B. H—d	288
NORDLUND, J., Lärare vid Hudiksvalls skola 1650—1858, anm. av G. Hellström	252
Numismatiska Meddelanden XXVIII	289
När jag gick i skolan	278
Närkeslitt.	255
OHLSSON, H. TH., Biografisk matrikel över svenska kyrkans prästerskap 1934, anm. av G. I.	282
PERÄNDI, A., se Katalog des estländischen Generalgouverneursarchiv.	
PERSSON, A. W., Med hacka och med spade	282
QUENSEL, ALICE, Johannes kapell och kyrka	284
RASMUSSON, N. L., se Hälsingborgs historia.	
ROOSVAL, J., se Sveriges kyrkor	284
RÅF, P. H., se GEJROT, H.	
Samlaren 1934	289
SANDSTRÖM, K. G. A., se Överståthållarämbetet.	
Saxons bok på 75-årsdagen	283
SCHILLER, H., Hedersmän från fordom och nu	283
» » Skåne genom två sekler	283
SCHÜCK, H., Johan Hadorph, anm. av N. L. Rasmusson	236
SCHMID, TONI, Sveriges kristnande	283
SEITZ, H., S. Barthélemy	280
SERNER, GERTRUD, se Svenska slott och herresäten.	
SJÖDIN, L., Meddelanden om kanslistilar	281
Skånelitt.	241, 266, 267, 275, 278, 283, 287
Smålandslitt.	264, 265, 287
STEENSTRUP, J., Nogle Omrids af min Virksomhed som Universitetslærer	292
STENSTRÖM, F., Läkekunstens och Hälsovårdens företrädare i Göteborg	262
» » Per Dubb och hans livsgärning	262
Stockholmslitt.	249, 260, 284, 285
STRINDBERG, FRIDA, Strindberg och hans andra hustru, anm. av Ruben G:son Berg	243
SUNDBERG, EMIL, Tranebergsmysteriet, anm. av B. H—d	283
» H., se Överståthållarämbetet.	
SVEDELIUS, JULIA, År och människor	284
SVENONIUS, F., Släkten Svenonius, anm. av Aqut	237

	Sid.
Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift 1934, anm. av B. H—d	289
» slott och herresäten: Skåne, red. av GERTRUD SERNER, anm. av H. H. von Schwerin	267
Sveriges kyrkor, utg. av S. CURMAN och J. ROOSVAL	284
Svio-Estonica 1934	273
Södermanlandslitt.	245, 255, 274, 284
THORDEMAN, B., Hans Hildebrand som medeltidsforskare	278
» Svensk medaljkonst	285
Upplandslitt.	273, 287
Uppsalalitt.	238
WALDÉN, B., Engelbrektsfejden	285
WEDBERG, B., Gabriel Poppius, anm. av E. F.	241
» Gustav Philip Creutz som brottmålsdomare	282
Vem är det?, anm. av A. Almhult	285
WERIN, A., Esaias Tegnér	286
WESTGREN, A., Åke Gerhard Ekstrand	290
WESTIN, G., Svenska kyrkan och de protestantiska enhetssträvandena under 1630-talet	287
» Ur den svenska folkväckelsens historia och tankevärld, III: 2	286
Vetenskapsakademiens Årsbok 1934	290
WIBERG, L., Bryggare och bryggerier i Göteborg, anm. av E. Spr.	263
WIDSTRAND, A., Sveriges läkarehistoria, 4:e följden, del 4	285
VIRDESTAM, G., Kring Östrabo och S:t Sigfrids källa, anm. av B. H—d	265
» Växjö stifts herdaminne, del VIII, anm. av B. H—d och Toni Schmid	264
» se även Från gamla skolhus och lärarhem.	
WORSAAE, J. J. A., En Oldgrandskers Erindringer, utg. av V. HERMANSEN	292
WRANGEL, E., se Lindfors, A. O.	
Västgötalitt.	232, 233, 283, 287
Västmanlandslitt.	260, 288
Östgötalitt.	238, 261, 287, 288
Överståthållarämbetet 1634 ^{18/19} 1934, med bidrag av N. AHLNUND, K. G. A. SANDSTRÖM, H. SUNDBERG och B. BOËTHIUS, anm. av B. H—d	260

FÖRKORTNINGSLISTA.

AOSB	= Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling.
ATA	= Antikvarisk-topografiska arkivet, Vitterhetsakademien.
BSH	= Bidrag till Skandinaviens historia, utg. av C. G. Styffe.
DS	= Svenskt Diplomatarium (Diplomatarium Suecanum), utg. gm J. G. Liljegren, B. E. Hildebrand, E. Hildebrand och S. Tunberg,
GFR	= Konung Gustaf den förstes registratur.
HH	= Historiska Handlingar.
HS	= B. E. Hildebrand, Sv. sigiller från medeltiden.
HSB	= Handlingar rörande Skandinaviens historia.
HT	= (svensk) Hist. Tidskr.
KHÅ	= Kyrkohist. Årsskrift.
KrLL	= Kristoffers landslag.
MELL	= Magnus Erikssons landslag.
MESTL	= » » stadslag.
MSD	= Mindre sekreta deputationen.
NTBB	= Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen.
PHT	= Personhistorisk Tidskrift.
RHO	= Riddarhusordningen.
RPB	= Svenska Riks-Archivets Pergamentsbref.
SAT	= Svenska Autografsällskapets Tidskrift.

- SD = Svenskt Diplomatarium fr. o. m. år 1401, utg. gm C. Silfverstolpe och K. H. Karlsson.
SFSS = Samlingar utg. av Svenska Fornskrift-Sällskapet.
SRA = Svenska riksdagsakter.
SRAP = Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll.
SRS = Scriptorum rerum Suecicarum medii ævi.
ST = Sveriges Traktater, utg. av O. S. Rydberg.
SU = Sekreta utskottet.
KA = Kammararkivet.
KrA = Krigsarkivet.
KB = Kungl. Biblioteket.
LA = Landsarkiv.
LUB = Lunds Universitetsbibliotek.
RA = Riksarkivet.
UD = Utrikesdepartementet.
UUB = Uppsala universitetsbibliotek.
VHAA = Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.
-

Esbjörn Blåpanna och hans arvingar.

Medeltidsstudier kring handlingar i Ribbingska huvudmannarkivet.

Av Bengt Hildebrand.

I. Inledning.

1. Lokaltraditionen.

Vid kyrko- och skolrådssammanträde den 3 maj 1931 i Tumbo församling, Västerrekarne, Södermanland, förededde ordföranden i avskrift en köpehandling av den 3 juli 1438, varigenom väpnaren Esbjörn Blåpanna å Österby till Tumbo kyrka försålt fem örtugland jord i Övlingby inom socknen. Köpebrevet i fråga, som i vidimerad kopia från 1696 hittats i Kammararkivet, rörde den jord, som nu sedan urminnes tid i socknen går under namnet Klockarvretarne. Besiktning av dessa skulle hållas våren 1931, varför den nyfunna och bevittnade kopian av det förlorade originalbrevet givetvis var av vikt såsom en juridiskt användbar åtkomsthandling till jorden i fråga. Uppgift om brevet intogs i kyrko- och skolrådets protokoll för dagen.¹

Så höjer stundom även det länge sedan förgångna lågmält sin stämma mitt i det moderna livets oro och jäkt. Att ett mänskligt dokument även efter ett halvt årtusendes utveckling och stor-

¹ Esbjörn Blåpannas salubrev av Österby ²/₇ 1438 ang. jord i Övlingby, vilket är omnämnt i Sandbergiska Saml., KA, FF 7088, finnes i vidimerad avskrift av pastor loci E. Mozelius i »Copier af de breek, hwar med Consistorium Stregnensis verificerat anteckningarne på Herr Biskopens och samptl. Clerecietz . . . etc. inkombster», i ser.: Kyrkor, skolor och hospital, Strängnäs stift, Allm. kyrkor: Allm., sid. 73, Kammarark. Att kopian härleder sig från 1696 ses av Mozeli vidare anteckning i frågan ibid. s. 146, dat. Tumbo d. 16 jan. 1696; jfr även anteckn. om prästerskapets och klockarens inkomster i Tumbo o. Råby, punkt 8, ibid. s. 144. — Avskrift av kopian har meddelats till Tumbo församling. För uppgifterna därifrån har jag att tacka framl. kyrkoherden H. Lagergren.

mar kan bibehålla rättslig giltighet och ekonomiskt värde är visserligen långt mindre enastående än mången tror men ändock ett så pass märkligt faktum, att det kunde förtjäna att framhållas.

*

Minnet av den sockenbo i Tumbo, som 1438 överlät markstycket i Övlingby till sin hemkyrka, har inom församlingen alltid i någon mån levat kvar. Detta minne, under seklernas gång alltmer förtunnat, knöt sig till slut endast till det faktum, att nämnda köpebrev från 1438 i — numera tyvärr obefintligt — original ännu vid 1800-talets början fanns tillgängligt i sockenkyrkan. Även sedan det försvunnit, fortlevde dock hågkomsten. Den nitiske prästmannen Eric Philip Pladecius, komminister i Tumbo och kapellan i Råby, upplade nämligen år 1816 en i handskrift in quarto alltjämt bevarad »Topografisk Beskrifning öfver Tumbo och Råby socknar», med kort referat av medeltidsbrevet i fråga.² Det hade, skrev pastor Pladecius vördsamt, år 1438 utfärdats av »Herr Esbjörn Blåpanna till Österby Säterier». På så vis kunde notisen om denna jordförsäljning genom en hembygdsintresserad tidningsmans undersökningar slutligen nå fram till trycket, i en artikel i Sörmlandsposten den 29 januari 1927.³

Enligt from sed innehöll salubrevet av 1438 även den passus, att vad jorden var bättre än den undfångna köpesumman, det gav Esbjörn Blåpanna till Tumbo kyrka för sin själ och för sina förfäders själar. En del av denna jord, socknens s. k. Klockarvretar, ligger nu intill skolan och är fruktträdgård. Och befolkningen säger, att Tumboklockaren alltid får så goda äpplen, därför att de växa på kyrkojord.³

*

Eric Philip Pladecius var icke den förste av Tumbosocknens vördiga själasörjare, som ägnat sin uppmärksamhet åt Esbjörn Blåpanna. År 1696 hade kyrkoherden Ericus Mozelius suttit lutad över pergamentsbrevet från 1438 och nedskrivit anteckningar om de tvenne klockarvretarne. Med lika pittoresk anakronism, som Pladecius 1816 skulle begagna, omtalade Mozelius den-

² Pladecius' Beskrifning finnes i Tumbo kyrkas arkiv.

³ G. Widegren, Strövtåg i Rekarnebygden, XIX: Österby — en gård med 500-årig ägarelängd. — Till Widegrens historik lämnade jag några bidrag, vilka emellertid tillkommo på så tidigt stadium av mina forskningar i ämnet, att de innehålla en del oriktigheter.

na kyrkans jord såsom köpt av »wälb:ne H:r Esbiörn Blåpanna fordom ägande till Österby gård».⁴

Mera levande hade minnet av Esbjörn tidigare varit på just hans egendom Österby i Tumbo, som nu tillhör överstelöjtnanten C. J. von Plomgren. Detta gods ingick en tid i det von Höpkenska fideikommisset, dit det kommit från generalmajoren greve Al-

Fig. 1. Tumbo kyrka i Västerrekarne, Södermanland. Uppförd av gråsten omkr. 1100, tornet tillbyggt omkr. 1300. Kyrkan har valvmålningar från 1400-talets senare del. Efter fotografi i ATA.

brecht von Lantingshausen. Denne åter hade köpt gården av hall- och manufakturiskalen C. Fr. Ternell, svärson till den stridbare mösspolitikern på Strängnässtolen, Jacob Serenius.⁵ Biskopen, som avled i sept. 1776, hade själv endast kort tid ägt Österby. Han hade s. å. köpt det av löjtnanten *Bengt Reinhold Ribbing* (f. 1729, † 1794).⁶

⁴ Om Mozellii anteckningar se not 1 ovan.

⁵ Widegren, a. a.

⁶ Då B. R. Ribbings (*Elgenstiernas* ättartavlor, adl. ätt. Ribbing, tab. 13) första hustru Elisabeth Charlotta Berch avlidit 1774 ^{28/9}, på Hallunda i Botkyrka sn (Söd.), förrättades boupppteckning efter henne 1775 ^{28/1} (or. i Ribbingska huvudmannarkivet, tillhör prof. Lännaart Ribbing, Stockholm; se vidare nedan i texten s. 7). Bengt Reinhold Ribbing ägde då ännu, utom det nämnda Hallunda (2 man-

Denne Bengt Ribbing var i själva verket Esbjörn Blåpannas sentida arvtagare, ehuru icke ättling eller frände, emedan Blåpannagodsens på 1500-talet genom sidoarv förts från med Esbjörn befryndade släkter över till obefryndade.⁷ Genom kammarjunkaren *Erik Pedersson Ribbings* (f. 1577, † 1623) ingifte 1606 i Forstenasläkten hade Ribbingarne ärvt Österby.⁸ För Erik Ribbing själv var Esbjörn Blåpanna ännu ett aktuellt namn. Så sent som 1621 tvistade han inför rätta med översten Jesper Andersson Cruus om bitarna av Blåpannaarvet. Ribbing bifogade därvid i en av sina rättegångsinlagor en stamtavla, där Esbjörn Blåpanna figurerade överst, ehuru Ribbings föreställningar om sin blodsfrändskap med den gamle Österbyväpnaren visserligen voro alldeles oriktiga.⁹ Tidigare hade Ribbings maka *Anna Persdotters (Forstenasläkten)* farmors far, den välbekante *Lars Siggesson (Sparre)*, Gustav Vasas marsk, och före honom hans föräldrar med periodiskt återkommande nit men klen resultat stritt för att erhålla ersättning för det, som *deras* släkt på 1400-talet blivit frändömd av Esbjörn Blåpannas jord.¹⁰

Med allt detta ha såväl de vördiga kyrkoherdarna i Tumbo som de välborna herrarna Ribbing till Österby säkerligen haft mycket dimmiga föreställningar om den gamle frälseman, från

tal), Österby säteri, 2 mantal med $\frac{1}{4}$ rå och rör Kärrtorp, varunder lydde frälsehemmanen Gransby, Övlinge, Lövstad, Sörby och Hagby samt 14 st. torp och utjordar. I Österby hade »Capitaine» Berch (trol. felskrivning för Cancellie Rådet Berch, d. v. s. Fredrik Berch, Ribbings sväger och barnens förmyndare) en större in-tecknad fordran. I samma arkiv ligger det odat. konceptet till Ribbings salubrev å Österby med underlydande och inventarier till biskop Jacob Serenius, som också hade in-teckning i gården. Det talas i konceptet om Ribbings dåvarande (andra) fru, Eva Piper, som han äktade 1775 $\frac{26}{11}$, samt om biskopens tillträde till gården d. r nästkommande maj. Det är då tydligt, att konceptet härrör från möjligen sista dagarna i dec. 1775 eller snarare säkerligen förra delen av år 1776, ty Serenius dog i sept. sistnämnda år. Utom själva köpesumman (dels kontant, dels in natura) fick Ribbing i »äreskänk» roo lod nytt, arbetat, förgyllt silver. Ännu 1769, då sonen Carl Gustaf R. föddes, hade Bengt Ribbing bott kvar på Österby. Vid första hustruns död var han emellertid tydligen redan bosatt på Hallunda i Botkyrka sn.

⁷ Se utredningen härom i kap. XIX nedan och stamtavlan s. 153.

⁸ Erik Ribbing (Elgenstierna, tab. 8) är mest känd genom sin verksamhet för Älvsborgs lösen som kommissarie i Västmanland 1614—1618, se I. Simonsson i Medd. fr. Sv. Riksarkivet, ny följd, I: 66—70, tr. 1927, s. 459, och handlingar om E. R. i Ribbingska huvudmannarkivet. Jfr stamtavlan s. 160.

⁹ Ribbings processinlagor i handskr. E 175, UUB, s. 115—118, 127—132, 245—248; Cruus' inlagor ibid. s. 173—174 o. 175—176. Inlagorna kunna särskiljas med ledning av anteckningar, handstilar och vattenstämplar. Jfr s. 141.

¹⁰ Sten Sture d. ä:s o. rådets dombrev 1490 $\frac{18}{2}$ (avskr. i B 16, fol. 80 v, RA; även i avskr. i Ribbingska kopieboken — om vilken se texten nedan — som nr 4); Sten Sture d. y:s stämmingsbrev 1514 $\frac{28}{8}$ (B 16, fol. 76 v, nr 114, RA; jfr Västergötl. Fornminnesfören:s Tidskr. I, h. 4—5, 1888, s. 21, not 1) samt stämmingsbrev av Gustav Vasa 1533 $\frac{18}{1}$ (B 16, fol. 82 v, nr 125; GFR 8, s. 166), 1541 $\frac{12}{3}$ (B 16, fol. 83 r, nr 127; GFR 13, s. 225) och 1547 $\frac{8}{2}$ (B 16, fol. 83 v, nr 128; GFR 18, s. 321). Jfr nedan s. 135 f.

vilken de senares äganderätt ytterst härledde sig. Och likväl har denna Ribbingska släktgren, som ännu i dag i ättartavlorna och adelskalendern står såsom *Österby üttegren*, utan tvivel mycket länge haft i sin ägo de originalhandlingar, som helt enkelt utgjorde Esbjörn Blåpannas och hans arvingars eget arkiv.

2. Arkivmaterialet.

Svensk arkivvård har i alla tider och inom alla samhällslager haft sina sorgliga kapitel. Ett sådant har Bengt Reinhold Ribbings sons sons son, medicine professorn vid Lunds universitet *Seved Ribbing* (f. 1845, † 1921) — den bekante läkaren, universitetsrektorn, föreläsaren och filantropen — under beklagande skildrat för författaren av dessa rader. Hos hans farfar, majoren *Carl Gustaf Ribbing* (f. 1769, † 1827) på Dävö i Munktorps socken, Västmanland, hände det nämligen, att pergamentsbrev buros ned från vinden och skuros itu för att användas som skinn till leksakstrummor åt släktens barn.¹¹ Har ännu Carl Gustaf Ribbing, såsom troligt är, innehaft Blåpannaarkivalier i original, så ha dessa i varje fall ingalunda alla förstörts. Minst sju numera i offentlig ägo befintliga pergamentsbrev, som stamma från Blåpannaarvingarnas familjearkiv, bära på baksidan den moderna proveniensanteckningen: »Från Afhulta efter Iverus 1851»¹² (till Kungl. Bibl.). Man frågar sig, om det kan vara en tillfällighet, att dessa brevs ägare var fornälskaren och samlaren brukspatron *Johan Fredrik Iverus* (f. 1772, † 1850),¹³ som bebodde herregården Avhulta — en granngård till det Ribbingska Dävö, beläget i samma socken. På något sätt har Iverus tydligen överkommit Ribbingearkivalier, som sedan räddats till offentlig ägo. Saken är av ej ringa vikt vid skildringen av Blåpannagårdarnas och ar-

¹¹ Seved Ribbings uppgift måste vila på hörsägen, ty C. G. Ribbing dog 1827 och Seved R. föddes först 1845. — Om Seved Ribbing se min biogr. i »Skåne. Årsbok» 1930, s. 3—14.

¹² De sju breven äro: a) Vinger 1372 ¹⁰/₃ (or. perg., RA); b) Österby 1417 ¹⁸/₁ (or. perg., RA; SD nr 2174 under 1416 ¹⁸/₁ — det bör emellertid vara från 1417, se E. O r t v e d, Cisterciordenen och dens Klostre i Norden, II, 1933, s. 279, 297 o. jfr följdbrevet ²⁰/₅ 1417, SD nr 2371); c) Sthlm 1446 ⁸/₁₀ (or. perg., RA); d) Sthlm 1483 ²⁶/₁₁ (or. perg., Kungl. Bibl.; avskr. i Ribbingska kopieboken nr 1); e) Gripsholm 1483 ¹⁸/₁₂ (or. perg., RA); f) Sthlm 1489 ²⁰/₁₀ (or. perg., RA); g) Vadstena 1506 ¹⁷/₁ (or. perg., RA; rör ej Blåpannaarvingarna, men måste stamma fr. Österbyarkivet, ty avskr. i Ribb. kopiebok. nr 23). Jfr även nedan s. 143 not 8 a.

¹³ En saml. brev t. Iverus finns i Kungl. Bibl. Hans 17 brev till J. G. Liljegren 1821—1834 finnas i Vitt.-akademien. Iverus' stora samlingar omfattade allehanda föremål, även naturalster (benägen uppgift av rektor G. I v e r u s, Sthlm).

vets historia. Den sentida proveniensanteckningen »Från Afhulta efter Iverus 1851» visar sig nämligen i vissa fall kunna bli ett kriterium på, att urkunder ha hört arkivaliskt samman med Österbyhandlingar. En sådan arkivalisk uppgift åter kan ibland vara

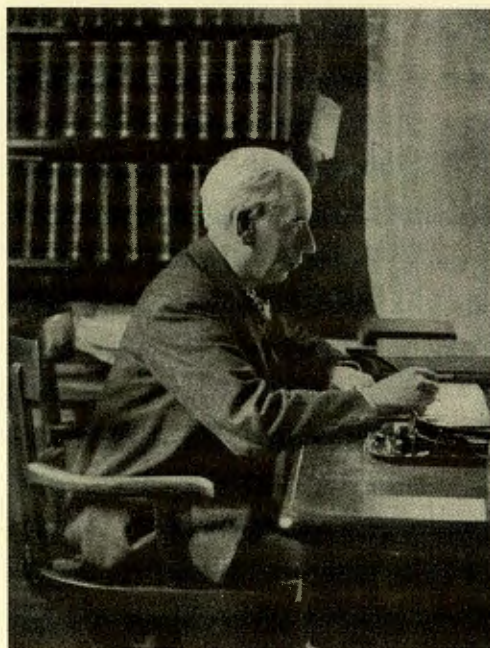

Fig. 2. Medicine professor SEVED RIBBING (f. 1845, † 1921), Lunds universitets rektor 1904—1907. Ägde Ribbingska huvudmannarkivet med Ribbingska kopieboken, innehållande i avskrift delar av Esbjörn Blåpannas och hans arvingars arkiv. Efter fotografi.

av vikt för utredning av vissa 1400-talsfrågor i detta sammanhang.

Trots vad som kan ha skett med en del äldre Ribbingska arkivalier, ärvde Carl Gustaf Ribbings son, kammarherren och expeditionssekretären *Gustaf Edvard Ribbing* (f. 1804, † 1882) likväl en icke ringa samling av släkthandlingar.¹⁴ Efter ytterligare några avsöndringar och tillägg¹⁵ fingo dessa, det *Ribbingska*

¹⁴ Den äldre delen härav torde G. E. Ribbing snarast ha ärvt efter sin faders halvbror, ord. kungl. hovpredikanten, prosten o. kyrkoherden i Stora Mällösa, teol. dr o. fil. mag. Bo Gustaf Ribbing (f. 1785, † 1850).

¹⁵ Sälunda kom efter kammarherre Ribbing karolinen landshövding Gustaf Abraham Pipers minnen till prof. Seved Ribbings yngre bror, fil. dr Lennart Ribbing. De ha delvis utgivits 1902 av numera prof. K. G. Westman. Den sista egentliga

huvudmannaarkivet, sin nuvarande utformning hos kammarherrens son, den förut nämnde professor *Seved Ribbing* i Lund. Det tillhör f. n. hans son och ättens nuvarande huvudman, professorn vid Konsthögskolan *Lännart Ribbing* i Stockholm.¹⁶ Helt nyligen har arkivet såsom deposition överlämnats till Riksarkivet.

*

Det *Ribbingiska huvudmannaarkivets* äldsta beståndsdelar i original härröra från Gustav Vasas bekanta riksråd *Peder Hansson (Forstenasläkt)* på *Valsta*¹⁷ i Västmanland, död omkr. 1545. Det var i själva verket denne, som genom sitt gifte förde *Blåpannaarvet* — gårdar och arkivalier — över till sin släkt, varifrån de sedan ärvdes genom hans sonsons dotter, den tidigare nämnda fru *Anna Persdotter*, till hennes make *Erik Pedersson Ribbing*s släktgren. Genom en i adelns ättartavlor förekommande, starkt förvanskad uppgift om riksrådet *Peder Hanssons* gifte, som går igen ännu i *Elgenstiernas* edition (del II, 1926, s. 803, *Forstena*-släkten, tab. 3), har sammanhanget länge varit fördolt.¹⁸ Först efter mycken forskning och med stöd av bl. a. i *huvudmannaarkivet* befintliga avskrifter av därifrån sedan försvunna medeltidshandlingar ha dessa förhållanden kunnat klarläggas.

Ehuru intet medeltidsbrev numera är kvar i original i arkivet i fråga, finnas likväl en rad sådana där sammanförda i avskrift i en högst intressant papperscodex in folio, *Ribbingiska kopieboken*. Vattenstämpeln visar, att papperet är *Amsterdamfabrikat* från 1683,¹⁹ vilket alltså är terminus post quem för avskrifternas tillkomst. *Kopieboken* omfattar 25 icke kronologiskt ordnade brev från tiden 1391—1542. De röra mest *Forstenasläktens* gårdar: *Österby* i *Tumbo*, *Vargarn* i *Lista* socken, *Västerrekarne* (Söd.), *Valsta* i *Odensvi* socken, *Åkerbo* härad (Västm.), och *Yxta*, nuv.

accessionen åter var ett antal handlingar, som prof. S. Ribbing erhöi efter fröken *Marina Ribbing af Zernava*, † 1909, med vilken friherrl. ätten *Ribbing af Zernava* utdog. — Om arkivet jfr även B. Hildebrand, Ett avltsbrev tryckt 1502 av *Gotfred av Ghemen* (i *NTBB* 1931), s. 259 f., och *PHT* 1930, s. 208 f., 1931, s. 145, och 1933, s. 143.

¹⁶ Förfr. stannar i största tacksamhetsskuld till framl. professor *Seved Ribbing*, hans likaledes framl. äldre son agronomen *Sigfrid Ribbing* samt till professor *Lännart Ribbing* för aldrig svikande, älskvärt tillmötesgående ifråga om mina studier i *Ribbingiska huvudmannaarkivet*.

¹⁷ *Valsta* i *Odensvi* sn, *Åkerbo* hd (Västm.).

¹⁸ Se utredningen nedan s. 154, not 19.

¹⁹ Vattenstämpeln identifierad med ledning av överkammarherren greve A. C. L. *Lewenhaupt*s saml. av dylika; jag står i tacksamhetsskuld till samlingens nuv. ägare, överstekammarjunkaren greve *Adam Lewenhaupt*, för att ha fått begagna detta utmärkta hjälpmedel.

Yxtaholm, i Lilla Mällösa socken, Villåttinge härad (Söd.). Av dessa höra Österby och Vargarn till Blåpannaarvet. Genom ättlingar av släkter från Valsta och Yxta leddes detta vidare. Ehuru alltså icke alla i kopieboken bevarade handlingar härstamma från Esbjörn Blåpannas närmare eller fjärrare fränder, ha dessa

Fig. 3. Landshövdingen GUSTAF ERIKSSON RIBBINGS (f. 1613, † 1693) till Österby och Valsta huvudbanér i Tumbo kyrka. Efter fotografi i ATA.

släktpapper slutligen sammanförts på den av hans gårdar, som längst stannade i Ribbingska ätten, nämligen Österby. Kopieboken kan därför betecknas såsom omfattande delar av Esbjörn Blåpannas och hans arvingars eget arkiv eller, om man så vill, det som slutligen blev Österby gamla gårdsarkiv.

Av de 25 breven i Ribbingska kopieboken äro två från 1300-talet (1391, 1399), båda eljest okända. Från 1400-talet äro 20 (9 före, 11 efter 1450) och av dessa 14 eljest okända. Slutligen

äro tre brev från 1500-talet, respektive 1506, 1529 och 1542 — det från 1529 eljest okänt. Det sista brevet, från 1542, rör direkt riksrådet *Peder Hansson* d. ä. av *Forstenasläkten*. Även detta ger en vink om de avskrivna originalhandlingarnas proveniens. Då utom de 25 dokumenten därjämte inskrivits en (onummerad) kopia av ett brev 1620 till Erik Pedersson Ribbing är kopian bokens härledning ytterligare klarlagd. Genom sammanställning av de i kopian bevarade diplomerna med urkunder, av vilka en del ursprungligen hört till samma privatarkiv men nu förvaras bland Riksarkivets samt Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens i Riksarkivet deponerade samlingar av pergamentsbrev eller i Uppsala Universitetsbibliotek, har efterföljande utredning uppstått. Levande framträder för forskaren härvidlag redan väpnaren Esbjörn Blåpanna själv i icke mindre än 40 bevarade brev från hans egen livstid.

3. *Esbjörn Blåpannas levnadsroll. Undersökningens syfte.*

I själva verket döljer sig bakom Esbjörn Blåpannas förgätna namn ett mycket långt och mycket innehållsfullt levnadsöde. Det märkliga ligger mindre hos mannen själv, som aldrig kom att tillhöra de ledande i samhället. Han hade icke ens rätt till den herretitel, riddarens prerogativ, som de sentida Tumboprästerna med anakronistisk vördnad gävo honom. Men hans person, liv och namn voro i hans ungdom och under hans ålders höst nära förbundna med namnen på dem, som i då pågående väldiga politiska kraftmätningar i Sverige voro föremål för allas blickar. Som de sista folkungakonungarna Magnus Erikssons och Håkans trogne tjänare på 1370-talet i deras strid mot inkräktaren Albrekt av Mecklenburg blev den unge Esbjörn ett av föremålen för den mäktige Bo Jonssons (Grip) förföljelser och hat.²⁰ Och med några av den Engelbrektska folkrörelsens främste ledare åter var den åldrande Österbyväpnaren ytterst intimt förbunden.²¹ Esbjörn Blåpannas namn har varit ett av de sista, som gingo över den olycklige Erik Pukes läppar »uppå hans yttersta tid»,²² innan hans huvud föll i Stockholm på Karl Knutssons befallning under början av år 1437. Historien åter om Esbjörn Blåpannas arvingar

²⁰ Se nedan s. 29, 34 ff.

²¹ Främst med riksrådet och lagmannen herr Nils Gustafsson (båt).

²² Herr Nils Gustafssons brev Österby 1437 ¹⁴/₁₀ (or. perg., Vitt.-akad.; brevet är skadat). Jfr nedan s. 84 ff.

och deras förhållanden efter hans död omkr. 1439 giva typiska, stundom sällsamma inblickar i en medeltida svensk lågfrälsekrets' öden, där icke heller prelatensiska inslag saknas.

Det material, som här meddelas, skulle på de allra flesta punkter kunna utvidgas. Det hade också från början varit författarens mening att giva en bredare framställning, i skarpare politisk-historisk belysning och med starkare anläggande av bl. a. social- och förvaltningshistoriska synpunkter. Tiden har icke räckt till härför. Jag har i många fall måst nöja mig med antydningar samt hänvisningar till litteratur och arkivalier, men de ovannämnda synpunkterna äro ingenstädes helt avglömda. Det svenska lågfrälsets historia är föga studerad från systematiska, vetenskapliga utgångspunkter. N. G. Djurklou skrev några värdefulla undersökningar på området. K. H. Karlssons *tryckta* studier röra mestadels högfrälset, men denne utmärkte forskare har liksom Claes Annerstedt i otryckta anteckningar efterlämnat ett rikt material för framtida undersökningar. Det lider intet tvivel, att en mera ingående forskning också i fråga om lågfrälset medför vinster icke blott för personhistoria och topografi, utan samtidigt för den politiska och sociala historien, för rätts- och kulturhistoriska studier. Även i den begränsning, som nu givits stoffet och som är starkare genomförd för tiden efter Esbjörn Blåpannas död, vill undersökningen vara ett försök att visa, vad som dock kan vinnas, därest ett från början genealogiskt medeltidsmaterial ställes i relation till rikshistorien och ses under allmännare, bredare synpunkter.²³

²³ Förf. har hållit två föredrag i ämnet, ett i maj 1931 på prof. S. Tunbergs hist. seminarium på Stockholms Högskola, över förhållandena fram till 1399, samt ett i Personhist. Samfundet d. 25 maj 1932 med kort överblick av hela det här meddelade stoffet. — Undersökningen vilar till största delen på otryckt material: utom Ribbingska kopiebokens brev sålunda dylika på pergament och papper i RA och UUB. Till dessa institutioners tjänstemän — i UUB särskilt till förste bibliotekarien fil. dr A. Nelson — står jag i största tacksamhetsskuld för mycken och vänlig hjälp. Ett huvudstöd för forskningen har jag haft i K. H. Karlssons och Claes Annerstedts otryckta medeltidssamlingar. De förra tillhöra Riddarhuset, förvaras dels där, dels i RA; Annerstedts finnas i UUB (sign. X 58: a—h). Om dessa samlingar samt modern litt. rör. svensk medeltidsgenealogi se min redogörelse i PHT 1930, s. 7—11, och 1932, s. 89, not 2. Där jag citerar Karlsson och Annerstedt utan anförande av detaljuppgifter åsyftas dessa samlingar.

Prof. S. Tunberg, Sthlm, har godhetsfullt ställt till mitt förfogande korrekturet till »Svenska medeltidsregister 1434—1441» samt förmedlat lån från lektor Nils Höjers arvingar av Höjers efterlämnade, intressanta men tyvärr starkt konceptartade anteckningar om svenska medeltida frälseäktar (Højers grundstomme utgöres av N. G. Djurklous anteckningar, nu i Riddarhuset, jfr PHT 1930, s. 7—11). — Även riksbibliotekarien dr I. Collijn, arkivrådet dr Joh. Ax. Almquist, direktören G. Indebetou, prof. N. Ahnlund, doc. S. Kraft, doc. K. J. Kumlien, fil. dr Toni Schmid o. amanuensen N. L. Rasmussen, Sthlm,

II. Esbjörn Blåpannas ungdomshistoria, hans kungatjänst hos de sista Folkungarna.

1. *Magnus Eriksson, Håkan och Albrekt av Mecklenburg. Sundabyhus' stormning 1364. Väpnaren Nils Larsson i Mörby, Esbjörn Blåpannas svärfader.*

En julidag år 1319 lyfte drotsen herr Mattias Kettilmundsson inför den till kungaval församlade menigheten vid Mora sten den treåriga Magnus Eriksson »i sin famn», enligt Erikskrönikans bevarade skildring. Mellan denna dag och december månad 1374, då den avsatte och landsflyktige konungen fann sin död i den norska Bömmelfjordens vågor, ligger ett i många hänseenden tragiskt livsöde.¹ Så mycket mer framträder detta, som Magnus ju från början förenade Sveriges och Norges kronor och genom rikets utvidgning under hans myndighetsår kunde öka sin titel också med epitetet »Skånes konung».² Men Skåne blev genom den betungande ekonomiska lösen, som förvärvet medförde, den

prof. K. G. Westman, doc. J. E. Almquist o. amanuensen fil. lic. Sten Engström, Uppsala, samt prof. E. Noreen, Lund, ha på olika punkter bistätt mig. Framför allt står jag i tacksamhetsskuld till prof. Gottfrid Carlsson, Lund, som med alltid lika stort tillmötesgående här hjälpt mig. Med honom har jag fått diskutera de svåraste problemen hela undersökningen igenom samt erhållit ytterst värdefulla anvisningar och råd. — I sigill- och vapenfrågor har riksheraldikern frih. H. Fleetwood lämnat värdefull hjälp. För sigillbilderna ha avgjutningar efter originalsigillen utförts av frih. G. Fleetwood enl. den förträffliga metod, som han utexperimenterat. Man måste livligt önska att denna och hans metod för konservering av sigill finge komma till möjligast största användning, forskningen till bättnad. — Jag framför till alla de nämnda personerna mitt värdsamma, varma tack.

Hela bildmaterialet till Blåpannastudien har bekostats genom enskilda gåvor av främst kammarherre J. Arfwedson, vidare Johanniterorden i Sverige (genom överstekammarjunkaren greve H. Wachtmeister), grevinnan Siri Oxenstierna, f. d. hovrättsrådet Gustaf Ribbing, prof. Lännart Ribbing, fröken Estrid Ribbing, majoren Olof Ribbing, byråchefen Herbert Bosson Ribbing och godsäg. Eric Cervin. För detta värdefulla bistånd framför jag å Personhist. Samfundets, tidskriftens och egna vägnar ett värnadsfullt och varmt tack.

¹ Kungavalet: Erikskrönikan (utg. av R. Pipping, 1921; SFSS, h. 158), s. 254 f. Om drotsen o. Magnus s. 255, vers 4466. Om tiden för valet R. Pipping, Kommentar till Erikskrönikan (1926), s. 713 f. Se vidare Gottfrid Carlsson, Den svensk-norska unionen under Magnus Eriksson (1928; i K. Humanist. Vet.-samsf. i Lund Årsber. 1927—1928). Om Magnus Erikssons död P. A. Munch, Det norske Folks Historie, 2. Hovedafd., 2 (1862), s. 33 f. o. där anf. källor.

² Om förutsättningarna för Magnus' valde o. den kommande unionen se Gottfrid Carlsson, De skandinaviska länderna under senare medeltiden (I: Världshistorien, red. av H. Almquist, del III, 1932), s. 686—692, om Magnus själv ibid. s. 692 ff. Se även S. Hasund i Det norske folks liv og historie, III (1934), s. 73 ff. Äldre litt. om Magnus se S. Engströms art. i Nord. Familjebok, bd 13 (1930), sp. 626.

börda på vilken Magnus förlyfte sig. Vid 1300-talets mitt var konungens bästa och glansfullaste tid förbi. De gränspolitiska svårigheterna i Finland ökades, digerdöden förödde kung Magnus' riken. Sedan han fått tillgripa utvägen att upplåna den påvliga kollektorn Johannes Guilabertis uppbörsmedel, kunde Magnus icke i rätt tid återbetala lånet. Den därav följande konflikten med senmedeltidens kanske starkaste förvaltningsorganisation, den påvliga kurian — vid denna tid i Avignon — ledde

Fig. 4. Sigill för väpnaren NILS LARSSON i Mörby, Esbjörn Blåpannas svärfader. Vapen: delad sköld, i övre fältet gående fågel, i nedre två vindruvsklasar.

Omskrift: S' NIELS LARSSON.

Efter orig. vid perg.-brev, dat. Österrekarnes ting d. 6 juli 1374, RA.

till konungens bannlysning och gav en ohjälplig knäck åt hans valde.³ Hertig Bengt Algotssons gunstlingskap och fördrivning genom det första tronföljarupproret försvagade även Magnus Erikssons ställning.⁴ Därtill kom den ständiga, stegrade konkurrensen med den på en gång hårdare och smidigare södra grannen, Valdemar Atterdag i Danmark. De vita falkarna, med vilka Magnus' ambassad till kurian i Avignon 1347 skulle uppvakta Clemens VI, då det gällde att ernå definitiv påvlig bekräftelse på Skånes förvärv, förfelade tydligen sitt intryck på hans helig-

³ Om lånet Y. Brilioth, Den påfliga beskattningen af Sverige (1915), s. 204 ff., om följderna *ibid.*, s. 251 ff. Om Magnus' regering se även Brilioth, Svensk kyrka, kungadöme och påvemakt 1363—1414 (1925), s. 1 ff. Om Magnus och lagstiftningsarbetet se K. G. Westman, Från landskapslagar och folkting till rikslag och ämbetsmannamässig rättstillämpning (i Minnesskrift ägnad 1734 års lag, 1934, del I, s. 9 ff.). Jfr följande not.

⁴ Om Erik Magnusson o. hans uppror samt det stöd kurian synes ha givit detta se Y. Brilioth, Konung Albrekt av Mecklenburg och nuntien Guido de Cruce (i Hist. studier tillägn. L. Stavenow 1924, s. 31—46). Om påvedömet i Avignon se även Brilioth, Den påfliga beskattningen, *dens.*, Svensk kyrka, s. 14 ff., danska monogr. av L. J. Moltesen (1896) o. J. Lindbæk (1907) samt G. Mollat, Les papes d'Avignon (1305—1378), 6:e éd. (1930).

hets hjärta.⁵ Konung Valdemar lyckades att återerövra Skåne.⁶ För andra gången drev den missnöjda svenska aristokratien tronföljaren, som nu var Håkan Magnusson, till attack mot fadern 1361. Håkan, som redan länge ersatt Magnus som Norges konung, blev febr. 1362 även Sveriges, med fadern vid sin sida. Till allt annat kom Birgitta Birgersdotters skarpa angrepp på kungaparets, Magnus' och drottning Blanches, personligheter och levnadssätt.⁷ Då de försonade konungarna⁸ sökte hjälp hos den hatade Valdemar i Danmark, »vargen» enligt Birgittas terminologi,⁹ och Håkan 1363 äktade Margareta Valdemarsdotter, var emellertid måttet rågat. Stormen brast löst på allvar.

Som Magnus' och »vargens» granne i söder satt »räven»,¹⁰ hertig Albrekt av Mecklenburg, Magnus Erikssons svåger. Den 30 november 1363 hyllade Stockholm hertigens son, Albrekt d. y., som Sveriges konung och i februari 1364 valdes han formligen vid Mora sten.¹¹ Följande år, 1365, kom Folkungakonungarnas nederlag vid Gata, nära Enköping.¹² Kung Håkan fick fly till Norge, Magnus Eriksson blev kung Albrekts fånge i Stockholm.

Mecklenburgarnas framträngande hade icke gått för sig utan vedermödor. Våren 1364, kort efter Albrekts kungaval, hade de måst storma *Sundabyhus*, i Öja socken, Västerrekarne, samt Örebro. Vid nämnda fästen, av vilket Sundaby är identiskt med det sedermera Sparreska Stora Sundby,¹³ hade tyskarna ta-

⁵ Om Valdemar o. Magnus se G. Carlsson, a. a., s. 694 ff., och J. Olrik i Det danske Folks Historie, bd III (1928), s. 19 ff. Om ambassaden 1347 och falkarna Brilioth, Den påfliga beskattningen, s. 200 f., jfr dens., Svensk kyrka, s. 19 f. Påven beviljade visserligen Magnus' supplik men med tillägg av en reservation, som betog hans medgivande allt reellt värde. Om Magnus' förhållande till kurian i fråga om korståg till Ryssland se S. Kraft, Textstudier till Birgittas revelationer (1929), s. 188 f.

⁶ Jfr H. Berg, Den rostockska sändebudsberättelsen om Valdemar Atterdags förhandlingar med Magnus Eriksson (i Scandia 1930, s. 106—116); G. Carlsson, a. a., s. 698; L. M. Bååth i Hälsingborgs hist., II: 1 (1933).

⁷ Om den heliga Birgittas förhållande till Magnus Eriksson och hans krets se t. ex. R. Steffen, Den heliga Birgittas uppenbarelser i urval och öfversättning (1909), s. 164 ff.; S. Kraft, a. a. (och där cit. litt.); S. Engström, Ormungen och hans moder (i PHT 1930, s. 1—6).

⁸ Om konungarna och deras motståndare se S. Engström, Landsförvisningen av de svenska oppositionsledarna 1362—63 (i HT 1929, s. 310—326).

⁹ Steffen, a. a., s. 169.

¹⁰ Steffen, a. a., s. 170.

¹¹ Jfr t. ex. S. Tunberg, Äldre medeltiden (Sveriges hist. till våra dagar, del 2, 1926), s. 269.

¹² En glimt av själva stridslinjen, då man »skivade» vid Gata, ger det flerstädes citerade, märkliga herr Karl Ulfssons (sparre) till Tofta brev av Sthlm ⁸⁰/₄ 1365 (Dipl. Norv., bd 3, s. 272, nr 345). Brevet ger namnet på en folkungavän, Magnus Filipsson i Uppland, vars gods i varje fall delvis indrogos.

¹³ Stora Sundby tillhör nu åttan Klingspor.

Stamtavla I.

Mörbyätten från Husby-Rekarne.

(Vapen: delad sköld, i övre fältet gående fågel, i nedre 2 vindruvsklasar.)

<i>Lars</i>		
X. <i>Larsdotter</i> g. m. <i>Erik</i>	<i>Arnolf Larsson</i> (<i>Laurens</i> son), var † 1364.	<i>Nils Larsson</i> (<i>Niklīs Laurens</i> son) i Mörby (Myraby), Husby-Rekarne sn, väpnare, 1364—95. (Vapen, se ovan.)
? <i>Matts</i> <i>Eriksson</i> (sparre) 1395.	<i>Bengta Eriksdotter</i> (sparre) g. m. <i>Torsten Gjur</i> dsson (<i>Oxenstierna</i>) 1358—83, var † 1399, väpnare. (Hans systemson var Gjurd Peters- son Rumpa, biskop i Strängnäs 1408—10.)	<i>Katarina Nil</i> sdotter (<i>Katerina</i> <i>Niklīssadotter</i>), 1400—1427, var † 1437. G. senast 1398 m. <i>Esbjörn Blåpanna</i> , 1372—1438, var † jan. 1440, väpnare. Se Stamtavla II o. XI (nedan s. 16 o. 101).
Ättlingar, se ättartavlorna o. PHT 1932, s. 88.		

git över sextio fångar.¹⁴ Bland dessa, som sålunda försvarat Folkungarnes sak, var en, fången vid Sundabyhus, på vilken vi veta namnet. Det var sörmlandsväpnaren *Nils Larsson* (*Niklīs Laurens*son) i Mörby från nuvarande Husby-Rekarne socken, mitt emot Sundby.¹⁵ Denne man, som tillhörde lågfrälsets spetsar i sin provins, förde ett vackert vapen: delad sköld, överst en gående fågel, i nedre fältet två vindruvsklasar (fig. 4).¹⁶ Han är ett av de första kända namnen i den krönika, som här berättas, ty han blev svärfader till Esbjörn Blåpanna.¹⁷ Till Nils Larsson i Mörby och hans krets av politiska meningsfränder skola vi nedan återkomma.

2. *Esbjörn Blåpannas hemort, släkt och jordegendomar.*

Ungefär vid tiden för den svarta dödens fiasor, då Kristus, för att tala med Birgitta och Vadstenadiariet, gick över världen

¹⁴ Hertig Albrekts brev ²⁰/₃ 1364 (tr. i Mecklenburgisches Urkundenbuch, bd 15, nr 9251). Omkr. 14 dagar efter kungavalet hade man tagit över 100 fångar. Jfr C. G. Styffe, Skandinavien under unionstiden (3:e uppl., 1911), s. 299, not 2; S. Tunberg, a. a., s. 270; I. Andersson, Källstudier till Sveriges historia 1230—1436 (1928), s. 250, not 2.

¹⁵ Se Nils Larssons brev, Sthlm ²³/₆ 1364, i vidimation på perg. av ⁹/₁₀ 1438, UUB; tr. i A. Nordén, Norrköpings medeltid (1918), s. 33 f., nr 19 (om själva diplomaten se E. Neuman, Karlskrönikans proveniens och sanningvärde, II — i Samlaren 1931 — s. 169, nr 17); jfr Styffe, Skandinavien (3:e uppl.), s. 299, not 2. Om identifieringen av denne Nils Larsson se nedan s. 19 ff., 30, 32 f.

¹⁶ RPB nr 1086, sigill nr 4.

¹⁷ Se nedan s. 30, not 90, o. 42, not 28.

med sin plog,¹⁸ måste Esbjörn Blåpanna först ha skådat dagens ljus.¹⁹ Till hans fädernearv hörde bl. a. fyra gårdar — två i Väsby samt Kvicksund och Sörby — i Tumbo socken, Västerrekarne, där hans senare huvudgård Österby låg och där han tillbragte i varje fall sitt senare liv.²⁰ Väpnaren Esbjörn Blåpannas för oss okända föräldrar, som vuxit upp under 1300-talets förra hälft, ha således troligen även de varit bofasta i Tumbo.²¹ Trakten, belägen i Rekarne mellan Mälarens västligaste och Hjälmarens östligaste del, är urgammal kulturbygd.²² Liksom sonen torde Esbjörns föräldrar ha hört till lågfrälsets eller möjligen till storböndernas led — gränsen mellan dessa stånd var ju ofta svag och skiftande. Troligen tillhörde de emellertid lågfrälset, att döma av omfånget och utbredningen av Esbjörns jordegendomar. Under sin livstid nämnes Esbjörn som jordägare i sammanlagt sex svenska landskap: Södermanland, Västmanland och Närke, Östergötland, Västergötland och Småland. Hans gårdar ha varit fördelade på minst 17 socknar, varav 9 i Södermanland.²³ Även om man frånräknar de gårdar han fått genom sitt gifte med vep-

¹⁸ *Scriptores rerum Suecicarum I: 1* (1818), s. 100; i övers., »Vadstena klosters minnesbok» (1918), s. 1. Om digerdöden se: O. T. Hult, *Pesten i Sverige 1710* (1916), s. 4—7 och där anf. litt.; S. Tunberg, a. a., s. 229 f.; N. Ahnlund, *I den stora folkminskningens spår* (i: *Vintergatan 1933*, s. 33—37; benäget påpekande av doc. S. Kraft). Om svarta döden i Norge jfr O. A. Johnsonen, *Noregsväldets undergång* (1924), kap. *Manndaudens efterverkningar*, s. 66 ff.; några notiser av A. B. Larsen i *norsk Hist. Tidsskr.*, bd 28, h. 4 (1929), s. 458 ff.

¹⁹ Hans ålder kan naturligtvis endast helt ungefärligt beräknas; jfr utredning nedan s. 29.

²⁰ Esbjörns nämnda fädernegårdar omtalas i dombrev av Strängnäs ^{16/8} 1399 (avskr. i Ribbingska kopieboken nr 17). Se vidare nedan s. 34 ff.

²¹ Namnet Esbjörn kan uppvisas en gång tidigare i trakten i brev Tumboås 1346 ^{21/11} (DS nr 4119).

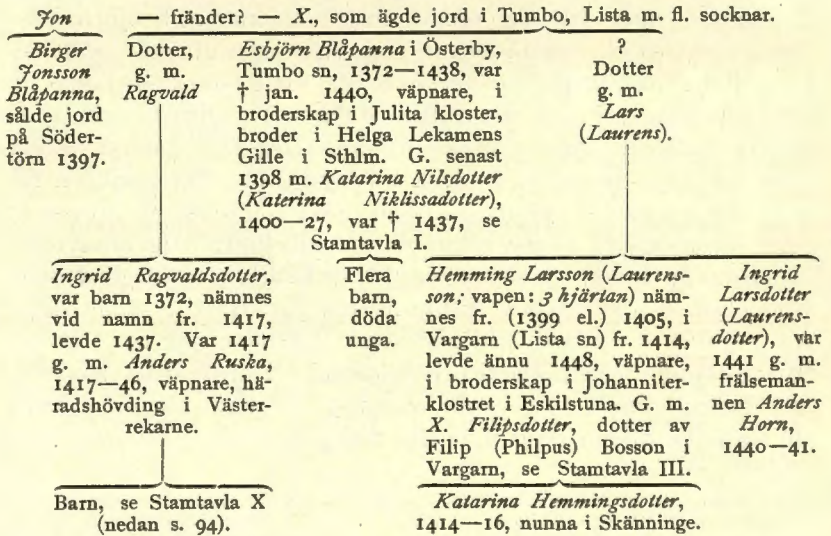
²² Om Rekarnebygden från arkeologisk och medeltidsarkeologisk synpunkt se S. Lindqvist, *Den helige Eskils biskopsdöme* (i *Antikv. Tidskr.*, del 22, h. 1, 1917; 175 s.; även som akad. avh. 1915). Om Tumbo kyrka jfr Lindqvist, a. a., s. 42 ff., 45 ff., 106 f., om runstenar i Tumbo ibid., s. 137. Om Tumbo kyrka se B. Waldén, *Kyrkor och kyrklig konst i Södermanland* (i *Sv. Turistfören:s Årsskr.* 1927), s. 55. Denna kyrka var »(uti seculo XV) utstulpen utaf muren uppå tornet och heele muren uppå den eene sidan skiöflat . . . hwartill de sökte hielp och undsättning utaf kyrckjotijonden» (*Palmskiöldska saml.*, 286, s. 335, UUB; det verkar, som om uppgiften kunde vara tagen ur ett diplom och alltså ha visst värde). Eskilstuna omtalas som bekant omkr. 1120 som biskopsäte, se S. Tunbergs hos t. ex. Lindqvist, s. 165 cit. arb. Om bygdens patron, den helige Eskil, se T. O. Schmid, *Eskil, Botvid och David* (i *Scandia* 1931, s. 102 ff.), och d. e. n. s., *Sveriges kristande* (1934), t. ex. s. 9, 134, 138 ff., 154—157. — Karta över Södermanland under 1300- och 1400-talen i *Sv. Turistfören:s Årsskr.* 1927, s. 150 f. Om namnet Rekarne se not 36 nedan. Om trakten se även B. Waldén, *Från en byundersökning i Rekarnebygden* (*Sv. turistfören:s Årsskr.* 1925, s. 178 ff.).

²³ I Södermanland: Tumbo, Torshälla, Lista, Husby-Rekarne, Ärla, Sundby, V. Vingåker, Salem och Vadsbro. — I Närke: Kumla. — I Västmanland: Tillberga och Kärrbo (möjl. även Fellingsbro). — I Västergötland: Valstad, Kymbo och Ottravad. — I Östergötland: Furingstad. — I Småland: Agunnaryd.

Stamtavla II.

Fräsläkten Blåpanna från Södermanland.

(Vapen: människoansikte omgivet av strålar.)

naren Nils Larssons i Mörby dotter *Katarina Nilsdotter* (*Katerina Niklissadotter*)²⁴ — till vilka hörde de västgötska,²⁵ fyra sörmlandsgårdar²⁶ och troligen den, som låg i Närke²⁷ — återstår icke så litet. Och märkligt är, att den gård, som Esbjörn ägde långt ned i Lönhult i det småländska Agunnaryd, vid Möckelns norra strand, anges som hans arvejord.²⁸ Att hans huvudpossession var i Tumbo, framgår emellertid såväl av hans många Österbybrev som av, att han ägde jord på icke mindre än tio andra ställen i samma socken.²⁹

Även på Södertörn ägde Esbjörn Blåpanna gårdar, t. ex. i Salems socken.³⁰ Detta är av visst intresse. På Södertörn upp-

²⁴ Om henne se nedan s. 30, not 19, 36 ff., 42, not 28, 71 ff.

²⁵ Om västgöttagårdarna se nedan s. 64 ff.

²⁶ Mörby, Rosendal och Ökna i Husby-Rekarne, Kasta i Vadsbro sn.

²⁷ E. B:s o. hans hustrus brev av Strängnäs $\frac{1}{8}$ 1422 (or. perg., RA); jfr nedan s. 42.

²⁸ E. B:s brev Sthlm $\frac{25}{8}$ 1430 (B 15, fol. 281 v, RA). Jfr s. 43 nedan.

²⁹ E. B. ägde jord i Tumbo socken även i: Garn, Husby, Kvikksund, Kärretorp (nuv. Tjärtorp), Lybeck, Mälby, Sörby, Väsbj, Västra Lövsta och Övlingby (brevet om dessa gårdar återfinnas genom ortregistret).

³⁰ Kyrkoprästerna Olofs i Sorunda och Gunnars i Botkyrka samt prästen Magnus Danielssons brev, Sthlm $\frac{9}{1}$ 1452, att de hört läsas välboren man Henrik Bäckas

träder nämligen den ende person, som bär samma släktnamn som Esbjörn, en frälseman vid namn *Birger Jonsson Blåpanna*. Denne, vars existens ej observerats i litteraturen, där Esbjörn dock åtskilliga gånger nämnes, ägde bl. a. jord i Hammarby och Mörby i Österhaninge socken samt jord i Skrubba i nuvarande Enskede. Han uppträder i urkunderna endast en gång, i ett brev 1397.³¹ I vad släktskap han möjligen kan ha stått till Esbjörn känner man icke. Men på frändskap tyder onekligen det säregna namnet,

Fig. 5. Sigill för väpnaren *ESBJÖRN BLÅPANNA*. Vapen: människoansikte, omgivet av strålar. Omskrift: *ø' æsbjörn blåpannao*, Efter orig. vid perg.-brev, dat. Torshälla d. 13 aug. 1425, RA.

särskilt om därtill lägges samtidigheten och att även Esbjörn ägt jord på Södertörn.³⁰

Vi känna ej *Birger Jonsson Blåpannas* vapen. Esbjörns sigill (fig. 5) däremot finnes bevarat i flera exemplar. Det innehåller ett människoansikte, omgivet av strålar. Med tanke på att det kunde vara ett talande vapen, syftande på släktnamnet, har

testamente, i vilket han gav till Helga Lekamens kor i Strängnäs domkyrka $\frac{1}{2}$ markland jord i Säby i Salems sn i själagift, vilken jord Henrik köpt av Esbjörn Blåpanna (avskr. i Örnebielms Diplomatarium, V, s. 967, RA). Jfr L. H a l l m a n, Det gamla och det nya Strängnäs (1853), s. 118. Om annan E. B:s jord i Salem se SD nr 2174.

³¹ Nils domares fastebrev $\frac{13}{10}$ 1397 för Rotker Krouwel på jord, som han köpt, först aaaf birgh[e]r jonsson som heth[e]r blapa[n]ne, bl. a. i Skrubba samt Hammarby och Mörby i Österhaninge (or. perg. i Ericsbergs arkiv, fotostatkopior i RA; avskr. av B. E. Hildebrand 1870 i dennes Saml. t. Sv. Diplomatarium, bd 4, RA).

det av ett par forskare uttytts som ett morianhuvud, en »blåmans» (negers) huvud.³²

Esbjörn Blåpannas första framträdande sammanhänger med återupplågåendet av striden mellan Folkungarne och Albrekt av Mecklenburg samt krisen och fredsslutet 1371. Vi skola nedan något närmare granska förutsättningarna härför och de politiska förhållandenas utveckling.

3. Kung Magnus' fångenskapstid 1364—1371. En krets av östsvenska folkungavänner. Edsvikenfördraget och freden 1371.

Åren 1364—1371 voro kung Magnus' långa och tunga tid som systersonen och motståndaren kung Albrekts fånge. En dyster period också för Sveriges rike, med begynnande samhällsupplösning på många områden, orsakad och gynnad av de tyska inkräktarnas och de inhemska stormännens hårda framfart och inbördes strider. Denna oro fortfor även sedan Magnus Eriksson efter freden i augusti 1371 blivit fri och dragit till Norge — den präglar kung Albrekts hela regeringstid, till dess han själv blev fången, efter slaget vid Falköping febr. 1389. Den mest symboliska våldshändelsen under Albrekts regim är väl dråpet på Linköpingsbiskopen Gotskalk Falkdal vid Linderås' kyrka i det småländska norra Vedbo en vinterdag 1374.³³

Dessa års strider blevo avgörande för en lång period av Esbjörn Blåpannas liv. Vi veta icke, när han gifte sig — blott att

³² Enl. K. H. Karlsson, se Fr. Löffler, Några svenska »talande vapen» på 1200- och 1300-talen (i PHT 1903), s. 79 f. — E. B:s sigill se vid brev av 1400^{18/12} (RPB nr 3147), Torshälla 1425^{13/6} (or. perg., RA; femte sigillet), Österby 1437^{8/9} (or. perg., RA; första sig.), 1438^{19/7} (or. perg., RA). Under brevet SD nr 2174 (som anges vara fr. 1416^{19/11}, men är fr. 1417, jfr ovan s. 5, not 12) skulle första sigillet vara E. B:s. Det företer dock ej hans vanliga vapen och är egendomligt — det ser ut som om man tryckt först en, så en annan signet i vaxet. Att brevet är äkta är emellertid säkert, jfr t. ex. följdbrevet 1417^{30/5} (SD nr 2371). Möjligen kan vapenbilden syfta på martyren den helige Mauritius, som själv var »blåman» (neger; jfr nedan) o. vars kult var gängse i Sverige (benäget medd. förslag av fil. dr Toni Schmid).

Vad släktnamnet angår (Blapanna, Blapanne), så är första ledet otvivelaktigt färgadjektivet *bla*, blå. Jfr orden *bla kal*, *blåkål*, *blaman*, neger, i K. F. Söderwalls Ordbok öfver svenska medeltidsspråket, bd 1 (1884—1918), s. 119; jfr även *blabär*, blåbär, *blagul*, blågul, *blaler*, *blalera*, blålera, i W. Åkerlund, Supplément till nämnda ordbok, h. 2 (1932), s. 64. *Bla*-finnes även i andra släktnamn, t. ex. a) 1407: en by, som *Blåman* (senare avskrift) bor uti (se R. Brieskorn, Svenska familjenamn, s. 103, i PHT 1915); b) 1370 Boldewin *Blavot* (Hanserecense, II, 1872, s. 4); c) 1516, 1517 Karin, *Blafots* (Blafortz) moder, se Handlingar rörande Helga Lekamens Gille i Stockholm, utg. av I. Collijn, V—VIII (1930), s. 6, 26; 1522 hustru Margit *Blafoth* (ibid., s. 19).

³³ Jfr Brilioth, Svensk kyrka, s. 69 f.

det skedde senast ett par år före 1400.³⁴ Han har emellertid både genom grannskap, genom sitt gifte och genom vänskapsförbindelser alldeles tydligt tidigt varit intimt knuten till en krets av östsvenska lågfrälsemän, som varit Folkungarnas anhängare. Med östsvenska trakter menar jag här närmast Mälardalens län, i motsats till västra Sverige, där Folkungarne som bekant hela tiden behöll fast fot.

Den inbördes kampen mellan partierna, å ena sidan Magnus' och Håkans anhängare, å den andra Albrekts, kan på många sätt

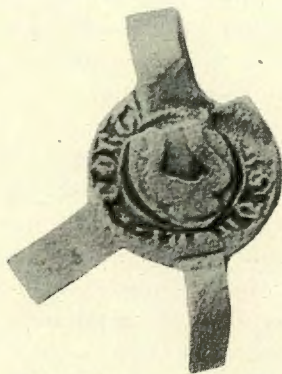

Fig. 6. Sigill för väpnaren TORSTEN GJURDSSON (OXENSTIERNAN). Vapen: oxpanna. Efter orig. vid perg.-brev, dat. Strängnäs d. 29 juni 1383, RA.

följas i tidens handlingar. Klarast träda namnen på respektive handlande personer fram i vissa statsakter, särskilt Edsvikenfördraget i april 1371,³⁵ liksom i en del diplom, som handla om fångenskap och godsconfiskationer.

Esbjörn Blåpannas blivande svärfader väpnaren *Nils Larssons i Mörby* namn ha vi redan omtalat. Han var en av de folkungatrogna, som mecklenburgarna grepo vid Sundabyhus i februari 1364. Nils Larsson var, såsom nämnts, från Husby-Rekarne — en av socknarna söder om Tumbo — vid nämnda tid kallat Husaby Byring.³⁶ Tvärs över vattnet ligger Gillberga och väster därom Lista socken, där Esbjörn också ägde arvejord.³⁷ Den senare familjeförbindelsen är således lokalt lättförklarlig.

³⁴ Eftersom han kunde ha flera barn (val vor barn) 1400 (RPB nr 3147).

³⁵ ST II, s. 424 ff., nr 397.

³⁶ Om namnen Rekarne och Husaby Byring se J. Sahlgren i *Namn och Bygd* 1925, s. 185 f. — Om Nils Larsson i Mörby se ovan s. 14 och nedan s. 30. Han ägde även gårdar i Vartofta hd (Västerg.) — jfr nedan s. 65 ff. — men det framgår av diplomerna, att han ej bebodde dem.

³⁷ Dombrev 10/6 1399, avskr. i Ribbingska kopieboken nr 17 (se nedan s. 168).

Nils Larsson satt icke länge fången 1364. Redan i juni var han i varje fall fri, utlöst av sin systerdotter Bengta Erikssdotters (sparre) make *Torsten Gjurds*son (*Oxenstierna*).³⁸ Denne Torsten — tillhörande en släktgren, som icke kan betecknas som högfrälse (d. v. s. som icke innehade riddare- eller riksrådsvärdigheterna) — är en välbekant frälseman i tidens handlingar. Han ägde tidigast jord i Småland, men på 1360-talet även i Södermanland, där han sedan mest uppträder (sigill fig. 6). Hans systerson var den kände Strängnäsprelaten *Gjurd Petersson Rumpa*, vilken från archidiakonatet avancerade till att under stridiga omständigheter sitta på Strängnäs' biskopsstol 1408—1410.³⁹

Redan från slutet av februari 1364 nämna diplomerna tvenne andra kung Albrekts fångar, som lösköpts — nya vittnesbörd om den pågående kampen.⁴⁰ I ett annat fall är det väpnaren *Clemens Petersson (sparre)*, som pantsätter hos riddaren Nils Turesson (Bielke) — en av kung Magnus Erikssons motståndare — sina gods på Öland för att lösa sig ur fångenskapen.⁴¹ Clemens har emellertid även fått hjälp från vänhåll. I september s. å. överlåter han till Torsten Gjurdsson (*Oxenstierna*) jord i Vansta i Ösmo socken på Södertörn som betalning för de pengar denne lämnat Clemens, då han var kung Albrekts fånge.⁴² Här är således åter Torsten Gjurdsson framme och hjälper en person, som fallit i mecklenburgarnas händer. Att det i fråga om Torstens förhållande till såväl Nils Larsson som Clemens icke rör sig om blotta affärstransaktioner, kan man taga för givet, då man närmare studerar deras förbindelser. Gemensam politisk sympati för Folkungarnes sak har tydligen varit med i spelet. Nils Larsson var ju till yttermera visso Torstens hustrus morbror.⁴³

³⁸ Nordén, Norrköpings medeltid, s. 33 f., nr 19. Släktskapen mellan Nils o. Torsten framgår av brev ²⁵/₁₂ 1370, se nedan not 43. Om Torsten o. hans familj jfr även E. Neuman i Samlaren 1931, s. 166 (nr 2) o. 169 (nr 17).

³⁹ Brilioth, Svensk kyrka, s. 222 ff. Att Gjurd Petersson var Torsten Gjurdssons systerson ses av bl. a. RPB nr 2959. Ett brev av Torstens dotterson, prebendaten i Strängnäs Ingevald Ingemundsson (2 vinkelhakar) av ²⁵/₇ 1450 talar om dennes »mormors bror» biskop Gjurd. Uppgiften måste bero på felskrivning, ty Ingevalds mormor var utan tvivel Bengta Erikssdotter (sparre), Torstens hustru. Att släktskapen till biskop Gjurd ej gick på hennes sida, utan på Torsten Gjurdssons, därom ger redan biskopens dopnamn en vink. Om biskop Gjurds Pragstudier se Clara Thörnqvist i KHÅ 1929, s. 270 f., 291.

⁴⁰ Smålandsbrev 1364 ²²/₂ (RPB nr 604; texten tr. hos A. W. Gadolin, Pantsättning af jord, 1909, s. 269, nr 16); östgötabrev ²⁴/₂ 1364 (RPB nr 605; redan hos S. Lagerbring, Swea rikets hist., del 3, 1776, s. 554 f.).

⁴¹ Clemens' brev av Sthlm ²⁴/₂ 1364 (avskr. i B 15, fol. 335, RA).

⁴² RPB nr 632; jfr I. Andersson, »Folkresningen» i Sverige 1371 (i Scandia 1929), s. 39.

⁴³ I varje fall 1370, se Torstens brev av Eskilstuna ¹⁵/₁₂ 1370 (avskr. i B. E. Hildebrands Saml. t. Sv. Diplomatarium, bd 3, RA); jfr nedan s. 30, not 90.

Stamtavla III.

Filip och Bengt Bossons ätt, Södermanland.

Bo, ägde jord i Fullbro,
Sorunda sn.

Bengt Bosson, hade arvejord i Fullbro, jämte Esbjörn Blåpanna förföljd av Bo Jonsson (Grip), flydde till kung Håkan i Norge.

Filip (Philpus) Bosson, hade arvejord i Fullbro, känd från 1367, bor fr. 1381 i Väster Rekarne, ägde gård i Vargarn, väpnare, är † 1414. G. m. *Gerdeka*.

X. Filipsdotter g. m. väpnaren *Hemming Larsson (Lauvesson; 3 hjärtan)*, (1399?) 1405—48, fr. 1414 i Vargarn.
Se Stamtavla II.

Men Torsten Gjurdsen hade även andra folkungavänsförbindelser. Han köpte 1367 jord i Vansta i Ösmo socken samt jord i Sorunda socken av *Filip (Philpus) Bosson*.⁴⁴ Denne är en ofta omtalad frälseman, vars vapen vi ej känna, men vars sätesgård längre fram blev Vargarn i Lista socken, Västerrekarne.⁴⁵ Nu var Vansta i Ösmo ju just en ort, som omtalas redan i brevet mellan Torsten och Clemens Petersson 1364.⁴⁶ I Vargarn funnos tidigt flera jordlotter; en av dem, Väster Vargarn, var Esbjörn Blåpannas arvejord.⁴⁷ I Sorunda slutligen, som jämte Ösmo nämnes i brevet mellan Torsten och Filip, låg en annan den senares gård, Fullbro. Och detta Fullbro var Filips arvejord, jämte hans broder *Bengt Bossons*.⁴⁸ Men denne Bengt Bosson i sin tur var folkungavännen Esbjörn Blåpannas direkte politiske stallbroder, varom mera nedan.⁴⁹ För den fulla insikten om dessa fakta hänvisas läsaren till noterna nedan och längre fram. Saken är alldeles otvivelaktig och bevisningen sluter sig. Vi ha tydligen framför oss en hel, huvudsakligen sörmländsk lågfrälsekrets, vars medlemmar ivrigt dyrkat Folkungarnes sak. För denna fingo de, som nedan skall visas, också lida. Godsindragningen vändade flera av dem.

Av dessa lågfrälsemän: Nils Larsson i Mörby, Clemens Petersson (sparre), Torsten Gjurdsen (Oxenstierna), Filip Bosson

⁴⁴ RPB nr 786.

⁴⁵ Brev ²⁵/₁ 1384 (RPB nr 1993), jämfört m. brev 1414 (SD nr: 1958, 1963, 2020 o. 2021). Filip Bosson nämnes i Väster Rekarne redan ²/₃ 1381 (avskr. i B 16, fol. 197, RA).

⁴⁶ Om Vanstas hist. jfr A. Quist, Ösmo, del 2 (1930), s. 80 f., o. K. j. Kumlien i PHT 1932, s. 87 f.

⁴⁷ Dombrev ¹⁹/₈ 1399, Ribb. kop.-bok. nr 17.

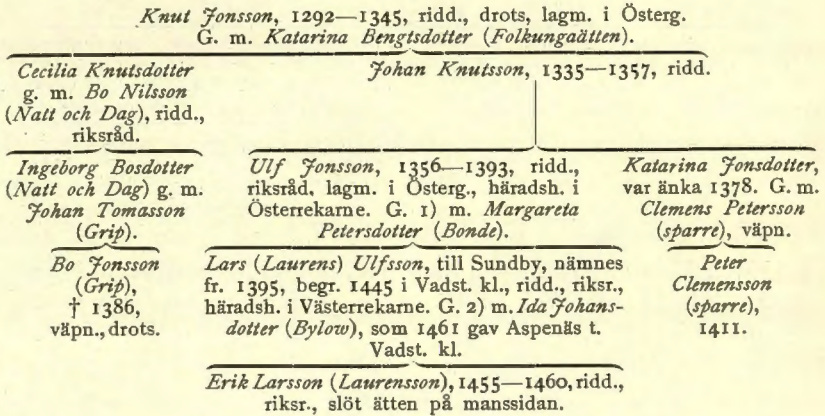
⁴⁸ Brev ²⁷/₈ 1409 (SD nr 1193).

⁴⁹ Brevet 1409 (SD nr 1193) jämfört m. brev ²⁸/₃ 1411 (SD nr 1391); se vidare utredningen nedan s. 25 f.

Stamtavla IV.

Gren av ätten Blå (Aspenäsätten).

(Vapen: lejonörn.)

i Fullbro och Vargarn, Bengt Bosson i Fullbro och Esbjörn Blåpanna — torde väl Clemens ha varit den förnämaste. Han hade i varje fall en högräse förbindelse: han var gift med Katarina Jonsdotter (Blå), en sondotter till Birger Magnussons och senare Magnus Erikssons mäktige drots herr Knut Jonsson (Blå) och Katarina Bengtsdotter av Folkungaätt. Katarina Jonsdotters bror åter och således Clemens Peterssons sväger⁵⁰ var den bekante *Ulf Jonsson (Blå)*,⁵¹ redan som väpnare 1371 konung Håkans råd och en av männen på hans sida i Edsvikenfördraget — från 1388 riddare, även känd som lagman i Östergötland. Också till Rekarnebygden var han emellertid knuten. Han var häradshövding i Österrekarne, bör således ha varit jordägare även där.⁵² Och vid 1400-talets början ägde hans son, herr *Lars (Laurens) Ulfsson (Blå)*, ett stort godskomplex i Västerrekarne, nämligen Biby och Sundby. Det senare — hans sätesgård⁵³ —

⁵⁰ I. Andersson i Scandia 1929 har endast antytt frändskapen med Ulf Jonsson. Dess art framgår av anf. brev 9/6 1366 (RPB nr 1366). Jfr Stamtavla IV.

⁵¹ Biogr. över herr Ulf Jonsson i Sv. Biogr. Lex., bd 2, på Aspenäsätten, s. 397, av Y. Brilioth. Där är överhoppat Ulf:s första gifte med Margareta Petersdotter (Bonde), vars fader ägde jord på Södertörn och i den till Rekarne gränsande delen av Västmanland (H. Rosman, Rasmus Ludvigsson som genealog, 1897, s. 94; *Eigenstiernas ättartavlor*, adl. ätt. Bonde, tab. 3).

⁵² Häradshövding skulle bo inom häradet (MELL, Schlyters ed., 1862, s. 212; dock torde det i praktiken ha räckt, att han ägt jord inom häradet, se t. ex. K. H. Karlsson i Västmanlands Fornminnesfören:s Årsskr. III, 1884, s. 89).

⁵³ Styffe, Skandinavien (3:e uppl.), s. 299. Om Lars se nedan s. 63, 89 f.

var det Sundabyhus, där Nils Larsson i Mörby blivit fången 1364. I jan. 1430 satt herr Lars till doms i en tvist om arv av Blåpanna-jord.⁵⁴ Även beträffande herr Ulf Jonsson (Blå) kunna således många linjer dragas till sörmlandskretsen av lågfrälse folkungavänner. Att herr Ulf själv dock kvarblev i Östsvrige efter 1371 har sin givna förklaring: han var dock samtidigt kusin till den mäktige Bo Jonssons (Grip) moder. Det anses med rätta ha inneburit en särskild udd mot Albrekt, att Bo Jonsson bland sina testamentsexekutorer insatte bl. a. herr Ulf, Folkungarnes gamle rådgivare.⁵⁵

Ännu ett namn på en östsvensk folkungavän (på 1360-talet) skall nämnas: väpnaren *Ture Eriksson (båt)*. Han drabbades såsom kung Håkans anhängare av godsindragning i Östergötland 1365.⁵⁶ Någon förbindelse mellan honom och sörmlandsmännen kan dock ej påvisas.

Vi ha ovan flera gånger antytt 1371 års viktiga händelser, Edsvikenfördraget i april och freden i Stockholm i augusti med Magnus Erikssons frigivande. Dessa händelser ha som bekant gjorts till föremål för en intressant studie av docenten *I n g v a r A n d e r s s o n* i *Scandia* 1929.⁵⁷ Förf. söker där bl. a. visa upp, att resningen 1371 icke haft den folkliga karaktär, som man tidigare antagit, utan snarare knutit sig till en bestämd stormannagrupp.⁵⁸ Andersson gör vidare en ingående granskning av

⁵⁴ Lars Ulfssons brev 1/1 1430, avskr. i Ribb. kop.-bok. nr 6; jfr nedan s. 39, 89.

⁵⁵ H. Rosman, Bjärka-Säby och dess ägare, bd 1 (1923), s. 253.

⁵⁶ Se *I. Andersson* i *Scandia* 1929, s. 40. Emellertid ägde Ture Eriksson senare (1392) också jord i Västergötl., se Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län, I (1923), s. 103 (jfr PHT 1930, s. 231).

⁵⁷ Anderssons anf. undersökning har titeln: »Folkresningen» i Sverige 1371. En studie till Kalmarunionens svensk-norska förutsättningar (i *Scandia* 1929, s. 31—53). — Andersson släkt- och vapenidentifierar i allmänhet icke de omtalade personerna. Ett par tilläggsnotiser kunna f. ö. lämnas. Om Magnus Sture (s. 36) jfr *G. Carlsson* i PHT 1920, s. 102, om Fjällar Pik (s. 38) *K. H. Karlsson* i PHT 1909, s. 18. *Johan Martinssons* börd (s. 39) synes vara klar (svensk), se PHT 1929, s. 167 f. (det Tomarp, som där s. 168 nämnes, ligger dock ej i Skytts hd, utan i Kvidinge sn, se *I. Andersson*, Luntertun, s. 9 f. (i: *K. Enghoff*, Ångelholm, 1929).

⁵⁸ Anderssons framställning synes måhända dock kunna föranleda någon diskussion med avseende på uppfattningen om upprorets karaktär av »folkresning» eller icke. Att ledarna voro aristokrater behöver väl näppeligen utesluta, att även mera folkliga element kunnat vara med. Då Andersson (s. 47) på tal om det bekanta uppropet hos Olaus Petri anger, att det dåtida begreppet »allmoge» ej var identiskt med »bondebefolkning», utan betyder »folk», frågar man sig, varav 1370-talets »folk» bestod: aristokratien var försvinnande fåtalig och väpnarklassen stod i många hänseenden bönderna nära, socialt och lokalt. De dynastiska synpunkternas makt över »folket» får icke heller förbises (jfr Magnus' o. Håkans Arbogaproklamation febr. 1365, ST II,

denna grupps representanter, sådana de komma till synes i förteckningen på kung Håkans anhängare, som besegla stillestånds-fördraget vid Edsviken. Förf. finner, delvis genom godshistorisk analys, att denna kung Håkans falang bestått framför allt av tvenne huvudgrupper: svensk-norsk godsägaradel samt sådana svenska frälsemän, som haft sina viktigaste gods- och ämbetsinnehav i de västsvenska provinserna och av denna anledning slutit sig till Folkungarne.

Andersson har emellertid även observerat, att kung Håkans anhängare vid Edsviken icke alla varit svensk-norskt eller västsvenskt betonade. Detta gäller bl. a. väpnaren *Clemens Petersson* (sparre), som nu åter visar sina folkungavänliga tendenser.⁵⁹ Vad Andersson däremot icke kunnat veta är, att Clemens i själva verket tillhörde en hel grupp av rent östsvenska, närmare bestämt mest sörmländska folkungavänner.⁶⁰ Detta var emellertid, såsom ovan påvisats och nedan skall ytterligare utvecklas, verkligen fallet. Dessa fakta kasta alltså nytt ljus över frågan om partifördelningen i landet. Också i Östsvrige har ingalunda saknats sympati för Folkungarna. Men dessa landskap voro belägna långt från Norge, Västergötland och Värmland, där Magnus och Håkan hade sitt fastaste stöd. Oppositionen har därför i Mälardalarnas och Östergötlands lättare nedslagits av Albrekts parti. Endast med möda spårar man det intressanta faktum, att en tydlig sådan opposition likväl funnits, t. o. m. i ett så östsvenskt kärnlandskap som Södermanland.

Freden mellan Håkan och Albrekt avslöts den 14 augusti 1371.⁶¹ De närmare omständigheterna, som sammanhånga därmed, äro på annat håll utredda.⁶² Genom fördraget blev Magnus Eriksson äntligen frigiven, dock mot att en lösensumma på icke

nr 369). Och även om man beräknar, att kung Håkans 29 namngivna anhängare vid Edsviken 1371 givetvis hade sina följen, har man svårt att tänka sig, att dessa kunde utgjort hela hären. Om A:s uppfattning på en punkt jfr E. Lönnroth, Sverige och Kalmarunionen 1397—1457 (1934), s. 143, not 2. Till full visshet ifråga om »folkresningen» torde man knappast kunna komma — materialet är väl smalt.

⁵⁹ Andersson, a. a., s. 39. Om Clemens' vidare öden se försiktig tolkning av ett brev 1377 (RPB nr 1258) hos Rosman, Bjärka-Säby, I, s. 240 (annorlunda Styffe, Bidrag, I, s. LXXIV f.). Jfr om Clemens' maka Rosman, a. a., s. 252. — Åtskilliga av de i Edsvikenfördraget deltagande folkungaanhängarna tillhörde släkter, vilka före revolutionen 1364 haft sitt egentliga hemvist i östra Sverige (benäget medd. av amanuensen fil. lic. S. Engström, Uppsala).

⁶⁰ Min framställning härvidlag vilar ju nämligen i vissa väsentliga punkter på brev i privatarkiv, vilka ej varit tillgängliga för andra forskare.

⁶¹ Om ett event. tidigare fördrag se D. A. Seip, Fredsavtale mellom kongene Albrekt og Håkon 1369? (i norsk Hist. Tidsskr., bd 28, h. 4, 1929, s. 463—467).

⁶² Se t. ex. Andersson i Scandia 1929, s. 49 ff.

mindre än 12,000 märk silver skulle betalas. Ännu den 24 augusti var Håkan Magnusson — och således väl troligen även hans fader — kvar i Stockholm.⁶³ Men den 10 september voro de i Örebro och fortsatte sedan till Norge.⁶⁴

Det är mot bakgrunden av händelserna från konung Magnus fångenskapstid och särskilt från den förnyade striden år 1371, som Esbjörn Blåpannas första uppträdande måste ses. Vi ha redan antytt kretsen av hans politiska meningsfränder. Det skall nu visas, vad roll han själv spelat i 1370-talskrisen.

4. *Esbjörn Blåpanna i konungatjänst. Bengt Bosson. Bo Jonssons godskonfiskationer. Nyköpingsmötet 1382.*

Esbjörn Blåpanna anges de två första gånger han nämnes i urkunderna — 1372 och 1373⁶⁵ — uttryckligen som konungarna Magnus Erikssons och Håkans tjänare. Han har som sådan varit kung Albrekts fiende och därför även dennes »väldige ämbetsmans», sedermera (1375) drotsen Bo Jonssons (Grip). Ehuru intet dokument just från 1370-talet direkt skildrar Esbjörns uppträdande i striden, äro vi genom en lycklig tillfällighet likväl något underrättade därom. En frälseman Dan Eriksson kungör i en urkund 1411,⁶⁶ att ingen hade rätt att avhända Magnus Petersson eller hans arvingar ett honom av brevutfärdaren, Dan, lämnat gods, förrän de hava den penningssumman igen, »ther iak thet fore utsatte, for ty iak satthe thet ey uth for minnæ sculdh, uthan for min konna broder, for ty han war rixsins fiandhe och iak war i kongh Albrechst [!] reeso, mædhan sculdhe Bent Bosson oc Æsbjörn Blapanne haffwa warith hem till min, ther beschattade mich Bo Ionsson fore, tho iak kom hem aff reesonæ, oc aff tøm ærandom, som han mich foræ scyldadhe, ther wisthe iak ænkte aff».

Detta diplom med dess för att vara ett rättsligt dokument starkt expressionistiska språk, ger så tydligt som möjligt en levande scen från inbördeskrigets Sverige. Det kan icke gälla 1363—64 års händelser, då Esbjörn var ett barn. Och då man vet, att han tagit direkt del i 1371 års — se nedan — ligger presumptionen

⁶³ Konung Håkan stadfäster i en urkund, dat. Sthlm 24/8 (die btj bartholomei) 1371 (or. perg., Jämtlands läns museum, Östersund), ett brev av herr Narve Ingevalds-son (kluven sköld).

⁶⁴ M u n c h, a. a., *Anden Hovedafd.*, bd 1 (1862), s. 839.

⁶⁵ Om breven se nedan not 71 o. 77.

⁶⁶ Dan Erikssons brev 10/8 1411 (SD nr 1391).

för, att det är sistnämnda tid det gäller. Dan Eriksson berättar alltså, att han, som var en kung Albrekts anhängare, varit borta från sin gård i konungens uppdrag. Men hans hustrus broder var en riksens fiende, d. v. s. en folkungavän. Medan Dan var borta lära, förklarar han, Bengt Bosson — som väl var den utpekade svågern — och Esbjörn Blåpanna ha varit på hans gård. Allt tyder på, att dessa där sökt skydd undan förföljare, som gått Albrekts och Bo Jonssons ärenden. Ty Bo Jonsson har beskattat Dan för detta besök, trots att denne ej visste av de ärender, för vilka han beskyldes. Man hör den harmsna tonen över, att hämnanden drabbat honom, en oskyldig och i själva verket en kung Albrekts man.

Vi sakna ej underrättelser om, hur det gick för flyktingarne. I ett brev av Strängnäs d. 27 sept. 1409⁶⁷ kärke skälig man Karl Eriksson som målsman för Filip Bossons barn på Fullbro i Sorunda socken, vilket, heter det, »konung Albrekt tog från Bengt Bosson och Philippus Bosson för det Bengt rymde med sin rätta herre konung Håkan ut av riket» och Albrekt gav det godset till herr Gise van Helpten, som sedan skiftade det med Bo Jonsson.⁶⁸

Att nämnda brev, som i litteraturen observerats av Kristian Erslev,⁶⁹ rör den Bengt Bosson, som var Esbjörn Blåpannas politiske kumpan, synes otvivelaktigt, så mycket mer, som Esbjörn fick nära förbindelser med Filip Bossons familj. Vi ha redan påpekat, att Filips sätesgård blev Vargarn i Lista, där även Esbjörn hade en arvslott. Men därtill kommer, att Filip Bossons dotter blev gift med väpnaren *Hemming Larsson (3 hjärtan)*, vilken efter allt att döma var Esbjörns systerson, i varje fall hans mycket nära frände.⁷⁰

Bengt Bosson lyckades alltså undkomma och slöt sig till den svenska emigrantkolonien i Norge. Esbjörn åter blev det mecklenburgska partiets fånge.⁷¹ P. A. M u n c h är den ende, som i den rent politisk-historiska litteraturen observerat Esbjörns existens

⁶⁷ SD nr 1193.

⁶⁸ Om herr Gise van Helpten se K. H. Karlsson i PHT 1909, s. 19, not *. Han var bror till Cort van Helpten (Styffe, Bidrag, I, s. 166), som var hovmäst. hos biskop Gotskalk Falkdal (Brillioth, Svensk kyrka, s. 71). Medeltidsцитaten i texten ovan äro i allmänhet normaliserade i stavningen. Vid längre citat ur opublicerade urkunder anføres originaltexten i not. — Att Bengt Bosson rymde med kung Håkan tyder ju också på, att hans brev 1411 (se texten ovan) rör händelserna omkr. 1371, då striden med Håkan var aktuell, och ej t. ex. någon senare tid.

⁶⁹ K. r. Erslev, Dronning Margrethe (1882), s. 139.

⁷⁰ Se ovan s. 21, not 45 o. 47, samt nedan s. 39 f.

⁷¹ Kungarna Magnus' o. Håkans brev, Tönsberg ²⁸/₅ 1373, tr. i Script. Rer. Suec. I: 1, s. 60 f., och omtr. o. Dipl. Norveg., del III: 1 (1853), s. 294, nr 383.

och fångenskap.⁷² Vad den senare beträffar, så innehöll redan frälsestadgan från Tälje den 17 juli 1345 en bestämmelse, att konung ägde att lösa sin tjänare ur fångenskap. Detta stadgande intogs nästan ordagrant i konungabalken av Magnus Erikssons landslag.⁷³ Konungarna Magnus och Håkan kunde således anses vara pliktiga att erlägga lösepenning för sin fångne tjänare Esbjörn. Emellertid skulle de ju ut med den ofantliga lösensumman av 12,000 mark silver för Magnus Eriksson själv. Efter freden aug. 1371 har Esbjörn förmodligen lössläppts, såsom ske kunde, mot förbindelse att lösensumman erlades inom viss tid. I varje fall var han fri i mars 1372.⁷⁴ Då kungarna sedan i maj 1373 i Tönsberg⁷¹ verkligen skulle utlägga 600 mark för Esbjörns friköpning, skedde det genom förpantning av jord till Harald Magnusson (två nedvända sparrar),⁷⁵ en svensk i kungarnas norska omgivning; som lovat betala summan. Esbjörn kallas i detta 1373 års brev, där hans namn förekommer i genitivform, *dilecti seruitoris nostri Esberni blapanna*.⁷⁶

Emellertid får detta utlägg 1373 av lösensumman 600 mark för Esbjörn en egendomlig belysning genom en något tidigare transaktion. Esbjörn var nämligen ej blott konungarnas tjänare, han var också deras långivare. I brev, daterat Vinger i Norge, d. 10 mars 1372⁷⁷ (se fig. 7), pantsätta kungarna *warom ælskelikom thienara esbyørne blapanna* ett deras gods, Olstra (nuv. Ostra) i Sundby socken⁷⁸ i Österrekarne, beläget österut från Esbjörns hemsocken Tumbo, för 600 mark svenska penningar, som de voro

⁷² M u n c h, a. a., Anden Hovedafd., del 2 (1863), s. 16.

⁷³ DS nr 3972; MELL, Schlyters ed., s. 29. Jfr Tunberg, a. a., s. 218.

⁷⁴ Annorlunda M u n c h, a. a., s. 16, men han har ej känt 1372 års brev, om vilket se nedan.

⁷⁵ Harald Magnusson tillhörde tydl. den svenska emigrantkolonin i Norge (jfr RPB nr 1149). Hans vapen är ej belagt, men att han är son till Magnus Haraldsson d. ä. (1346—1377) och far till Magnus Haraldsson d. y. (1413—1431), som förde 2 sparrar (SD nr 1811), synes av flera skäl troligt.

⁷⁶ M u n c h s tolkning av brevet 1373 i a. a., s. 4, not 2, och s. 17, not 1, att »Kindahærad in Ostgocia» (som originalbrevet har, ej blott avtrycket) är felskrivning för »in Vestgocia», synes vara riktig; jfr S t y f f e, Skandinavien (3:e uppl.), s. 235, not 5. Kind i Västergötl. kan det ej heller vara (jfr S t y f f e, Bidrag, I, s. LII, LXVII, o. E r s l e v, a. a., s. 69, 76, 108 f.). Däremot hade Magnus tidigare använt Kinne hd i Västergötl. som pantelän, näml. ³⁰/₁₀ 1358 (se danska Repertoret, ser. I, nr 2559).

⁷⁷ Brevet, or. perg., RA, fanns ej där vid tiden för utgivande av RPB. Det är på baksidan den betydelsefulla proveniensanteckningen: »Från Afhulta efter Iverus 1851», som vittnar om dess härkomst från Ribbingarnas Österbyarkiv (jfr ovan s. 5; med riksarkivarien Emil Hildebrands handstil är tillagt: »Fr. K. B. 1880»). Brevet synes endast vara observerat på två ställen i litt., näml. i S t y f f e, Skandinavien (3:e uppl.), s. 296, not 1, och hos R. P i p p i n g, Kommentar till Erikskrönikan (1926), s. 56, not 2; Pipping har dock ej sett brevet.

⁷⁸ Brevtexten har »Olusta»; med gammal hand på baksidan: »olstra ij sundby sokn». Det är otvivelaktigt nuv. Ostra. Jfr P i p p i n g, a. a., s. 55 f.

honom skyldiga. Magnus Eriksson var ju sedan länge tämligen tränad i fråga om utställande av skuldebrev. Men då summan, 600 mark, som Esbjörn lånade kungarna, är identisk med det belopp, som skulle erläggas för honom själv, undrar man, hur det förhöll sig i saken. Ha kungarna i sin penningnöd först fått Esbjörn att mot pantejord själv lämna beloppet, därpå behållit dessa reda penningar som god pris⁷⁹ och sedan, när lösensumman verkligen måste erläggas, skaffat den genom ny pantsättning till Harald Magnusson? Av de bevarade handlingarna att döma ser det verkligen ut så.

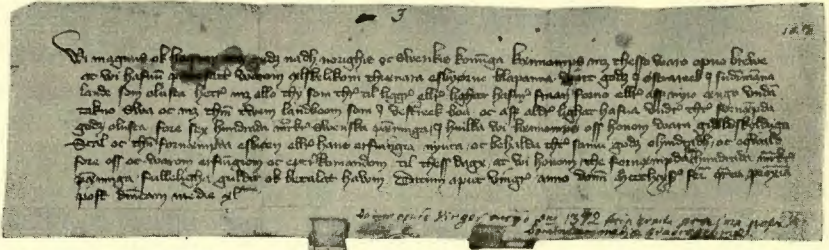

Fig. 7. Konungarna MAGNUS ERIKSSONS och HÅKANS skulde- och pantebrev till deras »älsklige tjänare» ESBJÖRN BLÅPANNA, dat. Vinger (nuv. Kongsvinger, Norge) d. 10 mars 1372. Av de båda kungasigillen i gult vax återstå fragment. Efter orig. på pergament, tidigare i Ribbingiska arkivet på Österby, sedan i J. Fr. Iverus' samling på Avhulta, därpå i Kungl. Bibl., nu i RA.

Men situationen har än pikantare drag. Ty Esbjörn Blåpannas debut i hävderna 1372 genom lånet till kungarna innebar i själva verket förskingring av förmyndarmedel. Saken är alldeles klar i belysning av ett senare, men av Esbjörn själv utställt brev från 1417.⁸⁰ Esbjörn anger sig i brevet ha betalat gäld (»gælgullith») genom att överlåta viss jord till Anders Ruska å dennes hustrus vägnar, »mynde syster dotter Ingrid Ragualdsdotter», och detta för en penningssumma, »som iach lenthe konungh Magnus och konungh Haquone, tha iak henna malzman war, som iak togh aff hennis rætta møderne, som hoffwd breffuit vthwysar, holka förscreffna pæninga iak alrig ater fyk». Den sorgsna tiraden på slutet, att Esbjörn aldrig fick de utlånta pengarna tillbaka, är ganska förklarlig med tanke på Magnus Erikssons usla finanser. Att Esbjörn alltför lättvindigt använt förmyndarmedel — systerdottern Ingrid Ragualdsdotters möderne — framgår också klart.

⁷⁹ Magnus upptog t. ex. lån av norska bönder som bidrag till sin lösensumma (Munch, a. a., II: 2, s. 8; Styffe, Bidrag, I, s. LX, not *).

⁸⁰ SD (under år 1416) nr 2174; om rätta året (1417) se ovan s. 5, not 12.

Men brevets viktigaste upplysning gäller identifieringen av Esbjörn själv. Det högst egendomliga inträffar nämligen, att denne efter att ha uppträtt i breven 1372 och 1373 sedan under icke mindre än 23 år försvinner ur urkunderna. 1370-talets Esbjörn måste såsom förmyndare för Ingrid ha varit minst 15 år 1372.⁸¹ Men den Esbjörn, som sedan åter uppträder från 1396,⁸² lever ännu 1438, dör troligen 1439, är i varje fall död jan. 1440.⁸³ Han måste, om det är samme person och han var född omkr. 1357, således vid sin bortgång ha varit omkring 82 år — ändå var han personligen närvarande på tinget vid Kjulaås i Österrekarne okt. 1437.⁸⁴ C l a e s A n n e r s t e d t har tyckt, att det verkade otroligt med en Esbjörn Blåpanna verksam från 1370-talets början till 1438. Han har därför i sina anteckningar verkställt en personlighetsklyvning mellan en Esbjörn Blåpanna d. ä. och en Esbjörn Blåpanna d. y.⁸⁵ Brevet av 1417, sammanställt med 1372 års av Annerstedt tydligen okända brev, ger emellertid full visshet i saken. Den Esbjörn, som bodde på Österby 1417, är densamme, som lånade kungarna pengar 1372.

Då 1372 års brev utställes i Vinger, har väl Esbjörn följt sin vän Bengt Bossons spår och vid denna tid varit i Norge hos kungarna Magnus och Håkan. Att han som pantegods tar emot Olstra i hembygden Rekarne tyder emellertid på, att han önskat återvända till och kvarbli i östra Sverige, trots Albrekts regim. Det ser emellertid icke ut, som om han fått tillåtelse härtill. I varje fall kan det näppeligen vara en tillfällighet, att pantegodset Olstra återfinnes bland gårdarna i Bo Jonssons dödsbo.⁸⁶ Vi veta nämligen, att godskonfiskationens tunga straff, som drabbade Bengt Bosson, även utsträckts till hans stallbroder. Den mäktige Bo Jonsson har direkt indragit arvegods från Esbjörn både i Tumbo och Lista socknar, såsom längre fram skall ytterligare klargöras.⁸⁷

Var Esbjörn varit under de 23 år, då man förgäves eftersöker honom i urkunderna, veta vi icke. Måhända kan man närmast gissa på Norge. Hade han verkligen varit i Sverige och Söder-

⁸¹ Jfr även t. ex. S. Tunberg, a. a., s. 217; G. A. Donner, Striden om arvet efter köpmannen Jakob Frese 1455—1510 (1930), s. 78.

⁸² O. S. Rydberg, Sverges Traktater, del II: 2 (1883), s. 662.

⁸³ E. B:s brev 19/7, 1438 (or. perg., RA); brev 1440, före 12/2, avskr. i Ribb. kop.-bok. nr 25.

⁸⁴ Nils Rödhs dombrev 10/10 1437 (avskr. i E 175, s. 175, UUB); E. B., *sh*wilken och tå till swars närvar.

⁸⁵ Annerstedt i handskr. X 58:a, s. 89.

⁸⁶ Brev 20/10 1386 (RPB nr 2275).

⁸⁷ Dombrev 18/6 1399, Ribb. kop.-bok. nr 17.

manland under dessa år, så skulle han säkerligen uppträtt vid ett tillfälle, då det sörmländska frälset talrikare än eljest på årtionden var samlat till gemensamt möte.

År 1382 i mars skedde nämligen i Nyköping det viktiga beslut, varigenom en lång rad med sörmländska jordägare medgav den s. k. fattigtiondens indragning till domkyrkorna⁸⁸ för att användas till kanikernas behov och för att understödja svenska prästers studier vid främmande universitet. De tvenne i Nyköping den 11 mars nämnda år utställda breven i detta ärende beseglas av icke mindre än 71, respektive 30 personer — bland de 71 även 6 kvinnor av frälsefamilj.⁸⁹ Bland beseglarna av det större brevet finna vi med få mellanrum efter varandra tre välbekanta namn: Nils Larsson — Mörbyväpnaren, Esbjörns blivande svärfader — Filip Bosson samt Torsten Gjurdsen (Oxenstierna). Det är tre av de gamla folkungavännerna från 1360- och 1370-talens strider, som tydligen ännu hålla ihop. Esbjörns namn saknas bland de 101 frälserrepresentanterna för Södermanland. Han har således vid denna tid troligen icke varit där. Vad Nils Larsson och Torsten Gjurdsen beträffar, återfinnas de ej i de politiska dokumenten från 1371, men dec. 1370 hade de haft nära inbördes förbindelser.⁹⁰ Filip Bosson åter beseglar i april 1382 — strax

⁸⁸ Om fattigtiondens ombildning se Styffe, Bidrag, I, s. xcii f.; K. V. Lundqvist, Bidrag till kännedomen om de svenska domkapitlen under medeltiden (1897), s. 131 ff. (om Strängnäs stift, s. 137 f.); Y. Brilioth, Svensk kyrka, s. 151 f. Denna indragning av fattigtionden till domkyrkorna skedde på mycket skilda tider i de olika stiftet. Om orsakerna till fattigtiondens indragning jfr N. Ahnlund i Vintergatan 1933, sid. 36 (sp. 2).

⁸⁹ Det större brevet (or. perg.) i RA (RPB nr 1695), det mindre (or. perg.) i Strängnäs' stifts- o. läroverksbibl. Av det mindre en dålig regest med felaktigt årtal (1381) i HSH, del 28, s. 378, och svävande uppgifter hos Styffe, Bidrag, I, s. xciii, och Brilioth, a. a., s. 151 (not 4)—152. V. Örnberg tryckte emellertid 1889 en god regest i Bidrag till Södermanlands äldre kulturhist., VII, s. 114, nr 9; numera finns även fotostatkopior av brevet i RA. — Att fattigtionden efter indragningen användes för svenska utrikesstudier omnämnes hos Lundqvist och Brilioth, men beröres endast flyktigt hos Annerstedt, Upsala univ:s hist., I (1877), s. 6 (texten o. not 2); Strängnäsbreven 1382 synas ej alls vara nämnda hos Annerstedt. De äro likvisst av lärdomshistoriskt intresse. Brilioth påpekar (a. a., s. 152, not 4) riktigt om det större brevet (i RA) 1382, att det där (för Strängnäs stift) gällde prästers utrikesstudier. Det mindre brevet (i Strängnäs) har samma formulering: »til klærka behoff som aff theso bispopsdome wtlandis til scola fara».

⁹⁰ Brev Eskilstuna ¹⁵/₁₂ 1370 (B. E. Hildebrands Saml. t. Sv. Dipl., bd 3, RA). Torsten Gjurdsen kungör, att Nils Larsson i Mörby (Myraby), hans hustrus morbror, fick i rätt skifte efter fader, moder o. syskon jord i Mörby o. Lundby i Husby-Rekarne samt i Västergötland jord i Ingaboda (Otravad sn), Digragården i Tiumo (nuv. Kymbo) sn, Härlingstorp (nuv. Hällstorp) i samma sn och Tokatorp i Valstad sn. Samtliga dessa gårdar (utom Lundby) kunna senare påvisas som Esbjörn Blåpannas hustrus Katarina Nilsdotters gårdar. Brevet säger, att N. L:s Mörby är det i Husby-Rekarne. Detta Mörby har senare tillhört Katarinas arvspretendent väpnaren Jeppe Drake (Dipl. Norv., bd 16, 1903, nr 154: 1446 ¹⁷/₂). Då därtill lägges Katarinas fadersnamn (Nilsdotter), kan ej minsta tvivel råda om, att hon är N. L:s i Mörby dotter.

efter Nyköpingsbeslutet — ett annat brev tillsammans med Nils Larsson.⁹¹ Den tid skulle emellertid komma, då Nils Larsson i Mörby åter fick visa sin folkungavänlighet. Det var vid drottning Margaretas inkallande 1388.

III. Esbjörn Blåpannas rehabilitering.

1. Dalaborgshyllningen av drottning Margareta 1388.

Nyköpings recess 1396.

Året 1371 med freden den 14 augusti hade stått kung Albrekt dyrt. Ty de, som hemburo den verkliga segern, voro medlemmarna av rikets aristokrati. Den Albrekt avtvungna konungaförsäkran — den 9 aug., strax före freden — kringskar på oerhört sätt hans makt.¹ I stormännens händer lades ledningen av rikets öden. *Bo Jonsson (Grip)*, från 1375 konungens drots, tillskansade sig en politisk och ekonomisk maktställning, som aldrig förr eller senare tillkommit någon enskild man i detta land. Den inre spänningen samt upplösningen på det rättsliga området fortforo och tilltogo.²

I Danmark och Norge gingo det stora historiska dramats äldre protagonister ur leken. »Vargen», kung Valdemar, slöt sin framgångsrika levnad på Gurre slott 1375. Magnus Erikssons livstragik åter fann sin symboliska avslutning genom hans förolyckande vintern 1374 i den norska fjorden söder om Bergen. Sex år senare, år 1380, följde Håkan Magnusson sin fader in i det okända. En ny generation steg fram. Ättlingen av Nordens trenne konungasläkter, den unge Olof Håkansson — kung Håkans och Margareta Valdemarsdotters son — fick kronan, i Danmark genom val 1376, i Norge som arvkonung 1380. Som hans förmyndare grep den statskloka modern regeringens tyglar i båda länderna.

Då inträffade tvenne dödsfall, som plötsligt på allvar tillspetsade läget i Norden. *Bo Jonsson* fick lämna all jordens härlighet

⁹¹ RPB nr 1709.

¹ Fredstraktaten 14/8 1371 i ST II, s. 428 ff. Konungaförsäkran 9/8 s. å., tr. hos R. Hausen, Finlands medeltidsurkunder, I (1910), s. 340 ff., nr 803. Om situationen se t. ex. Andersson i Scandia 1929, s. 49 ff.

² Om *Bo Jonsson* se H. Rosman, Bjärka-Säby, I; S. Engström i Sv. Biogr. Lex., bd 5 (1924), och i HT 1929, s. 310—326; Brilioth, Svensk kyrka; A. B l a n c k, Kung Alexander, *Bo Jonsson Grip* och Albrekt av Mecklenburg (i Samlaren 1929, s. 1—73).

i augusti 1386 för den trånga vilokammaren i Birgittas klosterkyrka i Vadstena. Och drottning Margareta rönte ödets hårdaste slag — hennes ende son, konung Olof, slöt Folkungarnas regerande linje på månaden ett år efter Bo Jonssons bortgång. Den dansk-norska unionens ynglingakonung av urgammal östgötaätt lades till vila i cisterciensernas underbara Sorö, där ärkebiskop Absalon av Lund sedan länge sov bakom högaltaret. Olof Håkanssons död var en namnlös olycka, stor nog för att krossa en man. Men den kvinna, som vid sonens sista vilostad samlade sig till fortsatt kamp och liv, var av säreget virke. Nu först reser sig Margareta Valdemarsdotter i all sin verkliga höghet, beundransvärd för samtida och eftervärld.

Innan ett år gått om, var Margareta ej blott Danmarks regentinna, utan också — vad vida märkligare var — arvriket Norges »mäktiga fru och rätte husbonde». I Sverige var uppenbar schism mellan Albrekt och hans tyska anhang samt det stormannakollegium, som utgjordes av Bo Jonssons testamentsexekutorer. Till en av dessa hade den gamle folkungavännen Erik Kettilsson Puke utsetts.³ Redan i januari 1388 ställdes slotten Oppensten och Öresten i Västergötland till Margaretas förfogande. Därpå förmedlade herr Erik Kettilsson på Dalaborg i Dalsland den svenska aristokratiens anslutning till de sista folkungakonungarnas änka och moder i mars s. å.⁴ I Dalaborgshyllningen instämde ett antal svenska riddare och väpnare genom brev i Nyköping den 20 maj 1388. Bland de beseglade väpnarna var »Niclis Lawrinzsson», Nils Larsson. Hans sigill vid dokumentet fattas sedan länge, men redan Olof Simon Rydberg, utgivaren av »Sverges Traktater», har insett, att detta av flera skäl måste vara Mörbyväpnaren, som förde den delade skölden med fågel och vindruvsklasar.⁵ För den, som känner Nils Larssons i Mörby historia, hans släkt- och medbeseglarförbindelser, är intet naturligare, än att han hyllar folkungakonungen Håkans änka Margareta. Man kan anmärka, att det sista brev, som den tryckta litteraturen och även t. ex. K. H. Karlsson i sina medeltidssamlingar vågat sammanställa med Nils Larsson i Mörby, är från 1382.⁶ Men i själva verket kan det bestämt visas, att han levde

³ Även herr Ulf Jonsson (Blå), konung Håkans råd 1371, se ovan s. 22.

⁴ Tunberg, a. a., s. 320 ff. Dalaborgsurkunderna i mars 1388 i ST II, s. 458 ff.

⁵ Nyköpingsbrevet 20/5 1388 i ST II, s. 466 ff.

⁶ RPB nr 1765.

ännu 1395, vilket häver alla eventuella tvivel.⁷ Esbjörn Blåpannas blivande svärfader har 1388 varit en av drottning Margaretas tidigaste anhängare i Sverige och Södermanland.

Följande år, 1389, blev kung Albrekt Margaretas fånge. Den stora drottningen behärskar nu i huvudsak också Sverige. Unions-tiden börjar. De dynastiska synpunkterna tillgodosågos tidigt genom Margaretas systerson Eriks av Pommern val till svensk tronföljare troligen 1389.⁸ Till svensk konung valdes han på möte i Skara i juni 1396 och hyllades i juli vid Mora sten. Kampen om Sverige var visserligen icke helt avslutad, förrän Erik kröntes på det stora Kalmarmötet 1397 och Stockholm fallit 1398.

Före sistnämnda händelser och snart efter hyllningen av Erik av Pommern i juli 1396 hölls den betydelsefulla herredagen i Nyköping den 20 september s. å. Genom den här ingångna överenskommelsen, den bekanta *Nyköpings recess*, beslöts den s. k. drottning Margaretas räfst. Denna gick främst ut på att återförskaffa under kronan gods, som orättmätigt kommit under kyrkan och frälset. Men även tvistemål i allmänhet skulle få andragas på de genom recessen bestämda räfsteting, som skulle hållas över hela riket. Därtill riktades särskilda bestämmelser mot drottningens och Eriks av Pommern fiende, riddaren *Knut Bosson (Grip)*, Bo Jonssons son. Denne satt i Åbo län och till honom sökte sig de undanträngda vitalianerna. Men icke blott kronans mellanhavanden med herr Knut skulle göras upp. Det heter i recessen, att vad tilltalan, som någon annan hade mot herr Knut, det skulle avdömas på räfstetingen.⁹

Näst sist av de talrika frälsemän, som beseglade Nyköpings recess, nämnes bland väpnarna ett här redan bekant namn: »Esbjörn Blapanna».¹⁰ Så dyker även denne folkungavän åter upp i bevarade handlingar. Det passar väl, att Nyköpings recess är den enda statshandling, som Tumböväpnaren beseglade. Ty han hade verkligen personligen något att vinna av drottning Margaretas räfst.

⁷ Peter Nilssons, Matts Erikssons (sparre) och Nils Larssons kvittensbrev rör förvaltning av jord i Ingaboda, dat. Falköping 13/1 1395 (avskr. i B 16, fol. 308 v, RA). Detta var ju en av Nils Larssons i Mörby gårdar — det är således denne N. L., som lever. Jfr nedan s. 65.

⁸ G. Carlsson, Förhistorien till 1396 års svenska konungaval (i Hist. studier tillägn. L. Stavenow 1924, s. 47—58).

⁹ Nyköpings recess 20/1 1396, tr. i ST II, s. 655—664. Om recessens innebörd se K. H. Karlsson, Den svenske konungens domsrätt (1890), s. 75 ff.; Brilioth, Svensk kyrka, s. 274 ff.; E. Lönnroth, Sverige och Kalmarunionen 1397—1457 (1934), s. 15 ff.

¹⁰ ST II, s. 662.

2. *Drottning Margaretas räfst. Esbjörn Blåpannas käromål 1399 mot Bo Jonssons arvingar.*

Drottning Margaretas räfst kom ordentligt till stånd på olika tider i olika stift och landskap. I Södermanland höllos räfsteting i januari 1397 samt i juni och juli månader 1399. Långt senare återupptogs de där i augusti och september 1409.¹¹

Räfstetingen i Södermanland 1399 höllos i stiftsstadens Strängnäs gemensamt av riddaren Sten Bengtsson (Bielke), sin herres konung Eriks domhavande vid detta tillfälle, samt riddaren och lagmannen Erengisle Nilsson (Hammerstaätt). Vi kunna ej här ingå på de för övrigt redan förut i litteraturen antydda förhållanden, som medförde, att räfsten icke synes ha tagit någon större omfattning i Södermanland.¹² Då man emellertid vanligen uppger, att endast fem dombrev från 1399 års räfst här äro bevarade (från respektive 12, 13 och 19 juni samt 1 och 4 juli),¹² bör det påpekas, att vi i själva verket besitta minst sju. Det ena av de två nytillkomna (18 juni 1399) är i själva verket redan 1889 upptaget i en tryckt regestförteckning över i Strängnäs' läroverk förvarade handskrifter, ehuru det ej uppmärksammats i övrig facklitteratur.¹³ Det sjunde brevet åter, hittills alldeles okänt, är bevarat endast i avskrift i Ribbingska kopieboken.¹⁴ Det rör Esbjörn Blåpannas av Bo Jonsson (Grip) beslagtagna gods.

Då herr Sten Bengtsson och herr Erengisle Nilsson höllo räfsteting i Strängnäs med allmogen av Väster Rekarne sankte Botolfs afton — den 16 juni — 1399 i närvaro av flera riksens rådgivare, kände för dem, heter det i brevet, skälig man Esbjörn Blåpanna mot Bo Jonssons arvingar. Käromålet gällde Esbjörns rätta fädernes gods i Västerreks hundare, nämligen två gårdar i Väsby och det som låg därunder i Tumbo socken, såsom Kvicksund, och om ett halvt markland jord i Sörby och om ett gods, »som heter Väster Hvernagarn i Lista socken» — alltså Västra Vargarn — »oc Bo Jonss. hafde honum thenna godz olagliga afhend». Då herr Knut Bosson (Grip) ej var till svars och ingen bevisning förekom å Bo Jonssons arvingars vägnar, dömde herr Sten och herr Erengisle förenämnda gods i kvarstad och skulle herr Knut Bosson förete sin bevisning inom 12 veckor där näst efter.

¹¹ Brilioth, a. a., s. 278, 282, 300, 302.

¹² Brilioth, a. a., s. 282. Om herr Erengisle († 1406) o. hans son herr Nils Erengislesson († 1440) — den senare också lagman i Södermanland — se N. Beckman, Studier i utgivna fornsvenska handskrifter (1917; SFSS h. 151), s. 139 f.

¹³ Bidrag till Södermanlands äldre kulturhist., VII (1889), s. 115, nr 11.

¹⁴ Ribb. kop.-bok. nr 17 (1399 16/8); tryckt som bil. nedan s. 168.

Vi ha här tillfälle att närmare konstatera, hur Bo Jonsson — tydligen på 1370-talet, då Esbjörn var hans fiende — lagt sig till med en del av Esbjörns fäderne arvejord i Tumbo, där hans senare så ofta omtalade sätesgård Österby låg, samt i Lista socken. Godsindragningen från en politisk motståndare har i detta fall direkt passat för Bo Jonssons jordpolitik. Icke minst kring Mälar-

Fig. 8. Järnbeslagen dörr av ek, förr mellan vapenhuset och det inre av kyrkan i Lista, Västerrekarne, nu i Södermanlands Fornminnesförenings kyrkomuseum i Strängnäs. Från 1100- eller 1200-talet. På metallringen i runskrift namnen på aposteln Petrus och den helige Nicolaus.^{14 a} Efter fotografi i ATA.

stranden sökte denne, såsom Holger Rosman i sin stora undersökning visat, att konsolidera sitt godsvälde.¹⁵ Det har tidigare nämnts, att även Olstra (i Österrekarne), som Esbjörn fått i pant 1372 av kungarna Magnus och Håkan, senare uppdyker bland Bo Jonssons gårdar.¹⁶ Rosman anger, att Bo i Tumbo ägt gårdar, som nu höra under Österby. Han syftar därvid på jord

^{14 a} Jfr C. R. af Ugglas, Kat. öfv. Södermanlands Fornminnesförenings kyrkomuseum i Strängnäs (1911), s. 117, nr 318, o. E. Brate, Södermanlands runinskrifter, h. 1 (1924), s. 57, nr 78.

¹⁵ Rosman, Bjärka-Säby, I, s. 199.

¹⁶ Se ovan s. 29 o. RPB nr 2275.

i Västra Lövsta i Tumbo.¹⁷ Då det direkt kan visas, att Blåpannarvingarna ägt jord även i detta Västra Lövsta,¹⁸ ser saken miss-tänkt ut. I varje fall ha vi här ett ytterligare bevis på, att Bo Jonsson sträckt sina tentakler just till den trakt, där Esbjörn hade sin arvejord mest koncentrerad.

Herr Knut Bosson, som ej inkom med svaromål vid berörda tingstillfälle, torde säkerligen ha varit i Sverige inom de utsatta 12 veckorna efter den 16 juni 1399.¹⁹ Vi veta ej, om han senare velat inlåta sig i svaromål. Att godset var med orätt fånget, kan näppeligen betvivlas. I varje fall synes den slutliga domen, om vilken vi ej ha direkt underrättelse, ha gått herr Knut emot. Ty åtminstone tre av de fyra omtvistade gårdarna återfinnas senare bland Blåpannagodsen, nämligen Sörby, Kvicksund och Väsby.²⁰ Även Vargarn tillhörde i varje fall med en lott Esbjörns arvingar, vare sig det nu var den del, Västra Vargarn, som 1399 omtalas, eller blott en från annat håll ärvd gård där, såsom längre fram skall visas.

Esbjörns upptagande i rådslagen vid Nyköpings möte 1396 och återgången av hans tidigare av politiska fiender beslagtagna gods äro de säkra tecknen på Esbjörn Blåpannas sociala rehabilitering. Han har i varje fall senast vid denna tid, åren före sekelskiftet, ytterligare konsoliderat sin ställning genom giftermål med *Katarina Nilsson*, väpnaren Nils Larssons i Mörby dotter och arvtagerska.²¹

IV. Österbyväpnaren i Tumbo. Rekarnebygdens frälse-släkter.

1. *Esbjörn Blåpannas familj och närmaste fränder. Johanniter-priorn i Eskilstuna.*

Från sekelskiftet år 1400 satt väpnaren Esbjörn Blåpanna tydligen okvald som jordägare i Tumbo. Att döma av hans många

¹⁷ Rosman, a. a., I, s. 198; RPB nr 1464.

¹⁸ Se brev om arvstråtan mellan Anders Ruska o. Anders Horn 1440, före 18/2 (Ribb. kop.-bok. nr 25) samt herr Sten Sture d. ä:s o. rådets dombrev, Sthlm 29/10 1489 (or. perg., RA).

¹⁹ Herr Knut daterar brev i Nyköping 21/7, 1399 (Styffe, Bidrag, I, s. LXXXIV, not **) och var i slutet av okt. på Engso i Västmanland (RPB nr 3035; texten tr. hos Gadolin, Pantsättn. af jord, s. 285, nr 47).

²⁰ Bland Blåpannagodsen nämnas Sörby och Kvicksund i brevet 1440, före 18/2, se not 18 ovan, samt Väsby i Sten Sture d. ä:s och rådets dombrev 1490 18/2 (avskr. i B 16, fol. 80 v, RA, o. i Ribb. kop.-bok. nr 4), m. fl. brev.

²¹ Se ovan s. 19, not 34.

gårdar i socknen, om vilka tidigare talats, har han därmed sålunda återbördats till sina fäders jord. Hans sätesgård är från nu Österby och där bor han tydligen kvar till sin död omkr. 1439. Han är under 1400-talets första årtionden fjärran från politiskt ledande kretsar, hade väl också redan provat tillräckligt av det politiska livets stormar. För övrigt är ju denna period fram till drottning Margaretas död 1412 och Eriks av Pommern första tid en förhållandevis död tidrymd i Sverige från politisk synpunkt — med andra ord i mycket en fridens och lugnets tid.

Fig. 9. Sigill för väpnaren och häradshövdingen i Västerrekarne ANDERS (MARTINSON) RUSKA. Vapen: två kvistar. Omskrift: *ANDRES MARTINSON*. Efter orig. vid perg.-brev, dat. Västerås d. 8 sept. 1438, RA.

Den bild diplomen ge oss av Esbjörn Blåpannas liv skiljer sig härvidlag icke från den vanliga av hans ståndsbröder inom svenskt senmedeltida lägfrelse. Han köpte, sålde, pantsatte och bytte jord som alla andra, lånade pengar av priorn i Eskilstuna, sörjde för sin familj och tänkte på själens välfärd.¹

År 1400 gävo Esbjörn och hans hustru Katarina Nilsdotter jord i Malmberg i Västra Vingåkers socken till »Säby» kloster, d. v. s. Julita, i vars brödraskap de och deras barn (»vi oc al vor barn») blivit upptagna.² Esbjörn och Katarina ha icke blott haft barn — de ha också haft sorgen att mista dem. Från den stunden framtråda på arenan *Esbjörn Blåpannas arvingar*.

¹ Breven om E. B. i SD äro: 1404 ⁵/₉ (nr 486: E. B. har pantsatt jord i Skämsta i Kärrbo sn, Västmn.); 1411 ²⁰/₃ (nr 1391; Dan Erikssons brev se ovan s. 25); 1412 ⁶/₉ (nr 1611; rör jord i Tillberga sn); 1413 ²¹/₅ (nr 1720; rör jord i Blacksta, Årla sn); 1414 ²⁵/₃ (nr 1916; rör också Blacksta); 1417 ¹³/₁ (nr 2174, under 1416; om året se ovan s. 5, not 12); 1417 ³⁰/₅ (nr 2371); om den följ. tidens brev rör. E. B. se längre fram.

² E. B:s o. Katarina Nilsdotters brev ³⁰/₁₂ 1400 (RPB nr 3147). De skänka ²/₃ öresland i Malbergh i Vikingakir, nuv. Malmberg i Västra Vingåker. Jfr N. A. Lundgren, Beskrifning öfver Vestra Vingåkers socken (1873), s. 133.

Den av hans fränder, som stod Esbjörn närmast, synes ha varit hans systerdotter *Ingrid Ragvaldsdotter*, gift med *Anders Ruska* (sigill fig. 9). Vi känna varken hennes fädernesläkt eller något om makens, men de tillhörde frälset. Anders och Ingrid uppträda i Rekarnediplomen från och med 1417.³ Tydligt bodde de åtminstone 1437 i Torpa socken, då i Västerrekarne, Södermanland, nu i Åkerbo härad, Västmanland. De skänka nämligen detta år jord till »vår sockenkyrka i Torpahärad i Västerrek».⁴ På senare år synas de ha bott i Vargarn, varom mera längre fram.⁵

Ingrid Ragvaldsdotter hade visserligen anledning till avgjort missnöje på en väsentlig punkt med sin morbror. Det var ju Esbjörn, vilken som hennes målsman av förmyndarmedlen utlånat 600 mark till kungarna Magnus och Håkan 1372 för att sedan aldrig mer se dessa pengar åter och som troligen ej heller fått njuta av det pantegods, Olstra, som han fått som säkerhet.⁶ Emellertid är det första brev, vari Ingrid och Anders möta, just Esbjörns av 1417, där han lämnar dem jord i Salems socken samt en halv kvarnström i Torshällaån som uttrycklig ersättning för det aldrig återbekomna lånet till kungarna.³ Esbjörn och Anders Ruska nämnas sedan allt framgent så ofta tillsammans, att man har all anledning tro, att förhållandet dem emellan varit gott. Men visserligen har Esbjörn även eljest fått se Ingrid och Anders till godo. Sålunda gav han 1432 »for älsknad oc kärleek skuld» till Ingrid jord i Husby i Tumbo⁷ — det väckte, som vi skola se, ond blod hos andra fränder.⁸ Han sålde även två gårdar i Tillberga socken (Västm.) till Anders Ruska 1437. Att detta för Anders var en lysande affär, kan man sluta därav, att han betalade de två lotterna i Tillberga med »en mark penningar och femtio» och sålde dem året därpå till Västerås domkyrka för nittio mark!⁹ För Esbjörns och Anders' gemensamma, vidlyftiga affärsmanipulationer med riddaren Nils Gustafsson (båt) och Erik Puke skall längre fram redogöras.¹⁰

Utom den syster, som var mor till Ingrid Ragvaldsdotter, har

³ SD nr 2174 (se ovan not 1). Anders' fadersnamn (Martinsson) ses av sigillet.

⁴ Anders Ruskas o. Ingrid Ragvaldsdotters gåvobrev ²⁰/₅ 1437 (or. perg., Upps. landsarkiv; avskr. i B. E. Hildebrands Saml. t. Sv. Dipl., bd 5, RA).

⁵ Se nedan s. 92 f., 108.

⁶ Se ovan s. 28.

⁷ E. B:s brev Österby ¹/₇ 1432 (avskr. i Ribb. kop.-bok. nr 8).

⁸ Se nedan s. 90 f.

⁹ E. B. säljer gårdar i Tillberga till Anders Ruska, Österby ⁸/₉ 1437 (or. perg., RA); A. R. säljer samma jord t. Västerås domkyrka, Västerås ⁸/₉ 1438 (or. perg., RA; avskr. i Dipl. Westmannicum, II, sign. W 1104, UUB).

¹⁰ Se nedan s. 71 ff., 80, 85 f.

Esbjörn tydligen haft ännu en syster. Urkundernas uppgifter få nämligen sin bästa förklaring, om vi som barn till den sistnämnda systemen se syskonparet väpnaren *Hemming Larsson* (3 hjärtan; fig. 10) och *Ingrid Larsdotter*, gift med frälsemannen *Anders Horn*.¹¹

Det är av handlingarna uppenbart, att Anders Ruska ibland haft svårt att dra jämnt med de andra arvingarna. Inför herr Lars Ulfsson (Blå) på Sundby, som var häradshövding i Västerrekarne, ställde Anders Ruska väpnaren Hemming Larsson till svars rö-

Fig. 10. Sigill för väpnaren¹¹ HEMMING LARSSON i Vargarn. Vapen: tre hjärtan.
Omskrift: 6' hemingh lawersson.
Efter orig. vid perg.-brev, dat. Gripsholm d. 13 maj 1430, RA.

rande viss arvejord och fick dom på honom januari 1430. Tvisten gällde gårdarna Stensta, Hökesta och Norrby (i Fellingsbro socken), »som honom [Hemming] med ingen rätt tillhörde mer än en systerdel».¹² Saken har en rätt pikant sida. Då Hemming Larsson nämligen 1414 insatt sin dotter *Katarina Hemmingsdotter*

¹¹ I brevet 1440, före 13 febr. (Ribb. kop.-bok. nr 25) avgöres trätan mellan Anders Ruska o. Anders Horn om arv av jord efter Esbjörn. Båda synas ha samma ställning till arvlätaren Esbjörn. Anders Horn var g. m. Ingrid Larsdotter, som tydl. var Hemming Larssons syster (se deras brev Eskilstuna ²²/₁₁ 1441, or. perg., RA). Att det är genom Ingrid o. Hemming, som släktskapen går, synes av följande. Hemming har uppträtt på Blåpannafrändernas sida i arvsprocessen (brev ³/₈ 1471 — feldaterat t. 1470, se s. 104 nedan — or. perg., VHAA, dep. i RA); Hemming ägde jord i Blacksta liksom Esbjörn (se Hemmings brev Gripsholm ¹²/₈ 1430, or. perg., RA, o. Torshälla ²²/₈ 1437, or. perg., RA); Blåpannaarvingen Anders Ruska stämmer Hemming ang. arvejord, vari Hemming ägde en »systerdel» (se dombrev 1430, not 12 nedan). — Hemming Larsson förde tidigare ett enklare sigill med 3 hjärtan stolpvis (jfr SD nr 1958). Om Anders Horn se vidare nedan s. 90, hans sigill fig. 16, s. 91.

¹² Herr Lars Ulfssons (Blå) dombrev Sundby ¹/₁ 1430 (avskr. i Ribb. kop.-bok. nr 6).

i Skänninge nunnekloster, hade han, som sed var, givit henne in-
gift i jord. Men härtill hade han, tydligen med slug beräkning,
utvalt jord i Hökesta i Fellingsbro,¹³ vartill två år senare (1416)
lades jord i Norrby därstädes¹⁴ — d. v. s. just sådan jord, som han
visste sig icke ha full äganderätt till! Hemming erkände 1430 käro-
målets berättigande. Att detta gällde »en systerdel» styrker vad
vi sagt om Hemmings och Ingrid Larsdotters släktskap på moder-
net med Esbjörn.¹² Att frändskapen gällde Esbjörn framgår
både av, att det var Anders Ruska som kärke och av ett långt
senare rådsbrev, från 1471, som visar, att Hemming vid något till-
fälle uppträtt starkt aggressivt på Blåpannaarvingarnas sida mot
Katarina Nilsdotters släkt.¹¹

Trots ovan relaterade förhållanden mellan Anders Ruska och
Hemming Larsson, är det av handlingarna tydligt, att även den
senare stått Esbjörn nära in i det sista. Det förelåg i själva ver-
ket ännu en omständighet, utöver släktskapen, som borde kun-
nat binda Esbjörn samman med Hemming. Den senare hade näm-
ligen äktat en dotter till Filip Bosson i Vargarn — brodern till den
Bengt Bosson, som jämte Esbjörn jagats i Södermanland av Bo
Jonssons hejdukar på 1370-talet och slutligen flytt till kung Hå-
kan i Norge.¹⁵ Det var med denne Filips och hans hustru Gerdekas
dotter,¹⁶ som Hemming var fader till nunnan Katarina Hem-
mingsdotter i Skänninge. Också finna vi Hemming som medbe-
seglare vid senare transaktioner av Esbjörn samt denne och även
Anders Ruska som medbeseglare åt Hemming.

Vad angår Esbjörn Blåpannas ekonomiska åtgärder, så visa
dessa naturligtvis klart inflytandena från dåtidens naturahushåll-
ning. Det var alltid ont om kontanta penningar. Typiskt heter
det i ett av väpnaren Hemming Larssons tidigaste brev, då han
pantsätter ett gods till biskop Tord Gunnarsson i Strängnäs, att
det skall igenlösas antingen med reda penningar eller med »järn,
koppar, oxar, kor eller oskuret kläde».¹⁷ De överallt mycket tal-
rika pantsättningarna av jord äro givetvis ett uttryck för dåtida

¹³ SD nr 1929. Då H. L. karakteriserar jord i Hökesta som Katarinas »rätta
möderne», är detta egendomligt, enär jorden måste varit Blåpannajord. Men kanske
har det varit H. L:s morgongåvojord till sin hustru — sådan blev ju barnens rätta
möderne. På Hemmings hustrus sida kan släktskapen ej gå, ty då borde ej Anders
Horn, g. m. Hemmings syster, varit arvspretendent, se not 11 ovan. — Om Skänninge
nunnekloster se A. S c h ü c k i Skänninge stads hist. (1929), s. 131 ff.

¹⁴ SD nr 2202.

¹⁵ Se utredning ovan s. 21, not 45, 47, o. s. 25 f.

¹⁶ Gerdeka nämnes i brevet SD nr 1958.

¹⁷ H. L:s brev ³³/₄ 1399 (RPB nr 2987); texten tr. hos G a d o l i n, Pantsätt-
ning af jord, s. 248 f., nr 46 (jfr not 18).

kreditsystems beskaffenhet.¹⁸ Bland de få som hade tillgång på pengar voro, utom städernas borgare,¹⁹ särskilt kyrkan och därinom väl främst klostren med sina särskilt internationella förbindelser.²⁰ Det är därför endast helt naturligt, att just johanniterpriorn *Jakob* i Eskilstuna tycks ha varit Esbjörns tillgång och hjälp i penningnödens dystra stunder. Samtidigt inflickades naturligtvis i diplomerna passande bestämmelser om lånetransaktionernas kombinerande med allmosor till Guds ära och till »själarykt» för Esbjörns och hans hustrus föräldrar.²¹

2. *Vårfruberga nunnekloster, abbedissans brev 1421. Esbjörns jordförsäljningar.*

Rekarnebygden var över huvud välbelägen i kyrkligt hänseende. Eskilstuna, uppkallat efter den helige martyren Eskil, hade man i Österrekarne och där, såsom nämnts, johanniternas förnäma orden med sin klosterstiftelse. Icke heller var det långt till cisterciensernas *Julita*, vars abbot *Jöns Svensson* förskaffat Esbjörn broderskap vid sekelskiftet och med vilkens efterföljare, abboten *Magnus*, han också underhöll förbindelser.²²

På Fogdön i Mälaren låg *Vårfruberga nunnekloster, Mons Beatae Mariae Virginis*, också av cistercienserorden.²³ Vid 1400-talets början var diskussion om den visitationsrättighet över *Vår-*

¹⁸ Om hithörande förhållanden jfr A. W. G a d o l i n, Pansättning af jord enligt medeltida svensk landsrätt. Med en bilaga af förut otryckta urkunder från perioden 1351—1400 (Hfors 1909).

¹⁹ Om tidens ekonomiska förhållanden jfr H. R o s m a n, Bjärka-Säby, I; T. S ö d e r b e r g, Stora Kopparberget under medeltiden och Gustav Vasa (1932); W. K o p p e, Lübeck-Stockholmer Handelsgeschichte im 14. Jahrhundert (1933), dens., Lübeck und Lödöse im 14. Jahrhundert (1934; Göteborgs K. Vet.- o. Vitt.-Samballes Handl., 5. följden, ser. A, bd 4, n:o 1), o. dens., När Stockholm var Hansestad (i S:t Eriks Årsbok 1934, s. 73—94). Om kreditssystemet jfr även t. ex. H. R e u t e r d a h l, Sw. kyrkans hist., III: 1 (1863), s. 510 f.

²⁰ Kyrkans ekonomiska styrka belyses i t. ex. B r i l i o t h s olika anf. arbeten. Klostrens roll framgår direkt vid studiet av diplomerna. Sålunda var tydligen priorn *Jakob* i Eskilstuna på olika håll ekonomiskt verksam, jfr nedan s. 50. Om johanniterorden i Sverige se H. H i l d e b r a n d i Sveriges medeltid, II, h. 2 (1885) s. 214—217; H. B e r g s t r a n d, Johanniterordens historia (1922); I. C o l l i j n, Ett nekrologium från johanniterklostret i Eskilstuna (i NTBB 1929, s. 1—21); N. Ö s t m a n, Bidrag till Johanniterordens historia i Stockholm 1334—1526 (1932); B r i l i o t h, Den päfl. beskattn., s. 45 f.; T o n i S c h m i d i NTBB 1932, s. 92 ff. Jfr nedan s. 148.

²¹ SD nr 1720.

²² Om *Julita* se E. O r t v e d, Cisterciereordenen og dens Klostre i Norden, II (1933), s. 258 ff. Om Ortveds arbete jfr rec. av T o n i S c h m i d i PHT 1933, s. 118 ff., F. L i n d b e r g i HT 1933, s. 431 f., o. S. K r a f t i Rig 1933, s. 212 ff.

²³ Ortved, a. a., s. 519 ff.

fruberga, som tillkom broderklostrets i Julita abboter — och alltså icke stiftets biskop i det eljest närmare belägna Strängnäs. Ända till Rom gick saken, ty abboten Jöns klagade hos kurian över intrång i sina rättigheter och påven Bonifatius IX förordnade 1403 om undersökning. Under abbot Magnus' tid togs frågan åter upp och besvarades i en högtidlig, troligen av Magnus själv inspirerad förklaring av den 9 juli 1421.²⁴ Den är utställd av abbedissan *Cecilia*, priorissan Dorotea, subpriorissan Katarina Haraldsdotter och hela konventet samt redogör alltså för det sätt, varpå visitation i Vårfruberga tidigare plägat förrättas. Under denna betydelsefulla urkund — utskrivna med den elegantaste skrivarhand — hänger vid sidan av det vackra, spetsovala abbedissesigillet och konventets runda, med Maria med barnet,²⁵ de välborna sigillvittnenas. Det är Esbjörn Blåpannas i gult vax, med fingeravtrycken ännu efter fem århundraden tydligt synbara på vaxkupan, och tillika hans vän väpnaren *Filip Stoks* (*Philpus Stok*) med den sexuddiga stjärnan i skölden. Den senare, som ägde jord i Uppland, Västmanland och Södermanland och 1421 bodde i Torshälla socken,²⁶ var väl, trots olikhet i vapnet, på något sätt befryndad med de västmanländska väpnare Stok i Kumla,²⁷ vilkas namn är ett av de få medeltida svenska lågfrälsemäns, som ännu på visst sätt har aktuell klang. Det ingår nämligen i den efter dem omdöpta, nämnda ortens namn, *Stockkumla*.

Också med stiftsstadens kyrkliga dignitärer hade Esbjörn någon beröring. Till kaniken *Håkan Andersson* i Strängnäs sålde Esbjörn och Katarina Nilsdotter 1422 jord i Sanda i Kumla socken i Närke.²⁸

Över huvud präglas Esbjörns privata godspolitik under senare år av den bl. a. på grund av kommunikationssvårigheterna naturliga önskan att försälja de jordlotter, som lågo långt från

²⁴ Or. perg., RA. Ortved, a. a., s. 534 ff.

²⁵ Sigillen äro avbildade: abbedissans hos B. E. Hildebrand, Svenska sigiller från medeltiden, h. 1 (1862), 2:a ser., nr 62 (pl. 6), o. hos Ortved, a. a., s. 523; konventets hos Ortved, a. a., s. 539, fig. 76.

²⁶ Filip (Philpus) Stok nämnes 1406 (SD nr 696) — 1431 ¹⁰/₈ (or. perg., RA). Han bodde i Söderby, Torshälla sn, enl. brev 1421 ⁹/₁₀ (or. perg., RA).

²⁷ Styffe, Skandinavien (3:e uppl.), s. 318. Familjen Stok i Kumla förde ¹/₂ djur i vapnet.

²⁸ E. B:s o. Katarina Nilsdotters »af Myreby» (en uppgift, som ytterligare styrker Nils Larssons i Mörby faderskap till henne) brev, Strängnäs ¹/₈ 1422 (or. perg., RA). Om Håkan Andersson († 1440), se L. Hallman, Det gamla och det nya Strängnäs (1853), s. 102. F. de Brun uppger (Holmiana et alia, 4:2, s. 484), att Håkan var bror till kaniken Karl Andersson. I så fall skulle han ha varit frände till Katarina Nilsdotter. Om Karl se nedan s. 102, 105 ff. — Håkan Andersson testamenterade jorden i Sanda, Kumla sn, till Strängnäs domkyrka, se fastebrev av Lasse Svensson, häradshövdning i östra tredingen i Närke, Kumla häradssting ¹/₁₀ 1440 (or. perg., RA).

hans huvudpossession i Tumbo. Det ytterligt avlägsna Lönshult i Agunnaryd och Sunnerbo övergick sålunda 1430 till de godssamlande Trollarne på Bergkvara. Köparen var Birger Trolle d. y.,²⁹ fader till den Arvid Trolle, om vilken ståthållaren Nils Birgersson (Rosenquist) på Kronoberg senare fällde det dråpligt uttrycksfulla omdömet: »Ther som någer god tilfelle varid haffve, haffver gamle Arvid Trolle inthet förgätid sigh!»³⁰ Även på andra håll, i Västergötland och på Södertörn³¹ realiserade Esbjörn och hans hustru jord. Vi återkomma särskilt till västgötagårdarna.

3. *Rekarnebygden och dåtidens Sverige. Präster och frälsesläkter i Rekarne.*

Då vi skola tänka oss den bygd, där Österbyväpnaren levde sitt stillsamma liv, har nutidsmänniskan svårt att realisera den förgångna verkligheten. Trakten är än i dag full av forn lämningar, förut okända runstenar framdragas då och då, på Tumbo vördnadsvärda absidkyrka sitta fantastiska portalskulpturer av romansk karaktär³² och kyrkans gamla medeltida dörr har för icke så länge sedan återfunnits på oväntad plats.³³

På 1300- och 1400-talen ha naturligtvis en urgammal tids spår varit än talrikare och mera framträdande än nu. Man tänker på Olaus Petris uttrycksfulla ord i hans Svenska krönika om resterna av hednatidens svenska gravskick, då »var släkt hade sin egen ättahaga i sin bolstad».³⁴ Landet var vilt — vi erfara det bäst av de kuriala ämbetsmännen från sydligare nejder och deras sätt att reagera inför Norden. De påvliga skatteuppsamlarna, nuntierna *Johannes de Serone* och *Bernardus de Ortolis* varnades 1328 i Uppsala av ärkebiskopen Olof Björnsson för de florerande rövarna i Uppland.³⁵ Och den likaledes påvlige kollektorn från det

²⁹ E. B:s brev, Sthlm ²⁰/₅ 1430 (avskr. i B 15, fol. 281 v, RA). Om gården se P. G. Vejde, Ur Arvid Trolles jordebok (i Hyltén Cavallius-Föreningens Årsbok 1930), s. 170 (jfr PHT 1931, s. 142).

³⁰ Vejde, a. a., s. 139.

³¹ På Södertörn: Säby i Salems sn, se ovan s. 17, not 30.

³² B. Waldén i Sv. Turistfören:s Årsskr. 1927, s. 55; S. Lindqvist, Den helige Eskils biskopsdöme, s. 106 f.; C. R. af Ugglas, Katalog öfv. Södermanlands Fornminnesfören:s kyrkomuseum i Strängnäs (1911), s. 8.

³³ Antikvarisk-topografiska arkivet: Tumbo, Vitt.-akad.

³⁴ Ol. Petri Sv. krönika, ed. J. Sahlgren (1917), s. 73.

³⁵ P. A. Munch, Pavelige Nuntiers Regnskabs- og Dagbøger, førte under Tiende-Oprævningen i Norden 1282—1334 (Chria 1864), s. 54; jfr H. Hildebrand, Sveriges medeltid, del II, s. 123, o. Y. Brilioth, Den påfliga beskattningen, s. 155.

solbelysta Avignon *Petrus Gervasii* nedskriver i sina räkenskaper från besöket i Skandinavien 1332, huru han färdas genom skogar och på okända vägar (»per siluas et alias uias ignotas») från Danmark till Sverige samt hur han föres nattetid genom snödrivorna (»per niues de nocte») till Skänninge.³⁶ Då Petrus Gervasii blev äldre, utlade han också värtaligt 1347 i en supplik till påven Clemens VI, huru han »förnött sin ungdoms blomma under troget utförande av den romerska kyrkans värv bland barbariska folkslag».³⁷ Detta var några år innan Esbjörn torde ha kommit till världen.

En stor skillnad rådde mellan innehavarna av de stora stifts-kyrkornas prelaturer, kanikdömen och prebendor samt den vidsträckta och isolerade landsbygdens sockenpräster. I breven om Esbjörn Blåpanna och hans fränder och vänner möta ej sällan de senare. Där är herr *Ragvald* i Tumbo 1414, herr *Jöns* 1437 och herr *Ulf* i Tumbo 1446.³⁸ Där äro också grannsockenpräster som herr *Henrik* i Husaby Byring (Husby-Rekarne) 1417—1435, herr *Peder* i Stenkvista 1417, herr *Ulf* i Stenkvista 1435, herr *Tord* i Öja 1417 och herr *Björn* i samma gäll 1430.³⁹ Herdaminnena ha ännu mycket att hämta i diplomsamlingar och otryckta urkunder. På Esbjörns tid skymta Strängnåsherrarna mindre, men vi skola längre fram möta sådana bland hans egna fränder — Anders Ruskas och Ingrid Ragvaldsdotters dotterson, herr Johan (Gervinson) Ruska.⁴⁰ Skillnaden ej blott i social ställning utan också i bildning mellan högre och lägre andlige slår klart emot en också ur pergamentsbrevens olika handstilar. Vi ha nämnt det kalligrafiskt sköna dokumentet från Vårfruberga 1421. I rena Österby-urkunder däremot, som t. ex. Esbjörns brev av januari 1417, där måhända herr Tord i Öja, som är sigillvittne,⁴¹ kan ha fört pennen, är pikturen vida mera otymplig och klumpig. Att det i allmänhet är en präst eller munk, vars skrivarhand vi ha framför oss, kan man taga för givet i en tid, då det kunde talas om »alla i riksens råd, som läsa kunna».⁴² Endast i de kungliga kanslierna

³⁶ Munch, a. a., s. 117 f.; Brilioth, a. a., s. 167 f.

³⁷ Brilioth, a. a., s. 178. Om den svenska senmedeltiden jfr även nedan s. 148 f.

³⁸ SD nr 2006; brev ³⁹/₅ 1437 (B. E. Hildebrands Saml. t. Sv. Dipl., bd 5, RA) o. ⁴⁰/₅ 1446 (or. perg., RA).

³⁹ a) SD nr 2324, 2486; brev ⁴¹/₁₃ 1435 (or. perg., RA); b) SD nr 2324; c) brev ⁴²/₁₃ 1435 (or. perg., RA); d) SD nr 2174 (om året se ovan s. 5); brev ⁴³/₁ 1430 (Ribb. kop.-bok. nr 6).

⁴⁰ Se nedan s. 108 ff.

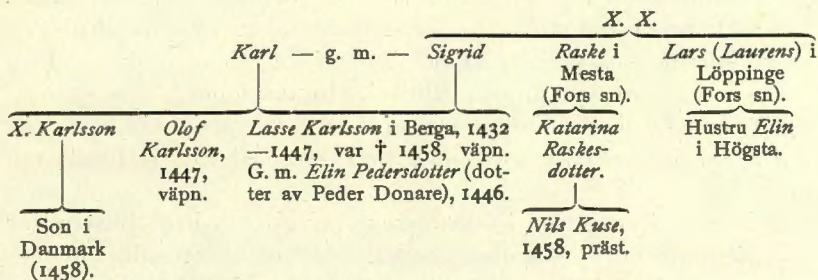
⁴¹ Se ovan not 39 d).

⁴² Brev 1472, se Styffe, Bidrag, del III (1870), s. CCXLI, not 8.

Stamtavla V.

Lasse Karlssons i Berga (Tumbo sn) ätt.

(Vapen: kvadrerad sköld.)

och städernas skrivarstugor träffa vi ordinarie skrivare utanför kyrkans krets.

*

Vid sidan av de enstaka lantprästerna och tätt omgivna av bönderna sutto lågfrälsemännen på sina små gårdar. Här möta vi Esbjörn Blåpannas egentliga ståndskrets.

a. *Tumboväpnarna: Lasse Karlsson i Berga och Nils Ulfsson i Gunnarskäl.*

Redan i själva Tumbo hade Esbjörn sådana frälsemannagrannar. Där satt väpnaren *Lasse Karlsson i Berga*, som förde *kvadrerad sköld* — där bodde också *Ulf i Gunnarskäl* och hans son, väpnaren *Nils Ulfsson (kluven sköld, en bjälke i högra fältet)*.⁴³

Lasse Karlsson hade fäderne arvejord i Helgarö socken (Åkers härad, Söd.)⁴⁴ — kanske var han inflyttad till Tumbo. Hans hustru *Elin* var *Peder Donares* dotter från Himmelsända i grannsocknen Kjula.⁴⁵ Det ovissas romantik i Lasses krets synes

⁴³ Lasses sigill vid t. ex. brev av Strängnäs ²⁰/₈ 1446, ¹¹/₈ 1447 (båda or. perg., RA); Nils Ulfssons sigill vid brev Torshälla ¹²/₈ 1425 (or. perg., RA). Ulf i Gunnarskäl nämnes, tills. m. bl. a. Filip Bosson, i dombrev ⁷/₈ 1381 (avskr. i B 16, fol. 197, RA). Lasse beseglade Esbjörns brev av Österby ¹/₇ 1432 (Ribb. kop.-bok. nr 8).

⁴⁴ Väpnarna L. K. och Olof Karlsson sälja till herr Lars Ragvaldsson, sakristan i Strängnäs, jord i Rällinge, Helgarö sn, deras rätta fäderne, i brev Strängnäs ¹¹/₈ 1447 (or. perg., RA). För O. K., som ej själv har insegel, beseglar Jöns Hördräng, borgmästare i Strängnäs.

⁴⁵ Lasses o. Elin's brev, Strängnäs ²⁰/₈ 1446 (or. perg., RA), varigenom jord i Himmelsända säljes under dels S:t Johannis prebenda, dels Helga Lekarna prebenda i Strängnäs domkyrka. Herr Ulf i Tumbo var närvarande. Bland beseglarna äro biskop Erik (Birgersson, stjärna) i Strängnäs, herr Johan Karlsson (färila), lagman i Södermanl., herr Sigge Ulfsson (sparre), ärkedjäkne (biskop 1449—63) i Strängnäs.

ha representerats av en hans brorson i Danmark, om vars tillvaro Lasses kusin, hustru *Elin i Högsta* 1458 vittnade — dock visste hon eller ingen det för visst, heter det.⁴⁶ Lasse Karlssons släkt ger en intressant bild av dåtida ståndscirkulation. Under det att han och brodern *Olof Karlsson* nämnas som väpnare, hade de morbröderna *Raske i Mesta* och *Lars i Löppinge* (Fors socken, Västerrek), den sistnämnde Elins i Högsta fader, båda synbarligen bönder. Raskes dotter *Katarina* åter var moder till herr *Nils Kuse*, således väl en präst, som processade med Elin i Högsta om arvet.⁴⁶

Även *Nils Ulfsson i Gunnarskäl* var gift — hans hustru var *Gunnil Jönsdotter (liggande gren)*. Då de 1425 sålde hennes morgongåvojord i Gunnarskäl och Klevatorp i Tumbo, uppträda de oss nu välbekanta väpnarna Esbjörn Blåpanna och Filip Stok samt Lasse Karlsson som medbeseglare eller vidervarumän.⁴⁷

*

b. Väpnaren Peter Ulfssons i Sövsta släkt i Stenkvista socken.

Livliga förbindelser hade Esbjörn med grannhäradet Österrekarnes socknar söder om Eskilstuna. Det var dels Husaby Byring (Husby-Rekarne), dels dess grannsocken Stenkvista. I sistnämnda församling bodde väpnaren *Peter Ulfsson (kluven sköld, i högra fältet blomstängel, i vänstra krumhorn; sigill fig. 11)* i »Sifsta», nuvarande Sövsta. Han tillhörde en gammal lågfrälse-släkt. Fadern, väpnaren *Ulf Petersson (kluven sköld med blomstängel och krumhorn)*, som också skrev sig i Sövsta, är känd från tiden 1345—1400.⁴⁸ Vid det tidigare omtalade (s. 30) stora mötet med sörmlandsfrälset i Nyköping 1382, då fattigtionen ombildades

⁴⁶ Dombrev av Svarte Åke Jönsson (Svarte Skåning), riddare, lagman i Södermanl., Tumbo kyrka $\frac{9}{12}$ 1458 (or. perg., RA). Ett typiskt ex. på ståndscirkulationen mellan bönder och lågfrälse se i Upplands lagmansdombok 1578—79, utg. av N. Edling 1929, s. 62 (jfr PHT 1930, s. 105).

⁴⁷ Se i not 43 anf. brev 1425. Jorden i Gunnarskäl och Kleva såldes 1469 $\frac{9}{10}$ av herr Staffan Ulfsson (ulf) till Julita kloster (avskr. i E 186, s. 185 f., UUB); se även J. Hallenberg, Historisk afhandling om mynt och warors wärde (1798), s. 25. Nils Ulfsson levde ännu 1444, se herr Staffan Ulfssons brev Strängnäs $\frac{1}{2}$ 1444 o. väpnaren Germund Larssons (lilja) brev $\frac{12}{6}$ s. å. (båda or. perg., RA). Germund Larsson var häradsdomhavande i Österrek (t. ex. $\frac{29}{10}$ s. å., or. perg., RA). — Vidervarumän = vittnen, som (utan att vara fastar) voro närvarande vid kontrakt om jord.

⁴⁸ Ulf Peterssons sigill se vid DS nr 5098 o. RPB nr 1086. Han nämnes i brev från DS nr 3887 till RPB nr 2984.

till kaniktionde, var Ulf Petersson närvarande jämte sin granne i Husby-Rekarne *Magnus Elofsson i Tandla* (se nedan s. 59), som möjligen var hans frände, då de synas ha fört liknande vapen. De beseglade strax efter Nils Larsson i Mörby, Filip Bosson (i Vargarn) och Torsten Gjurdsen (Oxenstierna). Under Nyköpings recess åter har sonen, Peter Ulfsson, beseglat bland väpnarna, närmast före Esbjörn Blåpanna.⁴⁹

Peter Ulfsson och hans familj hade prövat varjehanda. En hans broder »brann uppå Engsöhus» någon gång före 1398.⁵⁰ Bland Blåpannaarkivalierna i Ribbingska kopieboken är ett Peter

Fig. 11. Sigill för väpnaren PETER ULFSSON i Sövsta. Vapen: kliven sköld, i högra fältet blomstängel med 3 blad, i vänstra krumhorn. Efter orig. vid perg.-brev, dat. Sövsta d. 6 dec. 1435, RA.

Ulfssons brev 1413 till Esbjörn, som hade lånat 40 mark av honom mot pant av en jordlott i Blacksta i Ärla socken (Österrek). Då Esbjörn igenlöst panten — den vandrade vidare till priorn Jakob i Eskilstuna — fick Esbjörn ej sitt skuldebrev igen. »Thet war mik af tagit ij örlögena», skriver Peter, »ok iak dödar hans bref». Han hade således själv varit med i strid.⁵¹

Genom gifte hade Peter många goda förbindelser. Hans hustru *Gertrud Remboltsdotter (en bjälke)*, var dotter av häradshövdingen (1398, 1400) i Åkers härad (Söd.) *Rembold Petersson (en bjälke)*, som nämnes 1370—1400. Dennes syster, *Kristina Peters-*

⁴⁹ ST II, s. 662.

⁵⁰ P. U:s änka Gertrud Remboltsdotters brev, Eskilstuna 17/8 1442 (or. perg., RA). Då pergamentet är svårt skadat, måste en del av uppgifterna om brevets innehåll hämtas ur avskr. i Hadorphs stora kopiebok E 73—76, s. 101, o. Örnhielms Dipl., XI, s. 303. P. U:s bror blev innebränd före hans gifte (således före 1398, RPB nr 2922).

⁵¹ P. U:s brev, Sövsta 12/8 1413 (Ribb. kop.-bok. nr 5); jfr Esbjörns brev 21/8 1413 (SD nr 1720).

Stamtavla VI.

Sövstaätten från Stenkvista.

(Vapen: kluven sköld m. krumhorn o. blomstängel.)

<i>Peter</i>	
<i>Ulf Petersson</i> , i Sövsta (Sifsta), 1345—1400, väpn.	<i>Nils Petersson</i> , i Sövsta, 1371—1378.
<i>X. Ulfsson</i> , brann inne på Engsöhus före 1398.	<i>Peter Ulfsson</i> , i Sövsta, 1396—1435, väpn., i broderskap i Johanniterklostret i Eskilstuna. G. 1398 m. <i>Gertrud Remboltsdotter</i> (i bjälke), som levde 1442. Jfr Stamtavla VII.

dotter (se släkttavlan),⁵² var gift med Stockholms kanske främste dåtida storköpmän *Peter Finvidsson Alänning*, som handlade bl. a. på Brügge. Denne, som tillika var rådman 1376—1407, fängslades vid Kåpplemorden 1389, men undgick döden, levde länge och är känd också som medlem av Helga Lekamens Gille samt donator till kyrkor och kloster.⁵³ Från Peter Ulfssons hustru Gertrud leder en släktskapsförbindelse över till den nu i den historiska diskussionen så bekante väpnaren *Johan Fredebern (Hans Djäkn)*, riksens skrivare under Karl Knutsson (Bonde).⁵⁴ Och en Gertrud Remboltsdotters brorsdotter var gift med väpnaren *Markvard Link* (1/2 djur), som 1435—1448 nämnes som häradshövding i Åkers härad,⁵⁵ Södermanland. Det är ett av de fall i denna hi-

⁵² P. U:s gifte: RPB nr 2922 (1398). Om hustrun, Gertrud Remboltsdotter, se även nedan, s. 49. Hennes filiation framgår av det säregna fadersnamnet samt av att Rembold Petersson kallas (RPB nr 2298) broder (tydl. halvbroder) till Hemming Sunesson (schack) och väpnaren Ulf Sunesson (schack), ty sedan kallar Gertrud i brevet 1442 17/8 (se not 50 ovan) Ulf:s son, väpnaren Nils Ulfsson (schack; att skilja från Nils Ulfsson i Gunnarskäl) för »mitt syskonabarn». Jfr nedan not 54.—Rembold nämnes häradshövding i Åker i RPB nr 2920 o. 3068, hans sigill (i bjälke) vid RPB nr 2741. Hans syster Kristina Petersdotter se RPB nr 2298, jfr t. ex. R. Hausen, Finlands medeltidsurkunder, del I (1910), s. 405, nr 950, och s. 483, nr 1099 o. 1100. Hon var död 1404 (SD nr 454).

⁵³ Om Peter Alänning se: brev i RPB o. Finlands medeltidsurkunder, I—II, samt Handl. rör. Helga Lekamens Gille, utg. av I. Collijn, I (1921), s. 11; Stockholms rådhus och råd, del II (1915), s. 87, nr 22; N. Ahnlund i HT 1929, s. 12, 16, o. dens., Från medeltid och Vasatid (1933), s. 18, 22; W. Koppe, Lübeck-Stockholmer Handelsgeschichte (1933), s. 26, 261 ff. Peter Alänning hade haft mycket affärer med Bo Jonsson, se Koppe, a. a., s. 262.

⁵⁴ Diskussionen om denne se E. Neumanns intressanta, stora undersökning: Karlskrönikans proveniens och sanningsvärde, II—III (i Samlaren 1931, s. 97—190, och 1934, s. 113—221), dens., Dateringen av den s. k. Karlskrönikans olika partier och antalet författare (1934; i Upps. Univs Årsskr.) samt K. J. Kumlien i PHT 1932, s. 78—93, o. E. Lönnroth, Sverige och Kalmarrunionen 1397—1457 (1934), s. 350 ff. Peter Ulfssons i Sövsta maka Gertrud Remboltsdotters kusin, Sune Hansson Pampe (3 musslor), äktade Cecilia Ingemundsdotter (2 vinkelhakar), dotterdotter till Torsten Gjurdsen (Oxenstierna). Sune o. Cecilias dotter blev g. m. Johan Fredebern, se stamtavlan i PHT 1932, s. 88.

⁵⁵ Markvard Link och hans hustru Bengta, Peter Remboltsdotters dotter (i bjälke), sälja jord t. Strängnäs domkyrka (Strängnäs 20/4 1444, or. perg., RA) för det anniver-

Stamtavla VII.

Rembold Peterssons ätt.

(Vapen: i bjälke.)

<i>Peter</i>	— g. m. —	<i>X.</i>	<i>X.</i> omg. m.	<i>Sune</i>
<i>Kristina Petersdotter</i> , 1387—1401, var † 1404. Var 1387 g. m. <i>Peter Finvidsson Ålänning</i> , köpman o. rådmän i Sthlm.	<i>Rembold Petersson</i> , 1370—1400, väpn., häradsh. i Åkers hd, Söd.	<i>Henning Sunesson (schack)</i>	<i>Ulf Sunesson (schack)</i>	<i>Botilda Sunesson Sunesson (schack) dotter</i>
Se stamtavla i PHT 1932, s. 88.				

Gertrud Remboldsdotter, g. m. *Peter Ulfsson* i Sövsta, se Stamtavla VI.

Bengta Petersdotter g. m. *Markvard Link*, 1419—1448, väpn., fogde i Vartofta hd, Västerg., sed. häradsh. i Åkers hd, Söd.

<i>Ingeborg Markvardsdotter</i> , se PHT 1909, s. 19, not **. Fr. henne stammade ätten Ekeblad.	<i>Knut Link</i> , 1481—1499, kyrkopäst i Bettna o. i Torshälla, prebendat i Strängnäs.
---	---

storia, där man först kan fästa uppmärksamheten på en intressant sida av dätida svensk förvaltning. Just detta häradshövdingämbete i Åker hade, som nyss nämnts, innehafts av Markvard Links svärfars far, Rembold Petersson. Upprepade gånger visar det sig, att man vid häradshövdingeval på detta sätt höll sig inom samma lågfrälse släktkrets, liksom de förnäma lagmansämbetena ju ofta ärvdes inom högfrälset.⁵⁶ Peter Ulfssons i Sövsta släkt är för övrigt genom nu påvisade förbindelser till Peter Ålänning och Johan Fredebern ett intressant exempel på, hur växlande den sociala skalan inom lågfrälset var.

*

sarium, som instiftats för biskop Tomas. Markvard är häradshöv. i Åkers hd redan 1435, eft. $\frac{1}{5}$, och ännu 1448 $\frac{22}{5}$ (båda or. perg., RA); sigill: $\frac{1}{2}$ djur vid brev bl. a. 1438 $\frac{22}{5}$ (or. perg., RA). Om M. L. och hans dotter Ingeborg, g. m. väpnaren o. häradshövdingen i Österrekarne Anders Eriksson (ekeblad), se PHT 1909, s. 19 f. Denne Anders Eriksson bebodde 1489 Sövsta (Styffe, Skandinavien, 3:e uppl., s. 279), som han således måhända ärvt genom sidoarv från den gamla Sövstaätten. Om Ingeborgs dotter Brita Andersdotter, g. m. Hans Jakobsson (Ekeblad), se *Elgenstiernas ättartavlor*, adl. ätt. Ekeblad, tab. 1. Prebendaten i Strängnäs (1499 $\frac{9}{10}$) herr Knut Link (snedbjälke enl. sig. 1482), kyrkopäst i Bettna 1482, i Torshälla 1496, anges av K. H. Karlsson vara Markvards son; jfr Knuts brev $\frac{21}{10}$ 1481, RA. Om familjen jfr Sandbergsska Saml., FF 15,568, KA.

⁵⁶ Jfr nedan s. 124, 150, 154, 156, 162 f.

c. *Nils och Engelbrekt Engelbrektssons jord i Stenkvista.*

Det intressantaste av de många brev, som Peter Ulfsson i Sövsta beseglar, är på sitt sätt det, som utställdes den 15 febr. 1426. Ty utställaren är *Nils Engelbrektsson*, känd som härads-hövding i Norrbo (Västm.), en broder till den senare rikshövitsmannen *Engelbrekt Engelbrektsson*. Nils säljer till den tydliga alltid starkt ekonomiskt intresserade priorn Jakob i Eskilstuna och johanniterbröderna där sitt jordagods, sju örtugland jord i Kolunda i Stenkvista socken. Försäljningen skedde, heter det, »med min broder Engelbrekts råd och flera mina fränders och närmastes goda vilja och samtycke».⁵⁷ Godset var således arvejord. Bland brevets beseglare äro brodern Engelbrekt, vidare *Gustaf Nilsson* (båt) — en son till riddaren Nils Gustafsson — och Peter Ulfsson i Sövsta.

Denna Engelbrektssläktens gamla samband med Rekarnebygden är på mer än ett ställe uppmärksammat i litteraturen, t. ex. av *Henrik Schück* och nyligen åter av *Nils Ahnlund*.⁵⁸ Men hur oerhört starka och djupa dessa Engelbrektssläktens förbindelser i Rekarne i själva verket måste ha varit, får man först klart för sig genom att studera bygdens frälsesläkter som samlat komplex. Oupphörligen möta då samma personer i trakten sida vid sida. Och såväl Peter Ulfssons i Sövsta vänskap med Esbjörn Blåpanna och hela hans krets, som herr Nils Gustafssons småningom ännu intimare samband med dessa, visar ytterligare den starka sammanhållningen i denna landsdel. Som förbindelseled mellan Västmanland och Södermanland hade trakten sin givna betydelse ekonomiskt, militärt och politiskt. De personliga försänkningar bland Rekarnefrälset, som den engelbrektska släkten haft, ha utan tvivel ingått som en viktig del i huvudförutsättningarna för den engelbrektska resningens framgång. De ha därför också haft betydelse för svensk rikshistoria.

*

d. *Rossviksätten: riddaren Nils Gustafssons och Erik Pukes släkt.*

Vi ha flera gånger nämnt herr *Nils Gustafssons* (båt) namn — han hade själv ett det starkaste fäste i denna trakt. Gå vi från

⁵⁷ Brevet ¹⁵/₂ 1426 (or. perg., RA; tr. Dipl. Dalekarl., I, s. 262, nr 261, men ej efter orig., utan eft. Örnhielms avskr.).

⁵⁸ *H. Schück*, *Engelbrekt* (2:a uppl., 1916), s. 89 f.; *N. Ahnlund*, *Engelbrekt* (1934), s. 22 (jfr ibid. s. 40 f.). Prof. *G. Carlsson* har 1932 fäst min särskilda uppmärksamhet på detta brev.

Stenkvista till grannsocknen Husaby Byring (Husby-Rekarne), finna vi här herr Nils' sätesgård *Rossvik*. I samma socken lågo Esbjörn Blåpannas hustru Katarina Nilsdotters från Nils Larsson ärvda gårdar: Mörby, Rosendal och Ökna. Även Lundby hade Nils Larsson haft. Det var alltså just denna trakt, som varit ett av tillhållen för motståndet mot de tyska inkräkterna på 1360-talet, då Sundabyhus föll, och även senare.

Jord i Rossvik hade 1374 lämnats i byte av johanniterklostret i Eskilstuna till Magnus Elofsson i Tandla.⁵⁹ Hur herr Nils fått Rossvik, synes icke kunna utredas. Han ägde där 9 öres- och 2 örtugland jord redan 1409, då Knut Nilsson (Gera) gjorde anspråk därpå utan att likväl erhålla något.⁶⁰ I varje fall var redan Nils' fader, *Gustaf Folkesson* (båt), sörmländsk jordägare. Han var med på det ofta omtalade Nyköpingsmötet den 11 mars 1382 och beseglar på en vida förnämligare plats än Nils Larsson, Filip Bosson, Torsten Gjurdsen, Magnus Elofsson och Ulf Peterson. En knapp månad senare beseglar han ånyo tillsammans med Nils Larsson och Filip Bosson.⁶¹

Gustaf Folkessons hustru, *Märta Anundsdotter*, var moster till riddaren Karl Karlsson Öra och säkerligen syster till den väpnare *Ingevald Anundsson* (*sköld kluven av sågskura*), vilken som änkeman blev en av de första munkarne i Birgittas kloster i Vadstena 1385 och avled 1391.⁶² Märtas och Ingevalds mor åter — och således herr Nils Gustafssons mormor — var en av väpnaren *Brud Bänassons* (*lejonansikte*) fem döttrar, enligt en, som det synes, pålitlig tradition inom den befryndade Trollesläkten. Härigenom hade herr Nils en mängd släktförbindelser.⁶³

Den ena av Brud Bänassons döttrar blev mormor till riddaren och Magnus Erikssons råd *Lars Germundsson* (*Likvidsönernas ätt, 3 sjöblad*), vars son herr *Hemming Larsson* blev biskop i Växjö

⁵⁹ RPB nr 1086. Om Magnus se nedan. Herr Fjällar Pik, Nils Larsson i Mörby o. Ulf Petersson i Sövsta beseglade.

⁶⁰ Brev ^{30/6} 1409 (SD nr 1136). Herr Nils skrev sig i Rossvik 1419. (ST III, s. 40). Från Rossvik stamma breven i kopieboken E 172, UUB.

⁶¹ RPB nr 1695, 1709. Över Gustaf Folkessons m. fl. släkter har Axel Lundegård i sitt arbete Om Engelbrekt, Erik Puke och Karl Knutsson som blef kung (1913) vidlyftiga släkttavlor, för vilka man måste i hög grad varna. De äro gjorda med sådan brist på kritik och delvis sådan hopplös förvirring, att de äro i det närmaste obrukbara. Jfr PHT 1930, s. 7, not 1.

⁶² SD nr 1722; RPB nr 2001, 2087, 2472; C. Silfverstolpe, Klosterfolket i Vadstena (1898—99), s. 109, nr 23 (med bild av Ingevalds sigill); om I. A:s sigill jfr även Birgittautställningen 1918, s. 184, nr 186.

⁶³ K. H. K[arlsson], Några anteckningar från 1400-talet om Trolle-släkten (i Svenska Autografsällskapets Tidskr., I, nr 8, 1886, s. 168—170).

1389, satt i rådet vid Nyköpings möte 1396 och deltog i det stora Kalmarmötet 1397 samt beseglade hyllningsbrevet. Han nämnes som levande ännu 1406 men var död i juni 1408.⁶⁴ — En annan av Brud Bänassons döttrar var mormor till *Erik Kettilsson Puke*, Magnus Erikssons marsk och kung Håkans råd, som förut omtalats.⁶⁵ En fjärde dotter var mormor till *Brita Halstensdotter (båt)*, gift första gången med riddaren *Matts Gustafsson (sparre)*, som dräpte biskop Gotskalk Falkdal.⁶⁶ På samma sida var herr Nils Gustafsson mors sysling till *Birger Trolle d. y.* på Bergkvara, vars morfars far var *Bengt Brudsson (lejonansikte)*, Brud Bänassons son.

Av Gustaf Folkessons (båt) barn blev t. ex. dottern *Kristina* gift med riddaren *Klaus Ulf*.⁶⁷ Gustaf Folkessons son och Kristinas broder, Nils Gustafsson själv, nämnes som riddare första gången 1400, satt redan 1413 i riksens råd och beseglar som Nils Gustafsson i Rossvik 1419 en statshandling av stor vikt: kung Eriks fördrag med Polen. År 1418 nämnes herr Nils som häradshövding i Österrekarne, 1420 som lagman i Uppland.⁶⁸ Han innehar småningom hela Korsholms län, d. v. s. Öster- och Västerbotten.⁶⁹

Det är både av den korta redogörelsen för herr Nils' näraste fränder och för hans karriär tydligt, att vi här ha framför oss en man av helt annan social ställning än övriga, förut nämnda frälsemän i Rekarne. Herr Nils tillhör utan tvivel högfrälset och måste som sådan tidigt ha varit en dominerande figur i bygden. Hans morbror, väpnaren och senare munken Ingevald Anundsson, hade redan för länge sedan haft med män från denna trakt att göra. Peter Ulfssons i Sövsta fader säljer sålunda jord till Inge-

⁶⁴ K. H. Karlsson, a. a.; G. Virdestam, Växjö stifts herdaminne, del VIII (1934), s. 176 ff. (Hemmings sigill s. 176). Uppgiften s. 176 hos Virdestam, att Märta Jonsdotter i Ekhult förde lejonansikte är väl tagen från Lundegård (se ovan not 61), men kan ej anses styrkt.

⁶⁵ K. H. Karlsson, a. a.; om herr Erik se ovan s. 32.

⁶⁶ Karlsson, a. a.; Elgenstiernas ättartavlor, adl. ätt. Båät, tab. 5; Brilioth, Svensk kyrka, s. 69.

⁶⁷ Se t. ex. SD nr 1662 o. 1785. Gustafs dotter (Nils' o. Kristinas syster) Ingrid Gustafsdotter, var g. m. Birger Karlsson (2 snedbjälkar), se SD nr 1785. Klaus Ulf o. Kristina levde ännu 1425, se kortregister över fotostatkopior fr. Vatikanarkivet (Dataria, Reg. Lat. 256) 1425^{28/8}, RA.

⁶⁸ Brev 1400^{21/3} (avskr. i B 15, RA); SD nr 31, 1704, 2477, 2727. Enligt A n n e r s t e d t s anteckn. ur ett Bergshammarbrev 1388 (^{9/8} el. ^{14/8}) synas Nils Gustafsson o. Ingrid Gustafsdotter (Gustaf Folkessons dotter) redan då, även hustru Märta, Gustaf Folkessons (X 58: b, s. 265, UUB).

⁶⁹ Om herr Nils o. särskilt hans förhållande till Norrland se N. A h n l u n d i HT 1916, s. 259 ff., och d e n s., Engelbrekt (1934), s. 39 ff.

vald 1357. Och även herr Nils' fader Gustaf Folkesson hade ju haft beröring med Nils Larsson och Filip Bosson.⁷⁰

Herr Nils' första hustru var dotter av Jöns Ambjörnsson (sparre över blad) och Ragnhild Olofsdotter (Kase) samt död redan 1401.⁷¹ Säkerligen har han haft ett andra gifte, som vi ej närmare känna. Hans tredje äktenskap med *Birgitta Ottesdotter (Peccatel)*, varom mera längre fram, ingås först 1428.⁷²

En son till Nils Gustafsson är den *Gustaf Nilsson* (båt), som beseglade Nils Engelbrettssons förut nämnda brev 1426 jämte Peter Ulfsson i Sövsta. Han blev broder i Helga Lekamens Gille i Stockholm redan före 1421 och är således troligen son i herr Nils' första gifte. Självt äktade Gustaf på Rossvik d. 14 nov. 1425 *Holmfrid Jonsdotter (flygande svärd)*, änka efter en hans frände.^{72a}

Som bekant står sedan länge diskussion om, huruvida herr Nils icke även var fader till *Erik Puke* eller om denne möjligen var herr Nils' styvson eller svärson. Redan Ericus Olai uppger Erik Puke vara herr Nils' son och K. H. Karlsson påpekade 1891 i Svenska Autografsällskapets Tidskrift, att så anges även i en urkund 1463.⁷³ Den senaste forskningen har också, med stöd av nyupptäckta, mera samtida dokument lutat åt, att Ericus Olai

⁷⁰ Ingevald: RPB nr 306; Gustaf: RPB nr 1695, 1709.

⁷¹ Brev 1400 ^{21/2} (avskr. i B 15, RA); SD nr 31. Denna herr Nils' hustru är bortglömd på Djurkloous stamtavla c) i HT 1891, s. 184.

⁷² Lundegård, a. a., s. 257, sluter av det långa mellanrummet mellan herr Nils' första hustrus död 1401 och hans omgifte med Birgitta Ottesdotter (Peccatel), att herr Nils måste haft ett andra gifte däremellan; jfr även Ahnlund i HT 1916, s. 261. Saken torde kunna anses säker av andra skäl. I Helga Lekamens Gille 1429 erlägger herr Nils »tres nobulos pro se et sua relicta et pro nunc sua vxore viuente pro introitu» (Handl. rör. Helga Lekamens Gille, ed. Collijn, I, s. 26). »Relicta» betyder i medeltidslatinet änka, men denna betydelse blir här meningslös, eftersom herr Nils lever. Ordet *relicta* står i alldeles tydlig, direkt motsats till *nunc viuente*. Att skrivaren menat en herr Nils' avlidna hustru, synes därför säkert. Han har väl således, som prof. G. Carlsson antager (i brev t. förf.), blott av okunnighet eller i distraktion använt ordet *relicta*. Herr Nils' första hustru var ju död 1401. Men herr Nils står 1427 som intagen i Helga Lekamens Gille med formuleringen: »Dominus Nicolaus Göstaffson miles cum vxore restat soluit». Detta är således säkerligen hans hustru nr 2, som i så fall dött före hans tredje bröllop med Birgitta i juli 1428. Då den andra hustrun var intagen i gillet, var han alltså 1429 skyldig att betala både för henne och för fru Birgitta; han har gjort detta och därpå har väl »soluit» tillskrivits vid 1427 års anteckning.

^{72a} a. Handl:ar rör. Helga Lekamens Gille, ed. I. Collijn, I, s. 14, 150. Datum för Gustafs bröllop: hans morgongåvobrev av Rossvik ^{14/11} 1425 (or. perg., RA). Holmfrid var änka efter härads hövd. i Tuhundra, väpn. Folke Folkesson (båt; SD nr 1527), se brev ^{12/8} 1426 (or. perg., RA). Hon var dotter t. Johan Larsson (flygande svärd) se Styffe, Skandinavien (3:e uppl.), s. 359.

⁷³ H. Schück, Engelbrect, s. 123, anser Erik Puke vara = Erik Pedersson Puke (d. v. s. Peder Ragvaldssons — av ätten Bonde — son), men att denne troligen är herr Nils' svärson. Annerstedt (i X 58: b, s. 269, UUB) har samma teori. Lundegård, a. a., anser också Erik Puke vara Peder Ragvaldssons son, men tror icke, att han är herr Nils' svärson. K. H. Karlssons utredning i Sv. Autogr.-sällsk:s Tidskr. II, nr 3 (1891), s. 68 f.

hade rätt, så t. ex. Nils Ahnlund 1916 och 1934 samt Kjell Kumlien 1933.⁷⁴ Kumlien framhåller, att t. o. m. herr Nils själv i brev en gång kallar Erik Puke »myn sone Erik». Detta brev är givetvis ett av de starkaste stöden för uppfattningen, att Erik verkligen var Nils Gustafssons egen son. Såsom sådan anges Erik även i en otryckt länslängd från 1485.⁷⁵ Att förhållandet verkligen var sådant, synes så gott som säkert även av flera andra skäl.

Man har menat, att Erik kunde varit herr Nils' svärson eller styvson samt i så fall identisk med Erik Pedersson Puke, son till Peder Ragvaldsson av ätten Bonde.^{75a} Emellertid har ingen kunnat bortförklara det faktum, som redan K. H. Karlsson framhöll, att medan den ene Erik Puke avrättas 1437, så levde Erik Pedersson Puke ännu 1444. En granskning av det brev, vari den senare då nämnes, visar, att det alldeles otvivelaktigt är äkta och årtalet (mcdxliij) ger ingen som helst anledning att misstänkta felskrivning. I själva verket kan förhållandet ännu mer styrkas. Ty 1443 ger Erik Puke gods till Nådendals kloster för bl. a. sin broder Karl Pukes (Bonde) själ. Det finns således icke minsta tvivel om, att Erik (Pedersson) Puke överlevat sin 1437 avrättade namne.^{75b}

Frågan om de tvenne Erik Pukes giftermål visar sig ha särskild vikt för avgörandet av föreliggande problem. Erik Pedersson Pukes änka Birgitta Bengtsdotter (båt) spåras 1452 och 1457 samt levde enligt K. H. Karlsson ännu 1474.^{75c} Den Erik Puke, som stod herr Nils Gustafsson nära, kan emellertid icke ha haft änkan Birgitta Bengtsdotter. Denne Erik var nämligen gift med en dotter till riddaren Nils Erengisleson av Hammerstaätten. Redan K. H. Karlsson framhöll 1891 detta som sannolikt av följande skäl. Herr Erengisle Nilsson d. y. och hans hustru giva 1463 jord m. m. till Eskilstuna kloster för bl. a. herr

⁷⁴ N. Ahnlund, Erik Pukes släkt (i HT 1916, s. 259—261); dens., Engelbrekt, s. 40; Kj. Kumlien, Karl Knutssons politiska verksamhet 1434—1448 (1933), s. 90, not 80, där Kumlien helt kort omnämner även det brev av ¹⁴/₁₀ 1437, om vilket se nedan s. 85. Det brev av Sthlm ²⁹/₈ (utan år), där N. G. kallar E. P. »myn sone Erik» anser prof. G. Carlsson vara från senast 1433 och meddelar tillika, att det finns i avskr. i Giftver Stolpes saml:ar t. Sv. Dipl. (B 20 b, Strödda avskrifter av medeltidshandl:ar), RA.

⁷⁵ Kopieb. B 8, fol. 84 v, RA (benägen anvisning av prof. G. Carlsson).

^{75a} Se not 73 ovan.

^{75b} Brevet ²¹/₂ 1444: or. perg., RA. Brevet ⁶/₁₀ 1443 (or. perg., RA), tr. i Hausen, Finlands medeltidsurkunder III (1921), s. 311, nr 2545.

^{75c} Birgitta Bengtsdotter nämnes i diplom ³/₈ 1452 o. ³/₈ 1457 (båda or. perg., RA). Det av K. H. Karlsson i hans otr. ant. anf. brevet ¹⁹/₁₀ 1474, där hon ännu omtalas som levande, har jag ej lyckats återfinna.

Nils Gustafssons och hans son Erik Pukes själar, och herr Eren-
gisles halvbror Bo Nilsson (Grip) var 1454 arvinge efter en Gu-
staf Eriksson Puke, som förde båt i vapnet liksom herr Nils Gu-
stafsson, varjämte Gustafs sigill företedde stor likhet med herr
Nils'.^{75d}

Saken kan emellertid ytterligare klargöras. Att K. H. Karls-
son har rätt i sin observation om sigillen synes av fig. 12 och 13
nedan. De erbjuda slående likhet i fråga om vapnets uppställning,
särskilt placerandet av båten ovanför hjälmen, medan Erik Pe-

Fig. 12. Sigill för riddaren och riksrådet NILS GUSTAFSSON i Rossvik, sedan i
Österby, lagman i Uppland, häradshövding i Österrekarne, en av den engelbrektska
folkrörelsens ledare. Vapen: båt över stjarna. Omskrift: 8 niils8 gøstafsson.
Efter orig. vid perg.-brev, dat. Vadstena d. 14 sept. 1421, RA.

dersson Pukes sigill har en enklare typ.^{75e} *Gustaf Eriksson Puke*
bär ju dessutom ett dopnamn, som styrker antagandet, att han
är herr Nils *Gustafssons* sonson och *Gustaf Nilssons* brorson.
Gustaf Eriksson Puke är vidare, såsom *Annerstedt* i sina
otryckta anteckningar observerat, bevisligen systerson till ridda-
ren *Erengisle Nilsson*, enligt ett dennes brev av Stockholm d. 30
dec. 1443.^{75f} Herr *Erengisle* omtalar där sig själv som förmynd-
dare för sin systerson *Göstaf Puke* och bortbyter gods å dennes

^{75d} K. H. Karlsson i Sv. Autografsällsk:s Tidskr. II, nr 3 (1891), s. 69.
Brevet 1463: avskr. i E 131, fol. 214, UUB. Brevet $\frac{5}{2}$ 1454: or. perg., RA.

^{75e} Erik Pedersson Pukes sigill vid t. ex. brev $\frac{3}{10}$ 1430 o. $\frac{14}{2}$ 1434 (båda or. perg.,
RA). Vad herr Nils' sigill beträffar, så hade han visserligen tidigare haft ett enklare, av
liten, rund typ.

^{75f} Brevet $\frac{30}{12}$ 1443, or. perg., Ericssbergs arkiv (nr 26; fotostatkopia i RA).
Prof. G. Carlsson har påpekat för mig *Annerstedts* anvisning på detta brev.

vägnar. Brevet beseglas av bl. a. Ragvald Puke (Bonde), men detta bevisar intet om Gustaf Pukes släkt. Ty vi veta just av brevet självt, att Gustaf Puke ej gärna kan vara son till Erik Pedersson Puke (Bonde), som har änkan Birgitta *Bengtsdotter*, medan Gustafs moder måste haft fadersnamnet *Nilsdotter*, såsom syster till Erengisle och Bo Nilssöner. Att Gustaf Eriksson Puke under alla förhållanden i stället är son till den Erik Puke, för vars själ Gustafs morbroder Erengisle 1463 uttryckligen givit jord till Eskilstuna kloster, synes vara uppenbart.^{75g} Att Nils Gustafs-

Fig. 13. Sigill för frälsemannen GUSTAF ERIKSSON PUKE. Vapen: båt.
Omskrift: goētaf erici.
Efter orig. vid perg.-brev, dat. d. 7 febr. 1449, RA.

son, såsom också framgår av herr Erengisles brev om själagift, i så fall varit Gustaf Pukes farfar förefaller också vara klart.

Emellertid kan ännu ett, hittills icke observerat skäl framdragas för filiationen Nils Gustafsson—Erik Puke—Gustaf Eriksson Puke. Herr Nils ägde, som vi påvisat, år 1409 9 öresland och 2 örtugland jord i Rossvik, som Knut Nilsson (Gera) sökte återkräva. Rossvik var en längre tid herr Nils' sätesgård. På Rossvik ger, såsom ovan påpekats, herr Nils' äldste son Gustaf Nilsson 1425 sin hustru morgongäva och har då möjligen bebott gården i samband med herr Nils' flyttning, varom mera nedan.^{75h} År 1481 tillhörde Rossvik kaniken Erik Kagge (Kagg) i Sträng-

^{75g} Se not ^{75d} ovan.

^{75h} Om Rossvik 1409 se not 60 ovan. Om herr Nils' flyttning se s. 73 nedan.

Stamtavla VIII.

Rossviksätten (riddaren Nils Gustafssons och Erik Pukes släkt).

(Vapen: båt.)

Brud Bünason (lejonansikte),
1315—1321, väpn.

Folke		Anund Dansson g. m. X. Brudsdotter (lejonansikte)
Gustaf (Göstaf) Folkesson, 1382—1384, var † 1388, väpn., jordäg. i Söd.	g. m. Märta Anundsdotter, 1388.	Cecilia Ingevald Anunds- son (sköld kluven av sågskura), † 1391, väpn., slutl. munk i Vadst. kl.
Kristina Nils Gustafsson (Niklis Gustafsson), i Rossvik, Husby-Rekarne, fr. omkr. 1425 1427 i Österby, Tumbo, g. m. 1390—1438, var † 1440, Klaus riddare, riksråd, lagman i Ulf, Uppl., häradshövding i Ös- terrekarne, broder i Helga 1425. Lekamens Gille i Sthlm.	Ingrid Gustaf- dotter, g. m. Birger Karlsson (= sned- bjälkar).	Karl Karlsson Öra.
G. 1) m. X. Föns- dotter (sparre över blad), var † 1401.	2) m. X. X., som 1427 blev syster i Helga Leka- mens Gille i Sthlm.	3) 1428 m. Birgitta Ottes- dotter (Peccatel), som blev omg. m. Staffan Ulfsson (ulf), ridd., riksråd, se vidare Stamtavla XIII (s. 133). Fru Birgitta fick 1428 Österby i morgon- gåva. Hon blev 1429 syster i Helga Lekamens Gille.
Gustaf Nilsson (Göstaf Niklissön), 1425—26, väpn., broder i Helga Lekamens Gille före 1421. G. 1425 (morgongåva på Rossvik) m. Holmfrid Fönsdotter, änka eft. hans frände Folke Folkesson.	Erik (Nilsson) Puke, nämnes fr. 1434, avrättad 1437, väpn., riksråd. G. m. X. Nilsdotter (Hammersta- ätten), syster till bl. a. ridd. Erengisle Nilsson d. y., som sålde jord i Rossvik till Matts Kagge (Kagg).	
Gustaf (Göstaf) Eriksson Puke, 1449— 1451, var † 1454, broder i S. Gertruds Gille i Sthlm. Hans morbror herr Eren- gisle (se ovan) var hans förmyndare.		

näs. Knut Nilssons son, riddaren Karl Knutsson (Gera) stämde vid denna tid Kagge inför rätta och krävde, såsom tidigare hans fader gjort, 9 öresland och 2 örtugland jord i Rossvik — d. v. s. just den jordareal i Rossvik, som varit Nils Gustafssons. Enligt dombrev i Strängnäs d. 30 juni 1481 svarade då Erik Kagge, att nämnda jord i Rossvik hade hans fader — Matts Kagge — tillbytt sig av herr Erengisle Nilsson.⁷⁵¹ Ätten Kagge har

⁷⁵¹i Biskop Cort Rogges o. lagmannen i Södermanl. herr Svarte Åke Jönssons. dombrev av Strängnäs ^{90/6} 1481 (regist i Bidr. t. Södermanl. äldre kulturhist., VII, s. 137, nr 71). Erik Kaggens uppgift kan ej rubbas av det eljest egendomliga faktum, att han vid arvskitet 1473 fick Rossvik som *mödernearv* (Elgenstiernas ättartavlor, adl. ätt. Kagg, tab. 2). Intet spår finns av Rossvik bl. uppgifterna om moderns släkt. Kanske har jorden varit Matts Kaggens morgongåva t. sin hustru o. därför blivit barnens moderne. Rörande Rossviks vidare öden jfr ättartavlorna, adl. ätt. Kagg, tab. 3, brev Erstavik ^{9/3} 1519 (or. perg., RA) o. brev ^{10/3} 1519 (Bidr. t. Södermanl. äldre kulturhist., VII, s. 142, nr 84).

således erhållit Nils Gustafssons Rossvik från herr Erengisle, som var Gustaf Eriksson Pukes morbror och förmyndare och som 1443 i sin sistnämnda egenskap uttryckligen förfogat över Gustaf Pukes jord.^{75j} Men det är då icke möjligt annat, än att herr Erengisle på något sätt åtkommit detta Rossvik, till arealen lika med Nils Gustafssons, just från systersonen Gustaf Puke och att följaktligen denne varit arvinge efter herr Nils och Gustaf Nilsson — d. v. s., med tanke på alla övriga omständigheter, deras sonson och brorson. Med hänsyn till dessa fakta synes mig numera intet som helst tvivel kunna hysas om, att den 1437 avrättade Erik Puke varit riddaren Nils Gustafssons egen son, Gustaf Nilssons broder samt Gustaf Eriksson Pukes fader. Medan Gustaf Nilsson, som ovan nämnts, torde ha varit herr Nils' son i första giftet, synes det vara ytterst sannolikt, att Erik Puke — som så sent framträder i urkunderna — varit född i herr Nils' andra gifte med den hans hustru, som 1427 blev syster i Helga Lekamens Gille, men 1428 är avliden.

Frågan om Erik Nilsson Pukes gifte erbjuder likväl ännu ett problem, nämligen frågan om hustruns dopnamn. Av K. H. Karlsson identifierades hon — troligen oriktigt — med den fru Birgitta Nilsson, som 1440 var nunna i Vårfruberga kloster och var död 1465.^{75k} Två fakta kvarstå då oförklarade. Birgitta Nilsson kallas fru, men Erik Puke var ej riddare. Vidare avled, såsom Nils Ahnlund i Hist. Tidskr. 1916^{75l} närmare diskuterat, omkr. 1473 en »Fru Anna Eric Pukas». I senare fallet har man också problemet med fru-titeln; måhända föreligger dock här en felskrivning beträffande namnet Erik, så att uppgiften i själva verket icke gäller Erik Nilsson Pukes änka.^{75m} Hur dessa frågor emellertid än skola besvaras, så kan ovissheten härvidlag likväl icke förtaga verkan av den redan lämnade bevisningen för

^{75j} Se det i not ^{75f} ovan anf. brevet.

^{75k} Om fru Birgitta 1440 se K. H. Karlsson i Sv. Autogr.-sällsk. Tidskr. II, s. 69. Att hon var död 1465 ses av herr Erengisle Nilssons brev, dat. Lagnö^{10/3} 1465 (or. perg., RA), i vilket han ger jord t. Vårfruberga som själagift för sin avlidna syster fru Birgitta Nilsson.

^{75l} HT 1916, s. 261.

^{75m} Prof. G. Carlsson ifrågasätter (i brev t. förf.), om icke uppgiften (fr. 1473 el. 1474) i stället gäller Erik Pedersson Pukes broder riddaren Ragvald Pukes (Bonde) maka. Hon hette näml. Anna (Markvardsdotter) och hade ju full rätt till fru-titeln. Prof. Carlsson meddelar vidare, att Erik Nilsson Pukes maka förmodl. dött före 1440^{23/6}, eftersom hon ej är nämnd i herr Nils Erengislessons då utfärdade test. (B 19:b, RA), ej heller i uppgörelsen 1441^{10/10} mell. herr Nils' barn i 1:a gifte o. hans änka Katarina Knutsdotter (Grip; perg.-brev i Linköpings stifts- o. landsbibl.). Erik Nilsson Pukes maka måste ha varit född i herr Nils Erengislessons 1:a gifte, enär denne först 1426 åktade Katarina. Om herrarna av Hammerståtten jfr ovan s. 34, not 12, o. Kumlien, a. a., passim.

filiationen Nils Gustafsson—Erik Puke—Gustaf Eriksson Puke, varjämte såsom bevisat kvarstår, att Erik Nilsson Pukes hustru och Gustaf Pukes moder varit syster till Erengisle och Bo Nilsson söner av Hammerstaätten. Pukenamnet kan, såsom Karlsson redan 1891 framhöll, vara upptaget efter herr Nils' frände, den förut omtalade, ryktbare marsken Erik Kettilsson Puke.⁷⁶

Det är allmänt känt, hur nära förbundna herr Nils och Erik Puke voro längre fram i rikspolitiken såsom några av Engelbrekts första och närmaste anhängare. Vi skola möta dem också i Esbjörn Blåpannas historia i så intim gemenskap, att även detta påfallande styrker uppgiften om Erik som herr Nils' son. Gustaf Nilsson åter försvinner ur urkunderna efter 1426 och har väl alltså dött ung. Det vore frestande att här än närmare studera herr Nils' släkt, men vi få nöja oss med ovanstående anteckningar.⁷⁷

*

f. Tandläätten i Husby-Rekarne.

I samma socken som Rossvik, Mörby, Rosendal och Ökna ligger också godset *Tandla*, ner mot vattnen, som leda till Hjälmaren. Här möta vi en annan frälsesläkt, som också ideligen skymtar i handlingarna och ett par gånger ovan nämnts. Väpnaren *Magnus Elofsson (kluven sköld med krumhorn och 3 hjärtan)* i Tandla, nämnd 1371—1417, var med bland sörmlandsfrälset i Nyköping 1382, då han beseglade närmast före Ulf Petersson i Sövsta. Magnus var gift med *Ingeborg Ragvaldsdotter (fargalt)*, hade sönerna *Anders Magnusson* i Tandla, *Nils Magnusson* och dottern *Katarina*, som äktade frälsemannen *Jöns Magnusson (kluven sköld med horn och 2 fågelfötter)*, vilken tydligen också slog sig ned i Tandla⁷⁸ (jfr stamtavla IX).

⁷⁶ K. H. Karlsson i anf. upps. (se not ⁷⁵ k).

⁷⁷ De här meddelade översikterna av några frälsesläkter från Rekarne göra naturligtvis icke anspråk på fullständighet. Endast viktiga och belysande fakta ha anförts.

⁷⁸ Magnus Elofsson nämnes från RPB nr 1085 till SD nr 2324. Sonen A. M. i Tandla kallar 1418 Magnus Ragvaldsson (fargalt) morbror, SD nr 2486. Magnus Elofsson är 1377 g. m. Ingeborg Ragvaldsdotter (RPB 1085; där även hans sigill). Sonen Nils Magnusson är död 1418 (SD 2486). Dottern Katarina g. m. Jöns Magnusson (kluven sköld m. horn o. 2 fågelfötter, vid brev 1423 ⁷/₁₃, RA) nämnes 1405 (SD nr 603) och lever 1445 ²/₂ (or. perg., UUB), då hon med samtycke av sin dotter Ingeborg Jönsdotter och sin mäg Jöns Svensson säljer jord. Ingeborg var först g. m. Birger Larsson (kluven sköld m. hjorthorn o. horn), se brevet ⁷/₁ 1423. — Jfr även S t y f f e, Skandinavien (3:e uppl.), s. 297.

Stamtavla IX.

Fargaltsätten från Hedensö samt Tandlaätten.

Nils Ragvaldsson (fargalt), 1345—1359.

Ragvald (Niklisson) Nilsson (fargalt), till Hedensö o. Gräfsboda i Näshulta sn, f. omkr. 1328, fick hjärnslag 1374 men botades o. levde ännu 1388, väpn., häradsh. i Oppunda hd, Söd. G. m. Ingegerd (Ingrid) Karlsdotter (stjärnbjälke).

<i>Magnus Ragvaldsson, t. Hedensö o. Gräfsboda, nämnes fr. 1399, begr. 1419 i Vadst. kl. G. m. Margareta Karlsdotter.</i>	<i>Karl Ragvaldsson, 1382—1401, prebendat i Strängnäs.</i>	<i>Ingeborg Ragvaldsdotter.</i>	<i>g. m. Magnus Elofsson (kluv. sköld m. krumhorn o. 3 hjärtan), i Tandla, Husby-Rekarne, 1371—1417, väpn.</i>
<i>Ätten Fargalt.</i>	<i>Anders Magnusson, 1418.</i>	<i>Nils Magnusson, 1404—1406, var † 1418.</i>	<i>Katarina Magnusdotter, 1405—1445. G. m. Jösse Magnusson (kluv. sköld m. horn o. 2 fågelfötter), i Tandla, 1405—1423, väpn.</i>
		<i>Ingeborg Fönsdotter, g. 1) m. Birger Larsson, 1423; 2) m. Föns Svensson, 1445.</i>	<i>Magnus Fönsson, 1423.</i>

g. Fargaltsätten på Hedensö i Näshulta.

Vi nämnde Magnus Elofssons i Tandla hustru Ingeborg Ragvaldsdotter. Hennes familj återfinnes i Husby-Rekarnes sydliga grannsocken Näshulta. Ty hon var dotter av väpnaren *Ragvald Nilsson (Ragvald Niklisson)*, som för *fargalt* i vapnet (se fig. 14 och stamtavla IX) och residerade på *Hedensö*.⁷⁹ Om denne *Ragvald Nilsson* äro vi i ett särskilt hänseende försedda med de mest suggestiva detaljkunskaper.

Onsdagen den 23 augusti 1374 fick *Ragvald Nilsson* hjärnslag på *Hedensö*, miste talförmågan, munnen blev skev i ansiktet och han blev lam i halva kroppen.⁸⁰ Hans förfärade familj — bland dem var hans hustru *Ingegerd* och hans dotter *Ingeborg*,

⁷⁹ Enligt av K. H. Karlsson från Utter anförd uppgift, nämnes *Ragvald Nilsson* redan 1354; han omtalas sista gången 1388 (RPB nr 2378). Redan 1355 (DS nr 5123) och ännu 1361 (RPB nr 506) är han häradshövding i Oppunda härad och måste således ägt jord även där. Sigill se fig. 14, s. 61. Han är g. m. *Ingrid Karlsdotter (stjärnbjälke)*, som i *Birgittas* kanonisationsprocess kallas med namnformen *Ingegerd*. Ett brev av R. N., *Strängnäs*¹⁹⁾, 1382, som rör bl. a. hans gård *Gräfsboda* (nuv. *Haneberg*) i *Näshulta sn*, finns i avskr. i *Gustaf Rosenhanes Copiebok* 1382—1678, sign. E 176 (UUB), fol. III v—III r.

⁸⁰ Acta et processus Canonizacionis Beate Birgitte, utg. av I. Collijn (1924—1931; Saml. utg. av Sv. Fornskrift-Sällskapet, ser. 2, Latinska skrifter), s. 182 f. *Ragvald* anges här (vittnesmål 1378) vara omkr. 50 år, var alltså född omkr. 1328.

den senare just Magnus Elofssons i Tandla blivande hustru — tillkallade på lördagen bl. a. sockenprästen herr *Johannes* i Näs-hulta.⁸¹ Man borde givetvis anropa ett helgon, men vilket? Så kastade man lott mellan sankte Erik, sankte Henrik och Birgitta Birgersdotter. Så stort var alltså redan fru Birgittas helgonrykte. Två månader hade icke förflutit, sedan hennes barn, herr Birger Ulfsson (Ulfåsaätt) och fru Katarina Ulfsdotter, anlät på långfärden från Rom till Vadstena med kistan, som innehöll de dyrbara kvarlevorna.⁸²

Man kastade alltså lott på Hedensö och se, lotten föll tre gånger på Birgitta. Det gudomliga svaret var sällsynt tydligt och

Fig. 14. Sigill för väpnaren och häradshövdingen i Oppunda RAGVALD NILSSON i Hedensö. Vapen: svin (fargalt).

Omskrift: $\text{S RAGVALD.. .36333333}$.

Efter orig. vid perg.-brev, dat. Skedevi d. 29 sept. 1382, RA.

glad upplyfte Ragvald Nilsson sin icke förklamade hand till pilgrimslöftet. Inom kort, heter det, inträffade undret: förlamningen gick tillbaka, han återfick talförmågan, dock icke helt genast. Redan på måndagen begynte man vallfärden till Vadstena. Och de, som där i klostret sett väpnaren Ragvald Nilsson, vittnade sedan, att de skådat honom »helt frisk, rosig i ansiktet och med välfödd kropp» (bene sanum, rubicundum facie et pinguem corpore)⁸³ Ryktet gick vida omkring. Det har bevarats till oss bland vittnesmålen i Birgittas kanonisationsprocess, som utgivits av riksbibliotekarien *Isak Collijn*.

Det är av många skäl troligt, att Ragvald Nilssons familj på något sätt — hur veta vi icke — var befryndad med *Esbjörn*

⁸¹ Collijn, Acta etc., s. 182 f., jfr s. 110.

⁸² Vadstenadiariet (Script. Rer. Suec. I: 1) för. 4/1, 1374. Om färden från Rom se I. Collijn, Birgittinska gestalter (1929), s. 68 f., 113.

⁸³ Collijn, Acta, s. 182. Om dylik lottkastning jfr KHÅ 1919, s. 345.

Blåpanna.⁸⁴ Ragvalds son, väpnaren *Magnus Ragvaldsson (fargalt)*, hade 1417 jord i Stora Vargarn, medan Esbjörn ägde jord i Väster Vargarn.⁸⁵ Året förut bortbytte Magnus jord i Blacksta i Ärla socken⁸⁶ — men även Esbjörn och Hemming Larsson (3 hjärtan) ägde lotter i Blacksta. Esbjörns hade, som vi minnas, varit pantsatt ömsom till Peter Ulfsson i Sövsta, ömsom till priorn Jakob i Eskilstuna. Hemming Larsson var för övrigt sigillvittne, då Magnus Elofsson i Tandla 1417 pantsatte jord till svågern Magnus Ragvaldsson.⁸⁵ Förmodligen är det samme Hemming och samme Magnus Ragvaldsson, som synas redan i ett brev 1399.⁸⁷ Fargaltsätten ägde även *Gräfseboda* i Näshulta — senare Rosenhanarnas Haneberg. Ett Gräfsebodabrev från 1433, bevarat i avskrift i Gustaf Rosenhanes kopiebok i Uppsala universitetsbibliotek, nämner som sigillvittnen herr Nils Gustafsson (båt), priorn Jakob i Eskilstuna, herr Henrik, kyrkoherde i Husaby Byrning, och väpnaren Esbjörn Blåpanna.⁸⁸

*

h. Filip Bosson i Vargarn och Hemming Larsson.

Tvårs över Hjälmarevattnet, mitt emot Husby-Rekarne och Näshulta, ligga bl. a. socknarna Lista och Öja i Västerrekarne. I Lista åter har man *Vargarn*. Vi ha nämnt de två Vargarnslotterna, som Esbjörn och Magnus Ragvaldsson ägde. Men det fanns ännu en gård i Vargarn.⁸⁹ Där satt troligen redan från senast 1381 *Filip Bosson*, som var död senast 1409.⁹⁰ Vi känna redan hans namn och brodern Bengt Bossons historia. Hans svärson var väpnaren *Hemming Larsson (3 hjärtan)*, troligen Esbjörns systerson. Därför måste väl denna lott i Vargarn ha kommit till

⁸⁴ Nils Höjer har i en av sina otr. anteckningar framkastat, att Ragvald kunde varit Esbjörns sväger och Ingrid Ragvaldsdotters fader. Uppgiften är omöjlig, ty Esbjörn var ju Ingrids förmyndare redan 1372 (se ovan s. 28) och då levde Ragvald ännu, det var t. o. m. före hans sjukdom. Hade de varit så nära släkt, skulle detta också säkert synts mera av diplomerna.

⁸⁵ Brev Tandla $\frac{5}{2}$, 1417 (SD nr 2324).

⁸⁶ Brev $\frac{10}{5}$, 1416 (SD nr 2233).

⁸⁷ RPB nr 2987; texten tr. hos A. W. G a d o l i n, Pantsättning af jord (1909), s. 284 f., nr 46.

⁸⁸ Cod. E 176 (UUB), fol. 11 v—12 r, brev Gräfseboda $\frac{50}{11}$ 1433. — Magnus Ragvaldsson begrovs $\frac{5}{2}$, 1419 i Vadstena kloster (diariet kallar honom visserligen «från Uppland», men det är tydligen Hedensöväpnaren).

⁸⁹ I 1572 års jordebok nämnes även Lilla Vargarn, se H. F o r s s e l l, Sverige 1571 (h. 2, 1883), s. 267, not 3.

⁹⁰ Källor till uppgifterna här och i fortsättningen om Filip och Hemming äro angivna ovan s. 39 f.

Filip genom köp. Ty vore det hans arvegods, skulle han varit släkt till Esbjörn. Men då hade Hemming, enligt kanonisk rätt, ej kunnat äkta en så nära fränka som Filips dotter.

Åtminstone från 1414 sitter Hemming Larsson på gården. Senare tillhörde Vargarn Anders Ruska och Ingrid Ragvaldsdotter samt deras ättlingar. Huruvida de ärvt Esbjörns del där eller, genom sidoarv, Hemmings gård eller bådadera, låter sig ej avgöra.⁹¹ Från deras familj gick emellertid gården med Blåpannaarvet till Forstenasläkten och Ribbingarne. Liksom huvudlinjen av Ribbingarne än i dag är Österby ättegren, såsom förut omnämnts, så kallades en särskild, nu utdöd gren därav *Vargarns ättegren* (se stamtavla XVIII, s. 161 nedan). Så har 1300- och 1400-talens Blåpannaätt i dubbel måtto fått eko hos sentida arvtagare.

*

i. Riddaren Lars Ulfsson (Blå) på Sundby i Öja.

I grannsocknen Öja låg Sundby, det Sundabyhus från 1364, då Nils Larsson blev fången. I varje fall från 1411 var det sätesgård för herr *Lars Ulfsson (Blå)*, son till den gamle folkungavännen herr Ulf Jonsson, om vilken tidigare talats.⁹² Herr Lars är Rekarnebygdens andre högfrälseman vid sidan av herr Nils Gustafsson, men av ännu mycket förnämre börd än denne. Till herr Lars' flerfaldiga förbindelser med Anders Ruska — Esbjörns systerdotters make — skola vi återkomma.⁹³

*

Vi ha slutat vår rundvandring hos Rekarnebygdens frälsemän vid denna tid. Dessa kunde nog tvista sinsemellan ibland. Men det är i hög grad en stor, gemensam flock, med otaliga inbördes förbindelser. De mötas i släktskap, i vänskap, i stridsgemenskap, i affärstransaktioner av allehanda slag. Det lider intet tvivel, att denna starka samhörighet har spelat en roll, när 1430-talets stormvindar blåste upp.

⁹¹ Anders Ruska hade tvist om Vargarnsjord, se nedan s. 92.

⁹² Om ätten se stamtavla IV ovan s. 22; om herr Lars se ovan s. 22 f. och nedan s. 89 f.

⁹³ Se nedan s. 89 f.

V. Esbjörn Blåpannas Västgötaprocess.

1. *De svenska medeltidsprocessernas karaktär.*

Vardagens goda gärningar sätta sällan spår i hävderna, de ske i det tysta och ingå i »glömskans okatalogiserade arkiv». Men mänskornas tvister sinsemellan lämna så många flera och större märken. Så obehagliga dessa uppgörelser må ha varit för vederbörande själva, i varje fall för förfördelad eller förlorande part, så välkomna äro de arkivaliska vittnesbörderna om dem för hävda-sökaren. Utan processakternas talrika och målände vittnesbörd skulle man ofta stå sig slätt, då man vill frammana i rampljuset de bleka skuggornas spel från förgångna åldrar.

En särskild svårighet vid studier av de medeltida rättsförhållandena är bl. a. bristen på fast instansordning, den därmed sammanhängande saknaden av såväl formell som materiell rättskraft samt den oerhörda bristen på exekution.¹ Målen bollas fram och åter mellan högre och lägre rätt. En vid ett tillfälle dömd part anser sig ofta ha utvägen att ta upp saken på nytt inför annat forum, in- eller utrikes. Dömdes man efter konungens och rikets lag, så kunde man vädja till påvens eller kejsarens eller i varje fall till annan svensk domstol på annan ort och med annan sammansättning.^{1a} Den vinnande parten hade ofta föga fröjd av utslaget i målet, då han ej kunde finna någon exekutionsmyndighet nog stark att verkställa detsamma. En mäktig person kunde gladeligt sitta kvar årtionde efter årtionde på en jord, som med full rätt frändömts honom. Vidare kunde domstolen, under platoniskt uttalande av, att den ansåg ena parten ha rätt, likväl åter och åter uppskjuta ett mål, därför att den part, som man ansåg ha orätt, icke behagade infinna sig med någon bevisning. Vi skola finna exempel på dessa olika förhållanden också i Esbjörn Blåpannas processer och i rättegångarna efter hans död.

2. *Sven Sture, Bo Stensson och Esbjörn Blåpanna. Jordatvisten i Vartofta härad inför rådet 1426.*

Det ryktbara Sturenamnet, som tillhört flera, delvis alldeles obefryndade släkter, hade vad beträffar de s. k. yngre Sturarna

¹ Jfr S. Bergendal, *Bidr. t. de svenska rättsmedlens hist.* (1916), s. 18 ff. (benägen anvisning av doc. J. E. Almquist).

^{1a} Jfr G. A. Donner, *Striden om arvet efter köpmannen Jakob Frese* (1930).

— riksföreståndarna Svante Nilsson och Sten Sture d. y. — i grunden icke så ärorikt ursprung. Ty herr Svantes fader, riddaren Nils Sture, hade upptagit det efter sin morfar, den gamle hallänningen *Sven Nilsson Sture*, vilken såsom en av vitalianernas hövdingar under många år regelrätt utövade sjöröwarens lukrativa kall.² Men man var icke så nogräknad. Sedan vitalianernas tid var förbi, återgick riddaren Sven Sture lugnt till vanlig rättsordning, försonades 1398 med drottning Margareta³ och blev en ganska högt betrodd man. För Esbjörn Blåpanna blevo hans mellanhavanden med herr Sven och särskilt dennes arvingar icke i allo angenäma.

I Vartofta härad i Västergötland hade väpnaren Nils Larsson i Mörby haft en del av sina arvegods, vilka han likväl aldrig synes ha bebott. Det var jord i Ingaboda i Ottravads socken, Digragården i dåv. Tiumo, nuv. Kymbo socken, Härlingstorp, nuv. Hällstorp, i samma socken och Tokatorp i Valstad socken. Gårdarna nämnas i Torsten Gjurds sons (Oxenstierna) brev 1370 om skiftet efter Nils Larssons föräldrar mellan Nils och hans syskon.⁴ En del bekymmer tycks det emellertid alltid ha varit med dessa gårdar, belägna långt från Nils Larssons sätesgård i Husby-Rekarne. I ett brev från 1395 ge Peter Nilsson, Nils Larsson och Matts Eriksson (sparre) — den sistnämnde troligen Nils' systerson och bror till Torsten Gjurds sons maka — kvittens till beskedliga män Åbjörn Redesven och Sigge Larsson för Ingaboda, som de i sin värjo haft för »oss och vårom arvom», men som nu kommit med rätt till brevutfärdarna.⁵

När Nils Larsson var död och Katarina Nilsson dotter ärvt också sin faders västgöttagårdar, ingingo hon och Esbjörn ett avtal om dem med herr Sven Sture. Det var om detta avtals innebörd, som strid kom att stå.

Efter herr Sven Stures död 1424⁶ beslöto Esbjörn och Katarina att göra sig helt av med godsen i Vartofta. Köparen var väpnaren *Bengt Uddsson (Vinstorpaätt)* och avtalet uppgjordes i febr. 1425 på hans sätesgård Vinstorp, nuv. Vinsarp, i Dalums

² Se t. ex. Erslev, Dronning Margrethe, s. 207.

³ ST II, s. 592 ff., nr 426.

⁴ Se ovan s. 30, not 90.

⁵ Avskr. i B 16, fol. 308 v, RA; jfr ovan s. 32 f.

⁶ Sven Sture levde $15/2$ 1424 (L. Fr. R ä ä f s monogr. om Ydre I, s. 233) och $9/6$ s. å. (pappersbrev, RA), men synes vara död $21/11$ s. å. (danska Repertoriet, ser. I, bd III, s. 821, nr 581; jfr dock B 15, fol. 14 v, RA; ben. uppg. av prof. G. Carlsson).

socken (Älvsb.).⁷ Bengt tillhörde en stor och bemärkt syskonkrets, av vilken särskild kan nämnas Skarabiskopen Sigge Uddsson, samt var själv fader till de senare riksråden herr Staffan Bengtsson och Karl Bengtsson. I Arboga jan. 1436 satt Bengt Uddsson själv i rådet och levde ännu i okt. s. å.⁸ Han gick ett tragiskt öde i möte — blev ihjälslagen sistnämnda år eller 1437 under Erik Pukes uppror.⁹

Av den försålda jorden uppräknar brevet 1425 2 gårdar i Kymbo, 1 gård i Härlingstorp och 1 gård i Ingaboda. Köpesumman, som Esbjörn och Katarina erhöilo, var 200 svenska mark, i sådant mynt som var gångbart i Stockholm, ett stycke »komist» kläde — d. v. s. fabrikat från Comen i Flandern¹⁰ — samt en häst, så »godan som tio mark». Man hade emellertid uppgjort räkningen utan känning med herr Sven Stures arvingar. De läto ej vänta på sig med bristande tillmötesgående i fråga om denna jord, som ännu var i deras innehav. Deras representant var herr Svens svärson, den mäktige riddaren *Bo Stensson (Natt och Dag)* — modernestamfader för den släkt, som långt senare skulle ärva Esbjörn Blåpannas gårdar och arkiv, nämligen ätten Ribbing (se stamtavla XVIII, s. 160).

*

Drottning Filippa höll herredag i sitt älskade Vadstena i april 1426.¹¹ Tidigare hade hon jämte rådet utövat domsrätt.¹² Nu hade hon olika överläggningar med rådet, som självt också förehade rättegångsärender.¹³ Sålunda sutto den 10 april tolv riksråd i rätten.¹⁴ Det var ärkebiskopen Jöns (Håkansson) i Uppsala, biskoparna Knut (Bosson, Natt och Dag) i Linköping, Sigge (Uddsson, Vinstorpaätt) i Skara, Arent (Johansson) i Strängnäs, rid-

⁷ E. B:s brev 1425 ¹⁸/₁₈, or. perg., UUB (även i vidimation å perg. 1432 ⁹/₉, utfärdad av biskop Sigge i Skara m. fl., UUB). Av E. B:s västgötaprocess har F. Ö d b e r g i Västergötlands Fornminnesfören:s Tidskr., I, h. 4—5 (1888), givit ett referat s. 9 f. (jfr även s. 16), som dock icke på alla punkter är korrekt.

⁸ N. Herlitz, Privilegier . . . för Sveriges städer, del 1, 1927, nr 78, s. 77; riksrådsbrevet av Söderköping ²⁸/₁₀ 1436, tr. hos A. Lindblom, Akter rör. ärkebiskopsvalet i Upps. 1432 (1903), s. 147.

⁹ K. J. Kumlien, Karl Knutssons politiska verksamhet, s. 101.

¹⁰ H. Hildebrand, Sveriges medeltid, I, s. 707 (jfr även s. 965).

¹¹ Om Filippas förhållande till Vadstena se T. H ö j e r, Studier i Vadstena-klosters och Birgittinordens historia (1905), t. ex. s. 307 ff.

¹² Styffe, Bidrag, II, s. xcviif.; K. H. Karlsson, Den svenske konungens domsrätt, s. 65.

¹³ S. Lagerbring, Swea rikets hist., IV (1783), s. 572 ff., Karlsson, a. a., s. 65 f.

¹⁴ Dombrevet, Vadstena ¹⁰/₄ 1426, or. på papper, UUB.

darna Nils Gustafsson (båt), lagman i Uppland, Knut Uddsson (Vinstorpaätt), Gustaf Magnusson (tre rosor till Horshaga), lagman i Västergötland, Nils Bosson (Natt och Dag), Bengt Stensson (Natt och Dag), lagman i Närke, och Anund Sture, samt väpnarna Jöns Larsson och Sten Turesson (Bielke) — den sistnämnde styvfar till Karl Knutsson (Bonde). Inför denna förnämliga domstol kände beskedlig man Esbjörn Blåpanna till herr Bo Stensson (Natt och Dag) om sitt gods i Västergötland liggandes. Då sade herr Bo, att Esbjörn hade sålt det till herr Sven Sture för 100 mark, 2 stycken kumiskt kläde och en hingst. Men Esbjörn sade, att han hade uppburit hingsten i avgäld av herr Sven, som haft godset »i tromål» av honom.

Herr Bo hade i domstolen sina farbröder, den mindre välkände Linköpingsbiskopen herr Knut¹⁶ och herr Nils Bosson, samt sin bror herr Bengt Stensson. Men även Esbjörn måste i detta fall där ha haft vänner, ty en sådan var herr Nils Gustafsson säkerligen redan nu.¹⁷ Dessutom voro ju Skarabiskopen och herr Knut Uddsson bröder till köparen, Bengt Uddsson i Vinstorp. Som bevisningen ej ansågs vara tillräcklig, infordrades bättre sådan inom viss tidsfrist.

3. *Esbjörns mål i Skara och Kymbo 1430.*

Esbjörn skaffade intyg av fem personer, bl. a. från Tumbo, att han i god tro överlämnat sina västgötagodts till herr Sven Sture men varken sålt eller pantsatt dem. Riksrådet Nils Gustafsson beseglade brevet, liksom herr Johan, kyrkopräst i Tumbo. Intyget är daterat d. 18 aug. 1429.¹⁸

Målet togs upp i Skara den 10 juli 1430, då rådet hänskjutit saken »till landsting och lagmansdom».¹⁹ I rätten sutto biskop Sigge, herr Gustaf Magnusson, lagman i Västergötland — båda hade varit med i Vadstena — samt väpnarna Torsten Simonsson (spets nedifrån?), Torbjörn Kärpling och Magnus Jönsson (sparre över blad). Herr Bo och biskop Knut hade skrivit och sökte

¹⁶ Se ovan i texten och not 10.

¹⁷ H ö j e r, a. a., s. 150—153. Enligt en nyligen av Sara Ekwall i HT 1934, s. 32, offentliggjord uppgift var biskop Knut född omkr. 1360. Han var den förste i Sverige, om vilken vi veta, att han begagnade glasögon, se Brilioth, Svensk kyrka, s. 284, not 1 till s. 283, o. F. A s k, Zur ältesten Geschichte der Brille in Schweden (i Acta Ophthalmologica, vol. 10, 1931; jfr PHT 1931, s. 272).

¹⁸ Om herr Nils' verksamhet som domare under dessa år jfr Karlsson, Den svenske konungens domsrätt, s. 63, not 4.

¹⁹ Brev Österby ¹⁸/₈ 1429, i vidimation å papper, dat. Valstad ¹/₁₀ 1458, UUB.

²⁰ Dombrev Skara ¹⁰/₇ 1430, i vidim. å papper, dat. Valstad ¹/₁₀ 1458, UUB.

undanflykter, att »herr Bo skulle hava fångit konungens brev att komma strax till Danmark». Förfallet ogillades såsom ej lagligen styrkt med vittnen å tinget. Esbjörn grep nu, heter det, till fädernes värn (»fædhirsins wær[e]n») och skulle därför få svärja godset till sig med 12 riddare och svenner, själv tolvte, på ting i Kymbo, dit även herr Bo stämades med sin bevisning.

Den föreskrivna edgången skedde i Kymbo den 6 nov. 1430, då både herr Bo och Esbjörn voro närvarande. Herr Bo kunde ej lagligen värja godset med brev eller annat bevis. Då, heter det i lagmannen herr Gustaf Magnussons brev,²⁰ tog Esbjörn 12 friborna män till sig, »gripand[es] til fædrinis værn oc laglika swoor oc waardhe for[nemp]da godzs til sik», nämligen jorden i Kymbo, Ingaboda, Härlingstorp och en ödejord i Tokatorp — här ha vi alla Nils Larssons gamla gårdar uppräknade. Bland de friborne män, som svuro med Esbjörn, var också Anders Ruska. Dessutom hade två bolfasta män vittnat till hans fördel. Lagmannen ansåg, att Esbjörn hade rätt, men då herr Bo sköt sig under konungens dom, vågade han ej fälla dom, utan tillstodde detta vad.

4. *Esbjörn Blåpannas jordatvist inför domstol i Hälsingborg oktober 1433.*

Nu gick alltså Esbjörns mål till högsta instans igen. Erik av Pommern avgjorde icke själv rättegångsärenden. Den vädjade saken hänsköts i detta fall, jämte andra frågor, till avgörande av en dansk stormannadomstol, förstärkt med två svenska biskopar, i Hälsingborg 31 okt. 1433.²¹ Det var en ståtlig samling personer, som här sutto till doms i den enkle sörmlandsväpnarens sak. Främst märktes ärkebiskop Peder Lykke av Lund, Sveriges primas och den apostoliska stolens legat — den mäktige och fint bildade kyrkofursten och diplomaten — biskop Jens (Andersen Lodehat) i Roskilde och biskop Ulrik (Stygge) i Aarhus, vidare riddarna Axel Petersen (Tott), Jens Grim och Trugot Has samt väpnar-

²⁰ Herr Gustaf Magnussons m. fl. dombrev Tyumo (nuv. Kymbo) 6/11 1430, or. å papper, UUB.

²¹ Ärkebiskop Peder Lykkes m. fl. dombrev, Hälsingborg 21/10 1433, i odat. vidim. på papper av biskoparna Sigge i Skara och Tomas i Strängnäs, UUB. Om brevet se K. H. Karlsson, a. a., s. 64; G. Carlsson i HT 1934, s. 247, not 6. Ödberg i Västergötl. Fornminnesförenings Tidskr., I, s. 10, har på en punkt missförstått diplomaten, då han talar om »höfvidsmannen Esbjörn Blåpanna». Vid granskning av originalet ser man, att nämnda titel icke är någon bestämning till Esbjörns namn. Om kung Erik o. rättegångsärenden se Styffe, Bidrag, II, s. xcviij f.

na Olof Axelsen (Tott) och Niels Jensen (Galen) av Hammar (Gärds härad). Härtill kommo så de tvenne svenska prelaterna. Den ene var Skarabiskopen Sigge Uddsson igen. Den andre åter var den berömde Nils Ragvaldsson, biskop av Växjö, tydligen på utväg till Baselkonciliet. För biskop Nils, redan här i Hälsingborg utanför sitt hemlands gränser, har väl således domssittningen i Esbjörn Blåpannas västgötaprocess varit det sista ingripandet i svensk förvaltning, innan han fortsatte ut till den lysande europeiska församlingen i Basel,²² där han med så glödande våltalighet skulle hävda Sveriges ställning som göternas urgamla hemort.²³

Det var över huvud vid en högpolitiskt brännande tidpunkt, som Hälsingborgsdomstolen sammanträdde den sista oktober 1433. Tio dagar tidigare hade Uppsalakapitlet daterat sitt klagomål till påven över kung Eriks inblandning i kapitlets valrätt och över Arnold Klemensens inträngande på ärkebiskopsstolen.²⁴ Och Gottfrid Carlsson har nyligen uppvisat, att förebudet till den engelbrektska folkresningen vid denna tid redan lågo ett år tillbaka.²⁵ Även mellan ärkebiskop Peder Lykke och kung Erik skulle det snart bli öppen oenighet — påföljande januari uppsätter ärkebiskopen och kapitlet sin harmsna protest mot Eriks påfund om den eviga psaltarläsningen i S:t Laurentii katedral i Lund.²⁶

Hälsingborgsdomstolens utslag liknade Vadstenamötets 1426. Målet hänvisades åter till lokaldomstol, i den trakt där godsens lågo. Herr Bo hade visserligen högdraget förklarar sig icke pliktig att svara Bengt Uddsson i saken, men denna synpunkt ogillades. Riddaren Anders Nilsson (mussla), hövitsman i Västergötland, och väpnaren Knut Jonsson (tre rosor) befullmäktigades att med konungsdom avdöma målet.²⁷

²² Jfr G. Carlsson i HT 1934, s. 247 f.

²³ H. Schück, Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Dess förhistoria och historia, I (1932), s. 10—15; Joh. Nordström, Götisk historieromantik och stormaktstidens anda (i dens., De yverbornes ö, 1934), s. 55—76.

²⁴ Akter rörande ärkebiskopsvalet i Uppsala 1432, utg. af A. Lindblom (1903), s. 102—104. Jfr N. Söderlind, Striden om Uppsala ärkebiskopsstol åren 1432—1435 (i KHÅ 1932).

²⁵ G. Carlsson, Det engelbrektska upprorets begynnelsekedje (i HT 1934, s. 241—257); jfr Ahnlund, Engelbrekt, s. 83.

²⁶ Peder Lykkes och kapitlets i Lund protest ²⁶/₁ 1434, tr. i Lunds ärkestifts urkundsbok, utg. av L. Weibull, bd 3 (1900), s. 135, nr CXLIV. Om dylika kultiska massprestationer (den eviga psaltarläsningen) jfr Højer, a. a., s. 303; K. B. Westman, Reformationens genombrottsår (1918), s. 51.

²⁷ Herr Anders var en dansk riddare, se Styffe, Skandinavien (3:e uppl.), s. 127. Han var halvbror till herr Jens Grim, som satt med i Hälsingborgsrätten, se S. Kraft, Jens Grim på Tosterup (särtr. ur Fören:s för Fornminnes- o. Hembbygds-vård i Sydöstra Skåne skrifter II, 1926), s. 78 ff. Om Jens Grim jfr PHT 1928, s. 150.

5. Landstingsdom i Skara 1434.

Så gick målet igen till landstinget i Skara, där herr Anders och lagmannen Knut Jonsson dömde d. 5—6 april 1434 i biskop Sigges närvaro.²⁸ Den senare hade ju följt målet både i Vadstena och Hälsingborg. Bengt Uddsson kom nu med sin bevisning — varje livstecken från herr Bo uteblev. Ehuru domstolen förklarade, att den ansåg Bengt Uddsson ha rätt, dömdes godset i kvarstad till nästkommande midsommardag. Komme herr Bo ej med bevisning till dess, skulle de av Esbjörn försålda gårdarna tillfalla Bengt Uddsson.

6. Rättegång om Vartoftagårdarna ännu 1458 i Skara.

Med domen i Skara 1434 skulle man trott saken vara i det närmaste utagerad, men så var ingalunda fallet. Ehuru herr Bo Stensson tydligen aldrig förebragt den ringaste bevisning vid något av de rättegångstillfällena, då målet varit före, voro gårdarna kvar i den mäktige stormannens hand ännu 24 år därefter. Detta framgår av ett blott i avskrift befintligt dombrev jan. 1458. Riddarna Erik Nipertz, Magnus Bengtsson (Natt och Dag) — Engelbrekts mördare — Ture Jönsson (Svarte Skåning) och Åke Jönsson (Svarte Skåning) samt väpnaren Johan Kristiernsson (Vasa) — Gustav Vasas farfar — sutto då i rätten i Skara, på uppdrag av konung Kristiern, som just var där på sin Eriksgata.²⁹ Därvid förebragtes rättssaken mot herr Bo Stensson angående de av Esbjörn till Bengt Uddsson försålda Vartoftagårdarna. Esbjörn var sedan länge död och Bengt Uddsson ihjälslagen. Käromålet hade därför upptagits av Bengts son, riddaren *Staffan Bengtsson (Vinstorpaätt)* i Vinstorp och hans svåger riddaren *Gustaf Olsson (äldre Stenbocksätt)*, som var g. m. Ingrid Bengtsdotter i hennes andra gifte. Då skylldes herr Bo på, att hans bevisning ej »när var, som han ofta tillförene gjort hade», heter det försmädligt i brevet. Trots detta utsatte man likväl ånyo en tidsfrist, till nästkommande 9 oktober, för herr Bo att förete sin bevisning.

²⁸ Herr Anders Nilssons o. lagmannen Knut Jonssons dombrev, Skara 5—6 apr. 1434, or. perg., Ericsbergs arkiv (nr 22; fotostatkopier i RA); även i odat. vidim. på papper av biskop Sigge i Skara o. Tomas i Strängnäs, UUB. Detta brev tycks vara det tidigaste, där Knut Jonsson är lagman i Västergötland.

²⁹ Skarabrevet ²⁰/₁ 1458 föreligger blott i avskrift i Cod. E 169, fol. 200 ff., UUB; avskriften har rena lakuner. Brevet är refererat av Ö d b e r g i Västerg. Fornminnesfören:s Tidskr., I, s. 16, nr 48. Om Kristierns uppehåll i Skara jfr C. F. W e g e n e r, Dipl. Christierni Primi (1856), s. 86 f., nr 68.

Här sluta de bevarade processhandlingarna i detta mål, som nu hade pågått i 32 år och ändå icke var avgjort!⁸⁰ Dess gång fram och tillbaka mellan olika instanser med ständiga uppskov för ny bevisning är, såsom redan F. Ödberg och K. H. Karlsson påpekat, typiskt för denna tids svenska rättskipning. Esbjörn Blåpannas västgötaprocess har därför också ett icke ringa rättshistoriskt och allmänt kulturhistoriskt intresse.

VI. Esbjörn Blåpanna och Katarina Nilsdotter sörja för sin ålderdom. Riddaren Nils Gustafsson och Esbjörn. Engelbrektsfejden.

1. Sytningen 1427. Herr Nils Gustafsson övertar Österby.

Vi återvända från Esbjörns västgötaprocess till 1420-talets slut. Esbjörn Blåpanna och Katarina började känna årens tyngd. Esbjörn bör år 1427 ha varit omkring 70 år. Det gällde att sörja för ålderdomen, att säkra sig underhåll, skydd och värn i en alltid bister och osäker värld. I riksrådet, upplandslagmannen och häradshövdingen i Öster Rekarne, riddaren Nils Gustafsson (båt) på Rossvik (i Nils Larssons i Mörby gamla hemsocken) fann man rätte mannen att förskaffa det skydd, som man önskade. Från den tiden äro herr Nils' och Esbjörns namn oupphörligt förenade i de privaträttsliga urkunderna.

Redan mången gång har herr Nils skymtat i denna historia. Snart skulle hans stora timma slå, då han blev en av Engelbrekts främste män — hans ödestimma, då sonen Erik Puke gick sitt tragiska slut till mötes.

Herr Nils hade redan hunnit brukas i många riksens värv. Vida ikring gingo hans intressen. Han satt 1413 inne med Umeå socken med dess indräktiga laxfisken. Till dessa avlägsna trakter, långt norr om det svenska frälsets ordinarie jaktmarker, har han själv begett sig 1424, då han på tinget i Piteå bekräftade birkarlarnas eller lappköpmännens gamla privilegier. Nils Ahnlund ser i besöket, säkerligen med rätta, ett utslag också av herr Nils' rent personliga, ekonomiska intresse för övre Norr-

⁸⁰ Att målet, som var utsatt att ånyo förekomma d. 9 okt. 1458, då verkligen återupptagits, därpå tyder, att de ovan nämnda breven av Österby ¹⁸/₈ 1429 o. Skara ¹⁹/₇ 1430 ju båda föreligga i vidimation av Valstad (i Västerg.) ¹/₁₀ 1458, se ovan not 18 o. 19. Denna vidimation strax före den bestämda rättegångsdagen ⁹/₁₀ måste anses visa, att målet då varit aktuellt. Något vittnesbörd om den dom, som fällts d. 9 okt. synes däremot icke vara bevarat.

land. Han innehade som bekant vid den engelbrektska resningens början hela Korsholms län, d. v. s. Öster- och Västerbotten, med sonen Erik Puke som ställföreträdare.¹

Men riddaren Nils Gustafsson har icke heller försummat bygden kring Rossvik, Rekarnes härader. Särskilt har han kastat sina blickar på det barnlösa men godsrika paret Esbjörn Blåpanna och Katarina Nilsson. I Tumbo, där Esbjörn satt på Österby, har herr Nils sökt jordförvärv åtminstone redan 1425. Det är han, som köper väpnaren Nils Ulfssons (kluven sköld, en bjälke i högra fältet) jord i Gunnarskäl och Klevatorp i Tumbo nämnda år. Vid tinget på Tumboås i november utfärdar Anders Ruska, häradsdomhavande å herr Lars Ulfssons (Blå) vägnar, fastebrevet. Riddaren Olof Ulf, herr Jakob i Jäder, kanik i Strängnäs, väpnarna Esbjörn Blåpanna, Filip Stok och Lasse Karlsson beseglade salubrevet i augusti. I fastebrevet nämnas Esbjörn och Lasse som vidervarumän.²

När herr Nils nu väl satt fast i socknen, har han sträckt ut handen efter mer. Och han lyckades, ty han mötte Esbjörns och Katarinas önskan om tryggad ålderdom. De gävo »sig in med honom till sytning».³

Den för nutida svensk rätt främmande termen *sytning* — som likvisst lever kvar i finländsk rätt — är icke så märkvärdig som den först låter. Det är helt enkelt institutet *undantag*, som vi träffa på. Det är utrett i en avhandling 1896 av den finländske juristen Axel Charpentier.⁴ Namnet *sytning* betyder skötsel, omvårdnad (av *syta*, sköta, vårda).⁵ Det är vad man kallar ett alimentationsavtal och har den juridiska karaktären av gåva med ändamålsbestämmelse.⁶ Sytningstagaren överlämnar jord till sytningsgivaren och förvärfvar för sin återstående livstid säkrad förmån av husrum, föda, kläder och personlig vård. Sytningsgivarens bostad blir sytningstagarens hem, han blir en medlem av den förres hushåll och kommer därför i visst beroende av denne.⁷

¹ Ahnlund i HT 1916, s. 259 ff., och dens., Engelbrekt, s. 39 ff.

² Nils Ulfssons salubrev, Torshälla 18/8 1425 (or. perg., RA); Anders Ruskas fastebrev, Tumboås nov. (före d. 11) 1425 (or. perg., RA).

³ Det anf. citatet ur brev 11/8 1454, Ribb. kop.-bok. nr 15.

⁴ A. Charpentier, Om sytning (akad. afh., Hfors 1896; 152 s.).

⁵ Charpentier, a. a., s. 7, not 3.

⁶ Charpentier, a. a., s. 8, 29.

⁷ Charpentier, a. a., s. 35. Ex. på sytning se Upplands lagmansdom-bok 1490—1494, utg. av K. H. Karlsson (1907; SFSS, h. 132), s. 6 f., 105; Uppländska konungsdömar, utg. gm N. Edling (1933), s. 143; Jämtlands läns fornminnesfören:s tidskr., bd 1, h. 3 (1893), s. 93, nr 3.

Lagen tänkte sig i allmänhet sytningstagarens barn eller närmaste arvingar som hans sytningsgivare. I varje fall skulle man först ställa anbud till dem — det gällde ju föryttring av jord, oftast arvejord. Sällsynt var sytning mellan icke befryndade, d. v. s. oskylda personer.⁸

Herr Nils Gustafsson var icke Esbjörns frände, det säges uttryckligen i ett dombrev.⁹ Att Esbjörns sytningstransaktioner blevo så omtvistade kan ha sammanhängt med, att han underlåtit att först hembjuda jord i sagda syfte till släkten. Det heter i detta hänseende mer än en gång om Esbjörn, att han icke »sökte till sina fränder».⁹ Huruvida dessa Esbjörns arvingars sentida uppgifter äro riktiga kan dock vara tvivelaktigt.¹⁰

Sytningssavtalet med herr Nils har slutits före d. 15 april 1427.¹¹ Vanligen bodde sytningstagaren på eller vid sytningsgivarens gård.¹² I detta fall synes det ha varit tvärt om. Herr Nils Gustafsson har tydligen vid denna tid övergivit Rossvik som sätesgård och istället slagit sig ned på Österby i Tumbo. Ty där nämnes han sedan gång efter annan.¹³ Och den jord, som Esbjörn gav till herr Nils för sin och Katarinas sytning utgjordes av 12 öresland i Österby och halvtionde öresland jord i Mälby, också i Tumbo. Sytningssvillkoren voro, att herr Nils, såsom Katarina uttrycksfullt refererar det i brev 1427,¹¹ »förbe:de Esbjörn och mig över allt, själv sjätte hjon, skall och vill hålla och föda oss och fodra oss fyra hästar, så länge vi leva» och hålla en »färdogan» (d. v. s. rustad) sven, som kunde tjänstgöra »för Esbjörn i riksens tjänst här i Sverige, så länge Esbjörn lever, då andre frälsemän bortresa i cronona tjänst». Bestämmelsen om »själv sjätte hjon» visar, att på gården alltså skulle finnas, utom Esbjörn och Katarina, fyra tjänare — tillsammans sex personer —, därtill kom svennen och de fyra hästarna. Man skulle leva ståndsmässigt.

*

⁸ Charpentier, a. a., passim.

⁹ Dombrev 11/3 1454, Ribb. kop.-bok. nr 15. Jfr nedan s. 83, 95, 99.

¹⁰ Anders Ruskas medverkan till Esbjörns olika transaktioner med herr Nils o. Erik Puke tyder ej på missnöje med Esbjörns åtgöranden.

¹¹ Katarina Nilsdotter refererar avtalet i sitt brev av Österby 15/4 1427 (avskr. i E 175, s. 127, UUB). Jfr brevet 11/3 1454, Ribb. kop.-bok. nr 15. Texten är korrumperad i båda breven. Prof. G. Carlsson har bistått mig vid tolkningen.

¹² Charpentier, a. a., s. 37.

¹³ I »Svenska medeltidsregister 1434—1441» (se ovan s. 10, not 23) nämnes herr Nils 13 gånger men Rossvik icke en enda gång. Kanske har herr Nils' flyttning fr. Rossvik sammanhängt m. sonen Gustaf Nilssons giftermål 1425 (jfr ovan s. 53).

Till syttingsavtalet anslöt sig ett icke mindre viktigt avtal mellan makarne inbördes. Då Esbjörn givit av *sin* arvejord till *bådas* sytning »vederlägger» Katarina honom och hans arvingar i jord, vilket skedde genom brev på Österby d. 15 april 1427.¹⁴ Av sin arvejord, Nils Larssons gamla gårdar, ger hon Esbjörn jord i Rosendal och Ökna i Husby-Rekarne samt i Kasta i Vadsbro socken (Oppunda härad). Överlämnandet sker, heter det, med samtycke av Katarinas närmaste fränder, *Ragvald Magnusson* och hans hustru *Ramborg Bengtsdotter*, »min fränka», samt *Ingevald i Dentesta* — det sistnämnda en gård, som också låg i Vadsbro. Hur dessa personer, Ramborg och Ingevald, voro släkt med Katarina, säges icke. Ragvald Magnusson var en västmanlandsväpnare, som förde kluven sköld.¹⁵ Ingevald var, trots sin benämning (utan fadersnamn), tydligen frälseman; han uppräknas också bland väpnarna i ett brev 1435.¹⁶ Utom dessa hade Katarina ännu en nära frände, väpnaren *Jeppe Drake*, som senare uppträder.¹⁷

Katarinas brev 1427 beseglades av hennes fränder Ragvald, Ramborg och Ingevald samt de oss välkända Rekarneväpnarna Peter Ulfsson i Sövsta och Lasse Karlsson (i Berga, Tumbo). Peter var den Esbjörns vän, vilken året förut såsom granne beseglat Nils Engelbrektssons salubrev på Kolunda i Stenkvista socken jämte Engelbrekt Engelbrektsson och herr Nils' son Gustaf Nilsson (båt). Så gå alltså de personliga förbindelselinjerna tydligt mellan den engelbrektska slakten och dessa grannar samt gruppen av herr Nils Gustafssons familj, vänner och syttings-tagare.

¹⁴ Se ovan not 41.

¹⁵ Om Ragvald Magnusson (kluven sköld) i Frövi jfr Styffe, Skandinavien (3:e uppl.), s. 319, och K. H. Karlsson, i Västmanlands Fornminnesfören:s Årsskr. III (1884), s. 72, not 2. Han sålde 1406 Frövi till Västerås domkyrka (Karlsson, a. a.). Enligt Karlsson nämnes Ragvald som häradshövding i Tjurbo hd (Västm.) 1404—1428 ^{11/11} och omtalas som boende i Hovsta 1421 ^{25/11}. Hans söner Peder Ragvaldsson, kyrkopräst, och Nils Ragvaldsson ärvde senare Nils Larssons och Katarinas gård Mörby i Husby-Rekarne (se Dipl. Norv. 16: 1, s. 155, nr 154, o. jfr nedan s. 100). Om Katarinas fränder se också Stamtavla XI nedan s. 101.

¹⁶ Brev Oppunda häradsting 1435, eft. 1 maj (or. perg., RA). Att frälsemän benämnas på bondvis med dop- och gårdsnamn utan patronymikon förekommer ej ofta, men dock ibland. Givetvis torde väl en sådan benämning få anses tyda på mycket färskt frälse, förmodligen förvärvat av vederbörande själv. Ingevald nämnes även i andra brev 1436—1440 ^{7/6} (Svenska medeltidsregister 1434—1441). Om honom jfr längre fram s. oo.

¹⁷ Härom och om Jeppe personligen se nedan s. 84, 100, o. stamtavl. s. 101.

2. *Donationer till Vadstena kloster. Bröllopet på Täljehus 1428.*

I många år ha Esbjörn Blåpanna och herr Nils Gustafsson levat tillsammans på Österby i Tumbo. Vid så gott som varje handling av Esbjörn, som nu sätter spår i urkunderna, är herr Nils med. Vi ha sett honom redan i Västgötaprocessen, 1426 bland riksens råd i Vadstena och 1429, då han beseglar Esbjörns intyg i Tumbo.¹⁸

När den av hjärnslag drabbade väpnaren Ragvald Nilsson (fargalt) på Hedensö i Näshulta, Österrekarne, år 1374 blivit helbrädd från sin förlamning och återfått talförmågan efter åkallande av *Birgitta Birgersdotters* namn, gick ryktet härom vida omkring.¹⁹ Men särskilt måtte det ha genljudit i hans egen hemtrakt, i Rekarnebygden. Den 7 oktober 1391 hade påven Bonifatius IX helgonförklarat Birgitta.²⁰ Då hennes stiftelse alltsedan livligt omhuldades av konungamakt och aristokrati, saknades icke Rekarnefrälset bland hennes välgörare. Bland dem, som stiftade kor och prebendor, var även riddaren Nils Gustafsson.²¹ Hans mödernesläkt hade ju för övrigt gamla förbindelser med Vadstena, där hans morbror Ingevald Anundsson (sköld kliven av sågskura) blivit en av de första munkarna, såsom vi förut omtalat. Herr Nils Gustafsson »funderade» i Vadstena klosterkyrka Sankt Eriks kor. Hans Österbyvän har icke dröjt att följa exemplet. I brev, daterat på Österby d. 31 mars 1428,²² giva Esbjörn Blåpanna och Katarina Nilsson »under den korin, som välboren man herr Niklis Göstafsson, riddare, haver funderat och stiktat Gudi till heder och sankte Erik Konung i Vårfru och s:to Birgitta klosterkyrka» i Vadstena jord i Skjälssund och Lilla Söd i Furingstad socken i Östergötland, »klerkenom till föda och uppehälle, som haver förenämnda Sankt Eriks kor, varjom efter androm everdeliga till domen».²³ Konfessorn, abbedissan och herr Nils

¹⁸ Då herr Nils i så gott som alla privaträttsliga urkunder från denna tid beseglar på Österby el. i dess närhet, kan ej tvekan råda om, att han bott där. Som sytningssivare skulle han ju också bo tills. m. sytningstagaren.

¹⁹ Se de olika vittnesmålen i Birgittas kanonisationsprocess (Acta etc., ed. Collijn, personregistret s. 677 under Ragvald Nilssons namn).

²⁰ Om Bonifatius och Vårfruberga kloster jfr ovan s. 42.

²¹ Om den svenska aristokratien och Vadstena kloster samt om herr Nils' donation se T. Höjer, a. a., s. 305.

²² Or. perg., RA. — Erikskulden framträder påfallande under engelbrektstiden.

²³ I orig.: »vnd[e]r then korin som wælboren man h[e]r Niclis götzstaffson riddare haffu[er] funderat oc stiktadh gudhi til heedh[e]r oc sancto Erik konun[n]gh j warfru oc s[anc]to birgitta clost[e]rkirkio j watzsteno[m] . . . »klarkenom[m] til födha oc foordhon, som haffu[er] fœrnæ[m]pda s[anc]ti erikx koor hwario[m] æpt[er] andro[m] æwardheligha til domin.» Med »foordhon» torde enl. prof. G. Carlsson menas »fordhan», uppehälle.

Gustafsson eller hans arvingar skulle hava patronatsrätt vid till-sättning av präster i koret. Brevet beseglades av herr Johan, kyrkopräst i Tumbo, samt väpnaren Ulf Staffansson (ulf), vars son, herr Staffan Ulfsson senare skulle äkta Nils Gustafssons änka och spela en roll i Österby historia.

*

Samma år, 1428, den 5 juli höll herr Nils Gustafsson bröllop på Täljehus, ett slott vid nuv. Södertälje.²⁴ Herr Nils äktade här, säkerligen i sitt tredje gifte, *Birgitta Ottedotter (Peccatel)*.²⁵ Hon var dotter till en av de mecklenburgska herrarna, som inkommit under kung Albrekt och varit i hans tjänst. Riddaren Otte Peccatel hade samverkat bland vitalianerna med herr Syen Sture och senare gått i hertig Ulriks av Mecklenburg tjänst, men synes ha dött i Tjust.²⁶ Familjen hörde således ursprungligen till motsatt politiskt läger mot den vanliga Rekarnekretsen. Men den fördrivne kung Albrekt vilade sedan länge i klostergraven i Doberan. Fru Birgittas mor var syster till de mäktige Stensönerna av Natt och Dag-ätten,²⁷ vilka om några år skulle göra gemensam sak med Engelbrekts rörelse, för att sedan snart komma i stark motsättning därtill och till Karl Knutsson.²⁸ Herr Nils gav sin nya husfru en ståtlig morgongåva, 1,000 mark svenska penningar, varav 600 mark skulle utgivras inom »natt och år» i »goda, korn-gilla jordagods».²⁹

Förnäma gäster hade herr Nils bjudit. Där var biskop Arent (Johansson) i Strängnäs och herr Tomas, komtur i Årsta (Österhaninge), som tillhörde Tyska orden i Livland, vidare herr Nils' frände³⁰ riddaren Karl Öra, herr Lars Ulfsson (Blå) från Sundby, Västerrekarne, herr Nils Erengislesson (Hammerstaätt),

²⁴ Herr Nils morgongåvbrev, Täljehus 6/7 1428, or. perg., förut i danska Rigsarkivet (Söderm. nr 9), kom genom svensk-danska arkivalieutbytet 1929 till Stockholm och finns nu i RA. Om Täljehus se Styffe, Skandinavien (3:e uppl.), s. 287.

²⁵ Se nedan not 29.

²⁶ Styffe, Bidrag, 2, s. xviii, o. dens., Skandinavien, s. 234, 344, 418; SD nr 1491; Kumlien, Karl Knutssons polit. verksamhet, s. 17, not 39.

²⁷ Om Birgitta Stensdotter (Natt och Dag) se SD nr 2424.

²⁸ Se Kumliens anf. monogr., passim.

²⁹ Herr Nils tillkännager i brevet, att han givit Birgitta »til morgo[n]gaffwo oppa rætthom hinderdagh thusa[n]da m[a]rk svænka pæn[n]ga m[eth] thæssom forordh-u[m] th[et] sex hu[n]dradha m[a]rk skulu vthgiffuas i godhu[m] korngillu[m] jordha gozom jnna[n] nath oc aar ffur hulka sex hu[n]dradha m[a]rk tha giffu[e]riak hæ[n]je thæsse mii[n] gozs som ær østerby liggiandis for ij m[a]rk land jordh j tumbo sokn j wæsterreek j strængenæs biscopsdømø jt[em] j mædhælby x ør[is] land jordh oc eth thørp th[e]r harth nær liggia[n]dis som . . . heter lybeko». Om herr Nils' giften se ovan s. 53.

³⁰ Se ovan s. 57.

lagman i Södermanland, herr Knut Uddsson (Vinstorpaätt) och av väpnarna bl. a. Karl Gädde — senare riksråd — samt Bengt Jönsson (Oxenstierna; fig. 15) i Salsta, som tillhörde en högfrälse gren i motsats till Torsten Gjurdsen, vilken vi tidigare påträffat.³¹ I denna lysande församling möter bland väpnarna och

Fig. 15. Riddaren och riksrådet BENGJ JÖNSSON (OXENSTIERNA) i Salsta, riksföreståndare 1448, lagman i Uppland († omkr. 1450). Var jämte bl. a. Esbjörn Blåpanna gäst på Täljehus 1428 vid herr Nils Gustafssons bröllop. Målning i Tensta kyrka, Uppl., av Johannes Rosenrod 1437. Här efter fotografi i ATA.

fastarna även ett betydligt enklare namn, Esbjörn Blåpannas. Men han hade all anledning att vara med. Ty den jord, som herr Nils gav sin maka i morgongåva, var 2 markland i Österby i

³¹ Bengt Jönssons farfar var kusin till Torsten (se Elgenstiernas ättartavlor, frih. ätt. Oxenstierna af Eka och Lindö). Bengts farfars far och Torstens farbror Nils Torstensson (Oxenstierna), som själv ej var riddare eller riksråd, gjorde ett förnämligt gifte, som tydligen väsentligt bidrog till att socialt höja denna gren. Om Bengt Jönsson, som blev riddare först 1441, se vidare s. 122 nedan.

Tumbo, 10 öresland i Mälby där jämte torpet Lybeck i samma socken.³² Så börjar Blåpannasläktens Österby en äventyrlig vandring i främmande hand³³ — det skulle dröja, innan det efter Esbjörns död återvände till hans arvingar.

Det är sällsamt att tänka, att på denna fest har icke blott en av de kommande ledarna i Engelbrekts resning, herr Nils — som ju ofta var tillsammans med Esbjörn Blåpanna — utan också Bengt Jönsson (Oxenstierna), den blivande hovmästaren hos konung Kristoffer och senare riksföreståndaren samt ärkebiskop Jöns Bengtssons fader, haft tillfälle att kunna lyssna till en man, vars föräldrar upplevat digerdödens tid och som kunde berätta det självupplevda från de sista Folkungarnas, Albrekts och Bo Jönssons strider vid 1370-talets början. Esbjörn Blåpanna är ett sällsynt klart exempel på, att personer dock kunna bära levande tradition mellan vitt skilda tidsåldrar. Att han ännu vid denna tid måste ha varit åtminstone förhållandevis vital, kan man sluta av hans intagande följande år i Helga Lekamens Gille i Stockholm.

3. *I Helga Lekamens Gille i Stockholm 1429.*

I den medeltida människans värld spelar gillesväsendet en ofantlig roll. Ensamt från Uppland känner man ett fyrtiotal gillen, från de svenska medeltidsstäderna mer än hundra. Den broderliga samvaron och hjälpsamheten, vardagens lyftning till fest under kyrkans hägn — allt samverkade till, att dessa gillen blevo högt skattade.³⁴

Sveriges förnämsta sammanslutning av detta slag vid 1300-talets slut och under 1400-talet var *Helga Lekamens Gille* i Stockholm. Dess hus låg vid Skomakargatan, strax bredvid Stortorget. Det var ursprungligen ett prästgille och stockholmsklerkerna bibehöllo alltid ledningen däri. Men bröder och systrar togos in av alla stånd. I dess längder möta vän och fiende. Där är kung

³² Det är att märka, att i Katarina Nilsdotters brev 1427 (se ovan s. 73) omtalas blott 12 öresland i Österby och halvtionde öresland i Mälby såsom lämnade av Esbjörn till herr Nils. Då det i morgongåvobrevet rör sig om större jordareal, har tydl. herr Nils (från Esbjörn el. någon annan) skaffat sig utvidgning av ägora.

³³ Se nedan s. 94.

³⁴ Av litt. om särskilt de uppsvenska gillena kan nämnas: H. Hildebrand, *Medeltidsgillena i Sverige* (Hist. Bibl., III, 1876, s. 1—96); F. de Brun, *Anteckningar rörande medeltida gillen i Stockholm* (i S:t Eriks Årsbok 1917, s. 34—79); N. Ahnlund, *Medeltida gillen i Uppland* (i Rig 1923, s. 1—24; omtr. i delvis omarb. skick o. utan noter i d e n s., *Från medeltid och Vasatid*, 1933, s. 34—67, varvid förf. även inarbetat stoff från sin uppsats »Gillena och Gustav Vasas i Hävd och hembygd 1923»); A. Schück, *Det svenska stadsväsendets uppkomst* (1926), s. 371—383.

Albrekts son hertig Erik († 1397) och drotsen Bo Jonsson, där är också unionsdrottningen Margareta. Klerker, riddare, väpnare och borgare växla. Äldermannen var alltid en präst.³⁵

Bröderna i Helga Lekama Gille höllo sin stora årshögtid söndagen efter Helga Lekama dag.³⁶ Denna söndag inföll 1429 på den 29 maj, då *Johan Jung* var älderman.³⁷ Gillesdrickningen försiggick väl denna tid ännu i gillesstugan vid Skomakargatan.³⁸

Den lärde *Johan Murberg* har med stöd av bl. a. räkenskapsmaterial lämnat en skildring av, hur dylika fester i gillet plögade gå till. Salen brukade vara klädd med löv och granris, golvet bestrött med välluktande blomster och gräs och utanför dörren funnos stora lövruskor, uppsatta av djäkarna.³⁹ Festen inleddes alltid med gudstjänst, senare bänkade man sig. Klerkbröderna sutto vid översta bordet. Till äldermannens biträde funnos stolsbröderna. Framför äldermansbordet stodo fyra djäknar med stora, brinnande vaxljus och på bordet voro sex stora kannor framsatta. Äldermannen äskade ljud med sin klocka, skaffarna fyllde bägare och stop med ölet, sången understöddes av de yngre djäkarna, lekare voro tillstädes — 1438 nämnes sålunda »Conrad Trumpare» och 1439 »Conrad lutenista». Vid den stora gillesdrickningen drack man sedvanliga *minnen* — lovsånger till deras ära, vilkas skål skulle utbringas. Det första minnet gällde Vår Fru, det andra Kristi helga lekamen.⁴⁰

Tillstädes 1429 ha också de nya bröderna och systrarna varit och betalat den stadgade avgiften för sin ingång (*pro introitu*) i gillet. Främst av dem nämnes herr Nils Gustafsson, *Dominus Nicolaus Göstaffson*, som visserligen själv var intagen redan 1427.⁴¹ Han erlade nu en nobel för sig, en för sin framlidna maka och en för sin nuvarande — den sistnämnda var fru Birgitta Ottesdotter (Peccatel). Bredvid nämnes riddaren Knut

³⁵ Om H. L:s Gille se H. Hildebrand, a. a., s. 79, 85—92; de Brun, a. a., s. 58—68 (äldermannslista s. 65 ff.); förut anf. aktpubl.: Handlingar rörande Helga Lekamens Gille i Stockholm, utg. av I. Collijn, I—VIII (1921—1930; jfr även rec. av G. Carlsson i PHT 1922, s. 84—90, o. 1931, s. 80—86). Härtill kommer J. Murbergs gamla, men ovanligt värdefulla studie: Historisk afhandling om Helge Lekamens Gille i Stockholm (i Vitterhets Hist. o. Antikv. Akad:s Handl., del 2, 1791, s. 213—316), som till största delen ännu icke ersatts av någon modernare.

³⁶ Murberg, a. a., s. 255 ff.

³⁷ Om Jung som älderman se Murberg, a. a., s. 281, de Brun, a. a., s. 66.

³⁸ Murberg, a. a., s. 222.

³⁹ Murberg, a. a., s. 259 f.

⁴⁰ Murberg, a. a.; H. Hildebrand, a. a., s. 88. Uppgifterna hänföra sig naturligtvis till olika tider, men sådan sed är konservativ.

⁴¹ Se redogörelsen ovan s. 53, not 72, o. Helga Lekamens Gilles Handl., ed. Collijn, I, s. 26 f.

Uddsson (Vinstorpaätt) — densamme, som suttit med i Vadstena 1426 och som bevistat bröllopet på Täljehus 1428. Han var särskilt givmild. Utom noblerna för sig och sin maka — hon hette Ingeborg Magnusdotter (delad sköld, $\frac{1}{2}$ lejon i övre fältet)⁴² — skänkte han gillet en skål av rent silver. Så nämnas borgarfolk, bland dem rådmannen Bengt Skalme. Elof kopparslagare, myntmästare Arent van Bomblen, Jöns Dalakarl, kyrkoherden herr Nils Krok, kaniken Nils Richardsson, magister Anders Horn⁴³ och flera andra ha intagits i gillet. Och bland de nya bröderna, uppräknad mellan myntmästaren och Jöns Dalakarl, är också väpnaren från Österby: *Esbjorn Blapanna armiger*. Han betalade sin nobel som de andra.⁴⁴

Den högtidliga stunden i staden vid Mälaren, firad i festligt gilleslag, har säkert varit ett lyckligt ögonblick i den gamle väpnarens levnad. Att han hade herr Nils att tacka för, att han kom med, kan man nästan taga för givet. Den sista skål, som dracks, brukade ägnas *Alla helgons minne*.⁴⁵

4. Riddaren Nils Gustafssons jordpolitik.

Riddaren Nils Gustafsson har fört en målmedveten jordpolitik i Rekarne, det är tydligt. Icke nöjd blott med Österby och Mälby har han 1430 köpt av Esbjörn ytterligare jord i Hällby i Torshälla socken för 40 mark svenska penningar.⁴⁶ Herr Lars Ulfsson (Blå) och väpnaren Lasse Karlsson (i Berga) äro bland beseglarna. Det säges i brevet uttryckligen, att försäljningen skett med samtycke av Esbjörns frände (»måg») Anders Ruska. Detta är ett faktum att lägga märke till. Ty det framgår av senare brev, att arvingen Anders Ruska tydligen var vunnin för de än vidlyftigare planer, som herr Nils hyste. I Torshälla har herr Nils ytterligare köpt jord, i Kleva 1435, från stadens borgmästare Sigurd Pedersson, varvid Esbjörn och herr Hans, kyrkoherde i Torshälla, beseglade.⁴⁷

⁴² Herr Knut nämnes 1390 (RPB nr 2491)—1431 (enl. K. H. Karlsson), är död 1435 $\frac{9}{8}$ (or. perg., UUB), barnlös. Han var 1408 g. r) m. Elin Magnusdotter (stolpe), SD nr 961, och redan 1409 (SD nr 1198) m. Ingeborg. I gillet's Handl., ed. Collijn, se s. 26.

⁴³ Gillets Handl., s. 27 o. reg. Mag. Anders (Nilsson) Horn, kanik i Strängnäs, † 1441 $\frac{25}{10}$ (strängnäskaledariet i A 28, s. 16, Kungl. Bibl.), är att skilja från den Anders Horn, som var arvspretendent efter Esbjörn (se t. ex. nedan s. 90 f.)

⁴⁴ Gillets Handl., s. 27. — Om v. Bomblen se Mynt- o. justeringsverkets årsber. 1920, s. 117 (benäget påpekande av amanuensen N. L. Rasmusson).

⁴⁵ Murberg, a. a., s. 257; Hildebrand, a. a., s. 88.

⁴⁶ E. B:s brev, Österby 1430 (utan dat.), avskr. i Lars Eriksson Sparres kopiebok B 16, fol. 271 v, RA. Jfr nedan s. 160 f.

⁴⁷ Sigurds brev, Österby 1435 (utan dat.), or. perg., RA.

Vad Esbjörns jord beträffar, har kanske herr Nils förmedlat försäljningen 1430 av Lönshult i Småland till Birger Trolle, som var hans frände. Nils Gustafsson och herr Knut Uddsson medbesegla brevet.⁴⁸

5. Engelbrektsfejden.

Vi nämnde ett brev från 1435 — mellan transaktionerna 1430 och detta år hade mycket hänt. Engelbrektsfejden hade visat sina första tecken hösten 1432 och våren 1433.⁴⁹ På sommaren 1434 brusto fördämningarna helt och bondehären gick sitt segertåg.

Det hade heller icke varit lugna år i Rekarne. *Hartvig Flögh* hette kung Eriks bondeplågånde fogde på Gripsholm. På honom syfta Rimkrönikans ord:

»The fatiga bönder aa reekerna boo
there fogda gjorde thöm och mykin oro.»⁵⁰

Välbekant är, att krönikan sedan skildrar, hur Reborna följde dalkarlarnas exempel. Vid denna tid var herr Nils Gustafsson redan Engelbrekts hövitsman på Västerås' slott. På faderns vägnar och i Engelbrekts intresse verkade Erik Puke kring Bottniska viken.

Det är icke meningen att här följa ens huvudlinjerna av den engelbrektska folkrörelsen, i vilken den gamle Esbjörn Blåpanna personligen icke gärna kan ha spelat någon roll. Den svällande litteraturen i dessa jubileernas år har i allas minne återväckt erinringarna om det, som hände. Den betydande verksamhet, som herr Nils och Erik Puke utövade, är på många ställen och på olika sätt klart belyst.⁵¹ Blott ett skall ånyo och starkare framhävas. Den närmare kännedom om Rekarnebygdens frälseläk-

⁴⁸ Om E. B:s brev ²⁵/₅ 1430 (B 15, fol. 281 v) t. Birger Trolle se ovan s. 43. — Övriga brev om E. B. dessa år äro: a) Österby ¹/₇ 1432 (Ribb. kop.-bok. nr 8): E. B. ger jord i Husby (Hosaby) i Tumbo till Ingrid Ragvaldsdotter o. Anders Ruska, jfr ovan s. 38; b) Lars i Skölby brev (utan dat.), vari han upplåter jord t. Anders Ruska o. Ingrid Ragvaldsdotter, varvid »Esbjörn» lovar att obrottsligen hålla, vad i brevet bestämmes (skadat orig. perg., VHAA, dep. i RA; med gammal hand på baksidan: »Thætta ær Hosaby breff 1432» — rör således väl Husby i Tumbo; c) Tord Björns sons i Bälsta brev Gräfsboda (nuv. Haneberg) ³⁰/₁₁ 1433 (avskr. E 176, fol. 11 v—12 r), UUB; E. B. m. fl. besegla, se ovan s. 62.

⁴⁹ G. Carlsson i HT 1934, s. 241—257; Ahnlund, Engelbrekt, s. 83.

⁵⁰ Svenska medeltidens rim-krönikor, utg. af G. E. Klemming, del 2 (1866), s. 35, vers 1002—1003.

⁵¹ Huvudlitt. om Engelbrekt; H. Schück, Engelbrekt (1916); E. Hjärne i Hist. Tidskr. för Finl. 1919; G. Carlsson, Engelbrekt såsom helgon (KHÅ 1920—21, s. 236—243); L. Sjödin i HT 1925, s. 197—254; E. Neumanns Karls-

ter och deras liv, vartill denna undersökning bl. a. syftat, ger i vida rikare måtto, än man förut vetat, en personlig bakgrund både för herr Nils' och Erik Pukes uppträdande och för Rekbornas resning. Bygdens direkta beröring med Engelbrekts släkt och de starka inre trådar, som höllo denna frälsemannagrupp samman, tala sitt tydliga språk.

Vid denna tid, 1434, torde Esbjörn Blåpanna ha varit bortåt 80 år. Hans tid som stridsman bör ha varit förbi. Men med livligt intresse har han säkert emottagit ryktena om sin sytninggivares och hans sons åtgöranden. Herr Nils och Puke ha även under stridens heta år ingalunda släppt ur sikte den gamle frälsemannen, vars levnad lutade mot sitt fall — och icke heller hans egendommar. Det visar sig bäst under året 1437.

VII. Året 1437 och arvsprocessen. Herr Nils' och Erik Pukes planer på Blåpannagodsens. Erik Pukes avrättning.

Det skulle bli ett från många olika synpunkter upprivande år för herrarna på Österby, året 1437. För Esbjörn en orons tid, för herr Nils ett förkrossande år.

Engelbrekt hade mördats våren 1436. Rivaliteten börjar på allvar mellan den hetsige Erik Puke och den beräknande Karl Knutsson.

Katarina Nilsdotter, Esbjörns maka, var död. Sista gången hon nämnes som levande är 1428, vid Vadstenadonationen.¹ Kanske har hon avlidit strax före eller i början av 1437. I varje fall

krönikestudier i Samlaren 1927, 1931 o. 1934; S. Tunberg, Riksdagens uppkomst och utveckling intill medeltidens slut (Sveriges riksdag, avd. 1, bd 1, 1931); P. Norberg, Engelbrekts släkt (PHT 1931, tr. 1932, s. 194 f.); B. Waldén, »Den helige sankte Engelbrekts» grav (Medd. fr. Örebro Läns museum, XI, 1933, s. 37—54); K. J. Kumlien i PHT 1932 (tr. 1933), s. 78—93, o. dens.s monogr. om Karl Knutsson (1933); K. G. Grandinson i HT 1933, s. 179—184; E. Lönnroth i Scandia 1931, s. 30—54, o. 1934, s. 1—13; dens., Sverige och Kalmarunionen 1397—1457 (1934); N. Ahnlund, Norrlänningarnas resning sommaren 1434 (i Arkiv för norrländsk hembygdsforsk. 1919); dens., Herman Korners Engelbrektssskildring (i HT 1934, s. 167—181; omt., utan noter, i: dens., Engelbrekt, 1934); G. Carlsson, Det engelbrektska upprorets begynnelsekedje (i HT 1934, s. 241—257); Dalarnas Hembygdsbok 1934 (jfr HT 1934, s. 373 f.); B. Waldén, Engelbrektsfejden (1934; populär framställning, utmärkt bildmaterial); P. Norberg, Bidrag t. Engelsbergs bruks hist. (1934), s. 7—17; E. Neuman, Dateringen av den s. k. Karlskrönikans olika partier och antalet författare (1934; i Upps. Univ.s Årsskr. 1934); C. R. af Ugglas, Den svenska riksklämman av år 1436 och dess mästare. Ett apropos till Engelbrektsjubileet (i Numismat. Meddelanden, XXVIII, 1935, s. 1—21).

¹ Se ovan s. 75.

funno hennes arvingar då tiden inne att börja syna i sömmarna, vad som försiggått mellan henne och hennes make i fråga om Katarinas gods och i samband med sytningstransaktionen. Då man lägger serien av dombrevstexter från de nu börjande rätttegångarna om arvet bredvid varandra, äro uppgifterna ofta motsägende och på vissa punkter förvirrade. Därtill kommer, att vissa återopade brev synas vara förlorade och att många av de bevarade finnas blott i delvis korrumpierade avskrifter, varför det är svårt att draga säkra slutsatser i dessa frågor. Likväl synes man i huvudsak kunna följa, hur det tillgätt.

Fråga är, om Esbjörn verkligen först hembjudit sina fränder jord, innan han gav sig i sytning med herr Nils, vidare om Esbjörn uppjudit den å tinget, som landslagen angav. På båda frågorna svarade hans fränder nekande vid rätttegång i Strängnäs 1446.² Katarina Nilsson hade med fränders samtycke bebruvat Esbjörn med en del av sin arvejord 1427, såsom förut visats. Detta tycks emellertid i varje fall ha stadfäst på tinget, ty 1471 anges i processen ha uppvisats hennes brev med »hel hengiande incigle», att hon på tinget vid Tumboås antvardat och »gelgull[i]t syn bonda» de förenämnda godsen för sytning.³

Då frågan först tas upp 1437 är det av Katarinas fränder, väpnaren Ingevald i Dentesta — som själv hade beseglat Katarinas brev 1427 — och »hans medarva» *Anders Hansson*, vilken tydligen varit Ingevalds svärson.⁴ Dessa stämma Esbjörn inför biskop Tomas (Simonsson) i Strängnäs, Frihetsvisans skald. Rannsakningen hölls i sakristian i Strängnäs domkyrka den 31 juli.⁵ Jämte biskop Tomas dömde — herr Nils Gustafsson, säkerligen denna gång utan någon inre glädje. Erik Puke var redan död, men därtill komma andra saker rörande Blåpannagodsen, som strax skall visas.

² Biskop Eriks m. fl. dombrev, Strängnäs $\frac{9}{10}$ 1446 (or. perg., RA); jfr även herr Erik Erikssons (Gyllenstierna) o. doktor Claus Ryttings dombrev, Strängnäs $\frac{11}{3}$ 1454 (Ribb. kop.-bok. nr 15).

³ Rådets dombrev Arboga $\frac{3}{6}$ 1471 (feldat. t. 1470, se nedan s. 104), or. perg., RA; i delvis korrumpierad avskr. i E 175, s. 245, UUB.

⁴ Det ligger nära till hands att identifiera denne Anders med den Anders Hansson, som i brev $\frac{4}{8}$ 1441 (or. perg., RA) är g. m. Ingrid Ingevaldsdotter, ty brevet beseglas av väpnaren Gotskalk Anundsson (sparre med hand under), som (enl. K. H. Karlsson) skriver sig G. A. i Dentesta 1445 $\frac{16}{1}$ o. 1451 $\frac{9}{2}$ samt uppträder som underhärads hövding o. härads hövding i Oppunda hd. Den Magnus Stigsson, som de i brevet kalla fader (jfr C. Silfverstolpe, Vadstena klostrets jordebok, Hist. Handl. 16: 1, 1898, s. 19, not 26), kan ju ej vara någonders verkliga fader, utan är väl enderas styvfar. Om Anders Hanssons son Karl se nedan s. 102, 105 ff.

⁵ Or. perg., VHAA; avskr. i Ribb. kop.-bok. nr 11 (med felaktigt år 1432) o. i E 175, s. 173 ff., UUB.

Strängnäsdombrevet är kort. Ingevald och hans medarvingar tilldömas de jordagods, som hade varit Katarinas rätta arvegods, därest ej bevisas kunde, att de rätteligen voro sålda eller skiftade.

Ett nytt dombrev, Kjulaås d. 10 oktober s. å., bevarat blott i avskrift,⁶ är icke utfärdat av herr Nils själv, som var härads hövding i Österrekarne, utan av väpnaren Nils Rödh såsom häradsdomhavande å herr Nils Gustafssons vägnar. Det visar Ingevald och Anders Hansson ånyo som kärke, denna gång jämte en annan Katarinas frände, väpnaren *Jeppe Drake*.⁷ De specificera nu sin talan mot Esbjörn. Denne hade olagligen bortbytt tre gårdar, heter det, nämligen Ökna, Mälby och Rosendal i Husby Byring (Husby-Rekarne), som voro deras rätta arvegods efter hustru Katarina. Nämnden förklarar, att Esbjörn ej lagligen gjort skiftet med gårdarna, varför Ingevald, Jeppe och Anders tilldömas Ökna, Mälby och Rosendal. Att en av dessa uppgifter är förvirrad eller i avskriften korrumpierad synes genast. Ty Mälby var Esbjörns eget gods i Tumbo (ej i Husby-Rekarne), av honom lämnat till herr Nils för sytning. Den Katarinas tredje gård, som hon lämnat Esbjörn, var istället Kasta i Vadsbro.⁸

Den fulla förklaringen till, att Katarinas arvingar börjat röra på sig, få vi i ett herr Nils brev några dagar senare, den 14 oktober.

*

Söderköpingsmötet i oktober 1436 hade medfört en våldsam brytning mellan marsken herr Karl Knutsson och Erik Puke. Karlskrönikan skildrar Erik Pukes agitationsresa i Mäljarlandskapet mot marsken.⁹ I december 1436 red Karl Knutsson på räfst, bl. a. till Torshälla, som av naturliga skäl — t. ex. herr Nils Gustafssons jordförvärv där och i det angränsande Tumbo¹⁰ — var välsinnat mot Erik Puke. I januari 1437 blev Puke herr

⁶ Väpnaren Nils Rödh's dombrev, Kjulaås 10/10 1437, avskr. i E 175, s. 176 f., UUB. »Nisse Rödh» nämnes även 1441 19/s (Bidr. t. Södermanl:s äldre kulturhist., VII, s. 129, nr 51). Om Kjulaås se A. Hedvall, Kjula sockens krönikabok (1927), s. 35 f.

⁷ Arten av frändskap mellan Katarina Nilsdotter o. Jeppe Drake samt mellan Jeppe o. övriga hennes fränder är ej känd. — Jeppe Nilsson Drake är ett av de från socialhistorisk synpunkt intressanta exemplen på kombinationen frälseman-borgare (jfr s. 147, 150). Han kallas näml. i brev Västerås 1439 (Dipl. Dalekarl., 1, nr 89) »Jeppe draki awapn byaman». Jeppe nämnes 1413 (SD nr 1823)—1439 (se ovan). Han var fader till den bekante Olof Drake, se nedan s. 100 o. stamtavla XI s. 101.

⁸ Se Katarinas brev ovan s. 74; Mälby nämnes ju även i Nils Gustafssons brev på Täljehus 1428 (ovan s. 78).

⁹ Kumliens monogr. om Karl Knutsson, s. 83, 86; Lönnroth, Sverige och Kalmarunionen, s. 166 ff.; E. Neuman i Samlaren 1934, s. 198.

¹⁰ Se ovan s. 80.

Karls fånge i Västerås och halshöggs inom kort.¹¹ För Nils Gustafsson har detta naturligtvis varit ett förkrossande slag. Innan Erik dog, har frågan om Blåpannagårdarna varit på tal, såsom framgår av herr Nils' brev, daterat Österby d. 14 okt. s. å.¹²

Saken var den, att herr Nils och Erik Puke tydligen haft planer på att i hög grad utvidga förvärvet av Esbjörns gårdar. Därför hade Erik Puke köpt av Esbjörn, med Anders Ruskas goda minne, jord i Blacksta (Ärla socken), i Sörby (Tumbo socken) och i Rödahögen (Höjen) och Sundby i Tillberga socken — allt detta veterligen Blåpannas egen jord. Men därtill hade Erik samtidigt köpt av Esbjörn jord i Rosendal och Ökna i Husby-Rekarne samt Kasta i Vadsbro, d. v. s. de tre Katarinas arvegårdar, med vilka hon bebrevat Esbjörn som ersättning för hans utlägg för sytningen.¹²

Hela denna vittsyftande jordtransaktion måtte emellertid aldrig ha stadfästas på tinget, ty Nils Gustafsson erkänner nu i oktoberbrevet, att Esbjörn sålt godsens olagligen för en penningssumma, som lyder sjuhundra mark stockholmsmynt. Därav hade dock blott 70 mark uppburits. Och allt detta gods och jord »gav för:de Erik Puke (Gud hans själ nåde) för:de Esbjörn Blåpanna och hans arvom till återlösen för de samma 70 mark uppå sin yttersta tid i många dannemanna närvaro och åhöro. Ty avhänder jag för:de Niklis Göstafsson, riddare, mig allt detta för:ne jordagods och Erik Pukes barnom och allom minom arvingom och allom androm där kunna eller vilja uppå tala å mina vägnar eller förbe:de Erik Pukes vägnar och antvardar jag det förbe:de gods förbe:te Esbjörn och Anders Ruska» igen.¹³ De 70 marken hade herr Nils återfått, 30 av Esbjörn och 40 av Anders Ruska.

Herr Nils' oktoberbrev kastar nytt ljus över situationen. Det är tydligen icke så mycket eller enbart Katarinas åtgärd att lämna tre av sina gårdar till Esbjörn, som det gäller, utan Esbjörns att sälja dessa till Erik Puke. Ty därigenom skulle de för alltid förloras för Katarinas släkt. Att Esbjörn och än mer Anders Ruska, vilka fått och skulle få reda penningar även för de gods, som

¹¹ E. Neuman i Samlaren 1927, s. 121; Kumlien, a. a., s. 88 ff.; Lönnroth, a. a., s. 168.

¹² Herr Nils Gustafssons brev Österby 14/10 1437 (trasigt or. perg., VHAA; avskr. i E 175, s. 115, UUB).

¹³ I orig.: »hulkit fornæmpt godhz esbyorn blaapa[n]na er[i]k puka saalt haffdhe olaghlika fore ena pæ[n]ni[n]gasummo som ludh[er] siw hundredha mark stokholms mynt Aff hulke pæ[n]ni[n]ga su[m]mo forde esbyorn kæniss ey meer vpburit haffua ææn siwthigi mark Ok alt th[e]tta forda godhz ok ioordh gaff forde erik puke gudh hans sieel nadhe forde esbyorn blaapa[n]no ok hans arwom til aatirlesn for the samw siwthigi mark oppa siin ytirstaa tidh ij monga dandomanna nærwaru ok ahøro.

varit Katarinas, ha gått Erik Puke — och herr Nils — till mötes i denna transaktion, är ganska mänskligt.

Men redan före Erik Pukes död har saken alltså upptäckts. Därigenom är spelet förlorat för båda parterna. Och så går hela transaktionen tillbaka. Esbjörn och Anders Ruska mista vad de redan fått av den utlovade stora köpesumman. Herr Nils förlorar hoppet att genom ett stort jordförvärv konsolidera sin släkts ställning i Rekarne. När nu därtill Erik Puke avrättas, kan man förstå herr Nils' känslor. Det var ett det grymmaste nederlag på alla punkter. Herr Nils var visserligen icke utan arvingar, ty vid denna tid har Erik Pukes son, *Gustaf Eriksson Puke*, ännu levat — han dog först mellan 1451 och 1454.¹⁴ Men detta kan icke ha ersatt den bittra förlusten av den son, som Erik Puke varit, eller helat det sår, som sättet för hans död slagit den gamle riddaren på Österby gård.

VIII. De sista åren på Österby. Esbjörns och Nils Gustafssons död.

Den misslyckade affärstransaktionen har icke skilt herr Nils och Esbjörn åt. Kanske ha de gemensamma olyckorna snarare fört dem samman. Ty givetvis har Erik Pukes död känts som ett slag för hela Rekarnebygden. I denna trakt har herr Karl Knutsson säkerligen vid denna tid icke kunna räkna på särdeles vänliga känslor.¹

Därest meningen hos Katarinas fränder var, att de skulle återfå Rosendal, Ökna och Kasta, så ha de missträknat sig. Ännu 1471 voro dessa gårdar i Blåpannafrändernas innehav. Det visar sig i ett brev då, att Esbjörns frände, väpnaren *Hemming Larsson* (3 *hjärtan*) vid något tillfälle efter Karl Knutssons tronbestigning varit behjälplig att med våld taga dem, varom mera längre fram.²

Esbjörns gamle vän, väpnaren *Peter Ulfsson* (*kluven sköld: blomstängel o. krumhorn*) låg på sitt yttersta på sin gård *Sövsta* redan i december 1435 och skänkte då jord till johanniterklostret i

¹⁴ 1451 intogs »göstaff puke» i S. Gertruds Gille i Sthlm (G. E. Klemming, Småstycken på forn svenska, 1868—1881, s. 312). Om brevet 1454, då han var död, se ovan s. 55, not 75 d.

¹ Om efterdyningarna av Erik Pukes upprorsrörelse se Kumlien, a. a., t. ex. s. 96 f.

² Om 1471 års brev se ovan s. 83, not 3, och nedan s. 106.

Eskilstuna.³ Han fick broderskap i »S. Johannissa orden» och synes ha valt sin lägerstad i klostret där, liksom hans änka *Gertrud Remboltsdotter (en bjälke)* gjorde vid en förnyad donation till johanniterna 1442.⁴

Även *Hemming Larsson* var gammal nu. Liksom Peter Ulfsson förvärvade han broderskap i johanniterklostret i Eskilstuna och testamenterade till detta jord i Blacksta (Ärta socken). Herr Nils Gustafsson, Esbjörn och Anders Ruska voro hans medbeseglare, då brevet i augusti 1437 — det tunga året — utställdes i Torshälla. Dock synes Hemming ha levat efter 1448.⁵

Två av de från Erik Puke återgångna gårdarna, som lågo i Tillberga socken i Västmanland, sålde Esbjörn i sept. 1437 till Anders Ruska, såsom vi tidigare i förbigående nämnt. Herr Nils, Lasse Karlsson m. fl. beseglade. Det var med denna jord, som Anders Ruska gjorde sig en utmärkt affär med domkyrkan i Västerås 1438.⁶

Esbjörns tvenne sista brev röra kyrkor. Det ena, daterat Österby d. 3 juli 1438, är hans redan i början av denna undersökning omtalade salubrev till sin sockenkyrka i Tumbo på jorden i Övlingby, de nuvarande Klockarvretarna. Herr Nils och Hemming Larsson, som då ännu levde, voro medbeseglarna.⁷

Esbjörn Blåpannas sista brev är en kyrklig donation. Han giver den 19 juli 1438 till S:t Andreas kor i Strängnäs domkyrka jord i Garn i Tumbo socken »för mig och mina föräldrars själar». Han sätter veterligen för sista gången sitt insegel under pergamentet, och jämte honom trycker herr Nils åter, som så ofta förr, sitt vackra frälsemannasignet i den hängande vaxkupan bredvid. Även Lasse Karlsson beseglar.⁸

*

En måndag under slutet av året 1438 eller ännu troligare under 1439, då en av Helga Lekamens Gilles klerkbröder, såsom sed var, i gillet kor i Stockholms Storkyrka läste mässan för de bortgångna, *pro defunctis fratribus*⁹ — då har den gällt också för

³ Peter Ulfssons brev, Sövsta $\frac{6}{12}$ 1435, or. perg., RA. Om P. U. se ovan s. 46.

⁴ Gertruds brev, Eskilstuna $\frac{17}{5}$ 1442, skadat or. perg., RA; avskr. i Hadorphs stora kopiebok E 73—76, s. 101, RA., o. i Örnhielms Diplomatarium, XI, s. 303, RA.

⁵ Hemmings brev $\frac{23}{8}$ 1437, or. perg., RA.

⁶ E. B:s brev, Österby $\frac{3}{6}$ 1437 (or. perg., RA); Anders Ruskas brev, Västerås $\frac{2}{6}$ 1438 (or. perg., RA; avskr. i Dipl. Westmannicum, II, sign. W 1104, UUB). Jfr ovan s. 38.

⁷ Se ovan s. 1, not 1.

⁸ E. B:s brev, Österby $\frac{19}{7}$ 1438, or. perg., RA.

⁹ Murberg, a. a. i VHAA:s Handl., del 2, s. 283 f., 252 f.

gillesbrodern och väpnaren Esbjörn Blåpanna på Österby, långt bort i Tumbo. Ty i januari 1440 är Esbjörn död.¹⁰ Vi veta icke, om han som så många andra av sina ståndsbröder bland frälset blivit jordad i kloster, t. ex. i Julita, där han ju var upptagen i broderskap.¹¹ Om själva hans bortgång berätta urkunderna intet. Ett långt liv hade blivit honom förunnat. Från stormar och sorg har han ej skonats, icke ens under sina allra senaste år. Den sista hans tanke, som satt spår i dokumenten, är den fromma donationen till Strängnäs domkyrka.

Hans vän Nils Gustafsson — *then goda riddar herra Niclis Götzstaffson* — har icke länge överlevat honom och sina egna sorger. Han nämnes som levande för sista gången d. 29 aug. 1438, då han deltar i konfederationen i Tälje.¹² Ett halvår efter vår första underrättelse om Esbjörns död, i juni 1440, är fru Birgitta Ottesdotter (Peccatel) änka.^{12a} För ännu en broder har mässan *pro defunctis* ljudit och klerken lyftat en av de tre gilleskalkarna¹³ i Helga Lekama kor under Stockholms Storkyrkas valv.

IX. Anders Ruska och gårdarna i Tumbo och Lista.

1. *Herr Lars Ulfsson (Blå) och Anders Ruska. Arustråta med Anders Horn, dom i Arboga och skifte i Tumbo 1440.*
Jorden i Vargarn.

Rekarnebygdens politiska period under engelbrectstiden var förbi. Den insats, som otvivelaktigt här gjorts, slutade i tragik. Efter Eriks Pukes avrättning stäcktes all övrig opposition med hård hand av Karl Knutsson.

Också många av de figurer bland Rekarnefrälset, som i diplomten särskilt framträtt vid denna tid, försvinna nu. Vi ha

¹⁰ Ribb. kop.-bok. nr 25.

¹¹ RPB nr 3147.

¹² H a d o r p h s Rimkrön. II, s. 126 ff. Herr Nils hade då lämnat lagmansämbetet (jfr nedan s. 122, not 3. Om mötet se K u m l i e n, a. a., s. 125, L ö n n r o t h, a. a., s. 173. Måhända kan herr Nils t. o. m. ha dött före Esbjörn — men han spåras i varje fall längre som levande.

^{12a} Birgitta Ottesdotters brev, Sthlm 3/8 1440, or. perg. (Skoklostersaml. nr 124), RA.

¹³ Om gilletts tre kalkar, skänkta av olika donatorer, se M u r b e r g, a. a., s. 274 f. — Det är väl antagligt, att Erik Puke och herr Nils jordats hos johanniterna i Eskilstuna, eftersom herr Erengisles donation 1463 för deras själar (se ovan s. 54) gavs till klostret där.

redan följt några av dem till deras sista dagar — riksrådet herr Nils Gustafsson, ålderspatriarken Esbjörn samt Peter Ulfsson i Sövsta. Hemming Larsson och Anders Ruska däremot ha levat kvar något längre.

Riksrådet herr *Lars Ulfsson (Blå)* på Sundby, bygdens andre storman vid herr Nils' sida, överlevde också österbyriddaren men ej så länge. I Herrens år 1445, antecknade birgittinerbrodern i Vadstenadiariet, »dagen före Sankt Gregorius' dag begrovs i klostret riddaren herr Laurentius Ulfsson».¹ Det var den 11 mars. Hans son riddaren och riksrådet *Erik (Laurensson) Larsson (Blå)* slöt omkring 1460 den gamla, lysande och förnäma frälsesläkten från det östgötska Aspenäs på manssidan.² Som ett minnesmärke på ättens grav verkar donationen av Aspenäs 1461 till Vadstenaklostret. Det var testamente av herr Lars' änka, fru Ida Johansdotter (Bylow).³

Herr Lars Ulfsson nämnes i handlingarna som häradshövding i Väster Rekarne 1417 och 1419, då olika personer fälla dom såsom häradsdomhavande å hans vägnar.⁴ Det förra av dessa brev var det, vari fasta lämnas på jord i Salem och kvarnström i Torshällaån, som Esbjörn Blåpanna givit sin systerdotter Ingrid och hennes make Anders Ruska som ersättning för de 1372 utlånade förmyndarmedlen. År 1425 nämnes Anders Ruska själv som häradsdomhavande å herr Lars' vägnar i det brev, där riddaren Nils Gustafsson får fasta på den jord i Tumbo, som han köpt av väpnaren Nils Ulfsson i Gunnarskäl.⁵ 1430 åter träffa vi herr Lars i egen person i domarsätet, då han på sin gård Sundby dömde i tvisten om Fellingsbrogårdarna mellan Anders Ruska och Hemming Larsson.⁶ I brev från tinget vid Tumboås d. 30 sept. 1437 bekräftar Anders Ruska, nu ånyo häradsdomhavande å herr Lars' vägnar, sin och sin hustrus, Ingrid Ragvaldsdotters, donation till Torpa kyrka.⁷ En enda gång, 1440, kallas Anders

¹ Script. Rer. Svec. I: 1 (1818), s. 162. Som riksråd omtalas herr Lars t. ex. i Arboga ²/₁ 1436 (Privilegier... för Sveriges städer, I, 1927, utg. av N. Herlitz, s. 77, nr 78).

² Erik Larsson nämnes som riddare och riksråd i Arboga stads tänkebok 1451—1569 (Arboga stads arkiv), fol. 39 v, d. 6 juni 1459 (uppgiften hämtad ur prof. Gottfrid Carlssons godhetsfullt meddelade excerpter). Herr Erik lever ännu ¹/₂ 1460 (Dipl. Norv. 16, s. 218, nr 202).

³ Styffe, Skandinavien (3:e uppl.), s. 239; jfr Sv. Biogr. Lex., 2, s. 395, o. Rosman Bjärka-Säby, I, s. 311.

⁴ SD nr:s 2371, 2647.

⁵ Brev Tumboås 1425, före ¹¹/₁₁, or. perg., RA.

⁶ Ribb. kopiebok. nr 6.

⁷ Or. perg., Uppsala landsark.; avskr. i B. E. Hildebrands Saml. t. Sv. Dipl., bd 5, RA.

själv häradshövding, en uppgift som är bevarad endast i kort registform.⁸

När Esbjörn Blåpanna väl var borta börjar tvisten om arvejorden. Det gällde i första hand å ena sidan Anders Ruska och Ingrid Ragvaldsdotter, å den andra väpnaren *Anders Horn*, som var gift med *Ingrid Larsson*, Hemming Larssons syster.⁹ Det var Esbjörns gamla vänskapsdonation 1432 till Ingrid Ragvaldsdotter av jord i Husby i Tumbo socken, som gav anledning till strid.¹⁰

Vi ha redan tidigare sett tvistemål dragna inför riksrådet, t. ex. under Esbjörns västgötaprocess.¹¹ Nu blev denna utväg åter anlitad — längre fram, från Sten Sture d. ä:s tid, blev det särskilt för högfrälset regel att gå till rådet med sina ärenden av denna art.¹²

I Arboga hölls ett stort rådsmöte i jan. 1440. Tiden var full av brännbara ämnen, en ny union under Kristoffer stod på dagordningen.¹³ Till mötet hade även herr Lars Ulfsson (Blå) infunnit sig. Han beseglade det brev av d. 13 jan., varigenom marsken och riksrådet herr Karl Knutsson (Bonde) fick vissa härad och socknar i pant, samt försoningsbrevet mellan herr Karl samt riddarna Bengt och Bo Stensson av Natt och Dag-ätten — den senare Esbjörns och Bengt Uddssons (Vinstorpaätt) motpart under västgötavisten.¹⁴

Dagen därpå, d. 14 jan. 1440, voro herr Nils Erengisleson (Hammerstaätt), lagman i Södermanland, samt väpnarna Matts Ödgisleson (Lillie), Johan Gädde, Johan Karlsson (färla) och Erland Kagge (Kagg) »tillnämnda att sitta för rätt av Södermannas lagsaga».¹⁵ Då kommo beskedlige män Anders Ruska och Anders Horn (sigill fig. 16) och trätte om 13 öresland jord i Husby i Tumbo, som Esbjörn Blåpanna »gifvit hafde oc gullet» Anders Ruska, hans hustru och deras barn. »Tha wilde for:de

⁸ Anders Ruskas brev rör ett fiskeri, »Wädellä», i Närja å (Torshällaån), som han sålt t. Johan Löppinge (1440, ut. ort el. dag, anteckn. i B 31, s. 272, RA).

⁹ Om dem se ovan s. 39.

¹⁰ Ribb. kopicbok. nr 8; jfr ovan s. 38.

¹¹ Se ovan s. 66 ff.

¹² Styffe, Bidrag, 4, s. cviii; jfr J. E. Almqvist, Strödda bidrag till familjerättens historia (1932), s. 40.

¹³ Om mötet se Kumlien, Karl Knutssons polit. verksamhet, s. 160 ff.

¹⁴ Brevet ¹³/₁ 1440 i vidim. på perg. ⁶/₃ 1442, RA; försoningsbrevet samma dag, or. perg., RA, tr. i S. [Lager]Bring, Saml. af åtskill. Handl., del 2 (1754), s. 215 ff., o. facsimile i Samlaren 1934, s. 219 (jfr E. Neumanus kommentar ibid. s. 126).

¹⁵ Avskr. (efter förlorat or. på papper) i Ribb. kopicbok. nr 16. Detta är första gången, som Erland Kagge nämns. Om släktgården Rossvik och hans bror kaniken Erik K., se ovan s. 56 ff. och nedan s. 130.

Anders Horn ey tilsta om gafvor», heter det uppriktigt. Rätten tilldömde Anders Ruska jorden men med vissa förbehåll och hänvisade bl. a. till skifte.

Genom referat i ett senare brev (Oppunda maj s. å.)¹⁶ erfar vi, att Anders Ruska icke blott uppträdde inför rätta i Arboga 1440, utan även själv togs i anspråk för utövande av rättskipning. Han var ju också redan länge van vid dylika ärenden å Väster Rekarnes ting. Hans kolleger i rätten i Arboga voro exakt samma bisittare, som givit utslag i hans eget mål.

Fig. 16. Sigill för väpnaren ANDERS HORN. Vapen: galt.
Omskrift: s' anders horn.

Efter orig. vid perg.-brev, dat. Eskilstuna d. 23 nov. 1441, RA.

Det i brevet av d. 14 jan. 1440 förebådade skiftet mellan Anders Ruska och Anders Horn ägde rum i februari s. å., tydligen i Tumbo.¹⁷ Skiftesinstrumentet är utfärdat av väpnarna Peder Hemmingsson och Johan Lifestensson, skattebonden Birger i Övlingby (i Tumbo) och kyrkoherden Bengt Johansson i Tumbo. Skiftet gällde både jord och lösöre. Då voro där mång' ord å färde, så länge, att vi gitte det omsider förlika, heter det. Av Esbjörns jord behöll Ruska jorden i Husby. Anders Horn åter fick jord i Sörby i Tumbo, som han skulle lösa av Lasse Karlsson för 13 mark — det är tydligen väpnaren Lasse i Berga, som fått gården i pant vid någon försträckning till Esbjörn. Därtill fick Anders Horn jord i Övlingby, Väster Lövsta och Kvicksund,

¹⁶ Hallvids i Djulfors, häradsdomhav. å herr Gustaf Algotssons (Sture) vägnar, dombrev av Oppunda häradssting 7/8 1440 (or. perg., RA), vari jord tilldömdes Peter Svensson.

¹⁷ Avskr. (eft. förlorat or. på papper) i Ribb. kopiebok. nr 25; brevet är tydl. utfärdat vid Tumboås före 13/8 1440 (»sidsta thingit for fastogang oppa aas»).

allt i Tumbo. Slutligen gav Ruska Anders Horn även bl. a. säd, som varit insatt i Tumbo kyrka, och en järnhatt. Och därmed vordo de vänner och båda åtnöjde, slutar brevet.

Esbjörns Österby kom man ännu icke åt. Herr Nils Gustafsson kan ju med säkerhet påvisas som död först i juni 1440¹⁸ och för övrigt var ju godset givet i morgongåva till fru Birgitta Ottesdotter, som fortlevde. Däremot kan man se, att Anders Ruska

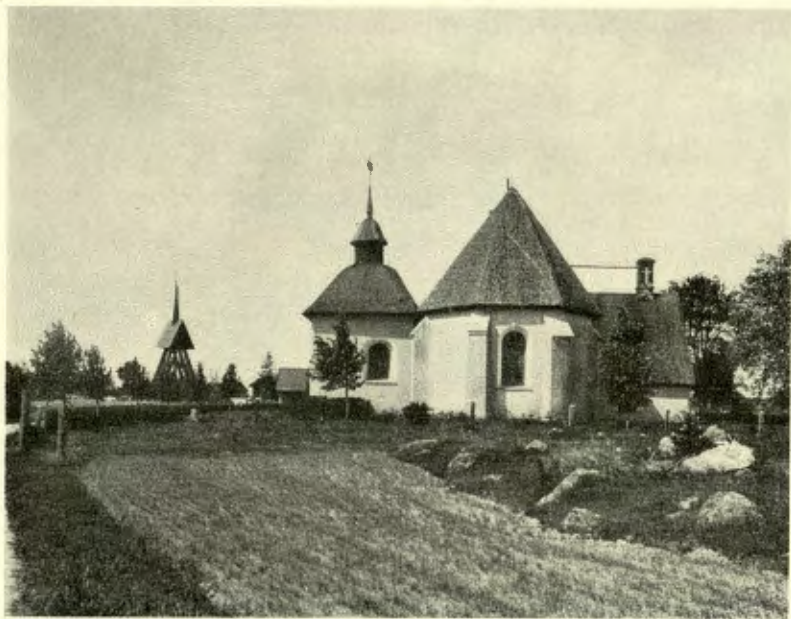

Fig. 17. Lista kyrka i Västerrekarne, Södermanland. I socknen ligger sätesgården Vargarn. Efter fotografi i ATA.

haft en jordatvist även i Vargarn i Lista socken s. å. Jord i Östra Vargarn dömes då från honom till Johan Karlsson (färla) — hans domare och domarkollega från Arboga — och dennes systersöner Nils och Karl Finkenow.¹⁹ Däremot har tydligen Anders Ruska ärvt annan släktjord i Vargarn, väl den västra gården, som 1399 betecknades som Esbjörns fädernejord.²⁰ Ty av allt att döma har

¹⁸ Jfr ovan s. 88.

¹⁹ Anteckn. i Rasmus Ludvigssons Saml. rör. kronans o. adelns gods, II, RA. Anteckningen har Östra »Swärnagarna», tydlig felskrivning för »Hwärnagarna», Vargarn. — Om bröderna Finkenows släktskap med Johan Karlsson se brev ²⁶/₁₀ 1455, tr. i Dipl. Norv. 16, s. 202 f. Där omtalas även herr Erik van Lipen som deras moders systerson.

²⁰ Jfr ovan s. 34.

Vargarn under senare delen av Anders Ruskas liv varit hans sätesgård.²¹ Det förblev länge Blåpannaarvingarnas huvudresidens, även sedan Österby längre fram vunnits tillbaka.

Vi återfinna Anders Ruska vid ett tillfälle i Strängnäs 1444, då biskop Erik (Birgersson; stjärna) och hans bror domprost Birger, ärkedjåknen Sigge Ulfsson (sparre) — den blivande biskopen — herr Nils Jönsson (Oxenstierna), hövitsman på Nyköpingshus, samt herr Johan Karlsson (färla), lagman i Södermanland, dömde konungsdom å konung Kristoffers vägnar²² å räfsteting med allmogen av Hölebo härad i det mål, som rörde tvist mellan Trosa stads borgare och socknemännen i Trosa socken. Anders sitter då bland en rad sörmlandsväpnare i nämnden.

Snart skulle för Anders en viktigare arvsfråga komma upp än tvisterna med Anders Horn. Striden om Österby sätesgård börjar.

2. Österbymålet i Strängnäs 1446.

Herr Nils Gustafssons änka, fru Birgitta Ottesdotter (Pecatel) hade trätt i nytt gifte. Den utvalde var *Staffan Ulfsson (ulf) d. y.* Han var tydligen en av de många frälsemän, som vid konung Kristoffers kröning i Uppsala d. 14 sept. 1441 erhållit riddarslaget²⁴ och avlagt riddareden till Gud, Jungfru Maria, S:t Erik och S:t Knut.²⁵ Icke mindre än omkr. 70 svenskar, danskar och bayrare dubbades vid detta högtidliga tillfälle.²⁴

Herr Staffan tillhörde en urgammal, förnäm ätt, som anses vara av folkungarot.²³ Han skrev sig från 1463 till Stensta i Uppland, är känd från 1436 och som riksråd från åtminstone 1449. Han var även lagman i Västmanland (åtminstone från 1447).²⁶

²¹ Se nedan s. 108.

²² Om biskop Eriks m. fl:s brev (17/2?) 1444 se regist i Bidr. t. Södermanlands äldre kulturhist., VII, s. 130, nr 53. Jfr not 33 nedan (Lönnroth). Om bröderna Erik o. Birger Birgersson jfr L. Sjödin i HT 1925, s. 205, not. 1.

²³ Om ätten med tillbakaseende ulf se K. H. Karlssons stamtavla i Sv. Autografsällsk:s Tidskr. I, nr 10 (1887), s. 232. Om vapnet jfr Styffe, Bidrag, 3, s. cclxix, not 9 till föreg. sida, o. C. M. Stenbock i Sv. Exlibris tidskr. 1915, s. 1—4. Jfr vidare Stamtavla XIII, s. 133 nedan.

²⁴ Staffan är väpnare $\frac{4}{10}$ 1440, riddare $\frac{7}{1}$ 1442, se F. de Brun, Riddarlängd för 1400-talet, i dens:s Varia, stencilerad uppl., s. 39 (en riddarlängd 1286—1340 finns i H. Hildebrand, Sveriges medeltid, del II, h. 2, 1885, s. 187). Om riddarslaget vid Kristoffers kröning se Åbo domkyrkas svartbok (1890), s. 393 f., nr 499. Antalet uppges olika: vadstenadiariet har 76 (Script. rer. Suec. I: 1, s. 158); strängnäskaledariet (A 28, s. 9, Kungl. Bibl.) har 65. Jfr Kumlien, a. a., s. 185, o. Hausen, Finlands medeltidsurkunder, III (1921), nr 2412.

²⁵ Svartboken, s. 394. Jfr H. Reuter dahl, Sw. kyrkans hist., III: 1 (1863), s. 490 f., not 8 o. H. Hildebrand, a. a., II, h. 2, s. 185.

²⁶ Styffe, Bidrag, del 3, s. cclxviii f., o. del 4, s. cccix; dens., Skandnavien (3:e uppl.), s. 375; ST, del 3, s. 232, nr 489: f.

Stamtavla X.

Frälseläkten Ruska från Södermanland.

Martin

Anders (Martinsson) Ruska (2 kvistar), 1417—1446, trol. † på Vargarn (Lista sn), väpn., häradsdomh. o. häradsh. i Västerrekarne. G. m. *Ingrid Ragvaldsdotter*, 1372—1437, systerdotter till Esbjörn Blåpanna, se Stamtavla II.

Rörik Ruska, till Skattna, nämnes fr. 1454, † omkr. 1477, gillesbroder i Linköping, var gift i Österg.

Kristina Andersdotter (Ruska), i Vargarn, 1473—1477.

G. 1) m. *Gervin Henriks-son* (*tjurhuvud*), 1444—1448, väpn., broder i S. Gertruds Gille i Sthlm.

2) m. *Johan Fönsson*, i Vargarn, 1454—1477, väpn.

Margareta Gervinsdotter, 1473—(1491?). G. m. *Peder Eriksson* (*blomstängel*), i Tibble o. Vargarn, 1473 1510, väpn., häradsh. i Västerrekarne.

Johan (Gervinsson) Ruska (vapen: *trädd*), nämnes fr. 1473, artium liberalium baccalaureus i Leipzig 1475, kyrkoh. i Bälinge 1477, kanik i Strängnäs 1481, inneh. S. Anne prebenda, † i Warnemünde före maj 1488.

Barn, se Stamtavla XII (nedan s. 125).

Vi veta ej exakt, när fru Birgittas och herr Staffans gifte skett, blott att det var före 1446.²⁷ Fru Birgitta har behållit sina morgongåvogods från första äktenskapet, Österby och Mälby i Tumbo, som därigenom kommo i herr Staffans värjo. Även annan jord i Tumbo visar sig småningom vara i hans händer — med vad rätt må lämnas därhän. Sälunda säljer han 1452 jord i Husby i Tumbo till Julita kloster²⁸ och 1469 jord i Gunnarskäl och Klev till abbot Olof i Julita och konventet där. Den senare jorden var tydligen den, som Nils Ulfsson i Gunnarskäl 1425 sålt till herr Nils Gustafsson.²⁹

Men Blåpannaarvingarna glömde icke Österby och Mälby. Hemming Larsson uppträder ej i detta sammanhang, men väl i en tvist med Katarina Nilsdotters arvingar, varom mera längre fram. I fråga om Österby och Mälby åter företrädde arvingarnas anspråk av Esbjörns systerdotter Ingrid Ragvaldsdotters familj. Med maken Anders Ruska hade hon barnen *Kristina Andersdotter (Ruska)* och *Rörik Ruska*. Själv kan Ingrid ej påvisas som levande längre än till 1437. Hon måste redan då ha

²⁷ Emedan han ju då innehar Österby, se nedan i texten.

²⁸ Brev Julita $\frac{1}{2}$ 1452, or. perg., RA; avskr. i E 186, s. 147 f., UUB; jfr St y f e, Bidrag, 3, s. LI, not 3.

²⁹ Brevet Arboga $\frac{2}{10}$ 1469, avskr. i E 186, s. 185 ff., UUB, o. i Örnhielms Dipl. X, s. 829; nämnt hos J. H a l l e n b e r g, Hist. afh. om mynt o. warors wärde (1798), s. 25, o. St y f f e, Bidrag, 3, s. ccxxiii, not 2.

varit minst 66 år, om man antar henne som åtminstone årsgammal, då Esbjörn 1372 använde hennes förmyndarmedel.³⁰

Anders' och Ingrid's dotter Kristina framträder själv ganska sent i diplomerna. Emellertid måste hon redan 1446 varit gift med väpnaren *Gervin Henriksson (tjurhuvud)*.³¹ Denne föga kände frälsman synes vara identisk med den Gervin Henriksson, som 1429 intogs som broder i Sankta Gertruds Gille i Stockholm.³² När vi först spåra den nya fasen i arvsprocessen, just år 1446, står Gervin, såsom gift med en Blåpannaarvinge, vid sin svärfader Anders Ruskas sida.

Biskop Erik i Strängnäs, hans bror domprost Birger, ärkedjåknerna Sigge Ulfsson (sparre) i herr Gustaf Algotssons (Sture) ställe samt herr Johan Karlsson (färla) voro samlade till doms i Strängnäs den 8 okt. 1446,³³ förordnade av konung Kristoffer att »sitia ræt» mellan herr Staffan Ulfsson å ena sidan samt Anders Ruska och Gervin Henriksson å den andra. Det är nu Blåpannaarvingarna direkt påstå, att Esbjörn vid sin sytning omkr. 1427 aldrig hembjudit jorden till sina rätta fränder eller lagligen uppjudit den å tinget. Vi ha redan nämnt, att Esbjörns intima förhållande till Anders Ruska in i det sista gör, att man kan tvivla på sanningsenligheten av Anders' påstående i åtminstone första anklagelsepunkten.³⁴ Domstolen gav emellertid honom och Gervin rätt i båda och fann herr Staffan Ulfssons brev olagligt — d. v. s. det veterligen ej bevarade sytningsinstrumentet mellan

³⁰ Ingrid nämnes sist i brev ^{30/8} 1437, se ovan not 7. »Christin Andhers Roska dotter» och hennes bror Rörök omtalas i t. ex. brev av Strängnäs ^{30/8} 1474 (brevet, delvis tr. i Nordén, Norrköpings medeltid, s. 171, nr 150, är feldaterat till 1464, se utredning nedan s. 00). — I *Elgenstjernas* ättartavlor, del 1, ha Anders Ruska o. hans barn Rörök o. Kristina upptagits på *adl. ätt. Bröms*, tab. 1, med ännu en bror, Nils Andersson Ruska, som blev stamfar för ätten Bröms. Uppgiften återgår på Utter, men måste vara oriktig, då någon bror Nils aldrig nämnes i de många diplomerna om familjen Ruska. De meddelade fakta om Anders Ruska, hans maka o. barn ha därjämte blivit delvis vilseledande, då det här råkar röra sig om två felderade brev, näml. det fr. 1474 (se ovan) o. ett fr. 1417 (och ej 1416, se utredning ovan s. 5, not 12). — Om namnet Ruska jfr E. Hellquist, *Fornsvenska tillnamn* (i Xenia Lideniana, 1912), s. 98, 109.

³¹ Giftet framgår av Gervins deltagande i processen 1446 o. av fadersnamnen på Kristinas två barn i sonens, Johan Gervinssons (sedan Ruska), brev av Torshälla ^{10/6} 1473, or. perg., RA.

³² G. E. Klemming, *Småstycken på forn svenska* (1868—81), s. 302. K. H. Karlsson nämner Gervins sigill med hänvisning till ett brev ^{31/8} 1448.

³³ Or. perg., RA. På baksidan: »Från Afhulta efter Iverus 1851 Juni (KB)», vilket tydliggör brevet proveniens fr. Österbyarkivet, jfr ovan s. 5 och nedan s. 129. Om rättskipningen under Kristoffer jfr E. Lönnroth, *Sverige o. Kalmarunionen*, s. 224.

³⁴ Jfr ovan s. 73. Om hembjudande till arvingar och uppbud å tinget jfr A. Charpentier, *Om sytning*, s. 12, 15 ff., 20.

Esbjörn och herr Nils Gustafsson. Därpå tilldömdes Anders och Gervin en tredjedel i Mälby och skulle herr Staffan söka ersättning därför hos Katarina Nilsdotters arvingar ur de dem återdömda godsens Rosendal och Ökna i Husby-Rekarne samt Kasta i Vadsbro. Att Blåpannaarvingarna i själva verket aldrig återlämnat dessa gårdar till Katarinas fränder visar sig senare.⁸⁵ Vidare tilldömde rätten Anders och Gervin en tredjedel i Österby. Dock skulle härvid en avräkning göras med stöd av fyra beskedlige män å vardera sidan, för att utröna hur mycket herr Nils Gustafsson kostat på Esbjörn under de år han haft honom i sytning (vad förenämnde Esbjörn förtärt, heter det). Först när herr Staffan ur inkomsterna från Österby fått fullt betalt för sytningskostnaden, skulle tredjedelen av godset med allom tilläggom uppantwardas Anders och Gervin, såsom det säges.⁸⁶

Den till synes förmånliga domen 1446 blev i praktiken illusorisk. Det visar sig, att herr Staffan lugnt satt kvar med jorden både i Österby och Mälby, liksom Blåpannaarvingarna å sin sida — trots Nils Rödhs dombrev av okt. 1437 — förhöllo Katarina Nilsdotters fränder deras tre gårdar. I de medeltida jordmålen kan man ofta se generation efter generation uppträda på tingen, innan någon domsverkställighet följer — om en sådan över huvud uppnås. Både Anders Ruska, Ingrid Ragvaldsdotter och Gervin Henriksson gingo i graven, innan nästa fas i arvsprocessen kan spåras.

X. Blåpannaarvet under konung Karl Knutssons räfst. Mörby i Husby-Rekarne och Katarina Nilsdotters arvingar.

1. Österbymålet vid räfsten i Strängnäs 1454.

Konung Kristoffer hade dött 1448 och herrar Bengt och Nils Jönsson (Oxenstierna) en kort tid varit riksföreståndare. Så hade Karl Knutsson äntligen i juni s. å. sett sina förhoppningar på Sveriges tron krönas med framgång.¹ Hans regemente blev dock som bekant ingen enhetligt lång och fridsam tid utan en levnad, som mer än de flestas illustrerade lyckohjulets sväng-

⁸⁵ Se nedan s. 106.

⁸⁶ Om dylik avräkning se Charpentier, a. a., s. 26.

¹ Kumlien, a. a., s. 249, 258 f.; Lönnroth, a. a., s. 240 f.

ningar. Som en medverkande orsak till ärkebiskop Jöns Bengtssons (Oxenstierna) kommande uppror 1457 räknades konung Karl Knutssons räfst.²

Nyligen har Erik Lönnroth givit en utförlig överblick av räfsten med intressanta synpunkter på dombrevsmaterialet, särskilt i vad som rör kyrkan.³ Räfsten började 1453, dock icke i december i Jönköping, såsom vanligen och även av Lönnroth upp-gives, utan redan i november i Växjö.⁴ De av konung Karl för-ordnade domarna voro hans svärson, riddaren Erik Eriksson (Gyllenstierna), som tillika var konungens hovmästare, samt juris utriusque doktor Claus Ryting, konungens kansler.⁵ Från Växjö fortsatte de färden till Jönköping, där de som nämnts voro i december, sutto i slutet av dec. 1453 och början av jan. 1454 i Skara, vid månadens mitt i Örebro. Vid någon tidpunkt ha de även varit i Västerås samt 8—22 febr. i Uppsala och d. 28 febr. i Strängnäs. Något mer brev från tingssittningen i Strängnäs har hittills icke varit känt. I Ribbingska kopieboken finnes emellertid ett sådant bevarat från d. 11 mars 1454, vid vilken tidpunkt räfsteherrarna således varit kvar i den sörmländska stiftsstad en vid Mälaren.⁶ En vecka senare finna vi dem i Linköping. Beträffande räfstens

² Lönnroth, a. a., s. 315.

³ Lönnroth, a. a., s. 314—318. Om den högre rättskipningen under 1400-talet jfr N. Edling, *Upplands lagmansdombok 1578—79* (1929), inledn., s. 5—9 (rec. av K. G. Westman i Sv. Juristtidn. 1930, s. 268). Om Karl Knutssons räfst i tidigare litt. se Lagerbring, *Swea rikets hist.*, del 4 (1783), s. 494 ff., Styffe, *Bidrag*, del 3, s. lxxv ff., K. H. Karlsson, *Den svenske konungens domsrätt*, s. 91 ff., E. Schalling, *Den kyrkliga jordens rättsliga ställning* (1920), s. 57 f., samt E. Neuman i *Samlaren* 1927, s. 179, o. 1931, s. 99.

⁴ Decemberuppgiften hos Styffe, a. a., 3 (1870), s. lxxv, men han har sedan upptäckt ett dombrev fr. Växjö i nov. och infört notis därom bl. sina rättelser o. tillägg ibid., s. cclxxxiii. Hans åberopade källa, kopieboken J 6 i RA bär numera signum B 15 (brevet står där å fol. 170 r); brevet datum, ³⁰/₁₁ 1453, hos Karlsson, a. a. (1890), s. 92. Brevet rör en gård i Näshult sn, Östra hd, o. Stubbetorp i Åsheda sn, Uppvidinge hd. I själva verket har det funnits ännu ett dombrev av herr Erik o. doktor Claus fr. samma dag (³⁰/₁₁ 1453, rörande Lästad i Blådinge sn, Allbo hd), omnämnt 1792, se P. G. Vejde i *Norra Allbo hembygdsfören:s årsbok 1929* (om Blådinge), s. 81. Enbart decemberuppgiften däremot i t. ex. Sv. Biogr. Lex., ny följd, bd 9 (1883), s. 258 (på O. Sjögrens biogr. över Ryting); jfr även Neuman i *Samlaren* 1931, s. 99.

⁵ Om herr Erik se bl. a. Styffe, *Bidrag*, 3, s. ccxliii f., o. del 4, s. cccviii, samt Arfstvisten mellan Erik Eriksson (Gyllenstjerna) och Ture Turesson (Bjelke) 1451—1480, utg. af K. H. Karlsson (1908; SFSS, h. 134). Om doktor Claus (Nicolaus) Ryting se Sjögrens i not 4 ovan anf. biogr. samt E. Hildebrands kritik därav i HT 1882, s. lxxxiii, o. utredning i HT 1890, s. 74—77, och vidare I. Collijn, *Handl. rör. Helga Lekamens Gille*, I, s. 48, 77, 160, och G. Carlsson i NTBB 1922, s. 134, o. PHT 1922, s. 89 f. samt Neuman i *Samlaren* 1927, s. 179 f., 1931, s. 99 f., o. 1934, s. 205. Doktor Claus' adliga sigill är avbildat i Sveriges hist. int. tjugonde seklet, del 2 (1905), s. 471, fig. 365.

⁶ Herr Eriks o. doktor Claus' brev vid *efemte thing* i Strängnäs ¹¹/₈ 1454, Ribb. kopiebok. nr 15.

förhållande till kyrkan sammanfattar Lönnroth sin undersökning i orden, att räfstens reella verkningar icke kunna mätas efter det bevarade källmaterialet, men att det kan konstateras, att det legat en realitet bakom den kyrkliga oppositionen.⁷

Redan Styffe påpekade 1870, att vid räfsten förekommo även vanliga tvistemål.⁸ Just ett sådant var det, som avgjordes »vid femte ting» i Strängnäs d. 11 mars 1454 i det ovan anförda, hitills okända dombrevet. Det var målet om arvet efter väpnaren Esbjörn Blåpanna.

Herr Staffan Ulfsson levde ännu och var åter svarande. Om fru Birgitta levde är ovisst. I varje fall var herr Staffan före febr. 1457 omgift med Sigrid Karlsdotter (Bonde), den berömda marsken herr Tord Bondes syster.⁹

Kärändena denna gång voro *Rörik Ruska* samt »hans mag Jon Jönsson». Rörik var Anders och Ingrids ende son, som i ett Strängnäsdiplom 1477¹⁰ typiskt nog omtalas som »gipther nidher i østhergötland» — det var långt från sörmländska landamären. Rörik är föga känd men spåras dock även eljest. Som andra frälsemän med självaktning har han inträtt i ett gille, nämligen i Linköping.¹¹ Vilket gille det var synes ej bestämt kunna sägas, men det ligger närmast till hands att gissa på S:t Lars Gille eller Helga Kors Gille, vilka båda befinnas blomstrande i Linköping 1456.¹² Han kallas här i brödraförteckningen »Rörik Ruske af Skatnom». Gårdsnamnet betecknar väl Skattna i Kullerstad socken vid Norrköping. Vid tiden för Karl Knutssons räfst har Rörik emellertid tydligen ännu bott kvar i Södermanland.

Väpnaren *Johan Jönsson* i Vargarn åter var Kristina Andersdotters (Röriks systers) andre make, som hon tydligen äktat

⁷ Lönnroth, a. a., s. 318. I detta sammanhang berör Lönnroth kung Karls förhållande till adeln och nämner därvid, att »Sparrarnas» främste man var biskop Sigge i Strängnäs. Uttrycket, som väl återgår på Styffes Bidrag, 3, s. cclxii, anknyter till en numera antikverad genealogisk ståndpunkt, då man till en ått Sparre räknade en rad släktgrupper med sparre-vapen. Dessa grupperers samhörighet kan i själva verket icke bevisas (sparrevapnet var ytterst vanligt) och man kan därför ej med rätta tala om »Sparrarna» utan vidare, då det gäller 1400-talet. Vill man särskilja sparresläkterna kan det ske genom någon topografisk bestämning (t. ex. Lagmansö-Hjulsta-Ångsö-släkt för biskopens ätt).

⁸ Styffe, Bidrag, 3, s. lxxvii.

⁹ Se Elgenstiernas ättartavlor, del 1, adl. ätt. Bonde, tab. 8.

¹⁰ Nordén, a. a., nr 184, s. 196.

¹¹ P. Wieselgren, De la Gardiska Archivet, del I (1831), s. 246. Uttrycket om en av de upptagnas hustru (ibid.), att hon »gaf pellet till gillet», visar dokumentets art. Förteckningen finns även i handskr. E 131 (Hogenskild Bielkes Gröna bok), s. 452, UUB, enl. J. Sandström i Namn o. Bygd, s. 188 och not 1 där (Sandström synes ej ha observerat Wieselgrens avtryck).

¹² A. Schück, Det svenska stadsväsendets uppkomst (1926), s. 380 f. Helga Kors Gille nämnes i brev ⁸/₄ 1456, or. perg., RA.

sedan Gervin Henriksson dött. Även Johan är föga känd. Han följer i breven mest på släptåg med släkten Ruska.¹³

I herr Erik Erikssons och doktor Claus Ryttings dombrev av d. 11 mars 1454 skildras nu, hur Rörík Ruska och hans svåger Johan Jönsson kära till herr Staffan om sytningsjorden i Österby och Mälby. Här upprepas beskyllningen,¹⁴ att Esbjörn aldrig sökte till sina fränder, som det heter, och ges direkt den intressanta upplysningen, att herr Nils Gustafsson icke var i skyldskap med Esbjörn.¹⁵

Tyvär är dombrevets text ganska förvirrad, vare sig detta beror på felläsning och slarv av avskrivaren eller ej. Det ser snarast ut, som om denne hoppat över något i förlagan. I kopian talas nämligen om, vad Esbjörn förtärde på herr Nils' gods, ett gods »som heter Rosindal i [!] Öknö i Husby pa Rekin, som Herr Staffan beuste meth et opet bref». Uppgiften är tydligen förvriden. Rosendal och Ökna voro ju Katarinas gårdar i Husby-Rekarne, som hon bebrevat Esbjörn med, men aldrig sätesgårdar för Esbjörn eller sytningsgods för herr Nils. Det var tvärtom bl. a. denna jord, som Esbjörn olagligen sålt till Erik Puke, men som fick återgå 1437.¹⁶

Målet rannsakades och det angavs nu åter, liksom år 1446, att Esbjörns arvingar skulle återfå hans jord, d. v. s. Österby och Mälby. Här specificeras nu, vilka sytningskostnader som skola ersättas herr Staffan, t. o. m. för de fyra hästarna, som herr Nils hållit åt Esbjörn, så ock vad skäligen visas kunde, att herr Nils kostat på den tjänare han hållit i utresor för förenämnde Esbjörn, som orden falla, likaså betalning för kläder åt Esbjörn och hustrun. År 1446 hade Anders Ruska och Gervin emellertid tilldömts blott tredjedelen av jorden i Österby och Mälby — härom talas ej nu. Däremot säges, att ersättning för sytningen skulle utgå till herr Staffan på så sätt, att eftersom Blåpannas arvingar toge »twedelena» i arvet och hans hustrus arvingar »tridjungen», så skulle de betala kostnaderna i proportion härtill.

Även detta dombrev blev utan effekt. Herr Staffan satt kvar med Esbjörns jord och Esbjörns arvingar med Katarinas. I själva

¹³ Johan nämnes tidigast i brevet 1454 samt senast ²⁶/₈ 1477, se Nordén, a. a., s. 195 ff. Han omtalas bl. a. i ett Bergshammarsbrev (perg.), dat. Värhulta ²⁰/₈ 1469 (RA). Som Kristina Andersdotters (Ruska) make nämns han i t. ex. Johan Gervinssons (sedan Ruska) brev Torshälla ¹⁶/₈ 1473, or. perg., RA.

¹⁴ Jfr ovan s. 95.

¹⁵ »forde Her Niels wor thar enkte skyld til». Jag har prof. K. G. Westman, Uppsala, att tacka för hjälp vid tolkningen av detta dombrevs juridiska detaljer.

¹⁶ Jfr ovan s. 85 f.

verket kan det konstateras, att ännu en rättegång (under biskop Sigge Ulfssons presidium) med samma parter — herr Staffan samt Rörrik och Johan — kommit till stånd någon gång mellan 1458 och 1463, men dombrevet är förlorat. Vi skola återkomma till referat därav i ett brev 1471.¹⁷

Ännu 1458 har således Rörrik Ruska varit kvar i Södermanland men försvinner sedan därifrån. Först efter döden dyker hans namn åter upp och då på ett för fränderna på Vargarn överraskande obehagligt sätt, ehuru de i en uppkommen konflikt lyckades hemföra segern.

2. Mörby delas mellan Katarina Nilsdotters fränder.

Av Esbjörns maka Katarina Nilsdotters egendomar hade gamle Nils Larssons sätesgård Mörby i »Husaby Byring» aldrig kommit i Esbjörns arvingars händer, ty denna gård indrogs aldrig på något sätt i sytningstransaktionerna 1427.

Jorden i Mörby synes i stället ha delats mellan Katarinas arvtagare. En lott, som hamnat hos väpnaren *Jeppe Drake* och som denne olagligen sålt till den från den politiska historien bekante och beryktade Jösse Eriksson (Lykke), den danske hövitsmannen i Västerås, tilldömdes sålunda 1446¹⁸ prästen herr *Peder Ragvaldsson (kluven sköld)* och hans bror *Nils Ragvaldsson* — söner till Katarinas 1427 nämnda fränka Ramborg Bengtsdotter och hennes make, väpnaren Ragvald Magnusson (kluven sköld).¹⁹ *Jeppe Drake* själv var 1446 avliden och hans arvinge var sonen *Olof Drake*, senare bekant som kung Karls fogde på Stockholms slott.²⁰

¹⁷ Se nedan s. 107.

¹⁸ Ärkebiskop Nils Ragvaldssons, biskop Erik Birgerssons, hovmästaren o. lagmannen herr Bengt Jönssons (Oxenstierna) m. fl:s dombrev Stockholm ¹⁷/₃ 1446, tr. i Dipl. Norv., bd 16, s. 155 f., nr 154. I Jösse Erikssons jordebok (danska Rigsarkivet står bl. a.: »Item j [1] gardh som [!] Myrby aff Draghe [= Jeppe Drake]» (benäget medd. av prof. G. Carlsson).

¹⁹ Herr Peders sigill 1461 (B 16, f. 275, RA) avgör filiationen, då man samtidigt tänker på fadersnamnet o. arvegodset. Om Ragvald o. Ramborg se ovan s. 74. Peder är ett av de många ex. i denna undersökning på präster av frälsemannasläkt.

²⁰ Att Olof Drake (sågskura) var Jeppes son ses av brev ²/₃ 1436 (Dipl. Dalekari. 1, nr 83). Han var konungens fogde på Stockholms slott redan ¹/₁₂ 1451 (Stockholms stads jordebok 1420—1474, utg. 1876 av H. Hildebrand, s. 210, nr 426) och ännu ²¹/₇ 1454 (Georg Ericsson, Handlingar och brev i Danzigs arkiv, 1923, s. 19, nr 149) samt 1457 (Styffe, Bidrag, 3, s. xcviij f., 90). Om honom se även Klemming, Sv. medeltidens rim-kronikor, del 3, 1867—68, s. 19 f., Collijn, Helga Lekamens Gilles Handl., I, s. 56, 170, och N. Ahnlund, i Överståthållarämbetet 1634—1934 (1934), s. 14. Olof Drake var sedan bosatt i Finland, men återflyttade t. Sverige. Se om honom Elgenstiernas åttartavlor, inledn. t: adl. ätt. Drake af Hagelsrum (där dock uppgiften, att hans 1:a hustru [Sunniva] tillhört ätten Blå, ej är hållbar), o. Jully Ramsay, Frälsekläkter i Finl. (1909), s. 29, 461.

Stamtavla XI.

Katarina Nilsdotters (av Mörbyätten) fränder och arvingar.

Nils Larsson, i Mörby,
Husby-Rekarne.
1364—1395, väpn.,
se Stamtavla I.

Katarinas fränder:

Ramborg Bengtsdotter,
1427. G. m. Ragvald
Magnusson (kluven
sköld), 1396—1428,
väpn., häradsh. i Tjurbo
hd, Västm.

Peder Rag-
valdsson (kluv.
sk.), 1446—
1463, kyrko-
präst, sålde
1463 jord i
Mörby. Hus-
by-Rekarne t.
ridd. Magnus
Bengtsson
(Natt o. Dag).

Nils
Rag-
vald-
son,
1446.

Feppe (Nilsson)
Drake, 1413—39,
var † 1446,
väpn., borg.

Olof Drake,
1436—1490,
väpn., fogde på
Sthlms slott. G. 1)
m. Sunniva; 2) m.
Birgitta Henriks-
dotter (Bits), biskop
Cort Bitz' i Åbo
syster; 3) 1487 m.
Katarina Peders-
dotter (Svärd), omg.
m. Peder Ivarsson i
Holm, väpn. (jfr s.
131 nedan). Kata-
rinas syster var →

Ingevald i
Dentesta,
1427—40,
väpn.

Ingrid Ingevalds-
dotter, 1441. G. m.
Anders Hansson,
1437—1441.

Karl Andersson (2 liljor), 1471—91,
kanik i Strängnäs, sålde jord i Mörby,
Husby-Rekarne, till Erik van Lipen,
som sålde den vidare till biskop Cort
Rogge. Karl Andersson förlorade 1471
processen mot Esbjörn Blåpannas
arvingar om Katarina Nilsdotters
arvegårdar Rosendal, Ökna o. Kasta.

Brita Pedersdotter (Svärd), g. m. Gustaf
Andersson (Slatte).

Karin Gustafsdotter (Slatte), g. m. Otto
Nilsson (Hästehufvud) i Holm

Karin Ottosdotter (Hästehufvud), g. m.
Lars Jespersson (Cruus)

Anders Larsson (Cruus), till Lundby,
Husby-Rekarne, som på 1370-talet ägts
av Nils Larsson i Mörby, se ovan.

Jesper Andersson (Cruus), processade
1621 med Erik Pedersson Ribbing (se
Stamtavla XVIII) om arvegöden efter
Katarina Nilsdotter, Esbjörn Blåpannas
maka.

Olof fick återbetala köpesumman för Mörby till de herrar, som efter Jösse Eriksson fått Mörbyjorden i sina händer. Från prästen herr Peder Ragvaldsson vandrade sedan ett stycke till Engelbrekts mördare, riddaren Magnus Bengtsson (Natt och Dag) på Göksholm 1463 och ingick 1466 i hans morgongåva till fru Erme-gård Fikkesdotter (Bylow).²¹

²¹ Peders brev Göksholm ²⁷/₉, 1463 (avskr. i E 161, fol. 24 r—24 v, UUB) o. herr Magnus' brev Göksholm ²⁸/₉, 1466, or. perg., UUB. Jfr Rosman, Bjärka-Säby, I, s. 320 f.

Halva Mörby och halva Mörbytorp i Husby-Rekarne hamnade hos en annan Katarina Nilsdotters frände, Strängnäskaniken herr *Karl Andersson (2 liljor)*, väpnaren Ingevalds i Dentesta dotterson.²² Den bekante ärkedjåken herr Erik van Lipen, som köpt denna Mörbydel av herr Karl, sålde den 1487 till värdig fader i Gudi biskop Cort Rogge i Strängnäs.²³ Den nämnde Karl Andersson kom att spela en roll i Blåpannaprocessen.

XI. Blåpannaarvet på riksmötet i Arboga 1471.

1. Tidsläget och Sten Sture d. ä:s riksmöte i Arboga maj 1471.

Innan Blåpannaarvet åter dyker upp i bevarade handlingar, hade stora omvälvningar skett i landet. Karl Knutsson hade fördrivits första gången 1457 av en opposition, vilken som ledare räknade ärkebiskopen Jöns Bengtsson (Oxenstierna). Konung Kristiern hade förnyat unionen — vi minnas, att han på sin Eriksgata i Skara jan. 1458 hade förordnat domare i den kvarlevande tvisten om Esbjörn Blåpannas västgötagårdar. Så hade Kristiern i sin tur fördrivits genom biskop Kettil Karlssons (Vasa) uppror 1464 och Karl Knutsson gjort en ny, kortvarig gästroll på tronen, under knappt ett halvår — ånyo borttvingad av ärkebiskop Jöns och biskop Kettil.² Det var i detta uppror 1465, som den frälseman, väpnaren *Anders Ragvaldsson (stubbe)*, vann sina sporrar,³ vilken blev stamfader för en släkt, som skulle komma att spela en avgörande roll för Blåpannaarvets senare öden.

Prelaterna — ärkebiskopen och Linköpingsstiftets överherde — avlöstes i sin tur av riksföreståndaren herr Erik Axelsson (Tott).⁴ Men redan 1467 kom Karl Knutssons slutgiltiga restauration. I några år fick han — delvis under fortsatt oro — njuta tronens osäkra fröjder för att verkligen dö som regerande konung

²² Om Karl Anderssons härstamning se nedan s. 105.

²³ Konung Kristierns f. d. kansler, ärkedjåken Erik van Lipen (jfr ovan s. 92, not 19) — vid denna tid kanik i Uppsala — sålde $\frac{1}{2}$ Mörby o. $\frac{1}{2}$ Mörbytorp i brev av Strängnäs $\frac{8}{11}$ 1487, or. perg., RA. Brevet beseglas bl. a. av den nämnda jordens förre ägare, kaniken Karl Andersson, som här för 2 liljor i vapnet. Denne var kanik redan 1472 $\frac{12}{3}$ (or. perg., RA), då han sålde jord i Lundby (i Husby-Rekarne) — också en av Nils Larssons i Mörby gårdar. — Om herr Erik van Lipen i drottning Droteas tjänst se G. Carlsson i HT 1911, s. 241.

¹ Om Karls fördrivning se senast Lönnroth, a. a., s. 320 ff.

² Styffe, Bidrag, 3, s. CLX—CLXXIV.

³ Se nedan s. 141 ff.

⁴ Styffe, a. a., s. CLXXXVI ff.

i Stockholm d. 15 maj 1470.⁵ Det är av vikt att ihågkomma sistnämnda datum för bedömande av nästa dokument i Blåpannaarvets historia.

*

Efter kung Karls död d. 15 maj 1470 hade hans halvsystem Birgitta Stensdotters (Bielke) son riddaren Sten (Gustafsson) Sture gripit ledningen av riksens ärender.⁶ Inom kort valdes han av rådet till riksföreståndare⁷ och segern vid Brunkeberg d. 10 okt. 1471 säkrade hans valde för lång tid.

Valet av herr Sten till riksföreståndare bekräftades i Arboga våren 1471 av menige ständerna. Om detta riksmöte, vilket enligt Olaus Petri hölls vid Valborgsmässotid — alltså strax i början av maj — är, såsom S. Tunberg nyligen påpekat, föga känt.⁸ Utom det korta omnämmandet hos Olaus Petri anger Tunberg vissa poster i Stockholms räkenskapsböcker, som visa, att Stockholms stad haft sina representanter vid riksdagen.⁹

Några tilläggsnotiser om vid mötet närvarande personer kunna givas jämte uppgift om ett par där behandlade judiciella frågor. I Strängnäs stifts- och läroverksbibliotek förvaras ett pergamentsbrev från Arboga av d. 1 maj 1471, dagen efter Valborgsmässoafton — alltså från den tid Olaus Petri uppger, att mötet hållits.¹⁰ Det är ett bytesbrev, utfärdat av riddaren Gustaf Olsson (äldre Stenbocksätt) och beseglat, utom av brevutfärdaren, också av herr Nils Sture och herr Magnus Bengtsson (Natt och Dag) samt Otte Torbjörnsson. Dessa välbekanta riksråd, av vilka herr Gustaf tidigare intagit växlande politisk hållning, voro således närvarande.¹¹ Ännu flera namn kunna emellertid framlockas, bl. a. i samband med Blåpannaprocessen.

Vi ha redan förut nämnt, att från gamle herr Stens tid blir det allt vanligare, att frälsets jordatvister dragas inför riksrådet som domstol vid de stora rådsmötena.¹² Så har även skett i

⁵ A. a., 3, s. ccxxxii.

⁶ Om släkten se G. Carlsson, Till de medeltida Stureätternas genealogi (PHT 1920, s. 89—106; om herr Sten o. hans föräldrar s. 104 f.).

⁷ Styffe, a. a., 4, s. viii f.

⁸ S. Tunberg, Den svenska riksdagens uppkomst och utveckling intill medeltidens slut (Sveriges riksdag, avd. 1, bd 1, 1931), s. 142 f.

⁹ Stockholms stads skottebok 1460—1468 samt strödda räkenskaper från 1430-talet och från åren 1460—1473, utg. av Joh. Ax. Almquist (1926), s. 447.

¹⁰ Regest i Bidr. t. Södermanlands äldre kulturhist., VII, s. 135 f., nr 67.

¹¹ Om Gustaf Olsson se Styffe, Bidrag, 3, s. cclvii, o. del. 4, s. cccx. Rörande Otte Torbjörnsson se not 15 nedan.

¹² Se ovan s. 90 och not 12 där.

Arboga 1471. Saken har emellertid ej uppmärksammats, emedan vi här ha att göra med ett feldaterat brev.

Det gäller ett dombrev i original på pergament,¹³ utfärdadt av riddarna Eskil Isaksson (Banér), Ture Jönsson (Svarte Skåning), lagman i Västergötland, Gregers Mattsson (Lillie), Magnus Bengtsson (Natt och Dag) och Arend Bengtsson (ulf) samt väpnaren Otte Torbjörnsson. De ange sig som utsedda av ärlig och välbördig man herr Sten Sture, *Sveriges rikets föreståndare*, och av flera av riksens råd att sitta för rätta i Arboga kloster i bagarestugan. Dagen var fredagen näst efter Philippi et Jacobi och året anges som »mcdlxx aarena», d. v. s. 1470. Nämnda dag år 1470 var d. 4 maj. Men eftersom Karl Knutsson dog först d. 15 maj 1470, kan Sten Sture omöjligen kallas riksföreståndare den 4 maj nämnda år. Brevet är alltså feldaterat — det kan tidigast vara från 1471.¹⁴

Rätta årtalet finnes på följande sätt. Otte Torbjörnssons politiska fall inträffade i slutet av 1473 — det är terminus ante quem.¹⁵ Brevet kan dock ej vara från början av maj 1473, ty den 5 maj det året var visserligen rådet samlat, men ej i Arboga utan i Strängnäs.¹⁶ Från maj 1472 åter är ett rådsmöte känt, men det hölls d. 21 maj och i Söderköping.¹⁷ Vidare omtalas en av brevutfärdarna, herr Arend Bengtsson (ulf), som riksråd ännu aug. 1471, men nämnes över huvud icke i urkunderna som levande efter detta år.¹⁸ Men då enligt Olaus Petri möte hölls just i Arboga i början av maj 1471 och då två av brevutfärdarna — herr Magnus och Otte — såsom ses av annan urkund (se ovan) bevisligen äro i Arboga vid denna tid, är saken klar. Brevet är från 1471 och rätta dagen blir då d. 3 maj. Skrivaren torde helt enkelt i årtalet ha överhoppat två ord: mcdlxx *opa första* aarena. Genom nu nämnda två brev få vi alltså namnen på inalles åtta närvarande riksråd — som sådana äro de nämligen alla kända.

¹³ I Riksarkivet.

¹⁴ Prof. G. Carlsson har tidigt fäst min uppmärksamhet på, att brevet omöjligen kan vara från 1470.

¹⁵ Om Otte se Styffe, Bidrag, 4, s. cx ff., cccxiii, 22 ff. Rörande honom se även N. G. Djurklou i Hist. Bibl. III (1876—77), s. v f., och Hist. Tidskr. 1891, s. 139, not 1, samt Stockholms stads tänkeböcker 1474—1483, utg. av E. Hildebrand (1917), s. 17 f.

¹⁶ Styffe, a. a., 4, s. cxi.

¹⁷ C. F. Wegener, Diplomatarium Christierni Primi (1856), s. 258 f., nr 180; jfr även rådsrådesförteckningen hos O. Alin, Om svenska rådets sammansättning under medeltiden (1877), s. 28.

¹⁸ ST 3, s. 307; Styffe, a. a., 4, s. cccx; Sv. Autografsällsk:s Tidskr. I, s. 232; K. H. Karlssons otr. anteckningar. Om herr Arend jfr C. M. Stenbock, Herr Arend Bengtssons bok (i Sv. Exlibris tidskrift 1915, s. 1—4).

Det finns emellertid ytterligare uppgifter, som röra riksmötet i Arboga, nämligen i *Arboga stads tänkebok 1451—1569*, tillhörig Arboga stadsarkiv. Denna mycket värdefulla medeltidskälla förberedes f. n. glädjande nog till utgivning av Svenska Fornskrift-Sällskapet genom prof. Erik Noreen. Den har tidigare flitigt använts av G. Bergström i första delen (1892), av hans »Arboga krönika». Bergströms framställning¹⁹ visar, att ännu fler riksråd, än de åtta vi ovan funnit i diplomerna, varit med där, t. ex. herr Åke Jönsson (Svarte Skåning), herr Fader Ulfsson (sparre) och hans son herr Nils Fadersson,²⁰ Lindorm Björnsson (vinge) och Tord Filipsson (Bonde). De sutto, såsom framgår av prof. G. Carlssons benäget meddelade excerpter ur tänkeboken, till doms (jämte andra bisittare ur bl. a. Stockholms råd) d. 9 maj 1471.^{20a} Herr Nils Sture var då kärende mot en man vid namn Ravid, som beskyllt herr Nils för att ha givit sin vädinna, Jöns Japssons hustru, en läst malt för att han skulle »liggia när henne». Då beskyllningen rörde ett riksens råd och gick på heder och ära dömdes Ravid för oärligt tal »vndir swärdit».

2. Blåpannaprocessen i Arboga 1471.

De fem riddarnas och väpnaren Otte Torbjörnssons dombrev från Arboga klosterns bagarestuga d. 3 maj 1471 rör Blåpannaarvet. Parterna voro Karl Andersson — vid denna tid tydligen ännu icke kanik — och Johan Jönsson i Vargarn, Kristina Andersdotters (Ruska) make. Den förre, Karl Andersson, anger sig enligt brevet själv som son till Anders Hansson, vilken vi tidigare påträffat jämte väpnaren Ingevald i Dentesta i en processhandling 1437. Karl var således dotterson till nämnde Ingevald, Katarina Nilsdotters frände.²¹

¹⁹ Bergström, a. a., s. 49 f.

²⁰ Herr Fader var bror till biskop Sigge i Strängnäs och till riksrådet och riddaren Gustaf Ulfsson till Värhulta (dåv. Värnhulta). Om Fader Ulfsson se t. ex. C. A. Klingspor o. B. Schlegel, Engsö (1877), s. 21 ff.

^{20a} Arboga stads tänkebok, fol. 110.

²¹ Katarina Nilsdotters frände Karl Andersson 1471 synes vara identisk med kaniken Karl Andersson 1472 o. 1487 (se s. 102, not 23), emedan den senare ägt delar av Katarinas arvegods i Husby-Rekarne sn. I så fall måste det emellertid ha funnits två kaniker Karl Andersson i Strängnäs. Ty den »Carolus Andree de Dyula», klerk i Strängnäs stift, som 1470 ansöker om kanonikat o. prebende efter nyutnämnde domprosten Helge Petersson (K. H. Karlssons avskr. fr. Vatikanark., supplik., 1470^{11/7},^{22/7}), är utan tvivel son t. underlagmannen Anders Mattsson i Djula (Hälbonässläkt). Att det här är fråga om tvenne olika personer, synes även framgå därav, att kaniken Karls sigill 1487 (2 liljor) icke är identiskt med Hälbonässläktens vapen. Det är väl den 1487 uppträdande kaniken, som lever ännu ²²/₁₂ 1491, se *Hist. Handl.* 8: 1 (1879), s. 50.

Karl Anderssons käromål gällde de tre gårdar, Rosendal och Ökna i Husby-Rekarne samt Kasta i Vadsbro, med vilka Katarina vid sytningen bebrévat Esbjörn. De hade återgått från Erik Puke 1437 efter den olagliga försäljningen, enligt Nils Rödhs dombrev från Kjulaås okt. nämnda år.²² Detta dombrev lägger också Karl Andersson i rätten. Men vidare framlägger han ett eljest okänt brev, vari konung Karl Knutsson tilldömt Anders Hansson och hans medarvingar förenämnda gods igen, då Hemming Larsson hade »tag[i]t th[e]m th[et] aff m[eth] walle oc th[e]r til xl m[a]rc for wallet». Saken har således varit före efter kung Karls tronbestigning 1448, Hemming har då ännu levat och såsom Blåpannafrände uppträtt aggressivt mot Katarinas arvingar samt dömts till 40 marks böter. Detta allt är nya upplysningar, som intressant belysa förhållandet mellan de båda Österbymakarnes efterlämnade fränder och arvingar. Som bekant var detta emellertid endast en sida av den större arvsstriden; den andra rörde förhållandet mellan Esbjörns och Nils Gustafssons arvingar, alltså Österbyfrågan.

Utom Nils Rödhs och kung Karls dombrev framdrog Karl Andersson biskop Tomas' dom i sakristian i Strängnäs domkyrka, således väl brevet från d. 31 juli 1437.²³ Referatet härav är emellertid egendomligt, ty det uppges, att brevet tilldömt Katarinas arvingar jorden, *undantagandes* de tre nämnda gårdarna, som hon »gelgull[i]t sin bonda j syttingh». Hade så stått i brevet hade det väl näppeligen använts av Karl Andersson, som ville ha de nämnda gårdarna. Det står heller icke så i 1437 års text. Där undantar man blott helt allmänt de gårdar, om vilka med fullt skäl och bevisning kunde bevisas att de rätteligen sålde eller skiftade voro. Av dombrevet 1471 framgår emellertid nu, att det är Karls motpart, Johan Jönsson i Vargarn, som på 1437 års brev av biskop Tomas lagt den synpunkt, som kommer till uttryck i 1471 års referat, nämligen att just de tre omstridda gårdarna, Rosendal, Ökna och Kasta, rätteligen borde undantas från arvet efter Katarina. Johan framlägger också i rätten ett numera förlorat brev, nämligen ett Katarinas brev med »hel hengiande jncigle»,²⁴ att hon på tinget vid Tumboås utverkat fasta åt »syn bonda» på de arvegårdar hon antvordat honom för hans utlägg för deras sytning. Johan tolkar därför biskop Tomas' brev som en bekräftelse

²² Se ovan s. 85 f.

²³ Se ovan s. 83.

²⁴ Således ett pergamentsbrev.

härpå. Slutligen framlägger Johan i rätten ett likaledes nu förlorat brev, utfärdat i konung Kristierns tid av biskop Sigge (Ulfsson; sparre) i Strängnäs samt riddaren och lagmannen herr Åke Jönsson (Svarte Skåning) och herr Gustaf Ulfsson (sparre), biskopens broder. Då herr Åke är känd som lagman tidigast 1458²⁵ och biskop Sigge dör 1463, ligger brevets datum mellan dessa år. Som parter å Blåpannasidan nämner detta brev, enligt referatet, »Joan oc Ruska», d. v. s. Johan Jönsson själv och därtill tydligen Rörrik Ruska, samt som motpart herr Staffan Ulfsson. Dessa ha alltså varit i process igen, senare än under Karl Knutssons räfst 1454.²⁶ Brevet förklarar ha varit till Blåpannaarvingarnas för-

Fig. 18. Sigill använt av kaniken Johan (Gervinsson) Ruska men att döma av omskriften utfört för hans styvfader väpnaren JOHAN JÖNSSON i Vargarn.

Vapen: ankare mellan två stjärnor. Omskrift: *ioan ionē*.

Efter orig. vid perg.-brev, dat. Strängnäs d. 5 april 1481, RA.

mån beträffande de nämnda godsens — i detta fall således Rosendal, Ökna och Kasta.

Arbogadomstolen 1471 dömde biskop Tomas' brev vid makt, desslikes biskop Sigges och lagmannens samt Katarinas skiftesbrev. Blåpannafränderna skulle alltså få behålla Rosendal, Ökna och Kasta — Karl Andersson förlorade målet.

XII. Familjen Ruska på Vargarn.

Kristina Andersdotters (Ruska) andre man, väpnaren Johan Jönsson, som vunnit målet i Arboga 1471, synes ha varit barnlös. Däremot hade Kristina tvenne barn från sitt första gifte med

²⁵ K. H. Karlssons otr. anteckningar.

²⁶ Se ovan s. 98 ff.

väpnaren Gervin Henriksson: Margareta och Johan.¹ Redan Anders Ruska synes ha bott sin sista tid på Vargarn, enär arvskiftet efter honom kan visas ha hållits i Lista socken.² Medan Rörík Ruska flyttade till Östergötland, sin hustrus trakt, blev det Kristina som övertog nämnda släktgård. Hennes andre make Johan Jönsson skrives i handlingarna upprepade gånger »i Vargarn».³

Först på 1470-talet, alltså under herr Stens tid, möta vi åter familjen Ruskas olika medlemmar i diplomerna. Kristinas närmaste påträffas samlade i ett Torshällabrev i maj 1473.¹ Det är utfärdat av *Johan Gervinsson*, talar om hans styvfader Johan Jönsson, hans moder hustru Kristina, hans »mag» — d. v. s. svåger — Peder Eriksson och syster *Margareta Gervinsdotter*. Barnen Johans och Margaretas fadersnamn anger tillräckligt tydligt deras filiation — de äro båda från Kristinas första gifte. Den nye familjemedlemmen väpnaren *Peder Eriksson* skrev sig till Tibble i Balingsta socken och Hagunda härad, Uppland.⁴ Han blir senare en framträdande figur i ättens och arvets historia. Men vid 1470-talets början är familjens huvudperson den unge, förhoppningsfulle Johan Gervinsson, som redan 1474 befinnes ha upptagit sin morfaders släktnamn, Ruska.⁵ De närmaste anhörigas starka intresse för honom är lättförklarligt. Ty *Johan Ruska* skulle studera i fjärran land och gå i den heliga kyrkans tjänst.

XIII. Herr Johan Gervinsson Ruska, artium liberalium baccalaureus, kyrkoherde i Bälunge, kanik i Strängnäs.

1. *Svenskarnas utrikesstudier.*

De bildningstörstande svenskarnas studiefärder gingo som bekant på 1200-talet och 1300-talets förra hälft framför allt till Paris.¹

¹ Johan Gervinssons (Ruska) brev Torshälla 1°/5 1473, or. perg., RA.

² Hans Ulfssons, kyrkopräst i Gillberga o. Lista, m. fl:s brev av Lista kyrka 1471 (ut. dat.), or. perg., RA; Nordén, Norrköpings medeltid, s. 196.

³ Om Rörík se Nordén, a. a., s. 196. Kristina nämnes själv »aff Hwarnagarn» 1474, se Nordén, a. a., s. 188. »Johan Jönisson aa waapn i Hwarnagarn» omtalas i t. ex. herr Gustaf Ulfssons (sparre) brev Vårhulta 20/5 1469 (perg., Bergshammarsaml., RA). Om familjen Ruska jfr även ovan s. 95, not 30.

⁴ Tibble är ett vanligt ortnamn. Att Peder Erikssons Tibble låg i Balingsta socken i Hagunda härad ses emellertid av ett brev nov. 1508 (Styffe, Skandinavien, 3:e uppl., s. 359, not 1).

⁵ Se kap. XIII nedan.

¹ Om svenskarnas utrikesstudier under medeltiden se C. Annerstedt, Upsala universitets historia, del 1 (1877), s. 5—21; K. B. Westman, Reformatio-

Under tiden 1360—1409 besöktes Prags universitet flitigt av våra landsmän. Clara Thörnqvist har i sin värdefulla studie härom antecknat omkr. 144 svenska besök där.² För ungefär samma tid anger hon motsvarande siffror för Paris till 26, Bologna 3, Wien 3, Erfurt 4 och Köln 1. Vid Praguniversitetets av tjeckerna genomdrivna nationalisering 1409 skedde den stora utvandring, som ledde till grundandet av Leipzigs universitet, vilket därefter ofta besöktes av svenskar. Man beräknar antalet svenska studenter i Tyskland 1400—1526 till omkr. 600. Sedan universitet tillkommit i Rostock 1419 och Greifswald 1456 besöktes särskilt det förra av svenskar. Men även vid andra högskolor finner man svenskar, t. ex. i Wien den berömde boksamlaren Björn Magnusson (Bero Magni) från Lödöse.³ 1455 inskrevos de blivande biskoparna Kettil Karlsson (Vasa) i Louvain⁴ och Cort Rogge i Perugia,⁵ 1475 hävdatecknaren Ericus Olai i Siena.⁶ Mindre känt synes vara, att t. ex. domprosten Birger Birgersson (stjärna) i Strängnäs — biskop Eriks broder — år 1434 inskrevs vid det ryktbara och uråldriga universitetet i Bologna. Kanske var det

nens genombrottsår i Sverige (1918), kap. 4, s. 75—119; Y. Brilioth, Svensk kyrka etc. (1925) passim; Axel Nelson, Om Uppsala universitet under medeltiden (i Symbola Litteraria 1927, s. 1—46), med litt.-anvisningar s. 2, not 2. Se även bl. a. notiser om svenskar i Bologna i HT 1888 (s. 175, 288) och uppsatser om svenskar i Siena i KHÅ 1917 (s. 353 f.) av G. Carlsson o. 1918 (s. 118—126) av E. Nygren; jfr PHT 1932, s. 132. Av nyare litt. märkas: Clara Thörnqvists nedan i not 2 anf. undersökningar; Ellen Jørgensen, Bidrag til den ældre nordiske Kirke- og Litteraturhistorie (i NTBB 1933, s. 186—198), särskilt s. 193—198; I. Collijn, Magister Virgilius Wellendorffer i Leipzig och hans svenska förbindelser (i NTBB 1934, s. 101—112); K. J. Kumlien, Sveriges adel och Engelbrekts folkrensning (i Dalarnas Hembygdsbok 1934), s. 26 f.

² Clara Thörnqvist, Svenska studenter i Prag under medeltiden (KHÅ 1929, s. 235—298); se även dens., Nordiska studenter i Prag efter 1409 (ibid. 1930, s. 139—141). Registret (KHÅ 1929, s. 294 ff.) har icke släktidentifieringar, ehuru sådana på flera ställen i texten äro gjorda. Att Johannes Ingemari (ibid., s. 271) skulle ha tillhört Vasaätten, kan man icke säga. Om juristen Ulfard Ulfardsson (Rosendal), som omtalas ibid. s. 279, se T. C[arpelan] i Genos, 1930, s. 97. Clara Thörnqvists båda undersökningar ge även förträffliga litt.-anvisningar.

³ Om denne se G. Carlsson i NTBB 1918, s. 228—238, o. 1922, s. 129—142; jfr även O. Walde i Svend Dahls bibliotekshandb., utg. av S. E. Bring, bd 2 (1931), s. 69, 71.

⁴ Ellen Jørgensen i dansk Hist. Tidsskr. 9: 3 (1925), s. 386 f.

⁵ Annerstedt, a. a., I, s. 15, not 5. Om biskop Cort se O. Sjögrens biogr. i Sv. Biogr. Lex., ny följd, bd 9 (1883), s. 4—14 (kritik av E. Hildebrand i HT 1882, s. LXXXIII f.) samt K. A. Hagström, Strengnäs stifts herdamine, del 1 (1897), s. 37—44. Om biskopens studier, böcker o. handskrifter se även H. Aminson, Bibliotheca Templi Cathedralis Strengnesensis, Supplementum (1864), I. Collijn i NTBB 1917, s. 356, I. Fehr i Betänk. o. förslag ang. läroverks- o. landsbibliotek 1923 (1924), s. 174 f., V. Madsen i NTBB 1924, s. 104, o. O. Walde i a. a., s. 70—72.

⁶ KHÅ 1917, s. 353.

där han förvärvade lärdomsgraden *decretorum doctor*, doktor i kanonisk rätt, som han senare bär.⁷

I Strängnäs stift hade, som vi erinra oss, det stora frälse-mannamötet i Nyköping 1382 beslutat, att den till domkyrkorna indragna fattigtionden skulle få användas också »till klerka behov, som av thesso biskopsdöme utländis till skola fara».⁸ Under 1400-talet hade planerna på ett svenskt universitet i Uppsala tagit fastare form, särskilt från 1438, då riksrådet anslog den till Enköpings hospital utgående tionden till avlöning åt en i Uppsala föreläsande magister. Först på kyrkomötet i Arboga trol. 1475 beslöts emellertid att direkt begära den apostoliska stolens tillstånd till inrättande av ett *studium generale* i Uppsala.⁹

2. Biskop Hans Magnusson i Strängnäs. Johan Ruska far till Leipzig.

När den unge Johan Gervinsson Ruska år 1473 började rusta sig för högre studier var således ett utländskt universitet enda möjligheten. Tydligen har han haft en gynnare för sina planer i stiftets överherde.

Biskop Tomas hade slutat sin märkliga bana år 1443. Hans efterträdare på Strängnässtolen Erik Birgersson (stjärna) 1443—1449 och Sigge Ulfsson (sparre) 1449—1463 ha båda skyntat i Blåpannaarvets historia. Biskop Tomas hade bl. a. studerat i Leipzig och biskop Sigge är troligen identisk med den »Siggo Wolff de Svecia», som 1425 inskrevs vid Leipzigs universitet.¹⁰

Sigge Ulfssons efterträdare som biskop blev Strängnäs-kaniken *Hans Magnusson (Johannes Magni)* 1463. Denne, som K. A. Hagströms herdaminne felaktigt gjort till domprost före biskopsutnämningen, har troligen nått sin upphøjelse genom stadierna: val av kapitlet, kasserande av valet i Rom och därpå provision av påven.¹¹ Utnämningen skedde den 30 januari 1464 av

⁷ Om Birger se HT 1888, s. 175 o. ovan s. 93, not 22. Han och hans bror biskop Erik voro systersöner till ärkebiskop Nils Ragvaldsson, se brev av Kronoberg ²¹/₁₀ 1431, or. perg., RA. Birger dog ¹²/₄ 1450, se A 28, s. 4, Kungl. Bibl.

⁸ Se ovan s. 30, not 89.

⁹ Nelson, a. a., s. 9 f., 15.

¹⁰ K. j. Kumlien i HT 1929, s. 417; Annerstedt, a. a., I, s. 13, noten.

¹¹ Hagström, a. a., I, s. 35 ff. Bästa uppgifterna om biskop *Hans Magnusson* hos Y. Brillioth, *Två svenska biskopsprovisioner på 1460-talet* (i KHÅ 1918), s. 105 f., 113—117. — Våra herdaminnen äro som bekant i allmänhet mycket ovederhäftiga i sina medeltidspartier (jfr PHT 1930, s. 106 f.). De för medeltiden i huvudsak metodiskt mest användbara äro L. Bygdéns över Här-

Pius II — också känd som den berömda humanisten Enea Silvio de' Piccolomini. I Romkonsistoriet nämnda dag deltog 21 kardinaler. För biskop Hans återstod sedan att betala den nog så salta expensräkningen.¹²

Hans Magnusson uppges ha fått sin skolning i konung Eriks av Pommern kansli.¹³ I varje fall var han redan i nov. 1437 kanik i Strängnäs och representerar i jan. 1441 Sankt Botvids prebenda vid jordabyte.¹⁴ År 1443 nämnes Hans Magnusson bland biskop Tomas' testamentsexekutorer, jämte domprosten, doktor Birger Birgersson, dekanen Johan och kaniken Birger Hammar.¹⁵ Vid biskopsutnämningen hade Hans två kanikat, som han då fick avstå. Huruvida han själv studerat utrikes, synes icke vara känt — de flesta dätida svenska högre prelater hade gjort det.¹⁶ I varje fall deltog han 1475 i den ovan nämnda synoden i Arboga, som föregick inrättandet av Uppsala universitet, samt 1477 i Strängnäs mötet rörande samma fråga.¹⁷

När vi första gången finna Johan Gervinsson i beröring med sin blivande stiftschef är det i ett tidigare omtalat Torshällabrev maj 1473. Johan säljer då med sin styvfader Johan Jönssons, sin moder hustru Kristinas, sin sväger Peder Erikssons och sin syster Margaretas samtycke jord i Ulvgryt i Täby socken i Närke till biskop Hans.¹⁸ Detta år betecknar i biskopens krönika

nösands stift, som dock innehåller föga medeltidsstoff, samt G. Virdestams över Växjö, särskilt del VIII (1934), som ersätter den underhålliga del I av samma verk. Rikliga moderna bidrag till herdaminnena för medeltiden finnas i Gottfrid Carlssons, Y. Brilioths o. K. B. Westmans olika arbeten samt i de danska urkundssamlingarna Acta pontificum Danica (6 bd, 1904—1915) och Bullarium Danicum (1931—1932).

¹² Brilioth, a. a.

¹³ Hist. Handl. 8: 1, s. 61. Om Hans o. biskop Lydeke Abelsson i Västerås säges där (av ärkebiskop Jakob Ulfsson): «qui fuerunt educati in cancelaria regis Erici»; jfr Brilioth, a. a. i KHÅ 1918, s. 105.

¹⁴ Herr Hans nämnes som kanik i brev ⁴/₁₁ 1437 (or. perg., RA) o. ¹¹/₁₁ s. å. (i vidim. på perg. ¹⁰/₅ 1443, RA); i det senare kallas han även kyrkoherde i Torshälla. Riddaren Gotskalk Bengtssons (ulf) brev, Näsby ¹⁰/₁ 1441, or. på papper, RA. Herr Hans omtalas även som kanik i brev ⁸/₅ o. ²⁸/₅ 1442, båda or. perg., RA. Om St Botvids prebenda jfr biskop Eriks brev av Strängnäs ¹⁰/₅ 1443, or. perg., RA.

¹⁵ Biskop Eriks brev, Strängnäs ¹⁰/₇ 1443, or. perg., RA.

¹⁶ K. B. Westman, Reformationens genombrottsår, s. 75.

¹⁷ Hagström, a. a.; om året för Arbogamötet se Nelson, a. a., s. 15, och om Strängnäs mötet ibidem, s. 16 f. Om biskop Hans se även L. Hallman († 1762), Det gamla och nya Strengnäs (1853), s. 60 f., o. H. Reuter dahl, Sw. kyrkans hist., III: 2 (1863), s. 126 ff. Om stiftet från konsthistorisk synpunkt se Utställningen af äldre kyrklig konst i Strängnäs 1910 (2 bd, 1913) och C. R. af Ugglas, Katalog öfver Södermanlands Fornminnesförenings kyrkomuseum i Strängnäs (1911). Rörande stiftets festkalender vid denna tid se Toni Schmid, Strängnäs stifts kalendarium under medeltiden (NTBB 1932, s. 81—106).

¹⁸ Brevet ¹⁰/₅ 1473, or. perg., RA.

ett det stora bekymrets år: i mars härjade våldelden starkt både domkyrka och dominikanerkloster i hans stiftsstad.¹⁹

Tydligen har väl jordförsäljningen i maj 1473 varit det första försöket att finansiera Johan Ruskas utrikesfärd. Ty snart efter reser han ut, och när vi nästa gång möta hans namn är det i universitetsmatrikeln i Leipzig: »Iohannes Ruschaw de Swecia» står inskriven som student där vid begynnelsen av sommarsemestern 1473.²⁰

Att vistelsen i fjärran land drog stora kostnader finna vi åter av ett brev från hembygden, en urkund av Strängnäs den 30 juni 1474. Hans moder Kristina Andersdotter säljer då, med samtycke av make, dotter och svärson, till »hjälp och tåring» för sin son Johan Ruska, som »utländis i studio» är, en halv attung jord vid Norrköping, som var Kristina hemfallen genom arv.²¹ Hennes avlidne bror Rörrik Ruska hade haft denna jord i värjo, men icke ägt den. Köpare är åter biskop Hans och köpeskillingen, fjorton fat järn, »sath oc weghin j Stocholm», var tydligen bekväm likvid för ändamålet. Två dagar senare anslog biskop Hans såväl denna jord som den 1473 köpta i Ulvgryt till en mässa vid Helga kors altare på läktaren i Strängnäs domkyrka till jungfru Marie ära, särskilt till åminnelse av hennes bedrövelse (*compassio Marie*).²² Till samma mässa donerades ytterligare jord i Ulvgryt för högboren furstes konung Karls själ av Karl Knutssons dotter Magdalena och hennes make riddaren Ivar Axelsson (Tott) år 1479.²³

I februari 1475 hade Johan Ruska en stolt dag i Leipzig, då han fick rättighet till lärdomstiteln *artium liberalium baccalaureus*.

¹⁹ A 28, s. 3, Kungl. Bibl. Jfr Hallman, a. a., s. 160; C. G. Brunius, Konstanteckningar under en resa år 1849 (1851), s. 298; C. W. Hedström i Bidr. t. Södermanlands äldre kulturhist., I (1877), s. 13, not 3, och J. Wahlfisk ibid., III (1882), s. 23, not 3; I. Fehr, Strängnäs (2:a uppl., 1920), s. 11.

²⁰ Die Matrikel der Universität Leipzig, herausg. v. G. Erler, Bd I (1895), s. 289.

²¹ Brevet ³⁰/₆ 1474 (or. perg., RA, delvis tr. i Nordén, Norrköpings medeltid, s. 171, nr 150) är daterat 1464 och går under detta år överallt i handskrifter och litteratur. Det måste emellertid vara feldaterat genom att en siffra (x) uteglömts. Brevet talar ju om Johan Ruska som utrikes för studier. 1464 kan denne ingenstades spåras, men 1474 är han just ute i Leipzig. I brevet säljer Kristina Andersdotter en attung i och vid Norrköping till biskop Hans. Det heter därom i brev ²⁸/₆ 1477 (Nordén, a. a., s. 196), att biskop Hans haft denna attung i »try aar», alltså sen 1474 (ej 1464), vilket avgör saken. Därtill kan emellertid även fogas, att biskop Hans omtalar jorden i brev ³/₇ 1474, tydligen i anslutning till köpet (se not 22).

²² Nordén, a. a., s. 188, nr 175; jfr Hallman, a. a., s. 61. Fil. dr Tonid Schmidt har godhetsfullt bistått mig vid tolkningen av detta brev, liksom beträffande flera andra kyrkliga frågor i denna undersökning.

²³ Fru Magdalenas brev av Södertälje ²⁴/₆ 1479, or. perg., RA. Jorden omtalas som liggande vid sidan av den, som biskopen köpt av Anders Ruskas arvingar.

Magistergraden hann han däremot icke.²⁴ Förmodligen har han hemrest efter den avlagda examen. Jordförsäljningen 1474 ledde tre år senare till en obehaglig upptäckt, som dock fick lycklig utgång.

3. Rörík Ruskas testamente och tvisten mellan biskoparna i Linköping och Strängnäs.

Kristina Andersdotters i Vargarn broder Rörík Ruska hade dött i Östergötland tydligen strax före 1474 eller senast juni nämnda år. I testamente till själakoret i Linköping hade han fromt givit — sin syster Kristinas arvejord, just den attung vid och i Norrköping, som hon 1474 sålde till biskop Hans. Härom visste man tydligen till en början ingenting i Linköping, där den berömde skalden och byggherren Henrik Tidemansson bar kräkkan. Han hade vittnesbrev om Röríks testamente av herr Jöns i Skönberga, broder Knut och borgaren Peder Spegilborg i Söderköping.²⁵

I själva verket hade emellertid Rörík således följt gamle Hemming Larssons bekväma exempel, då denne ingav sin dotter Katarina i Skänninge nunnekloster med ingift av jord, som icke var hans egen.²⁷ Med stöd av vittnesbrevet anammade biskop Henrik resolut jorden från sin Strängnäscollega.²⁶

Nu blev uppenbar tvist, som drogs inför domstol. Den 25 juni 1477 sutto de båda bröderna riddarna Ture och Åke Jönsson (Svarte Skåning) samt väpnaren Arvid Trolle i rätten i sakristian i Strängnäs för att åtskilja värdiga fäder i Gudi biskop Henrik i Linköping å den ena sidan och biskop Hans i Strängnäs å den andra. Det är väl förmodligen en Strängnäsclerk, som fört pennen i det aktstycke, som skildrar förloppet.²⁸

²⁴ Erler, a. a. (se not 20 ovan), Bd 2 (1897), s. 242 (»Johannes Ruscha de Swechia»). Att Johan ej blev magister synes av, att det är titeln *Artium liberalium baccalaureus*, som han använder så sent som i brev ²⁴/₄ 1484, or. perg., RA. F. de Brujns identifikation av J. R. med magister Johannes Henrici (Holmiana et alia, IV: 2, s. 485) är således oriktig.

²⁵ Jfr not 26. Man vet icke något om Röríks eventuella ättlingar. En välbörens man *Henrik Ruska*, konung Karl Knutssons sven, är känd fr. ⁷/₁₂ 1469 (HSH VII, s. 15); Collijn identifierar, säkert med rätta, denne med den »Ruska familiaris regis nobilis», som står intagen i Helga Lekamens Gille 1455 (se dess Handl., I, s. 64, 174).

²⁶ Nordén, a. a., s. 196. Kanske var »Spegilborg» av Söderköpingsläkten Spiegelberg, till vilken hörde biskop Brasks kansler Hans Spégelberg.

²⁷ Se ovan s. 39 f.

²⁸ Tr. i Nordén, a. a., s. 195 ff., nr 184. I Strängnäs hölls rådsmöte midsommaren 1477, se ST III, s. 352 f. (benäget påpekande av prof. G. Carlsson).

Biskop Henrik framdrog naturligtvis vittnesbrevet om Röriks testamente av herr Jöns, broder Knut och Peder Spegilborg. Men detta hjälpte föga, då Kristina och Johan Jönsson presenterade intyg, utfärdat redan 1471²⁹ av herr Hans Ulfsson, kyrkopreäst i Gillberga och Lista, Johan Jakobsson i Hoby, häradsdomare i Västra Rek, samt flera skattebönder där, att de övervarit arvskiftet mellan Kristina och Rörik efter deras fader Anders Ruska. Då föll »med lott och laga kavle» till hustru Kristina den halva attung jord i och vid Norrköping, varom tal var. Av intygets årtal, 1471, ses, att man kunnat redan vid försäljningen 1474 visa biskop Hans, att allt stod rätt till. I brevet 1477 heter det nu vidare, att ville någon anklaga hustru Kristina, att hon fått vederlag för attungen, som Rörik blott haft i värjo men aldrig ägt, då skulle hon avvärja det genom edgång, själv tolvte. Rätten dömde jorden till biskop Hans samt biskop Henrik till 40 marks böter »for taget»; man dömde dött och ogillt det brev, som biskop Henrik hade på jorden.

4. Johan Ruska som kyrkoherde och kanik. Sancta Annas prebenda.

År 1474 synes kyrkoherden herr Johan i Bälinge av Strängnäs stift hava dött. Han upptages nämligen då »in extremis» i Helga Lekamens Gille i Stockholm.³⁰ I september 1477, således s. å. som domen i Strängnäs, finna vi i urkunderna en ny kyrkoherde i Bälinge med samma dopnamn: det är herr Johan Ruska. Han beseglar då med sitt eleganta frälsemannasigill (se fig. 19) — där endast kalken över hjälmen antyder den andlige — ett av svågern, väpnaren Peder Eriksson i Tibble, utfärdat salubrev i Uppsala på jord i Vallby i Hagunda socken och härad till Erik Hansson, Uppsala domkyrkas syssloman.³¹ Efter 1477 påträffa vi ej längre Kristina och Johan Jönsson. Däremot synes Kristinas svärson Peder Eriksson ha bott i Väster Rekarne från åtminstone 1481.³² Margareta Gervinsdotters och Johan Ruskas moder och styvfar ha väl då båda varit döda.

²⁹ Bevarat i original, se ovan s. 108, not 2.

³⁰ Gillets Handl., I, ed. Collijn, s. 85.

³¹ Peders brev, Uppsala ²⁰/₉, 1477, or. perg., RA. Jorden betecknas som Peders rätta fäderne och gammalt frälse av ålder.

³² Peder beseglar, Gripsholm ²¹/₁₀, 1481, ett kyrkoprästen i Bettna Knut Links (jfr ovan s. 49) brev och är då härads hövding i Väster Rekarne.

Biskop Hans hade avlidit 1479 och fått till efterträdare den ryktbare Cort Rogge, stockholmsk borgarson av tysk börd, Strängnäsdomens främste byggherre.³³

Vi veta ej exakt, när herr Johan Ruska svurit den föreskrivna kanikeden till apostlarna Petrus och Paulus,³⁴ hans stiftskate-

Fig. 19. Sigill för herr JOHAN RUSKA, artium liberalium baccalaureus, kyrkoherde i Bälinge, kanik i Strängnäs. Vapen: träd; mellan hjälmens horn en kalk.

Omskrift: ☉ iohān rusech.

Efter orig. vid perg.-brev, dat. Uppsala d. 20 sept. 1477, RA.

drals skyddspatroner, men 1481 nämnes han första gången som kanik där.³⁵ Det var intet obetydligt kapitel, i vilket herr Johan

³³ Biskop Hans' död 15 aug. 1479 se A 28, s. 8, Kungl. Bibl. Däv. ärkedjaken i Upps. Cort Rogge betecknas bl. a. 1477^{23/10} som biskop Hans' koadjutor (K. H. Karlssons avskr. fr. Vatikanarkivet, suppliker, RA). Om biskop Hans 1479 jfr E. G r ö n b l a d, Nya källor t. Finl:s medeltidshist. (1857), s. 68, nr 34. Cort Rogge utnämndes till biskop 1479^{12/11} (K. H. Karlssons avskr. fr. Vatikanark., bullor; benäget påpek. av prof. G. Carlsson).

³⁴ Kanikeden i Strängnäs är tr. hos K. V. L u n d q v i s t, Bidrag till kändedom om de svenska domkapitlen under medeltiden (1897), s. 97. Om kanikdräkten — med lång, svart korkappa, på vintern mössa, på sommaren liten, svart baret — se *ibid.*, s. 116.

³⁵ Herr Johans brev av Strängnäs 5/4 1481 (or. perg., RA), vari han byter prebendejord med domprosten doktor Helge (Pettersson; om denne se nedan i texten). Johan Ruska beseglar ej här med samma sigill som 1477 (se fig. 19), utan med ett annat (fig. 18), som har omskriften: ☉ iohān ionē. Emellertid kan herr Johan icke, som H a l l m a n (a. a., s. 104) antager, vara son av väpnaren Johan Jönsson i Vargarn, ty den förre kallar sig ju uttryckligen i brev (1473, se s. 111 ovan) för Johan Gervinsson. Icke heller kan han gärna ha låtit göra sig ett nytt sigill utan fixerat släktnamn, när han 1477 använder ett med namnet »Johan russch» (fig. 19). Med tanke på sigillet omskrift 1481 talar all sannolikhet således för, att det är den nu tydligen avlidne styvfaderns, Johan Jönssons, signet, som herr Johan här av någon anledning begagnat.

inträdde. Biskop *Cort* själv hade hämtat doktorsgraden i kanonisk rätt i Perugia och är en tidig svensk målsman för humanismen. Under honom satt som domprost (sedan 1470) *Helge Petersson* (*Helgo Petri*), också han decretorum doctor samt berömd boksamlare.³⁶ I koromgången i Strängnäs domkyrka kan man alltjämt

Fig. 20. Sigill för decretorum doctor *CORT ROGGE*, biskop av Strängnäs. Nederst kapitlets vapen: nyckeln och svärdet, symboliserande domkyrkans skyddspatroner (apostlarna Petrus och Paulus), samt biskopens eget vapen: två korslagda horn.

Omskrift: *secretum conradi dei gr[at]ia ep[iscop]i strenge[n]s[is].*

Efter orig. i rött vax vid kaniken *Johan Ruskas* perg.-brev, dat. Strängnäs d. 5 april 1481, RA.

³⁶ Om doktor *Helge* se *Hagströms herdaminne*, I, s. 216—219. *K. B. Westman* uppper (Reformationens genombrottsår, s. 76), att i Strängnäs ärkedjaken — och ej domprosten — var biskopens närmaste man. I den rangordning, som framgår av valkapitulationen för en blivande biskop, dat. Strängnäs 1/7 1463 (tr. *Hist. Handl.* 8: 1, s. 5—9) stå prälaterna emellertid i följden *Hemming Magnusson*, domprost, *Erik van Lipen*, ärkedjake, och *Birger Hammar*, dekan (därpå följa kanikerna). — Doktor *Helge* hade studerat i Rostock (1456) och Greifswald fr. 18/11 s. å. (de *Brun*, *Holmiana et alia*, IV: 2, s. 479). Om honom som boksamlare se *H. Aminson*, *Bibliotheca Templi Cathedralis Strenge[n]s[is]*, Suppl., s. xxxvii, I. *Collijn*, *Svenska boksamlingar under medeltiden och deras ägare*, 3. (i *Samlaren* 1904), s. 209, och dens. i *NTBB* 1917, s. 356 f., *A. Sjögren*, *Ett handmålat svenskt bokägaremärke från 1486—1494* (i *Svensk Exlibris Tidskr.*, I, 1911), s. 10 (med bild av vapnet i färg), *V. Madsen* i *NTBB* 1924, s. 103 f., samt *O. Walde* i *Svend Dahls bibliotekshandb.*, II, s. 43. — Om doktor *Helges* providerande med domprost-ämbetet jfr *K. H. Karlssons avskr. fr. Vatikanark.*, suppliker, 1470 11/7, o. kortregistret över fotostatkopior fr. *Vatik. ark.*, *Dataria*, *Reg. Lat.*, 1470 18/8, 23/7, RA.

beundra gravstenen med bilden av doktor Helges imponerande stofthydda (se fig. 21). I stenens ena hörn synes hans vapen,

Fig. 21. Decretorum doctor HELGE PETERSSON (HELGO PETRI), domprost i Strängnäs 1470, † 1494. Berömd boksamlare, kollega till herr Johan Ruska, gäst på Vargarn 1484 vid Peder Knaghs bröllop.
Gravsten i koromgången i Strängnäs domkyrka, här efter fotografi i ATA.

som han även använde som exlibris — i böckerna ser man också färgerna. Vapnet var kvadrerad sköld: övre högra och nedre

vänstra fälten röda samt övre vänstra och nedre högra fälten gula; i vardera gula fältet ett svart eller blått hjärtformat blad. Även andra lärde och förnämne män sutto i kapitlet. Sålunda var herr *Svarte Jöns* — Jöns Åkesson av ätten *Svarte Skåning* — ärkedjåkne i varje fall redan i juli 1482. Han var son av lagmannen i Södermanland, riddaren och riksrådet herr Åke Jönsson, som var bisittare i den skildrade Strängnäsdomstolen 1477. Själv var ärkedjåknen herr Svarte Jöns boklörd och boksynt som doktor Helge och båda ha skänkt inkunabler till sin domkyrkas bibliotek.³⁷ I april 1483 besegla de tillsammans ett herr Johan Ruskas jordabrev.³⁸

Vid 1400-talets mitt fick Sancta Anna, jungfru Marie moder, en mera framträdande plats i kulten.³⁹ Redan tidigare finna vi henne omtalad i Sverige. Sålunda nämnes i prebendeförteckningen för Strängnäs 1331 även »Prebende oppaby et sancte Anne».⁴⁰ Ett särskilt kor, Sancta Annas och själakoret, uppges ha haft biskop Arent (Johansson) som grundare⁴¹ — densamme, som var med på Täljehus 1428 vid herr Nils Gustafssons bröllop. 1425 kom en större jorddonation till Sancta Annas kor av den bekanta fru Birgitta Magnusdotter (Porse)⁴² och man kan sedan i mera än ett brev följa, hur detta kor även genom köp får utvidgade besittningar.⁴³ Åren 1440—1447 var Sancta Annas prebenda kanikgäll för herr Lars Sæk.⁴⁴ Vår välbekante Torsten Gjurssons (Oxenstierna) dotterson strängnäsprebendaten Ingevald Ingemundsson (2 vinkelhakar) sålde jord till koret 1452 och s. å. lånade biskop Sigge och kapitlet 20 mark av »Sancte Anne» penningar.⁴⁵ Över huvud anses Sancta Annas kor ha varit »en af de festaste canike-præben-

³⁷ Om herr Svarte Jöns se Collijn i Samlaren 1904, s. 208 f.

³⁸ Johan Ruskas brev, Strängnäs ³⁰/₄ 1483, or. på papper, RA.

³⁹ K. B. Westman, a. a., s. 17, 109, 117; B. Kleinschmidt, Die heilige Anna. Ihre Verehrung in Geschichte, Kunst und Volkstum (Düsseldorf 1930; benägen litt.-anvisn. av antikvarien frih. af Ugglas), särskilt Teil 2, s. 138 ff. Bilder av S. Anna »själv tredje» (d. v. s. med Maria och Jesusbarnet) i träskulptur finnas i Strängnäsmuseet från kyrkor i Aspö, Trosa och Eskilstuna (C. R. af Ugglas' anf. Katalog, s. 21 f., 23, 32). Strängnäs' stift hade en speciell Annadag (⁹/₉), se Tonischmidt i NTBB 1932, s. 83 f.

⁴⁰ DS nr 2889. Oppaby trol. = Oppeby i Bälinge sn, Rönö hd. Biskop Tomas hade innehaft denna prebenda (Kumlien i HT 1929, s. 417).

⁴¹ Hallman, a. a., s. 56.

⁴² Fru Birgittas brev, Vadstena ⁹/₉ 1425, or. perg., RA. Om Birgitta Magnusdotter (Porse) se K. H. Karlsson i PHT 1909, s. 86 ff.

⁴³ T. ex. brev av ⁷/₁₀ 1433 o. ²⁷/₉ 1437, båda or. perg., RA.

⁴⁴ Brev av ⁸/₈ 1440 o. ³/₁ 1447, RA.

⁴⁵ Ingevalds brev, Strängnäs ¹/₁₁ 1452, biskop Sigges ibid. ¹⁰/₁ 1452, båda or. perg., RA.

der i Strengnäs». ⁴⁶ Koret var byggt »westerst i domkyrkan under klockstapeln». ⁴⁷

Redan i brevet av april 1483 synes Johan Ruska ha innehåft sancte Anne prebenda och i brev april 1484 säges detta uttryckligen. ⁴⁸ Själv av gammal frälsebörd har herr Johan tydligen med ordning och nit ägnat sig åt skötseln av den till koret och prebendan hörande jorden. Sistnämnda år, 1484, har han sålunda upplagt en jordebok över all denna egendom och prydligt inskrivit den på latin i *Liber Ecclesie Strengensis*; den bekanta pergamentscodex in quarto, inbunden i träpärmar överdragna med rött skinn, vilken nu finnes i Riksarkivet. ⁴⁹ »Jag Johan Ruska etc.», slutar han (se fig. 22), »lät offentlig förteckna denna Sancte Anne

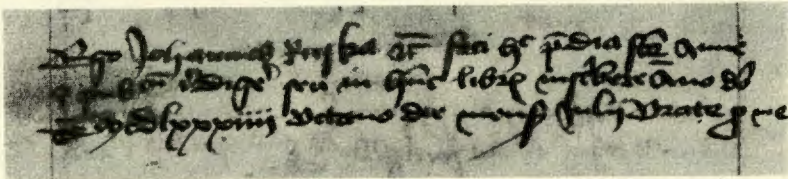

Fig. 22. Slutraderna i herr JOHAN RUSKAS jordebok över gods, tillhöriga Sancte Anne Prebenda vid Strängnäs domkyrka. I *Liber Ecclesie Strengensis*, RA. Transskription se nedan, not 49. De sista orden äro: *Orate p[ro] me*, bedjen för mig.

egendom genom inskrivning i denna bok i Herrans etc. år 1484 den åttonde dagen i juli månad. Bedjen för mig» — *orate pro me!* ⁵⁰ Kanske kunde herr Johan verkligen förtjäna en vänlig åtanke. Den gamle Strängnäsistoriografen från 1700-talet L a r s H a l l m a n, har påpekat, ⁵¹ att i herr Johans jordebok finnes en passus, bakom vars till synes torra formulering han tycker sig skönja ett gott och mänskligt sinne. Det gällde den stadgade vir-

⁴⁶ H a l l m a n, a. a., s. 114. Uppgiften synes bestyrkas av förteckningen 1533 på prebendernas gods och räntor, tr. i H. Forssell, Sveriges inre historia, 1: 2 (1870), s. 60 f.

⁴⁷ H a l l m a n, a. a., s. 114.

⁴⁸ Or. på papper ^{30/4} 1483, or. på perg. ^{22/4} 1484, RA.

⁴⁹ Codexens gamla signum är A 46, nuv. Kopieböcker från medeltiden, A 15. Jordeboken bär överskriften: *Ista s[un]t[us] p[re]d[ic]a p[re]bende s[anc]te Anne et redd[us] eor[um] d[em]i* och är inskriven i nämnda codex upp och ned i förhållande till övrig text, varför folieringen går baklänges: fol. 26 v.—25 r. Avskr. i Örnhielms Dipl. V, s. 27—30. Codexen kallas ibland *Registrum Strengense*, jfr Bibliotekssakkunnigas betänk. 1923 (1924), s. 174.

⁵⁰ Fol. 25 r: »Ego Johannes Ruska e[t]c. feci h[e]c p[re]d[ic]a s[anc]te Anne i[n] publ[i]cu[m] r[e]d[ig]e[re] seu in hunc libr[um] insc[ri]bere A[n]no do[mini] e[t]c. mcdlxxxiiij Octavo die mens[is] Julii Orate p[ro] me» (se fig. 22).

⁵¹ H a l l m a n, a. a., s. 104.

kesleveransen från ett hemman i Vansö socken.⁵² Då skog icke fanns på gården, skulle sådan leverans, heter det, endast skon-samt infördras.

5. Herr Johan Ruskas död i Warnemünde.

»Johannes Ruska, artium liberalium baccalaureus nec non canonicus Strengenensis», som han själv kallar sig i ett brev 1484,⁵³ fick ej i ro sluta sina ögon i fädernas land.

Det hölls under gamle herr Stens tid en herredag i Arboga i februari 1488. Inför riksens råd stodo då å ena sidan Strängnäs-kaniken Johan Ruskas fränder — väl svågern, väpnaren Peder Eriksson, kanske också hans syster Margareta Gervinsdotter — å den andra sidan Hans Dingstede med två vittnen. Denne Hans framlade sin i Warnemünde skrivna räkenskap angående kvarlä-tenskapen efter herr Johan Ruska, vilken jordats i den nämnda nordtyska hamnstaden. Riksrådet ålade Hans edgång, som också skedde i Stockholm i maj s. å., såsom stadens tänkebok upplyser. Elva dandemän svuro med Hans Dingstede, själv tolvte, att Hans »aldrig mer av herr Johan Ruskas guld eller silver njutandes vart än som hans räkenskap utvisar, som han inför riksens råd då i Arboga hade gjort».⁵⁴

Ännu en sista gång kommer saken upp i den stockholmska tänkeboken, den 6 april följande år, 1489.⁵⁵ Då »stod skeppar Klaus Ficke för rätta och höll med sin ed», heter det, »att skriften hon skrevs i Warnemünde samma tid med hans egen hand om alla stycken, då herr Johan Ruska jordades, med vilken skrift Hans Dingstede hade fränderna räkenskap gjort inför riksens råd, som han då sade». Det kommer ännu en uppgift i Klaus Fickes berättelse, ett tillägg som i blyxtbelysning ger oss en konkret detalj från herr Johans resa. »Den hästen», sade skepparen, »som prästen till hörde, som såldes efter hans död», den såldes ej dyrare än för 12 mark lybska, »det höll han med sin ed, att så sant var och till-kännagav han, att Hans Dingstedes räkenskap var all så klar, som han honom inför de värdige herrar gjorde i Arboga».

⁵² Kinger i Vansö, Åkers härad (jordeboken fol. 26 v). Virkesleveransen var 6 lass ved.

⁵³ Strängnäs ²/₄ 1484, or. perg., RA.

⁵⁴ Om herredagen 1488 se Styffe, Bidrag, 4, s. 124 f., o. Tunberg, Riksdagens uppkomst, s. 151. Referat av, vad som skett där i fråga om Johan Ruskas sak, ges i skildringen av Hans Dingstedes edgång ²/₄ s. å. (Stockholms stads tänkeböcker 1483—1492, utg. gm Gottfrid Carlsson, h. 2, 1924, s. 270) samt av förhandlingarna ²/₄ 1489 (se not 55).

⁵⁵ Carlsson, a. a., h. 3 (1933), s. 338.

Vi veta ej, vad som förde herr Johan Ruska åter till hans ungdomsstudiers tyska land. Red han sin gångare i ekonomiskt eller politiskt uppdrag av riksens råd eller av sitt kapitel — var det pestilentia eller annan krankhet, som mötte honom, eller blev han ett offer för odåd och brott? Långt från sin hemstads katedral och Mälarens stränder fick han sitt slutliga vilorum. Herr Johan har tydligen varit välförsedd med silver och guld, för vilket skepparen fick göra räakenskap. Med undran och ängslan har allt detta dryftats i Strängnäs, på Vargarn, i Arboga, i Stockholm — av kapitlet, av fränderna, inför riksens råd och inför rätta i huvudstaden. Men förgäves spana vi efter mera därav än de sparsamma ljuslimtar, som källorna släpa igenom.

XIV. Tibble-Vargarns-ätten. Häradshövdingen Erik Larsson i Tibble och kyrktjuven Jöns i Anunsta. Häradshövdingen Peder Eriksson i Vargarn.

Med herr Johan Ruskas syster Margareta Gervinsdotter gingo släktgårdar och arvsanspråk över till en ny ätt, hennes make väpnaren *Peder Erikssons (blomstängel)*. Denna frälsesläkt kan följas från Peders fader, som i ett av de första brev, vari han påträffas, möter i samband med dramatiska omständigheter.

En dag år 1450, alltså under konung Karls tid, var stor folksamling på den ort i Hagunda härad i Uppland, där kyrktjuven Jöns i Anunsta skulle hängas.¹ Den dubbelt brottslige hade stulit jungfru Marie silverkrona i Åkers, nuv. Västeråkers kyrka.² Galgen var rest, det väntade ögonblicket nalkades. Men innan Jöns sonade sitt brott, var man angelägen att söka få honom att lätta sitt hjärta. I den avgörande stunden, innan det var för sent, tillsporde ortens häradshövding, väpnaren *Erik Larsson (Laurens-son) i Tibble* och kyrkvårdarna i Åker, Bengt i Törista och Olof i Ärista, tjuven Jöns, »tha ha[n] stodh pa stegha[n] oc skulle hængia, hwart ha[n] hadhe farit m[et] kro[no]na». Inför det oundvikliga fann denne det tydligen lönlöst att dölja något eller också ville han ej ensam bli lidande i saken. Den kronan, sva-

¹ Det följande efter häradshövdingen i Hagunda Erik Larssons (kors) brev 1450, ut. dag, or. på papper, RA. Eriks stamgård Tibble nämnes ej i detta brev, men väl i flera andra. Om dess belägenhet se ovan s. 108, not 4.

² Om kyrkstöld se MELL:s Tjuvabalk, XXIII (Schlyters ed., s. 362). Om en ovanligt stor kyrktjuv 1488 se Stockholms stads tänkeböcker 1483—1492, h. 2, s. 293. Ibid., h. 1, s. 57, omtalas 1484 en dansk, som stulit silvret av sancta Annas beläte i Gräbrödraklostret.

rade Jöns i Anunsta, är smält och det silvret haver min ställbror Lasse Laurensen, som där står. Den utpekade tjuvgodsgömmaren Lasse blev på grund härav senare instämd för lagmannen herr Bengt Jönsson (Oxenstierna), den bekante f. d. riksföreståndaren och ärkebiskopen Jöns Bengtssons fader, som vi tidigare påträffat vid bröllopet på Täljehus 1428.³ Herr Bengt förelade Lasse, att han skulle giva jungfru Maria sitt silver igen och komma på Hagunda ting och göra lag för sig, att han aldrig var i råd eller dåd med att stjäla jungfru Marie krona med Jöns i Anunsta. Lasse synes emellertid ej ha brådskat härmed att döma av det av häradshövdingen Erik Larsson utfärdade brev, som skildrar ovan omtalade händelser. Däri heter det nämligen, att Erik Larsson och alla, som bygga och bo i Åkers socken i Hagunda härad, bedja herr Gregers Bengtsson (2 snedbjälkar),⁴ riddare i Hammarby i Dalby socken i samma härad, att han skulle tala till Lasse Laurensen och — såsom det heter — att han skulle göra för jungfru Marie skull och fly jungfru Maria sitt silver igen, som Lasse sade sig hava undfått av Jöns i Anunsta, vilket silver jungfru Maria ej igenfått och Lasse icke heller gått den föreskrivna eden å Hagunda ting.

Den upprörda upplandssocknens nitiske talesman, häradshövdingen i Hagunda härad, väpnaren *Erik Larsson i Tibble* (Balingsta socken), var fader till Peder Eriksson, Margareta Gervinsdotters make. De förde visserligen olika vapen, den förre ett vackert kors (se fig. 23), den senare en dekorativ blomstängel (se fig. 24), men det var intet ovanligt, särskilt hos lågfrälset, att en släkt i olika generationer växlade vapen — ofta upptogo en eller flera barn t. ex. morfaderns vapen eller namn eller bådadera. Peders filiation framgår klart av bevarade urkunder. Erik Larsson i

³ Lagmansämbetet i Uppland, som innehafts av riddaren Nils Gustafsson (se ovan s. 52), övergick under hans sista livstid till Karl Knutssons halvbror, väpnaren och riksrådet Ture Stensson (Bielke), vilken nämnes som lagman där $\frac{2}{3}$ 1438; denne avled dock okt. 1439 (Elgenstiernas ättartavlor, adl. ätt. Bielke af Åkerö, tab. 13). Efter honom blev herr Bengt Jönsson lagman 1439 till sin död omkr. 1450. Herr Bengts exemplar på pergament av konung Kristoffers Landslag fanns tidigare i Det kgl. Bibliotek, Köpenhamn, men kom vid arkivaliebytet 1929 till Kungl. Bibl., Stockholm. Om denna codex se G. R u d b e c k, Några äldre svenska bokägaremärken (i NTBB 1921), s. 79—83, med färgplansch av herr Bengts praktfulla vapen-exlibris. Uppgiften där s. 83, att herr Bengts morfar, väpnaren o. riksrådet Finvid Finvidsson förde »3-delad sköld» är terminologiskt oriktig. Hans vapen var: delad sköld, övre fältet kluvet. Om herr Bengts lagcodex jfr även K. G. Westman i Minnesskrift ägnad 1734 års lag, I (1934), s. 19. Om herr Bengt Jönssons ställning till kyrkan se K. B. Westman, Reformationens genombrottsår, s. 57, 60. Herr Bengts porträtt se ovan s. 77, fig. 15.

⁴ Om denne se K. H. Karlsson i Sv. Autografsällskapets Tidskr., I, s. 231, o. Styffe, Skandinavien (3:e uppl.), s. 359, o. nedan s. 145 f.

Tibble är känd från tiden 1449—1460.⁵ I ett brev av Västerås d. 15 maj 1478⁶ upplåter *Gertrud Martinsdotter*, välbördig man Erik Larssons efterleverska, till sin son Peder Eriksson jord i Björn-ome i Gryta socken, Hagunda härad, vilken jord han samma dag med hennes samtycke säljer till biskop Lydeke (Abelsson) i Västerås.⁷ Någon annan frälseman Erik Larsson i Hagunda härad är icke känd från denna tid mer än den nämnde häradshövdingen, som skrev sig till Tibble. Peder Erikssons identitet åter framgår av sigillet med blomstängeln.

Fig. 23. Sigill för väpnaren och häradshövdingen i Hagunda ERIK LARSSON i Tibble.
Vapen: kors. Omskrift: 8 erici larvinsson.
Efter orig. vid perg.-brev, dat. Uppsala d. 16 febr. 1451, RA.

Väpnaren Peder Eriksson, vilken att börja med i likhet med fadern skrev sig till Tibble i Balingsta socken av Hagunda härad,⁸ drogs småningom över sin till hustru Margareta Gervinsdotters sörmländska arvegods Vargarn i Lista. Han sökte redan 1472 realisera delar av sin uppländska arvejord till doktor Cort Rogge, då ärkedjäkne i Uppsala,⁹ och fortsatte, som vi ovan sett, med att 1478 sälja annan jord till biskop Lydeke.⁷ Samtidigt konsolide-

⁵ Erik Larssons dombrev, Hagunda härads tingställe 1449, eft. ¹⁰/₁, or. perg., RA; 1460: Örnhielms Dipl. II, s. 805.

⁶ Or. perg., RA.

⁷ Or. perg., RA.

⁸ Se ovan s. 108.

⁹ Peders brev, Uppsala ¹⁰/₁₂ 1472, or. perg., RA. Det gällde 13 öresland i Vallby, Hagunda socken. Köpet måste emellertid ha gått tillbaka, ty i Uppsala ²⁰/₉, 1477 (or. perg., RA) säljer han samma jord till herr Erik Hansson, Uppsala domkyrkas syssloman (väl = kaniken Ericus Johannis, † 1512, »olim yconomj alme Ecclesie vpsalensis», se Collijn i Samlaren 1904, s. 211), »under sancte Eric och Uppsala domkyrka». Om jorden i Vallby jfr nedan s. 152, not 12.

rade Peder tydligen redan 1481 Vargarnsdomänen genom tillköp av jord i Lista.¹⁰ Han uppträder från s. å. som häradshövding i Väster Rekarne ända fram mot seklets slut, härigenom fullföljande traditionerna från hustruns morfar Anders Ruska.¹¹ Vi ha här ett nytt exempel på, vad som tidigare framhållits, att det är tydligt, att man vid häradshövdingeval ej sällan sökte sig till samma lågfrälse släktkrets, när denna var knuten till någon känd sätesgård i häradet.¹² En annan socialhistorisk iakttagelse, som man kan göra i förevarande undersökning, är den, att nästan varje här vidlyftigare omnämnd frälse-släkt haft medlemmar, som gått

Fig. 24. Sigill för väpnaren och häradshövdingen i Västerrekarne PETER ERIKSSON i Vargarn. Vapen: blomstängel. Omskrift: & pedher erifson. Efter orig. vid perg.-brev, dat. Uppsala d. 20 sept. 1477, RA.

i kyrkans tjänst. En granskning av stamtavlorna visar, att Peder Erikssons svåger herr Johan Ruska blott är ett exempel av många.

Vad Peder Erikssons familj beträffar, nämner han sin hustru som levande ännu 1491.¹³ Förmodligen var väl detta alltjämt Mar-

¹⁰ Magnus Nilssons i Bankesta, häradshövdingen å Peder Erikssons vägnar, fastebrev av Tumboås 1481, eft. ^{11/11}, avskr. i B 16, fol. 49 v, RA. Peder köpte jord i Lilla Ladby, Lista sn.

¹¹ Peder Eriksson är häradshövding i Knut Links brev ^{21/10} 1481, or. perg., RA (om K. L. jfr ovan s. 49). Han är det ännu i häradshövdingen i Österrekarne Lasse Faderssons brev av Kjulaås 1498, före 24 juni, or. perg., RA. Kanske har han behållit tjänsten sin levnad ut, ty 1514 är hans dotterson Erik Knagh i Vargarn häradshövding i Västerrek, se nedan s. 154.

¹² Jfr ovan s. 49 och nedan s. 150, 154, 156, 162 f.

¹³ Då Peder Eriksson i S. Clara kloster i Stockholm ^{12/6} 1491 genom skifte uppläter jord i Bogesta i Balingsta socken (således väl arvejord liksom Tibble) till klostret, skedde det med hustruns råd (Jöran Nordberg, S. Claræ Minne, 1727, s. 64, nr 103).

Stamtavla XII.

Tibble-Vargarns-ätten.

(Vapen: dels kors, dels blomstängel.)

Erik (Laurensson) Larsson (kors), i Tibble, Balingsta sn, Hagunda hd, Uppl., 1449—1460, väpn., häradsh. i Hagunda. G. m. *Gertrud Martinsdotter*, som levde 1478.

Peder Eriksson (blomstängel), i Tibble o. Vargarn, 1473—1510, väpn., häradsh. i Västerrekarne. G. m. *Margareta Gervinsdotter* (syster till herr Johan Ruska, se Stamtavla X), vars mormor var Esbjörn Blåpannas systerdotter.

Märta Pedersdotter, var † 1488. G. 1484 på Vargarn m. *Peder (Jonsson) Knagh*, 1484—1499, i hans 1:a gifte, väpn., häradsh. i Åkerbo hd, Västm. Han återvann 1489 Österby åt Blåpannaarvingarna från Sigge Larsson (Sparre; jfr Stamtavla XIII). Om Peder Knagh se vidare Stamtavl. XV o. XVI.

Barn, se Stamtavla XVI
(nedan s. 153).

gareta Gervinsdotter; i varje fall känner man icke något annat Peders gifte. Till Peder Eriksson i Vargarn personligen skola vi senare återkomma.¹⁴

Blåpannaarvingarna hade trots tidens gång och generationernas växling aldrig kunnat förgäta sina anspråk på Esbjörns Österby. Det skulle bli Peder Eriksson förunnat att se dessa anspråk uppfyllda. Detta skedde emellertid först sedan hans och hustruns enda kända barn, dottern *Märta Pedersdotter*, tillfört familjen en måg, som också tog del i förhandlingarna om arvet. Denne måg och Märta Pedersdotters maké var väpnaren *Peder Knagh*, riksföreståndaren Sten Sture d. ä:s fogde.

XV. Peder Knagh och hans första gifte.

1. Sten Stures fogde. Brev på sköld och hjälm 1483.

Peder Jonsson Knagh, som nu inträder i släkthistorien och som sedan skulle komma att spela en avgörande roll för förmedling av Blåpannaarvet, var till börden förmodligen värmlänning, att döma av några av hans tidigast kända jordbesittningar.¹ Han köpte även jord i Västmanland. I ett brev, som är bevarat i original i Riksarkivet,² säljer väpnaren Hans Nilsson i Stockholm i

¹⁴ Se nedan s. 131, 136, 152.

¹ Peder Knaghs fadersnamn framgår av omskriften på hans sigill, se fig. 30, s. 151. Hans värmländska gårdar synas särskilt i sköldebrevet för honom (se här nedan) men även i flera andra brev.

² Hans Nilssons brev, Stockholm $\frac{1}{7}$, 1475, or. perg., VHAA, dep. i RA; brevet stammar fr. Österby, ty avskr. i Ribb. kop.-bok, nr 12.

juli 1475 till hederlig sven Peder Knagh jord i Säby socken i Västmanland. Brevet beseglas av riksföreståndaren herr Sten Sture samt riddarna Nils Sture och Gustaf Karlsson (gumsehuvud).

Då vi senare finna Knagh i herr Stens tjänst, ligger det nära till hands att tro, att han varit det redan nu, då han får en så förnäm beseglare av brevet. I varje fall är han åtminstone så tidigt som jan. 1483 Sten Stures fogde i Värmland och s. å. även fogde på Dal.³ Vi ha kvar hans herre riksföreståndarens kvittens, dat. Gripsholm d. 16 dec. 1483, till sin fogde på skatt, sakören och alla uppbörder och utgifter av Värmland och Dal.⁴ Årtalet betecknar en tidpunkt, då Sten Sture sannerligen kunde behöva trogna tjänare. I sept. 1483 hade nämligen herr Sten ytterst nödtvungen måst besegla Kalmar recess, varigenom svenska riksrådet preliminärt erkände konung Hans av Danmark och Norge även som svensk konung. Detta principiella förnyande av unionen blev dock ännu under fjorton år i praktiken utfört på grund av de villkor, som recessen stadgade och som kung Hans icke fann antagbara.⁵

I slutet av november samma år, som Kalmar recess var besegrad, alltså 1483, hölls riksrådsmöte i Stockholm. Herr Sten hade haft ett obehagligt mellanhavande med huvudstadens råd. Då Sten Kristiernsson (Oxenstierna) hade dräpt en borgare och herr Stens maka, fru Ingeborg Åkesdotter (Tott) gått från slottet för att bedja för Sten Kristiernssons liv på rådstugan, hade hon blivit både knuffad, slagen och trängd. Nu ingicks emellertid d. 22 nov. en förlikning mellan riksföreståndaren samt borgmästare, råd och menighet i Stockholm och ett flertal riksråd beseglade försoningsbrevet.⁶

³ Brev ²²/1, 1483 (or. perg., RA) av Olof Björnsson (vinge), lagman i Värmland, herr Hallvord, prost i Tingvalla, herr Karl, sockenpräst i Väse, herr Lars, sockenpräst i Fryksdalen, Anders Eriksson, biskopsfogde i Värmland, o. väpnaren Ingemar Pellesson, som jämte Peder Knagh, herr Stens fogde i Värmland, och Jöns Andersson, Vadstena klostrets fogde, föranstalta byte mellan kronan och klostret. Därvid fick klostret Stömmestad i Segerstads socken, Grums härad, Värml., mot att kronan fick Boda i Eskilsäter sn, Näs härad. Jfr C. Silfverstolpe, Vadstena klostrets jordebok (Hist. Handl. 16: 1, 1898), s. 216, där dock felaktigt uppgives i not, att Boda skulle legat i Ölseruds socken. A. Lignell, Beskrifning öfver grefskapet Dal, I (nytryck 1914), s. 184, uppger oriktigt, att detta byte skulle skett 1480. Enligt Lignell bevitnade Knagh 1480 väpnaren Nils Bratts morgongåvobrev till sin hustru Margita Ivarsdotter.

⁴ Or. perg., RA. På baksidan: »Från Afhulta efter Iverus 1851 Juni (Fr. K.B.)» — den tydliga beteckningen för Österbyproveniensen.

⁵ Styffe, Bidrag, 4, s. LXI f.; S. Tunberg, Riksdagens uppkomst (1931), s. 149 f.; G. Carlsson, De skandinaviska länderna under senare medeltiden (i Världshistorien, red. av H. Almquist, del III, 1932), s. 726.

⁶ Styffe, Bidrag, 4, s. 100 f. Herr Sten Kristiernsson blev riddare först år 1497 (F. de Bruns anf. riddarlängd, s. 39). I »Anekdoter från Sturarnas tid» (PHT 1904, s. 125—129) finns (s. 126 f.) en mycket uttrycksfull skildring av fru

Två dagar senare, d. 24 nov. 1483, var riksrådet samlat och uppräknas i ett brev efter den stränga rangordning, enligt vilken de högsta prelaterne — här ärkebiskop Jakob Ulfsson i Uppsala och biskop Cort i Strängnäs — nämnas framför riksföreståndaren. Utom dessa tre uppräknas riddarna Ivar Axelsson (Tott), Nils Sture, Gustaf Karlsson (gumsehuvud), Gregers Mattsson (Lillie), Åke Jönsson (Svarte Skåning), Gustaf Olsson (äldre Stenbocksätt), Erik Ottesson (3 björnramar), Hans Åkesson (Tott) och Ivar Gren samt väpnarna Arvid Trolle, Karl Bengtsson (Vinstorpaätt), Örjan Åkesson (Tott) och Svante Nilsson (Sture) — den siste den blivande riksföreståndaren. Det nu utfärdade och beseglade brevet (se fig. 25) gällde ärlig och förnumstiger man *Peder Knagh*.⁷ Denne erhöll därvid ej blott stadfästelse på frälse och friheter, som förut unnats honom. För att han och hans äkta barn och avföda skulle vara och bliva fri män och frälse till evig tid gavs honom nu *sköld och hjälm*, varvid det å pergamentet målade vapnet också beskrives. Han erhöll, heter det, en kvist med tre löv uppå, ett fält brunt och ett annat grönt, till vapen i skölden, och en kvist med tre löv ovan uppå hjälmen, så att hans äkta och ädla barn och avföda måge och skola fri och frälse det vapen föra och njuta till evig tid, för lång, välvillig tro tjänst den föreskrevne Peder Knagh haver gjort Sveriges krona till denna tid och än här efter både han och hans förberörda äkta och ädla avföda göra skola, så länge de leva, man efter man till evig tid. Därefter gives i brevet Peder och hans efterkommande evinnerligt frälse och friheter på vissa gods och gårdar, som han bl. a. köpt av skattebönder. Den uppräknade jorden är mest belägen i Värmland men även i Närke och Västergötland.⁸ Därefter intages — i dylikt fall sedvanligt — förbud för Knagh att slå under sig annat skattegods eller kronojord.⁹ Sköldebrevet beseglas av ärkebiskop

Ingeborgs missöde 1483, hur hon blev »udi samme sorll och morl ilde drängd, riffven och stött, så att hon wred lopp til slottet igen». Herr Sten Kristiernsson ägde en Birgittahandskrift, se »Birgittautställningen 1918» (1918), red. av I. Collijn o. A. Lindblom, s. 128, nr 90.

⁷ Brevet Stockholm ²⁴/₁₁ 1483, or. perg., Kungl. Bibl.; avskr. i Ribb. kopieboken nr 1. Brevet är nämnt hos Styffe, Bidrag, 4, s. cxlix, not 4, och i B. Schlegel o. C. A. Klingspor, Den med sköldebref förlånade men ej å riddarhuset introducerade svenska adelns ättartaflor (1875), s. 153, dock med både fel dag och år »1473 d. 23 November». Här lämnas nästan inga andra uppgifter om Knagh än de ur sköldebrevet hämtade.

⁸ I Närke: a) Lybby i Viby sn, Grimstens hd; b) Bälsås i Kvistbro sn, Edsbergs hd. — I Värmland: a) Bryngfjolin, Löved, Skåre och Hällberga i Grava sn, Karlstads hd; b) Smedjaby i Varnums sn, Ölme hd. — I Västergötland: Hagby i Örby sn, Marks hd. Därtill kom en gård i »Asgusbygdens».

⁹ Styffe, Bidrag, 4, s. cxlix.

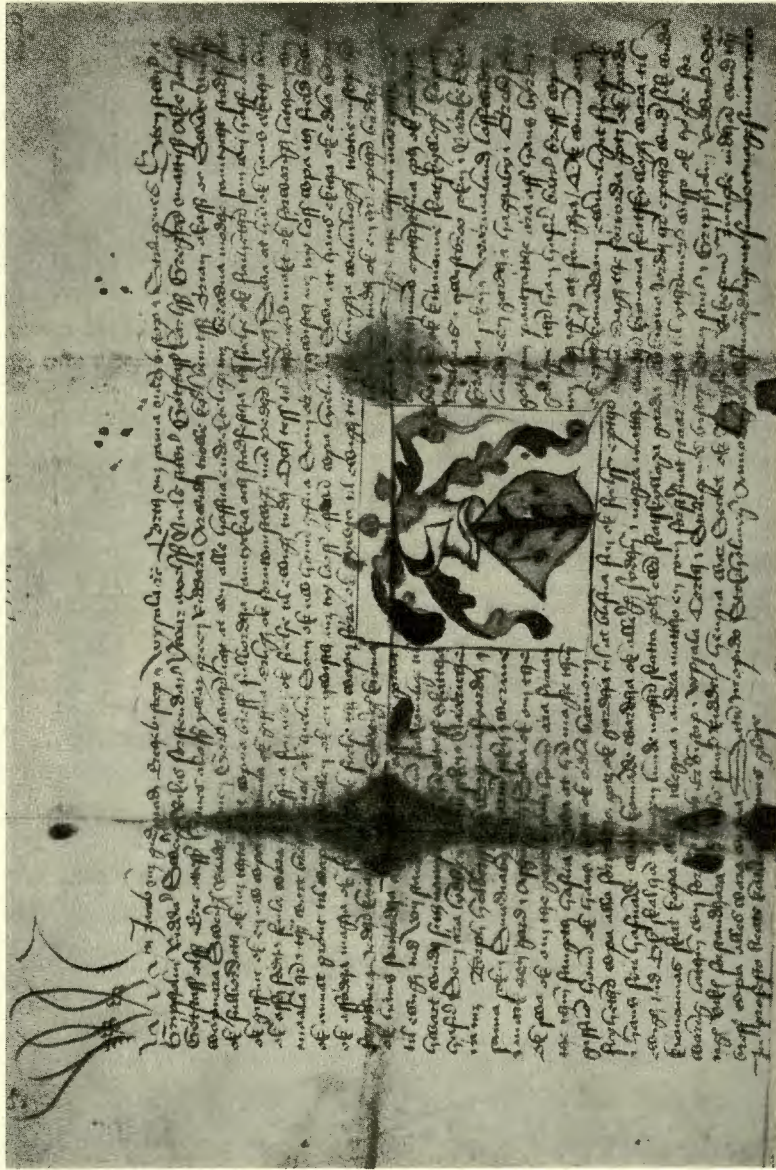

Fig. 25. Riksföreståndaren Sten Sture d. ärs och riksrådets sköldbrev för herr Stens fogde, väpnaren PEDER KNACH, dat. Stockholm d. 24 nov. 1483. Efter orig. på pergament, tidigare i Ribbingska arkivet på Österby, sedan i J. Fr. Iverus' samling på Avhulta, nu i Kungl. Biblioteket.

Jakob, biskop Cort, herr Sten samt herr Nils Sture. Det är intaget som nr 1 i Ribbingska kopieboken, men finnes bevarat även i original, i Kungl. Biblioteket. På baksidan bär det den på Österbybrev välkända proveniensanteckningen: »Från Afhulta efter Iverus 1851 juni.»

Medan frälsebrev ganska tidigt förekomma i Sverige, börja brev på *sköld och hjälm* att utställas först under konung Erik av Pommern.¹⁰ Det tidigaste synes vara från 1431, utfärdat för Tord Sandersson.¹¹ Redan Bengt Bergius och Sven Lagerbring uppmärksammade våra tidiga sköldebrev och intogo exempel därpå i sina urkundssamlingar.¹² I senare tid ha de särskilt studerats av Hans Forssell¹³ samt av Hans Hildebrand, som i Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Månadsblad 1892 och Sveriges medeltid 1896 bl. a. offentliggjorde sex dylika vapenbilder.¹⁴ Hildebrand påpekade därvidlag riktigt, att för 1400-talets svenska heraldik — i varje fall under seklets senare hälft — var den eljest allmänna regeln att aldrig lägga färg på färg främmande, vilket tydligt framgår redan i vissa av

¹⁰ Frälsebrevsförteckningen hos H. Hildebrand, Sveriges medeltid, II h. 2 (1885), s. 202—205, omfattar även sköldebrev; se vidare not 14 nedan. Jfr även Sv. Biogr. Lex., bd 23 (1856), s. 2 ff. (vilket dock får användas med stor försiktighet, såsom alltid då fråga är om medeltidsstoff i denna äldre biografiska lexikonsvit), H. Forssell, Sveriges inre hist., I: 1 (1869), s. 131 f., Styffe, a. a. (se not 9 ovan), o. Neuman i Samlaren 1931, s. 166 f., nr 4—6.

¹¹ Tr. hos [B. Bergius], Nytt förråd af äldre och nyare handlingar rörande nordiska historien, 1 (1753), s. 186 ff. (med facsimile av brevet med vapenteckningen, plansch vid s. 192), samt (eft. J. Langebeks avskr.) i F. H. Jahn, Danmarks politisk-militaire Historie under Unionskongerne (1835), s. 508, nr 12. Jfr om detta brev även Sv. Biogr. Lex., bd 23, s. 2 (se ovan not 10), o. H. Hildebrand, a. a., II, h. 2, s. 204.

¹² Om Bergius se not 11 ovan; jfr även F. C. Broman, Afhandling om de fornda adeliga värdigheter (i K. Sv. Vitterhets-Akademiens Handl., del 5, 1788), s. 240 ff. S. [Lager]Bring, Saml. af åtskill. handl., del 3 (1758), s. 214 ff. (frälsebrev ibid. s. 208 ff.; jfr givetvis även Svenskt Diplomatarium).

¹³ Reuterdaahl avhandlar sköldebrev i Sw. kyrkans hist. III: 1 (1863), s. 470. Forssell, a. a., s. 99, har sköldebrevsförteckning för 1500-talet; jfr även Schlegel o. Klingspors ättartavlor (se not 14 nedan).

¹⁴ H. Hildebrand i Sveriges medeltid, se not 10 ovan; dens. i Månadsbladet 1892, s. 138—141, med bilder av de vapen, som förlänats Nils Gregersson (3 ållon) ¹⁴/₈ 1457, Lasse Halvordsson (svala) ²¹/₈ 1482, Mattias Lydke (3 rosor) ²¹/₈ 1483, Hans Stensson (3 strutsfjädrar) ²⁸/₈ 1490, Peder Sigvordsson (3 stolpar) ¹⁹/₂ 1519 o. Peder Karlsson (hand) ¹⁷/₂ 1508. Se Hildebrand även i Sveriges medeltid, II, h. 4 (1896), s. 557 ff. (med samma sex bilder som i Månadsbladet), vari vapenbeskrivningarna hämtats ur Schlegel o. Klingspors ättartavlor. Peder Knaghs sköldebrev upptages hos Hildebrand (efter dessa ättartavlor o. således med felaktigt år 1473), s. 557. Det nämnda sköldebrevet av 1482 för Lasse Halvordsson är tr. av E. Hildebrand i Svenska skriftprof, h. 1 (1894), s. 35, nr 21 (facsimile å pl. XIII). De svenska sköldebreven synas alltid ha givits av regent, men i Danmark gav t. ex. ärkebiskop Tue (Nielsen Juul) av Lund sköldebrev 1468, se L. Weibull, Lunds ärkestifts urkundsbok, bd 4 (1909), s. 106, nr cxxiii.

vapenbeskrivningarna. Sköldebrevet för Peder Knagh är ett nytt exempel härpå, då någon metall alls icke ingår i vapnet där.¹⁵

Det synes vara givet, att utmärkelsen med brev på sköld och hjälm ju samtidigt var ett tyst erkännande av, att vederbörande mottagare icke var av högre börd. Av datum för Peder Knaghs sköldebrev, d. 24 nov. 1483, synes framgå, att detta måhända var avsett som en värdig förberedelse till Peder Knaghs ingifte i en gammal frälsesläkt.¹⁶ Ty två månader därefter står Peder Knagh i brudstol.

2. Bröllopet på Vargarn 1484.

Väpnaren Peder Eriksson i Vargarn, häradshövding i Väster Rekarne, blev Knaghs svärfader och den förres dotter *Märta Pedersdotter* var bruden. Bröllopet har stått på Vargarn d. 25 jan. 1484, ty följande dag är Peder Knaghs morgongåvobrev till Märta utfärdat — till eftervärlden bevarat blott i avskrift i Ribbingska kopieboken.¹⁷ Morgongåvan var 400 mark silver, som skulle vändas i jordagods inom natt och år.

Brevet visar oss bröllopsgästerna. Främst bland dessa har varit ingen mindre än riksföreståndaren Sten Sture, som sålunda velat hedra sin fogdes högtid. Bland de andra möta vi genast en bekant — det är doktor Helge (Petersson), domprost i Strängnäs, Johan Ruskas lärde kollega. Doktor Helge var ej den ende prelaten. Även abboten Sven i Julita var med,¹⁸ likaså »Kagge kanick», d. v. s. Erik Mattsson Kagge av den frälsesläkt (Kagg), som kommit i besittning av herr Nils Gustafssons Rossvik.¹⁹ Själv blev Erik Kagge senare en av doktor Helges efterföljare som domprost i Strängnäs.

Utom de tre andliga herrarna nämnas bland morgongåvovittnena på brudens vägnar fyra ganska okända personer, av vilka de två att döma av namnen voro bönder. Brudgummens vittnen åter

¹⁵ Den i heraldiken föga använda färgen brunt förekommer i stället där, liksom i vissa tidigare svenska sköldebrev; jfr H. Hildebrand i Månadsbladet 1892, s. 139 f. Vad Peder Knaghs vapen beträffar är målningen i brevet gjord så, att den visar brun kvist i grönt fält. Biskop Cort Rogge av Strängnäs förde två korslagda röda horn i blått fält (NTBB 1924, s. 104) — alltså också färg på färg (utan metall).

¹⁶ Brudens (se nedan i texten) moder var ju av mycket gammalt frälse, speciellt på Blåpannasidan. Om brudens faders släkt jfr härvidlag ovan s. 114, not 31. Ehuru det medeltida frälset ju var betingat av krigstjänst, förekommer i varje fall under 1400-talet *nobilitas* även såsom bördsbegrepp. Det är ej sällsynt att om personer se uttrycket »ex utroque parente nobilis» eller dylikt.

¹⁷ Nr 14.

¹⁸ Om abbot Sven se Ortved, Cistercieordenen, II, s. 297.

¹⁹ Om Rossvik i familjen Kaggs ägo se ovan s. 56 ff.; jfr s. 90.

voro den bekante Olof Björnsson (vinge), lagman i Värmland, herr Peder i Björskog,²⁰ väpnarna Jöns Ivarsson och Magnus Ivarsson, Hans Kruse samt Hans Biscop. Av dessa möter Jöns Ivarsson och en hans bror Ivar senare flera gånger i breven i sällskap med Peder Knagh. Förmodligen hörde även Magnus Ivarsson till samma brödrakrets, liksom en senare nämnd väpnare Peder Ivarsson i Holm bevisligen var Jöns Ivarssons broder. Att döma av namn och vapen ha vi måhända, trots att bevisningen ännu brister, att i dessa personer se fränder till den bekanta frälsesläkt på 1500-talet, som för liljeörns-vapnet och då representerades av bl. a. Måns Ivarsson till Edeby och hans bror riddaren Ivar Ivarsson d. ä., vilken mördades i Uppsala 1567 på Erik XIV:s befallning.²¹

Peder Knaghs morgongåvobrev 1484 beseglades av riksförståndaren, abbot Sven, doktor Helge, Erik Kagge, lagman Olof samt prästen herr Peder.

3. Peder Knagh blir änklings. Erik Pedersson Knagh.

Endast få år fick Peder Knagh behålla sin hustru. Den 7 juli 1488 utfärdar han på svärfaderns gård Vargarn ett brev, som visar honom som änklings. Även detta brev är endast bevarat i Ribbingska kopieboken.²²

Men Märta Pedersdotter efterlämnade en son, som fick namn efter sin morfars far, hagundahäradshövdingen Erik Larsson i Tibble. Brevet 1488 ger oss ej uppgift härom, men *Erik (Pedersson) Knagh* uppträder längre fram i diplomerna på ett sätt, som tillåter bestämd identifikation.²³

I det nämnda brevet 1488 överlämnar nu Peder Knagh i vård hos morfadern på Vargarn den lille Eriks moderne, »tridiung av det jag ägde, då hans moder dog», som det heter i brevet. Specificeringen av dessa ägodelar är en sorts bouppteckning av stort

²⁰ Den här — som ofta i kopieboken — korrumpade texten har »Biörnskär», en obefintlig socken. Det är säkert felskrivning för Biörnaskogh, nuv. Björskog. En herr Peder i Björskog, kanik i Västerås, nämnes verkligen också i brev av Köping ^{9/10} 1473 (or. papper, RA); han omtalas även i maj 1475 (Arboga tänkebok, fol. 144; ur prof. G. Carlssons benäget medd. excerpter).

²¹ N. G. Djurklou har skrivit utredningar om de äldre Ivarssönerna i HT 1882, s. xxv (m. stamtavla) och HT 1890, s. 19. Klargörande av släkten försvåras av, att den, såsom ej så ovanligt, fört olika vapen. Men i varje fall har Jöns Ivarsson 1477 fört kluven sköld med $\frac{1}{2}$ lilja och vinge (HT 1890, s. 19, not 1, o. K. H. K. A r l s s o n s ant.), även ^{24/2} 1479 o. ^{13/12} 1493 (båda or. perg., RA). Men detta är ju just liljeörnsvapnet, se bilder i R o s m a n, Bjärka-Säby, II, s. 57, och än bättre i Fornvännen 1932, s. 57. Då också namnet Ivar går igen i 1500-talsätten, är något samband onekligen troligt (båda grupperna levde f. ö. i Mälariandskapen).

²² Nr 13.

²³ Se nedan s. 153 f.

kulturhistoriskt intresse. Det var icke få dyrbarheter, som tydligen kunde finnas hos en av riksföreståndarens fogdar. Där uppräknas först 13 silverskålar och en kåsa av silver, 3 silverbälten och 16 silverskedar, 8 guldskinnsbyenden, boskap, får och få. En del inventarier behöll Peder Knagh såsom lån av sin son. Hit hörde bl. a. ett förgyllt halsband och kors, ett »korallaband» med 4 varv och 20 förgyllda stenar och 8 guldringar uppå, vidare kläder, fodrade med gråskinn och hermelin, en tre alnar lång silverkedja med kors, en grann engelsk dyna och 5 täcken, guldskinnstäcken och engelska täcken »och mer, som jag haver i Värmland och annorstädes, där mina ägodelar äro», slutar uppräknningen i brevet.

Även som änklings har Peder Knagh tydligen haft nära beröring med sin svärfader — de hade ju ett föreningsband i sin gemensamme arvinge Erik Knagh. Särskilt visar sig sambandet i fråga om Österbyprocessen.

XVI. Blåpannaarvingarna återvinna Österby. Peder Knaghs omgifte.

Redan 1471 hade Blåpannaarvingarna seglat i medvind, då de efter rättegången med Karl Andersson (2 liljor) fått behålla Rosendal, Ökna och Kasta. Att de verkligen sutto kvar med dessa gårdar, synes troligt av olika omständigheter.

Sten Sture hade hösten 1488 varit i Finland för att träffa anstalter mot de ryska härjningstågen, men befinnes d. 9 jan. 1489 åter vara i Stockholm.¹ På sensommaren var han i Vadstena vid den högtidliga skrinläggningen av den heliga Katarina Ulfsdotters ben. Själv hade herr Sten, klädd i brunt sammet med hermelinsfoder, i processionen burit relikgömman med helgonets huvud.²

Under hösten detta år var rådsmöte i Stockholm. Den 24 okt. 1489 satt herr Sten med sju riddare och sex väpnare samt borgmästare och råd i Stockholm till doms i rådstugan, såsom stadens tänkebok upplyser.³ Ett par dagar senare kom Österby-målet upp inför riksrådet.

Det i Riksarkivet bevarade pergamentsbrevet — även här med den arkivaliskt betydelsefulla anteckningen »Från Afhulta efter

¹ G. Carlsson i HT 1911, s. 255.

² Vadstenadiariet 1489 ³¹/₇, ¹/₈ (SRS I: 1); Hist. Bibl. II (1876), s. 17.

³ Stockholms stads tänkeböcker 1483—1492, ed. G. Carlsson, h. 3 (1933), s. 389. Om rådsmöte ³¹/₁₀ 1489 se Hadorph, Biärköa Rätten (1687), s. 65.

Stamtavla XIII.

Släktgrenar av ätterna Ulf och Sparre.

(Jfr utförligare stamtavlor i F. U. Wrangel, Anteckningar om Rytterns socken, 1886, s. 99, samt J. E. Almquist, Strödda bidrag till familjerättens historia, 1932, s. 40.)

Staffan Ulfsson d. ä. (ulf), 1365—1390,
† 1393, begr. i Vadst. kl., ridd., riksr.

G. 1) m. X. Haraldsdotter (Gren).

Katarina Staffansdotter (ulf), g. m. Bengt
(Laurensson) Larsson (i bjälke).

Ingeborg Bengtsdotter (i bjälke), g. m. Lars (Laurens)
Sigge (Sparre), † 1473, väpn., riksr.

Sigge (Laurensson) Larsson (Sparre), (1442—1509),
väpn., riksr. Ärvde efter ridd. Staffan Ulfsson
d. y. Österby i Tumbo, men förlorade det 1489 till
Esbjörn Blåpannas arvingar (se Stamtavla XVI).
G. m. Kristina Månsdotter (Natt och Dag).

Lars Sigge (Sparre), till Sundby, riksmarsk,
† 1554.

(i 1:a giften)

Malin (Larsdotter) Sparre, f. 1528,
† 1597. G. 1) 1532 m. Hans Persson
(Forstenaslökten), som genom sin
moder Märta Pedersdotter (Knagh)
— se Stamtavla XVI — ärvde Österby
o. Vargarn.

(i 2:a giften)

Erik
(Larsson)
Sparre,
till Sundby,
riksråd,
kansler.

Barn, se Stamtavla XVII
(nedan s. 155).

2) m. Iliana Åkesdotter (båt).

Ulf Staffansson (ulf), 1405
— 1436, var † 1438, väpn.

Staffan Ulfsson d. y. (ulf),
1436—1477, † 1478, ridd.,
riksr., lagman i Västmanl.,
häradsh. i Västerrekarne.

G. 1) m. Birgitta Ottesdotter
(Peccatel), i hennes 2:a gifte,
som i sitt första gifte fått
Österby i morgongåva (av
ridd. Nils Gustafsson, se
Stamtavla VIII);

2) m. Sigröd Karlsdotter
(Bonde).

Iverus 1851 juni⁴ — är daterat d. 29 okt. 1489. Utfärdarna äro, utom riksföreståndaren, riddarna Nils Sture och Ivar Gren samt väpnarna Knut Posse, Kristiern Johansson (Vasa) och Bengt Rynning. Då dessa voro församlade i Gråbrödraklostret att förhandla riksens ärender, heter det, kom för oss välbördig man Peder Knagh och talade till ärlig och välbördig man herr Åke Jönsson (Svarte Skåning), riddare, såsom fullmäktig för Sigge (Laurensson) Larsson (Sparre)⁵ i Västergötland om fyra gods i Tumbo, nämligen Österby med två torp — Kärretorp (nuv. Tjærtorp) och Lybeck — gården Väsby och jord i Lövsta i samma socken. Att Sigge hade dessa gårdar som arv efter herr Staffan Ulfsson (ulf) ses av ett senare brev.⁶ Man observerar, att här ej längre är fråga

⁴ Jfr ovan s. 5 f.

⁵ Stamfader för de ännu levande ätterna Sparre.

⁶ Näml. det nedan i texten återopade brevet av 1°/₃ 1490. Sigge Larssons moder, Ingeborg Bengtsdotter (i bjälke), var kusin till herr Staffan Ulfsson (d. y.), i det att hennes mor, Katarina Staffansdotter (ulf) — g. m. Bengt Larsson (i bjälke) — var halvsyster till herr Staffans fader, väpnaren Ulf Staffansson. Att Bengt Larsson, såsom både K. H. Karlsson o. Annerstedt angiva i sina otr. ant., var g. m. Katarina Staffansdotter, framgår av brev 1415 ²/₄, SD nr 2063. Uppgiften i Elgenstier-

om Mälby, som ingått i sytningssgodset 1427, men väl om några av Esbjörns mindre gårdar i Tumbo jämte huvudgården Österby.

Herr Åke tillfrågades om brev eller annan bevisning å Sigge Larssons vägnar, men nödgades ge det betydelsefulla svaret, att Sigge haver där ingen brev uppå. Då lade Peder Knagh i rätten herr Erik Erikssons (Gyllenstierna) och doktor Claus Ryttings dom-brev från Karl Knutssons räfst 1454, som, heter det, löd på att Peder Knaghs framfarne arvlätare (»arffwe») igen unna samma gods. Tyvärr är pergamentet trasigt på en viktig punkt, men så mycket kan läsas, att brevet uppger, att Peder Knagh det [arvsanspråket] rätteligen ärvt haver efter sin hustru och... Förmodligen måste man supplera med ordet barn. I så fall skulle Märta Pedersdotter haft ännu ett barn, utom Erik Knagh. Ty om Märta dött och detta eljest obekanta barn överlevat och således ärvt hennes anspråk på Österby, men sedan själv dött, så har Peder Knagh tydligen genom bakarv personligen blivit delaktig i Blåpannaan-språken. Saken är likväl dunkel. Ty därest Anders Ruskas dotterdotter Margareta Gervinsdotter — Peder Knaghs svärmor — ännu levat, så har ju hon varit den närmaste arvingen. Att hon levat vid denna tid kan visserligen ej bevisas fullt klart, men väl att en Peder Erikssons hustru levat ännu 1491 — och man känner ingen annan hans hustru än Margareta.⁷

Hur det nu än förhåller sig rent juridiskt sett, så stadfäste rätten 1489 den dom, som herr Erik Eriksson och doktor Claus Ryting 1454 fällt, samt dömde sålunda Peder Knagh de omtvistade gårdarna till.

Denna gång ha Blåpannaarvingarna verkligt också i praktiken kommit i besittning av Österby m. m. i Tumbo, vilket ses av en ny rådsdom kort därefter, den 16 februari 1490.⁸ Då Sten Sture sistnämnda dag satt i rätten i gillesstugan i Skara i närvaro av värdig fader biskop Brynolf (Gerlaksson), herr Åke Jönsson (Svarte Skåning), lagman i Södermanland, Lindorm Björns-

n a s ättartavlor på adl. ätt. Sparre af Rossvik, tab. 2, att Bengt Larssons hustru (Sigge Larssons mormor) var »Margit» Klausdotter Dowt är således oriktig. Denna Märta Klausdotter var i stället g. m. Karl Larsson (brev ²⁵/₈ 1438, or. perg., RA), Bengt Larssons broder. — Om arvet efter herr Staffan Ulfsson hade stått strid, se F. U. W r a n g e l, Anteckningar om Rytterns socken (1886), s. 98 ff., o. J. E. A l m - q u i s t, Strödda bidrag till familjerättens historia (1932), s. 40 ff.

⁷ Se ovan s. 124.

⁸ Originalen synes vara förlorat. Skarabrevet ¹⁶/₃ 1490 finns i två avskrifter, dels i Lars Sparres kopiebook B 16, fol. 80 v (se härom nedan s. 159), dels i Ribb. kopiebook nr 4. Avskriften i B 16 har hoppat över Lindorm Björnssons namn (efter Åke Jönssons). Felet är rättat i F. Ö d b e r g s referat i Västergötl. Fornminnesförs Tid-skr., I, h. 4—5, s. 21, nr 62, som dock har oriktigt datum.

son (vinge), lagman i Västergötland, Nils Klausson (halvmåne), Svante Nilsson (Sture) och Karl Bengtsson (Vinstorpaätt), kom nämligen välbördig man Sigge Larsson (Sparre) som kärke

Fig. 26. Altarskåp i Tumbo kyrka. Svenskt arbete, 1400-talets sista årtionden^{8a} — således från den tid, då Blåpannaarvingarna återvunno Österby i Tumbo.

inför rätta. Hans käromål gällde den jord i Tumbo — d. v. s. Österby, Tjärtorp, Lybeck och Väsby — som han ärvt efter herr Staffan Ulfsson och som frändömts honom i Stockholm i rikens

^{8a} Benägen upplysning av fil. lic. E. L u n d m a r k. — Från Tumbo stammar även en mässhake från 1400-talets senare del (nu i Strängnäs museum), se Utställning av kyrklig textilkonst... 1929, Katalog, s. 84, nr 176.

råds närvaro. Rätten dömde, att Sigge skulle få kräva ersättning av sina medarvingar efter herr Staffan. Som vi redan förut antytt, fortsatte icke blott Sigge utan efter honom hans änka Kristina och son, Gustav Vasas riksmarsk, herr Lars Siggesson (Sparre), att vid upprepade tillfällen kräva denna ersättning — senast 1547.⁹ Utfärdade stämmingsbrev i denna sak tyckas dock alla ha förklingat ohörda.

I dombrevet febr. 1490, som blott är bevarat i avskrifter, finnes en uppgift, som vållat förvirring hos flera forskare. Där står nämligen i båda de bevarade avskrifterna, att de för Sigge förlorade gårdarna blivit tilldömda »Pär Erichsson [resp. Eriksson] Knagh Swär» efter Esbjörn Blåpanna. Uppgiften har föranlett forskare dels att tro, att Peder Eriksson burit namnet Knagh,¹⁰ dels att förväxla Peder Eriksson och Peder Knagh. Nu synes Peder Eriksson vara känd från ej mindre än 28 brev, utom 1490 års. I intet av dessa bär han namnet Knagh. Peder Knaghs fadersnamn åter, som angives i den latinska omskriften på hans sigill, var Jonsson.¹¹ I ett par brev nämnas båda samtidigt. Under sådana förhållanden kan uppgiften 1490 ej gärna tolkas som »Per Eriksson Knaghs» svärfader. Man torde i stället böra läsa: »Per Eriksson, Knaghs svärfader». Ehuru Peder Eriksson faktiskt ej nämnes i 1489 års brev, utan blott Knagh, så har väl den förre, såsom boende i Västerrek, genast fått Österby i värjo och detta kan man ha vetat i rådet. Eller också föreligger en förväxling av skrivaren 1490 och den åsyftade skulle i så fall vara ej Knaghs, utan Peder Erikssons styv-svärfader, Johan Jönsson, som nämnes i 1454 års av Knagh i rätten 1489 framlagda brev. Att Peder Eriksson eljest ibland uppträder som ekonomisk representant för Peder Knagh synes av ett brev 1490.¹²

Ehuru Österby återvunnits, dröjde det länge, innan det åter blev sätesgård. Blåpannaättlingarna voro nu vana att residera på Vargarn och förblevo där. Förmodligen har även den lille Erik Knagh uppfostrats hos morfadern, såsom senare skall visas.

*

Peder Knagh, som åtminstone för en tid ökat sitt värmlands-gods med det i modern tid såsom kavaljerernas Ekeby berömda

⁹ Jfr ovan s. 4, not 10.

¹⁰ Så både K. H. Karlsson o. Annerstedt. Från Karlssons ant. har felet övergått till registret (s. 531) i Styffe, Skandinavien, 3:e uppl.

¹¹ Se s. 151, fig. 30.

¹² Brev 12/6, 1490, avskr. i B 16, fol. 50 v—51, RA.

Rottneros,¹³ fick småningom fast fot även i Västmanland. Sin fogdetjänst har han haft kvar ännu 1497, ej blott i Värmland och Dal, som förut, utan även i Åkerbo härad.¹⁴ Som fogde omtalas han ej senare — hans herre hade ju då också mist ledningen av Sveriges rike. Ty 1497 var det vanskliga år, då Sten Sture slutligen tvangs att verkligen vika för konung Hans. Den 26 nov. nämnda år kröntes unionskonungen i Stockholms Storkyrka.¹⁵ Det är från herr Stens nu började förnedringstid — vilken som bekant räckte till 1501 — som man har den belysande anekdoten, att kung Hans velat avrätta honom men blivit avrättad av biskop Cort i Strängnäs med de uttrycksfulla orden: »Gamble her Sten är såsom ett ruttit ägg, ligger thet, så gör thet intet gagn, men slaes thet sönder, så lucter thet ilde.»¹⁶

Om Peder Knagh således ej mer var eller ens kunde vara herr Stens fogde, så hade han i stället redan tidigare fått en annan förtroendepost. Vi finna honom nämligen från åtminstone dec. 1493 som häradshövding i det västmanländska Åkerbo,¹⁷ där han 1497 även var fogde (se ovan). Han synes vid denna tid och framgent ha bott i Arboga. Men för att bli vald till häradshövding fordrades, såsom tidigare nämnts, att bo inom häradet. Att Peder Knagh blev valbar, torde ha sammanhängt med, att han ingått ett nytt gifte med *Mektild Andersdotter (stubbe)* från Valsta i Odensvi socken, just i Åkerbo härad.¹⁸ Innan vi skildra Peder Knaghs sista tid, skall därför en redogörelse lämnas för de fräslsläkter, med vilka han genom sitt nya gifte blev befryndad, vartill är så mycket mer skäl, som det blev dessa släkters ättlingar, som kommo att övertaga Blåpannaarvet.^{18a} Medan Blåpannaättlingarna nämligen inom kort utdoga, är det från Peder Knagh och hans andra hustru Mektild, som Forstenaätten på Valsta och Ribbingarnes Österby- och Vargarnsgrenar härstamma.

¹³ Brev Arboga 3/7, 1492, avskr. i Ribb. kopieb. nr 9. Knagh fick gården »til et rätt wedderköp», d. v. s. den försåldes med förbehåll om eventuellt återköp (benägen upplysning av prof. K. G. Westman, Uppsala).

¹⁴ Brevet är tr. (eft. or. på perg. i enskild ägo) av E. Noreen i Namn o. Bygd 1922, s. 96. Det är tidigare omnämnt hos Lignell, Beskr. öfv. grefskapet Dal, I (nytr. 1914), s. 184.

¹⁵ Styffe, Bidrag, 4, s. CCXXXII.

¹⁶ PHT 1904, s. 126.

¹⁷ I brev av Västerås 18/11 1493, or. perg., RA.

¹⁸ Se Erik Pedersson Ribbings stamtavla i E 175, s. 129, UUB. Jfr nedan s. 142, 153.

^{18a} En sådan redogörelse är även arkivaliskt klagörande.

XVII. Frälssläkterna från Yxta.

Peder Knaghs andra hustru Mektild Andersdotters släkt kan följas längst tillbaka på hennes mormöдерne. Det rör sig här om släkter från det sörmländska Yxta, nuv. Yxstaholm i Lilla Mellösa socken, Villåttinge härad. Dessa två frälssläkter på hennes möдерne äro emellertid icke mycket betydande. Endast för sammanhangets och klarhetens skull skall en helt kort översikt av dem lämnas.

Den Ribbingska kopiebokens äldsta brev rör Mektilds stamfader genom dubbla möderneled, väpnaren *Olof Håkansson i Yxta*. Hans vapen är okänt. Brevet är utfärdat på Slättamo ting den 2 dec. 1391¹ av häradshövdingen i Bråbo Johan Grimolfsson, som domfäster ett skifte mellan herr Nils i Risinge och Olof Håkansson. Skiftet var gjort med bifall av den berömde Nils Hermansson, biskop av Linköping, senare dyrkad som helgon.^{1a}

Olof Håkansson i Yxta är föga känd men levde ännu 1440.² Hans hustrus syster var Birgitta Magnusdotter, gift med frälsemannen Knut Somarsson. År 1480 hade Mektild Andersdotters föräldrar tvist med bl. a. riddaren Ivar Gren om arv efter denna Birgitta, deras gemensamma fränka.³

Med Olof Håkanssons dotter, vars dopnamn är okänt, gick Yxta till en ny släkt, hennes make väpnaren *Magnus Nilssons* ätt. Det har uppgivits, att denne Magnus i vapnet förde spets nedifrån (s. k. gere), varför han blivit räknad till ätten Gera.⁴ Uppgiften torde bero på misstag — Magnus' son för 1482 en tydlig *sparre* (se fig. 27) i sigillet.⁵ Magnus' familj är, liksom Olof Håkanssons, förhållandevis okänd. Han själv nämnes enligt K. H. Karlsson 1430 och 1446 samt var 1431 omgift med *Karin Ottedotter* av okänd släkt. I senare giftet voro tvenne döttrar, av vilka den ena var gift med den rätt bekante frälsemannen Palne Jönsson

¹ Ribb. kopiebok. nr 20.

^{1a} Jfr Sara Ekwall i HT 1934, s. 29—32.

² Olof Håkansson nämnes i brev av Strängnäs 12/3 1438 (or. perg., RA), två brev fr. Oppunda häradsting 7/5 1440 (båda or. perg., det ena i RA, det andra i UUB) o. brev av Strängnäs 20/8 1440, or. perg., RA.

³ L. F. Rääfs beskrivn. över Ydre, I (1856), nr 132.

⁴ Se Schlegel o. Klingenspor's ättartavlor, ätten Gera, tab. 2.

⁵ Väpnaren Nils Månssons sigill är fäst vid brev av Skiringe i Lilla Mellösa sn 21/5 1482 (or. perg., RA). Då Yxta ligger i samma socken är identifieringen säker. Förväxlingen av sparre med gere är lättförklarlig.

(ekeblad).⁶ Deras tre döttrar åter äktade trenne Gustav Vasas fogdar (se stamtavla XIV), som vi senare skola flyktigt möta i denna historia.⁷ Det är av socialhistoriskt intresse, att såsom här kunna konstatera dessa fogdars uppenbara frälsesläktförbindelser.

I sitt första gifte åter med Olof Håkanssons dotter hade Magnus Nilsson fyra barn. Sonen, väpnaren *Nils Magnusson (Månsson)* i *Yxta*, nämnes ännu 1505, då han på Nyköpings slott säljer jord till riddaren Sten Kristiernsson (Oxenstierna).⁸ Av de tre döttrarna, Nils' systrar, var *Birgitta Magnusdotter* gift med väpnaren *Anders Ragvaldsson (stubbe)* i *Valsta*; de blevo Mektilds

Fig. 27. Sigill för väpnaren NILS MÅNSSON i Yxta. Vapen: sparre.
Efter orig. vid perg.-brev, dat. Skiringe d. 21 maj 1482, RA.

föräldrar och Peder Knaghs svärföräldrar. Nils' och Birgittas systrar voro Cecilia, gift med väpnaren Ebbe Bengtsson (färla), och Ingrid, gift med väpnaren Nils Halfvarsson (svin). Det är alltjämt idel lågfrälse. Den ovan nämnda arvtvisten med riddaren Ivar Gren visar likväl, att en och annan förbindelse ledde över också till högfrälset.

Vi finna de fyra syskonen — Nils, Cecilia, Ingrid och Birgitta — samt de tre ingifta männen samlade i tvenne brev från 1456, båda utfärdade i Julita kloster. Det ena är från januari, bevarat i original i Uppsala universitetsbibliotek,⁹ det andra från

⁶ Brev av Växjö 17/1 1489, or. perg., UUB. Jfr HT 1890, s. 22, o. PHT 1931, s. 145.

⁷ Se nedan s. 158 och där anf. brev.

⁸ Nils Månssons brev 18/1 1505, or. perg., UUB. Om herr Sten se ovan s. 126 f.

⁹ Dat. 18/1, or. perg.

Stamtavla XIV.

Frälsläkterna från Yxta, Södermanland.

(Vapen: den äldres okänt, den yngres: sparre.)

Olof Håkansson, i Yxta, Lilla Mällösa sn, 1391—1440, väpn. G. m. X. Magnusdotter (vars syster Birgitta var g. m. Knut Somarson).

X. Olofsdotter g. m. Magnus (Niklisson) Nilsson (sparre), omg. m. Karin Ottesdotter i Yxta, 1430—1446, väpn. 1448—1489

Nils (Magnusson) Månsson (sparre), i Yxta, 1456, 1482, 1505, väpn. Efter honom gick Yxta t. hans syster Birgittas dotterdotter Märta Pedersdotter (Knagh), se Stamt. XV, XVI.	Birgitta Magnusdotter, 1456—1481, g. m. Anders Ragvaldsson (stubbé), i Valsta, 1456—1488, † trol. före 1493, väpn., häradsh. i Åkerbo hd, se Stamt. XV.	Cecilia Magnusdotter, 1456, g. m. Ebbe Bengtsson (färila), 1437—1456, väpn.	Ingrid Magnusdotter, 1456, g. m. Nils Halfvaarsson (svin), 1456.	Fohanna Magnusdotter, g. m. Larsson (Laurens-son; bo-märke), 1489.	X. Magnusdotter, g. m. Erik Larsson (Laurens-son; bo-märke), 1489.
Barn, se Stamtavla XV.			Karin Palnedotter, 1540—1542, g. m. Bengt Eriksson Skrivare, 1540—61, fogde.	Fohanna Palnedotter, 1542, g. m. Nils Henriksson, 1527—42, fogde.	Ingeborg Palnedotter, 1542, g. m. Sven Frijs, 1526—71, fogde.

februari. Det förra gäller försäljning av viss från morfadern Olof Håkansson ärvd jord. Den förste av utfärdarna, Nils Magnusson, beder väpnaren Klaus Plata besegla å hans vägnar. Detta har hos K. H. Karlsson lett till misstaget, att Klaus' vapen med två vingar tagits för Nils Magnussons. Då det därjämte även överförts på Nils' syster Birgitta, har detta fel på ett ställe övergått också i de nya ättartavlorna.¹⁰

Februaribrevet 1456 från Julita är bevarat i avskrift i Ribbingska kopieboken.¹¹ Det rör syskonens skifte efter deras fader Magnus Nilsson och morfader Olof av jord i Södermanland, Närke och Värmland. Av dessa deras arvlätare synes Magnus ha dött senast 1448, ty i Ribbingska kopieboken ingår ett brev, som vittnar om vad hans andra hustru Karin Ottesdotter som änka fick taga med sig från Yxta.¹²

¹⁰ Se nedan s. 156.

¹¹ Dat. 24/2, efter förlorat or. på perg. (Ribb. kopiebok nr 19).

¹² Brev av Yxta 28/3 1448, efter förlorat or. på perg. (Ribb. kopieb. nr 10).

Om Mektild Andersdotters mödernesläkter endast erbjuda ringa av intresse, så är motsatsen fallet med hennes fader, Anders Ragvaldsson, och hans familj.

XVIII. Väpnaren Anders Ragvaldsson på Valsta och hans familj.

1. Släkten.

Anders Ragvaldsson (stubbe) på Valsta (sigill se fig. 28) är icke okänd i den historiska litteraturen och figurerar i de politiska striderna, ehuru just ej på särskilt lysande sätt. Om hans släkt har mycken villrådighet rått och särdeles besynnerliga kombinationer gjorts. Erik Pedersson Ribbing trodde 1621, att Anders var bror till Ingrid Ragvaldsdotter, Esbjörns systerdotter.¹ Hans teori har Annerstedt i ett okritiskt ögonblick anammat och även K. H. Karlsson har en gång låtit förleda sig därav. I själva verket tillhörde Ingrid och Anders vitt skilda generationer och ha ej haft ett spår med varandra att göra.² Men deras familjers efterlämnade handlingar ha från båda hållen samlats hos Blåpannarvingarna och därvid har tydligen endast likheten i deras fadersnamn givit upphov till den omtalade, oriktiga släktteorien. Sandbergsska samlingen i Kammararkivet åter innehåller i ämnet en stamtavla (över den s. k. Vålungesläkten), som är, för att använda ett benzelianskt uttryck, »fabulosissimus». Anders Ragvaldsson har där inordnats mellan uppgifter om äldre och yngre generationer, vilka skulle på det högsta förvänat honom själv.³

Går man den godshistoriska analysens och den arkivaliska bevisningens säkrare stigar, torde det emellertid icke vara omöjligt att nå ett åtminstone med mycken sannolikhet riktigt resultat rörande Anders Ragvaldssons härstamning.

Det finnes ett skiftesbrev från Valsta 1498 mellan två av Anders' barn, nämligen väpnaren Johan Andersson och hans syster Mektild, Peder Knaghs maka, och beseglat av bådass broder, prästen herr Bengt (Andersson) i Linde.⁴ Johan lämnar arvejord i Valsta till systern, som ger honom lika mycken jord i Grisnäs i

¹ Anförda stamtavla i E 175, s. 129, UUB. Jfr ovan s. 4, not 9.

² Ingrid var ju född senast omkr. 1372 — Anders dog på 1490-talet.

³ Sandb. saml. FF 12.739. — Om 1500-talets lättvindiga sätt att göra upp genealogier se H. R o s m a n, Rasmus Ludvigsson som genealog (1897).

⁴ Johan Anderssons brev, Valsta $\frac{1}{2}$ 1498, VHAA.

Stamtavla XV.

Stubbeätten från Valsta, Västmanland.

Ragvald Ragvaldsson, t. Grisnäs i Björskogs sn, Västmn., 1427.

Anders Ragvaldsson (stubbe), i Valsta, Odensvi sn, Västmn., 1456—1488, † trol. före 1493; deltog i upproren 1465 o. 1470, väpn., häradsh. i Åkerbo hd, verksam också i Arboga, fick 1481 jämte sin hustru delaktighetsbrev i Johanniterklostret i Eskilstuna. Var 1456 g. m. *Birgitta Magnusdotter (sparre)*, från Yxta, (se *Stamtavla XIV*), 1456—1481.

X. Ragvaldsdotter g. m. Nils.

Johan Andersson, i Valsta, bytte 1498 jord i Valsta mot jord i Grisnäs med sin syster *Mektild*.

Bengt Andersson, 1470—1514, i Valsta, präst i Arboga 1470, kyrkoherde i Linde 1498, i Odensvi 1503.

Mektild Andersdotter, 1498. G. (trol. före 1493) m. *Peder (Jons-son) Knagh*, 1484—1499, i hans 2:a gifte (som i sitt 1:a var g. m. *Bläpannaättlingen Märta Pedersdotter*, se *Stamt. XII*), väpn., fogde, häradsh. i Åkerbo, se vidare *Stamt. XVI*.

Mickel Nilsson (fyrfota djur), 1498—1519, väpn., häradsh. i Åkers hd, tvistade 1514 med *Bengt Andersson* om arvejorden i Valsta.

Barn, se *Stamtavla XVI* (nedan s. 153).

Björskogs socken, Västmanland. Söker man efter tidigare ägare av t. ex. detta Grisnäs, så återfinner man det i ett Eriks av Pomerners brev, utfärdat i Köpenhamn i juli 1427.⁵ Kung Erik ger där *Ragvald Ragvaldsson* frälse på hans gård Grisnäs (i Björskogs socken m. m. i dåv. Köpings län), som mestadels varit frälse, men kommit under skatt, då Ragvalds moder flyttade till köpstad. Uppgiften är redan socialt intressant, belysande ståndscirkulationen mellan frälse och borgerskap. Men i den forskningsfråga, som här bragts på tal, är brevets baksida viktigast. Där står nämligen anteckningen: »Från Afhulta efter Iverus 1851 Juni».⁶ Den välkända proveniensuppgiften, som vi redan träffat på så många Österbybrev⁷ ger alltså här ett vittnesbörd. Därtill kommer att initialen N i tvenne olika numreringar, en med gammal hand och en med nyare, likaså på baksidan, slående överensstämma med samma bokstäver på baksidan av t. ex. kungarna Magnus' och Håkans skulde- och pantebrev till Esbjörn 1372,⁸ som ju utan tvekan

⁵ Or. perg., 3—8 juli 1427, RA. — En godshistorisk analys bakåt i tiden underlättas ofta, om man begagnar Svenska Ortnamnarkivet, Uppsala, vars excerpter ju ange de brev, ur vilka ortnamnet hämtats. Ej sällan får man därvid även personuppgifter och kan i varje fall underlätta den personhistoriska forskning, som knyter sig till ett visst gods, genom att söka sig fram till tidigare brev om gården i fråga.

⁶ Därefter, med E. Hildebrands hand: »Fr. K. B. 1880.»

⁷ Se ovan s. 5.

⁸ Se ovan s. 28, fig. 7.

hört till det Ribbingska Österbyarkivet. Under sådana förhållanden synes man vara fullt berättigad anse, att även 1427 års brev stammar från Österby, d. v. s. från *Anders Ragvaldssons ättlingar*. Att det rör en hans förfader förefaller då så mycket troligare. Den 1427 nämnde frälsemannen heter Ragvald — både detta dopnamn, tid och godsinnhav göra honom antaglig som Anders Ragvaldssons verkliga fader. Uppgiften 1851 om brevets härstamning från Iverus' Afhulta och vad som nämnts om nummeringen på brevets baksida styrker i hög grad detta antagande. Det är ett slående bevis på, hur en arkivalisk anteckning från t. o. m. så sen tid som 1800-talets mitt kan på värdefullt och klargörande sätt komma till användning vid belysningen av ett 1400-talsproblem.^{8a} Det är också en påminnelse om, att den rent kronologiska ordning, som i våra offentliga arkiv och urkundssamlingar vanligen tillämpas på medeltidsarkivalier, borde så mycket som möjligt kompletteras genom att proveniensuppgifter lämnas i förteckningar, register och avtryck. För forskaren äro dylika, nu alltför ofta alldeles försummade uppgifter av ofantligt, ibland avgörande värde.

2. *Anders Ragvaldsson i upproret 1465 samt kriget och upproret 1469—1470.*

Vi ha i tidigare sammanhang nämnt den upprorsrörelse i jan. 1465, genom vilken konung Karl Knutsson för andra gången fördrevs från sitt rike.⁹ När de segrande prelaterna, ärkebiskop Jöns Bengtsson (Oxenstierna) och riksföreståndaren biskop Kettil Karlsson (Vasa), samt rådet i anslutning härtill läto sin nåds solsken skina över talrika anhängare och vänner, blev *Anders Ragvaldsson*, som var en av dessa, icke lottlös. Han förlänades med det västmanländska Åkerbo, där hans i varje fall senare

^{8a} Medan en del av Österbyarkivet vandrat t. offentliga samlingar via J. Fr. Iverus, har en annan del kommit i Vitt.-akad:s ägo genom förmedling av en J. F. M., som satt sin ägarsignatur på baksidan av resp. brev. Denne J. F. M. — säkerl. identisk med herdaminnesförf. J. F. Muncktell — har haft brev, vilkas förekomst i Ribbingska kopieboken visa proveniensens, näml. av 1423 ²³/₄ (Ribb. kop.-bok. nr 3; or. i monter i Statens Hist. museum; tr. av H. Hildebrand i handb. Statens Hist. Museum . . ., 1873, s. 124 f.), 1437 ³¹/₂ (nr 11), 1451 ³¹/₈ (nr 2), 1457 ⁹/₇ (nr 12) o. 1542 ²⁹/₇ (nr 7). Trol. ha även följ. brev med ägarsign. J. F. M. i Vitt.-akad:s ägo tidigare funnits på Österby: a) 1394 före ⁹/₈ (rör. jord i Möklinta sn, Västm.; citeras av Muncktell i herdaminnet); b) 1429 ²⁸/₇ rör. östra gården i Valstå [en Magnus Jonsson i Valsta nämnes — sål. kanske en frände till Anders Ragvaldsson]; c) 1498 ²/₈, se ovan s. 141, not 4.

⁹ Se ovan s. 102.

kända sätesgård Valsta i Odensvi var belägen.¹⁰ Emellertid synes Anders tidigt ha varit verksam även i det närbelägna Arboga,¹¹ och stadens tänkebok ger om honom flera intressanta upplysningar.

Då Karl Knutsson 1467 åter kommit till makten i Sverige, fick han likvisst icke njuta den i frid och ro till sin död. I febr. 1469 ryckte konung Kristiern in med trupper i Västergötland och den 28 mars stod slag vid Harljunga, nuv. Herrljunga, varvid danskarna synas ha fått övertaget.¹² Prof. Gottfrid Carlsson har benäget tillåtit mig att i hans excerpter ur Arboga tänke-

Fig. 28. Sigill för väpnaren och häradshövdingen i Åkerbo ANDERS RAGVALDSSON i Valsta. Vapen: stubbe. Omskrift: & ander& raual&eo.
Efter orig. vid perg.-brev, dat. Västerås d. 14 okt. 1482, RA.

bok hämta bl. a. några uppgifter, som röra dessa strider, i vilka Anders Ragvaldsson tydligen deltagit på svenska sidan. »Tre borgare vitnade», heter det den 2 april 1470,¹³ »ath then tidh slagit var i Vestergötzlandh nw eth aar sidan mellom konungh Kristiern och her Ywar» — alltså kung Karls svärson Ivar Axels-

¹⁰ Anders nämnes tidigast 1456, se ovan s. 139 f. Ärkebiskop Jöns', biskop Kettils o. rådets förläningsbrev, Sthlm 3/4, 1465, or. perg., RA. Brevet har, enl. anteckning på baksidan, givits till Riksarkivet 1860 av registratören Fr. R. Lorichs. Denne var ägare av Valsta i Odensvi — brevet har således tydligen ej medtagits från Valsta av Ribbingarne, utan väl kvarblivit där till modern tid. Om förlänningen 1465 se vidare Styffe, Bidrag, 3, s. clxxv, o. Forssell, Sveriges inre hist., I: 1, s. 13. Förlänningen gavs på Anders Ragvaldssons lifstid.

¹¹ Arbogabrev 1461, se Palmskiöldska saml. 287, s. 297—300, UUB. Även Olof Varg nämnes här.

¹² Styffe, Bidrag, 3, s. ccix; K. Fabricius, En nordisk lensmands liv i det 15de århundrede (HT 1904), s. 231.

¹³ Arboga tänkebok, fol. 103.

son (Tott)¹⁴ — »tha kom Anders Raulsons dreng Niels ohindradh vth af slagit medh een Andersa hest.» Ännu ett vittnesmål av tre borgare vid samma tillfälle visar, att en annan Anders' dräng Matts kom en dag gångande hem och blev hos smeden tillspord, hur han skildes från Anders. Matts hade då omtalat, att han, efter att ha skilts från Anders, hade kommit till herr Nils Sture och herr Sten samt varit vittne till, hur »hustru Birgitta Andersa hustru» — Birgitta Magnusdotter av Yxtasläkten — kom till herr Nils och »kraffde atir sit goz hon misth hade». Drängen for då till »prestin i Arbogha», vilken, som det följande utvisar, måste vara Anders och Birgittas son, herr Bengt (Andersson), senare kyrkoherde i Linde.^{14a} Vittnena fortsätta referatet av drängens berättelse med hur drängen dramatiskt skildrar, att prästen låg på sängen med armborst och drängen sade: »Vp prestir och faa mik Anders Raulsons harnisk.» Då kastade prästen »nokot af harnisk» på golvet och sade sig ej hava mera. Men drängen hotade och svor, varpå prästen »bar fram alt saman» och drängen tog det och for av gården. Drängen hade sedan tagit fram en dalapil och sagt: »han skal iak säta i hans hiärta» — väl alltså i Anders Ragvaldssons — »oc andra twa medh oc medh lizlo til koma ath iak skal göra hans gardh swa slättan som hans akra gärdhe».

De tre borgarnas vittnesmål, som ger en levande tidsbild, belyser även Anders' politiska ställning. Hans drängs övergång till herr Nils Sture och herr Sten, konung Karls trogna, samt hustrun Birgitta Magnusdotters jordatvist med herr Nils belysa det förhållandet, att vi inom kort finna Anders Ragvaldsson bland upprorsmännen, nu liksom 1465.

*

Resningen mot kung Karl leddes av Erik Karlsson (Vasa) och bröt ut d. 13 okt. 1469.¹⁵ Under densamma var Anders Ragvaldsson, för att tala med Styffe, en verksam hantlangare, jämte bl. a. bröderna Olof och Gödeka Varg.¹⁶ Det finnes över Anders' och hans stallbröders bedrifter i denna fejd en särdeles talande beskrivning i en klagoskrift av riddaren Gregers Bengts-

¹⁴ Jfr Fabricius, a. a.

^{14a} Uppgiften om hustruns dopnamn o. sonens yrke visa identiteten av Anders Ragvaldsson på Valsta o. tänkebokens A. R. Jfr även not 11 och s. 146 samt not 22.

¹⁵ Styffe, Bidrag, 3, s. ccxxii.

¹⁶ A. a., s. clxxv, ccxxiii.

son (2 snedbjälkar),¹⁷ som förtjänar att här citeras efter det av Styffe tryckta brevet.¹⁸ »Desse voro i min gård Övernäs, liggandes i Västerreken», heter det, »för att röva och stjäla, som är först Ulf Stok, Olof Varg, Anders Ragvaldsson, Nils Karlsson på Sela och Sante i Torpa socken och hans granne Olof i Lukamora. Det är allt fränder och de ägde litet gott själve. Därmed hoppas mig till Gud, att fandan skall taga dem alla i sänder, ty det skall Gud veta, att jag förbröt mig aldrig ett ord mot dem eller mot någon dandeman i riket... Detta efterskrivna gods togo de av min gård, som är 80 oxar, 80 får, 60 svin, 20 gäss, 8 ston, 9 hästar och fålar, 6 läster malt, mjöl och råg, 9 kistor fulla med kläder och dukar, 50 djurhorn. Sedan ristè de bolstren upp och läto fjädrarna flyga kring hela gården och förde bolstren bort som tjuvar, 4 'byssor' togo de med och 24 grytor, item 2 bryggepannor, 8 bonader, 60 hyenden, 8 bänkdynor, sedan allt bohag, så att där icke blev en ugn hel eller en spik kvar i gården. Framdeles i min gård i Hammarby i Hagunda härad togo de 20 pund mjöl, en läst råg, en läst malt, en halv läst salt, ett skeppund humle, sedan bryggepannor och kopparkar, så att där blev icke en ugn hel. Item nu åter i vinter var Anders Ragvaldsson åter i min gård Benhammar desslikes, som bor i Åkerbo härad, och är bevisligt, att min bonad och en krona hänger i hans stuga. Ty flyr jag till Guds och min herre konungens nåd och till vänner och fränder, att mig måtte vederfaras så mycket som rätt var av en tocken tjuvahop», o. s. v.

Beskrivningen lämnar ju i drastisk tydlighet intet övrigt att önska. Att Anders Ragvaldsson, som bor i Åkerbo och som står med herr Gregers bonad och krona i sin stuga, är Valstaväpnaren, är av namn och Ortsbestämning alldeles tydligt.

3. Anders Ragvaldsson efter upproret 1470.

Erik Karlssons uppror blev emellertid ganska snabbt kuvat, i det att Nils Sture slog honom vid »Ophöga färja», d. v. s. Uppbo i Stora Skedevi socken (Kopparb.).¹⁹ I själva verket hade ej heller Anders Ragvaldsson undgått förtret genom de lössläppta och sjudande lidelserna i tiden. Under upproret spelades en roll även av mycket löst folk och rövande skogsstrykare. Arboga tänkebok 1470 visar nu Anders Ragvaldsson i juli, några månader efter upproret, såsom tydligen välbetrodd och själv högst

¹⁷ Om denne jfr ovan s. 122.

¹⁸ Bidrag, 3, s. 292 ff., jfr *ibid.*, s. ccxxvii, not 1.

¹⁹ Bidrag, 3, s. ccxxvii.

förorättad medborgare.²⁰ Tolv borgare, heter det, voro tillnämnde att sitta en rätt om Hemming Bräm och en annan karl, som Anders Ragvaldsson ihjålslog. Då stod förenämnde Anders Ragvaldsson för rätten och klagade på de, som döde vare, och så på den tredje, som för rätten stod, Lars Ragvaldsson (Larens Raulson), att de och deras medföljare togo honom tjugo oxar ifrån. Eftersom Anders Ragvaldsson stod fulleliga till om klagomålen om sina oxar och väl är vitterligt, heter det, att de — d. v. s. strykarna — hade gått i skogen, rövat och dräpigt, då fällde dessa tolv dem som rånsmän. Framdeles, fortsätter tänkeboken, stod upp Hans Jönsson, herr Stens fogde, och klagade på dem, att de hade härjat sitt eget fosterland och fört avogan sköld mot sin rätta konung och sin rätta herre, vilket dessa tolv kunde ej värja dem där för sådan gärning.

Månaden efter, i augusti 1470, är f. d. upprorsmakaren Anders Ragvaldsson alldeles otvetydigt statsmaktens representant i ett liknande mål.²¹ Tisdag efter Bartholomei, säges det, stod Anders Ragvaldsson inne för rätten och talade till Lasse Guth, Peder Olofsson och Lasse Ålänning på herrskapsens vägnar och sade, att de hade blivit i skogen, rövat och skinnat och härjat sitt eget fosterland, vilket de ock tillstodo. Dömdes av de tolv, fortsätter tänkeboken, efter det att de voro »sina gerningh bekende», då fällde de tolv dem: och hade där med förverkat sitt liv »äpther ty lagen gaffwo».

De anförda exemplen visa oss frälsemannen Anders Ragvaldsson till Valsta verksam också som borgare i Arboga. 1472 köper han uttryckligen en gård där.²² Vi skola sedan finna även hans svärson Peder Knagh i liknande ställning.

Liksom Anders' bravader som upprorsman 1470 icke hindrade honom att redan samma år tydligen åter vara en aktad medborgare i det Sverige, som efter kung Karls fränfälle i maj styrdes av herr Sten samt att t. o. m. själv företråda statsmakten, så har det ej heller hindrat hans val till rättvisans väktare såsom häradshövding i Åkerbo, där hans sätesgård låg. År 1482 och 1484 är han i varje fall häradshövding där.²³

²⁰ Tänkeboken ¹⁰/₇ 1470, fol. 104 v.

²¹ Tänkeboken ²⁸/₈ 1470, fol. 105. Jfr G. Bergström, Arboga krönika, I, s. 48.

²² Tänkeboken ⁴/₇ 1472, fol. 121 v. A. R. kallas här direkt »velboren man»; jfr not 14^a ovan.

²³ I Västerås ³⁰/₄ 1479 (or. perg., RA) säljer väpnaren Anders Ragvaldsson i Valsta med sin hustrus, Birgitta Magnusdotters, samtycke jord i Malma sn, Åkerbo hd, till biskop Lydeke i Västerås. I brev av Västerås ¹⁴/₁₀ 1482 (or. perg., RA) och Öklitta ⁸/₁₁ 1484 (or. perg., RA) är Anders häradshövding i Åkerbo.

För eftervärlden verkar det något av ödets ironi, att av de två brev, som den Ribbingska kopieboken förvarar ur Anders' eget arkiv, är det ena ett av johanniterpriorn i Eskilstuna, decretorum baccalaureus *Olaus Johannis* — en av gamle priorn Jakobs efterträdare²⁴ — år 1481 utfärdat delaktighetsbrev för Anders och hans hustru Birgitta Magnusdotter.²⁵ Det innehåller nämligen särdeles rikliga försäkringar om syndaförlåtelse av olika slag. Det är icke utan, att man föreställer sig, att Anders Ragvaldsson på Valsta verkligen varit i tämligen starkt behov därav.

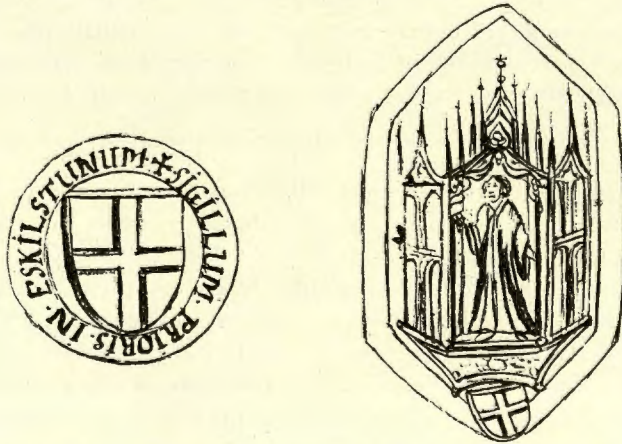

Fig. 29. Sigill för decretorum baccalaureus OLOF JOHANSSON (OLAUS JOHANNIS), prior i johanniterklostret i Eskilstuna, samt för konventet därstädes vid delaktighetsbrev för väpnaren Anders Ragvaldsson (stubbe) och hans hustru Birgitta Magnusdotter (sparre), utställt i klostret d. 23 nov. 1481.

Efter bläckteckningar i Ribbingska kopieboken vid nr 24.

Å andra sidan — det var en hård tid. Den holländske historikern J. Huizinga har i sitt lysande arbete »Ur medeltidens höst» (sv. övers. 1927) givit en levande bild av senmedeltidens människor och deras värld, en tavla med många drag, som påminna om dåtidens Sverige, blott att livet där var vildare och kargare. Huizinga betonar bl. a., i hur hög grad hos medeltidsmänniskorna egenskaper som våldsamhet, råhet och grymhet på oförmedlat sätt förenades med innerlig och gripande fromhet. An-

²⁴ Om Jakob se ovan s. 41, 47, 50.

²⁵ Brev ²²/₁₁ 1481, Ribb. kopieb. nr 24. Priorns o. konventets sigill se ovan fig. 29. Jfr sigilluppgift i J. Bureus' Sumlen (Nyare bidr. t. kändedom om de sv. landsmälen, Bih. I: 2, 1883), s. 207, o. sigillbild m. enkelt kors i H. Hildebrand, Sveriges medeltid, II, s. 216, fig. 28. Herr Olof var prior redan 1463 (Bidr. t. Söderm:s äldre kult.-hist., VII, s. 135, not 65). I brev ²¹/₃ 1443 (or. perg., RA) talas om herr Jon, korsbroder i Eskilstuna. Om johanniterna se ovan s. 41, not 20.

ders Ragvaldsson och hans värld giva ganska typiska exempel i samma stil. Det ena året är Anders en våldsamt och hänsynslös partigångare, det andra får han delaktighetsbrev av Eskilstuna-klostret — vid ett tillfälle dräper han egenhändigt skogsstrykare, vid andra sitter han själv som rättens handhavare i domarsätet.

Huizinga skildrar även i kapitlet »Livets starka färger», hur bilderna av senmedeltida liv växla från de höga och mäktiga herrarnas glans och ståt samt kyrkoprocessionernas festivitas till eländiga förhållanden, primitiv ångest och skräck, ångslande onda tecken samt tjuvars, horkarlars, dråpsmäns och upprorsmakares aldrig sinande gång till galgen eller svärdet under folkets nyfikenhet, uppbyggelse, förfäran och gråt. Ett studium av det dåtida Sverige erbjuder samma scener och samma känsloliv, såsom t. ex. just Arboga tänkebok levande visar.²⁶ De i Anders Ragvaldssons historia anförda detaljerna om rövarbanden i skogarna kring staden ge en vink om, vilka påfrestningar denna tids människor hade att uthärda. Och hans Arboga har givetvis icke varit bättre än samma stad under det slutande 1500-talet, då man har en skildring av, hur ulvarna komma över stadsbron, rappandes hundar och svin, samt hyla vid borgarnas husknut.²⁷ Men därtill kom så ofta örlig, uppror och pestilens. I mycket har denna senmedeltida värld, ej minst hos oss, varat långt in i den period, som skol- och handböckerna kalla »nya tiden».

Ett exempel i Anders Ragvaldssons historia på de ständigt växlande förhållandena är också, att Anders småningom tydligen fått samarbeta med sin och sin hustrus forne antagonist, riddaren Nils Sture, den blivande riksföreståndaren Svante Nilssons fader. I okt. 1484 sitta herr Nils och Anders, jämte bl. a. Abraham Kristiernsson (Leijonhufvud), samman i rätten i Arboga. I liknande situation finna vi herr Nils och Anders i febr. 1488.²⁸ I 1490-talets urkunder spåra vi i fråga om Anders endast arvstransaktionen efter honom på Valsta febr. 1498. Troligen var han död redan 1493.²⁹

²⁶ Se G. Bergström, Arboga krönika, I; jfr även N. Beckman, Studier i utgivna fornsvenska handskrifter (1917; SFSS, h. 151), s. 82—94.

²⁷ Otr. ant. av kyrkoherden Ericus Andreae († 1609) i Säby och Nicolaus Erici Byringius († 1666) — i UUB — avskrivna på föranstaltande av prof. Nils Ahnlund och nu tillhöriga Personhistoriska Samfundet, som livligt skulle önska sig ha medel att kunna utge dessa kulturhistoriskt ytterst värdefulla dokument, som samtidigt giva mängder av personalia.

²⁸ Arboga tänkebok ⁸/₁₀ 1484, fol. 228, o. ²⁹/₂ 1488, fol. 267 v.

²⁹ Då Anders' måg Peder Knagh är häradshövding i Åkerbo redan 1493 (se ovan s. 137), torde man väl därav kunna sluta, att svärfadern då är död. Om arvstransaktionen 1498 se ovan s. 141 f.

Om Valsta hade Anders' son, prästen herr Bengt Andersson tvist med sin kusin, häradshövdingen i Åkers härad, väpnaren *Mickel Nilsson (fyrfota djur)*, Anders systerson, år 1514.⁸⁰ Mickel påstod, att han ej fått ut moderns systerdel i Valsta. Rätten med riksföreståndaren Sten Sture d. y. i spetsen dömde emellertid gården till herr Bengt och hans systerbarn. Vid denna tid voro således både Johan Andersson och Mektild Andersdotter döda. Kvar levde Mektilds dotter med Peder Knagh.

XIX. Peder Knaghs och Peder Erikssons sista tid. Knaghs barn. Blåpannaättlingarna utdö och arvet går i sidoled.

Änklingen Peder Knagh ingifte i Valstaätten har tydligt tillfört honom en gynnad ställning i Åkerbo härad. Vi ha redan nämnt, att han från 1493 omtalas som häradshövding där.¹ Detta ämbete hade ju Anders Ragvaldsson förut innehaft, Knagh har väl således blivit vald efter svärfadern — ett nytt belägg på, vad som redan flera gånger framhållits angående häradshövdingetjänsternas ärftlighet hos frälset.

I dubbel måtto finna vi Peder Knagh taga upp svärfaderns ställning. Ty liksom denne blir även han en betrodd man bland borgarna i Arboga. Och Peder Knagh har, såsom Anders Ragvaldsson före honom, haft tomt i staden. Han köper en sådan för 5 pund koppar våren 1491, enligt vad Arboga tänkebok uppger.² Hösten 1494 ger även den stockholmska tänkeboken upplysningar om Peder med ett ganska kostligt bidrag till historien om familjen Knaghs garderob.³ Å Peders vägnar kom Bengt Bengtsson och talade på 14 mark, som framlidne Sten Persson var honom skyldig. »Tha sama tijdh», heter det, »vorth hanom til schattat eth hatta bandh aff sølff fletath, ... ok kapa spennen ... ther medh wort Bennct Benctsson fornøgder medh ena litla grønne kapa» för sina 14 mark på Knaghs vägnar. Sina värmländska

⁸⁰ Riksföreståndaren Sten Sture d. y:s brev, Viby $\frac{9}{1}$ 1514, or. perg., RA.

¹ Se ovan. Knagh nämnes som häradshövding i Åkerbo även i t. ex. Johan Månssons (Natt och Dag) brev av Arboga $\frac{26}{8}$ 1496 (Dipl. Norv. 16, s. 357, nr 323).

² Arboga tänkebok $\frac{27}{4}$ 1491, fol. 292 v; en annan tomtrransaktion, som rör Peder Knagh, nämnes ibid. $\frac{26}{1}$ 1495, fol. 319 (prof. G. Carlssons excerpter). Uppgifter om Knaghs verksamhet i Arboga finnas även hos Bergström, a. a., men synas ej alltid vara fullt exakta.

³ Stockholms stads tänkeböcker 1492—1500, utg. gm Joh. A. x. Almquist (1930), s. 187 f. (notisen hör till $\frac{18}{6}$ 1494).

affärer har Peder Knagh alltjämt ej lämnat ur sikte. Ett brev av jan. 1495 visar, att han då t. o. m. köpte ny jord i Grums härad, och i nov. s. å. köpte han jord i Jösse härad.⁴

Att Peder Knagh i Arboga mer än en gång var bisittare i rätten, betygas av stadens tänkebok. Han var det t. ex., då ärlig och renlives man broder Jöns, gardian i Arboga kloster, i maj 1494 sålde en smedjetomt i staden,⁵ likaså s. å., då prebendaten i Helgeandskyrkan herr Jon nödgades tillstå, att de ord han talat borgmästaren Jon Bonde till, dem hade han sagt i vredesmod.⁶

Fig. 30. Sigill för Sten Sture d. ä:s fogde, väpnaren och häradshövdingen i Åkerbo
PEDER JONSSON KNAGH. Vapen: kvist. Omskrift: 8 þetti ionson.
Efter orig. vid perg.-brev, dat. Arboga d. 21 dec. 1492, RA.

I urkunder nämnes Peder Knagh mer än en gång tillsammans med väpnaren Jöns Ivarsson (liljeörn) till Svansholm och hans son väpnaren Jöns Jönsson (mansben).⁴ Den förre hade, som vi minnas, varit med Peders på första bröllop på Vargarn 1484.⁷ Sista året Peder nämnes som levande är 1499. Han har då bl. a.

⁴ Väpnaren Jöns Jönssons (Jöns Ivarssons son) brev av Arboga ²⁰/₁ 1495 (Dipl. Norv. 16, s. 347, nr 317). Denne Jöns Jönsson förde ej faderns vapen (jfr ovan s. 131) utan ett mansben. Gården (Trossnäs) räntade 11 pund smör och 13 spikelaxa. — Väpnaren Nils Ottessons (fågel) brev av Stockholm ²¹/₁₁ 1495, or. perg., Ericssbergs arkiv (nr 60; fotostatkopior i RA); jorden låg i Arvika sn. Enl. K. H. Karlsson var Nils Ottesson son av riksrådet Otte Torbjörnsson.

⁵ Tänkeboken ⁵/₈ 1494, fol. 313.

⁶ Ibid. ³/₇ 1494, fol. 314 v; jfr Bergström, a. a., I, s. 67 (med felaktigt år). Knagh omtalas även ¹⁵/₁₂ 1496 (tänkeb. fol. 333), likaså ⁹/₈ 1497 (tänkeb. fol. 337; rör. en tomtaffär med abboten i Julita).

⁷ Se ovan s. 131.

haft affärer med den kände stockholmsborgaren och frälseman-
nen Mattias Lydke.⁸ År 1503 omtalas Peder Knagh i Arboga
tänkebok som död, då hans svåger herr Bengt Andersson i Odens-
vi betalar gäld för honom.⁹

*

Häradshövdingen *Peder Eriksson* i Vargarn överlevde sin
svärson Peder Knagh och måste blivit förhållandevis gammal, ef-
tersom man kan följa honom i diplomerna ända från 1474.¹⁰ När
den stridbare herr electus i Linköping — den utvalde biskopen
Hemming Gadh — hösten 1506 var hövitsman och belägringschef
i Kalmar samt intagit staden, tillskrev han härom riksföreståndar-
en, som då var herr Svante Nilsson (Sture). Denne i sin tur
utfärdade till en del av frälset en cirkulärskrivelse, kallande frälse-
männen att hålla sig beredda att följa honom till Kalmar. Därvid
nämnes bland sörmlandsadressaterna även Peder Eriksson i Var-
garn.¹¹ Ännu 1510 har han levat, sedan försvinner också han ur
urkunderna.¹²

*

⁸ Stockholms stads tänkeböcker 1492—1500, utg. gm J o h. A. x. A l m q u i s t (1930), s. 438, notis ¹⁷/₆ 1499: P. K. kvitterar Mattias Lydke för 5 lödiga mark silver, som Peder lämnat Mattias' förra hustru Kristina och som hon hade lånat ut till Ja-
kob guldsmed. Mattias Lydke fick sköldebrev ²¹/₃ 1483 — tr. hos S. [L a g e r] B r i n g, Saml. af Åtskill. handl., del 3 (1758), s. 216 f. — alltså några månader före Peder Knagh. Den sistnämnde omtalas även i Västerås ¹⁴/₆ 1499 (Dipl. Dalekarl., I, nr 173) och Vadstena ²¹/₁₀ s. å. (or. perg., RA).

⁹ Arboga tänkebok ²⁰/₃ 1503 fol. 367 v. »Her Benkt i Onswij» var väl således nu kyrkoherde i sin hemsocken, efter att tidigare ha varit präst i Arboga och i Linde. Peder Knagh nämnes även i Arboga tänkebok ²⁷/₃ s. å., fol. (368, överstruket, och) 368 v.

¹⁰ Han omtalas bl. a. i brev 1493 (Styffe, Bidrag, 4, s. cxxvi, not 2 till föreg. sida) o., som häradsh. i Västerrek, Tumboås 1494 (eft. ¹/₅, or. perg., RA) o. 1495 (eft. ⁷/₆, or. perg., Bergshammarsaml., RA), Kjulaås 1498 (före ²⁴/₆, or. perg., RA). I brev av priorn Michael och (dominikaner)konventet i Strängnäs av ²⁶/₃ 1505 (or. perg., RA) nämnes, att biskop Mattias Gregersson (Lillie) övertagit Kasta i Vadsbro sn, som väpnaren Klaus Filipsson (trana) på Mälsåker testamenterat, men som Peder Eriksson i Vargarn länge förhållit klostret. Detta var Katarina Nilsdotters (Esbjörn Blåpannas maka) gamla arvegård. Klostret måtte i alla fall ej kommit i besittning av gården, ty den återfinnes 1542 hos Peder Knaghs svärson, riksrådet Peder Hansson (Forstenaslåkt), se nedan s. 158. Uppgiften 1505 visar, att Klaus Filipsson torde varit Katarinas frände. Klaus dog ²⁸/₁₀ 1503 (ant. av Karlsson samt av E. Hildebrand i ant.-bok hos bibliotekarien fil. lic. fru Anna Hildebrand, Sthlm).

¹¹ Herr Svantes skrivelse ¹⁵/₁₁ 1506 tr. i HSH, del 20, s. 49—52. Jfr Styffe, Bidrag, 5, s. lxxxii f., o. G. Carlsson, Hemming Gadh (1915), s. 133 f., 140, 148, 152, 154.

¹² Peder Eriksson i Vargarn säljer Råvelsta ⁷/₁₁ 1508, till riddaren Sten Tureson (Bielke) sin gamla sätesgård Tibble, Balingsta sn, och en annan gård där. Kanske har köpet återgått, ty i Uppsala omkr. ⁷/₂ (om dysatingen) 1510 (or. perg., RA) erkänner sig Peder Eriksson i Tibble ha för 20 år sedan sålt till Uppsala domkyrka jord i Vallby i Hagunda (se ovan s. 123, not 9). Transaktionerna nämnas hos Styffe, Skandinavien, s. 359, not 1. Att Peder vid denna tid skulle bebott Tibble, som Styffe

Stamtavla XVI.

Frälseläkten Knagh.

(Vapen: en kvist med tre löv på, ett fält brunt, det andra grönt, och en kvist med tre löv på hjälmen, enligt sköldebrevet för Peder Knagh 1483.)

Fon, trol. i Värmland.

Peder (Fonsson) Knagh, 1484—1499, väpn., Sten Sture d. äs fogde i Värmland, på Dal och i Åkerbo hd, häradsh. i Åkerbo, Västm., Fick riksföreståndarens o. rådets öppna brev på sköld och hjälm 1483. Återvann Österby åt Blåpannaarvingarna 1489.

G. 1) 1484 på Vargarn m. *Märta Pedersdotter* (Tibble-Vargarnsätten, se Stamtavla XII), som var † 1488. Hennes mormors mor var systerdotter till Esbjörn Blåpanna.

2) (trol. före 1493) m. *Mektild Andersdotter (stubble)*, se Stamtavla XV, fr. Valsta i Odensvi, Åkerbo hd (vars moders släkt var fr. Yxta, se Stamt. XIV).

Erik Knagh, i Vargarn, (1502 (Barn, el. 1503) 1508—1516, väpn., † före häradsh. i Västerrekarne. Har 1489?) utom Vargarn ägt också Österby.

Märta Pedersdotter (Knagh), (Barn, † levde ännu 1560. Arvde fr. tidigt?) mödernet Valsta o. Yxta, fr. halvbrodern Erik Knagh Vargarn o. Österby. G. (före 1538) m. *Peder Hansson (Forstensläkten)*, i Valsta, 1521—omkr. 1545, väpn., riksråd (jfr Stamt. XVII).

Barn, se Stamtavla XVII.

Peder Erikssons dotterson *Erik Knagh* — Peder Knaghs son i första giftet med Märta Pedersdotter — har förmodligen åtminstone tidvis uppfostrats hos morfadern. I varje fall sitter Erik Knagh själv på Vargarn som sätesgård 1514.¹³ Dessförinnan träffa vi honom i ett diplom i beröring även med sin styvmoders släkt. I en urkund, utställd i Arboga okt. 1508,¹⁴ erkänner nämligen Erik Knagh sig hava uppburit av beskedlig man herr Bengt Andersson så mycket lödigt silver, som dennes syster, Eriks styvmoder, honom antvadar. Brevet är av mycken vikt för klargörande av Peder Knaghs giften och hans barns filiation.¹⁵ Bland

säger, är säkert oriktigt; han själv kallar sig ju också »i Vargarn» i brevet 1508 och var sedan länge bosatt i Västerrek, där han var häradshövding. Ortsbestämningen i 1510 års brev får uppfattas som ett angivande av äganderätt, ej bofasthet.

¹³ Erik Knaghs i Vargarn, häradshövding i Västerrek, dombrev 1514, avskr. i B 16, fol. 263 v, RA.

¹⁴ Erik Knaghs brev 7/10 1508, or. perg., UUB. Han är väl den Erik Knagh, som synes redan i Sten Kristiernssons (Oxenstierna) morgongåvobrev i Ny Västervik till Pernille Nielsdatter (2 sparrar). Detta brev är feldaterat till 1500 (vilken oriktiga uppgift *Elgenstiernas* ättartavlor upptagit). Det härrör trol. från 1502 el. 1503, se *Styffe*, Bidrag, 4, s. ccxxxviii, not 8; jfr KHÅ 1919 s. 345.

¹⁵ Ty härav ses klart, att Erik var son i Peder Knaghs första gifte (med Märta Pedersdotter) samt att Peder Knaghs andra hustru var herr Bengts syster. Sistnämnda faktum visar, att Erik Ribbings uppgift 1621 därom på (den eljest delvis mycket oriktiga) stamtavlan i E 175, s. 129, UUB, är fullt korrekt (jfr ovan s. 141 och nedan not 19).

de dyrbarheter, som Erik Knagh nu mottager äro vissa, som tydligen äro alldeles identiska med dem, vilka hans fader 1488 hade antvardat åt Eriks morfader Peder Eriksson.¹⁶ Brevet uppräknar t. ex. ett silverbälte, ett halsband, guldringar o. s. v. Erik gör herr Bengt ledig och fri för allt eftertal, heter det, av mig eller av »mino[m] syskon» för det jag uppburit haver. Det ser således ut, som om Erik vid denna tid haft flera syskon eller troligare halvsyskon, ehuru vi blott känna namnet på en, hans halvsyster Märta, om vilken mera nedan.

Då Erik Knagh 1514 skriver sig i Vargarn är han samtidigt häradshövding i Västerrekarne,¹⁷ i sin tur fullföljande traditionerna från sin mormors morfar, den gamle Anders Ruska. År 1516 försvinner emellertid även Erik Knaghs namn ur bevarade handlingar.¹⁸ Han är den siste kände ättlingen av Esbjörn Blåpannas släkt. Erik synes ej ha varit gift eller i varje fall ej efterlämnat barn. Vid hans död kommer därför den avgörande punkten i hela Blåpannaarvets historia. Ty detta går nu genom sidoarv över till hans halvsyster *Märta Pedersdotter (Knagh)*, Peder Knaghs dotter i andra giftet med Mektild Andersdotter (stubble). Nya, med Esbjörn Blåpanna icke blodsbefryndade släkter övertaga nu de gamla Rekarnegårdarna Vargarn och Österby.

XX. Blåpanna- och Valstaarvet hos Forstena-släkten och ätten Ribbing.

1. Riksrådet Peder Hansson på Valsta och hans släktgren.

Blåpannaättlingarnas historia är slut. Men *arvet* går vidare. Endast en kortare översikt av dess fortsatta öden inom andra

¹⁶ Se ovan s. 131 f.

¹⁷ Se ovan not 13. Erik Knagh kallas också häradshövding i Västerrek i ett brev av Tumboås ²²/₁ 1514, or. perg., Berghammarsaml., RA.

¹⁸ N. G. Djurklo u uppper i anteckn. i interfolierat ex. av Schlegel o. Kling-spors ättartavlor, Riddarhuset, att E. K. var häradshövding i Västerrek 1514—16.

¹⁹ Då såväl Österby som Vargarn återfinnas hos hennes ättlingar med riksrådet Peder Hansson, är saken klar. Ättartavlornas oriktiga uppgift om Peders maka — vilken angives som dotter (i st. f. dotterdotter) till Anders Ragvaldsson på Valsta (se ovan s. 142, 153) — gjorde det länge för forskningen fullständigt obegripligt, hur familjen Knaghs gårdar och handlingar kunde återfinnas hos Forstena-släkten och Ribbingarne. En sammanställning av Erik Knaghs i detta fall viktiga brev 1508 och Erik Ribbings stamtavla 1621 (se ovan not 15) med ett Peder Hanssons brev 1542 (se nedan s. 158), där hans maka kallas Märta *Persdotter*, visar sammanhanget och klarlägger därmed helt Blåpannaarvets övergång från Esbjörns systems siste ättling Erik Knagh till dennes halvsysters ättlingar.

Stamtavla XVII.

Gren av Forstena-släkten.

(Vapen: sparre över blad.)

Hans Svensson, 1488—1507, väpn., häradsh. i Kåkind,
sed. Vartofta, slutl. Gudhems hd, Västergötland.

Peder Hansson d. ä., 1521—omkr. 1545, i Valsta (Odensvi hd, Västmn.), som han fick genom gifte, väpn., riksråd 1523—1526, häradsh. i Snevringe hd, 1537 i Åkerbo hd, Västmn. G. (före 1538) m. *Märta Pedersdotter (Knagh)*, som levde ännu 1560. Efter sin halvbror Erik Knagh (vars mormors mormor var systerdotter till Esbjörn Blåpanna) ärvde hon Vargarn o. Österby, från sin faders släkt Valsta samt efter sin morbror Yxta (jfr Stamt. XIV, XV o. XVI).

Hans Persson, t. Valsta o. Yxta, stupade vid Axtorna 1565, hövitsman. G. 1552 m. *Malin (Larsdotter) Sparre* (1528—1597), i hennes 1:a gifte. Hennes farfar Sigge Larsson (Sparre) förlorade 1489 Österby till Blåpannaarvingarna (se Peder Knagh, Stamt. XVI).

Erik Persson,
t. Österby,
1569, 1573,
begr. i Tumbo
kyrka.

Nils Persson,
t. Vargarn.
1562, 1565.

Per Hansson d. y., t. Valsta, Vargarn o. Österby, levde ännu 1606, ståthåll. på Nyslott. Erhöll 1588 Blåpannaarkivalier på Sundby hos sin morbror riksrådet Erik Sparre (se Stamt. XIII).

G. 1) m. *Brita Johansdotter (Bååt)*

2) m. *Ingeborg Jakobsdotter (Rosengren)*

Anna Persdotter, t. Vargarn, Österby o. (efter system) Valsta, † 1648.
G. 1606 m. *Erik Pedersson Ribbing* (1577—1623), kammarjunkare (se Stamt. XVIII).

Märta Persdotter, t. Valsta, † före 1627, begr. i Odensvi kyrka. G. 1) 1604 m. *Erik Claesson (Bielkenstierna)*, † 1612, ståthåll., 2) 1619 m. *Johan Yxkull*, begr. 1653, överste.

Barn, se Stamtavla XVIII.

fräslätkter skall här tillfogas för att komplettera de arkivaliska uppgifterna i början av denna undersökning.

Som Erik Knaghs halvsyster och Anders Ragvaldssons dotterdotter var *Märta Pedersdotter (Knagh)* intet dåligt parti på det dåtida svenska frälsets äktenskapsmarknad. Efter halvbrodern ärvde hon Blåpannagårdarna, Vargarn och Österby. Från moderns familj fick hon, väl närmast efter sin morbror, prästen herr Bengt Andersson, Valsta sätesgård i Odensvi. Efter mormoderns bror slutligen, väpnaren Nils Månsson (sparre), erhöll hon Yxta i Lilla Mellösa socken, det nuvarande Yxtaholm.

Den make Märta Pedersdotter fick var själv av lågfrälse börd från Västergötland: *Peder Hansson d. ä.* av *Forstenasläkten* (sparre över blad). Men han blev tidigt riksråd och den godsrikedom han erhöll med sin maka, har utan tvivel bidragit till att befästa hans och hans släktgrens tydliga övergång till högfrälset.

Gustav Vasas blivande rådsherre träffas första gången i en situation, som just icke förebådar hans senare bana. Peder Svart

berättar i sin krönika, att när Gustav Vasa under striderna försommaren 1521 lagt sig i försåt för ärkebiskopen Gustaf Trolle, då denne drog från Uppsala, så sökte en av den förres män att sticka ärkebiskopen med sin glaven. Denna träffade emellertid i stället i sidan på den man, som red närmast ärkebiskopen — det var Peder Hansson i Valsta.¹

Vi veta ej med säkerhet, om Peder Hansson redan vid denna tid var gift med Märta Pedersdotter. Har han icke varit det ännu, så är Peder Svarts uppgift behäftad med en anakronism i så måtto, att Valsta — Anders Ragvaldssons gamla gård — ju först tillföll Peder genom giftet. Det är tydligt, att Märta Pedersdotter mest känt sig knuten till sin egen släkt. Ty ingen av Blåpannagårdarna utan moderneättens Valsta blev hennes och Peder Hanssons sätesgård.

Efter episoden vid ärkebiskop Gustafs sida synes Peder Hansson, om man får lita på Peder Svart, en tid ha varit i Sören Norrbys tjänst.² Men sedan Gustav Vasa hyllats som riksföreståndare i Vadstena, heter det att många av de svenska frälsemännen i Sören Norrbys omgivning lämnade honom i olika omgångar och övergingo till Gustav Vasa. Bland dessa nämner Peder Svart också Peder Hansson.² I varje fall var den senare sommaren 1522 en av Gustav Vasas befälhavare vid belägringen av Kalmar³ och vid Strängnärsriksdagen 1523 intogs Peder Hansson i rådet. Han nämnes ännu 1529 bland rikets råd vid en annan riksdag i Strängnäs men omtalas 1531 bland adeln »utan råds».⁴

Häradshövdingeämbetet i Åkerbo, som innehafts av Peder Hanssons svärfader, Peder Knagh, och svärmoders fader, Anders Ragvaldsson, tillföll också honom själv, senast i juni 1537⁵ — ett nytt exempel på, vad som förut sagts om dylika tjänsters ärftlighet.

I Ribbingska huvudmannarkivet utgör Peder Hanssons arkiv den äldsta nu i original bevarade delen. Här ligga sålunda ej mindre än 16 kungabrev till honom, från tiden 1526—1543.⁶

¹ Peder Swart, Konung Gustaf I:s Krönika, utg. av N. Edén (1912), s. 34.

² A. a., s. 41.

³ A. a., s. 63.

⁴ Se E. Hildebrands rådslängd i Svenska riksdagsakter I: 2 (1888), s. 833.

⁵ Elgenstiernas ättartavlor, del 2, Forstena-släkten, tab. 3. Peder nämnes 1532 som häradshövding i Snevringe hd (a. a.). Om felaktigheten på tab. 3 i avseende på Peders gifte se ovan s. 154, not 19. Vapenbeteckningen för Birgitta Magnusdotter är också oriktig (stvä vingar — skall vara: sparrar, se ovan s. 140).

⁶ Alla kungabreven på papper.

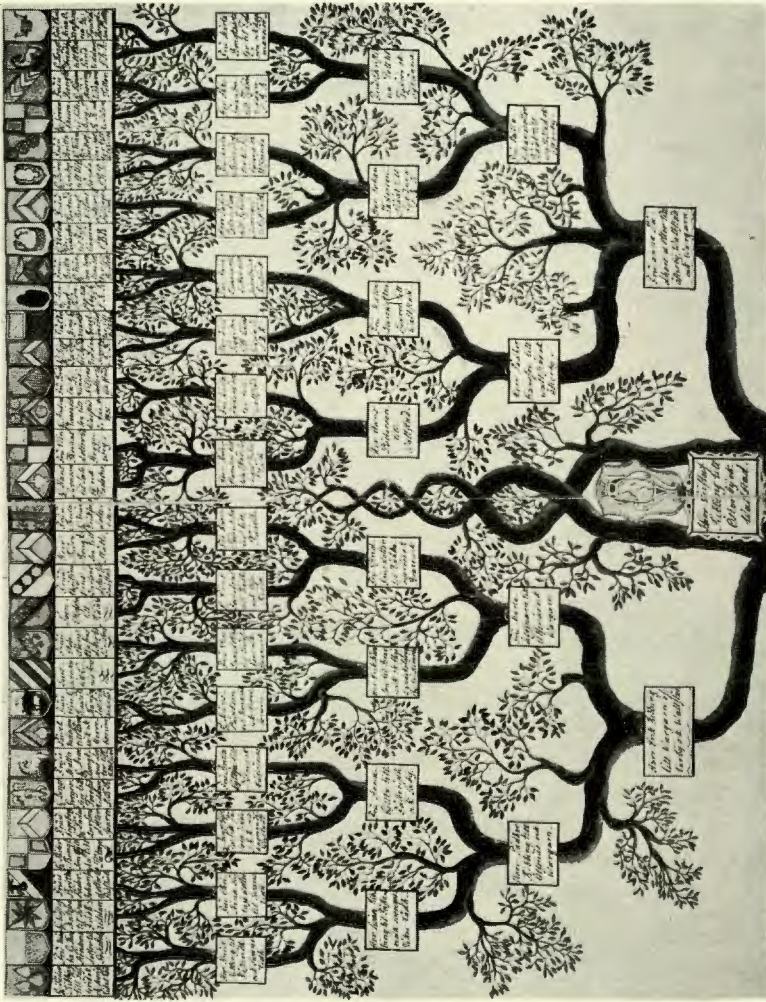

Fig. 31. Antavla (delvis felaktig) för landshövdingen GUSTAF ERIKSSON RUBBING (f. 1613, † 1693), till Osterby och Valsta. Akvarell- och bläckteckning från 1700-talet i Ribbingska huvudmannarkivet.

Bland dessa brev finnas även flera, som icke äro intagna i konung Gustaf den förstes registratur och som således hava ett särskilt intresse. Som exempel på dylika kunna nämnas brev av Stockholms slott d. 5 april 1532 med kallelse till ett herremöte vid Valborgsmässotid i huvudstaden samt kungens bjudningsbrev av 20 jan. 1538 till Peder Hansson och hans hustru — som nu för första gången nämnes jämte honom (dock utan namn) — att närvara vid dopet av en konungens son d. 10 febr., görandes dig glad med oss och flere gode vänner, såsom det heter. Den unge prinsen var den blivande Johan III.

Ett dombrev, utfärdat å Arboga rådstuga d. 4 febr. 1540⁷ av Lars Siggesson (Sparre), Holger Karlsson (Gera), Knut Andersson (Lillie), Kristoffer Andersson (Röd), Jon Olsson (Gyllenhorn) och Nils Krumme visar, att Peder Hansson varit i tvist med kungens fogde Bengt Skrivare. Denne var, som vi tidigare visat, gift med Karin Palnedotter (ekeblad), vars moder Johanna Magnusdotter var halvsyster till Birgitta, Anders Ragvaldssons i Valsta maka.⁸ Tvisten gällde jord, som tillhört de båda halvsysstrarnas fader, väpnaren Magnus Nilsson i Yxta.

I Ribbingska kopieboken finnes även ett förlikningsbrev från Köping d. 29 juli 1542, vars original likaledes är bevarat (i Riksarkivet). Det rör en transaktion med Bengt Skrivare och hans hustru samt hennes systrar och svågrar, fogdarna Sven Frijs och Nils Henriksson.⁹ I ingressen nämner Peder Hansson sin maka vid namn: Märta Persdotter. Uppgiften är av vikt, ty härigenom bevisas, att hon är Peder Knaghs dotter — icke Anders Ragvaldssons, vilken felaktiga uppgift redan på 1700-talet var gängse.¹⁰ I brevet 1542 lämna Peder och Märta sina nämnda fränder bl. a. gården Kasta i Vadsbro — det är Katarina Nilsdotters gamla, under 1400-talet så omstridda gård, som tydligen med Blåpannarvet kommit i Peders händer.¹¹

En rad vittnesbörd om Peder Hanssons verksamhet kunna

⁷ Orig. på papper, Ribb. huvudmannarkivet.

⁸ Se ovan s. 140.

⁹ Om fogdarna Bengt Eriksson Skrivare, Nils Henriksson och Sven Frijs se Joh. A. x. Almqvist, Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630, särskilt del 4 (1922—23), s. 23, 174 o. 224. Rörande Bengt Skrivare se även PHT 1931, s. 145 f. Sven Frijs synes ha varit frälseman (Almqvist, a. a., del 2, 1919, s. 228, not 4). Om Vasafogdarnes sociala ställning se a. a., del 1 (1917), s. 113 ff. — I Ribb. kop.-bok. utgör brevet 1542 nr 7.

¹⁰ Jfr ovan s. 154, not 19, samt not 5 ovan. Att uppgiften var gängse på 1700-talet ses av antavla för landshövdingen Gustaf Eriksson Ribbing, avbildad ovan s. 157, fig. 31.

¹¹ Om Kasta jfr ovan s. 152, not 10.

naturligtvis framdragas redan ur Gustav Vasas registratur, men vi kunna icke här ingå därpå. Peder dog omkr. 1545.

Vad Märta Pedersdotter (Knagh) beträffar, så spåra vi henne ännu långt senare. I Ribbingska huvudmannarkivet ligger nämligen i original på papper konung Erik XIV:s kvittens av Arboga d. 23 aug. 1560 till »hustru Merete på Walsta» för det silver hon lämnat konungen såsom gåva till hans »engelske reese» — den tillärnade friarfärden till drottning Elisabeth.

*

Med Peder Hanssons och Märta söners tid börja åter de gamla Blåpannagodsens att bli sätesgårdar. Medan den äldste, hövitsmannen *Hans Persson*, som stupade vid Axtorna 1565, skriver sig till Valsta och Yxta, upptages *Erik Persson* 1569 och 1573 som boende på Österby samt *Nils Persson* på Vargarn 1562 och 1565. Erik begrovs i Tumbo kyrka.¹²

Denna ättegren av Forstenasläkten fortsattes endast av Hans Persson, som äktade *Malin Sparre*, riksmarsken Lars Siggessons dotter och den berömda Erik Sparres syster.¹³ Det var en förbindelse med Blåpannaarvingarnas motpart från processen om Österby 1489, då riksmarskens fader förlorade målet.¹⁴ Denna förbindelse har också satt arkivaliska spår. Ty här ha vi förklaringen till, att Ribbingska kopieboken kan innehålla även avskrift av dombrevet 1490, utställt till Blåpannaarvingarnas motpart.¹⁵ Förhållandet kan direkt klarläggas. Ty brevet är även avskrivet i en av Lars Eriksson Sparres kopieböcker, nämligen B 16 i Riksarkivet. Och där står (fol. 80 v) under avskriften: »Dätta hufwudbref haf[ve]r Pär Hanson på Walstadh bekommet på Sundeby den 18 Sept. Ao: 1588.» Hans Perssons av Forstenasläkten och Malin Sparres son, *Per Hansson d. y.*, ståthållare på Nyslott och nämnd som levande ännu 1606, har således intresserat sig för arkivalier rörande Blåpannaprocesserna och hos sin morbroder riksrådet Erik Sparre 1588 bekommit originalet till

¹² Elgenstiernas ättartavlor, Forstena-släkten, tab. 3. Där har satts frågetecken framför Nils Perssons namn. Utan tvivel står han dock med full rätt här, eftersom han skriver sig till Vargarn. Att han satt där också 1565 ses av Hist. Handl., del 13: 1 (1884), s. 189. Ättartavlornas uppgift på Forstena-släkten, tab. 4, om »Malin Sparre, till Vargarn», är endast i så måtto riktig, att Malin besatt gården som änkesäte (se J. A. Almqvist, Frälsegodsens i Sverige under storhetstiden, II: 2, 1935, s. 689).

¹³ Om Malin jfr not 12 ovan. Hon blev omg. m. ståthåll. Erik Jönsson (Lillie). Deras gravsten i Kimstad kyrka är avbildad i »Vapen och dräkter», tillägn. R. Cederström (1926), plansch 11.

¹⁴ Se ovan s. 4, 133 ff. (stamtavla s. 133).

¹⁵ Se ovan s. 134, not 8.

Stamtavla XVIII.

Grenar av ätten Ribbing.

(Vapen: tre sjöblad.)

Sven (Nilsson) Sture (spets nedifrån), † 1424, ridd. Brukade — genom överenskommelse med Esbjörn Blåpanna (se Stamt. II) — gårdar i Vartofta hd, Västerg., som tillhörde Esbjörns hustru Katarina Nilsdotter (Mörbyätten, Stamt. I) som arv.

Katarina Svendsdotter (Sture), g. före ^{23/11} 1424 m. *Bo Stensson (Natt och Dag)*, 1408—1469, ridd., riksråd. Processade från 1426 med Esbjörn Blåpanna om gårdarna (se ovan) i Vartofta hd.

Peder Ribbing,
1427—1474,
väpn., häradsh.
i Mark, Västerg.

g. m.

Märta Bosdotter (Natt och Dag).

Nils (Bosson) Sture, 1426—1494, ridd., riksråd. Hade jordatvist m. Birgitta Magnusdotter (sparre) g. m. Anders Ragvaldsson (stubbe) i Valsta, (jfr Stamt. XIV o. XV); beseglade 1483 skuldebrevet för Peder Knagh (se Stamt. XVI); satt i rådsdomstolen 1489, som tilldömde Blåpannaarvingarna Österby.

Knut Ribbing, till Svanserid, 1481—1507, väpn., häradsh. i Mark. G. m. *Kerstin Gustafsdotter (stjärna)*.

Svante Nilsson (Sture), † 1512, ridd., riksförest.

Sven Ribbing, till Fästered, Västerg., † 1577, mönstringsherre. G. m. *Anna Gylta*.

Sten (Svantesson) Sture d. y., † 1520, ridd., riksförest.

Bengt, Peder Ribbing, Seved, Erik, Bo,
riksr. (1544—1604), riksr. riksr. riksr.
ståth. i Vadskattstena. mäst.

(i 1. g.)
Lindorm Ribbing,
† 1627.
Riksråd.

(i 2. g.)

Erik Pedersson (Ribbing)
(1577—1623), kammarrjunkare. Fick gm gifte Blåpannagodsen Österby o. Vargarn. Tvistade 1621 m. Jesper Andersson Cruus om Katarina Nilsdotters (g. m. Esbjörn Blåpanna) arvegårdar (jfr Stamt. XI). G. 1606 m. *Anna Persdotter (Forstenaslükten)*, som även ärvde Valsta, † 1648 (vars farfars mor ärvde Blåpannagårdarna efter sin halvbror Erik Knagh, den siste Blåpannaättlingen; se Stamt. XVII).

(i 2. g.)

Christoffer Ribbing
(1583—1655),
ståthåll.

Friherrl. ätt. *Ribbing af Zernava*, utdöd.

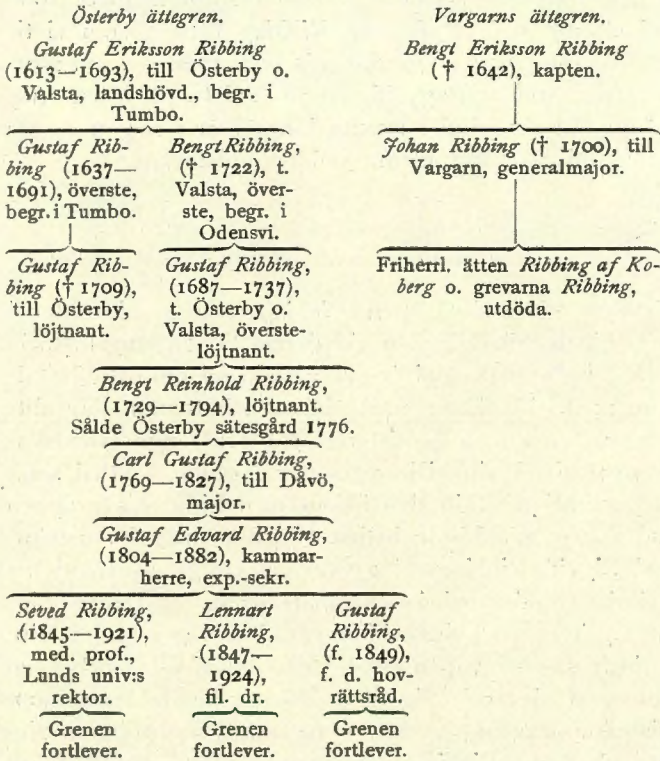
Ulfsnäs ättgren (Ribbing),
som fortlever.

Se nästa sida.

dombrevet 1490. Han har enligt en annan anteckning i samma volym några dagar förut, d. 15 sept. 1588, även fått till skänks Esbjörn Blåpannas salubrev till herr Nils Gustafsson, daterat

Stamtavla XVIII. (Forts.)

(Erik Pedersson Ribbing.)

Österby 1430, på jord i Hällby, Torshälla socken.¹⁶ Det är tydligt, att Per Hansson från sitt eget arkiv känt väl till Esbjörn Blåpannas namn och intresserat sig för dokument, som på något sätt rörde honom.

Per Hansson d. y. hade i olika giften två döttrar. Den yngre, Märta, som fick Valsta, äktade först ståthållaren Erik Claesson (Bielkenstierna), sedan — 1612 — översten Johan Yxkull (Yxel), begr. år 1653, en osympatisk och av hennes fränder starkt miss-

¹⁶ Jfr ovan s. 80. — Om Per Hansson d. y. se bl. G. Rudbeck i Sv. Exlibris Tidskr., II (1912), s. 3 f., o. A. Sjögren ibid. IV (1914), s. 1—3 (vapenbild fig. 2, s. 3). Per var 1581—82 o. 1585—86 fogde i Arboga — Peder Knaghs gamla befattning. I Calendaria Caroli IX (utg. av A. Lewenhaupt. 1903) nämnes Per ²¹/₇, 1586 (s. 48). Genom sitt 1:a gifte var Per 1596 tomtägare i Strängnäs. Denna gård ärvdes av dottern Anna o. Erik Ribbing och 1649 omtalas den som »Ribbingkska trädgården» i Strängnäs (se G. Löw, Anteckningar om Strängnäs stad o. Strängnäs stift i äldre tid, I, 1925, s. 15).

tänkt person.¹⁷ Hon synes ej ha haft barn, vadan Valsta sedan gick till hennes äldre halvsysster, *Anna Persdotter*, som då redan fått Österby och Vargarn. Genom Anna Persdotters gifte 1606 med kammarjunkaren *Erik Pedersson Ribbing* fördes, som vi tidigare antytt, Blåpannaarvet — gårdar och arkivalier — samt motsvarande arv efter Anders Ragvaldsson på Valsta till ätten *Ribbing*, i vars ägo Österby skulle stanna längre än i någon av de släkters, som vi tidigare lärt känna i denna historia.

2. Ätten Ribbing och Österby.

Den märkliga frälsesläkt, ätten *Ribbing*, som nu inträder i Blåpannaarvets hävder, hade redan vid denna tid en lång historia bakom sig. Dess äldre genealogi är svårutredd, såsom ofta är fallet i fråga om medeltidssläkter med fixerat släktnamn, där alltså icke fadersnamnen kunna ge sitt utslag beträffande frändskapens art, då man söker särskilja personer i olika släktled samt inom samma generation. Till den äldsta medeltida släktgruppen Ribbing, känd från 1295, hörde heliga Birgittas måg hövitsmannen i Halland Sigvid Ribbing — »rövaren» enligt svärmoderns mindre älskvärda terminologi i uppenbarelserna.¹⁸ Denne Sigvids familj utdog även på kvinnosidan 1412.¹⁹ Några andra Ribbingar, som förde samma vapen — de *tre sjöbladen* — och även buro släktnamnen Peder och Sigvid äro också kända från 1300-talet. Till sistnämnda grupp synes kunna anknytas bröderna *Peder, Lindorm* och *Knut Ribbing*, som spåras 1390—1402 och av vilka Lindorm var riddare medan Knut och Peder efter varandra voro häradshövdingar i Marks härad, Västergötland.²⁰

Detta häradshövdingeämbete i Mark är den fasta punkten i ättens historia under 1400-talet och blir inom Ribbingiska släkten ett av de mest typiska exemplen i det medeltida Sverige på en

¹⁷ Riksrådet Lindorm Ribbings brev (orig. på papper, Ribb. huvudmannark.), Vadstena ^{19/12} 1625, till sin svägerska fru Anna Persdotter (Forstenasläkt), Erik Ribbings maka. Yxkull ville få sin hustru, »fru Märta på Walsta», att bebreva honom med alla sina gods efter sin död i fem års tid samt sökte genom hot erhålla fru Annas samtycke. Om han finge sin vilja igenom och Märta sen hastigt avlede, »så wore der mycket att dhömma om», skriver Lindorm. Fru Anna kallas i detta brev »Siöblad»; se härom mitt meddelande om »Forstenasläkten och Siöbladsnamnet» i PHT 1930, s. 208 f. Lindorm Ribbing var riksråd redan i mars 1623 (HT 1893, s. 186; ättartavlorna ha 1624). En notis om Yxkull hos L. L. L orich s, En bok om Heds socken (1931), s. 172.

¹⁸ Se t. ex. »Den heliga Birgittas uppenbarelser i urval och öfversättning» (1909) av R. Steffen, s. 88 ff. I 1295 års brev kallas han Sigvid Knutsson.

¹⁹ Elgenstiernas ättartavlor, adl ätt. Ribbing, inledningen.

häradshövdingetjänsts ärfthlighet, som här kan följas från 1415 till in på 1500-talet.²⁰

Ehuru genealogien, såsom nämnts, är oklar, måste man säga, att släktnamn och vapen, de gemensamma dopnamnen Peder, Sigvid (Seved), Knut och Lindorm, gemensam jordegendom (särskilt Svanserid, nuv. Svansö, i Torestorps socken) och ej minst häradshövdingeämbetet i Mark fast sammanknyta det slutande 1300-talets ovan sist omtalade släktgrupp med den nuvarande ätten, som kan säkert följas led för led från 1427. Naturligtvis förefinnes en teoretisk möjlighet av ett kvinnoled före 1427 och

Fig. 32. Sigill för väpnaren och häradshövdingen i Mark PETER RIBBING.

Vapen: tre sjöblad. Omskrift: ꝛ petrus ribg.

Efter orig. vid perg.-brev, dat. Linköping d. 28 okt. 1427, RA.

således upptagande av mödernennamn, men det intryck en sammanställning av uppgifterna ger, talar i hög grad för, att vi ha samma släkt framför oss.²¹

Den förste, som med säkerhet kan sättas som den ännu levande ättens stamfader, väpnaren och häradshövdingen i Mark *Peder Ribbing* (nämnd 1427—1474; sigill se fig. 32) äktade Märta Bosdotter (Natt och Dag), dotter av Esbjörn Blåpannas och Bengt Uddssons (Vinstorpaätt) gamle antagonist i Vartoftaprocessen herr Bo Stensson.²² Den härigenom uppkomna nära frändskapen mellan Peders och Märtas son, väpnaren och häradshövdingen i Mark *Knut Ribbing* (känd från tiden 1481—1507; sigill se fig. 33), samt dennes många barn å ena sidan och de båda

²⁰ Jfr ovan s. 49, 124, 150, 154, 156.

²¹ Uppgifterna om dessa olika personer Ribbing följa så kronologiskt tätt, att det näppeligen blir plats för något eventuellt kvinnoled.

²² Se ovan s. 66.

riksföreståndarna av den yngre Stureätten å den andra²³ har säkert bidragit till ättens raska frammarsch under 1500-talet.²⁴ Av Knut Ribbings sonsöner nådde fyra bröder riksrådsämbetet — en av dem var riksskattmästaren Seved Ribbing. Vid 1600-talets början hörde ätten således till landets mest bemärkta.

Riksskattmästarens bror *Peder (Svensson) Ribbing*, ståthållare i Kalmar och Vadstena, var fader till bl. a. riksrådet *Lindorm Ribbing* samt till kammarjunkaren *Erik Pederssons Ribbing*, genom vars gifte²⁵ och därmed följande godsförvärv tvenne Rib-

Fig. 33. Sigill för väpnaren och häradshövdingen i Marks härad KNUT RIBBING.
Vapen: tre sjöblad. Omskrift: § ribbingh.
Efter orig. vid perg.-brev, dat. Hångsdala d. 6 maj 1481, RA.

bingska släktgrenar skulle komma att betecknas med de gamla Blåpannagårdarna Österbys och Vargarns namn, varjämte ätten länge behöll också stubbeättens Valsta.

Vi ha tidigare antytt, att det 1621 kom en tid av ny praktisk aktualitet för Blåpannabreven, då tvisten mellan Esbjörns och Katarina Nilsdotters fränder fick en efterklang i processen mellan Erik Ribbing och Jesper Andersson Cruus.²⁶ Den senare tyckes ha ärvt sina brev och härlett sina, förmodligen klen- grun-

²³ Se ättartavlorna, tab. 1; utredningen här är prof. G. Carlssons.

²⁴ Jfr G. Carlsson i HT 1925, s. 261.

²⁵ Jfr ovan s. 160, 162.

²⁶ Se ovan s. 4.

dade anspråk från ätten Drake, d. v. s. Katarinas frändes, väpnaren Jeppe Drakes son Olof Drake, den bekante slottsfogden i Stockholm.²⁷ Om processens närmare innebörd veta vi intet. Redan tidigare hade Erik Ribbing faktiskt gjort sig av med en

Fig. 34. Översten GUSTAF GUSTAFSSON RIBBINGS (f. 1637, † 1691) huvudbanér i Tumbo kyrka. Efter fotografi i ATA.

av Katarinas gamla gårdar, nämligen Ökna i Husby-Rekarne, som han bortbytte till Bengt Sparre på Rossvik genom ett brev, daterat Vargarn d. 8 juli 1608.²⁸ Kasta i Vadsbro, som hört till samma

²⁷ Jespers mormors morfar Gustaf Andersson (Slatte) var g. m. Brita Pedersdotter (Svärd), vars syster varit g. i) m. Olof Drake i hans 3:e gifte (stamtavl. s. 101). Jesper synes ej ha varit blodsfrände till Katarina Nilsdotter. Kanske framställde han anspråk blott såsom ägare av (Nils Larssons i Mörby gård) Lundby i Husby-Rekarne (jfr J. A. Almqvist, Frälsegöden i Sverige under storhetstiden, II: 2 (1935), s. 573.

²⁸ Kopia av brevet 1608 i S 124: f (ur Rosenhaneska saml.), UUB. Sparrarna ärvde Rossvik från ätten Vinge, som hade släktförbindelser med ätten Kage (Kagg). Jfr ovan s. 57, not 751.

grupp av gårdar, hade ju redan på Peder Hanssons d. ä:s tid gått ur släkten.²⁹

Erik Ribbing och Anna Persdotter synas måhända mest ha residerat på Vargarn, men vårdade sig tydligen även om Österby, ty de skänkte t. ex. Tumbo kyrka en klocka, som bär deras

Fig. 35. Löjtnanten vid artilleriet BENGT REINHOLD RIBBING (f. 1729, † 1794), den siste Blåpannaarvingen på Österby sätesgård, som han sålde 1776 till biskop J. Serenius i Strängnäs.

Samtida oljemålning, här efter fotografi i Svenska Porträttarkivet.

donatorsinskrift 1610.³⁰ Att fru Anna hade sinne för de i familjens ägo bevarade gamla urkundernas praktiskt-juridiska värde är säkert. I Ribbingska huvudmannarkivet ligger ännu ett hennes brev, daterat Vargarn d. 14 maj 1637 till sonen, sedermera landshövdingen *Gustaf Eriksson Ribbing* (f. 1613, † 1693; hans

²⁹ Se ovan s. 158.

³⁰ PHT 1930, s. 208. Erik Ribbing o. Anna Persdotter nämnas på Vargarn även 1612 se Sv. Exlibris Tidskr. II (1912), s. 4 (sp. 2).

huvudbanér i Tumbo se fig. 3, hans antavla fig. 31⁸¹), som visar detta. »Hiertans käre sonn Gustaf Ribbingh», skriver fru Anna, »min k. sons wälmåga önskar iag af Gudhi långwarigt, effter min k. sons begäran sänder iagh honom medh detta budh 7 pergamentz bref och ett litet papers bref, som lyda om Wessby, Sanda och Qwicquesundh, medh moderligh och kärlich begäran, att min k. son wille der om, så wäll som om annat migh angeleget göra sijn flijtt, ihoghkommandes att dett honom och hans k. syskien anten till froma eller ock (: om så hände:) till skada och afsaknat i framtijden lända will.» Brevet ger namnet på de två gårdar, Väsby och Kvicksund, som Esbjörn Blåpanna återvann efter processen mot Bo Jonssons arvingar 1399.

Med fru Annas sonson och Gustaf Ribbings brorson generalmajoren Johan Ribbing († 1700) gick Vargarn ur huvudlinjen. Från *Vargarnsgrenen* kommo så friherrarna Ribbing af Koberg och grevarna Ribbing.

Österbygrenen satt kvar även med Valsta. I Tumbo och Odensvi kyrkor lades en rad av Ribbingar till vila och ännu bevarade huvudbanér (fig. 3 o. 34) vittna om denna släktgrens medlemmar på Esbjörn Blåpannas och Anders Ragvaldssons forna sätesgårdar. Längst behöllo de Österby.⁸²

Vi ha redan i begynnelsen av denna studie skildrat Blåpanna-arvets sista öden och återknyta därtill. Redan under 1300-talets förra hälft — före den svarta döden — ha Esbjörn Blåpannas föräldrar med all säkerhet suttit i Tumbo socken, där han själv ägde så många arvegårdar och senare så länge bebodde Österby. När hans sentida arvinge den gustavianske artillerilöjtnanten *Bengt Reinhold Ribbing* år 1776 sålde Österby sätesgård i Tumbo till oskyld person,⁸³ bröts således i själva verket nära ett halvt årtusendes tradition. Endast i den arkivaliska form, som utgöres av de sammanförda avskrifterna i den Ribbingska kopiebockens tunna papperscodex, existerar det medeltida Blåpannaarvet än i dag.

⁸¹ Se ovan s. 8, 157.

⁸² Om Vargarns och Österbys historia se även Joh. A. x. Almquist, *Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden*, II: 2 (1935), s. 689, 736.

⁸³ Se ovan s. 3 f.

Dombrev, dat. Strängnäs d. 16 juni 1399.

Avskrift, efter förlorat orig. på perg., i Ribbingska Kopieboken nr 17.

Jak Sten Beinctsson Riddare, Min Herra Konung Eric's Domhafuande i thetta sinn, Eringisl Nielsson Riddare ok Lagman i Sudermanna Lande, Kännomps meth thesso waro opno bref, at tha Wi Röpsta Ting hiollo i Stränginäs meth Almoganom af Westra reka Hundare, Arom epter Gudz byrd M.CCC.XC. uppa Niunda Areno om sancti Botolfe Aptan, uppa Wares Herre Konungens wegna, närwarandom flerom Rikesins Radgifuarom, Kärde for oss skäkeliken[!] Man Esbiörn Blapanna til Bo Jonssons Ärfwa, om sit rätta Fädernes Godz i for:de Hundare, swa som är om twa garda i Westby, och thet thar under ligger i Tumbo Sokn, som Qwekasund; oc om et halft mark Land Jord i Suderby; oc uppa ett Godz, som heter Wester Hwernagarn i Ijsta Sokn; Oc Bo Jonss. hafde honum thenna godz olagliga afhend. Tha äpter ty Herre Knut Bosson ey war til suara, oc engen bewijsning kom fore vppa Bo Jonsson Arfwa wegna, i thet sin dömdom Wi thenne for:ne godz i Quarstado; oc Herra Knut Bosson sina Biwisning fore komma lata innom tolf Wikor thar nest äpter. Oc forbiudom huariom Man sich meth thöm godzom bewara[!], ällar nokor afgield af thom upbära, antinga upa Hr. Bo Jonssons Arfua wegna, ellar Esbiörn Blapanna wegnar, for then dag, at the meth Rätta ära ther vm athskilde, wede —40. mk. til Konungens ensak, ok 6. mk. for Lagmans Dom. Scriptum An[n]o, dié et loco prænotato, n[ost]ro Sub Sigillo, ego p[ræ]nominatum appendi.

REGISTER.¹

I. Personregister.

Förkortningar: hh = häradshövding; kl = kloster; r = riddare; rr = riksråd; vpn = väpnare.

- Abraham Kristiernsson, se Leijonhufvud.
- Absalon, ärkebiskop av Lund, 32.
- Albrekt av Mecklenburg, hertig, 13, 14.
- av Mecklenburg, konung av Sverige, 9, 11 ff., 18 ff., 23—26, 29, 31, 32 f., 76, 79.
- Anders Eriksson, biskopsfogde i Värml., 126.
- — se Ekeblad.
- Hansson, frälseman, 83 f., 101, 105 f.
- Larsson, se Cruus.
- Magnusson, se Tandläätten.
- Mattsson, se Hälbonässläkt.
- Nilsson, se Mussla.
- Ragvaldsson, se Stubbe.
- Anna, helgon, 118 f.
- Markvardsdotter (stolpe), g. m. Ragvald Puke, 58.
- Persdotter, se Forstenasläkten.
- Anund Dansson, 57.
- Arend Bengtsson, se Ulf.
- Arent Johansson (Arnoldus Johannis), biskop av Strängnäs, 66, 76, 118.
- Arnold Klemensen, ärkebiskop av Uppsala, 69.
- Arnoldus Johannis, se Arent Johansson.
- Arnolf Larsson, se Mörbyätten.
- Aspenäsätten, se Blå.
- Axel Petersen, se Toff.
- (Banér), Eskil Isaksson, 1, 11, 104.
- Bengt Algotsson, hertig, 12.
- Andersson, se Stubbe.
- Bengtsson, 150.
- Bosson, frälseman, 21 f., 25 f., 29, 40, 62.
- Brudsson, se Lejonansikte.
- (Eriksson) Skrivare, fogde, 140, 158.
- Johansson, kyrkoh. i Tumbo, 91.
- Jönsson, se Oxenstierna.
- Larsson, se Bjälke, 1.
- Skrivare, se Bengt (Eriksson) Skrivare.
- Stensson, se Natt och Dag.
- i Törista, kyrkovärd i Västeråker, 121.
- Uddsson, se Vinstorpaätten.
- Bengta Eriksdotter, se Sparre.
- Petersdotter, se Bjälke, 1.
- Berch, Elisabeth Charlotta, g. m. B. R. Ribbing, 3.
- Fredrik, kansliråd, 4.
- Bernardus de Ortolis, pävl. nuntie, kollektor, 43.
- Bero Magni, se Björn Magnusson.
- (Bielke), Birgitta Stensdotter, g. m. Gustaf Sture, 103.
- (—) Nils Turesson, 1, 11, drots, 20.
- (—) Sten Bengtsson, 1, marsk, 34, 168.
- (Bielke) Sten Turesson, vpn, 11, 67.
- (—) Sten Turesson, 1, 11, 152.
- (—) Ture Stensson, vpn, 11, lagm. i Uppl., 122.
- (Bielkenstierna), Erik Claesson, ståth., 155, 161.
- Bille, se Lykke, Peder.
- Birger Birgersson, se Stjärna.
- Jonsson, se Blåpanna.
- Karlsson, se Snedbjälkar, 2.
- Larsson, se Kljuven sköld m. hjorthorn o. horn.
- Magnusson, konung av Sverige, 22.
- Ulfsson, se Ulvåsaätten.
- i Övlingby, skattebonde, 91.
- Birgitta Bengtsdotter, se Båt.
- Birgersdotter, helgon, se Finstaätten.
- Henriksdotter, se Bitz.
- Magnusdotter, g. m. Knut Somarsson, 138, 140.
- Magnusdotter, se Porse.
- (sparre), se Yxtaätten.
- Nilsdotter, se Hammerstaätten.
- Ottesdotter, se Peccatel.
- Stensdotter, se Bielke.
- — se Natt och Dag.
- Biscop, Hans, frälseman, 131.
- (Bitz), Birgitta Henriksdotter, g. m. Olof Drake, 101.
- (—) Cort, biskop i Åbo, 101.

¹ Utarbetat av E. J.

- (bjälke, 1), Bengt Larsson, vpn, 133.
- (—) Bengta Petersdotter, g. m. Markvard Link, 48 f.
- (—) Gertrud Remboltsdotter, g. m. Peter Ulfsson (Sövstasläkten), 47 ff., 87.
- (—) Ingeborg Bengtsdotter, g. m. Lars Siggesson (Sparre) 133.
- (—) Kristina Petersdotter, g. m. Peter Finvidsson Äläanning, 47 ff.
- (—) Peter Remboltsson, frälseman, 49.
- (—) Rembold Petersson, vpn, hh i Åkers hd, Söd., 47 ff.
- Björn, kyrkoh. i Öja, 44.
- Björn Magnusson (Bero Magni), mag., utvald biskop av Skara, 109.
- (björnramar, 3), Erik Otteson, r, rr, 127.
- Blanche av Namur, drottning av Sverige, Norge och Skåne, 13.
- (Blå, Aspenäsätten: lejonörn), ätt, 22.
- (Blå), Cecilia Knutsdotter, g. m. Bo Nilsson (Natt och Dag), 22.
- (—) Erik Larsson, r, rr, 22, 89.
- (—) Johan Knutsson, r, 22.
- (—) Katarina Jonsdotter, g. m. Clemens Petersson (sparre), 22.
- (—) Knut Jonsson, r, drots, lagm. i Österg., 22.
- (—) Lars Ulfsson, r, rr, hh i Västerrekarne, 22 f., 39, 63, 72, 76, 80, 88 ff.
- (—) Ulf Jonsson, r, rr, lagm. i Österg., hh i Österrekarne, 22 f., 32, 63.
- Blåpanna, ätt, 16.
- Birger Jonsson, frälseman, 16 f.
- Esbjörn, vpn, 1—168 (sigill: 17).
- Bo Jonsson, se Grip.
- Nilsson, se Grip.
- — se Natt och Dag.
- Stensson, se Natt och Dag.
- Bomben, Arent van, myntmäst., 80.
- Bonde, Jon, borgmäst. i Arboga, 151.
- (Bonde), Karl Knutsson, kornung, se Karl Knutsson.
- (—) Magdalena Karlsdotter, g. m. Ivar Axelsson (Tott), 112.
- (—) Margareta Petersdotter, g. m. Ulf Jonsson (Blå), 22.
- (—) Peder Ragvaldsson, vpn, 54.
- (—) Sigrid Karlsdotter, g. m. Staffan Ulfsson, 98, 133.
- Tord, r, marsk, 98.
- (—) Tord Filipsson, vpn, rr, 105.
- (—) se även Puke.
- Bonifatius IX, påve, 42, 75.
- Botilda Sunesdotter, se Schack.
- Brask, Hans, biskop av Linköping, 113.
- Bratt, Nils, vpn, 126.
- Brita Andersdotter, se Ekeblad.
- Halstensdotter, se Båt.
- Johansdotter, se Bååt.
- Pedersdotter, se Svård.
- Brud Bänasson, se Lejonsikte.
- Brynolf Gerlaksson, biskop av Skara, 134.
- Bräm, Hemming, 147.
- Bröms, ätt, 95.
- (Bylow), Ermegård Fikkedotter, g. m. Magnus Bengtsson (Natt och Dag), 101.
- (—) Ida Johansdotter, g. m. Lars Ulfsson (Blå), 22, 89.
- (båt), Birgitta Bengtsdotter, g. m. Erik (Pedersson) Puke, 54, 56.
- (—) Brita Halstensdotter, g. m. Matts Gustafsson (sparre), 52.
- (—) Iliana Åkesdotter, g. m. Staffan Ulfsson d. ä., 133.
- (—) Ture Eriksson, vpn, 23.
- Båt, se även Rossviksätten.
- (Bååt), Brita, Johansdotter, g. m. Per Hansson d. y. (Forstenasläkt), 155.
- Bækka, Henrik, frälseman, 16 f.
- Cecilia, abbedissa i Vårfruberga kloster, 42.
- Cecilia Anundsdotter, se Sköld kliven av sägskura.
- Ingemundsdotter, se Vinkehakar, 2.
- Knutsdotter, se Blå.
- Magnusdotter (sparre), se Yxtaätten.
- Clemens VI, påve, 12, 44.
- Petersson, se Sparre.
- Conrad trumpare (lutenista), 79.
- (Cruus), Anders Larsson, ryttmäst., 101.
- (—) Jesper Andersson, överste, 4, 101, 160, 164 f.
- (—) Lars Jespersson, fogde, 101.
- Dan Eriksson, frälseman, 25 f., 37.
- Delad sköld, ö. f. gående fågel, n. f. 2 vindruvsklarsar, se Mörbyätten.
- (delad sköld, ö. f. klivet), Finvid Finvidsson, vpn, rr, 122.
- (delad sköld, 1/2 lejon i ö. f.), Ingeborg Magnusdotter, g. m. Knut Uddsson, 80.
- Dingstede, Hans, 120.
- (djur, fyrfota), Mickel Nilsson, vpn, hh i Åkers hd 142, 150.
- Dorothea, priorissa i Vårfruberga kloster, 42.
- Drake (sägskura), Jeppe Nilsson, vpn, borg., 30, 74, 84, 100 f., 165.
- Olof, vpn, fogde på Sthlms slott, 84, 100 f., 165.
- Ebbe Bengtsson, se Färla. (ekeblad), Anders Eriksson, vpn, hh i Österrekarne, 49.
- (—) Brita Andersdotter, g. m. Hans Jakobsson (Ekeblad), 49.
- (Ekeblad), Hans Jakobsson, frälseman, 49.
- (ekeblad), Ingeborg Palmadotter, g. m. Sven Frijs, 140.
- (—) Johanna Palmadotter, g. m. Nils Henriksson, 140.
- (—) Karin Palmadotter, g. m. Bengt (Eriksson) Skrivare, 140, 158.

- (ekeblad) Palne Jönsson, frälseman, 138, 140.
 Elin i Högsta, 45 f.
 — Magnusdotter, se Stolpe.
 — Pedersdotter, g. m. Lasse Karlsson, 45.
 Elisabeth, drott. av England, 159.
 Elof kopparslagare, 80.
 Engelbrekt Engelbrektsson, v. pn, rikshövitsman, 9, 50, 59, 70 f., 74, 76, 78, 81 f.
 Erengisle Nilsson, se Hammerstaätten.
 Ericus Johannis, se Erik Hansson.
 — Olai, historieskrivare, 53, 109.
 Erik den helige, konung av Sverige, 61, 75, 93, 123.
 — av Pommern, konung av Danmark, Sverige och Norge, 33 f., 37, 52, 68 f., 81, 111, 129, 142, 168.
 — XIV, konung av Sverige, 131, 159.
 — Axelsson, se Tott.
 — Birger, se Stjärna.
 — Claesson, se Bielkenstierna.
 — Eriksson, se Gyllenstierna.
 — Hansson (Ericus Johannis), Uppsala domkyrkas syssloman, 114, 123.
 — Jönsson, se Lillie.
 — Karlsson, se Vasa.
 — Kettilson, se Puke.
 — Larsson, r, rr, se Blå.
 — Larsson, 140.
 — Larsson (kors), v. pn, hh, se Tibble-Vargarnsätten.
 — Magnusson, konung av Sverige, 12.
 — av Mecklenburg, hertig, 70.
 — Ottesson, se Björnramar, 3.
 — Pedersson Knagh, se Knagh.
 — — Puke, se Puke.
 — Persson, se Forstenaslåkten.
 Ermegård Fikkedotter, se Bylow.
 Eskil, helgon, 15, 41.
 — Isaksson, se Banér.
 Fader Ulfsson, se Sparre.
 Falkdal, Gotskalk, biskop av Linköping, 18, 26, 52.
 (fargalt), Ingeborg Ragvaldsdotter, g. m. Magnus Elofsson, 59 f.
 (—) Karl Ragvaldsson, prebendat i Strängnäs, 60.
 (—) Magnus Ragvaldsson, v. pn, 59 f., 62.
 (—) Nils Ragvaldsson, v. pn, 60.
 (—) Ragvald Nilsson, v. pn, hh i Öppunda, 60 f., 75.
 Ficke, Klaus, skeppare, 120.
 Filip Bosson, v. pn, 16, 21, 26, 30, 40, 45, 47, 51, 53, 62 f.
 Filippa, drottning av Danmark, Sverige o. Norge, g. m. Erik av Pommern, 66.
 Finkenow, Karl, v. pn, 92.
 — Nils, v. pn, 92.
 (Finstaätten: 2 vingar), Birgitta Birgersdotter, helgon, g. m. Ulf Gudmarsson (Ulvåsaätt), 13 f., 32, 60 f., 75, 127, 162.
 Finvid Finvidsson, se Delad sköld, ö. f. kluvet.
 (flygande svärd), Holmfrid Jonsdotter, g. r) m. Folke Folkesson (båt), 2) m. Gustaf Folkesson (båt), 53, 57.
 (—) Johan Larsson, v. pn, 53.
 Flögh, Hartvig, fogde på Gripsholm, 81.
 Folke Folkesson (båt), se Rossviksätten.
 (Folkungaätten), Katarina Bengtsdotter, g. m. Knut Jonsson (Blå), 22.
 Folkungaätten, se även Birger Magnusson, Erik Magnusson, Håkan Magnusson, Magnus Eriks-son, Olof Håkansson.
 Forstenaslåkten, 4: 63, 137, 155.
 (—) Anna Persdotter, g. m. E. P. Ribbing, 4, 7, 155, 160 ff., 166 f.
 (—) Erik Persson, 155, 159.
 (—) Hans Persson, hövitsm., 133, 155, 159.
 (—) Märta Persdotter, g. m. r) Erik Claesson (Bielkenstierna), 2) Johan Yxkull, 155, 161 f.
 (—) Nils Persson, 155, 159.
 (—) Peder Hansson, d. ä., v. pn, rr, hh, 7, 9, 152—156, 158 f., 166.
 (Forstenaslåkten), Per Hansson d. y., ståth., 155, 159, 161.
 Fredebern, Johan (Hans Djäk), v. pn, riksens skrivare, 48 f.
 Frijs, Sven, fogde, 140, 158. (fågel), Ingemar Pelleson, v. pn, 126.
 (—) Nils Ottesson, v. pn, 151.
 (—) Otte Torbjörnsson, v. pn, rr, 103 ff., 151.
 (färila), Ebbe Bengtsson, v. pn, 139 f.
 (—) Johan Karlsson, r, rr, lagm. i Söd., 45, 90, 92 f., 95.
 Gadh, Hemming, utvald biskop av Linköping, 152.
 (Galen), Niels Jensen, r, danskt rr, 69.
 Galt, se Horn.
 Gera, ätt, 138.
 (—) Holger Karlsson, r, rr, 158.
 (—) Karl Knutsson, r, rr, 57.
 (—) Knut Nilsson, v. pn, 51, 56 f.
 Gerdeka, g. m. Filip Bosson, 21, 40.
 Germund Larsson, se Lilja.
 Gertrud Martinsdotter, g. m. Erik Larsson (kors), 123, 125.
 — Remboltsdotter, se Bjälke, r.
 Gervin Henriksson, se Tjurhuvad.
 Gjurd Petersson, se Rumpa.
 Gotskalk Anundsson, se Sparre m. hand under.
 — Bengtsson, se Ulf.
 — Falkdal, biskop, se Falkdal.
 Gregers Bengtsson, se Snedbjälkar, 2.
 — Mattsson, se Lillie.
 Gren, Ivar, r, rr, 127, 133, 138 f.
 (gren, liggande), Gunnil Jönsdotter, g. m. Nils Ulfsson i Gunnarskål, 46.
 Grim, Jens, r, danskt rr, 68 f.
 (Grip), Bo Jonsson, v. pn, drots, 9, 21 ff., 25 f., 29, 31—35, 40, 48, 78 f., 167 f.

- (Grip), Bo Nilsson (Hammerstaätt), r, rr, 55 f., 59.
- (—) Johan Tomasson, vpn, 22.
- (—) Katarina Knutsdotter, g. m. Nils Erengisleson, 58.
- (—) Knut Bosson, r, 33 f., 36, 168.
- (gumsehuvud), Gustaf Karlsson, r, rr, 126 f.
- Gunnar, kyrkopräst i Botkyrka, 16.
- Gunnil Jönsdotter, se Gren.
- Gustaf (Vasa), konung av Sverige, 4, 70, 156, 158 f.
- Algotsson, se Sture.
- Andersson, se Slatte.
- Eriksson, se Puke.
- Folkesson (båt), se Rossviksätten.
- Karlsson, se Gumsehuvud.
- Magnusson, se Rosor, 3.
- Nilsson (båt), se Rossviksätten.
- Olsson, se Stenbocksätt, äldre.
- Ulfsson, se Sparre.
- Guth, Lasse, 147.
- (Gyllenhorn), Jon Olsson, vpn, rr, 158.
- (Gyllenstierna), Erik Eriksson, r, rr, hovmäst., 83, 97, 99, 134.
- Gylta, Anna, g. m. Sven Ribbing, 160.
- Gädda, Johan, vpn, rr, 90.
- Karl, vpn, rr, 77.
- Hallvid i Djulfors, häradsdomhav. i Oppunda hd, 91.
- Hallvord, prost i Tingvalla, 126.
- (halvmåne), Nils Klausson, r, rr, 135.
- Hammar, Birger, dekan i Strängnäs, 111, 116.
- (Hammerstaätten: kliven sköld), Birgitta Nilsdotter, fru, nunna i Vårfruberga kl, 58.
- (—) Bo Nilsson, se Grip.
- (—) Erengisle Nilsson d. ä., r, rr, lagm. i Söd., 34.
- (—) Erengisle Nilsson d. y., r, rr, 54—59, 88, 168.
- (—) Nils Erengisleson, r, rr, lagm. i Söd., 34, 54, 58, 76, 90.
- (hand), Peder Karlsson, 129.
- Hans, konung av Danmark, Sverige o. Norge, 126, 137.
- Djäkn, se Fredebern, Johan.
- Jakobsson, se Ekeblad.
- Jönsson, fogde, 147.
- Magnusson (Johannes Magni), biskop av Strängnäs, 110—115.
- Nilsson, vpn, 125.
- Persson, se Forstenasläkten.
- Stensson, se Strutsfjärrar, 3.
- kyrkoh. i Torshälla, 80.
- Ulfsson, kyrkopräst i Gillberga o. Lista, 108, 114.
- Åkesson, se Tott.
- Harald Magnusson, se Sparrar, 2 nedvända.
- Has, Trugot, r, danskt rr, 68.
- Helge Petersson (Helgo Petri), decretorum doctor, domprost i Strängnäs, 105, 115—118 (bild: 117), 130 f.
- Helpten, Cort van, hovmäst., 26.
- Gise van, r, 26.
- Hemming Larsson, vpn, se Hjärtan, 3.
- biskop, se Likvidsönernas ätt.
- Magnusson, domprost i Strängnäs, 116.
- Sunesson, se Schack.
- Henrik, biskop, helgon, 61.
- kyrkoh. i Husby-Rekarne, 44, 62.
- Tidemannsson, biskop av Linköping, 113 f.
- (hjärtan, 3), Hemming Larsson, vpn, 16, 21, 26, 39 f. (sigill: 39), 62 f., 86 f., 89 f., 94, 106, 113.
- (—) Ingrid Larsdotter, g. m. Anders Horn, 16, 39 f., 90.
- (—) Katarina Hemmingsdotter, nunna i Skänninge, 16, 39 f., 113.
- Holger Karlsson, se Gera.
- Holmfrid Jönsdotter, se Flygande svärd.
- Horn, Anders, vpn, 16, 36, 39 f., 88, 90—93 (sigill: 91).
- Horn, Anders (Nilsson), mag., kanik i Strängnäs, 80.
- Håkan Andersson, kanik i Strängnäs, 42.
- Magnusson, konung av Sverige och Norge, 9, 11, 13, 19, 21—29, 31 f., 35, 38, 40, 142.
- (Hälbonässläkt), Anders Mattsson, underlagm. i Söd., 105.
- (—) Karl Andersson, kanik i Strängnäs, 105.
- (Hästedhufvud), Karin Ottosdotter, g. m. Lars Jespersson (Cruus), 101, 165.
- (—) Otto Nilsson, domhav., 101.
- Höpken, von, ätt, 3.
- Hördräng, Jöns, borgmäst., i Strängnäs, 45.
- Ida Johansdotter, se Bylow.
- Iliana Åkesdotter, se Båt.
- Ingeborg Bengtsdotter, se Bjälke, 1.
- Bosdotter, se Natt och Dag.
- Jakobsdotter, se Rosengren.
- Jönsdotter, se Kliven sköld m. horn o. 2 fågelfötter.
- Magnusdotter, se Delad sköld, 1/8, lejon i ö. f.
- Markvardsdotter, se Link.
- Palnedotter, se Ekeblad.
- Ragvaldsdotter, se Fargalt.
- Åkesdotter, se Tott.
- Ingegerd (Ingrid) Karlsdotter, se Stjärnbjälke.
- Ingemar Pelleson, se Fågel.
- Ingevald i Dentesta, vpn, 74, 83 f., 101 f., 105.
- Anundsson, se Sköld kliven av sägsкура.
- Ingemundsson, se Vinkehhakar, 2.
- Ingrid Bengtsdotter, se Vinstorpaätten.
- Gustafsdotter (båt), se Rossviksätten.
- Ingevaldsdotter, g. m. Anders Hansson, 83, 101.
- (Ingegerd) Karlsdotter, se Stjärnbjälke.
- Larsdotter, se Hjärtan, 3.
- Magnusdotter (sparre), se Yxtaätten.

- Ingrid Ragvaldsdotter, g. m. Anders Ruska, 16, 28 f., 38, 44, 62 f., 81, 89 f., 94 ff., 98, 141.
- Ivar Axelsson, se Tott.
- Ivarsson, se Liljeörn.
- Iverus, J. Fr., brukspatron, akademifogde, 5 f., 28, 95, 126, 128 f., 133, 141 ff.
- Jakob, guldsmed i Sthlm, 152.
- kyrkoh. i Jäder, kanik i Strängnäs, 72.
- prior i Johanniterkl. i Eskilstuna, 41, 47, 50, 62, 148.
- Ulfsson, ärkebiskop av Uppsala, 111, 127, 129.
- Jens Andersen, se Lodehat.
- Jesper Andersson, se Crus.
- Johan III, konung av Sverige, 158.
- kyrkoherde i Bälinge, 114.
- dekan i Strängnäs, 111.
- kyrkopräst i Tumbo, 67, 76.
- Andersson, se Stubbe.
- Gervinsson, se Ruska.
- Grimolfsson, hh i Bråbo, 138.
- Jakobsson i Hoby, häradshövding i Västerrike, 114.
- Jönsson i Vargarn, vpn, 94, 98 ff., 105—108, 111, 114 f., 136.
- Karlsson, se Färila.
- Knutsson, se Blå.
- Kristiernsson, se Vasa.
- Larsson, se Flygande svärd.
- Lifstenson, vpn, 91.
- i Löppinge, 90.
- Martinsson (stjärna), se Sudreimsätten.
- Månsson, se Natt och Dag.
- Tomasson, se Grip.
- Johanna Magnusdotter (sparre), se Yxtaätten.
- Palnedotter, se Ekeblad.
- Johannes Guilaberti, pävl. kollektor, 12.
- Henrici, artium mag., 113.
- Ingemari, 109.
- Magni, biskop, se Hans Magnusson.
- kyrkoh. i Näshulta, 61.
- Johannes de Serone, pävl. nuntie, kollektor, 43.
- Jon, prebendat vid Helgeandskyrkan i Arboga, 151.
- Olsson, se Gyllenhorn.
- Jung, Johan, älderman i Helga Lekamens Gille, 79.
- (Juul), Tue. (Nielsen), ärkebiskop av Lund, 129.
- Jöns Ambjörnsson, se Sparre över blad.
- Andersson, Vadstena klosterns fogde, 126.
- i Anunsta, kyrktjuv, 121 f.
- gardian i Arboga kl., 151.
- Bengtsson, se Oxenstierna.
- Dalakar, 80.
- Håkansson, ärkebiskop av Uppsala, 66.
- Ivarsson, se Liljeörn.
- Japsson, borgare i Arboga, 105.
- Jönsson, se Mansben.
- Larsson, vpn, 11, 67.
- Magnusson, se Klujen sköld m. horn o. 2 fågelfötter.
- kyrkoh. i Skönberga, 113 f.
- Svensson, abbot i Julita kl., 41 f.
- — frälseman, 59.
- kyrkoh. i Tumbo, 44.
- Åkesson, se Svarte Skänning.
- Jösse Eriksson, se Lykke.
- Kagge (Kagg), ätt, 57, 165.
- Erik (Mattsson), kanik, slutl. domprost i Strängnäs, 56 f., 90, 130 f.
- Erland, vpn, 90.
- Matts, vpn, hh i Oppunda, 57.
- Karin Gustafsdotter, se Slatte.
- Ottosdotter, g. m. Magnus Nilsson (sparre, Yxtaätten), 138, 140.
- Ottosdotter, se Hästehufvud.
- Palnedotter, se Ekeblad.
- Karl Andersson, kaniker, se Hälbonässläkten och Liljor, 2.
- Bengtsson, se Vinstorpaätten.
- Karl Eriksson, frälseman, 26.
- Karlsson, se Öra.
- Knutsson (Bonde), konung av Sverige och Norge, 9, 48, 67, 76, 82, 84 ff., 88, 90, 96 ff., 102 ff., 106 f., 112, 121, 134, 143 ff., 147.
- Knutsson, se Gera.
- Ragvaldsson, se Fargalt.
- Ulfsson, se Sparre.
- sockenpräst i Väse, 126.
- (Kase), Ragnhild Olofsdotter, g. m. Jöns Ambjörnsson, 53.
- Katarina Bengtsdotter, se Folkungaätten.
- Haraldsdotter, subpriorissa i Vårfruberga kl., 42.
- Hemmingsdotter, se Hjärtan, 3.
- Jonsdotter, se Blå.
- Magnusdotter, se Tandlaätten.
- Nilsdotter, se Mörbyätten.
- Pedersdotter, se Svärd.
- Raskesdotter, 45 f.
- Staffansdotter, se Ulf.
- Svendsdotter, se Sture.
- Ulfsson, se Ulvåsaätten.
- Kerstin Gustafsdotter, se Stjärna.
- Kettil Karlsson, se Vasa.
- Klaus Filipsson, se Trana.
- Klingspor, ätt, 13.
- Klujen sköld, se Hammerstaätten.
- (klujen sköld), Narve Ingevaldsson, 1, 25.
- (—) Nils Ragvaldsson, frälseman, 74, 100.
- (—) Peder Ragvaldsson, präst, 74, 100 f.
- (—) Ragvald Magnusson, vpn, 74, 100 f.
- (klujen sköld, 1 bjälke i h. f.), Nils Ulfsson i Gunnarskäl, vpn, 45 f., 48, 72, 89, 94.
- Klujen sköld, i h. f. blomstängel, i v. f. krumhorn, se Sövstasläkten.
- (klujen sköld m. hjorthorn o. horn), Birger Larsson, frälseman, 59.
- (klujen sköld m. horn o. 2 fågelfötter), Ingeborg Jönsdotter, g. m. 1) Bir-

- ger Larsson, 2) Jöns Svensson, 59 f.
 (klufen sköld m. horn o. 2 fågelfötter), Jöns Magnusson, vpn, 59 f.
 Klufen sköld m. krumhorn o. 3 hjärtan, se Tandlaätten.
 Knagh, Erik (Pedersson), vpn, hh i Västerrekarne, 124, 131 f., 134, 136, 153 ff., 160.
 (—) Märta Pedersdotter, g. m. Peder Hansson (Forstenasläkt), 133 f., 140, 150, 153—156, 158 f.
 — Peder (Jonsson), vpn, fogde i Värml., Dal o. Åkerbo, hh i Åkerbo, 117, 125—134, 136 f., 139, 142, 147, 149—153, 155 f., 160 f.
 Knut den helige, konung av Danmark, 93.
 — munk, 113 f.
 — Andersson, se Lillie.
 — Bosson, biskop, se Natt och Dag.
 — — r, se Grip.
 — Jonsson, se Blå.
 — se Rosor, 3.
 — Nilsson, se Gera.
 — Somarsson, frälseman, 138, 140.
 — Uddsson, se Vinstorpaätten.
 Kristiern I, konung av Danmark, Sverige och Norge, 70, 102, 107, 144.
 — Johansson, se Vasa.
 Kristina, g. m. Mattias Lydke, 152.
 — Andersdotter, se Ruska.
 — Gustafsdotter (båt), se Rossviksätten.
 — Mänsdotter, se Natt och Dag.
 — Petersdotter, se Bjälke, 1.
 Kristoffer av Bayern, konung av Danmark, Sverige och Norge, 78, 90, 93, 95 f., 122.
 — Andersson, se Röd.
 Krok, Nils, kyrkoh., 80.
 Krouwel, Rotker, 17.
 Krumme, Nils, 158.
 Kruse, Hans, frälseman, 131.
 Kuse, Nils, präst, 45 f.
 (kvadrerad sköld), Lasse Karlsson i Berga, vpn, 45 f., 72, 74, 80, 87, 91.
 Karlning, Torbjörn, vpn, 67.
 Lantingshausen, Albrecht von, greve, generalmajor, 3.
 Lars Eriksson, se Sparre.
 — sockenpräst i Fryksdalen, 126.
 — Germundsson, se Likvidssönernas ätt.
 — Jespersson, se Cruus.
 — i Löppinge, 45 f.
 — Ragvaldsson, sakristan i Strängnäs, 45.
 — — 147.
 — Siggesson, se Sparre.
 — i Skölby, 81.
 — Ulfsson, se Blå.
 Lasse Fadersson, hh i Österrekarne, 124.
 — Halvordsson, se Svala.
 — Karlsson i Berga, se Kvadrerad sköld.
 — Laurensen, 122.
 — Svensson, hh i ö. tredingen i Närke, 42.
 (Leijonhufvud), Abraham Kristiernsson, vpn, 149.
 Lejon, se Ulvåsaätten.
 (lejonansikte), Bengt Brudson, vpn, 52.
 (—) Brud Bänasson, vpn, 51 f., 57.
 Lewenhaupt, A. C. L., greve, överkammarh., 7.
 (Likvidssönernas ätt: 3 sjöblad), Hemming Larsson, biskop av Växjö, 51.
 (—) Lars Germundsson, r, 11, 51.
 (lilja), Germund Larsson, vpn, häradsdomh. i Österrekarne, 46.
 Liljegren, J. G., riksantikvarie, 5.
 (liljeörn), Ivar Ivarsson, vpn, 131.
 (—) Ivar Ivarsson, r, 131.
 (—) Jöns Ivarsson, vpn, 131.
 (—) Mäns Ivarsson, 131.
 (—), jfr Magnus Ivarsson.
 (liljor, 2), Karl Andersson, kanik i Strängnäs, 42, 83, 101 f., 105 ff., 132.
 (Lillie), Erik Jönsson, ståth., 159.
 (—) Gregers Mattsson, r, 11, 104, 127.
 (—) Knut Andersson, r, 11, 158.
 (—) Mattias Gregersson, biskop av Strängnäs, 152.
 (Lillie), Matts Ödgisleson, vpn, 11, 90.
 Lindorm Björnsson, se Vinge.
 (Link), Ingeborg Markvardsdotter, g. m. Anders Eriksson (ekeblad), 49.
 — Knut, kyrkopäst i Bettna och Torshälla, prebendat i Strängnäs, 49, 114, 124.
 — Markvard, vpn, fogde i Vartofta hd, hh i Åkers hd, 48 f.
 Lipen, Erik van, ärkedjärke i Strängnäs, kanik i Uppsala, Kristiern Is kansler, 92, 101 f., 116.
 (Lodehat), Jens Andersen, biskop av Roskilde, 68.
 Lydeke (Abelsson), biskop av Västerås, 111, 123, 147.
 Lydke, Mattias, köpman i Sthlm, frälseman, 129, 152.
 Lykke (Bille), Peder, ärkebiskop av Lund, påvl. legat, 68 f.
 (Lykke), Jösse Eriksson, vpn, hövitsm. i Västerås, 100 f.
 Magdalena Karlsdotter, se Bonde.
 Magnus Bengtsson, se Natt och Dag.
 — Danielsson, präst, 16.
 — Elofsson, se Tandlaätten.
 — Eriksson, konung av Sverige, Norge och Skåne, 9, 11 ff., 18 ff., 22—25, 27 ff., 31, 35, 38, 142.
 — Filipsson, frälseman, 13.
 — Haraldsson, se Sparrar, 2 nedvända.
 — Ivarsson (liljeörn?), frälseman, 131.
 — abbot i Julita kl., 41 f.
 — Jönsson, se Sparre över blad.
 — Nilsson i Bankesta, häradsdomhav. i Västerrekarne, 124.
 — — (sparre), se Yxtaätten.
 — Petersson, frälseman, 25.
 — Ragvaldsson, se Fargalt.
 — Stigsson, frälseman, 83.
 (mansben), Jöns Jönsson, vpn, 151.

- Margareta Gervinsdotter, se Tjurhuvud.
- Karlsdotter, g. m. Magnus Ragvaldsson, 60.
- Petersdotter, se Bonde.
- Valdemarsdotter, drottning av Danmark, Sverige och Norge, g. m. Håkan Magnusson, 13, 31—34, 37, 65, 79.
- Margita Ivarsdotter, g. m. Nils Bratt, 126.
- Mattias Gregersson, se Lillie.
- Kettilmundsson, r, drots, 11.
- Matts Eriksson, se Sparre.
- Gustafsson, se Sparre.
- Ödgislesson, se Lillie.
- Mauritius, helgon, 18.
- Mektild Andersdotter, se Stubbe.
- Michael, prior i dominikanerkl. i Strängnäs, 152.
- Mickel Nilsson, se Djur, fyrfota.
- Mozelius, Ericus, kyrkoh. i Tumbo, 1 ff.
- Muncktell, J. F., prost, 143. (mussla), Anders Nilsson, r, hövitsm. i Västerg., 69 f.
- Musslor, 3, se Pampe.
- Måns Ivarsson, se Liljeörn.
- Märta Anundsdotter, se Sköld kliven av sågskura.
- Bosdotter, se Natt och Dag.
- Jonsdotter, g. m. Lars Germundsson, 52.
- Pedersdotter, se Knagh.
- se Tibble-Vargarnsätten.
- Persdotter, se Forstena-släkten.
- (Mörbyätten: delad sköld, ö. f. gående fågel, n. f. 2 vindruvsklasar), Arnolf Larsson, frälseman, 14.
- (—) Katarina Nilsdotter, g. m. Esbjörn Blåpanna, 14, 16, 30, 36 f., 40, 42, 51, 65 f., 71—75, 78, 82—86, 94, 96, 100 ff., 105 ff., 152, 158, 160, 164 f.
- (—) Nils Larsson, vpn, 11 f., (sigill: 12), 14, 16, 19 ff., 23, 30—33, 36, 42, 46, 51, 53, 63, 65, 68, 71, 74, 100 ff.
- Narve Ingevaldsson, se Kliven sköld.
- (Natt och Dag), Bengt Stensson, r, rr, lagm. i Närke, 67, 90.
- (—) Birgitta Stensdotter, g. m. Otte Peccatel, 76.
- (—) Bo Nilsson, r, rr, 22.
- (—) Bo Stensson, r, rr, 66—70, 90, 160, 163.
- (—) Ingeborg Bosdotter, g. m. Johan Tomasson (Grip), 22.
- (—) Johan Månsson, rr, 150.
- (—) Knut Bosson, biskop av Linköping, 66 f.
- (—) Kristina Månsdotter, g. m. Sigge Larsson (Sparre), 133, 136.
- (—) Magnus Bengtsson, r, rr, 70, 101, 103 f.
- (—) Märta Bosdotter, g. m. Peder Ribbing, 160, 163.
- (—) Nils Bosson, r, rr, 67.
- Nicolaus Hermanni, se Nils Hermansson.
- Ragvald, se Nils Ragvaldsson.
- Niels Jensen, se Galen.
- Nils Birgersson, se Rosenquist.
- Bosson, se Natt och Dag.
- Domare, 17.
- Engelbrektsson, hh i Norrbo, Västm., 50, 53, 74.
- Erengislesson, se Hamnerstaätten.
- Fadersson, se Sparre.
- Gregersson, se Ållon, 3.
- Gustafsson (båt), se Rossviksätten.
- Halfvarsson, se Svin.
- Henriksson, fogde, 140, 158.
- Hermansson (Nicolaus Hermanni), biskop av Linköping, 138.
- Jönsson, se Oxenstierna.
- Karlsson, frälseman, 146.
- Klausson, se Halvmåne.
- Larsson i Mörby, se Mörbyätten.
- Magnusson, se Tandlaätten.
- (sparre), se Yxtaätten.
- Månsson (sparre), se Yxtaätten.
- Ottesson, vpn, se Fågel.
- Persson, se Forstena-släkten.
- Nils Petersson, se Sövsta-släkten.
- Ragvaldsson, se Fargalt.
- Ragvaldsson, se Kliven sköld.
- Ragvaldsson (Nicolaus Ragvaldi), biskop av Växjö, sed. ärkebiskop av Uppsala, 69, 100, 110.
- Richardsson, kanik, 80.
- kyrkoh. i Risinge, 138.
- Torstensson, se Oxenstierna.
- Turesson, se Bielke.
- Ulfsson i Gunnarskäl, se Kliven sköld, 1 bjälke i h. f.
- se Schack.
- Nipertz, Erik, r, rr, 70.
- Norrby, Sören, dansk amiral, 156.
- Olaus Johannis, prior, se Olof Johansson.
- Petri, historieskrivare, 23, 43, 103 f.
- Olof Axelsson, se Tott.
- Björnsson, ärkebiskop av Uppsala, 43.
- Björnsson, se Vinge.
- Håkansson, konung av Danmark och Norge, 31 f.
- i Yxta, vpn, se Yxtaätten.
- Johansson (Olaus Johannis), decretorum baccalaureus, prior i johanniterkl. i Eskilstuna, 148.
- abbot i Julita kl., 94.
- Karlsson, vpn, 45 f.
- i Lukamora, 146.
- kyrkopråst i Sorunda, 16.
- i Årsta, kyrkovård i Västeråker, 121.
- Otte Torbjörnsson, se Fågel.
- Otto Nilsson, se Hästehuvud.
- (Oxenstierna), Bengt Jönsson, r, rr, hovmäst., riksförest., lagm. i Uppl., 77 f., (portr.: 77), 96, 100, 122.
- (—) Jöns Bengtsson, ärkebiskop av Uppsala, riksförest., 78, 97, 102, 122, 143 f.
- (—) Nils Jönsson, r, rr, hövitsm. på Nyköpingshus, riksförest., 93, 96.

- (Oxenstierna), Nils Torstensson, vpn, 77.
 (—) Sten Kristiernsson, r, rr, 126, 139, 153.
 (—) Torsten Gjurdsdson, vpn, 14, 19 (sigill), 20 f., 30, 47 f., 51, 65, 77, 118.
- Palne Jönsson, se Ekéblad.
 Pampe (3 musslor), Sune Hansson, vpn, 48.
 (Peccatel), Birgitta Ottesdotter, g. 1) m. Nils Gustafsson, 2) m. Staffan Ulfsson d. y., 53, 57, 76, 79, 88, 92 ff., 98, 133.
 — Otte, r, 76.
 Peder, kyrkoh. i Björskog, kanik i Västerås, 131.
 — Donare, 45.
 — Eriksson (blomstängel), se Tibble-Vargarnsätten.
 — Hansson, se Forstenasläkten.
 — Hemmingsson, vpn, 91.
 — Ivarsson i Holm, vpn, 101, 165.
 — Jonsson Knagh, se Knagh.
 — Karlsson, se Hand.
 — Olofsson, 147.
 — Ragvaldsson, se Bonde.
 — se Klujen sköld.
 — Sigvordsson, se Stolpar, 3.
 — kyrkoh. i Stenkvista, 44.
 Per Hansson d. y., se Forstenasläkten.
 Pernille Nielsdatter, se Sparrar, 2.
 Peter Clemensson, se Sparre.
 — Finvidsson, se Ålänning.
 — Nilsson, frälseman, 33, 65.
 — Svensson, 91.
 — Ulfsson, se Sövstasläkten.
 Petrus Gervasii, pävl. kollektor, 44.
 Pik, Fjällar, r, 23, 51.
 Piper, Eva, g. m. B. R. Ribbing, 4.
 — Gust. Abr., gen.-maj., landsh., 6.
 Pius II (Enea Silvio de' Piccolomini), päve, 111.
 Plädecius, E. Ph., komminister, 2.
 Plata, Klaus, vpn, 140.
- Plomgren, C. J., von, överstelöjtn., 3.
 (Porse), Birgitta Magnusdotter, g. m. 1) Arvid Bengtsson (Oxenstierna), 2) Erik Stensson (Bielke), 118.
 Posse, Knut, vpn, rr, 133.
 Puke, Erik Kettilsson, r, marsk, 32, 52, 59.
 — Erik (Nilsson, Rossviksätten), vpn, rr, 9, 38, 53—59, 66, 71 ff., 81—88, 99, 106.
 — Erik (Pedersson; Bonde), vpn, 54 ff.
 — Gustaf Eriksson (Rossviksätten), vpn, 55—59 (sigill: 56), 86.
 — Karl (Bonde), vpn, 54.
 — Ragvald (Bonde), r, 56, 58.
- Ragnhild Olofsdotter, se Kase.
 Ragvald Magnusson, se Klujen sköld.
 — Nilsson, se Fargalt.
 — Ragvaldsson, vpn, 142 f.
 — kyrkoh. i Tumbo, 44.
 Ramborg Bengtsdotter, g. m. Ragvald Magnusson (klujen sköld), 74, 100 f.
 Raske i Mesta, 45 f.
 Rembold Petersson, se Bjälke, 1.
 Ribbing, ätt, 4, 63, 66, 137, 160 ff.
 — (af Koberg), frih. ätt, 161, 167.
 — (af Zernava), frih. ätt, 7, 160.
 — grevl. ätt, 167.
 — Bengt, kapten, 161, 167.
 — Bengt, rr, 160.
 — Bengt, överste, 161.
 — Bengt Reinhold, löjtn., 35, 161, 166 f. (portr.: 166),
 — Bo, rr, 160.
 — Bo Gustaf, teol. dr, fil. mag., k. hovpred., prost och kyrkoh. i Stora Mälösa, 6.
 — Carl Gustaf, major, 4 ff., 161.
 — Christoffer, ståth., 160.
 — Erik, rr, 160.
 — Erik Pedersson, kammarjunk., 4, 7, 9, 101, 153 ff., 160 ff., 164 ff., 166.
- Ribbing, Gustaf, f. d. hovrättsråd, 161.
 — Gustaf, överstelöjtn., 161.
 — Gustaf, löjtnant, 161.
 — Gustaf Edvard, kammarh., exp.-sekr., 6, 161.
 — Gustaf Eriksson, landshövd., 8, 157 f., 161, 166.
 — Gustaf Gustafsson, överste, 161, 165.
 — Johan, gen.-major, 161, 167.
 — Knut, vpn, hh i Mark 1415, 162.
 — Knut (1481—1507), vpn, hh i Mark, 160, 163 f. (sigill: 164).
 — Lennart, fil. dr, 6, 161.
 — Lindorm, r, 162.
 — Lindorm, rr, 160, 164.
 — Lännart, prof., 3, 7.
 — (af Zernava), Marina, fröken, 7.
 — Peder, vpn, hh i Mark (1421), 162.
 — Peder (1427—1474), vpn, hh i Mark, 160, 163 (sigill).
 — Peder (Svensson), ståth., 160, 164.
 — Seved, med. prof., 5 ff.
 — Seved, riksskattmäst., 160, 164.
 — Sigvid, hövitsm., 162.
 — Sven, mönstringsherre, 160.
- Rogge, Cort, decretorium doctor, ärkedjåkne i Uppsala, slutl. biskop av Strängnäs, 57, 101 f., 109, 115 f. (sigill: 116), 123, 127, 129, 130, 137.
 (Rosendal), Ulfrad Ulfardsson, 109.
 (Rosengren), Ingeborg Jakobsdotter, g. m. Per Hansson d. y. (Forstenasläkten), 155.
 Rosenhane, ätt, 62.
 — Gustaf, frih., president, 62.
 (Rosquist), Nils Birgersson, ståth. på Kronoberg, 43.
 Rosenrod, Johannes, målare, 77.
 (rosor, 3, till Horshaga), Gustaf Magnusson, r, rr, lagm. i Västerg., 67 f.
 (rosor, 3) Knut Jonsson,

- vpn, lagm. i Västerg., 69 f.
- Rossviksätten (båt), 57 (stamtavla).
- (—) Folke Folkesson, vpm, hh i Tuhundra, 53.
- (—) Gustaf Folkesson, vpm, 51 ff., 57.
- (—) Gustaf Nilsson, vpm, 50, 53, 55—59, 73 f.
- (—) Ingrid Gustafsdotter, g. m. Birger Karlsson (2 snedbjälkar), 52, 57.
- (—) Kristina Gustafsdotter, g. m. Klaus Ulf, 52, 57.
- (—) Nils Gustafsson, r, rr, lagm. i Uppl., hh i Österrekarne, 9, 38, 50—59 (sigill: 55), 62 f., 67, 71—89, 92, 94, 96, 99, 106, 118, 122, 130, 133, 160.
- (—) se även Puke.
- Rumpa, Gjurd Petersson, biskop av Strängnäs, 14, 20.
- Ruska, ätt, 94 (stamtavla), 107 f.
- , Anders (Martinsson), vpm, hh i Västerrekarne, 16, 28, 36—40 (sigill: 37), 44, 63, 68, 72 f., 80 f., 85—96, 98 f., 108, 112, 114, 124, 154.
- Henrik, Karl Knutssons sven, 113.
- Johan (Gervinsson), artium liberalium baccalaureus, kyrkoh. i Bälinge, kanik i Strängnäs, 44, 94 f., 99, 107 f., 110—115 (sigill: 115), 117—121, 124 f., 130.
- (—) Kristina Andersdotter, g. 1) m. Gervin Henriks-son, 2) m. Johan Jönsson, 94 f., 98 f., 105, 107 f., 111—114.
- Nils Andersson, frälseman, 95.
- Rörik, frälseman, 94 f., 98 ff., 107 f., 112 ff.
- Ryning, Bengt, vpm, rr, 133.
- Ryting, Claus (Nicolaus), jur. utr. dr, konung Karl Knutssons kansler, 83, 97, 99, 134.
- (Röd), Kristoffer Andersson, r, rr, 158.
- Rödh, Nils, vpm, häradsdomhav. i Österrekarne, 29, 84, 96, 106.
- Sante i Torpa sn, 146.
- (Schack), Botilda Sunesdotter, g. m. Hans Kosfeld, 49.
- (—) Hemming Sunesson, frälseman, 48 f.
- (—) Nils Ulfsson, vpm, 48.
- (—) Ulf Sunesson, vpm, 48 f.
- Serenius, Jacob, biskop i Strängnäs, 3 f., 166.
- Sigge Larsson, 65.
- — se Sparre.
- Uddsson, se Vinstorpaätten.
- Ulfsson, se Sparre.
- Sigrid Karlsdotter, se Bonde.
- Sigurd Pedersson, borgmäst. i Torshälla, 80.
- Skalme, Bengt, rådm., i Sthlm, 80.
- (sköld kluven av sågskura), Cecilia Anundsdotter, g. m. Karl Öra, 57.
- (—) Ingevald Anundsson, vpm, munk, 51 f., 57, 75.
- (—) Märta Anundsdotter, g. m. Gustaf Folkesson, 51 f., 57.
- (Slatte), Gustaf Andersson, vpm, 101, 165.
- (—) Karin Gustafsdotter, g. m. Otto Nilsson (Hästhufvud), 101.
- (snebdjälkar, 2), Birger Karlsson, vpm, 52, 57.
- (—) Gregers Bengtsson, r, rr, 122, 145 f.
- Sparre, ätter, 98, 133, 165.
- se även Yxtaätten.
- över blad, se Forstenasläkten.
- Bengt (Göransson), ryttmäst., 165.
- (sparre), Bengta Eriksdotter, g. m. Torsten Gjurdsson (Oxenstierna), 14, 20, 65.
- (—) Clemens Petersson, vpm, 20 ff., 24.
- Sparre, Erik (Larsson), rr, kansler, 133, 155, 159.
- (sparre), Fader Ulfsson, r, rr, 105.
- (—) Gustaf Ulfsson, r, rr, 105, 107 f.
- (—) Karl Ulfsson, r, marsk, 13.
- Sparre, Lars Eriksson, rr, 159.
- (—) Lars Siggesson d. ä. (Sparre), Lars Siggesson, riksmarsk, 4, 133, 136, 158 f.
- Malin (Larsdotter), g. m. 1) Hans Persson (Forstenasläkten), 2) Erik Jönsson (Lillie), 133, 155, 159.
- (sparre), Matts Eriksson, frälseman, 14, 33, 65.
- (—) Matts Gustafsson, r, 52.
- (—) Nils Fadersson, r, rr, 105.
- (—) Peter Clemensson, 22.
- (Sparre), Sigge Larsson, vpm, rr, 4, 125, 133—136, 155.
- (sparre), Sigge Ulfsson, ärkedjälke, slutl. biskop av Strängnäs, 45, 93, 95, 98, 100, 105, 107, 110, 118.
- (sparre med hand under), Gotskalk Anundsson, vpm, 83.
- (sparre över blad), Jöns Ambjörnsson, vpm, 53.
- (—) Magnus Jönsson, vpm, 60, 67.
- (sparrar, 2), Pernille Nielsdatter, g. m. Sten Kristiernsson (Oxenstierna), 153.
- (sparrar, 2 nedvända), Harald Magnusson, frälseman, 27 f.
- (—) Magnus Haraldsson d. ä., 27.
- (—) Magnus Haraldsson d. y., 27.
- Spiegelberg, Hans, kansler hos biskop Brask, 113.
- Spiegelborg, Peder, borg. i Söderköping, 113 f.
- (spets nedifrån?), Torsten Simonsson, vpm, 67.
- Spets nedifr., se Sture.
- Staffan Bengtsson, se Vinstorpaätten.
- Ulfsson, se Ulf.
- Sten Bengtsson, se Bielke.
- Kristiernsson, se Oxenstierna.
- Turesson, se Bielke.
- (Stenbocksätt, äldre), Gustaf Olsson, r, rr, 70, 103, 127.
- Sten Persson, borg. i Sthlm, 150.
- (stjärna), Birger Birgersson, decretorum doctor, dom-

- prost i Strängnäs, 93, 95, 109, 111.
 (stjärna), Erik Birgersson, biskop av Strängnäs, 45, 83, 93, 95, 100, 109 ff.
 (—) Kerstin Gustafsdotter, g. m. Knut Ribbing, 160.
 (stjärnbjälke), Ingrid (Ingerd) Karlsdotter, g. m. Ragvald Nilsson (fargalt), 60.
 Stok, ätt, 42.
 — Filip, vpn, 42, 46, 72.
 — Ulf, frälseman, 146.
 (stolpe), Elin Magnusdotter, g. m. Knut Uddsson, 80.
 (stolpar, 3), Peder Sigvordsson, frälseman, 129.
 (strutsfjädrar, 3), Hans Stensson, frälseman, 129.
 (stubbe), Anders Ragvaldsson, vpn, hh i Åkerbo, 102, 139—150 (sigill: 144), 154 ff., 158, 160, 162, 167.
 (—) Bengt Andersson, kyrkoh. i Linde, sed. i Odensvi, 141 f., 145, 150, 152—155.
 (—) Johan Andersson, vpn, 141 f., 150.
 (—) Mektild Andersdotter, g. m. Peder Knagh, 137 ff., 141 f., 150, 153 f.
 Sture, Anund (3 sjöblad), r, rr, 67.
 (—) Gustaf Algotsson (3 sjöblad), r, rr, 91, 95.
 (—) Katarina Svendsdotter (spets nedifr.), g. m. Bo Stensson (Natt och Dag), 160.
 — Magnus (3 sjöblad), r, 23.
 — Nils (Bosson; Natt och Dag), r, rr, 65, 103, 105, 126 f., 129, 133, 145 f., 149, 160.
 — Sten (Gustafsson; 3 sjöblad), d. ä., r, riksförest., 4, 36, 90, 102 ff., 108, 120, 125 f., 128—134, 137, 145, 147, 153, 164.
 — Sten (Svantesson; Natt och Dag), d. y., r, riksförest., 4, 65, 150, 160, 164.
 (—) Svante Nilsson (Natt och Dag), r, riksförest., 65, 127, 135, 149, 152, 160.
 Sture, Sven (Nilsson; spets nedifr.), r, 65 ff., 76, 160.
 (Stygge), Ulrik, biskop av Aarhus, 68.
 Sudreimsätten (yngre), Johan Martinsson (stjärna), vpn, 23.
 Sune Hansson Pampe, se Pampe.
 Sunniva, g. m. Olof Drake, 100 f.
 (svala), Lasse Halvordsson, frälseman, 129.
 Svante Nilsson, se Sture.
 Svart, Peder, biskop i Västerås, krönikeskrivare, 155 f.
 Svarte Jöns (Åkesson), se Svarte Skåning.
 (Svarte Skåning), Jöns Åkesson (herr Svarte Jöns), ärkedjäkne i Strängnäs, 118.
 (—) Ture Jönsson, r, rr, lagman i Västerg., 70, 104, 113.
 (—) Åke Jönsson, r, rr, lagm. i Söd., 46, 57, 70, 105, 107, 113, 118, 127, 133, 134.
 Svarte Åke Jönsson, se Svarte Skåning.
 Sven, abbot i Julita kl., 130 f.
 — Nilsson se Sture.
 (svin), Nils Halfvarsson, vpn, 139 f.
 Svin, jfr även Fargalt o. Horn.
 (Svärd), Brita Pedersdotter, g. m. Gustaf Andersson (Slatte), 101, 165.
 (—) Katarina Pedersdotter, g. m. 1) Olof Drake, 2) Peder Ivarsson, 101, 165.
 Sæk, Lars, kanik i Strängnäs, 118.
 (Sövstasläkten: kliven sköld i h. f. blomstängel, i v. f. krumhorn), 48 f. (stamtavla: 48).
 (—), Nils Petersson, 48.
 (—) Peter Ulfsson, vpn, 46—50, (sigill: 47) 52 f., 62, 74, 86 f., 89.
 (—) Ulf Petersson, vpn, 46 ff., 51, 59.
 (Tandlaätten: kliven sköld m. krumhorn o. 3 hjärtan), 59 f. (stamtavla: 60).
 (Tandlaätten: kliven sköld m. krumhorn o. 3 hjärtan), Anders Magnusson, frälseman, 59 f.
 (—) Katarina Magnusdotter, g. m. Jöns Magnusson (kliven sköld m. horn o. 2 fågelfötter), 59 f.
 (—) Magnus Elofsson, vpn, 47, 51, 59, 60 ff.
 (—) Nils Magnusson, frälseman, 59 f.
 Ternell, C. Fr., hall- och manufakturfiskal, 3.
 Tibble-Vargarnsätten, 125 (stamtavla).
 —, Erik Larsson (kors), vpn, hh i Hagunda hd, 121 ff. (sigill: 123), 125, 131.
 (—) Märta Pedersdotter, g. m. Peder Jonsson Knagh, 125, 130 f., 142, 153.
 (—) Peder Eriksson (blomstängel), vpn, hh i Västerterrekarne, 94, 108, 111, 114, 120—125 (sigill: 124), 130, 136, 152 ff.
 (tjurhuvud), Gervin Henriksson, vpn, 94 ff., 99, 108.
 (—) Margareta Gervinsdotter, g. m. Peder Eriksson (blomstängel), 94, 108, 111, 114, 120—125, 134.
 Tomas, tyska ordens komtur i Årsta, 76.
 — Simonsson, biskop av Strängnäs, 49, 68, 70, 83, 106 f., 110 f., 118.
 Tord Björnsson i Bälsta, 81.
 — Filipsson, se Bonde.
 — Gunnarsson, biskop av Strängnäs, 40.
 — Sanderson, frälseman, 129.
 — kyrkoh. i Öja, 44.
 Torsten Gjurdsson, se Oxenstierna.
 — Simonsson, vpn, se Spets nedifrån.
 (Tott), Axel Petersen, r, danskt rr, 68.
 (—) Erik Axelsson, r, riksförest., 102.
 (—) Hans Åkesson, r, rr, 127.
 (—) Ingeborg Åkesdotter, g. m. Sten Sture d. ä., 126.
 (—) Ivar Axelsson, r, rr, 112, 127, 144.

- (Tott), Olof Axelsen, vpn, danskt rr, 69.
 (—) Örjan Åkesson, vpn, rr, 127.
 (trana), Klaus Filipsson, vpn, 152.
 Trolle, ätt, 43, 51.
 — Arvid, r, rr, 43, 113, 127.
 — Birger d. y., r, rr, 43, 52, 81.
 — Gustaf, ärkebiskop av Uppsala, 156.
 Tue (Nielsen), ärkebiskop, se Juul.
 Ture Eriksson, se Båt.
 — Jönsson, se Svarte Skåning.
 — Stensson, se Bielke.
- Ulf i Gunnarskål, 45.
 — Jonsson, se Blå.
 — Petersson, se Sövtaslåkten.
 — Staffansson, se Ulf.
 — kyrkoh. i Stenkvista, 44.
 — Sunesson, se Schack.
 — kyrkoh. i Tumbo, 44 f.
 Ulf (2 vargar), Klaus, r, 52, 57.
 — Olof, r, 72.
 (ulf, tillbakaseende), ätt, 93, 133 (stamtavla).
 (—) Arend Bengtsson, r, rr, 104.
 (—) Gotskalk Bengtsson, r, rr, 111.
 (—) Katarina Staffansdotter, g. m. Bengt Larsson, 133.
 (—), Staffan Ulfsson d. ä., r, rr, 133—136.
 (—) Staffan Ulfsson d. y., r, rr, lagm. i Västm., 46, 57, 76, 93—96, 98 ff., 100, 107, 133.
 (—) Ulf Staffansson, vpn, 76, 133.
- Ulfard Ulfardsson, se Rosendal.
 Ulrik, hertig av Mecklenburg, 76.
 (Ulvåsaätten: lejon), Birger Ulfsson, r, 61.
 (—) Katarina Ulfsdotter, abbedissa i Vadstena kl., helgon (Katarina av Vadstena), g. m. Eggard van Kyren, 61, 132.
- Valdemar Atterdag, konung av Danmark, 12 f., 31.
 Varg, Gödeka, frälseman, 145.
 — Olof, frälseman, 144 ff. (Vasa), Erik Karlsson, r, rr, 145 f.
 (—) Johan Kristiernsson, r, rr, 70.
 (—) Kertil Karlsson, biskop av Linköping, riksförest., 102, 109, 143 f.
 (—) Kristiern Johansson, vpn, rr, 133.
 Vinge, ätt, 165.
 (vinge), Lindorm Björnsson, vpn, rr, lagm. i Västerg., 105, 134.
 (—) Olof Björnsson, vpn, rr, lagm. i Värml., 126, 131.
 (vinkelhakar, 2) Cecilia Ingemundsdotter, g. m. Sune Hansson Pampe, 48.
 (—) Ingevald Ingemundsson, prebendat i Strängnäs, 20, 118.
 (Vinstorpaätten), Bengt Uddsson, vpn, rr, 65 ff., 69 f., 90, 163.
 (—) Ingrid Bengtsdotter, g. 1) m. Tomas Bengtsson (Pipa), 2) m. Gustaf Olsson (äldre Stenbocksätt), 70.
 (—) Karl Bengtsson, r, rr, 66, 127, 135.
- (Vinstorpaätten), Knut Uddsson, r, rr, 67, 77, 80 f.
 (—) Sigge Uddsson, biskop av Skara, 66, 70.
 (—) Staffan Bengtsson, r, rr, 66, 70.
- Yxel, se Yxkull.
 Yxkull (Yxel), Johan, överste, 155, 161 f.
 Yxtaätterna, 140 (stamtavla).
 (Yxtaätten: sparre), Birgitta Magnusdotter, g. m. Anders Ragvaldsson, 139 f., 142, 145, 147 f., 156, 158, 160.
 (—) Cecilia Magnusdotter, g. m. Ebbe Bengtsson, 139 f.
 (—) Ingrid Magnusdotter, g. m. Nils Halfvarsson, 139 f.
 (—) Johanna Magnusdotter, g. m. Palne Jönsson, 140, 158.
 (—) Magnus Nilsson, vpn, 138 ff., 158.
 (—) Nils (Magnusson) Månsson vpn, 138 ff. (sigill: 139), 155.
 (Yxtaätten), Olof Håkansson, vpn, 138 ff.
- Åbjörn Redesven, 65.
 Åke Jönsson, se Svarte Skåning.
 (ållon, 3), Nils Gregersson, frälseman, 129.
 Ålänning, Lasse, 147.
 Ålänning, Peter Finvidsson, köpman, rådman i Sthlm, 48 f.
- Öra, Karl, r, 57, 76.
 Öra, Karl Karlsson, r, 51, 57.
 Örjan Åkesson, se Tott.

II. Ortregister.

Agunnaryds sn, Sunnerbo hd, Smål., 15.	120 f., 137, 144, 147, 149—153, 158 f., 161.	Aspenäs, Ydre hd, Österg., 22, 89.
Anunsta, Hagunda hd, Uppl., 121.	Arboga kl., 104 f., 144.	Aspö, Selebo hd, Söd., 118.
Arboga, 23, 66, 83, 88—92, 94, 102—105, 107, 110 f.,	Arvika sn, Jösse hd, Värml., 151.	Avhulta, Munktorp sn, Västm., 5 f., 27 f., 95, 126, 128, 132, 143.
	»Asgusbygden», 127.	

- Avignon, 12, 44.
 Axtorna, 155, 159.
 Balingsta sn, Hagunda hd, 108, 124.
 Basel, 69.
 Benhammar, Vada sn, Val-lentuna hd, Uppl., 146.
 Berga, Tumbo sn, 45.
 Bergen, Norge, 31.
 Bergkvara, Bergunda sn, Kinnevald hd, Smål., 43.
 Bettna sn, Oppunda hd, 49, 114.
 Biby, Gillberga sn, 22.
 Björnome, Gryta sn, 123.
 Björskog sn, Åkerbo hd, Väst., 131.
 Blacksta, Årla sn, 37, 47, 62, 85, 87.
 Boda, Eskilsäter sn, 126.
 Bogesta, Balingsta sn, 124.
 Bologna univ., 109.
 Botkyrka sn, Svartlösa hd, Söd., 16.
 Brunkeberg, 103.
 Brügge, 48.
 Bryngfjöl, Grava sn, Karl-stads hd, Värml., 127.
 Bråbo hd, Österg., 138.
 Bålsta, 81.
 Bålinge sn, Rönö hd, Söd., 94, 108, 114 f.
 Bålsås, Kvistbro sn, Eds-bergs hd, Närke, 127.
 Bømmelfjorden, Norge, 11.
 Dalaborg, Dalsl., 31 f.
 Dalby sn, Hagunda hd, 122.
 Dentesta, Vadsbro sn, 74, 83 f., 101 f., 105.
 Digragården, Kymbo sn, 30, 65.
 Doberan, stad i Mecklen-burg, 76.
 Dävö, Munktorp sn, 5.
 Edeby, Helgarö sn, Åker hd, Söd., 131.
 Edsviken, Uppl., 18 f., 22 ff.
 Ekult (Öklitta), Väst., 147.
 Engsö, se Ångsö.
 Engsöhus, se Ångsöhus.
 Enköping, 13.
 Enköpings hospital, 110.
 Enskede, 17.
 Erfurt, univ., 109.
 Erstavik, Huddinge sn, Svartlösa hd, Söd., 57.
 Eskilstuna, 15, 20, 36 f., 39, 41, 47, 87, 91, 118.
 Eskilstuna johanniterkl., 16, 48, 51, 54, 56, 87 f., 142, 148 f.
 Eskilsäter sn, Näs hd, Värml., 126.
 Falköping, 18, 33.
 Fellingsbro sn, Åkerbo hd, Väst., 15, 89.
 Fogdön, 41.
 Fors sn, Västerrekarne hd, Söd., 45.
 Frösvi (Frövi), Romfartuna sn, Norrbo hd, 74.
 Fullbro, Sorunda sn, 21, 26.
 Furingstad sn, Lösing hd, Österg., 15.
 Fåstereid, Finnekumla sn, Kind hd, 106.
 Garn, Tumbo sn, 16, 87.
 Gata, Uppl., 13.
 Gillberga sn, Västerrekarne hd, Söd., 19.
 Gransby, Tumbo sn, 4.
 Greifswald, univ., 109, 116.
 Gripsholm, Söd., 5, 39, 114, 126.
 Grisnäs, Björskog sn, 141 f.
 Grums hd, Värml., 151.
 Gryta sn, Hagunda hd, Uppl., 123.
 Gråseboda (Haneberg), Näs-hulta sn, 60, 62, 81.
 Gunnarskäl, Tumbo sn, 45, 46, 72, 94.
 Gurre slott, Danmark, 31.
 Göksholm, St. Mällösa sn, 101.
 Hagby, Tumbo sn, 4.
 Hagby, Örby sn, Marks hd, Västerg., 127.
 Hagunda hd, Uppl., 121 ff.
 Hallunda, Botkyrka sn, 3 f.
 Hammar, Gårds hd, Skåne, 69.
 Hammarby, Dalby sn, Ha-gunda hd, 122, 146.
 Hammarby, Österhaninge sn, 17.
 Haneberg, se Gråseboda.
 Harljunga, se Herrljunga.
 Hedensö, Näs-hulta sn, 60 f.
 Helgarö sn, Åker hd, Söd., 45.
 Herrljunga (Harljunga), Herrljunga sn, Kullings hd, Västerg., 144.
 Himmelsända, Kjula sn, 45.
 Holm, St. Tuna sn, Dalarna, 101, 131, 165.
 Hovsta, 74.
 Husaby Byring, se Husby-Rekarne.
 Husby, Tumbo sn, 16, 38, 81, 90 f., 94.
 Husby-Rekarne sn (Husaby Byring), Österrekarne hd, Söd., 14, 15, 19, 44, 46 f., 51, 57, 65, 105.
 Hällberga, Grava sn, Karl-stads hd, Värml., 127.
 Hångsdala sn, Vartofta hd, 164.
 Hällby, Torshälla sn, 80, 161.
 Hällstorp (Härlingstorp), Kymbo sn, 30, 65 f., 68.
 Hälsingborg, 68 ff.
 Härlingstorp, se Hällstorp.
 Högsta, Söd., 45 f.
 Höjen (Rödahögen), Till-berga sn, 85.
 Hökesta, Fellingsbro sn, 39 f.
 Hölebo hd, Söd., 93.
 Ingaboda, Ottravad sn, 30, 33, 65 f., 68.
 Julita kl., 16, 37, 41 f., 46, 88, 94, 139 f.
 Jäder sn, Österrekarne hd, Söd., 72.
 Jönköping, 97.
 Jösse hd, Värml., 151.
 Kalmar, 33, 52, 126, 152, 156.
 Kasta, Vadsbro sn, 16, 74, 84 ff., 96, 101, 106 f., 132, 152, 158, 165.
 Kimstad, Österg., 159.
 Kind hd, Västerg., 27.
 Kinda hd, Österg., 27.
 Kinger, Vansö sn, 120.
 Kinne hd, Västerg., 27.
 Kjula sn, Kjulaås, Österrekarne hd, 29, 84, 106, 124, 152.
 Kleva, Torshälla sn, 80.
 Klevatorp (Klev, Kleva), Tumbo sn, 46, 72, 94.
 Kolunda, Stenkvista sn, 50, 74.
 Korsholm län, 52, 72.
 Kronoberg, Smål., 43, 110.
 Kullerstad, Kullerstad sn, Memmings hd, Österg., 98.
 Kumla sn, Kumla hd, Närke, 15.
 Kvikvsund, Tumbo sn, 15 f., 34, 36, 91, 167 f.

- Kymbo (Tiumo) sn, Vartofta hd, Västerg., 15, 66 ff.
 Kärbo sn, Siende hd, Västmanl., 15.
 Kärtrorp, Kåretorp, se Tjärtrorp.
 Köln, univ., 109.
 Köpenhamn, 142.
 Köping, 131, 158.
- Leipzig, univ., 94, 109 f., 112.
 Lilla Ladby, Lista sn, 124.
 Lilla Mällösa sn, Villättinge hd, Söd., 138.
 Lilla Söd, Furingstad sn, 75.
 Linde, 141 f., 152.
 Linderås, Norra Vedbo hd, 18.
 Linköping, 58, 94, 97 f., 163.
 — domkyrka, själakoret, 113.
 —, Helga Kors Gille, 98.
 —, Sankt Lars Gille, 98.
 Lista sn, Västerrekarne hd, Söd., 15 f., 19, 29, 35, 62, 88, 92, 108, 124.
 Livland, 76.
 Louvain, univ., 109.
 Lukamora, Tumbo sn, 146.
 Lund, 69.
 Lundby, Husby-Rekarne sn, 30, 51, 101 f.
 Lybby, Viby sn, Grimstens hd, Närke, 127.
 Lybeck, Tumbo sn, 16, 78, 133, 135.
 Låstad, Blådinge sn, Allbo hd, Smål., 97.
 Lönshult, Agunnaryd sn, 16, 43, 81.
 Löppinge, Fors sn, 45 f.
 Löved, Grava sn, Karlstads hd, Värml., 127.
 Lövsta, Tumbo sn, se V. Lövsta.
- Malma sn, Åkerbo hd, Väst., 147.
 Malmberg, V. Vingåker sn, 37.
 Marks hd, Västerg., 163.
 Mesta, Fors sn, 45 f.
 Mora sten, Uppl., 11, 13, 33.
 Munktrorp sn, Snevringe hd, Väst., 5.
 Myraby, se Mörby.
 Målby, Tumbo sn, 16, 73, 78, 80, 84, 94, 96, 99, 134.
 Målsåker, Ytterselö sn, Söd., 152.
 Möckeln, Smål., 16.
- Möklinta sn, Väst., 143.
 Mörby (Myraby), Husby-Rekarne sn, 16, 30, 51, 59, 74, 96, 100 ff., 105.
 Mörby, Österhaninge sn, 17.
 Mörbytrorp, Husby-Rekarne sn, 102.
- Norra Vedbo hd, Smål., 18.
 Norrbo hd, Väst., 50.
 Norrby, Fellingsbro sn, 39 f.
 Norrköping, 112 ff.
 Nyköping, 30—33, 36, 46 f., 51 f., 59, 110.
 Nyköpingshus, 93, 139.
 Nyslott, Finl., 155, 159.
 Nådendals kl., 54.
 Närja å, se Torshällaån.
 Näsby, 111.
 Näsuhult sn, Östra hd, Smål., 97.
 Näsuhulta sn, Österrekarne hd, Söd., 60.
- Odensvi sn, Åkerbo hd, Väst., 155, 161, 167.
 Olstra, se Ostra.
 Ophöga, se Uppbo.
 Oppaby, trol. Oppeby i Bällinge sn, 118.
 Oppensten slott, Västerg., 32.
 Oppunda hd, Söd., 60, 74, 91, 138.
 Ostra (Olstra), Sundby sn, 27, 29, 35, 38.
 Ottravad sn, Vartofta hd, Västerg., 15.
- Paris, univ., 108 f.
 Perugia, univ., 109, 116.
 Piteå, 71.
 Prag, univ., 109.
- Risinge sn, Finspångälans hd, Österg., 138.
 Rom, 42, 61, 110.
 Rosendal, Husby-Rekarne sn, 16, 51, 59, 74, 84 ff., 96, 99, 106 f., 132.
 Rossvik, Husby-Rekarne sn, 51, 53, 56—59, 72 f., 90, 130, 165.
 Rostock, univ., 109, 116.
 Rottneros, V. Sunds sn, Värml., 137.
 Råby sn, Västerrekarne hd, Söd., 1 f.
 Rällinge, Helgarö sn, 45.
 Råvelsta, Altuna sn, Väst., 152.
 Rödåhögen, se Höjen.
- Salem sn, Svartlösa hd, Söd., 15 ff., 38, 89.
 Salsta, Tensta sn, 77.
 Sanda, Kumla sn, Kumla hd, Örebr., 42, 167.
 Siena, univ., 109.
 Sifsta, se Sövsta.
 Skara, 33, 67, 70 f., 97, 102.
 Skattna, Kullerstad sn, 98.
 Skiringe, L. Mällösa sn, 139.
 Skjålsund, Furingstad sn, 75.
 Skrubba, Brännkyrka sn, 17.
 Skåne, 11 ff.
 Skåra, Grava sn, Karlstads hd, Värml., 127.
 Skämsta, Kärbo sn, 37.
 Skänninge, 44.
 — nunnekloster, 40, 113.
 Skölby, 81.
 Skönberga sn, Hammarkinds hd, Österg., 113 f.
 Slättamo, Österg., 138.
 Smedjaby, Varnums sn, Ölme hd, Värml., 127.
 Sorunda sn, Sotholm hd, Söd., 16, 21.
 Sorö, Danmark, 32.
 Stenkvista sn, Österrekarne hd, Söd., 44, 46, 50 f.
 Stensta, Söderbykarl sn, Lyhundra hd, Uppl., 93.
 Stensta, Fellingsbro sn, 39.
 Stockholm, 5, 9, 13 f., 16, 20, 23, 25, 33, 36, 43, 48, 54 f., 66, 88, 100, 103, 120 f., 125 ff., 132, 135, 144, 151, 158.
 — Helga Lekamens Gille, 16, 48, 53, 78 f., 114.
 — Sankta Clara kl., 124.
 — Sankta Gertruds Gille, 57, 86, 94 f.
 — Storkyrkan, 137.
 —, Helga Lekamens kor, 87 f.
- Stockkumla, Dingtuna sn, Tuhundra hd, Väst., 42.
 Stora Mällösa sn, Asker hd, Närke, 6.
 Stora Skedevi sn, Dalarna, 146.
 Stora Sundby, se Sundby.
 Strängnäs, 15 ff., 19 f., 26, 30, 34, 40, 42, 45 f., 49, 57, 60, 83, 93, 94—98, 102, 104, 107, 111—121, 138, 152, 156, 161, 168.

- Strängnäs dominikanerkl., 112.
 — domkyrka, 42, 48, 83, 106, 116 f., 156.
 — Helga Kors altare, 112.
 — Helga Lekamens kor, 17.
 — Helga Lekamens prebenda, 45.
 — S:t Andreas kor, 87.
 — S:ta Annas prebenda, 118 f.
 — S:t Botvids prebenda, 111.
 — S:t Johannis prebenda, 45.
 Stubbetorp, Åsheda sn, Uppvidinge hd, Smål., 97.
 Stömmestad, Segerstads sn, Grums hd, Värml., 126.
 Sundabyhus, se Sundby, Öja sn.
 Sundby, Tillberga sn, 85.
 Sundby (Stora Sundby), Öja sn, 11, 13 f., 19, 22 f., 39, 51, 63, 76.
 Sundby sn, Österrekarne hd, Söd., 15.
 Sunnerbo hd, Smål., 43.
 Svanserid, se Svansö.
 Svansö, Torestorp sn, 163.
 Säby, Salem sn, 17, 43.
 Säby kloster, se Julita.
 Säby sn, Snevringe hd, Väst., 126.
 Söderby, Torshälla sn, 42.
 Söderköping, 66, 84, 104.
 Södertälje (Tälje), 75 ff., 88, 112, 118.
 Södertörn, 16 f., 20, 22, 43.
 Sörby, Tumbo sn, 4, 15 f., 34, 36, 85, 91, 168.
 Sövsta (Sifsta), Stenkvista sn, 46 f., 49, 86 f.
 Tandla, Husby-Rekarne sn, 59, 62.
 Tensta sn, Norunda hd, Uppl., 77.
 Tibble, Balingsta sn, Hagunda hd, Uppl., 108, 121 ff., 125, 152.
 Tillberga sn, Siende hd, Väst., 15, 37 f., 87.
 Tiumo, se Kymbo.
 Tjurbo hd, Väst., 74.
 Tjust, 76.
 Tjärtorp (Kärrtorp, Käre-
 torp), Tumbo sn, 4, 16, 133, 135.
 Tofta, Adelsö sn, Färentuna
 hd, Söd., 13.
 Tokatorp, Valstad sn, 30,
 65, 68.
 Tomarp, Kvidinge sn, S. Ås-
 bo hd, Skåne, 23.
 Torestorp sn, Marks hd,
 Västerg., 163.
 Torpa sn, Åkerbo hd, Väst-
 manl., 38, 89.
 Torshälla, 17 f., 39, 45, 49,
 72, 80, 84, 87, 95, 99,
 108, 111.
 Torshälla sn, Västerrekarne
 hd, 15, 42, 80, 161.
 Torshällaån (Närja å), 38,
 89 f.
 Tosterup, Tosterups sn, In-
 gelstad hd, Skåne, 69.
 Trosa, 93, 118.
 Trosa sn, Hölebo hd, Söd.,
 93.
 Trossnäs, Nor sn, Väst.,
 151.
 Tumbo sn, Västerrekarne hd,
 Söd., 1—4, 8, 15 f., 29,
 35 f., 43—46, 57, 67, 84,
 87 ff., 91 f., 94, 133 ff.,
 152, 159, 161, 165 ff, 168.
 Tumboås, Tumbo sn, 15, 72,
 83, 89, 91, 106, 124, 152,
 154.
 Täby sn, Örebro hd, Närke,
 111.
 Tälje, se Södertälje.
 Täljehus, 75 ff., 80, 118, 122.
 Tönsberg, Norge, 26.
 Törista, Västeråker sn, 121.
 Ulvgryt, Täby sn, 111 f.
 Umeå, 71.
 Uppbo (Ophöga), St. Ske-
 devi sn, 146.
 Uppsala, 43, 93, 97, 114 f.,
 123 f., 131, 152, 156.
 — domkyrka, 123, 152.
 — univ., 110 f.
 Vadsbro sn, Oppunda hd,
 Söd., 15.
 Vadstena, 5, 55, 61, 66 f.,
 70, 75, 80, 118, 152, 156,
 162.
 — kloster, 15, 22, 32, 51,
 62, 75, 89, 132.
 — klosterkyrka, S:t Eriks
 kor, 75.
 Vallby, Hagunda sn o. hd,
 114, 123, 152.
 Valsta, Odensvi sn, 7 f.,
 137, 140—144, 149 f.,
 153—157, 159, 161 f.,
 164, 167.
 Valstad sn, Vartofta hd,
 Västerg., 15, 67, 71.
 Vansta, Ösmo sn, 20 f.
 Vansö sn, Åkers hd, Söd.,
 120.
 Vargarn, Lista sn, 7 f., 16,
 21, 26, 34, 36, 38 f., 40,
 62 f., 88, 92 ff., 100, 107 f.,
 117, 121, 123 ff., 130 f.,
 133, 136, 151, 153 ff.,
 159 f., 162, 164—168.
 Warnemünde, 94, 120.
 Vartofta hd, Västerg., 19,
 49, 64 f., 70, 160.
 Viby, 150.
 Wien, univ., 109.
 Vinger (Kongsvinger), Nor-
 ge, 5, 27 ff.
 Vingåker, se Västra Ving-
 åker.
 Vinsarp (Vinstorp), Dalum
 sn, Redvägs hd, Västerg.,
 65.
 Vinstorp, se Vinsarp.
 Vårfruberga nunnekl., 41 f.,
 44, 58, 75.
 Värhulta (Värnhulta), 99,
 108.
 Väsby, Tumbo sn, 15 f., 34,
 36, 133, 135, 167.
 Västerrekarne hd, Söd., 21 f.,
 34, 38 f., 89, 91, 94, 114,
 124, 130, 153 f, 168.
 Västervik, 153.
 Västeråker (Åker) sn, Ha-
 gunda hd, Uppl., 121 f.
 Västerås, 37, 81, 84 f., 97,
 100, 123, 131, 137, 144,
 147, 152.
 — domkyrka, 38, 74, 87,
 144.
 Västra Lövsta, Tumbo sn,
 4, 16, 36, 91, 133.
 Västra Vingåker sn, Oppun-
 da hd, Söd., 15, 37.
 Växjö, 97, 139.
 Yxta, se Yxtabolm.
 Yxtabolm, L. Mällösa sn,
 8, 138, 140, 153, 155,
 159.
 Åbo län, 33.
 Åker hd, Söd., 47 ff., 142,
 150.
 Åker sn, se Västeråker.
 Åkerbo hd, Väst., 38, 125,
 137, 140, 143 f., 146 f.,
 150, 153, 155 f.
 Årsta, Österhaninge sn, 76.

Ängsö, Ängsö sn, Yttertjuro hd, Västm., 36, 47.	Ökna, Husby-Rekarne sn, 16, 51, 59, 74, 84 ff., 96, 99, 101, 106 f., 132, 165.	99, 106, 125, 128, 132—136, 143, 153 ff., 157, 159—162, 164, 166 f.
Ängsöhus, Ängsö sn, 47.	Örebro, 13, 25, 97.	Österhaninge sn, Sotholm hd, Söd., 17.
Ärista, Hagunda hd, Uppl., 121.	Öresten slott, Västerg., 32.	Österrekarne hd, Söd., 12, 22, 41, 46, 52, 55, 57, 124.
Ärla sn, Österrekarne hd, Söd., 15.	Ösmo sn, Sotholm hd, Söd., 20 f.	Övernäs, Gillberga sn, 146.
Öja sn, Västerrekarne hd, Söd., 44, 62 f.	Österby, Tumbo sn, 1—8, 15 f., 18, 28 f., 35, 37 f., 44 f., 55, 57, 67, 71—78, 80 ff., 85 ff., 92 ff., 96,	Övlingby, Tumbo sn, 1 f., 16, 87, 91.
Öklitta, se Ekhult.		Övlinge, Tumbo sn, 4.

Riksrådet Sten Axelsson Banérs dagbok 1584.

Utg. med inledning och anmärkningar av **Arnold Sandberg**.

I samlingen Banérska familjepapper i Riksarkivet finnes fragment av en dagbok för år 1584, förd av riksrådet Sten Axelsson Banér till Händelö och Bro (det nuv. Brokind), en av de i Linköping år 1600 halshuggna herrarna. Den har förut hört till Bielkesamlingen.¹

Fragmentet består av 8 blad i kvartformat, alla försedda med anteckningar. Sex blad äro troligen förlorade. Den bevarade delen av dagboken innehåller anteckningar för tiden 15 febr.—15 mars, 16 april—15 okt., 16 nov.—16 dec. 1584. De äro nedskrivna av Sten Banérs hand, därom råder icke någon som helst tvekan. Handstilen i dagboksfragmentet är nämligen identisk med den, som möter oss i bevarade egenhändiga brev av Sten Banér.² Almanackan med festuppgifter och datumsiffror i obruten följd har uppgjorts av Sten Banér före anteckningarnas nedskrivande. Lika stort utrymme har reserverats för alla dagar. För många dagar ha inga annotationer gjorts, medan däremot för andra så mycket nedskrivits, att även en del av det för följande dag reserverade utrymmet har måst anlitas. Varje uppslag lämnar plats för en månads anteckningar. På varje vänstersida är längst upp skrivet månadens namn, som följes av ordet *haffuer*, och på intillgränsande högersida antalet dagar i månaden med romerska siffror jämte ordet *Dagar*.

På två ställen har Sten Banér använt chifferskrift. Denna är ej svårlöst. Han har använt chiffer endast för vokalerna efter följande system: ett *þ*, försett med 1 streck på längdstapeln = *a*; ett *þ* med 2 streck på längdstapeln = *e* o. s. v. i alfabetets ordning. *u* återges alltså med ett 5-streckat *þ*.

¹ För värdefulla råd och upplysningar ber utg. att få tacka professor Gottfrid Carlsson.

² Se t. ex. brev från Sten Banér till hustrun i samlingen Banérska familjepapper, RA.

Anteckningarna äro säkerligen nästan samtida med de skildrade händelserna. Detta framgår främst av deras karaktär. Uppgifter om härklipping, om skoning av hästar, om åderlätning, om mottagande av bestämt angivna penningssummor vid olika tillfällen o. s. v. måste ha nedskrivits nästan omedelbart. Antagligen ha anteckningarna merendels gjorts på någon av de två sätesgårdarna i Östergötland, där dagboken troligen förvarats. Detta kan förklara, varför annotationerna äro så rikliga och detaljerade om händelser, timade i Östergötland och Småland, medan de däremot äro något sparsammare och knappare, när det rör händelser på resor längre från hemorten. I fråga om domen i Krabbemålet i Uppsåla har Sten Banér troligen tagit miste på en dag vid anteckningarnas nedskrivande. Enligt dagboken avgjordes målet den 19 febr., men enligt Stockholms stads tänkebok den 20.¹

Annotationerna äro av ungefär samma slag som hertig Karls kalendarieanteckningar, d. v. s. korta notiser om resor, besök, arbete m. m. De ge en levande inblick i Sten Banérs privatliv. Vi få följa honom på hans resor i konungens följe och mellan hans arv- och egnahemman och vännernas sätesgårdar i Östergötland. Vi se honom med stort intresse övervaka sina gårdars skötsel, uppbära landbornas avgifter, deltaga i jordasyner m. m. Vi få stifta bekantskap med hans umgängeskrets och med honom bevista storgårdarnas olika högtider. Vi bliva insatta i den östgötska stormannamiljö, som Sten Banér tillhörde. Anteckningarna ge oss även möjlighet att beriktiga några felaktiga uppgifter i svenska adelns ättartavlor. Slutligen lämnar dagboken ett par upplysningar av värde för den politiska historien.

Det har framhållits, att Sten Banér åtminstone sedan år 1584 tillhört riksrådet.² Man möter honom nämligen omtalad som riksråd första gången i Stockholms stads tänkebok för febr. 1584. Han var då medlem av en av huvudsakligen riksråd bestående domstol.³ Som undertecknare eller beseglare av ett rådslag har man ej mött honom förrän i mars 1585.⁴ Huruvida Sten Banér redan före febr. 1584 varit riksråd, har icke varit känt. I Emil Hildebrands råds-

¹ Se nedan s. 189 och Uppländska konungsdomar, utg. av N. Edling (1933), s. 131—133.

² H. Almquists art. om S. A:son Banér i Sv. Biogr. Lex., 2 (1920), s. 642. — En notis om Sten Banér finnes även i O. Waldes studie »Om bokanteckningar som källor» (i NTBB 1918), s. 79.

³ Edling, a. a., s. 131—133. Emil Hildebrands riksrådslängd i SRA, II (1899), s. 1124.

⁴ E. W. Bergman, Register öfver Rådslag i konung Johan III:s tid [i Meddelanden från Svenska Riks-Archivet V (1881)], s. 120.

längd¹ nämnes därför årtalet 1584 med frågetecken. På denna punkt ger dock Sten Banérs dagbok klart besked. För den 18 febr. har Sten Banér antecknat, att han för första gången var »in consilio senatorum», tydligen som medlem av en konungsdombstol. Den 28 febr. deltog han första gången »in consilio Regis», och den 13 mars samtalande han med konungen »de iuramento consilarij». ² Sten Banér har sålunda varit fungerande riksråd från febr.—mars 1584, men icke före denna tid. Frågetecknet vid årtalet 1584 kan strykas. Det kan i detta sammanhang även nämnas, att Claes Bielke enligt Emil Hildebrands rådslängd omtalas som riksråd den 24 april 1584. ³ Det är tydligen första gången som man mött honom som sådan. Han nämnes emellertid redan i febr. tillsammans med Sten Banér som riksråd. ⁴

Den 28 febr. 1584 hölls enligt Sten Banérs dagbok rådssammanträde på Uppsala slott. Det avgivna rådsbetänkandet, daterat följande dag den 29, finns bevarat dels i original utan namnunderskrifter men med sigill, dels i en säkerligen tidig kopia med de närvarandes namn angivna efter sigillen. De i kopian uppräknade beseglarna äro: Greve Per [Brahe], Nils Gyllenstierna, Gabriel Christersson [Oxenstierna], Hogenskild Bielke, Claes Åkesson [Tott], Gustaf Banér och N. N. ⁵ Ett sigill har avskrivaren icke kunnat identifiera. Redan denna sak verkar misstänkt. Bergman ⁶ har återgivit de namn, som kopian meddelar, men har i stället för N. N. Erik Gyllenstierna. F. Ödberg ⁷ har samtliga av Bergman nämnda namn utom Gustaf Banérs. Att dennes namn utelämnats, torde dock endast bero på ett förbiseende.

I sin dagbok uppräknar Sten Banér de vid nämnda rådssammankomst den 28 närvarande. ⁸ Dessa voro konungen, greven (= Per Brahe), D. Gyll. (= Nils Gyllenstierna), D. Hogen. (= Hogenskild Bielke), D. E. Gus. (= Erik Gustafsson Stenbock), D. Flem. (= Claes Fleming), D. Cl. Åke. (= Claes Åkesson Tott), D. E. Gyll. (= Erik Gyllenstierna) samt Sten Banér själv som »ultimus». Om vi jämföra denna uppräkning med kopian, finna vi flera avvikelser. Gemensamma namn äro: Per Brahe, Nils Gyllenstierna, Hogenskild

¹ Se s. 185, not 3.

² Se nedan s. 189, 190.

³ SRA II, s. 1123.

⁴ Edling, a. a., s. 131—133.

⁵ Rådslag samt andra handlingar ang. rikets råd 1584—1592, RA.

⁶ Bergman, a. a., s. 110.

⁷ F. Ödberg, Hogenskild Bielke och hans tid (handskrift, I. b. 34, KB), s. 641.

⁸ Se nedan s. 189.

Bielke, Claes Åkesson Tott. I stället för kopians Gabriel Christerson, Gustaf Banér och N. N. har Sten Banérs dagbok Erik Gustafsson Stenbock, Claes Fleming, Erik Gyllenstierna och Sten Banér. Dessa sistnämnda fyra personer voro samtliga medlemmar av den ovannämnda domstolen, som i febr. sammanträdde i Uppsala. Där-
emot voro ej de två förstnämnda medlemmar.¹

Man undrar, varpå denna bristande överensstämmelse kan bero. I originalet av rådslaget äro sigilln tryckta under texten, ordnade i 3 rader. I första raden finnas 2 sigill + 2 obegagnade sigillvax, i andra raden 3 sigill + 1 obegagnat sigillvax samt i tredje raden 2 sigill + 2 obegagnade sigillvax. Antalet sigill är således 7. Dessutom finnas icke mindre än 5 obegagnade sigillvax. Enligt riksheraldikern, friherre H. Fleetwood, som på min hemställan godhetsfullt granskat sigilln, äro dessa följande släkters:

Brahes		Gyllenstiernas
Stenbocks	Bielkes	Totts
Gyllenstiernas		Banérs.

Riksheraldikern har dessutom fastslagit, att Bielkesigillet är Hogenskild Bielkes, samt att Banérsigillet är Sten Banérs. På det förra är nämligen initialen *H* synlig, och på det senare framträda bokstäverna *ST... BANNER*. De namn, som dölja sig bakom sigilln, äro sålunda Per Brahes, Nils Gyllenstiernas, Erik Gustafsson Stenbocks, Hogenskild Bielkes, Claes Åkesson Totts, Erik Gyllenstiernas samt Sten Banérs. Dessa namn återfinna vi i Sten Banérs dagbok i dennes uppräknings av vid rådssammanträdet närvarande rådsherrar. Denne nämner dessutom Claes Fleming.

Om vi endast ägde tillgång till originalet av rådslaget, kunde man av den omständigheten, att detta utom de 7 sigilln även har 5 obegagnade sigillvax, lätt draga den slutsatsen, att tolv rådsherrar varit vid rådssammanträdet närvarande, av vilka dock endast sju sigillerat rådslaget. Nu veta vi emellertid genom Sten Banérs dagbok, att åtta rådsherrar voro närvarande, av vilka alla sigillerat utom en, Claes Fleming. Vi kunna i stället, på grundval av vad vi veta, draga den slutsatsen, att rådslaget låg färdigutskrivet redan före rådssammanträdet den 28 febr. — ett utkast till föredragningslista av Hogenskild Bielkes hand är daterat den 20 febr.² — samt att man beräknat flera deltagare än de åtta, som närvoro den 28.

¹ Edling, a. a., s. 131—133.

² Rådslag samt andra handlingar ang. rikets råd 1584—1592, RA.

Claes Bielke var i mitten av febr. i Uppsala,¹ och Erik Sparre hade åtminstone någon av dagarna 16—18 febr. vistats i Uppsala.² I den av Bergman³ meddelade förteckningen över rådsherrar, som sigillerat rådslaget av den 29 febr. 1584, bör sålunda namnet Gabriel Christersson ersättas av namnet Erik Gustafsson Stenbock samt namnet Gustaf Banér av namnet Sten Banér. Vi kunna sålunda fastslå, att Sten Banér redan i febr. 1584 som rådsherre sigillerat ett rådslag. Orsaken till den bristande överensstämmelsen mellan å ena sidan den namnuppräknig, som kopian av rådslaget ger, samt å andra sidan den, som Sten Banérs dagbok meddelar, och de namn som dölja sig bakom originalets sigill, är således endast att avskrivaren icke varit kapabel att nöjaktigt tyda sigillen. Detta förhållande ger anledning framhålla, att dylika misstag möjligen även kunna ha insmugit sig i kopior av andra rådslag från Johan III:s tid, en sak som således torde förtjäna att småningom undersökas.

*

Vid dagbokens utgivning ha vissa ändringar gjorts. Bruket av stora och små bokstäver samt interpunktionen ha moderniserats. De datumsiffror, för vilka inga anteckningar gjorts och som sakna festuppgifter, ha utelämnats. Anteckningarna i övre delen av varje uppslag om månadens dagantal ha utelämnats utom månadens namn. Förkortningarna ha upplösts och de insatta bokstäverna satts inom klammer. Bokstäver, som utfallit på grund av defekter i handskriften, ha tillsatts inom klammer. Även alla tillägg i texten ha satts inom klammer. Chiffret har ersatts med vanlig skrift. Luc-korna i dagboken ha markerats med streck. Tecknen för mark och lispund ha ersatts med bokstäver.

*

Då den bevarade delen av dagboken börjar, är Sten Banér som deltagare i det kungliga begravningsföljet på väg till Uppsala för att bevista drottning Catharina Jagellonicas begravning.

*

¹ Edling, a. a., s. 131—133. Han bevistade sannolikt sedan sin makas begravning; se Sten Banérs dagbok.

² Jfr *Calendaria Caroli IX* (utg. gen. Adam Lewenhaupt, 1903) för 16—18 febr. 1584 samt Erik Sparres uppgift i brev ²⁰/₈ 1584, Erik Sparres samling Ser. A: 1, RA, att han i Uppsala i en fråga samtalat med hertigen. Detta samtal måste ha ägt rum under hertigens besök i Uppsala i febr. 1584.

³ Bergman, a. a., s. 110.

[1584.]

[Februarius.]

- 15 Drog K. M. från Eedh til Alseeke prestegårdh, och lijked låågh i Alseeke kyrkia. Geste iag i Edbÿ¹ i Wassonda sokn hos Mårten P[er]sson.
- E.² 16 Från Alseeke til Vpssala, ter bleff drotningen sam[m]e dag begraff[ue]n i en nÿ koor, som för war sakerstija.³
- 18 Fui prima vice in consilio senatorum Vpsaliae.
- 19 Bleff saken besluten emellen Erich Krabbe och Jon Jönsson, Greff[u]e Pers tienere.⁴
- 21 Drog K. M. från Vpssale til Örbÿ.
- Petri stol. 22 Droge min hustru⁵ och iag til Wijk til begraffningen.
- E. 23 Bleff salige Fru Elines⁶ lijk tagedh vtaff kyrkian i Balingstada och baars til Åkers kyrkia och bleff ter begraffuen m[ed] eh[n] hen[n]es dotter.
- Matthiæ. 25
- 26 Drog iag från Wijk och til Vpssala igen, och min hustru drog till Fröslundha.⁷
- 27 Kom Kung[lig]e Maieth från Örbÿ til Vpssala igen.
- 28 Fui prima vice in consilio Regis, Upsalie,⁸ in arce, præsente Rege, Comite, D. Gÿll:, D. Hogen:, D. E. Gus:, D. Flem:, D. Cl. Åke:, D. E. Gÿll. et ego vltimus.

¹ Nu Edeby, Vassunda s:n, Årlinghundra h:d.

² Förkortning för Ebdomada.

³ Jfr *Calendaria Caroli IX*, s. 29 och Malin Stures släktbok, utg. av Sigrid Leijonhufvud, PHT 1913, s. 161.

⁴ Om processen mellan Erik Krabbe och Jon Jönsson, se: Stockholms stads tänkebok 1584—85, f. 7—13, Stockholms stadsarkiv; Hertig Karls Registratur ^{18/10} 1583, f. 11; Riksregistraturet ^{2/12} 1583, f. 393 v., RA. Domen är tryckt av Edlin g, i a. a., s. 131—133.

⁵ B:s första hustru, Margareta Birgersdotter Grip, f. 1537, † 1586.

⁶ Fru Eline är friherrinnan Elin Fleming, gift med Claes Bielke till Vik (Balingsta s:n, Hagunda h:d). G. Elgenstierna, Svenska adelns ättartavlor, 1, s. 361, och Sv. Biogr. Lex., 4 (1924), s. 208, ha således felaktigt dödsår (1586). Hon blev enligt Elgenstierna, a. a., 2, s. 735, begr. i Västeråkers kyrka. Jfr Sten Banérs uppgift, att hon begrovs i Åkers kyrka. Åker motsvaras av nuv. Västeråker (se C. G. Styffe, Skandinavien under unionstiden, 3:e uppl. 1911, s. 358). Den i dagboken omtalade dottern (Bielke) finns ej nämnd hos Elgenstierna, a. a.

⁷ I handskriften har ursprungligen stått: »Berga heller Fröslundha». De två första orden ha överstrukits. Här avses med all sannolikhet socknen Fröslunda, Lagunda h:d. Margareta Grip hade några gårdar i Fröslunda s:n i Uppland (se Margareta Grips bok, s. 77, Trolleholms arkiv). Vilket Berga som avsetts, kan ej bestämmas; troligen har gården legat i Stockholms eller Uppsala län, ej alltför långt från Vik och Uppsala. Förf. står i tacksamhetsskuld till kabinettsskamarherren greve Gustaf Trolle-Bonde, som älskvärt tillät mig taga del av Margareta Grips bok och andra handlingar i arkivet på Trolleholm.

⁸ Orden »Fui — — — Upsalie» äro i handskriften skrivna med chifferskrift.

29 Drog Ku[n]g[lig]e Maiet från Vpssala til Eneköpingh.

Martius.

Esto-Mihi. D.¹ 1 Droge h. Claus Åkesson och iag från Vpssala til Eneköping.

Fastelågen. 3 War K. M. i Suinegarn.²

Ask Odenssdag. 4 Drog K. M. från Eneköping til Westerårs, samt h. Claus och iag fölgdhe.

Inuocauit. D. 8

9 Feci ab[s]cindere crines.

10 Kom her Jören Gera til Westerårs. Wardt Gref-
finnen aff Westerwijk begraffuen i Vpssala.³

Quatuor Tempora: 11

Gregorij. 12

13 Loquutus sum cum Rege de iuramento consiliarij,
etiam de matrimonio inter Suen et J. Ingerd.⁴

14 Drog h. Jören Gera ifrån Westerårs.

Reminiscere. D. 15

[Aprilis.]

17 Lät iag såå århter både i gårdet och på nyplög-
ningen i Åsmustada.⁵ Sende iag Hans Rubberts-
son 10 daler m[ed] en, benemd Håko[n] Persson
ifrån Söderköping.

¹ Ursprungligen ett E, varöver sedan D. skrivits. D = Dominica.

² Konungen har sannolikt besökt den berömda offerkällan i Svinnegarns s:n. Åsunda h:d, nära Enköping. Om denna se Nils Ahnlund, Svensk sägen och hävd (1928), s. 53—112. Det kan även möjligen tänkas, att konungens besök stod i samband med de klagomål, som en person vid namn Henrik Olofsson ett par dagar senare, den 6 mars, framställde för hertig Karl om övergrepp, som tillfogats honom i Svinnegarn, se *Calendaria Caroli IX*, s. 29.

³ Märta Leijonhufvud, änka efter greve Svante Sture till Västervik. Hon dog enligt Malin Stures släktbok, PHT 1913, s. 161, d. ¹⁵/₁ 1584. Enligt *Calendaria Caroli IX*, s. 29, fördes hennes lik genom Nyköping den 5 mars. Malin Stures släktboks uppgift »then 10 Januarij» om begravningen är naturligtvis felaktig, då omedelbart förut dödsdagen angivits till den ¹⁵/₁.

⁴ Orden »Suen et J. Ingerd» äro i handskriften skrivna med chifferskrift. Jungfru Ingerd är säkerligen Margareta Grips systerdotter Ingerd (Ingel) Bonde. I Margareta Grips bok, s. 262 (263), Trolleholms arkiv, nämnes Margareta Grips m. fl. »siisters-salige Frw Claras datter Jumffrw Ingärdh». Hon nämnes även annorstädes i Margareta Grips bok. I ett intyg, utfärdat av Sten Banér den 17 aug. 1575 (i avskrift i Wijrkarkivet, vol. 5, RA) talar denne om sin hustrus systerdotter »Jomfru Ingerd Jons dotter». Sedan Ingels föräldrar, Clara Birgersdotter Grip och Jöns Tordsson Bonde, avlidit år 1566 i pesten (se *Elgenstierna*, a. a., 1., s. 515), torde hon ha vistats hos mostern Margareta och hennes man. I brev till hustrun under åren 1578—85 hälsar Sten Banér nästan regelbundet till jungfru Ingerd (se Banérska familjepapper, RA). Vem Sven är, kan däremot ej utrönas. Något äktenskap mellan denne Sven och jungfru Ingel kom dock ej till stånd. Hon gifte sig nämligen först 1589 med Axel Johansson Natt och Dag (se *Elgenstierna*, a. a., 5, s. 403).

⁵ Nu Åsmestad. Gården förvaltades direkt under Bro, »bådhe åcker och eng för höö schull». Margareta Grips bok, s. 45, Trolleholms arkiv.

- 18 Kom Per Matsson¹ och Lass Kok från Hendelöö til Bro.²
- Påskadag. D. 19
Georgius Ridder. 23 Kom Hen[n]ing³ til Bro. Kom Peer skræddere⁴ från Westergötlandh.
- Marcus. 25 Gaff iag Hälie snidkare en daler på handen. Drog han hädan. Tog iag af Hening 42 dal[e]r, som aff Hylninge rätterelag opburne wore.
- [Qu]asi[mod]o: D. 26 Hölt iag landbostämpne m[ed] mine landbönder vnd[er] Bro.
29 Drog iag från Bro til Ledbogha.⁵
30 Kom iag til Hendelöö.
- Maius.
- Philippi Jacobj. 1 War h. Erich⁶ hos mig och predicade på gården.
Walborgmässsa. 2 Lät iag besla mina hestar.
Misericordias. D. 3 Secaui venam.
7 War iag och Erich Gabriellson⁷ på Westerby.
8 Gek iag hem igen.
- Iubilate. . . . D. 10 War iag til gæsth på Lindöö. Kom och Suen Månsson⁸ dijt.
12 Löp met skep från Hendelöö till Lönöö vdd.⁹
13 Från Lönöö vdd til Hestholms sundet wed Åräckia sun[det].¹⁰
14 Från Hestholms sundeth til Flijssöö sundh.¹¹

¹ En tjänare, omnämnd i brev från Sten Banér till hustrun d. $\frac{4}{1}$ 1583 (Banérska familjepapper, RA) samt i en kvittens från 1580 (Wijkarkivet, vol. 5, RA).

² Nu Brokind, Vårnäs s:n, Kinda h:d.

³ Tjänare, omnämnd i brev från Sten Banér till hustrun d. $\frac{4}{11}$ 1582 (Banérska familjepapper, RA).

⁴ Omnämnd i brev från Sten Banér till hustrun d. $\frac{8}{8}$ 1582 (Banérska familjepapper, RA).

⁵ En gård med namnet Ledhboge är upptagen i förteckningen över Sten Banérs jordagods 1579 i Wijkarkivet, vol. 5, RA. Troligen nuv. Lerboga, Bankekinds s:n, Bankekinds h:d. Detta antagande styrkes av en uppgift i Margareta Grips bok, s. 92, Trolleholms arkiv, enligt vilken Svinstads (= nuv. Bankekinds) prästgård haft en åtting jord nedanför Lidboge gård. Se även Svenska Riks-Archivets pergaments-bref fr. o. m. 1351, utg. av N. A. Kullberg, 2 (1868), s. 30.

⁶ Adelsmännen hade vanligen huskaplaner. Enligt C. F. Broocman, Beskrifning öfwer — Öster-Götland etc. (1760), s. 523, hade under den katolska tiden på Händelö funnits ett kapell, »som sedermera blifwit gagnadt at prädika uti af Herrskapens Hus-Prest för Hendelö och Västerbyholms Herrskaper». I ett brev till hustrun d. $\frac{8}{8}$ 1582 (Banérska familjepapper, RA) nämner Sten Banér om målning av »vär prädikestool».

⁷ Erik Gabriellson Oxenstierna till Lindö (St Johannes s:n, Lösings h:d).

⁸ Sven Månsson Some till Västerbyholm, förr Västerby (St Johannes s:n, Lösings h:d). Västerbyholm och Händelö gränsa intill varandra.

⁹ Udde vid Bråvikens mynning.

¹⁰ Åräckiasundet, nuv. Arkösund, Jonsbergs s:n, Östkinds h:d. Se Johan Månssons sjöbok 1644, utgiven av H. Richter (Namn och Bygd, Bilaga B, 1925—28), s. 99. Hästholmssundet trol. vid nuv. Hästön invid Arkön.

¹¹ Trol. vid Flisö i Gryts s:n, Hammarkinds h:d.

- 16 Från Flijsöö sundh til Windha.¹ Lät iag skepp[e]
bräder i meth skeep, 50 tolffter.
- Cantate. D. 17
18 Löp met skeep från Winda. Deus fortunet iter.
Drog iag ter ifrån Winda til Winäs.²
22 Drog iag frånn Winäs til Bro.
- Roga[t]ionum. D. 24
[Hi]m[m]elferd
[Ch]risti. 28
[Exaudi.] D. 31 War Anders skriffuere hos meg och bödh til set
bröllop.
- Iunius.
- 4 Kom[m]e Nils Nilsson³ och Suen Månsson til Bro
seent.
5 Droge te theden igen.
6 Sattes årgerna op i Wårdenäs kyrkia. Lät iag
bränna min sued i hästehagan.
- Pinsdagh. D. 7
9 Sende iag Bängt O.⁴ til Hendelöö. Scripsi fratri
Gustauo cum illo. Betalte iag årgegöregen 4 da-
ler, 1 t[unn]a miöl och 1 t[unn]a malt på s[oke]-
nened wägna.
- Quatertem: 10
11 Brände iag min sued i kohagan. War Jon Simons-
son⁵ här eff[ter] brudehedren.⁶ Drog och Hans
skriffuere⁷ hädan.
13 Droghe min hustru och iag från Bro till Sel-
stadha.⁸
- Helige Trefol: D. 14 Kom[m]e wi til Horn och fölgdhe seden Anders

¹ Nuv. Vindö, Östra Eds s:n, N. Tjusts h:d, vid Vindån. Enligt Johan Månssons sjöbok, s. 48, brukade man i Vindö «lata Brädher som ther såghes». Fru Margareta nämner i en anteckning om «var sagekvern ved Vjnda» (Wijkarkivet, vol. 5, RA). Sten Banér ägde enligt förteckningen över hans jordagods «fira gårdar j Windha» (Wijkarkivet, vol. 5, RA). Se även Margareta Grips bok, s. 118, Trolleholms arkiv.

² I Västra Eds s:n, N. Tjusts h:d, Moritz Grips (Sten Banérs svägers) sätesgård.

³ Nils Nilsson Natt och Dag till Säby (Vists s:n, Hanekinds h:d). Om denne se H. Rosman, Bjärka-Säby och dess ägare, 2 (1924), s. 66 ff.

⁴ Bengt Olofsson, Sten Banérs fogde. Flerstädes omnämnd i bevarade kvitenser (Wijkarkivet, vol. 5, RA).

⁵ Omnämnd i brev från Sten Banér till hustrun $\frac{4}{1}$ 1583 (Banérska familjepapper, RA).

⁶ Prydnadsföremål som bruden använde vid vigseln [Svenska Akademiens ordbok, 5, (1925), B: 4308].

⁷ Omnämnd i brev från Sten Banér till hustrun $\frac{8}{8}$ 1582 och $\frac{4}{1}$ 1583 (Banérska familjepapper, RA).

⁸ Säkerligen nuv. byn Sillstad, Hycklinge s:n, Kinda h:d. År 1594 fanns ett Sölsta rättarelag, som bl. a. omfattade Sten Banérs arv- och egna hemman i Kisa och Hycklinge s:nar, Kinda h:d (se Banérska familjepapper, RA).

skriffuer[e] til Wässbÿ;¹ ter stod hans bröllop m[ed]
Peer Staffansso[n]s [dotter].

- Vitus. 15
17 Droge wi från Wäsby til Arterÿdh.²
- Helige Lekame. 18 Från Arterÿdh til Bro igen.
20 Kom Nils Jacobsson til Bro från Söderköpingh.
Sumsi medicinam.
- D. 21
22 Kom Oloff muremester sielff annan til Bro.
- Johan: döpa: 24
26 Drog iag från Bro til Fålelössa,³ och min hustru
drog til Glÿttinge.⁴
27 Kom[m]e wi samtlig til Vlfååssa.⁵
- D. 28 Hölth her Hogenschilth bröllop åth Lasse Bängts-
son och Sigredh Clausdotter och h. Nils och F.
Annas⁶ piga, Kirstin.
- Petri-Pauli. 29

Iulius.

- Mariæ hemferd. 2 Droge min hustru och iag från Vlfååssa til Wård-
bärga.⁷
3 Drog iag tillbaka igen til Vlfååssa, och warth saken
förhörd emelle[n] Olof Jörssensson och Nils Ja-
cobsson.
4 Drogh iag från Vlfååsse til Bro. Bleff[u]e Oloff
och Nils afferdede tiden och til min b[roder]
Gustaff och Claus B.⁸

¹ Herrgård i Horns s:n, Kinda h:d. Fogden över Kinda och Ydre h:der, Per Staf-
fansson, skrev sig enligt E. Åkerhielm, Svenska gods och gårdar, 2 (2:a uppl.
1930), s. 506, till Wäsby. Det framgår av Sten Banérs dagbok, att han bodde där.
Per Staffansson var fogde över Kinda och Ydre h:der under åren 1571—1584. Han
dog 1584. [] o h. A. x. Almqvist, Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—
1630, 4, (1922—23), s. 208.]

² I handskriften står: Arterÿdh. By i Hägerstads s:n, Kinda h:d. Gården näm-
nes i förteckningen över Sten Banérs jordagods (Wijkarkivet, vol. 5, RA). Ett av
konung Albrekt för Bo Jonsson (Grip) och dennes arvingar utfärdat brev rörande
Arterÿdh i Kind finnes i avskrift i Margareta Grips bok, s. 242, Trolleholms
arkiv.

³ Nuv. byn Folåsa, Rapestads s:n, Valkebo h:d. Gården nämnes som liggan-
de i denna socken i en efter Sten Banérs död uppgjord förteckning över dennes jorda-
gods i hertig Johans furstendöme (Wijkark., vol. 5, RA).

⁴ By i Kärna s:n, Hanekinds h:d, se Margareta Grips bok, s. 91, Trolleholms
arkiv.

⁵ I handskriften har meningen »Drog — — — — — Glÿttinge» antecknats för
den 27:de, men genom hänvisning förts till den 26:te. Meningen »Komme — — — — —
Vlfååssa» har genom hänvisning förts till den 27:de.

⁶ Anna Sture, Hogenskild Bielkes maka.

⁷ Sannolikt nuv. herrgården Vårdsberg, Vårdsbergs s:n, Bankekinds h:d. I för-
teckningen över Sten Banérs jordagods finns upptagen en gård »Wårssbärg» (Wijkark.,
vol. 5, RA). Jfr även Margareta Grips bok, s. 93, Trolleholms arkiv.

⁸ Claes Bielke.

- D. 5
8 Kom[m]e F. Anna til Åkeröö¹ och F. Karin til Nynäs² til B[ro].
- 10 Droghe the deden och til Byrkewijk.³ Drog och iag seden ifrån gården och kom til Byrkewijk cum D. Hogenschilt.
- D. 12 Giordhe h. Jören och F. Mättha⁴ bröllop åth teres tjänare.
- Margareta.⁵ 13
14 Handlades m[ed] Erich Gabriellson⁶ ohm F. Mettes morgongåff[ue]r, te[m] han nekede at försegle.
- Apostla del: 15 Bleff[u]e morgongåffuerne städfesthe aff te so[m] tilstedes wore, dogh iche aff E. Gabriellson, teslikesth alt t[ed] so[m] h. Jören gaff F. Mette effter sin dödh. Drog iag från Byrkewijk til Suerkilsboda.⁷
- 16 War iag kalladh på ehn sÿn emellen Jöns Vlfsson⁸ och K. M:[s] fogte Lasse Olofsson,⁹ och bleff opskuten. Drog iag från Rjisseboda¹⁰ fram ohm Suerkilsboda och til Fyllingarum.
- 17 Bleff[u]e her Jörens morgongåffuebref samt ted han gaff F. Mette effter sin dödh aff meg, Erich Jönsson[n],¹¹ Jöns Vlfsson försegled; och drog iag teden til Söderköping.

¹ Anna Hogenskild, Hogenskild Bielkes moder.

² Karin, Anna Hogenskilds dotter, gift med Erik Karlsson Gyllenstierna till Nynäs (Elgenstierna, a. a. 3, s. 358).

³ Nuv. Björkvik, herrgård i Ö. Ryds s:n, Skärkinds h:d, Jöran Geras sätesgård.

⁴ Jöran Geras maka, född Gylta. Jöran Geras mor, som hette Beata Nilsdotter Grip, var faster till Margareta Grip, Sten Banérs hustru (Schlegel och Kling-spor, Den ointroducerade svenska adelns ättartaflor, s. 84 och 92).

⁵ Enligt Sten Banér inföll sålunda Margaretadagen den 13 juli. Margaretadagen firades dock i allmänhet redan under medeltiden den 20 juli. Linköpings stift hade emellertid längre än andra bibehållit seden att begå helgonets minne den 13 juli. Se Gottfrid Carlsson, Kalmarunionen, HT 1930, s. 467, och dens., 1397 års mötesbeslut om Nordens evärdliga förening, HT 1931, s. 220. Denna sed hade tydligen så sent som år 1584 ej upphört inom stiftet. Från grannstiftet i norr finns ett belägg från år 1550. Erik Sparre var nämligen enligt faderns, Lars Siggesson Sparres anteckningar (tr. av J. Peringskiöld i Chronicon genealogicum etc. 1718; delvis omtr. av K. B. Westman i KÅ 1917, s. 364 ff.) född »XIII. dag Iulii, S:te Margrete dag» (Peringskiöld, a. a., s. 47).

⁶ Erik Gabriellson Oxenstierna var gift med Bengta Gera, brorsdotter till Jöran Gera (Elgenstierna, a. a., 5, s. 594). Om Erik Gabriellssons och Jöran Geras tvister se F. Ödberg, Om riksrådet, friherre Jöran Gera, den siste Geran (Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift, bd 3, h. 9—10, 1918 samt handskrift, I. g. 2, KB).

⁷ I en förteckning över jorde- och skiftesböcker m. m. nämnes Suerkindzboda (Wijkark., vol. 5, RA). Sannolikt nuv. Sverkersholm, gård i Ringarums s:n, Hammarkinds h:d. Se Österg. handl. 1584: 1, KA.

⁸ Jöns Ulfsson Snakenborg (Bååt) till Fyllingarum (Ringarums s:n, Hammarkinds h:d).

⁹ Lasse Olofsson (Laurin), fogde i Hammarkinds h:d 1578—87 (J. A. Almqvist, a. a., 4, s. 146).

¹⁰ Nuv. Risebo, gård i Ringarums s:n, Hammarkinds h:d.

¹¹ Troligen Erik Jönsson Lillie till Lövsstad.

- 18 Drog iag från Söderköping til Hendelöö. Kom[m]e
F. Anna til Åkeröö, Fru Karin til Nynäs och min
s. F. Elizabet¹ til Hendelöö.
- D. 19
- 20 Kom F. Mättha Gylte til Hendelöö. Drogh hon
strax m[ed] F. An[n]a, Fru Karin och Suen Måns-
son heden til Allonöö.² Kom Erich Körning³ til
Hendelöö.
- Maria Magdalena. 22
- 23 Drog F. Elizabeth från Hendelöö op åth Stok-
holm.
- Jacob: Apostel. 25 Drog iag från Hendelöö til Kullerstadha.⁴
- Anna. D. 26 Kom iag til Säby. Warth Nils Nilssonss son krist-
nadh wedh Wisth,⁵ och stodh her Hogenschilt fad-
der och Suen Månsson på h. Jören Geres wägna.
- Panthaleon. 28 Dr[o]g her Hogenschilth och F. Anna från Säby.
Drogh iag til Broo.
- 30 Drogh iag från Bro til Fålelössa.
- 31 Från Fålelössa til Ask. War iag ter för rättha
m[ed] h. J. Gera och flere gode män ohm ehn saak,
h. Hogenschilth[s] tienere anlangende. Bleff op-
ssat til et annadh tingh. Droge wi teden til Wlff-
åssa.
- Augustus.
- Peter keden fe:⁶ 1
- D. 2 Stodh iag fadder m[ed] F. Anna, h. Hogenschiltz,
Anders Månsson[n]⁷ och Lasse Wässgötes syster,
hustru Ingeborgh⁸ åth her Jons son i Jgbo Borna,
benemdh Erich Jonsson.⁹

¹ Säkerligen Sten Banérs svägerska Elisabeth Grip, gift med Anders Keith (se Schlegel och Klingenspor, a. a., s. 93). I ett brev från Sten Banér till hustrun 10/5 1582 nämnas Anders Keith och min s. F. Elizabet tillsammans (Banérska familjepapper, RA).

² Herrgård i Östra Stenby s:n, Östkinds h:d, Jöran Geras sätesgård.

³ I handskriften »Körning». Erik Mattsson Körning till Almby (Södermanland), Johan III:s sekreterare.

⁴ By i socken med samma namn, Memmings h:d. Enligt en förteckning över gårdar, lydande under Händelö, ägde Sten Banér här två gårdar (Wijkark., vol. 5, RA).

⁵ Den Nils Nilssons son, som döptes i Vist, var Per, som föddes 1584. Se avbildning av Nils Nilssons gravsten i H. Rosman, a. a., 2, s. 73.

⁶ På latin: Vincula Petri.

⁷ Säkerligen fogden i Bobergs h:d. Se J. A. Almqvist, a. a., 4, s. 14.

⁸ Lasse Wästgöte, befallningsman på Nyköpings slott. Vem system hustru Ingeborg var, är obekant.

⁹ Herr Jon var kyrkoherde i Ekebyborna (Bobergs h:d). En 'Jonas i Igbyborna' har undertecknat riksdagsbeslutet i Stockholm 22/1 1569 (SRA II, s. 305). Samme person har troligen som 'Jonas in Egbyborna' underskrivit Uppsala mötes beslut 1593 (SRA III, s. 133, och Westerlund och Setterdahl, Linköpings stifts herdaminne, 2, s. 287). Enligt herdaminnet blev sonen Erik, som antog namnet Drysander, även kyrkoherde i Ekebyborna.

- 3 Droge her Jören¹ Gera, F. Mätta och iag från Vllfåassa. Kom til Bro, sero. Kom Gudhmundh snidkare til megh til Bro til ath ahrbetha.
- 6 Drog iag från Bro til Hendelöö. Inueni vxorem ægrotantem.²
- 7 Hade hon ehn hefftig paroxismum, febris ardentissima. Skreff iag til Nils Oloffsson för Peer Jacobsson ohm ehn hästh.
- 8 Annam[m]jede iag aff Cristiern Nilsson³ 9 mark pe[nni]ng[e]r för Mariedh i Kullerstada.
- D. 9 Löp meth skep från Hendelöö. Deus fortunet iter. Hora 5 vespertina.

Laurentij.

- 10
- 13 Kom Ture Jacobsson⁴ och hans hustru til Hendelöö.
- 14 War her Jören Gera och Suen Månsson hos meg. Droge alle samtlig ifrån megh, både h. Jören, Ture och Suen Månsson.

Mariæ hem.

- 15 Drog iag från Bro til Liussfors.⁵ Holtz ehn rätgong ohm någre äger, Jören stålsmedh wille orätuisligen liuga ifrån Liussfors och vnder Årga ham[m]ar,⁶ och dömdes m[ed] ehn lagmans doom her Hoge[n]skilt til vnder Liussfors.
- D. 16 Drog iag från Liussfors och hem igen, och fan iag min suåger her Moritz Grijp för megh.
- 18 Besåge min gran[n]e Suen Månsson och iag gårdsgårdarna ohm all vår angh, så wäl vår egen som böndernas.
- 21 Drog her Moritz från Hendelöö.
- 22 Sende iag m[ed] Lasse Suarth⁷ breff til Axel Rýning,⁸ sam[m]eledes til Erich Körning. Drog tegslagaren op til Stokholm från Hendelöö.

D. 23

Bartho[lo]mei. 24

¹ I handskriften »Joren».

² Margareta Grip dog $\frac{2}{3}$ 1586 (se Sten Banérs brev till svågern Moritz Grip $\frac{11}{8}$ 1586, Skoklostersaml. I, fol. 178, RA. Elgenstierna, a. a., I, s. 221, har dock $\frac{10}{3}$ 1586). Hon var trol. under de sista åren av sitt liv ofta sjuk. En av Margareta Grip nedskrivnen dikt börjar med dessa ord: »Dözens teckn kåner jag både nat og dag, tÿ är jag vtï Christo så glad» (Margareta Grips bok, s. 312, Trolleholms arkiv).

³ Troligen en tjänare. Omnämnd i brev från Sten Banér till hustrun $\frac{4}{1}$ 1583 (Banérska familjepapper, RA).

⁴ Ture Jakobsson Rosengren till Grensholm, nu Grensholmen (Vånga s:n, Fin-spångalåns h:d). Hans hustru hette Malin Kardt (Schlegel och Klingspor, a. a., s. 237).

⁵ Herrgård i Kullerstads s:n.

⁶ Trol. nuv. Orga, kvarn i Kullerstads s:n. Om Ljusforstvisten se Riksregistraturet $\frac{80}{7}$ 1584, f. 73 v., RA.

⁷ Tjänare, omnämnd i brev från Sten Banér till hustrun $\frac{3}{8}$ 1582 och $\frac{5}{6}$ 1585 (Banérska familjepapper, RA).

⁸ Hertig Karls kammarjunkare och råd (Elgenstierna, a. a., 6, s. 631).

[Joh]an[n]is
[deco]lla:

29

D. 30

31 Kom Oloff Jörensso[n] til Hendelöö bittida. Drog han strax hädan och skreff iag m[ed] ho[no]m til her Hogenschilth. Kom Nils Jacobsson effter.

September.

Egidij.

1 Kom Matz Brun från Smålandh. Sende iag Nils Jacobsson från Hendelöö til her Hogenschilth.

2 Leffuereredhe Matz meg 16 dal[e]r — 10 öre, som han aff Apellerums¹ rätterelagh opburedh hadhe.

4 Discessi Händelöö cum vxore versus Kullerstadha.

5 Discessi Kullerstada versus Ledboga.

D. 6 Discessi Ledboga. Reuersus Bro cum vxore. Laus Deo.

Miriæ-födel:²

8 Drog iag från Bro til Forssa.³

9 Från Forssa til Söderköpingh.

10 Drog Fru Anna til Ståkeborgh från Söderköpingh.
11 Drog iag från Söderköping til Ringerum. Afferdedes Ni[ls Ja]cobsson och gåff[u]e h. Hogenschilt och iag honom huardere 3 d[aler] til tär[pen]ning[e]r ned igen.

12 Kom iag til Winäs.

D. 13 Cristnades h. Moritz Grips lille son Bijrge,⁴ och war h. J[ö]ren] Gera och Axel Gyllenstierna⁵ på sin faders h. Nils G[yl]l[en]stiernas wägna fadder.

†. ophö:⁶

14

15 Fuimus in venatione.

Quatertem:

16

17 Discessi Winäs versus Åtuedh.

18 Reuersus Bro.

19 Kom Erich Körning til Bro.

D. 20 Kom Suen Månsson til Bro.

Matth: Apostel. 21 Fek iag ehn foderoxe aff Peer i Ekeberg, ehn oxen för fodernöth, och skal han haff[u]e aff meg ehn

¹ Trol. nuv. Aplerum, Arby s:n, Södra Møre h:d. Gården nämnes i förteckningen öfver Sten Banérs jordagods (Wijkark., vol. 5, RA). Se äfven T. Berg, De särskilda fögderierna för förbrutna gods etc. [i Meddelanden från Svenska Riksarkivet för år 1927 (1928)], s. 149.

² På latin Nativitas Marie.

³ Troligen nuv. Sturefors (Vists s:n, Hanekinds h:d), Thure Bielkes sätesgård. Här kan dock möjligen avses en Sten Banér tillhörig gård Forsa, som troligen ligger i Rappestads s:n, Valkebo h:d (se förteckning öfver Sten Banérs jordagods, Wijkark., vol. 5, RA, och Margareta Grips bok, s. 79 o. 94, Trolleholms arkiv).

⁴ Schlegel och Klingspor, a. a., s. 94, anger felaktigt Birger Grips födelseår till 1585.

⁵ Axel Gyllenstierna var enligt Elgenstierna, a. a., 3, s. 359, född $\frac{3}{8}$ 1573. Om denna uppgift är riktig, var han, då han stod fadder, alltså endast 11 år gammal.

⁶ Exaltatio crucis.

- tyn[n]a salt, ten $\frac{1}{2}$ for fodernöted, ten andra $\frac{1}{2}$ skal han betala. Drog iag från Bro til Njögårdh.¹
- 22 Från Njögårdh til Wässby.
- 23 Från Wässby til Jursdaal.²
- 24 Från Jursdaal til Wimmerby; ter bette iag och drogh seden til Hollems reedh.³
- 25 Drog min hustru föreåth til Hagelsrum.⁴ Kom Hans Erichsson⁵ och Jahan Gabrielsson⁶ til Hollemsredh.
- 26 Droge wij samtlig m[ed] brudgum[m]en Erich Körning til Hagelsrum.
- D. 27 Hölts E. Körnings bröllop på Hagelsrum m[ed] J. Kirstin Knutsdotter.⁷
- 28 Gaffs henne i morgongåff[u]a Almbÿ m[ed] 16 $\frac{1}{2}$ pund korn, gården terwti räknadh m[ed], ith[em] 10 lisp. smör, pe[n]n[ing]e[r] 24 mark. Peer Ribbing⁸ och iag wore wederwårdsmän.
- [Mic]hael En[geln.]²⁹
- 30 Bleff breffuedh försegladh. Giordes och förlikning emellen Fru Märetes⁹ barn ohm sätegårderne, som tilförende samtÿcht war aff alle sÿskenen, och m[ed] teres hend[er] vnderskreff[ue]t.

October.

- 1 Drog iag från Hagelsrum til Bijrge i Holesmsredh.
- 2 Från Holesmsredh til Erich i Jursdaal.
- 3 Från Jursdaal til Silffstada.¹⁰
- D. 4 Från Silffstada til Wtala.¹¹
- 5 Från Wtala til Bro. Laus Deo. Accepi literas D. Cantzellarij, D. Hogenschilt et D. Moritij Grijp et

¹ Troligen by i Tjärstads s:n, Kinda h:d, vid Åsunden.

² Nuv. Djursdala, s:n i Sevede h:d.

³ Trol. nuv. Hulingsryd, Vena s:n, Sevede h:d, strax invid köpingen Hultsfred.

⁴ Herrgård i Målilla s:n, Aspeland's h:d, ätten Hands sätesgård.

⁵ Hans Eriksson Ulfsparre till Broxvik (Vista h:d).

⁶ Johan Gabrielsson Oxenstierna, broder till Erik Gabrielsson, gift med Christina

Gylta. Elgenstierna, a. a., 5, s. 591.

⁷ Christina Knutsdotter Hand, dotter till Knut Håkansson Hand († 1565). Även Elgenstierna, a. a., 3, s. 481, daterar bröllopet till $\frac{27}{9}$ 1584. Morgongåvobrevet är enl. Elgenstierna, a. a., bevarat. Christina Knutsdotter var prinsessan Annas kammarjungfru. På prinsessans begäran skänkte konungen till bröllopet 6 tunnor vete, 50 får, 60 gäss och 300 höns av uppbörden i Sevede och Aspeland's h:der. Se avskrifter av konungens brev till fogden Hans Eriksson $\frac{2}{5}$ o. $\frac{4}{7}$ 1584 samt av Märta Drakes kvittens $\frac{8}{11}$ 1584 i Smålands handl. 1584: 4, KA.

⁸ Per Ribbing till Ulfsnäs (Öggestorps s:n, Tveta h:d), g. 1) m. Märta Jönsdotter († 1569), dotter till Jöns Bosson Oxehufvud och Britta Håkansdotter Hand, Knut Håkansson's syster, 2) 1571 m. Britta Eriksdotter, dotter till Erik Månsson Ulfsparre af Broxvik och syster till Hans Eriksson Ulfsparre. Elgenstierna, a. a., 6, s. 290, o. 8, s. 513.

⁹ Märta Drake, änka efter Knut Håkansson Hand och moder till bruden.

¹⁰ Troligen nuv. Sillstad, Hycklinge s:n. Se s. 192, not 8 ovan.

¹¹ Nuv. Utdala, herrgård i Oppeby s:n, Kinda h:d.

noua de nauī mea. Deus fortunet iter et det felices successus.

- 9 Drog iag ifrån Bro til Linköping och sat för rätta emellen [h.] Aruedh G.¹ och Oloff Oloffsson i Wää.
 10 Bleff[u]e the förlijchte, at h. Arued skulle geff[u]e honom 100 tÿ[nner] huete och 100 tÿn[ne]r rugħ och ter m[ed] ware aldeles en afftaled [sak].
 D. 11 Droge h. Hogenschilt, h. Jören G[era], h. Aruedh och meste adele[n] från Linköping.
 12 Drog iag från Linköping hem til Bro igen och fan Juer Cristiernsson² för meg.
 13 Drog Juar från Bro.
 15 Kom Nils Cristoffersson i min tiensth för dräng på Bro.

[Nouember.]

- 16 Drog hertigen³ wth til Näuebärgs koppergruffua⁴ och kom ohm afftonen tilbaka igen.
 17 Talte iag m[ed] H. F. N. ohm godzen Hans N. begerede byta.⁵
 Elizabet: 19
 20 Drog iag från Nyköping til Björssäter.⁶ Accepi litteras vxoris cum pecunia⁷ m[ed] Oloff skriffuere.
 Mariæ-åpen.⁸ 21 Från Björssäter til Hendelöö. Sende iag Oloff til Bro.

¹ Arvid Gustafsson Stenbock.

² Troligen Ivar Christiernsson (Hjortö- eller Ulfsparrsläkten). Elgenstierna, a. a., 3, s. 629.

³ D. v. s. hertig Karl. Sten Banér besökte hertigen i Nyköping. I *Calendaria Caroli* nämnes intet om detta besök.

⁴ Gruva i Tunabergs s:n, Jönåkers h:d. Se G. O. F. Westling, Hertig Karls furstendöme under åren 1568—1592 (1883), s. 55. Sten Banérs anteckning om hertigens resa till Näveberg och hem igen kompletterar således hertigens anteckningar, som intet nämna om en dylik utfärd den 16 nov.

⁵ I brev 4/11 1582 till hustrun nämner Sten Banér, att han skulle söka att få ett tillfälle att tala med hertigen om ett godsbyte. Han trodde dock icke, att det skulle bli något resultat, emedan hertigen önskade uppskjuta avgörandet, tills han kommit hem från Tysklandsresan (Banérska familjepapper, RA). I brev till Sten Banér 30/9 1584 begärde hertigen att få byta till sig dennes hemman Björka och Björketorp i Stigtomta s:n, Jönåkers h:d (Hertig Karls Registratur 1584, f. 53, RA). Det är tydligen dessa två hemman, som avses i Sten Banérs anteckning.

⁶ Troligen Björssäter, Ö. Husby s:n, Östkind's h:d. Margareta Grip ägde här en gård. Se Österg. handl. 1584: 12, KA.

⁷ Under Sten Banérs resor voro dylika försändelser nog efterlängtade. Den 18 okt. 1581 skrev Sten Banér från Stockholm till hustrun om pengar. Han undrade, vart tjänaren tagit vägen, som skulle komma med pengar, »tÿ Gudh weet iag ligger her och haff[ue]r icke ehn fyrik i taskan, och bliff[ue]r dageligen aff them maanth och öff[ue]r luppen, som wi skyldighe ähre, och haff[ue]r her inted at bethale m[ed]; weet och icke huru iag skal färdes nedh m[ed] tom[m]e hender» (Banérska familjepapper, RA).

⁸ På tyska: Marien Opferung.

- Catharinæ. D. 22
 25 Drog iag från Hendelöö til Skatena.¹
 26 Från Skatena til Ledbogha.
 27 Från Ledboga til Slattefors.²
 28 Från Slattefors och til Forssa, ad conuiuium.
 Aduen[t]: D. 29 Kristnedes T. Bielkes dotter Märeta,³ och stode
 fadder her Hogenschilt, h. Moritz Grip, min hustru,
 Fru Anna, Nils Nilssons, och Fru Mätte, h. Jören
 Geres.

December.

- 2 Droge min hustru och iag från Forssa til Wästan-
 torp.⁴
 3 Kom[m]e wi hem til Bro. Laus Deo. Sende iag
 till suaruaren fetalie.
 Barbaræ. 4
 Nicolai. D. 6
 Mariæ E[mp]f.⁵ 8
 9 Sende iag mine hester wth i fodringh. Kom Matz
 Brun från Blekindh til Bro igen. Hade m[ed] sig
 33 daler so[m] aff åhrlige renten wore opburne.
 Kom Nils Nilsson til Bro.
 10 Drog han heden igen.
 11 Kom[m]e Bängt Jörensso[n] och Jwar Jwarsson⁶ til
 Bro.
 Luciæ. D. 13 Droge the heden igen.
 14 Drog iag från Bro til Glöttinge.
 15 Jagede h. Ture, Bängt Jörensso[n] och iag tilhopa.
 Quartertem: 16

¹ Nuv. Skattna, Kullerstads s:n.² Herrgård i Landeryds s:n, Bankekind's h:d.³ Elgenstierna, a. a., 1, s. 362, anger felaktigt dottern Märtas födelse till 1585.⁴ I förteckningen öfver Sten Banérs jordagods nämnes en gård 'Westentorp' (Wijkark., vol. 5, RA). Dess läge kan ej med säkerhet bestämmas.⁵ Läsningsen är på grund av defekt i handskriften osäker. På tyska: Marien Empfängnis.⁶ Ivar Ivarsson Örn (liljeörn). Om honom se Rosman, a. a., 2, s. 56, och flerstädes. Jfr Fornvännen 1932, s. 57.

Sveriges första kvinnliga diplomat.

Agenten Johan Möllers maka Catharina Stopia.

Av Ragnar Liljedahl.

I den finländska tidskriften *Genos* 1933 har Berndt Aminoff i uppsatsen »Ur ingermanländska handlingar», I, meddelat uppgifter (s. 23 f.) om bl. a. den svenske diplomatiska agenten i Moskva Johan Möller, som 1631 adlades med samma namn (om släkten se Elgenstiernas ättartavlor, bd 5, adl. ätt. Möller nr 454). Aminoff återger ett av Köppen i ryska Vetenskapsakademiens handlingar 1849 publicerat meddelande av en, såsom det uppgives, i Moloskowitz' kyrka (Jamburgska kretsen) påträffad gravskrift över Johan Möller, enligt vilken denne skulle ha avlidit »Anno 1651 den 20 August». ¹

Nämnda dödsårsuppgift 1651 måste icke desto mindre vara oriktig. Att gravskriften rör den diplomatiska agenten i Moskva Johan Möller till Liljenhagen säges visserligen uttryckligen. Men måhända äro de två slutsiffrorna i dödsåret helt enkelt fellästa av Köppen, enär döds månaden, såsom nedan skall klargöras, synes vara riktigt uppgiven. Det kan nämligen bestämt visas, att Möller avled 1632 och troligen i augusti. ²

Det sista bevarade brevet från Johan Möller till Gustaf II Adolf är daterat Moskva den 19 augusti 1632. ³ I en skrivelse till konungen från Moskva den 15 oktober samma år kallar sig Catharina Stopia »seligen Johan Möller nachgelassene Wittwe». Några månader senare, den 2 januari 1633, meddelar Johan Skytte till Axel Oxenstierna, att »Agenten Johan Möller ähr allerede in Augusto afsomnadh». ⁵

¹ Aminoffs uppgifter refererade av B. Hildebrand i PHT 1933, s. 172 o. 218.

² I min avhandling »Svensk förvaltning i Livland 1617—1634» (1933) har jag i registret meddelat, att J. M. avled före 1633.

³ Muscovitico, RA.

⁴ Ibidem.

⁵ AOSB II: 10, s. 344.

Johan Möllers änka, Catharina Stopia har sin egen, nog så intressanta historia. Hon var utan tvivel en kvinna av ovanliga mått. Hon kan med all rätt kallas Sveriges första och hittills enda kvinnliga diplomat. Efter mannens död blev hon nämligen den verkliga svenske residenten i Moskva, och hon fick också i början av 1633 formlig fullmakt av riksrådet att, till dess nu agent blivit utsedd, företräda de svenska intressena i Ryssland.¹

Catharina Stopia fullföljde energiskt de underhandlingar, som mannen påbörjat, och hon synes också hava varit vuxen sitt ingalunda lätta uppdrag. Hennes brev till konungen från slutet av år 1632 och till riksrådet under de båda följande åren visa en kvinna, som oförfärat underhandlar om spannmålsutförseln ur Ryssland, om import av vapen från Sverige och om öppnandet av en handelsväg genom Ryssland till Persien. Med spänd uppmärksamhet följer hon de politiska förvecklingarna mellan Polen och Ryssland och lämnar intressanta redogörelser för tillståndet i den ryska armén jämte nyheter från det pågående rysk-polska kriget.²

På våren 1634 synes Catharina Stopias ställning i Moskva hava försämrats, och nu inträffade också en katastrof, som utsatte henne och hennes barn för en hotande livsfara. Det brev, som hon den 4 mars 1634 skrev till riksrådet,³ låter läsaren ana den kritiska situationen. Det framgår med all tydlighet, att hon råkat i stora ekonomiska svårigheter. Hon tackar för de pengar riksrådet sänt och för löftet om ytterligare medel, för den händelse hon vore i behov därav. Hon hoppas, att riksrådet uppfyller detta löfte och ej lämnar henne, en stackars änka i främmande land, i sticket. Hon säger sig också hava kommit in i en sådan labyrint av svårigheter, att hon inte ser någon väg att komma därur, såvida hon ej får stöd från Sverige. Åtskilligt vore att tillägga, slutar hon sitt korta brev, men hon vågar ej under nuvarande omständigheter skriva ner det på papper utan hänvisar till brevets överlämnare, Isak Massow, vilken kände till allt som hänt i Moskva.

Ett och ett halvt år senare hade Catharina Stopia undkommit ur Ryssland, och hon skriver ånyo till riksrådet⁴ om de ekonomiska

¹ Riksregistraturet ¹³/₈ 1633, RA.

² Catharina Stopia till riksrådet ¹⁰/₇ o. ²⁷/₇ 1633 (Johan Möllers brev till K. M:t 1630—1632, Muscovitica, RA). Redogörelsen för tillståndet i den ryska armén synes nu hava gått förlorad, men den lovordas i riksrådets brev till Catharina Stopia ¹²/₈ 1634, Riksreg.

³ Biographica: Johan Möller, RA.

⁴ Det i det följande citerade brevet (Biographica: Johan Möller RA), dat. Geben (?) ²/₈ 1635, är endast fragmentariskt bevarat. Det framgår ej med absolut säkerhet, att det är riktat till riksrådet, men stor sannolikhet talar därför.

förluster hon och hennes man åsamkat sig i Moskva. Hon påminner om de tjänster, som de båda gjort Sverige som residenter i Moskva, och är missnöjd med riksrådets åtgärd att hos den ryske storfursten söka utfå skadestånd för det övervåld, som tillfogats henne. Catharina Stopia är övertygad om, att detta aldrig skall lyckas. Hon begär att i stället få tvenne byar i Ingermanland och hänvisar till sina genomgångna lidanden. Hon och hennes små barn hade med knapp nöd kunnat komma ur Ryssland, där hotet att bliva dödade eller skickade till Sibirien hade hängt över dem.

Det framgår ej av Catharina Stopias ovan citerade brev, vad det är som tilldragit sig i Moskva. Uppgifter i andra källor giva emellertid vid handen, att den svenska gården i Moskva stormats och nedbränts. Catharina Stopias efterträdare som resident, Peter Krusebjörn, meddelar nämligen den 13 september 1634,¹ att »svenska hoffet samt alle kronones secrete brief och kommissioner äre medhwold i eldsnöden stormade och spolierade, och resten opbrendt». Något utförligare om denna tilldragelse berättar 26 år senare en son till Catharina Stopia, Arendt Möller.² Han lägger skulden till anfallt på den svenska gården hos den ryske storfursten, som låtit några hundra väpnade personer överfalla den svenske residentens bostad. Under vilda skrik och rop hade dessa trängt fram till en källare av sten, där alla värdefulla tillhörigheter förvarades, och, trots att källaren var spärrad med dubbla järndörrar, brutit sig in och fullständigt utplundrat den. Arendt Möller tillägger, att han och hans syskon härigenom »solch ein Stoss bekommen, dass wier uns die Tage unsers Lebens nicht werden wieder erholen können».

De anförda breven giva endast några sparsamma yttre konturer av ett synnerligen dramatiskt händelseförlopp. Möjligen skulle ytterligare forskning kunna giva större klarhet över innebörden av, vad som hände i Moskva 1634 och om något samband finnes mellan dessa händelser och de samma år misslyckade svenska underhandlingarna om öppnandet av en handelsväg genom Ryssland till Persien.³

Catharina Stopias politiska roll var emellertid slut. Under sin återstående livstid — hon torde hava avlidit i slutet av 1650-

¹ Peter Krusebjörn till K. M:t: Muscovitica, RA.

² Brevet, dat. Norrköping ¹²/₁₁ 1660, är riktat till något av riksråden och förvaras nu i Biographica: Arendt Möller, RA. Det är undertecknat av Arendt Möller och ännu en person, vars namnteckning är ytterst svårtydd; den förre är dock brevskrivaren. Av brevet synes framgå, att de här skildrade händelserna i Moskva tilldragit sig 1635. Detta beror sannolikt på minnesfel hos brevskrivaren. Andra källor giva otvetydigt vid handen, att överfallet på den svenska gården ägt rum 1634.

³ R. Liljedahl, Svensk förvaltning i Livland 1617—1634, s. 482 f.

talet¹ — synes hon hava varit bosatt på sina gods i Ingermanland. Som hon förutsagt misslyckades den svenska regeringens ansträngningar att skaffa henne ersättning av ryssarne för i Moskva lidna förluster.² Om hon fick de begärda byarna i Ingermanland har ej undersökts för denna framställning. I varje fall erhöilo hon och hennes barn 1650 tjugo års frihet från rusttjänst och statie för godsen i Ingermanland, bland annat med hänvisning till Johan Möllers förtjänster om svenska kronan.³ Catharina Stopia har, ovisst när, ingått ett nytt giftermål och nu med Christoffer Jagow,⁴ en person om vilken förf. ej kunnat inhämta några upplysningar. Sannolikt tillhörde han de till Ingermanland inflyttade tyskarna.

Slutligen må påpekas, att genomgångna handlingar ej direkt styrka de uppgifter, som adelns ättartavlor meddela rörande antalet av Johan Möllers och Catharina Stopias barn. I »Relation uthur den ifråhn Dorpts Hoffrätt inkomne revisionssaak mellan Öfversten Alexander Morath och Sehl. Secret. Bremer»⁵ säges sålunda, att Johan Möller med Catharina Stopia hade fyra barn, tvenne söner, Arendt och Johan, och tvenne döttrar, Anna och Barbro. Den överenskommelse mellan Catharina Stopia och hennes barn, som den 5 juli 1654 ingicks rörande godset Liljenhagen, är också endast undertecknad av de fyra nämnda barnen.⁶ Likvisst är naturligtvis tänkbart, att den son Anders, som enligt ättartavlorna levde 1651, kan ha avlidit före 1654 samt att ättartavlornas son Henrik, vilken uppges som stamfader till den baltiska släktgrenen, måhända varit på annan ort än modern 1654 och kanske i så fall utfärdat separat överenskommelse med henne.

¹ Av Arendt Möllers ovan citerade brev synes framgå, att hans moder då var avliden.

² Detta framgår av Arendt Möllers brev.

³ En kopia av detta frihetsbrev, dat. 9/11 1650, finnes i Biographica: Johan Möller, RA.

⁴ Några suppliker från 1651 till hovrätten i Dorpat undertecknar hon »Catharina Stopia, H. Christoffer Jagowen ehliche Hausfrau» (Revisionsakter 10/11 1651, RA).

⁵ Biographica: Johan Möller, Ra. Aktstycket härstammar från tiden omkr. 1670.

⁶ Ett extrakt av denna överenskommelse finnes i Biographica: Johan Möller RA.

Borgerliga sigill.

En axplockning från handlingar i Malmö stadsarkiv.

Översikt och teckningar av **Einar Bager**.

Den svenska litteraturen om borgerliga sigill och vapen är ytterst sparsam. **Hans Hildebrand** upptog 1897 frågan i sitt stora verk »Sveriges medeltid» (del 2, s. 603 f.) och påvisade där, att redan 1320 har en Stockholmsborgare fört sköldemärke (bild *ibid.*, s. 604, fig. 601 a). **Gustaf Elgenstierna** lämnade i PHT 1914 (s. 32—35) en översikt »Om borgerliga släktvapens förekomst i Sverige», som huvudsakligen rör modern tid, och **Johan Wretman** berörde i korthet ämnet i sin handbok »Släktvetenskapen» 1924 (s. 62 f.). Förutvarande riksheraldikern greve **Adam Lewenhaupt** har ett uttalande om borgerliga vapen och sigill i sin studie om »Heraldikens uppgift och betydelse» (i Finlands Adels Förbunds Årsskrift II, 1927). Senast har **Arvid Berghman** under rubriken »Borgerliga släktvapen» i Meddelanden från Riksheraldikerämbetet 1934 (s. 23—31) lämnat en översikt, som även orienterar rörande utländska förhållanden på området¹, varjämte **Johan Kleberg** fört ämnet på tal i »Hantverkets bok», I (se nedan s. 281).

Nedanstående översikt är särskilt grundad på skänkt material.

*

Under tidigare århundraden ingick sigillet som en nödvändig beståndsdel i var mans utrustning. Vid otaliga tillfällen krävdes för att en handling skulle få laglig kraft, att den försetts med »insegel» d. v. s. sigill, och skulle ett sigill gå förlorat, var ägaren angelägen att offentligen på tinget få detsamma förklarad »dött och maktlöst».²

¹ Vid denna äro — s. 22 — fogade bilder av 10 borgerliga sigill efter teckningar av **E. Bager**. Även i pressen har frågan behandlats, dels av **Berghman**, dels av förf. själv (**E. Bager**, Sigillen berättas; i Sydsvenska Dagbladet Snällposten, nr 331, d. 4 dec. 1932; en del av de där avbildade sigillen återgivas nu här). De inledande bibliografiska uppgifterna samt notapparaten ha tillsatts av tidskriftens red.

² Om sfragistisk litt. i allmänhet se nedan s. 226 f. Om danska borgerliga vapen och sigill se t. ex. **P. B. Grandjean**, Dansk Heraldik (1919), s. 165, o. **P. Hennings**, Slægtsforskning (1919), s. 230 f.

Fig. 36.

- a. Peter Andersson, rådman i Malmö. (Ink. skrivelser $^{18}/_{12}$ 1525.)
 b. Jacob Bremmer, handl. i Malmö. (Lösas handl., $^{19}/_{3}$ 1615.)
 c. Oluff Nielsen Engelholm, borgare i Malmö. (Mag. domb., innel. handl. 1717, dat. $^{23}/_{12}$ 1671.)
 d. Rasmus (Ohlsen) Oluffsen, guldsmed i Malmö. (Bouppt. 1675.)
 e. Josua Schwartz, prof. i Lund, 1684 generalsuperintendent i Slesvig-Holstein, f. 1632, † $^{9}/_{1}$ 1709. (Mag. domb., innel. handl. $^{16}/_{1}$ 1689.)
 f. Zacharias Francke, handl. i Malmö. (Mag. domb., innel. handl. $^{18}/_{4}$ 1694.)
 g. Petter Koldewij, handl. i Malmö, † i maj 1725. (Mag. domb., innel. handl. $^{20}/_{12}$ 1697.)
 h. Jacob Falkman, stadskontrollör i Malmö, f. 1665, † 1704. (Mag. domb., innel. handl. 1700.)
 i. Zacharias Sundius, borgmäst. i Malmö, f. 1664, † 1710. (Bouppt. 1700.)

Under 1500-talet och första hälften av 1600-talet nöjde sig den ofrälse i regeln med sitt bomärke — i Skåne även kallat karemärke — som sigillfigur, ofta i en sköld med mer eller mindre dekorativ utformning. Dock börja redan rätt tidigt hantverkare att låta sitt yrkes emblemer komma med i sigillet.

Vid mitten av 1600-talet inträder dock en betydande förändring i sigillet utformning. Säkerligen under inflytande från de adliga sigillerna börja nu de förmögna ofrälse att allt mer giva sina sigill formen av en vapenbild.¹ Ofta återge dessa bilder ägarens namn i rebusform t. ex. Tollsten: tolv stenar, Falkman: en man med falk på hand, Wiltfang: en hand som fångar en fågel. Även symboliska figurer äro mycket vanliga: Fortuna på sitt klot; pelikanen, som matar sina ungar med sitt blod; tranan med en sten i den lyftade foten — en symbol för vaksamheten. I andra fall hänsyftar vapenbilden på ägarens yrke: vinhandlaren har en druvklase, lantjägmästaren ett träd, boktryckaren en tryckpress. Många gånger synes dock vapenbilden endast tjäna ett rent dekorativt syfte och påminner med sina stjärnor, lejon och örnar starkt om de adliga sigillerna.

Medan denna typ av vapen under 1600-talet krönes av en hjälm med öppet eller slutet visir, sätter man under 1700-talet i stället en krona över skölden och nu rycka även lejon och gripar in som sköldhållare. Samtidigt gör sig dock en stark strömning bort från vapenbilden gällande, och i dess ställe fyller nu skölden i regeln av ägarens initialer, oftast i spegelmonogram.

Det är emellertid ett misstag att alltid betrakta dylika sigillprydnader som konstanta vapen i fullt samma bemärkelse som de adligas. Det är nämligen icke blott vanligt, att en son väljer ett vapen helt olikt faderns, utan även en och samma person kan variera sitt sigill högst betydligt. Så har borgmästare Sundius i Malmö utom det här avbildade sigillet, ett med delfin utan ankare, ett annat med delfin även som hjälmprydnad.

En egenartad typ av sigill är från slutet av 1600-talet utmärkande för särskilt den lärda världen, präster, professorer samt högre ämbetsmän. Ägarens initialer återgivas som begynnelsebokstäver i en latinsk, grekisk eller i värsta fall svensk sentens runt sigillet kant och i mitten framställes samma tänkespråk i bild, t. ex. Daniel Knopff: Doulos Kyrion = Herrans tjänare, Johannes Jacobæus: Jehova Justitia Mea = Gud min rätt, Leonard de la Rose: Låt Dygden Leda Rättvisan.

¹ Jfr Elgenstierna, a. a. i PHT 1914, s. 33.

Fig. 37.

- j. Ebbe Jönsson, befallningsman i Torna, Bara och Harjagers härader, † 1714. (Mag. domb., innel. handl. $\frac{26}{9}$ 1706.)
- k. Isac Glöerfeldt, vinhandl. i Malmö, f. $\frac{5}{7}$ 1669, † $\frac{16}{10}$ 1722. (Mag. domb., innel. handl. 1711.)
- l. Andreas Stobæus, prof. i Lund, f. 1642, † $\frac{15}{12}$ 1714. (Mag. domb., innel. handl. 1711.)
- m. Daniel Knopff, kyrkoherde i Höxeryd, † 1730. (Mag. domb., innel. handl. $\frac{32}{3}$ 1711.)
- n. Jonas Wahr, kyrkoherde i Ausås och Strövelstorp, f. $\frac{6}{5}$ 1659, † $\frac{12}{2}$ 1719. (Mag. domb., innel. handl. $\frac{18}{3}$ 1713.)
- o. Even Hansson (Evenius Johannis), kyrkoherde i Riseberga, f. 1657, † 1728. (Mag. domb., innel. handl. $\frac{17}{11}$ 1713.)
- p. Jacob Monthell, borgmäst. i Malmö, f. 1677, † $\frac{13}{5}$ 1724. (Bouppt. 1716.)
- q. Petrus Electrín, stadskommisiter i Malmö, f. 1675, † $\frac{10}{5}$ 1730. (Bouppt. 1724.)
- r. Petrus Hedengrahn, kyrkoherde i Vällinge, f. 1677, † 1727. (Mag. domb., innel. handl. $\frac{27}{9}$ 1725.)

Fig. 38.

- s. Daniel Fredrik Kehler, apotekare i Lund, döpt $^{12}/_6$ 1707, † $^9/_3$ 1779. (Mag. domb., innel. handl. $^{28}/_{10}$ 1727.)
- t. Johan Laurel, landskamrer i Malmö, assessor, f. $^{28}/_2$ 1669, † $^{24}/_{11}$ 1739. (Bouppt. 1734.)
- u. Johan Mohrbeck, handl. i Malmö, f. 1681. (Bouppt. 1732.)
- v. Friedrich Wilhelm Scharnweber, apotekare i Landskrona, f. $^{26}/_6$ 1700, † $^1/_10$ 1756. (Mag. domb., innel. handl. $^{25}/_{11}$ 1734.)
- x. Henric Törner Planck, handl. i Karlskrona, † 1759. (Märta Baggers donationsbrev $^{30}/_4$ 1743, hos förf.)
- y. Carl Fredrik Tollsten, rådman i Malmö, f. 1705, † 1761. (Bouppt. 1749.)
- z. Ebbe Johan Sommar, krigsfiskal i Malmö, f. $^{23}/_6$ 1733, † $^{31}/_1$ 1783. (Mag. domb., innel. handl. $^{27}/_9$ 1757.)
- ä. Eric Gustaf Lidbeck, prof. i Lund, f. 1724, † $^9/_2$ 1803. (Mag. domb., innel. handl. $^{24}/_{10}$ 1759.)
- ä. Anders Segerwald, rådman och postinspektör, † 1748. (Bouppt. 1762.)

Sigillen äro naturligtvis till utförandet av högst varierande kvalitet, men ej sällan höja de sig till verkliga små konstverk.¹ På grund av den stora efterfrågan kunde de också bereda levebröd åt en särskild yrkesgrupp, de s. k. pitschaftstickarna, och ej sällan kan man på grund av typisk utformning hänföra hela grupper till bestämda mästare. Trots miniatyrformatet går det också rätt väl att i de små sigillerna studera de olika stilarterna från medeltiden till rokokon.

Att sigillet med vapenbild i våra dagar så gott som helt försvunnit från de ofrälse utrustning, beror väl i någon mån på det motstånd som från adelns sida rests mot de borgerliga vapnen. De ofrälse hade också understundom tagit sig väl stora friheter och lagt sig till med specifikt adliga detaljer. Genom kungl. förordning av den 10 aug. 1762 förbjöds det ofrälse män vid 500 daler smts vite att i sitt sigill föra adlig sköld eller öppen hjälm. Denna lag är formellt gällande ännu i denna dag, men förbjuder ju ingalunda ofrälse att föra vapen, blott de adliga sköldemärkena och rangtecknen skyddas.²

Den främsta orsaken till tillbakagången är väl dock att söka i tidens demokratiska inställning, vars strävan efter enkelhet manifesterat sig på så många områden. Och dock synes dessa vapensigill vara en estetisk tillgång, som man icke utan vidare bör avstå ifrån. Särskilt de många borgerliga familjer, vilkas gamla sigill påträffas i arkivens gömmor, borde låta sig angeläget vara att åter uppliva bruket av de vackra vapensigillerna.

¹ Se även Axel R. Romdahl, *Våra medeltidssigill som konstverk* (i *Svensk nyttokonst* 1928, s. 7—14; jfr B. Hildebrand i *PHT* 1930, s. 122 f.).

² Jfr *Elgenstierna*, a. a., s. 34 f., o. Berghman, a. a. i *Medd. fr. Riksheraldikerämbetet* 1934, s. 24, 28 ff.

Författaren till anteckningarna om Stockholms Storskola och Uppsala Universitet i Personhistorisk Tidskrift 1915.

Av August Gynther.

Fru Sigrid Brithelli har i PHT 1915 (s. 1—42) under rubriken »Stockholms Stor-skola och Upsala Universitet vid 1800-talets början» publicerat ett mycket intressant, i Stockholms stadsarkiv befintligt manuskript, vars exakta titel är »Stockholms Stor Skola och Upsala Universitet för femtjo år sedan» med undertiteln »Anteckningar af en gammal student, som ej studerat ut». Rörande tiden för dessa anteckningars tillkomst har fru B. med all rätt antagit, att de nedskrivits i mitten av 1800-talet. Anteckningarna måste, såsom fru B. påvisar (s. 1), hava genomgått någon tid efter den 28 november 1858.

Författaren är anonym. Av manuskriptet framgår, att han vid pingsttiden 1804 inskrevs såsom student vid Uppsala Universitet och där avlade examen vid slutet av vårterminen 1807. Då han rekommenderades till en tjänst »som Extra Ordinarius», måste han hava avlagt examen till rättegångsverken, kansliexamen eller kameralexamen. Fru B. sökte honom bland medlemmar av Stockholms nation i Uppsala. Om man uteslöte dem, som avlidit före 1858 eller som av sociala skäl ej kunde komma i fråga — författarens uppgifter visa nämligen, att han tillhörde en välbärgad familj — kvarstode blott fyra, av vilka dock tre av olika anledningar kunde uteslutas. Återstod J. P. Fredenberg, notarie i Kommerskollegium, vilken efter fru B:s uppfattning möjligen kunde vara författaren. Då emellertid G. Indebetou påvisade,¹ att Fredenberg avled redan 1824, bortföll även denna möjlighet.

Upprepade försök att med tillhjälp av Stockholms Storskolas matrikel och examenskataloger² identifiera förf. gävo negativt resultat. En noggrann granskning av de publicerade uppgifterna har emellertid givit ett spår, som kunde leda till identifierandet. Av Storskolas lärare nämner förf. tämligen utförligt magister P. Leufgrén. Denne hade även en liten privatskola, vars lokal — såsom framgår av

¹ PHT 1915, s. 272.

² Stockholms stadsarkiv.

anteckningarna — utgjordes av ett rum i Storskolans hus vid Själågårdsgatan. I denna privatskola gick bl. a. en yngling vid namn Jacobus Seys; denne var uppfostrad på S:t Barthélemy. Då anteckningarnas förf. tjänstgjorde som ett slags tolk åt Seys, vilken i början talade blott engelska och franska, är det tydligt, att även han gick i nämnda privatskola, *icke i Storskolan*. Härvid är att märka, att han icke namngiver någon av Storskolans elever med undantag av L. M. Enberg. Förf. påstår ej heller någonstädes, att han själv tillhörde Storskolans elever.

Genom förste bibliotekarien A. B. Carlssons godhetsfulla bemedling erhöll jag en förteckning på de ynglingar, vilka inskrevos vid Uppsala Universitet under senare hälften av maj och förra hälften av juni 1804. Därjämte hade överbibliotekarien A. Grape den stora godheten att för min räkning ur Större akademiska konsistoriets i Uppsala protokoll för tiden 1—15 juni 1807 excerpera namnen på de studiosi, vilka avlagt examen till rättegångsverken, kansliexamen eller kamalexamen. *Ett* namn var gemensamt för båda förteckningarna: »Nils Wilh. Forsslund, Jemtlandus» inskrevs den 22 maj 1804 (dagen efter annandag pingst), och »Nils Forsslund, Med. Jemtl.» avlade kansliexamen den 9 juni 1807. Enligt Stockholms Adresskalender för 1859 bodde den ganska bekante förste expeditionssekreteraren *Nils Wilhelm Forsslund* i huset n:r 17 vid Norrlandsgatan. Handstilen i hans den 1 november 1858 daterade mantalsuppgift för 1859¹ visar tydlig överensstämmelse med manuskriptets piktur. Han är alltså författaren.

Född den 25 februari 1788, var Nils Wilhelm enda barnet till den bekante porträttmålaren professor Jonas Forsslund och dennes 2:a hustru Hedvig Beata Amberg. Professorn var född i Jämtland, vilken omständighet uppenbarligen var anledningen därtill, att sonen icke inskrevs i Stockholms nation. Nils Wilhelm avlade, såsom nämnts, kansliexamen i Uppsala i juni 1807. Han antogs s. å. till e. o. kanslist i Riksarkivet, blev kopist där 1808 och amanuens vid Akademiens för de fria konsterna bibliotek 1814. Till kanslist i Riksarkivet befordrades han 1815 och erhöll protokollssekreterares titel 1828. Aktuarie i Riksarkivet blev han 1835, utnämndes till förste expeditionssekreterare i Kungl. Maj:ts Kansli 1838 och fick avsked från aktuariefattningen 1853.²

¹ Stockholm stadsarkiv.

² S. Bergh, Svenska Riksarkivet 1618—1837 (1916), s. 238. Bergh uppger, att Forsslund var amanuens vid Akademiens för de fria konsterna bibliotek 1814—1829. Det sistnämnda året torde ej vara riktigt, ty ännu i sin den 1 november 1839 daterade mantalsuppgift för 1840 uppger F. sig vara amanuens vid ifrågavarande bibliotek.

Forsslund hade vid aktuariefattningens i Riksarkivet tillsättande 1823 blivit förbigången av J. G. Liljegren. Då denne bortgått 1837, ansågs Forsslund ej nog duglig till chefsposten — chef blev i stället, som bekant, Hans Järta. När denne år 1844 avgått och innan J. J. Nordström tillträtt ämbetet, var Forsslund visserligen en kort tid nominellt t. f. chef, men i verkligheten sköttes arbetet med B. E. Hildebrand såsom ledare under brevväxling med Järta. Forsslund försökte med olika medel förgäves uppnå den ordinarie chefsposten.¹ Sedan han i slutet av 1845 gjort konkurs, fick han, enligt dåtida författningsbestämmelser, icke förrätta sin tjänst, förrän dom fallit, varvid Hildebrand d. 19 dec. s. å. blev t. f. riksarkivarie.²

Forsslund var gift med Catharina Charlotta Hedenstedt, som var född 1798. Under 1830-talet synes en schism hava uppstått mellan makarna, ty då flyttade hustrun — efter överenskommelse med sin man — från hemmet. I äktenskapet föddes följande barn: sönerna Napoleon Wilhelm Eugène och Carl Edvard, födde resp. 1823 och 1825, samt döttrarna Leontine Charlotte Alphonsine, Emma Wilhelmina Adelaide och Hedvig Amalia, födda resp. 1818, 1820 och 1822. Carl Edvard dog vid unga år.³ Den äldre sonen utexaminerades såsom skogselev och blev sedermera bokhållare vid Gustafsbergs porslinsfabrik. Av döttrarna blevo två gifta: den äldsta med auditören Carl Theodor Bergensträhle och den mellersta med den bekante framstående publicisten Carl Henrik Rydberg.⁴

Nils Wilhelm Forsslund avled i Stockholm den 12 januari 1870. Den ekonomiska ställningen i hans sterbhus var ganska bedrövlig: skulderna uppgingo till 1621 rdr rmt 19 öre, tillgångarna till endast 969 rdr rmt 28 öre.

¹ S. Bergh, Svenska Riksarkivet 1837—1846 (1927), s. 110, 111, not 1.

² Bergh, a. a. (1927), s. 113.

³ Forsslunds mantalsuppgifter för vissa år av 1830- och 1840-talen (Stockholms stadsarkiv).

⁴ Bouppteckningen efter Forsslund (Stockholms stadsarkiv).

Svenska porträttsamlingar.

Av C. Björkbom.

Intresset för bilder är ett av den nuvarande tidens kännemärken. I böcker, tidskrifter och tidningar spela illustrationer nu en ojämförligt mycket större roll än tidigare. På samma gång göra sig även betydligt strängare krav på bildernas autenticitet gällande. De tecknade illustrationerna till historiska arbeten, som förut voro vanliga, ha nu helt försvunnit, och man vill nu företrädesvis ha samtida bilder.¹

Av detta historiska bildmaterial spela porträtten en framträdande roll. Bland förfrågningarna rörande illustrationsmaterial i Kungl. bibliotekets planschavdelning röra det stora flertalet porträtt. Det torde därför ha intresse att undersöka de möjligheter, som förefinnas, när det gäller uppsökandet av porträtt av en viss svensk person.

Svårigheterna variera efter porträttens art. För *originalporträtt* i målning, teckning eller skulptur finnes Svenska porträttarkivet (adr. Nationalmuseum, Stockholm), vars verksamhet började 1916 och som nu genomfört en inventering av i Sverige befintliga svenska porträtt från tiden 1500—1850.² Samlingarna omfatta omkr. 40,000 beskrivningar samt omkr. 20,000 fotografier, vilka mot avgift utlånas för klichering.

De *grafiska porträtten* i gravyr, litografi och träsnitt äro för tiden före 1850 förtecknade i Svenska porträttarkivet på grundval

¹ Ett bevis på detta ökade intresse utgör grundandet av den internationella kommissionen för historisk ikonografi inom *International committee of historical sciences*, som kom till stånd vid historikerkongressen i Oslo 1928. Dess verksamhet omfattar porträtt, bilder av historiska tilldragelser samt topografiska bilder av historiskt intresse, betraktade endast ur historiska, icke konsthistoriska synpunkter. Arbetet är uppdelat på nationella kommittéer. Arbetsplanen omfattar: bibliografier över ikonografisk litteratur, repertorier över ikonografiska samlingar, porträttkataloger, rådgivande verksamhet rörande utgivandet av illustrerade historiska verk, understöd av ikonografisk forskning överhuvudtaget m. m. Se: S. S. Steinberg i *Minerva Zeitschrift* 7 (1931), s. 139 ff. och i *Historische Zeitschrift* 144 (1931), s. 287 ff.

² På Internationella kommissionens program står även upprättandet av dylika repertorier. Det är därvid meningen, att förteckningen över porträtt av utländska personer, som påträffas vid dessa inventeringar, skola överlämnas till respektive lands nationalkommittéer.

av Kungliga bibliotekets samlingar. Något tryckt porträttregister, motsvarande det utmärkta danska »Danske Portræter i Kobberstik, Lithografi og Træsnit» av P. B. C. Westergaard (2 bd, 1930—33) existerar visserligen icke för Sveriges vidkommande, men är under utarbetande inom Porträttarkivet. De största samlingarna av grafiska porträtt finnas i Kungliga biblioteket, som med sina två samlingar (huvudsamlingen och den Sondénska porträttsamlingen) gör anspråk på en viss fullständighet, Uppsala universitetsbibliotek, Nordiska museet, Norrköpings stadsbibliotek (Wadströmska samlingen, tryckt katalog i Norrköpings stadsbiblioteks och museums handlingar, bd 2, 1924), Linköpings stiftsbibliotek, Västerås läroverksbibliotek (Silverstolpeska samlingen, se G. Mascoll Silfverstolpe i Camenae Arosiensis, 1923, s. 171 ff.). Härtill kommer, utanför Sveriges gränser, den del av Wadströmska samlingen, som förvärvades av Antellska samlingen och som förvaras i Finska Nationalmuseet, Helsingfors (tryckt katalog av K. K. Meinander, 1901).

De flesta av dessa samlingar innehålla i större eller mindre utsträckning även porträtt klippta ur illustrerade tidningar och tidskrifter. Dylika klipp hava betydelse och värde i första hand från tiden före de fotografiska reproduktionsmetodernas införande. Särskilt den Sondénska samlingen i Kungliga biblioteket är ytterst rik på dylika porträtt i träsnitt och torde i viss mån kunna betraktas som fullständig. När det gäller porträtt klippta ur moderna tidningar utförda i autotypi el. dyl., är ju materialet så oerhört stort, att man icke kan tänka sig en samling med ens tillnärmelsevis fullständighet. Ur denna synpunkt äro dessa porträtt att jämföras med de senare behandlade fotografiska porträtten. För övrigt spela de en mindre roll, eftersom de i allmänhet icke lämpa sig för reproduktion.

De nu behandlade grupperna av porträtt ha alla det gemensamt, att de bilda ett avslutat helt. Kopparsticket och litografien — i viss mån även målningen — ha förlorat sin forna betydelse såsom medel att framställa porträtt. Antalet dylika porträtt är, särskilt i ett litet land som vårt, heller icke så stort, att man icke kan överblicka hela materialet, och man kan tänka sig en samling, som på detta område eftersträvar fullständighet. Annat är förhållandet med *fotografiporträtten* och *de fotomekaniska reproduktionerna*. Dessas antal är ofantligt stort och ökas ständigt. De avbildade personerna ha dessutom ofta ringa eller intet allmännare intresse, och porträtten ha därför värde endast om de inpassas i ett visst sammanhang. En

universellt anlagd samling av dylika porträtt måste ovillkorligen få en tillfällig prägel, varigenom dess värde betydligt minskas. Enda möjligheten att bemästra detta ofantliga material är att anlägga specialsamlingar. På detta sätt skulle allmänheten kunna hava en ledtråd, när det gäller att uppsöka ett visst porträtt. Dylika specialsamlingar existera redan nu och det gäller då, att i möjligaste mån låta varje porträtt komma på den plats, där det bäst kommer till sin rätt och där man snarast skulle vilja söka det. När därför ett bibliotek eller museum genom köp eller gåva förvärvar en samling fotografiporätt, bör detta alltid ske med det förbehållet att det kan fritt disponera över de enskilda porträtten och överlämna de porträtt, som falla utanför den egna samlingens ram, till andra lämpliga samlingar.¹ Ett tillmötesgående från de olika institutionernas sida i detta hänseende är av avgörande betydelse. I viss utsträckning torde det också vara ett önskemål, att även samlingarnas äldre bestånd gallrades efter dessa principer och porträtten utspreddes till specialsamlingarna. Detta skulle i många fall kunna ordnas genom depositioner. Där detta ej kan ske, borde specialsamlingarna skaffa sig uppgifter åtminstone rörande äldre porträtt, vilka saknas i den egna samlingen, men i stället finnas i andra samlingar.²

Här nedan följer nu en översikt över specialsamlingar av svenska porträtt (i första hand fotografiporätt). Den gör icke anspråk på fullständighet, särskilt när det gäller samlingar utanför Stockholm. Förf. vore därför ytterst tacksam för varje påpekande och komplettering (adr. Kungl. Biblioteket, Stockholm).

I. Samlingar av allmänna intresse.

I Nordiska museet finnas de flesta originalfotografierna till *H a s s e W. T u l l b e r g s* Svenskt porträttgalleri 1895—1913, red. av *A l b i n H i l d e b r a n d*.

¹ Familjealbum och andra personliga samlingar böra dock icke utan urskillning splittras. Ofta äga de ett stort kulturhistoriskt och biografiskt intresse, så t. ex. de Sohlmanska albumen i Kungliga biblioteket, innehållande över 200 porträtt av nordiska kulturpersonligheter på 1860-talet, som haft beröring med fil. dr August Sohlman. Man bör emellertid icke överskatta dessa samlingars betydelse. Det viktigaste är dock, att samlingarna så disponeras, att de på bästa sätt kunna utnyttjas.

² Man kan här jämföra de principer, som komma till användning vid den stora generalinventeringen av handritade kartor, som satts igång av avdelningen för historisk geografi inom *International committee of historical sciences*. I ett generalregister, som befinner sig i geografiska seminariet i Greifswald, förtecknas samtliga handritade kartor, vilka icke befinner sig i den samling, där man skulle väntat att finna dem. Samma principer användas även vid inventariseringen av arkivalier, som igångsatts av samtliga internationella kommitté.

De stora tidningarna och illustrerade tidskrifterna äga viktiga porträttsamlingar. Tidningarnas bildarkiv gå emellertid i allmänhet icke längre tillbaka än 1918; Stockholmstidningens är något äldre. Bland tidskrifterna märkas särskilt Veckojournalen, som även äger den upphörda Hvar 8 dags rika bildarkiv, samt Ord och bild (författare, konstnärer, skådespelare m. m.). Tidningen Iduns bildarkiv går visserligen tillbaka endast ungefär tio år, men innehåller även en del äldre porträtt, särskilt av bemärkta personer inom kvinnorörelsen.

Redaktören för tidskriften Årsföreningarna, C. Wahlstedt, Stockholm, äger en praktiskt taget fullständig samling av fotografier av årsföreningarnas medlemmar, jämte biografiska uppgifter. I Kungliga biblioteket finnes dessutom ett album med fotografiporträtt av 1853 års män.

Arbetarrörelsens arkiv, Stockholm, äger en anseelig samling porträtt (fotografier, klipp, dessutom biografica) av bemärkta personer inom arbetarrörelsen. Arkivet äger dessutom en porträttsamling av mera allmän natur (Ekmanska samlingen), upptagande huvudsakligen politiska personer från tiden 1880—1900.

II. Yrkesgrupper och sociala grupper.

Adelsmän.

Riddarhuset: fotografiporträtt av medlemmar av Riddarhusets ätter samt ingifta.

Apotekare.

Farmaceutiska föreningen, Stockholm: tämligen omfattande samling av äldre och yngre porträtt, tyvärr ännu så länge oordnad.

Fångvårdsmän.

Kungliga biblioteket: Album med porträtt av svenska fångvårdsmän år 1900, gåva till generaldirektör S. Wieselgren.

Ingenjörer och industriidkare.

Tekniska museet: fotografier, klipp, biografica.

Jernkontoret: Dr C. Sahlins stora samling av porträtt av svenska bergsmän (Se: Blad för bergshanteringens vänner. 17, 1922—24, s. 67 ff.).

Tekniska högskolan: porträtt av elever vid bergsskolan i Falun 1819—69 och studerande (1919 ff.) vid högskolans fackavd: för bergsvetenskap.

Svenska Teknologföreningen: har 1935 påbörjat insamlande av ledamotsporträtt (saml. torde komma att omfatta omkr. 2,000 nr).

Jurister.

Svea hovrätts fiskalsexpedition: porträtt av fiskaler från 1837 till våra dagar.

Högsta domstolen: porträtt av dess ledamöter från 1800-talets mitt.

Jägmästare.

Skogshögskolans historiska samling, Experimentalfältet: flera samlingar av fotografiporträtt av jägmästare från tiden 1850 ff. Dessutom originalfotografierna till matrikelverket »Svenska jägmästare» (1920).

Järnvägsmän.

Järnvägsmuseet: fotografier och klipp (Se: Statens järnvägar 1906—1931, bd 1, s. 254—60.).

Lantmätare.

Lantmäteristyrelsens arkiv: album över svenska lantmätare från 1870-talet, på sin tid skänkt till överdirektören L. B. Falkman. Någon metodiskt fullföljd samling av lantmätareporträtt finnes icke.

Läkare.¹

Karolinska institutets bibliotek: svenska och utländska läkarporträtt, till största delen äldre gravyrer. Katalogen upptager även nyare porträtt i böcker (t. ex. festskrifter) i bibliotekets samlingar.

Svenska läkarsällskapets bibliotek: huvudsakligen nyare fotografipor-
trätt. Grundstommen till samlingen förvärvades i samband med ut-
arbetandet av minnesskriften 1909.

Missionärer.

Evangeliska fosterlandsstiftelsens bildarkiv.

Militärer.

Krigsarkivet: fotografipor-
trätt, fotografier av målade porträtt samt
några handteckningar av arméns officerare. Klipp ur tidningar och
andra biografica i en särskild samling.

Marinmuseet: porträtt av sjöofficerare och kustartilleriofficerare.

Musiker.

Musikhistoriska museet: porträtt av svenska och utländska musiker,
librettoförfattare m. m.

Postmän.

Postmuseet: fotografier (Se: Svenskt postväsen, 1924, s. 268).

Riksdagsmän.

Arbetarrörelsens arkiv: se ovan.

Kungliga biblioteket: fotografier av andra kammarens ledamöter
1867—69.

Saxons Närkesarkiv, Långängen: S. A. Hedins samling av fotografier
av hans riksdagskamrater.

Sjökapteners redare.

Sjöfartsmuseet, Stockholm: fotografier.

Skolmän.

Svenska skolmuseet, Stockholm: fotografier.

Skådespelare, operaartister.

Teatermuseet, Drottningholm: fotografier och klipp av svenska (hu-
vudsakligen) och utländska teaterartister.

Musikhistoriska museet: fotografier av och klipp om svenska och ut-
ländska skådespelare, operaartister, dansartister m. m.

Kungliga biblioteket: en stor samling svenska och även utländska
(huvudsakligen franska) skådespelareporträtt, vilka biblioteket er-
höll 1928 med den Personneska samlingen.

¹ Jfr M. Sondén i PHT 1913.

Operan: fotografier av svenska operaartister jämte utlänningar, huvudsakligen sådana, som gästspelat i Sverige.

Svenska teaterförbundet: fotografier och klipp av svenska skådespelare.

Tidningsmän.

Publicistklubben, Stockholm: fotografier av egna medlemmar, huvudsakligen materialet till porträttmatrikeln 1924 samt den, som beräknas utkomma under 1935.

Kungliga biblioteket: album med fotografier av Stockholms dagblads redaktion och medarbetare 1884.

Vetenskapsmän.

Vetenskapsakademiens bibliotek: porträtt av svenska och utländska ledamöter. I katalogen förtecknas även porträtt i festskrifter m. m. Akademien äger dessutom den s. k. *Iconotheca botanica Bergiana*, innehållande porträtt av svenska och utländska botanister. Samlingen, som anlades av professor V. Wittrock och 1909 skänktes till akademien, fortsattes. Den förvaras i professorsrum vid Bergianum tjänsterum. Tryckt katalog av V. B. Wittrock i *Acta Horti Bergiani* bd 3: 2—3 (1903—05).

Från avlidna professorers kvarlåtenskap ha universitetsbiblioteken i Uppsala och Lund erhållit en stor mängd fotografier av svenska och utländska vetenskapsmän.

III. Topografiska specialsamlingar.

De olika stadsmuseerna i riket torde i allmänhet äga samlingar av porträtt av stadsinvånare. Härvid bör särskilt framhållas Stockholms stadsmuseums omfattande samlingar, vilka grunda sig på de stora Wernerska och Unmanska samlingarna. Av betydelse har även varit, att olika offentliga institutioner på senare tid erhållit plåtsamlingar från fotografifirmor, så t. ex. Stockholms stadsmuseum (Florman), Uppsala universitetsbibliotek (Osti), Linköpings stiftsbibliotek (Tesch), Karlstad (Anna Ohlson). Porträttsamlingar omfattande viss landsbygd finnas redan i några läns museer, t. ex. Värmlands museum i Karlstad, Kalmar museum, och det torde endast vara en tidsfråga, innan dylika samlingar upprättas vid varje läns museum, ev. i förbindelse med ett länets familjearkiv. En ytterligare decentralisering torde nog även vara att förutse, så att dessa samlingar för landsbygdens vidkommande skulle tagas om hand av hembygdsföreningarna. Detta naturligtvis så, att läns museet äger kännedom om dessa spridda specialsamlingars tillvaro och ungefärliga omfång.¹

En mängd privatsamlingar av topografisk karaktär finnas även, t. ex. redaktör J. Saxons, Långängen (närkingar), direktör P. R. Dahlmans, Örebro (närkingar och värmlänningar), arkivarie A. U. Isbergs, Lomma (Malmöbor), major C. E. Nygrens, Karlstad (värmlänningar), ar-

¹ I brev juni 1934 meddelar intendenten för Värmlands museum H. Kjellin: I landsorten har jag sökt inrikta hembygdsföreningarna på insamlandet av äldre och nyare porträtt av sockenbor, och mindre dylika samlingar finnas redan på sina håll, såsom i Hammarö, Lysviks m. fl. hembygdsföreningar.

kititekt O. Stylins, Örebro (östgötar). Det är av vikt, att de offentliga porträttsamlingarna hålla sig underrättade om dessa privatsamlingar, så att icke de gå till spillo vid ägarens frånfälle eller av andra orsaker.

Slutligen bör påpekas, att Utlandssvenska museet, Göteborg, samlar porträtt och biografica av utlandssvenskar.

Av ovanstående översikt framgår att i vårt land finnas alla förutsättningar för organiserandet av ett system med syfte att underlätta uppsökandet av svenska porträtt. Den förbindande centralpunkten bör lämpligast vara Kungliga bibliotekets planschavdelning. Redan på grund av sina egna stora samlingar äger denna institution de bästa förutsättningarna härför. Därtill kommer, att allmänheten i mycket stor utsträckning vänder sig just dit med sina porträttförfrågningar. På denna institution är också nu upprättad en förteckning på lösa blad över specialsamlingar av porträtt, om vilka det lyckats att införskaffa upplysningar, och det är meningen att få denna förteckning i möjligaste mån fullständig. Därtill fordras naturligtvis samarbete med alla de institutioner, som äga dylika samlingar.

Meddelanden och recensioner.¹

Riksbibliotekarien E. W. Dahlgren.
Efter plakett 1918 av E. Lindberg.

Erik Wilhelm Dahlgren in memoriam.

När f. d. riksbibliotekarien Erik Wilhelm Dahlgren den 10 oktober 1934 bortgick, slöts en ovanligt lång, arbetsfylld och framgångsrik levnad. Ännu samma dags f. m. hade den 86-årige lärde kunnat ägna åt arkivforskning. Han fick sålunda lyckan att gå hädan utan yttre eller inre avtynande, under utövningen av sin gagnande verksamhet.

Hans gärning har redan tecknats på skilda håll: som biblioteksman av Isak Collijn i NTBB (1934, s. 225—231), som geograf av Herman Richter i Svensk Geografisk Årsbok (1934, s. 203—211) och av Axel Wallén i Ymer (1935, s. 90—96) samt som ekonomisk historiker av Eli Heckscher i HT (1934, s. 367—369). De skilda synpunkterna i dessa nekrologer ge ett intryck av Dahlgrens mångsidighet. Han var också personhistoriker och som sådan en av våra främste.²

¹ På grund av utrymmebrist ha ett flertal redan uppsatta recensioner (särskilt ang. tidskrifts- o. årsbokslitt.) måst överstå till nästa årgång.

² För värdefulla upplysningar om framlidne riksbibliotekarien Dahlgren står förf. i tacksamhetsskuld till fru Malin Willers, född Dahlgren, och kandidat Uno Willers.

Erik Dahlgren var son till Fredrik August Dahlgren, den berömda »Fredrek på Rannsått», av värmländsk brukssläkt. Hans mormor åter var Erik Gustaf Geijers syster. Dahlgrens lärdom, historiska intressen och delvis brukshistoriska författarskap voro sålunda släkthistoriskt motiverade. Man misstär sig dock, om man tror, att hans banas och studiers skiftningar följde varandra i något slags självfallen succession. I mycket synes hans utveckling ha berott på tillfälligheter. Men visserligen kommo dessa tillfälliga impulser att hos Dahlgren utlösa i hans väsen djupt rotade egenskaper, vilka allt starkare och rikare framträdde.

Han var född 1848 i Stockholm och som gosse snarast naturvetenskapligt intresserad. Som student tänkte han ett slag på att bli lantbrukare men kände egentligen ingen bestämd kallelse. Hans universitetsstudier ledde i Uppsala till kansliexamen 1870 och hade sålunda ej vetenskaplig betoning. Denna examen gav honom emellertid kompetens till biblioteksbanan. Han utbildade sig dels vid Vetenskapsakademiens bibliotek, dels vid Kungl. Biblioteket och fick samtidigt mycken praktisk och personlig erfarenhet och skicklighet som stenograf och notarie i riksdagen.

Dahlgrens litterära verksamhet var länge av biträdande eller mera teknisk art. Han hade arbeten för P. A. Norstedt & Söner, var verksam som korrekturläsare på vetenskapliga verk och utförde bibliografiska arbeten — de senare delvis av mycket betydande slag, såsom de svenska bibliotekens Accessionskatalog. Till sina studier som geograf kom han genom att biträda A. E. Nordenskiöld vid dennes publikationer om Vegafärden, kartografisk-historiska ämnen m. m. samt senare som sekreterare i Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi. Dahlgrens yttre bana kännetecknas av bl. a. utnämningarna till Vetenskapsakademiens bibliotekarie 1893, överbibliotekarie vid Kungl. Biblioteket 1903 (från 1910 med titeln riksbibliotekarie) samt avsked från denna post 1916. I Uppsala blev han fil. hedersdoktor 1893. Sakkunniga upplysningar om Dahlgren som biblioteksman och geograf kunna, såsom nämnts, inhämtas å annat håll. Här skall endast påpekas, att hans verksamhet i båda dessa hänseenden ledde honom också till personhistorien.

Han vågade som geograf att upptaga en utländsk forskningsuppgift av stora mått, nämligen inom fransk maritim historia. Efter en större svensk studie, tryckt 1900, gjorde han upprepade resor till Frankrike och grundlade där sin förtrogenhet med ofta mycket svåruppletat och svårbearbetat arkivmaterial. Hans geografiska huvudverk, »Les relations commerciales entre la France et les côtes de l'Océan pacifique», del I — av barnen Dahlgren betecknat som »Pappas Stilla Ocean» — förde honom även till ett fångslande personstudium, nämligen inom fransk historia. Åren 1904 och 1905 tryckte han personhistoriska undersökningar om fransmän, den senare i *Revue Historique*.

Samtidigt gav även biblioteksverksamheten uppslag till biografiska framställningar. Dahlgren hade tjänstgjort under biblioteksman som August Ahlstrand och Elof Tegnér och tagit starka intryck av särskilt

den senares överlägsna personlighet. År 1912 biograferade han båda i Vetenskapsakademiens serie av Levnadsteckningar (bd 4). Biografien över Tegnér är ett betydande bidrag också till svensk bibliotekshistoria, visserligen ej minst genom utdragen ur Tegnér's egna anteckningar. Skildringen av »lille Ahlstrand», Vetenskapsakademiens originelle bibliotekarie, är i särskild grad en lysande exponent för Dahlgrens förmåga. Han visar i teckningen av Ahlstrands i så många hänseenden oharmoniska och brutna personlighet och öde en utomordentlig takt och finkänslighet — utan att ändock göra våld på fakta — och samtidigt en förmåga av psykologisk djuplodning och intressant nyansering i omdömena, som göra denna biografi alldeles särskilt tilldragande och lärrik. På grund av sin verksamhet i Antropologiska Sällskapet kom Dahlgren att senare författa en biografi också över Gustaf Retzius (i Ymer 1919, s. 227—239), präglad av författarens vanliga omsikt. Några uttryck, som Dahlgren här nedskrev, såsom de om »den sanne vetenskapsmannens samvetsgrannhet och blygsamhet» samt »den vakne iakttagarens blick för det karakteristiska» och »den mångkunnige mannens förstående av det seddas innebörd», känneteckna i hög grad även honom själv.

Franska Akademien, som 1910 prisbelönade Dahlgrens stora geografiska verk, uttalade därvid, att det vittnade om en säker lärdom, grundad på studiet av tusentals, mestadels otryckta dokument, samt klar och tilltalande framställningsform. Dessa egenskaper utmärka även hans övriga litterära alstring. Hans stil är saklig, enkel och flärdlös, hans forskning genomträngande, vidsträckt och ytterligt noggrann.

För Vetenskapsakademien, till vilken han på många olika sätt var knuten (som led. fr. 1900) och där han var högt skattad, utförde han bl. a. arbetet »Kungl. Svenska Vetenskapsakademien. Personförteckningar 1739—1915» (1915). De där meddelade, förhållandevis kortfattade biografiska uppgifterna ha säkert kostat mycken möda och utgöra genom soliditeten i hela hans forskning en säker och viktig stötte till akademiens historia, av vilken han även inledningsvis gav en värdefull översikt. Denna kompletteras av hans edition 1918 av akademiens tidigaste protokoll (för åren 1739—1741). Dahlgrens däri meddelade anmärkningar (del 2) vittna i hög grad om vidden och djupet av hans intressen och vetenskapliga orientering samt giva bl. a. också icke få biographica, hämtade ur otryckt material. Ehuru han som stilist icke verkar med stora medel, är hans personkommentar här mången gång både färgrik och pittoresk.

Dahlgrens självständiga författarskap började förhållandevis sent. Hans personhistoriskt viktigaste produktion ligger till tiden t. o. m. efter hans 1916 vid 68 års ålder erhållna avsked från riksbibliotekarieposten. Den kan i korthet betecknas som Dahlgrens De Geer-forskningar och berodde på initiativ av kammarherren frih. Louis de Geer på Leufsta. Ett överväldigande, från början mycket ordnat stoff stod Dahlgren till buds i gårdsarkivet på Leufsta. Den tryckta litteraturens brister föranledde honom att först utreda släkten De Geers genealogi. Hans arbete härom, »Ätten de Geer» (1920) betecknades

i en anmälan i denna tidskrift 1921 (s. 153 ff.) med rätta såsom ett mönsterverk. År 1923 utkom så i tvenne digra band biografien »Louis De Geer 1587—1652. Hans lif och verk», belönad med Svenska Akademiens stora guldmedalj. Han behandlade här på grundläggande sätt en central uppgift inom Sveriges ekonomiska historia. Samtidigt gjorde han en personhistorisk insats av högsta värde. Sverige saknar i påfallande och betänklig grad en sådan svit av standardbiografier, som t. ex. den engelska litteraturen uppvisar. Dahlgrens monumentala teckning av den förste svenske De Geer är därför så mycket mera beaktansvärd. För biografien gjorde han vidsträckta miljöundersökningar, särskilt rörande den svenska brukshanteringen. Hans skildring av de uppländska bruken Österby, Forsmark, Leufsta och Gimo, tryckt i Med hammare och fackla del I, 1928, kompletteras av smärre bidrag i samma publikation del II, 1930, och IV, 1932, samt av det större arbetet »Järnvråkeri och järnstämpling» 1930.

Redan för biografien över De Geer hade Dahlgren fått lära sig holländska. Hans språkkunskaper och djupa historiska lärdom i allmänhet togos i bruk för den ytterst krävande edition av »Louis De Geers brev och affärshandlingar 1614—1652», som 1934 utkom (707 s.) som del 29 av Historiska Handlingar. Utgivaren var då 86 år. Oförtrutet arbetade han på fortsättningen, som rörde den av De Geer 1644 i Holland utrustade hjälpflottan. Tyvärr avbröt döden hans verk. Det hade dock hunnit så långt, att det kan ställas till forskningens förfogande genom förvaring å offentlig institution. Sedan länge hade Dahlgren även samlat material till Bergsregementets historia. Det vore glädjande, om detta delvis rent personhistoriska arbete eller något parti därav också på ett eller annat sätt kunde bringas till offentligheten. Till Personhistoriska Samfundet och vår tidskrift var Dahlgren gammal vän. Han tryckte i PHT 1915 dagboksanteckningar 1709 av Ulrika Eleonora d. y. och bidrog i PHT 1926 med en skildring av bl. a. ätterna Nordenskiölds modernestämfar, myntinspektoren Anders Björn.

Den höga uppskattning av Erik Dahlgren, som på så många håll tagit sig uttryck, vilade icke blott på beundran för hans gärning och författarskap. Han var också en fullödig personlighet, en lycklig och harmonisk människa, som förstod att delgiva andra mycket av sin inre rikedom. Alltid anspråkslös var han i umgänget fri från alla åthävor av översitteri. Han behövde icke heller förhäva sig — han imponerade på självfallet och naturligt sätt både som människa och som forskare. På personhistoriens mark — alltför ofta »unweeded garden» — var han en sällsynt företeelse genom den djupt vetenskapliga halten i allt, vad han här utförde. Hans totala författarskap spänner ju emellertid över så många fler områden. Till hans ära kan man om hans verk på dem alla säga: *Nihil tetigit quod non ornavit.*

En dag i början av oktober 1934 — en veckas tid före sin bortgång — satt den åldrige riksbibliotekarien uppe i Riksarkivets stora sal, fördjupad i studiet av De Geerska 1600-talshandlingar. Man såg, hur hans blick genom glasögonen med intensivt intresse följde rad efter rad på det gulnade papperet. Plötsligt höjde han huvudet och

sade klart och tydligt: »Jaså, var det på *det* viset!» Forskar- och fyndglädjen lyste och bredde ett det vackraste skimmer över hans blida gammalmansdrag. Man minnes honom gärna, tacksamt och länge just sådan han var i den stunden.

Bengt Hildebrand.

Historisk bibliografi för Sverige.

Förste bibliotekarien vid Uppsala universitetsbibliotek fil. dr Samuel E. Bring har till sin redan långvariga och rikhaltiga produktion lagt ett nytt arbete: *Bibliografisk handbok till Sveriges historia* (Sthlm, P. A. Norstedt & Söners förl., 1934. 8:o. 780 s. Inb. kr. 12:—). Arbetet torde kunna betecknas som ett av de viktigaste i modern svensk historisk litteratur.

Handboken är uppställd i två stora huvudavdelningar, en mera systematisk samt en kronologisk. Den förra behandlar Historievetenskapen och dess metod, Historiska hjälpvetenskaper, Bibliografiska hjälpmedel, Arkiv, bibliotek och enskilda handskriftssamlingar, Publiceringen av historiskt källmaterial samt Historiografi. Den senare huvudavdelningen, med överskriften *Svensk historisk bibliografi*, uppdelas på perioder. Ett vidlyftigt författarregister avslutar det hela.

Tio års allvarliga mödor ligga bakom Brings Handbok. Den nytta varje forskare kan ha därav ligger i öppen dag. Att uppräknas bokens alla förtjänster genom utförligt referat av densamma kan redan av utrymmesskäl icke ifrågakomma. Speciellt välgjort ter sig det karolinska partiet, som ju också rör en tid, i vilken utg. är särskilt hemma. Ett framträdande intresse har även kapitlet om tiden efter 1809, ty just litteraturen om nyare tidens historia är eljest ej så lätt att få en klar översikt av.

Ett arbete som Brings Handbok har naturligtvis vållat särskilda svårigheter vid fördelningen av stoffet mellan olika studiegrenar och perioder. Om man anser sig kunna konstatera, att t. ex. de historiska hjälpvetenskaperna därvid blivit mindre tillgodosedda än som kanske varit önskvärt, så får man givetvis å andra sidan ta i betraktande, att utg. ej haft obegränsat utrymme till sitt förfogande, då boken ju är en förlagsprodukt. I några principfrågor kunde man dock önska ändringar i en kommande upplaga. Det är sålunda en olägenhet, att registret *blott* är författarregister. Ett namn som t. ex. A. L. Stiernelds, som Bring behandlar i intressant sammanhang å s. 488, är därför omöjligt att nå genom registret. Likaledes skulle ett vida rikligare användande av krysshänvisningar i texten vara till nytta. Att handbokens karaktär kanske är något väl snävt politiskt-historiskt betonad, är visserligen på ett sätt författarens ensak, men en kulturhistorisk breddning skulle i en kommande upplaga säkert mottagas med tacksamhet av ett mycket stort antal forskare. Slutligen hade det varit skäl att, när skilda historiska discipliner behandlas, i början av varje dylikt kapitel redogöra för dithörande tidskriftsserier såsom hela sviter. Nu står t. ex. Fornvännen icke nämnd på avd. Numismatik, ehuru den har myntuppsatser i så gott som varje årgång

— ingen av dessa uppsatser citeras heller å nämnda avdelning. Svenska Autografsällskapets Tidskrift med sina två band, som givetvis borde anförts vid kap. Genealogi, synes över huvud ej vara omnämnd i boken, icke heller anföres en enda av de däri intagna uppsatserna. Flera av dessa äro dock av mycket högt värde. Beträffande principspörsmålen vill anmälaren, utan att uttala bestämd mening i saken, diskussionsvis antyda, att det kunde ifrågasättas, om ej t. ex. kyrkohistoria och än mer rättshistoria bort få egna kapitel i stället för att nu upplysningarna på dessa områden äro inarbetade i den kronologiska avdelningens olika partier.

Av kapiteln om hjälpvetenskaperna, vilka det ligger närmast till hands att här gränka, synes det numismatiska vara minst tillgodosett. Anmälaren skall återkomma med några kompletteringar härvidlag i en recension i Fornvännen. Medan Bring särskilt i kronologiska avdelningen på berömvärd sätt tagit hänsyn också till utländsk litteratur, särskilt från grannländerna, har detta i alltför ringa grad skett i fråga om hjälpvetenskaperna. Några tillägg, även av svenska studier, må här nedan givas.

Kronologi. Grotefends »Taschenbuch» har utkommit i åtminstone 6:e uppl. redan 1928. Några utländska specialstudier finnas recenserade i HT 1923, s. 396—399. Värdefulla kalendariska notiser finner forskaren i dr Toni Schmidts många uppsatser i Scandia och NTBB (se t. ex. NTBB 1932, s. 81—106). Även Arvid Lindhagen har skrivit kalendariska studier av värde i NTBB (1916, s. 9—20; 1918, s. 215—227; 1922, s. 69—100, och s. 235—238; 1923, s. 38—41). Sedan Brings Handbok utkom har nu ett viktigt tillskott erhållits i »Tideräkningen», utg. av prof. Martin P:n Nilsson (Nordisk kultur, XXI; Sthlm 1934, 155 s., häft. kr. 6: 25; med utförliga bibliogr.).

Paleografi och Diplomantik. En del uppgifter om de stenografiska rådsprotokollen fås i O. W. Melins »Stenografiens historia», del 2 (1929), s. 299 ff. Hammarströms latinalglossarium kunde upptagits även här, ty dess inledning omfattar för diplomatiken värdefulla påpekanden, särskilt i kap. »Medeltidslatinsk stil» (s. 66 ff.) och »Satsrytm eller cursus» (s. 69—73). Om diplomatikens historia se t. ex. J. Steenstrup, »Historieskrivningen» (1915), vilket arbete ej heller upptagits i avd. Historiografi (utan endast Steenstrups monografi om 1800-talets historiografi). A. Girys »Manuel de diplomatique», 2:a uppl. 1925, är blott ett nytryck av 1894 års uppl. (jfr Revue Historique, 171, 1933, s. 389). Beträffande diplomförfalskningar kunde gärna ha nämnts problemet med de hamburg-bremenska urkunderna; en redogörelse för frågan finnes i Toni Schmid, »Sveriges kristnande» (1934), som förf. på andra ställen fått med. Även kunde hänvisning gjorts till E. Neumans uppslagsrika handskriftsundersökningar i Samlaren, som förf. omtalar på s. 278.

Sfragistik. Den utländska handbokslitteraturen är väl snävt angiven. H. Bresslaus »Handbuch der Urkundenlehre», som förf. har under Diplomantik, behandlar just (i bd 2, avd. 2) utförligt sigilllärans tekniska sidor (s. 548—624). Art. Sigill i Nord. Familjeboks 3:e uppl., bd 17 (1932), ger även goda anvisningar.

Vad den svenska sfragistiken beträffar, så är Henrik Reuter Dahl banbrytaren, under samarbete med B. E. Hildebrand (jfr Fornvännen 1934, s. 298 f., not 113 — uppgifterna där likvisst tryckta senare än Brings Handbok). Sigillupplysningar av värde fås även i H. Hildebrands »Sveriges medeltid», del I, s. 360—365, och del II, s. 603 ff. Adolf Schüch har i sin avh. »Det svenska stadsväsendets uppkomst» (1926) ett särskilt parti om medeltida stadssigill. Även funnos sigill hos medeltidsgillena, men hela den viktiga litteraturen om dessa är i Handboken utelämnad (den finns delvis angiven här ovan s. 78, not 34). Intressanta sigilluppsatser av A. R. Romdahl finnas i Fornvännen 1911 (s. 101—104) och Svensk Nyttokonst 1928 (s. 7—14). Även norska studier av H. Fett 1919 och F. B. Wallem 1930 böra beaktas. Om sfragistiken jfr även nedan under Heraldik.

Heraldik. Ett grundläggande kapitel är H. Hildebrands »Heraldik» på 90 sidor i »Sveriges medeltid», del II (s. 521—611). Bibliografiskt bäst är A. Lewenhaupts »Adelsvapnen och den svenska heraldiken» (i »Sveriges riddarhus», 1926, s. 501—521). Lewenhaupt har även skrivit om vapen i PHT 1912 (s. 54 f.) och 1922 (s. 6—10) samt i Finlands Adels Förbunds Årsskrift, II, 1927. De ledande danska arbetena av P. B. Grandjean kunna icke undvaras av svenska forskare: »Dansk Heraldik» (1919; 310 s.), »Det danske Rigsvaaben» (1926; 300 s.), »Fransk heraldisk Terminologi» (i dansk Personalhist. Tidsskr., 8: 1, 1922, s. 1—20) m. fl. I Hist. Tidsskr. för Skåneland finnas sigill- och vapenuppsatser av L. Weibull och Thiset i bd I, s. 150 ff., 333—362. I de numera publicerade volymerna II: 1—2 (1933—34) av »Hälsingborgs historia» finnas heraldiska bidrag av H. Fleetwood och Grandjean (jfr nedan s. 267). Såsom heraldiska tidsskriftssviter kunde nämnts både Autografsällskapets Tidsskrift och PHT samt Meddelanden från Svenska Heraldiska Föreningen 1912, 1913 och 1917. Ur Meddelanden från Svenska Riksheraldikerämbetet (1933 ff.) anför Bring däremot bidrag. Det kan påpekas, att numera även Svenska Numismatiska föreningen har heraldik på sitt program. Senaste årg. av Numismatiska Meddelanden (XXVIII, 1935), som utkommit senare än Brings Handbok, har därför också ett heraldiskt-sfragistiskt inslag av C. R. af Ugglas (se nedan s. 289). Om sigill och vapen jfr numera även här ovan s. 1—168 och 205—210 samt nedan s. 281.

Genealogi. Kapitlet hade väl hellre bort kallas Personhistoria, då det omfattar både släktforskning och biografi. Även här är den utländska handbokslitteraturen väl snävt angiven. Heydenreichs »Handbuch» är icke alls nämnd här, utan endast i förbigående på ett annat kapitel, s. 288 f. Såväl de svenska periodiska publikationerna som grannlandstidskrifterna borde omtalats såsom sviter (dansk Personalhist. Tidsskr. 1880 ff., Norsk Slektshist. Tidsskr. 1927 ff., Genealogiska Samfundets i Finland Årsskrift 1917 ff., Genos 1930 ff.). Såsom redan påpekats i HT äro K. H. Karlssons alldeles grundläggande medeltidssamlingar avglömda (jfr ovan s. 10, not 23). I fråga om medeltidsgenealogi, som ju erbjuder särskilda svårigheter, bör Svenska Ortnamnsarkivet i Uppsala beaktas (jfr ovan s. 142, not 5).

En god hjälp kan man även ha av M. Lundgren, E. Brate och E. H. Lind, »Svenska personnamn från medeltiden» (Nyare bidr. t. kändedom av de sv. landsmälen, X: 6—7, 1892—1934).

Beträffande nyare tidens genealogi kunna såsom för forskare särskilt uppslagsrika nämnas arbeten som Joh. Ax. Almquist, »Kontraktsprosten Abraham Almquists fäderne- och modernehärstamning» (1916) samt Olof och Gunnar Palme, »Släkten Palme» (2 bd, 1917). De giva viktiga arkivaliska vinkar och äro av stort metodiskt värde för frågan, huru en genealogi kan och bör inställas i större politiskt-historiskt och kulturhistoriskt sammanhang.

Av bibliografier använder en forskare för litteraturen efter 1905 vanligen icke Setterwalls Hist. bibliogr. (som här är alltför ofullständig), utan hellre den av förf. på s. 31 anförda J. Wretman, »Släktvetenskapen», samt generalregistret i senaste årg. av Elgenstiernas Svenska Slätkalendern. Av samlingsverk tillkommer T. Ugglas och V. Ljungfors' »Svenska Släkter», som visserligen är ofullbordat men ändock rikhaltigt. Sedan Brings Handbok utkom har Ointroducerad adels förening fått en bättre Kalender (se nedan s. 279) än hr von Gerbers bedrövlige produkter.

På detta kapitel måste även hänsyn tagas till särskilt grannländernas produktion. Man kan nämna arbeten som O. Wasastiernas ättartavlor, Jully Ramsays »Frälsesläkter», E. R. Alcenius klassiska »Genealogia Sursilliana», A. Bergholm, »Sukukirja», Atle Wilskman, Släktbok (I—II: 1—3, 1912—33), Danmarks Adels Aarbogs ättartavlor, som numera bilda en särskild avdelning i kalendern (med generalregister i varje årg.) m. m. Även G. Suolahtis betydande arbete »Finlands prästerskap på 1600- och 1700-talen» (1927) bör rådfrågas. För baltisk adel utges numera särskilda ättartavlor, för studiet av äldre tid är Paul Johansens verk »Die Estlandsliste des Liber Census Daniae» (2 halvbd, 1933; 1012 s.) grundläggande (jfr nedan s. 272).

I fråga om partiet biografi har förf. kunnat hänvisa till S. Agrens innehållsrika och oumbärliga »Svensk biografisk uppslagslitteratur» (1929). Som emellertid även efter 1929 utkommit biografiska arbeten, så kunde ju en allmän hänvisning gjorts till PHT:s recensionsavdelningar, där alla viktigare hithörande arbeten omnämns. Särskilt borde emellertid större dylika direkt omtalats, t. ex. A. Widstrands »Sveriges läkarehistoria», 4:e följden, hittills bd 1—4 (1930—34). En orientering angående utländska biografiska lexika hade varit av värde ej blott för släktforskaren utan lika mycket för fackhistorikern. En läsvärd översikt av dylika finnes i »Sitzungsberichte der preussischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse», 1933 (s. 1069—1148), nämligen H. Christern, »Entwicklung und Aufgaben biographischer Sammelwerke. Ein Beitrag zur Geschichte der Historiographie» (benäget påpekande av amanuensen N. L. Rasmusson).

Beträffande övriga avdelningar skall endast nämnas några detaljer, som anmälarerna händelsevis fått sikte på. Lauritz Nielsens utmärkta »Registrant» (se nedan s. 272), som utkom våren 1934, är ej med. I fråga om bruksarkiven bör man observera de viktiga förteck-

ningarna i Med hammare och fackla, V, 1933—34 (tr. 1934), s. 85—92, 135—142. J. A. Almquists välbekanta monografier om Uddeholmsverken och Graningeverken ha — väl snarast av olyckshändelse — bortfallit. Likaså saknar man B. Boëthius instruktiva »Ur de stora skogarnas historia». Uppgiften hos Bring s. 116 om Tosterupsarkivet är missvisande — icke blott betydande delar utan så gott som hela arkivet är numera deponerat i Riksarkivet (benägen upplysning av amiralen greve C. A. Ehrensvärd). Om arbetarrörelsen jfr Sigfrid Hansson, »Arbetarrörelsens arkiv» (i Tiden 1927, s. 257—264). På arkivkapitlet kunde tilläggas J. Kolmodin, »De turkiska arkiven» (i Karol. Förb:s Årsbok 1910, s. 154—165) och Aage Friis' redogörelse för de ryska i dansk Hist. Tidsskr., 9: 6, 1929, s. 289—293. Om Mesenierna finnas uppgifter även i H. Schücks monografi om Vitterhetsakademien, del I (1932), och Festskrift till Verner Söderberg (1932), s. 101—126, samt numera (1935) även (av E. Anthoni) i Hist. o. litt.-hist. studier, II, utg. av Sv. Litt.-sällsk. i Finl., s. 164—214. Den modernaste framställningen om kronprinsen Karl Augusts död och därmed sammanhängande problem är icke Amnéus' frågn 1865, utan H. G. Söderbaums i hans »Jac. Berzelius», I (1929), s. 338—364.

I fråga om ovan gjorda tillägg kan givetvis alltid sägas, att Handbokens utrymme är begränsat och att dess huvudavdelningar främst måste tillgödoses. För en kommande upplaga skulle man emellertid hellre se någon höjning av det låga priset, om därmed kunde vinnas något fylligare uppgifter på t. ex. just kapitlet om hjälpvetenskaperna. De av anmälaren anförda tilläggen till dessa röra i huvudsak ett parti, som i Handboken endast upptager 24 sidor. Då, såvitt anmälaren kunnat finna, bokens övriga 756 sidor i allt väsentligt äro tillfredsställande (med reservation för enstaka punkter, t. ex. det historiografiska partiet å avd. om arkeologien), i varje fall högst lärorika, så torde ovanstående anteckningar få sin rätta belysning. Den enorma möda dr Bring nedlagt på sin värdefulla Handbok förtjänar all uppskattning. Man kan lugnt säga, att ingen, som vill göra anspråk på att kallas historisk forskare, kan undvara densamma i sitt privata bibliotek. Det verkligt billiga priset underlättar i hög grad bokens förvärv.

B. H—d.

Ätten Godenhielm.

Ätten Godenhielm, vilken efter sitt adlande 1691 alltjämt varit bosatt i Finland, har som sin hittills äldste kände stamfader räknat majoren Hans Larsson Godhe († 1661), vars förtjänster hans söner, en fänrik och en notarie, hade att tacka för sin på ansökan erhållna nobilitering. Den förstnämnde hade också redan 1651 på Norrköpings besluts villkor bekommit frälsefrihet för några hemman i Satakunda, vilka sex år tidigare förlänats honom på livstid. Rörande hans härkomst hava framställts gissningar, som gått ut på en förmodan om tyskt ursprung, men vid närmare efterforskning har denna hypotes visat sig felaktig. Ett nytt uppslag har givit bättre resultat.

I en rikt dokumenterad utredning, som nyligen publicerats (*Ätten Godenhielm. 1. Dess ursprung och öden intill tiden för det stora nordiska krigets slut*. Tammerfors 1934. 8:o. 138 s., ill. o. pl.), har riddarhussekreteraren Bertil Godenhielm efter mångåriga undersökningar lyckats uppvisa, att släkten utgått från Västergötland. I såväl Järpås' som Fåglums kyrkobyar finnas hemman, som än i dag heta Godegården. Namnet synes i dessa fall hava betecknat ägarne, vilka i flera generationer, åtminstone från 1560-talet kallade sig Gode (Gåde, Goe etc.). Under sagda årtionde fanns sålunda i förstnämnda by en skattebonde Sven Gode, vars söner som ryttare vid Västgötafanan redo för gården. En sonson, Lars Eriksson Godhe, som levde ännu 1628, avancerade till korporal, och dennes son blev den ovannämnda majoren. Rörande de tre led, med vilka stamtavlan alltså kunnat föras tillbaka, hava ur domböcker och officiella räkenskaper hämtats upplysningar, vilka giva en ganska god föreställning om vederbörandes tjänstgöring vid regementet och övriga förhållanden. Beträffande majoren själv hava källorna tillåtit sammanställningen av en detaljerad biografi, som sysslar med såväl hans ekonomi som hans krigiska bana, vilken blott undantagsvis förde honom utanför landets gränser. Han kallas också betecknande nog i en rulla 1631 med den ovanliga titeln »hemkapten» och i ett k. brev 1644 »hemmajoren». Dödsdagen, som hittills varit obekant, meddelas även (den 1 juli 1659). Men när det om hans giftermål heter, att han omkring 1618 äktade Sigrid *Hansdotter* och att den unga frun var dotter till lagläsaren *Per* Hansson, tror man hellre Elgenstierna, som med åberopande av ett meddelande från författaren kallar svärfadern Hans Persson och ej ger honom någon titel. Han ägde i alla fall förtjänsten att äga ett hemman (Näyhälä), som i hundra år fanns kvar hos descendenterna, även sedan reduktionen bortsopat det statliga underhållet. Om dessa efterkommande i ett par generationer ger förf. utförliga notiser, som göra hans arbete även i fortsättningen till en redogörelse för de ofrälse grenarna av släkten Gode. Om de första leden av ätten Godenhielm finnes icke mycket mera än vad som tidigare ofentliggjorts i den nya upplagan av Adelns ättartavlor. I slutet av boken är tryckt en lista över släkter och släktgrenar, som genom giften ända till våra dagar blivit ättlingar till majoren Hans Larsson Godhe.

Aqut.

Sveriges riksdag 1592—1672.

Redan i PHT 1933 (s. 166) kunde red. meddela, att professor Nils Ahnlunds »med så stora förväntningar emotsedda» verk om *Ständsriksdagens utdanning 1592—1672* (Sveriges riksdag I: III) utkommit av trycket. Det monumentala arbetet är icke speciellt personhistoriskt inriktat; dess stora och krävande ämne har tvungit förf. att begränsa sig till själva samhällsutvecklingens grunddrag. Motsatserna och den inre spänningen i den svenska stormaktens väsen tecknas med en korthuggen realism, som sopar undan varje spår av

patriotiska schabloner — därmed fortsätter det nya arbetet en väsentlig linje i professor Ahnlunds Gustav-Adolfsforskning. Den lyckliga tidsavgränsningen har gett möjlighet att öppna vida perspektiv, å ena sidan mot det slutande 1500-talets rådspolitik med dess arv från medeltida statsformer och statsidéer, å andra sidan mot frihetstidens förebud i adelsbyråkratiens och ständerrättigheternas historia under Karl XI:s minderårighet. Förbindelselinjen mellan medeltid och frihetstid, den gradvisa växten av konstitutionella former och ideal, blir därmed ett huvudmotiv i Ahnlunds framställning, och såtillvida ställer sig hans verk vid sidan av Lagerroths och Erland Hjärnes banbrytande forskningar. Men hans uppgift har varit en annan och bredare än att bara draga en idéhistorisk kontur. Han har också måst teckna det gemensamma riksarbetet och dess faktiska uppgifter. Om de konstitutionella maktägarna i Sverige skildes av skarpare motsatser än man ofta föreställt sig, tvungos de å andra sidan — motvilligt och knotande — till samverkan i stora företag. Den var allt annat än självklar, för vederbörande själva spelade den ofta mindre roll än ståndsintressen eller konstitutionella strävanden. Men det är ändå den och inte författningsskampen som har gjort Sverige till en makt i historien. Den lyckliga balansen mellan dessa båda sidor av utvecklingen gör Ahnlunds arbete till ett värdigt monument över den epok, då svenskt verklighetssinne och svensk andlig energi gjorde sina största insatser.

Ett par ledande gestalter framträda därvid i ny och rikare belysning. Karl IX tecknas i all sin primitiva ursprunglighet. Hans insats i 1590-talets brytningar ter sig skarpare än förr som ett verkligt uppror, i släkt med de äventyrliga och ofta tvetydiga företag, som stundom lockat hans bröder Erik och Johan. Synpunkten drivs inte till övermått, men Ahnlund antyder diskret och övertygande, hur striden mellan hertig Karl och rådet i mycket var en strid mellan våld och rätt, i varje fall en motsättning där också den besegrade parten representerade självständiga och i längden bestående värden. Som deras faktiske arvtagare framstår Axel Oxenstierna; det må i och för sig vara ett förut känt och påpekat faktum, men sin fulla innebörd visar det först i Ahnlunds framställning. Den store rikskanslern blir i många avseenden den samlande gestalten i boken; hans bild tecknas med psykologisk förståelse och författaren följer med mjuk hand dess skiftningar i olika skeden och situationer. Å ena sidan visar han, hur praktisk erfarenhet ledde till en klarnad förståelse för kungamak- tens synpunkter. Kungaförsäkran 1612, den unge rådspolitikerns första, konstitutionellt renläriga storverk, tedde sig som något av en ungdomlig förvillelse för den gamle statsmannen, då han arbetade med Karl Gustavs försäkran 1654 — däremellan ligger två årtiondens samarbete med Gustav Adolf och en lång strävan att skydda hans verk. Men å andra sidan öppnas egendomliga utsikter av uppgiften, att Oxenstierna uttalade sympatier för Cromwell och parlamentet i England även efter Karl I:s avrättning; en svuren kungatjänare blev han aldrig. Självfallet kan hans sammansatta natur aldrig fångas i en rationell formel; Ahnlunds antydningar ge den ett rent mänskligt

sammanhang, som lockar och imponerar, och rikskanslern förkroppsligar i varje fall den stora motsats som var tidens och som på många sätt bildar huvudmotivet i Ahnlunds bok, motsatsen mellan adlig konstitutionalism — i dess skiftande former — och handlingskraftigt tjänst hos konungen och riket.

I det föregående är nästan ingenting sagt om de många konkreta enskildheter, präglade av nära kontakt med materialet, som göra Ahnlunds bok så ovanligt fängslande. Inte heller ha här upptagits hans diskussioner av sociala problem — t. ex. den fint avvägda teckningen av ståndsstriden 1650 — eller hans systematiska framställning av riksdagsval, utskottsväsen eller ständerorganisation. I förbigående må från personhistorisk synpunkt erinras om de fullständiga talmanslistor för alla stånd, om förekomma i arbetet. Överhuvud taget ter sig Ahnlunds stora verk nästan outtömligt om man vill karakterisera dess innehåll. Det är att hoppas att så många som möjligt söka sig direkt till verket självt; det har förutsättningar att bli en central faktor i den historiska bildningen i vårt land.

Karl-Gustaf Hildebrand.

Erik Soop.

I monografien *Erik Soop och Västgöta ryttare 1622—1631* (8:o. 118 s., ill. Häft. kr. 3:—) giver kapten Nils Belfrage en intresseväckande skildring från organisationsarbetet inom armén före Sveriges inträdande i det tyska kriget och från västgötaryttarnas deltagande i Gustaf II Adolfs krig nämnda år. Vid periodens början funnos i Västergötland 2 ryttarfanor om tillsammans 500 hästar. Härur framväxte ett kavalleriregemente om 8 kompanier med tillsammans 1,200 hästar. Organisationsarbetet leddes av Erik Soop, regementets förste chef, i förening med vederbörande representanter för den civila lokalförvaltningen. Skildringen håller sig på ett förtjänstfullt sätt till truppförbandet, utan att dock detta brytes ur tidsmiljön. Förf. har icke skytt mödan att gå till botten med det ofta svårarbetade materialet — huvudsakligen räkenskaper — och har väl inträngt i den civila och militära administrationens detaljer. Någon så ingående undersökning av ett kavalleriregementes organisation och verksamhet under detta betydelsefulla skede i arméns historia är ej heller förut gjord, och arbetet har ett icke obetydligt värde för den allmänna kännedomen om denna tid. Framställningen livas även av ur olika källor hämtade, målade episoder.

Ät Erik Soops biografi och bevarade minnen efter honom är, såsom titeln antyder, ganska stort utrymme anvisat. Märkvärdigt nog saknas varje kunskap om de tre första årtiondena av hans levnad, men sedan kan man väl följa honom. Att han fått en god utbildning är emellertid tydligt. Han blev nämligen snabbt ryttmästare och avancerade fort. Hans giftermål med en i Polen landsflyktig herres dotter, Anna Posse, vilken uppfostrats hos Axel Oxenstiernas moder, som även höll bröllopet, giver erinring om den inre söndringen i Sve-

rige, vilken ännu icke var helt övervunnen. Över sin tidigt (1632) avlidne make reste den efterlevande änkan ett praktfullt monument i Skara domkyrka, utfört av den holländske bildhuggaren Pieter de Keyser. På en alabasterplatta har Keyser i relief återgivit en scen, där Gustaf II Adolf i stridsvimlet räddas av en svensk ryttare. Enligt vad förf. påvisar, överensstämmer händelseförloppet med en känd episod i striden vid Stuhm 1629. En tradition, vilken förf. följer tillbaka till 1600-talets mitt, vet ju också att berätta, att Soop i nämnda strid räddat konungens liv. Över Soop och denna hans bragd lät Svenska akademien t. o. m. år 1800 slå en medalj. Emellertid har redan för en del år sedan av Johan Gustaf Björlin påvisats, att traditionen i fråga om Soop är felaktig, då denne bevisligen var i Sverige vid tiden för striden vid Stuhm. Märkvärdigt nog överensstämmer framställningen på gravmonumentet helt med en samtida målning av holländaren Jan Martsz de Jonghe, vilket konstverk nu tillhör Oskar II:s efterlämnade samlingar, men vars tidigare öden äro okända. Förf. vågar icke avgöra, om de båda konstverken verkligen föreställa striden vid Stuhm, i vilket fall skildringens förefintlighet på gravmonumentet måste hava givit upphov till traditionen, eller om de hänsyfta på någon okänd episod i Soops liv. Gåtans fulla lösning kan väl endast ett eventuellt framtida lyckligt fynd giva. Liknande gäller beträffande inskriften runt insidan av den guldring med infattad stor safir, som Soop enligt traditionen erhållit av Gustaf II Adolf: I+P+C+M+B+I+. — Personregister finnes.

F. W—t.

Claudius Kloot.

— Bertel Hallberg, *Claudius Kloot*. Biografiska anteckningar om en svensk rättslärare från 1600-talet. Linköping 1934. 8:o. 65 s.

Bland 1600-talets juridiska författare nämnes stundom vid sidan av Stiernhöök, Loccenius och Rålamb även borgmästaren *Claudius Kloot*. Kännedomen om denne man har dock hittills varit begränsad till några få spridda notiser. K. G. Westman nämner honom icke i »De svenska rättskällornas historia». Även sökes han förgäves i våra biografiska uppslagsverk med undantag av Svensk uppslagsbok, vilken dock endast ägnar honom några kortfattade rader. Där lämnade uppgifter emana emellertid trots annan signatur ävenledes från föreliggande arbetes förf., rådmän B. Hallberg i Linköping, enligt vad denne själv därom upplyst.

Förf. börjar med att skildra Kloots studieår bl. a. i Västerås och Uppsala, i vilka städer han antages hava trätt i kontakt med Stiernhöök, resp. Crusius. Framställningen av den undervisning Kloot åtnjöt i Västerås hade möjligen kunnat ytterligare berikas, om förf. begagnat sig av B. R. Halls akad. avh. Johannes Rudbeckius. Och beträffande arten av Kloots juridiska studier i Uppsala kunde viss kunskap därom hava vunnits genom nyttjande av Crusius' ännu

bevarade och delvis i Uppsala universitets årsskrift 1927 utgivna föreläsningar. I närmast följande kapitel behandlar förf. Kloots tjänste- och ämbetsmannatid och då till en början hans första anställning som stadssekreterare i Göteborg 1636. Redan under denna tid kom Kloot på grund av sitt författarskap i förbindelse med de högst uppsatta i riket, och man spårar i bakgrunden Axel Oxenstiernas inflytande, när man 1647 återfinner honom som rådman i Göteborg. År 1653 står han upptagen på magistratens förslag till innehavare av det förnämliga justitiepresidentsämbetet i staden. Denna ärepost nådde han emellertid aldrig, utan i stället finna vi honom två år därefter delaktig i en skandalös affär, som medförde hans störtande även från rådsämbetet och detta under särdeles uppseendeväckande former. År 1655 står han nämligen anklagad för äktenskapsbrott och faderskap till ett av ogifta kvinnspersonen Anna Jönsdotter fött barn. Kloots försök att genom en penninggåva till modern förmå henne att skylla på någon annan misslyckades, och den nyligen så frejdade rådmannen blev tvungen att erkänna lägersmålet. Domen löd på böter och ämbetets förlust. Kloot synes dock inom kort hava repat sig igen och tyckes allt fortfarande stått väl hos höga vederbörande, ty 1660 sökte han och erhöll det då vakanta justitieborgmästarämbetet i Vänersborg. Detta ämbete torde han ock med all heder hava forestått. Han uppträdde sålunda redan från början som de goda sedernas väktare, och förf. påpekar ironiskt, att han redan första året låtit ur staden förvisa tre av dess kända »lööskohnor». Under denna tid fick han även sin ekonomi något förbättrad genom förmyndarregeringens förläning av några dalska hemman under hans och hans hustrus livstid. Som representant för sin stad vid 1668 och 1672 års riksdagar hade han även tillfälle att på flera sätt verka för Vänersborgs utveckling och intressen. Vad förf. däremot i samband härmed anmärker, nämligen att Kloot vid 1672 års riksdag tillhört de deputerade, som å borgarståndets vägnar skulle överse »det lagförslag, vars resultat senare blev 1734 års lag», får emellertid betecknas såsom icke fullt riktigt. Vad deputationen skulle granska var endast ett vid denna tidpunkt ofullbordat lagförslag, avgivet av Stiernhöök och Bärling. Om granskningen i fråga någonsin ägt rum, är icke känt, men i varje fall synes icke något som helst resultat av densamma kunna påvisas (se Förarbeten till Sveriges rikes lag 1666—1686 i Uppsala univ:s årsskr. 1933). Det kan i detta sammanhang erinras om att den s. k. stora lagkommissionen, vars arbetsresultat sedermera blev 1734 års lag, först tillsattes vid 1686 års riksdag. Beträffande Kloots borgmästaretid passerade denna icke utan stridigheter med de ledande männen bland borgerskapet, till vilka även sällade sig hans blivande efterträdare och sedermera måg, stadsnotarien Wilhelm Lind, vilken inför en tillsatt kommissorialrätt beskyllde sin blivande svärfar för att hava kallat honom »lättfärdig skalk» och »en Håkens anhang». Detta avsnitt, Vänersborgstiden, som f. ö. av förf. omhuldats med särskilt intresse (om andra förf:s Vänersborgsstudier, se PHT 1931, s. 147, samt Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift, del 4, h. 3—4 (1930), s. 100—104, och h. 5—6 (1932), s. 129—135), skulle ytterligare

kunnat något belysas genom ett för förf. tydligen obekant brev från Kloot till Magnus Gabriel De la Gardie (i De la Gardieska saml., Ser. C I., RA), dat. 28 nov. 1663. Kloot anför här bl. a. ett försvar för beskyllningen, att han till sin egen fördel pålagt staden skatter, dess frihetsår till trots. Och bland sina egna förtjänster omtalar han, att han infört reda i stadens räkenskaper, och att han är den förste, som låtit stenlägga såväl de förnämsta kyrkogatorna som delar av torget. Ävenledes kommer här till synes ett av Kloot begagnat sigill, vilket visar en vapensköld, innehållande bl. a. trenne klot. — År 1676 började nedgångens tid för vår borgmästare. Gyldenlöve intog med stormande hand Vänersborg den 26 juni. Kloot lyckades emellertid undfly förödelser, ehuru han vid denna tid var svårt sjuk och sängliggande. Färden ställdes till hans födelsestad Arboga, där han sedermera vistades till sin död 1690. De sista årens svåra ekonomiska villkor förbättrades något genom en kunglig pension, som han lyckades utverka för sig och sin hustru.

Redan under Göteborgstiden hade Kloot ingått äktenskap med Barbara Smidt, sannolikt tillhörande en känd Göteborgssläkt. Av hans barn känner förf. med säkerhet en son, förmodligen tidigt död, och tvenne döttrar, Catharina och Barbara, den förra gift med löjtnanten Erik Grotte, den senare med borgmästaren Wilhelm Lind i dennes andra gifte.

Här är icke platsen att närmare granska Kloots juridiska skriftställarskap. Förf. har inskränkt sig till en redogörelse för detsamma och lämnat öppen frågan om det vetenskapliga värdet av Kloots olika skrifter. Att detta dock icke kan hava varit alltför ringa, har förf. sökt visa genom att nämna ett stort antal senare auktoriteter, i vilkas arbeten Kloot förekommer citerad. Men för belysning av detta spörsmål är det vida mer betydelsefullt, att Kloots tvenne, år 1651 på latinska språket utgivna översikter i straffrätt och kriminalprocessrätt, nämligen »Synopsis causarum criminalium» och »Processus criminalis», ännu så sent som 1676 ansågos förtjänta av att uppläggas på nytt, varvid det förstnämnda arbetets titel förändrades till »Synopsis rerum criminalium». Förf. använder dock sistnämnda titel även för första upplagan, omväxlande med dess rätta benämning. Dessa båda böcker äro de första i Sverige tryckta arbeten av detta slag på den publika rättens område, ett sakförhållande, som väl varit förtjänt att påpekas. Härtill kan fogas, att i Uppsala universitetsbiblioteks manuskript-samling finnes en svensk redaktion av kriminalprocessrätten, benämnd »Claudii Kloots Högmålsproces, förnämligast efter Swea lag och lagsagu inrättat» (dat. Göteborg 1651). Denna synes emellertid förf. helt hava förbisett. Förf:s anmärkning, att utdrag ur den heliga skrift i form av appendix förekom ännu i 1702 års lageditioner, kan här rektifieras med att sådant tillägg till landslagen trycktes i varje upplaga under 1700-talet, så länge denna lag gällde, och återfinnes alltså t. o. m. i 1726 års edition, som är den sista före ikraftträdandet av 1734 års lag. Vad åter angår Kloots senare produktion, nämligen hans 1676 på svenska utgivna arbete »Then svenska lagfarenheetz spegel», kan i varje fall tryggt påstås, att han däri visat flerartade

prov på en självständig uppfattning, som får antagas hava haft sin grund i den praktiska erfarenhet, han under sin tjänstgöring förvärvat sig rörande rättstillämpningen i städerna. En så pass omfattande litterär gärning är i betraktande av tid och rum en icke oäven meritlista.

Den osparda möda förf. nedlagt på att ur de spridda källorna hopsamla det biografiska stoffet rörande Claudius Kloot förtjänar därför allt erkännande. Och den bild han här skapat av en hittills relativt okänd svensk rättslärd från 1600-talet har han lyckats göra förvånansvärt fyllig.

Jan Carl Almquist.

Johan Hadorph.

Till den långa raden av professor Henrik Schücks biografiska monografier har kommit ytterligare en. Den Svenska Akademien åliggande skyldigheten att årligen med medalj och äreminne hugfästa minnet av någon svensk storman, medför ej sällan den fördelen, att personer, som i en bredare publiks ögon äro föga intressanta, men som i verkligheten varit synnerligen betydande, bli föremål för ingående forskning. Förknippad med dylik medaljslagning är även Schücks nu föreliggande bok om *Johan Hadorph*, ingående i Svenska Akademiens handlingar (serien ifr. år 1886, del XLIII, 1932, tr. Sthlm 1933, s. 71—335), men även utkommen separat (P. A. Norstedt & Söners förlag, Sthlm 1933, 265 s. Pris 5 kr.). Tyvärr har intetdera publiceringssättet medgivit notapparater eller personregister. Delar av stoffet har förf. samtidigt behandlat i sitt stora verk om »Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, dess förhistoria och historia».

Ännu för ej så många år sedan var det besvärligt, för att ej säga omöjligt att ur modernare litteratur få fram huvudfakta rörande de antikvariska — ordet antikvarisk fattat i sin vidsträcktaste betydelse — vetenskapsgrenarnas och de antikvariska samlingarnas äldsta historia i Sverige. Nu är det bättre ställt i detta avseende, tack vare utredande arbeten av i främsta rummet Schück och Gödel (Se PHT 1933, s. 183). För den som önskar en översikt av och en introduktion till dessa forskningar bör den fängslande och lättillgängliga Hadorph-biografien vara välkommen. H. var under sin antikvariska bana i så hög grad medelpunkt i vad som skedde på detta område både i Uppsala och Stockholm, att de flesta sidor av utvecklingen naturövärdigt komma med vid en skildring av honom. Och det var en icke obetydlig utveckling, som ägde rum från början av 1660-talet under 30 år framåt: Antikvitetskollegiets organisation, blomstring, förfall och omvandling till Antikvitetsarkiv, grundläggandet av en fornsakssamling, ett första mera planmässigt utbyggande av myntkabinettet, systematiska inventeringsresor i runologiskt och medeltidsarkeologiskt syfte, tillkomsten av våra första fornminnesförfattningar, rudbeckianismens uppkomst och vetenskapliga strider med anledning därav. Ett verk-

ligt spännande kapitel är historien om de storartade isländska manuskriptförvärven och glimtar av en del säregna människoöden får man, då berättelsen sysslar med de i och för Sverige verksamma islänningarna. Schück ägnar en ingående granskning åt H:s befodrings- och lönehistoria. H. hade fullmakt på ämbeten, som han ej skötte, och bestred tjänster, till vilka han ej utnämnts. Denna granskning ger på samma en gång en belysande bild av storhetstidens fattiga men vittsyftande Sverige, närmast representerat av den ekonomiskt alltid optimistiske Magnus Gabriel De la Gardie. Frukterna av Hadorphs flit vid skrivbordet och i fältarbetet blevo ej små. Runologi, numismatik, utgivning av lagar, medeltida skönlitteratur och historisk litteratur, sepulkral konst och epigrafik, ortbeskrivning, samlande av förordningar, voro uppgifter, åt vilka H. ägnade sin möda. Särskilt inom urkundsutgivningen var Johan Hadorph något av en banbrytare. Han var nämligen på detta fält den förste i Sverige och en del av det han presterat har ännu ej blivit alldeles ersatt, bortsett från att han genom sina publikationer råkat rädda material, som förstördes vid slottsbranden 1697. Fråga är om han ej även inom ett annat område, numismatiken, varit något av en förste stigbanare. Hans handskrivna »Myntebok» (i Kungl. Bibl.) är visserligen ej direkt kopierad av Brenner men, så vitt man utan ett mera ingående studium kan döma, bör Brenner dock ha haft mycken nytta av den.

N. L. Rasmusson.

Släkten Svenonius.

I ett litet häfte på två ark har fil. kand. Finn Svenonius sammanställt data för sina förfäder och anförvanter under titeln *Släkten Svenonius under 450 år* (Lund 1935, lit. 8:o. Uppl. 200 ex. Pris 3 kr.). Tidigare har en liknande redogörelse varit införd i Svenska släktkalendern, årg. 6 (1918). Där uppgavs häradskrivaren Frans Henrik Svenonius († 1840) såsom äldste kände stamfader, men inledningsvis »förmodades», att denne härstammade från den 1688 i Åbo avlidne professorn, utn. biskopen i Lund Enevald Svenonius och dennes sonson, kyrkoherden Vibjörn Svenonius (f. 1702, † 1768). Sedan dess har det emellertid lyckats förf. att finna häradskrivarens far, farfar och farfarsfar. Då den sistnämnde, som var klockare i Skåne, föddes 1678, säger det sig själv, att han ej kan hava varit son till kyrkoherden, men detta har icke nedslagit förf:s hopp att slutligen finna den förlorade länken till biskopen. I förordet säger han nämligen, att mellan de båda »släktgrenar», »den äldre» och »den yngre», vilkas samband han fortfarande finner »otvetydigt», bör »återfinnas ett par ännu okända Svenonier, som sannolikt snart (?) komma att finna sin plats bland de övriga». Om det »otvetydiga» sambandet grundar sig endast på namnligheten, kan man dock icke undertrycka en stilla undran, varför icke två oskylda Svenssöner var för sig kunna komma på idén att latinisera sina namn. I detta fall är det känt, att biskopen ändrat sitt patronymikon först som student, och Sve-

nonius kan således, när det gäller hans släkt, ej föras längre tillbaka än till honom själv. Men den ovannämnde klockaren var född samtidigt med biskopens yngre barn och bör således, om det presumerade sambandet finnes, hava varit en son eller sonson till denne. Det första kan näppeligen vara fallet att döma av den lista på biskopens femton barn, som förf. själv återgivit efter likpredikan, och det senare torde minst sagt vara osannolikt, emedan det förutsätter, att fadern vid sonens födelse skulle varit högst 22 år gammal. Biskopen gifte sig nämligen först 1655. — I avvaktan på åstadkommandet av den utlovade snara bevisningen kan det ju dock i och för sig icke vara förbjudet att i samma arbete sammanföra två släkter med samma namn, även om dessa sannolikt aldrig varit i skyldskap med varandra. Den lämnade redogörelsen för biskopens verkliga efterkommande har också förtjänsten att vara ny, och om den icke verkar särdeles upplyftande, företer den i gengäld rätt groteska exempel på ståndscirkulationens verkningar, som att döma härav sannerligen ej behöva konstlade nivelleringsåtgärder för att åstadkomma snabba resultat. Det sagda gäller för övrigt icke endast biskopens descendenter, som återfinnas i skilda, men mestadels lägre yrken. Hans egen påstådda härstamning från »en engelsk adelsman, som på 1480-talet slagit sig ned i Helsingborg för att idka köpenskap», skulle därpå givit ytterligare ett exempel, om man nämligen får sätta lit till en så beskaffad notis, vilken icke ens genom namns utsättande ger någon hållpunkt för sin trovärdighet. Det är emellertid denna sägen, som givit förf. anledning till den tidsbestämning »under 450 år», som figurerar på broschyrens titelblad. Efter vad som här påpekats, har den ännu så länge föga att skaffa med hans egna släktraditioner.

Aqut.

Johan Henric Lidén.

»Den tänkande lärdes ensamma liv synes sorgligt och enformigt för den oförståndige åskådaren; ty denne inser ej att det, som utvändigt ser enkelt ut, är invändigt i hög grad mångfaldigt.» Orden äro den danske skalden och filosofen Poul M. Møllers. De passa in på Johan Henric Lidén. Uppgifterna: född 1741, fil. mag. i Uppsala 1764, adjunkt i historia i Lund 1770—76 — dock utan att någonsin tillträda platsen —, titulärprofessor 1776 och död 1793 äro den enkla ramen kring Lidéns öde. De säga ej mycket om den märkliga personlighet, den rika levnad, som det här gäller.

Vi ha i svensk lärdomshistorias persongalleri tvenne taylor, som på särskilt sätt skilja sig från de övriga. Det är de båda sjuksängsbilderna — Lidéns och Samuel Ödmanns. Av dessa är fallet Lidén det vida svårare. Aldrig har väl någon av våra litterater så tidigt och obevekligt satts på undantag och ändå utträttat det han gjort. Bruten vid 30 års ålder 1771 fick han från 1773 bäras. Även högra handen vägrade snart sin tjänst, han fick diktera. Alltifrån 1776 låg han, med undantag för några resor, stilla i Norrköping.

Från denna smärtornas bädd, vars bild fästs på duken av Pehr Hörberg 1792, fångslar Johan Henric Lidén ännu och för alltid.

Den lidande gör väl emot sig själv, om han kan förmå att vända tanken bort från sig och sitt lidande och fästa den på något annat ämne, skriver Lidén i företalet till den benzelska brevväxlingen (1791). Han har lyckats i sitt heroiska beslut.

Av denna personlighet och levnad ha vi nyligen fått en med stor förståelse och finhet utförd bild, vilande på vidsträckt studier av otryckt källstoff. Det är förste bibliotekarien vid Uppsala universitetsbibliotek, fil. dr Axel Nelson, som i Linköpings Biblioteks Handlingar (ny serie, bd 2: 1, 1934) velat teckna en av sina föregångare på lärda mödors stigar (*Johan Henrik Lidéns levnad. En konturteckning*. Bilaga: J. P. Westrings Skildring av J. H. Lidéns sjukdomshistoria; i nämnda Handl. s. 1—85, m. 2 pl.-portr. av Lidén). Samtidigt har dr Nelson velat härigenom hedra Lidén såsom den välgörare han var mot biblioteken i både Uppsala och Linköping — ett hårt öde hade i alla fall skänkt Lidén den lindring och hjälp, som ekonomiskt oberoende kunde giva. Till sin karakteristik har Nelson, såsom ovan angivits, fogat ett avtryck av dr Westrings skildring av Lidéns sjukdomslidande — ett gripande medicinskt dokument, vars nyktra och klara saklighet icke kan skyla auctors sympati och beundran. Det är, liksom Nelsons biografi, ett minnesmärke över mänsklig viljekraft och karaktärsstyrka.

Lidén var en skarpsynt lärd och tillika en genombildad personlighet. De två egenskaperna förefinnas tyvärr icke alltid tillsammans. Förenade utgöra de en kulturens blomma av utsökt slag. Lidéns sjukrum i Norrköping blev, som Nelson påpekar, en lärd och vitter träffpunkt, dit även resande ofta sökte sig, och tillika en kraftcentral genom hans vidlyftiga brevväxling. Denna är vid sidan av Gjörwells ett av de omistligaste vittnesbörderna om det svenska 1700-talets senare del.

Redan Lidéns gradualavhandling gav ett betydande bidrag till vår litteraturhistoria. Nelson meddelar intressanta uppgifter också om Lidéns intresse för den finska poesien. Som sjuk studerade han särskilt vår disputationslitteratur — det låg i tiden, Carl Gustaf Tessin kallar som gammal disputationssamlandet sin »sidsta lek». Lidén förtecknade denna svåröverskådliga men viktiga litteratur i sin »Catalogus» i två band, som alltjämt tacksamt användes av forskaren. Han utgav också sitt »Repertorium Benzelianum» (1791) över Eric Benzeliuss den yngres handskrifts- och brevsamling i Linköpingsbiblioteket, en likaledes viktig hjälpreda. Mer än i dessa förteckningar träder dock Lidéns egen person fram, ehuru samtidigt helt diskret, i editionen av samme ärkebiskop Benzeliuss märkliga brevväxling med sin bror Gustaf Benzelstierna (1791). Lidén fann själv däri »en särdeles uppbyggelse» och eftervärlden jävar ej omdömet. Noterna vittna om Lidéns kongenialitet med brevskrivarna, om hans egna vidsträckta och ingående kunskaper, om hans brinnande forskningshåg. Själva registret talar, genom sina detaljerade hänvisningar, om hans klara insikt i och intresse för ämnet.

Utförligt skildrar Nelson de Lidénska bok- och biblioteksdonationernas öden. Över huvud har förf., som anspråkslöst kallar sin studie »en konturteckning», rikt belyst sitt material, även i intressanta noter. Ingen, som vill intränga i vår lärdomshistorias utveckling och som söker sig till Lidén, skall försumma denna biografi. Tyvärr är den kort, man förstår att det varit svårt nog välja i det vidlyftiga och betydande stoffet. För vad som presterats, är man förf. tacksam. Det är en prydnad för den så lyckligt återupplivade serien av Linköpings Biblioteks Handlingar (om denna se vidare nedan s. 261 f.).

B. H—d.

Masreliéz och Ehrensvärd.

Det finnes i Sveriges politiska och kulturella hävder figurer, vilka aldrig upphöra att intressera. Till detta slags gestalter hör Carl August Ehrensvärd.

I Svenska Autografsällskapets Tidskrift ingå bidrag om Ehrensvärd i båda banden. Det förra av dessa utgöres av hans brev till Louis Masreliéz. De ha sedan ånyo utgivits av Gunhild Bergh i »C. A. Ehrensvärds brev», 1—2 (1915—16). Då de nyligen för tredje gången publicerats, har detta skett av särskilda skäl.

Fil. dr Carl David Moselius, som länge och kärleksfullt studerat Masreliéz' liv och verk, har funnit det vara en gärd av enkel rättvisa att i fråga om vänskapsförbindelsen mellan Ehrensvärd och Masreliéz låta även den senare höras. Också hans brev äro mänskliga dokument av rang. Men då en brevväxling ju är ett samtal i skriven form, syntes det dr Moselius riktigast att trycka båda brevviterna tillsammans. Av praktiska skäl ha Masreliéz' brev härvid översatts från de franskspråkiga originalen.

Breven äro, såsom utg. påpekar i den nu publicerade, vackra volymen (*Louis Masreliéz' och Carl August Ehrensvärds brevväxling*. Sthlm, Fören. för bokhantverk, 1934. 8:o. 180 s., ill. Häft. kr. 10:—), en huvudkommentar till det klassiska genombrottet i 1700-talets svenska konst. I en utförlig inledning (s. 7—40) tecknar dr Moselius tidsläget, de båda herrarnas sammanträffande i Rom 1780 och den därur vuxna närmare vänskapen. I denna var Ehrensvärd amatören och Masreliéz läraren, vilken som sådan betydligt ofantligt mycket — men så var det ju också en mindre vanlig elev. Det är på alla sätt medryckande att läsa om deras gemensamma sökande efter »de gamles sköna enkelhet», som Masreliéz kort uttryckte saken. Moselius' inledande, fint nyanserade essay är en den bästa vägledning för den, som sedan går till de avtryckta dokumenten. Den ger också värdefulla anknypningspunkter i fråga om andra kulturgrenar än konst. Nyklassicismens genombrott är t. ex. ett faktum av stor vikt för rätt bedömande av den moderna arkeologiens framväxt i Norden.

De båda brevskrivarnas epistolära uttryckssätt är mycket olika — Ehrensvärds i hans kända »utkaststil». Tröttnar man för en

stund, så kan man vila sitt öga på hans eller Masreliez' utsökta teckningar, som rikligen meddelas och pryda boken. Utgivarens syn på värdet av även Masreliez' brev jävas icke — de äro mycket givande. De röra ej blott den antika konsten, utan — såsom utg. även påpekat — också senare, italiensk konst, som ivrigt och ingående diskuteras. Man förstår Ehrensvärds omdöme i sista biljetten: »Min egen vän. Jag är här och längtar efter den som eldar snille och smak.»

B. H—d.

Anders Otto Lindfors.

För en större allmänhet är numera Anders Otto Lindfors namn knappast bekant i högre grad. Den gamle lundaprofessorn (f. 1781, † 1841) var emellertid en rikt utrustad och mångsidig personlighet. Främst klassiker ägnade han sig även åt så skilda ämnen som fornforskning och gymnastik och gjorde inom båda insatser av bestående värde. Hans arkeologiska intressen voro riktade mot såväl forn- som medeltiden och han verkade både som museiman och författare. Det är i hög grad tacknämligt att få en modern minneskrift över denne man. Hans ättling kapten T. Lindfors har nu utgivit en sådan: *Anders Otto Lindfors, en pionjär för kroppskultur i Sverige* (Sthlm, Lindfors' bokförl., 1934. Liten oktav. VIII, 228 s., många pl. Inb. kr. 10:—). Håri ingå först översättningar (av Ivan Carlsson) av Lindfors' latinska gymnastikdisputationer samt en av Oswald Holmberg skriven översikt av Lingska gymnastiken i dess historiska sammanhang. Därpå följer en monografisk framställning om Lindfors' liv och gärning av en så eminent kännare av den Tegnérska tidens Lund som professor Ewert Wrangel. Förf. belyser här Lindfors' verk genom en bred skildring av den götiska rörelsen, sådan den tedde sig i det samtida Lund. Lindfors bidrog både genom gymnastikavhandlingarna och genom sin arkeologiskt-museala verksamhet till främjande av det götiska programmet. Prof. Wrangels undersökning framdrager mycket förut okänt stoff ur otryckta källor och är av stort värde vid studiet av denna tid, en gyllene lundensisk epok, och dess ledande personligheter. Vackra illustrationer och över huvud en utsökt och gammaldags stilfull utstyrsel förhöja intrycket av boken. Om ett annat, nyligen publicerat bidrag till A. O. Lindfors' biografi, se nedan s. 266.

B. H—d.

Gabriel Poppus.

Justitierådet Birger Wedbergs arbete *Gabriel Poppus. Minnesteckning* (Sthlm, P. A. Norstedt & Söners förl., 1934. 8:o. 442 s., 1 pl. Häft. kr. 5:—; även i Svenska Akad:s Handl. ifr. år 1886, del 44, 1933, t. 1934, s. 21—462) skänker en sällsynt pietetsfull och i sin mönstergillt knappa form uttömmande skildring av en

av det tidigare 1800-talets framträdande offentliga personligheter i Sverige. Utgången från ett fattigt prästhem i Savolaks nådde Poppius under ett verksamt liv statens högsta ämbeten. Karl XIV Johan uppdrog under ett av sina temperamentsfyllda privatsamtal med Poppius en parallell mellan dennes bana och sin egen, visserligen åtskilligt sagolikare. Poppius' levnadslopp åskådliggör typiskt det gamla svenska rättssambällets städse öppna möjligheter för dugligheten och förtjänsten att göra sig gällande.

Efter juridiska studier vid Åbo akademi samt tjänstgöring av olika slag kom Poppius år 1801, vid 32 års ålder, över till Sverige, där hans karriär begynte såsom föredragande i Högsta domstolen. Kort efter 1809 års revolution utnämnd till justitieråd verkade Poppius sjutton år i Högsta domstolen, där han så småningom såsom äldst intog den främsta ställningen. 1826 förordnades han till president i Kommerskollegium för att år 1833 nå krönet av en dåtida svensk ämbetsmannabana såsom ledamot av konungens konselj, det andra ofrälse statsrådet (efter grosshandlare Schwan 1828) under det nya statsskicket.

Wedbergs teckning, särskilt av Poppius i Högsta domstolen, genomandas kongenial kunskap och förståelse. Statsrådstiden blev för Poppius närmast en prövning. Parlamentariskt förtroende var det visserligen ej fråga om; konungens personliga sympatier avgjorde rekryteringen. Den åldrande Karl Johan var emellertid en besvärlig arbetsgivare. Avskedet från statsrådet och därmed från den ordinarie statstjänsten år 1836 blev därför för Poppius en verklig befrielse. En sur efterräkning väntade dock den gamle tromannen, då han vid 1840—41 års stormiga riksdag jämte ett flertal kolleger från statsrådstiden fick stånda till ansvar inför den av det radikala konstitutionsutskottet påkallade riksretten.

Redan före inträdet i statsrådet hade Poppius deltagit i det politiska livet. Av Vetenskapsakademien, vars allmänna lärdomsklass han sedan 1827 tillhörde, invaldes han nämligen 1828 i prästeståndet samt deltog på samma sätt i 1834—35 och 1840—41 års riksmöten. Poppius' riksdagsbana kännetecknas ej av märkligare insatser. Under tidigare år (1809 års revolution) känd för moderat-liberala åsikter intog han senare, naturligt nog i betraktande av ställning och ålder, en konservativ hållning. Han föredrog att i en något faderligt förmanande ton delgiva det högvärdiga ståndet den förfarne ämbetsmannens rön och åsikter.

Enligt dåtida uppfattning mötte intet hinder för en hög ämbetsman att ägna sig åt även krävande bisysslor. Att en man med Poppius' arbetsförmåga skulle tagas i anspråk för dylikt är därför naturligt. Vi finna honom sålunda såsom ledamot i flere kommittéer, bl. a. i 1811 års stora lagkommitté, såsom godman för arvingarna efter änkedrottning Sofia Magdalena — ett delikat uppdrag med hänsyn till Karl Johans kända ömtålighet för allt, som sammanhörde med den avsattna kungafamiljen —, såsom nitisk ledamot av kyrkorådet i Stockholms finska församling, godman i det stora Filénska arvsmålet, en av tidens causes célèbres, samt (1813) såsom ordföran-

de och chef för nummerlotteriet ända till dettas upphörande 1841. Detta kungl. verk för spellustens reglerade utövning, i vars tjänst flera av den svenska litteraturens stormän, en Gyllenborg, Leopold, Bellman, Kexel, åtnjutit sinekurartade inkomster, ägnas av Wedberg ett lika sakkunnigt som spirituellt avsnitt. Föreningen av intim förtrogenhet med ämnet samt en diskret humor, känd även från författarens tidigare skrifter, firar en triumf i skildringen av detta luminösa ämbetsverk, vilket »liksom kronobrännerierna hade till uppgift att blanda utile dulci, att på en gång göra nationen glad och skaffa statskassan inkomster».

Wedberg ger en fint tecknad, levande tavla av det »poppiuska hemmet». Gift 1806 med Gustava Hochschild kom Poppius även genom familjeförbindelser in i ansedda Stockholmskretsar. Han blev svåger med Hans Järta, vars riksbekanta penna kom till flitig användning vid försvaret i det stora riksrettsmålet. Till den poppiuska kretsen hörde — förutom ämbetsbröder — skalder och lärde män som Leopold, Franzén, Tegnér, Wallin och Beskow samt den store naturforskaren Berzelius, Poppius' måg, som i brev givit belysande närbilder av det intima hemlivet från Poppius' ägandes lantgård Kevinge vid Edsviken nära Stockholm.

Poppius var en ämbetsman av gamla stammen, vars karakteristiska kortvuxna gestalt, genomträngande ögon under buskiga ögonbryn och, när han blev ivrig, »finska» tonfall ofta porträtterats i den samtida litteraturen. »Gubben Poppius», »savolaxaren», var en bekant och aktad kärnfigur i Karl Johanstidens rika galleri. Till de stora männen i Sveriges offentliga liv är kanske Poppius ej att räkna, men säkerligen till dess mest sympatiska, avslutar hans minnestecknare sin förträffliga, lika lättlästa som ypperligt dokumenterade skildring.

E. F.

Strindbergs andra äktenskap.

— Frida Strindberg, *Strindberg och hans andra hustru*. II. Äktenskapet. Med aldrig förut offentliggjorda brev av August Strindberg. Sthlm, Albert Bonniers förlag, 1934. Med 20 planscher och 1 brevfaksimil. 8:o. 458 s. Häft. kr. 10:—.

Andra delen av Frida Strindbergs memoarverk är i betydelse överlägset det föregående och kommer tvivelsutan att intaga ett av de främsta rummen i den auktoritativa biografiska litteraturen om Strindberg. Det omfattar en tidrymd av två år, alltifrån de nygiftas bröllopsnatt i maj 1893 till maj—juni 1895. Det var en litterärt ofruktbar tid av Strindbergs liv. »Inspirationen» hade sinat; under smekmånaden började han på en fortsättning av romanen »I havsbandet» men kom ingen vart. I stället ägnade han sig åt allehanda naturvetenskapliga undersökningar: han sökte bevisa, att växterna hade nerver, och därför inte voro så skilda från djuren, som vetenskapen antog, han samlade bevis mot åsikten, att jorden var klotformig, han sönderdelade svavlet och experimenterade med ett nytt slags fotografi

utan lins och sysslade med åtskilliga andra uppslag. Då hans hjärna inte arbetade med diktning, jagade hans inbillning med nervös rastlöshet på andra marker.

Hela denna tid flyttade han från ort till ort, ömsom tillsammans med sin unga hustru, ömsom ensam, nästan jämt pinad av penningbrist. Den rikt detaljerade skildring av hans odysseé på kontinenten, som författarinnan ger, är beklämmande, och detta intryck förstärkes ytterligare genom de ymniga brevcitaten ur Strindbergs korrespondens. De bestyrka till fullo, att hans läge var beklagansvärt, ja förtvivat. Än levde han på nåder hos sina svärföräldrar eller hans hustrus morföräldrar, än hjälptes han ur nöden av »lån» från olika bekanta, än målade han tavlor och sålde, än satte han alla möjliga bekanta vänner i rörelse för att placera en översättning eller en teaterpjäs. De ekonomiska resultaten voro magra, hans ansträngningar gävo på sin höjd lättnad för tillfället, aldrig någon säkerhet för en längre tid framåt. För korta skov, som t. ex. vid besöket i Paris augusti 1894, upplever han några veckor i solen, hyllas av franska författare, uppmanas att skriva i *Le Figaro* och känner sig tillhöra eliten, men så mulnar det hastigt kring honom igen.

Man kan icke förvånas över att Strindberg miste all jämvikt under dessa långvariga plågsamma förhållanden. Han synes ha varit fullkomligt ur stånd att bedöma sina ord och gärningar. Ingen normal människa kunde ha betett sig så meningslöst och inkonsekvent som Strindberg gjorde. Det är varken förnuft eller hänsyn till andra människor, vilka han var skyldig att svara för, i den envishet, varmed han bedrev sina kemiska experiment, medan hans första hustru med sina barn och Frida Strindberg med sin dotter lämnades på bar backe. Själva det sätt, varpå han advocerar sig ifrån sina plikter, röjer skuldmedvetandet. Han är samtidigt olycklig, lumpen, högfärdig och självisk.

Frida Strindberg har icke brukat bjärta färger i sin skildring. Hennes berättelse är taktfull i all sin öppenhet, hon bedömer sin make med en försonlighet och man kan säga ridderlighet, som väcka stark sympati och som man sannerligen icke vill klandra. Hon har skildrat Strindberg mindre osympatisk, än han verkligen visade sig. Jag är övertygad om att hon rensat bort de simplaste och elakaste styckena ur hans brev till henne. Man måste dra denna slutsats, då man läst de mycket försiktigt valda utdrag hon meddelar ur Strindbergs brev till hans gamla vän *Leo Littmansson* från 1894. Dessa brev ge nämligen inte intryck av en »dröm om ljus, renhet, kärlek och försoning» utan skumma av hat och raseri eller fradga av *Machtgefühl*. Han skriver om sin första hustru med en bestialisk elakhet och råhet. Det är fåvitskt, förklarar han, att vilja fortleva i släktet, ty så snart barnen bli individer, spy de ut med vett och vilja allt vad de mottagit från sin fader — från modern ha de inte mottagit något, ty därifrån finns intet att taga. Hans uttryck om Jesus, Paulus och den första kristendomen äro maniakaliskt vidriga. Att Paulus »inte skrivit den där smörjan, som går under hans namn, oakttat han väl var den enda som kunde skriva sitt namn av hela slödd-

ret», tillhör de mera städade partierna. Om sig själv skriver han bl. a.: Mitt behov att flyga i vita kläder är lika starkt som att svina ner mig. Och ehuru Strindberg tog Littmanssons tjänster i anspråk med tämligen stor hänsynslöshet, sparade han inte på uttrycken av sin ringaktning för honom. »Du vill vara munk och ha familj som den där bryggardrängen Luther», utbrister Strindberg en gång, och när vännen vid något ytterligare tillfälle anmält en avvikande mening, får han en kärv örfil: Det är ju fan, att du alltid skall ha orätt!

Liksom den förra delen har även den nu föreliggande formen av en berättelse med inströdda dokument. Därigenom har den vunnit i åskådlighet och lättlästhet; huruvida den i varje detalj av skildringen är strängt verklighetstrogen, kan väl icke avgöras, men att den i det väsentliga är ett pålitligt vittnesbörd, som icke vanställts av agg eller rättshaveri, förefaller uppenbart.

Ruben G:son Berg.

Från Sörmlandsbygd till skotska lågländerna.

— Knut Bonde, *Sant och intressant*. Sthlm, Lars Hökerbergs bokförl., 1934. 8:o. 307 s., många pl. Häft. kr. 8: 50.

Carl Carlsson Bondes son och nuvarande Ericssbergsfideikommissariens yngre broder har börjat se tillbaka på resan genom livet och funnit, att utsikten kunde vara värd att låta andra ta del av. Självt av ursvenskt fäderne men ingift i Skottland och numera till stor del där bosatt, har han jämnt fördelat sin skildring på Sverige och England, med avstickare även till andra land. Det skall genast erkännas, att boken verkligen är mycket underhållande, i vissa partier t. o. m. värdefull. Det är tydligt, att nedskrivandet roat förf. och redan detta är en god förutsättning för att roa andra. Och så hastigt rider tiden, att denne femtioåring kan teckna interiörer, som nu ha ganska stark historisk prägel. Andras minne förlänger hans eget bakåt. Då han våren 1920 träffade den 101-årige greve Greppi i Palazzo Barberini i Rom, fick han till livs 1840-talets Stockholm, där Greppi varit legationssekreterare! Men kejsarinnan Eugénie talade till hans — och läsarens — grämlse mest om modern balett, moderna hattar och luftskepp.

Baron Knut börjar sin resa på Bondegodset Gimmersta vid Öljarstrand, i hjärtat av Södermanland. Det var Carl Carlssons hem under »kronprins»-tiden. På respektfullt avstånd höjde Ericssberg sina ståtliga Tessinska murar. »Salig Excellensens» eldröda livré hade visserligen bleknat till brunt med endast västen röd, men eljest kvarlevde gammaldags prakt och pompa i rikt mått. Vi befinna oss hos överstekammarherren frih. Carl Jedvard Bönde, en av Personhistoriska Samfundets urfäder såsom medstiftare av och ordf. i Svenska Autografsällskapet från 1876. På hans och hans makas exklusiva Stockholmsbjudningar hände det, att serafimerriddare sutto vid bordsändan! Lantlivet blandar mera stånd och människor. Matsalsbordet dignade på Ericssberg under tunga silverpjäser. Men det

är inte roligt att alltid vara fin. Det tyckte åtminstone husföreståndarinnan fröken Ida Posse och förf:s fastrar, när de efter middagsceremoniens långa representation valde svinhusets feta suggor till nöjesobjekt för originella skämtmetoder. Gamle baron gick hädan 1895 och Knut och Magnus Bonde upplevde en förfärligt rolig begravning. De äro inte de första och inte heller de sista barn, som gjort detta. Med en pietet, som smittar, bygger förf. upp på nytt det gamla Bondeska palatset i Stockholm, Rosenbads föregångare, grundlagt av den adelssläkt Hildebrand (utdöd 1809), från vilken som bekant även Ericsbergsgodset stammar. För pojarna Bonde var palatset en värld. Man följer dem ut ur praktrummen, genom den kolmörka »ormtrappan» och beser hela huset. Överst logerade sömmerskan Nyman och fröhandlar Andersson. Och på gården var en förtrollande lekplats bland slasktunnorna — förf. förstår att teckna det mänskliga i många nyanser, icke blott de högaristokratiska.

Carl Carlsson Bonde drog in på Ericsberg 1898. Han hade då redan dragit in också i svensk politik och svenskt kulturliv. Han var bl. a. sin faders efterträdare som ordf. i Autografsällskapet — från 1905 Personhistoriska Samfundet — under 17 år. »Med sina litterära intressen och stora personhistoriska kunskaper förenade han intresse för hästaveln», exemplifierar förf. Carl Carlsson kunde ännu mycket mer. En komplicerad men fängslande gestalt, den liberale lorden med sina aristokratiska spydigheter och utsökta middagar. Utdrag ur hans ungdoms dagbok giva värdefulla bidrag till hans karakteristik: en liten europé på 12 år, som än med naturvetenskaplig exakthet registrerar de vilda djuren i Londons Zoo, än sitter med pappa på parlamentets läktare från kl. 9 e. m. till midnatt. Baron Knut har tecknat faderns porträtt med kärlek, vördnad och samtidigt roande detaljer. Då en norsk tidning 1905 lät Carl Carlsson skymta som pretendent till Karl Knutssons ena tron, njöt den förre i hemlighet. Med avseende härpå måste man tyvärr beröva förf. en illusion. Medeltidskrönikornas uttryck om Karl Knutssons kungahärsstamning syfta icke på Bondeätten, utan på hans morfar, marsken herr Karl Ulfsson (sparre) till Tofta, som antogs (med tvivelaktig rätt) leda anor till Erik den helige (se Kjell Kumlien, »Karl Knutssons politiska verksamhet», 1933, s. 11 f., och K.-G. Hildebrand i Hist. Tidskr. 1934, s. 145 f.).

Förf:s hjärtevän var hans broder Magnus, skördad vid 31 års ålder av tuberkulos. Kapitlet om denne tydligen både begåvade och originelle yngling är skrivet med fart och omissskännelig värme. De unga baronernas tjuvpojkestreck både på Ericsberg, i huvudstaden och under studentlivet vid Fyris fylla sidor. Magnus var estet, mötte sin broder i lidelsefullt musikintresse och skrev en avhandling om konstglas. Hans brevstil är ibland onekligen skeptiskt uddig. »Nog är det skillnad på lort och pannkaka, men vilketdera är vilket?», heter det en gång. I Uppsala hushållade »Nanna» för dem, en förtjusande tecknad trotjänarinna. Folkminnesforskare borde ej försumma att läsa hennes historier om nätternas gästar.

Bokens kanske mest obetalbara parti är kapitlet om »Quet-

tan», fröken Jacquette Gyllenhaal, inackorderingstante i Uppsala. Quettan var förnäm men inte rik, därav uppkomsten av hennes »Lejonkula», uppkallad efter talrika skyddslingar inom familjen Leijonhufvud. Jämbördig endast med landshövdingen och ärkebiskopinnorna — den »regerande» och »änkedrottningen» — lättade hon vid kafferepen litet på etiketten. Klimax i skildringen av Quettan är sannsagan om Aurores memoarer. Aurore var en avsomnad syster — hennes pikanta men indiskreta minnen från Karl XV:s hov voro ett glatt arv, som tillfallit Quettan. Så fick denna en dag på omvägar höra, att kung Oscar hade lust att läsa memoarerna. Med blödande hjärta brände Quettan manuskriptet. Då hennes kusin excellensen von Essen verkligen kom med låneanhållan från kungen, konstaterade Quettan, hur hon förfarit. »Det gjorde du rätt i», sade riksmarskalken. Men ibland är ödet nådigt. Sedan faran väl var över, hittade Quettan på vinden hela blyertskladden till Aurores senkarolinska prosaepos!

Särskilda kapitel ägnar förf. åt sin juvelhobby (med dyrbara inslag av historietter) och sin bekantskap i den svensk-norske diplomat Fredrik Dues familj. En specialruna får också »den siste kavajeren i Sörmland», kapten Fredrik von Oelreich. Då denne skulle ut till Sjöholm med en ny bok om aposteln Paulus, ringde han till betjänten Källström. Kapten von Oelreich kommer ut till middagen med en herre, rapporterade denne för sin härskarinna. Fröken Charlotte Lewenhaupt lät duka fram två kuvert till. Aposteln fick sedan skonsamt tagas bort.

Förf:s skildringar av sitt liv som diplomat i Edward VII:s England och Kaiserns Tyskland samt senare som knäckebrödsgrossör i London och sessionat i skotska lågländerna kunna vi fatta oss kortare om. Kanske verkar hans bana ibland som en litet orolig *promenade de variation*, med befängda hugskott som krydda på den serverade anrättningen. Även dessa kapitel äro dock underhållande, men som verklig kulturskildring står det svenska partiet utan tvekan högre.

Vad förf. kan komma med i en framtid är ej lätt att räkna ut. Ty, som (enligt förf.) gamla prostinnan Strömdahl i Katrineholm sade: »Ingen vet vad Gud vill vid 80 år!»

B. H—d.

Lotten Dahlgren och hennes sista bok.

Det är nu trettio år sen *Lotten Dahlgren* med sin Ransäterbok inaugurerade en ny art av skildringskonst, den på intima brev och anteckningar, i viss mån även på muntlig tradition byggda familjekrönikan. Tidsstämningen och den omedelbara friskheten i de till den gamla värmländska Geijergården lyckligt anknutna skildringarna gjorde med ens författarinnan i vida kretsar populär, och många äro de som med växlande framgång följt henne i spåren.

Blick för det rent mänskligt intressanta och värdefulla, känslig

inlevelse och stillsam humor gävo »Ransäter», boken om Erik Gustaf Geijers frändekrets, som Lotten Dahlgrens mor tillhörde (jfr s. 222 ovan) dess säregna charm. Samma egenskaper karakterisera författarinnans behandling av det rika stoff, som genom det intresse hennes förstlingsarbete väckte så att säga lockades fram ur det ena familjearkivets gömmor efter det andra, främst det Limmell-Svedbomska och det Nordenfeldtska på Björneborg. Med Björneborgspapperen fördjupade sig Lotten Dahlgren på nytt i den kända och kära Värmlandsmiljön. Vänskapliga relationer till arkivens ägare gävo även för dessa senare arbeten anknytningar till levande tradition.

I den bok som skulle bli Lotten Dahlgrens sista och som kom ut till julen 1933, blott några veckor före hennes död, — *Frances von Koch*. En familjekronika (Sthlm, Wahlström & Widstrand, 1933. 8:o. 298 s. + släkttabeller o. pl. Häft. kr. 7:75) — rör hon sig delvis på främmande mark. Frances von Koch, som tillhörde den engelska familjen Lewin, växte upp nära London i en starkt kulturellt betonad krets, men blev genom sitt giftermål omplanterad i trängre svenska förhållanden. Skildringen av hennes aklimatisering i det karga vinterlandet är både ur kultur- och personhistorisk synpunkt av stort intresse. Hennes högtstående personlighet, hennes själfulla och intagande väsen väckte överallt sympati, hennes hem i Stockholm blev centrum för ett glatt och förfinat sällskapsliv, och hon var lycklig att till sina vänner få räkna Fredrika Bremer, Jenny Lind och Geijer.

Det är något tilltalande i att Geijer, vars gestalt dominerade i Ransäterbokens sista avsnitt, hans systerdotters anteckningar om den vinter hon upplevde i hans Uppsalahem, nu på några sidor i boken om Frances von Koch träder fram på liknande sätt om än i stockholmsk miljö. Kedjan av Lotten Dahlgrens intima skildringar från förra seklet sluter sig värdigt och vackert; man vore frestad att säga att Geijerminnet bildar det gyllene låset.

Lotten Dahlgren gick bort vid 82 års ålder den 14 jan. 1934. Personligheten bakom hennes verk var fullödig, präglad av gedigen kultur och genomlyst av en solig humor, som gjorde samvaron med henne till en fest. Inte blott för arbetskamraterna inom Fredrika Bremer Förbundet, vars tidskrift hon redigerade i mer än ett decennium kring sekelskiftet, eller för den närmare vänkretsen, utan för alla som kommo inom trollringen av hennes väsen är hon oförgätlig.

Sigrid Leijonhufvud.

Nils Östman in memoriam.

Med arkivföreståndaren i Stockholms stadsarkiv *Nils Östman*, som vid femtiotvå års ålder avled den 22 oktober 1934, har den stockholmska historieforskningen förlorat en av sina främsta märkesmän och stadsarkivet en synnerligt lärd och förfaren arkivman. Utrustad med en intuitiv forskarbegåvning, en sällsynt och med åren allt rikare utvecklad förmåga av inlevelse i det förflutnas värld,

förenade han ett utomordentligt minnes resurser och ett intresse för historisk vetenskap, lika brinnande under hans livs sista dagar, som då han en gång som ung student började sina stockholmsstudier och sin långa verksamhet i huvudstadens arkivförvaltning. Av arkivarien Östmans utgivna studier må här framhållas hans viktiga och klarläggande översikter i den av honom redigerade stora minnesskriften Stockholms rådhus och råd (1915—1918) och särskilt hans personhistoriskt betydande insats i den främst av Gustaf Elgenstierna utarbetade, i nämnda minnesskrift ingående matrikeln över borgmästare och rådmän samt stads- och magistratssekreterare. Att denna matrikel för tiden till år 1636 — där Östman utfört huvudarbetet — på viktiga punkter kan kompletteras, är ju självfallet (jfr speciellt Wilhelm Koppes Lübeck-Stockholmer Handelsgeschichte im 14. Jahrhundert, 1933, editionerna av Stockholms stadsböcker och flera av Frans de Bruns undersökningar); Östmans gedigna arbete på detta mödosamma forskningsområde utgör emellertid en mycket värdefull stomme för denna väsentliga del av i första hand Stockholms äldsta personhistoria.

Av Östmans övriga arbeten erinras här blott om hans studier i del V av F. U. Wrangels Stockholmiana (1916), Lambertska arvet (1917), Rosenbad (1923), Djurgården från Carl XIV Johans dagar intill våra (i Djurgården förr och nu, 1925), Bidrag till Johanniterordens historia i Stockholm 1334—1526 (1932) och de i S:t Eriks årsbok ingående uppsatserna om de äldre stockholmsbilderna (1911, 1914, 1919, 1920) och om de förlorade tänkeböckerna (1931). Det är en skiftande och samtidigt oftast djupgående produktion; den utgör dock allenast en del av de studier, som upptogo den bortgångnes tankar. Östman hade vidsträckt vetenskapliga intressen och kunskaper, han var en sentida representant i vår specialiserade tid för begreppet kulturhistoria i den gammaldags fullödiga mening, som präglats av föregående seklers arkiv- och biblioteksmän. Med livligt och osjälviskt intresse deltog Östman tillika i andra forskares undersökningar. Många och betydande äro de historiska arbeten på ganska skilda områden, där hans uppslag och råd satt djupa spår.

D. A.

Kungl. Akademien för de fria konsterna.

— Kungl. Akademien för fria konsterna har haft tvåhundraårsjubileum (1735—1935). Detta har högtidlighållits med bl. a. en större minnesutställning, omfattande urval av konstverk, som varit utställda på akademiens expositioner 1784—1866 samt ledamotsporträtt och andra bilder, som hänföra sig till akademiens historia. Den härvid utgivna katalogen, *Kungl. Akademien för de fria konsterna, Jubileumsutställning 1935*, har förblivande värde, också för personhistorien, ehuru register tyvärr saknas. Däremot äro ledamotsporträtt angivna i bokstavsordning och sålunda lätta att finna, liksom konstnärnsnamnen. Om akademien jfr också nedan s. 280.

Till jubileet har även kommit en annan publikation, av fil. dr Emil Hultmark: *Kungl. Akademiens för de fria konsterna utställningar 1794—1887. Förteckning över konstnärer och konstverk* (Sthlm 1935. Stor oktav. XIV, 567 s. Häft. kr. 75:—). Detta ståtliga verk omfattar dels utställningsförteckningar, ordnade efter konstnärer i alfabetisk ordning, dels uppgifter om Götiska Förbundets utställning 1818 och konståvlingar 1818—1822, vidare konstnärer i kronologisk ordning, porträttregister och en rad olika register efter ämnena (landskap och topografi, folkliv och allmogebyggnader, religion och mytologi, historiska bilder, försvarsväsen, teaterbilder, arkitekturritningar m. m.), så ägareregister och förteckning över utländska konstnärer samt kopieregister, slutligen uppgifter om akademiens pristävlingar 1782—1887.

Redan en flyktig genomgång av dr Hultmarks stora verk visar, vilket ofantligt arbete som han nedlagt därpå. Särskilt det personhistoriskt mycket viktiga porträttregistret har med alla sina uppgifter om födelse- och dödsår samt yrken varit ovanligt krävande. Så mycket större är dess värde och dessa 60 stora sidor komma att flitigt genomsökas av forskare. Arbetet, som framträder i utsökt vacker typografisk utstyrelse, är även kvalitativt förklassigt, en av de nyttigaste handböcker, som tillkommit inom svensk konsthistorisk forskning.

B. H—d.

Kungliga belöningsmedaljer.

Riksbanksrevisor Karl Löfströms bok om *Illis quorum* anmäldes i PHT 1933 (s. 194 f.). Nu föreligger i *Kungl. medaljen Litteris et Artibus* (Sthlm 1935, Nordisk Rotogravyr i distr., 76 s., 1 pl. Häft. kr. 5:—) resultatet av hans fortsatta forskningar i de svenska belöningsmedaljernas historia, ett förut i huvudsak okänt område. Utom den medalj, som lämnat titel åt boken, behandlas även (s. 37—42) övriga enskilda kungl. medaljer. *Litteris et artibus* var en skapelse av kronprins Karl (XV). Löfström har lyckats få reda på dess tillkomstår, 1853, och har funnit 1858 vara tidigaste kända år för dess utdelande. Dess följande historia behandlas i huvudsak i form av en kommentar — synnerligen roande ur person- och kulturhistorisk synpunkt (personvalet var under Karl och Oscar ofta nog så förvånande) — till innehavarematrikeln, som för förf. varit huvudsaken. På grund av de officiella förteckningarnas för äldre tid bristfälliga uppgifter, har uppgörandet av nu föreliggande matrikel krävt stor möda, bl. a. bestående i en fullständig genomgång av Post- och Inrikes Tidningar. Med hänsyn härtill kanske det kan synas otacksamt att komma med ytterligare önskemål. Men i många, kanske övervägande antalet fall hade angivandet av nu saknade födelse- och dödsår samt verksamhetsort krävt blott ett ringa mått av ytterligare arbete. I varje fall skulle dessa uppgifter ökat förteckningens värde. Matrikeln har i så hög grad lagt beslag på förf:s intresse, att han något försummat andra sidor av medaljens historia. Vad han medde-

lar om format och utseende är sålunda inte uttömmande. Under Oscar II förekommer ännu 13:e storleken, medan 8:e finns i två typer, en efter 1905, med blott svensk kungatitel (detta enligt K. Myntkabinettets samlingar). I matrikeln uppgives ej storlek eller metall för innehavarna. Medgiva ej källorna detta? Under Karl XV utdelades Litteris av 8:e storleken i guld och av 13:e i guld och silver. Vår nuvarande konung förlänar den endast i guld av 8:e. Hur det var i detta avseende under Oskar II, får man ej besked om. En detalj, som även kunde förtjänt en smula uppmärksamhet är förekomsten av miniatyrer. De övriga Kungl. enskilda medaljerna behandlas kortfattat. Beträffande den s. k. H. M. Konungens medalj eller Hovmedaljen, med slät fränsida för ingravering av den belönades namn, kan ifrågasättas om ej dess traditioner kunna följas tillbaka till Karl XIII (B. E. Hildebrands monogr. om de k. minnspengarna, 33 o. 34) eller rentav Gustaf IV Adolf (Hild. s. 256, not). För övrigt hade även drottningarna Desideria och Josefine en sådan medalj. För drottning Lovisa upptager Hildebrand även en liknande medalj. Hans beledsagande uppgift att vid hennes död denna fanns i hennes gömmor motsäges av Edholms i »Från Carl XV:s dagar» (1906, s. 242), att konungen lät prägla den efter hennes död och utdelade den till de uppvaktande i guld med briljanter, till betjäningen i guld, att bäras i blått vattrat band.

Till slut en tidstypisk detalj ur de svenska belöningsmedaljernas historia. Ett belöningsstecken, som måhända med rätta ej upptages av Löfström, beskrives av Hildebrand under rubriken »Hederstecken för Grenadierer af Konungens egen bataljon som tjenstgjort på Drottningholm 1799». Det har på fränsidan inskriften: AF GUSTAF IV ADOLPH FÖR TROGEN TJENST 1799 (ex. i Östergötlands museum med långt band i guld och grönt). Efter Gustaf Adolfs avsättning utbyttes medaljen mot nypräglade där det i stället stod — AF KONUNGEN FÖR TROGEN TJENST 1799!¹

N. L. Rasmusson.

¹ Följande författarens uppmaning att meddela namn på av honom ej kända medaljinnehavare får jag fästa uppmärksamheten på en notis hos Edholm (a. a., s. 43), enligt vilken skridskokungen Jackson Haines av kungen erhöll [1867] »gulmedalj för sin öfverordnade skicklighet» (Litteris?). Samma källa uppger (s. 120), att krigsrådet musikdirektör H. C. Lumbye 1869 fick drottning Lovisas »Regina memor meriti». Enl. Idun $\frac{1}{2}$ 1895 fick »fröken Hilda Wennberg, som i 25 år haft uppdrag att utdela vissa af den k. familjens gåvor till behöfvande», av konungen »medalj i guld af trettonde storleken med konungens bröstbild att bäras i guldkedja om halsen». Samma tidning meddelar (1897, s. 354), att operasångerskan Sigrid Arnoldson-Fischhof vid audiens hos konungen erhållit Litteris med briljanterad krona. Samtidigt uppgives, att bl. a. Christina Nilsson innehade denna utmärkelse (jfr Löfström, s. 35). Löfström uppgiver, att Mathilda (Grabow-)Taube fick medaljen 1895. Idun meddelar emellertid nyheten därom redan $\frac{7}{12}$ 1894. Konservator C. G. Hesselblad har godhetsfullt lämnat mig ytterligare några från adels ättartavlor hämtade upplysningar om medaljinnehavare: Louis Palander fick »änkedrotn. Josefinas gulmedalj» 1874 och tullinspektören M. G. Leijonsköld-Oxenstierna i febr. 1875. Förste hovjägmästaren Israel Ludv. af Ström fick 1898 H. M. Konungens medalj att i kedja bäras om halsen, och 1882 fick kabinettsskamarherren B. A. F. v. Arbin medaljen i guld med krona i briljanter.

Hudiksvalls skola.

I de allmänna läroverkens årsredogörelser gömma sig ibland uppsatser av personhistoriskt intresse. Så har nyligen lektorn i matematik och fysik i Hudiksvall dr J. Nordlund visat, att även det mänskliga ej är honom främmande genom att i Hudiksvalls läroverks årsberättelse våren 1934 framlägga en avhandling benämnd *Lärare vid Hudiksvalls skola 1650—1858. Biografiska data.* 8:o. 98 s., ill. Avhandlingen föreligger även i särtryck, men har av oförklarlig anledning ej utlämnats i allmänna bokhandeln. Dr Nordlund har utom läroverkets eget arkiv genomgått ett flertal otryckta källor såsom Uppsala domkapitels protokoll, skrivelser till domkapitlet, nationsmatriklar och Hudiksvalls kyrkoböcker. Av tryckta källor nämner förf. bl. a. Ärkestiftets Herdaminne, särskilt för uppgifter om lärarnas äktenskapliga förhållanden.

Med lärarnas egna biografier har lektor Nordlund lyckats giva ett synnerligen gott bidrag till de svenska läroverkens personhistoria och även till stiftets herdaminne, då ju de flesta lärarna voro prästvigda och många fingo befordran till pastorat. Tyvärr kan detsamma ej sägas om de uppgifter dr Nordlund framlägger om lärarnas familjeförhållanden. Som en allmän anmärkning må påpekas, att förf. ofta endast uppgiver, att en persons far var bonde eller häradshövding eller prosten N. N. i X, i stället för att som numera allmänt brukas uppgiva föräldrarnas namn. I många fall utsättes ej församling för födelse, vigsel och dödsfall, vilket också är en stor brist. Vad själva uppgifterna beträffar är det ju ej att begära, att förf. för dem skulle ha gått igenom alla de kyrkböcker, som kunna komma i fråga, särskilt som de norrländska ännu ej äro samlade på ett ställe. För de i närheten av Hudiksvall belägna socknarna hade emellertid en sådan forskning varit lätt för förf. att utföra. Dessa församlingars arkiv kunna lämna många bidrag till ett arbete av denna art. Utom ur Hudiksvalls kyrkoböcker har undertecknad blott haft tillfälle göra excerpter ur Hälsingtuna och Bergsjö kyrkoarkiv, men det visar sig att dessa excerpter innehålla åtskilliga bidrag till Hudiksvallslärarnas biografier. Dessutom har förf. ej tillräckligt noga genomgått Hudiksvalls egna kyrkoböcker.

Uteslutande ur nu nämnda kyrkoarkiv lämnas här en del exempel.

Rektorn, sedermera kyrkoherden *Olaus Broman*. Förf. uppgiver blott namnen på döttrarnas män. Anna Margareta g. i Hudiksvall 1735 ²⁷/₄ m. notarien och kassören Jonas Nilsson Gevalin, i hans 1:a gifte. Gevalin, som var kyrkoherdeson från Gnarp, var f. i Gnarp 1703 ²⁴/₇ och dog i Hudiksvall 1791 ²/₈. Han var rådman i Hudiksvall 1736—1784. — Aurora g. i Hudiksvall 1744 ⁶/₇ m. vice häradshövdingen Anders Gropman i hans 1:a gifte. Gropman var f. i Hudiksvall 1716 ²⁴/₁₀, † där 1784 ²⁴/₁₁. Han blev 1769 rådman och var de sista åren t. f. borgmästare i Hudiksvall.

Rektor *Olaus Hanning*. Förf. känner ej till, att dennes tre yngsta barn dogo i Hudiksvall helt unga: Zacharias 1731 ⁴/₆, Olaus 1730 ²⁰/₈ och Margareta Elisabeth 1732 ²⁵/₄.

Rektor *Petrus Frodlin*. Förf. känner ej till, när han gifte sig, och ej alla barnen. Han gifte sig i Hudiksvall 1729 ²¹/₆ (sic). Barn: Dorothea Elisabet, f. i Hudiksvall 1730 ⁶/₈, g. där 1754 ²⁸/₄ m. fänriken Axel Rönqvist. Martinus, f. i Hudiksvall 1732 ¹⁹/₁₁, † där 1732 ²⁰/₁. Brigitta Christina, f. i Hudiksvall 1733 ²/₁₁, † där 1736 ²⁸/₈. Catharina, f. i Hudiksvall 1736 ⁹/₁₂, † där 1736 ⁴/₆. Brita Catharina, f. i Hudiksvall 1737 ²⁸/₆.

Christophorus, f. i Hudiksvall 1739 ⁶/₈, † där 1739. ²⁴/₁₁. Anna Margareta, f. i Hudiksvall 1742 ⁶/₁₀. Clara, f. i Hudiksvall 1745 ²⁰/₁.

Konrektor *Eric Hedenberg*. Sönerna döda i Hudiksvall: Martinus Magnus 1766 ¹⁰/₃ och Magnus 1767 ⁴/₈.

Apologisten, sedermera kyrkoherden i Bergsjö *Gulich Bergqvist*. Efter folkskollärare Högström, Bergsjö sockens historia, citerar förf. om Bergqvist en vers: »Herr Gulich på Lugnet fick fullmakt av kungen etc.» Namnet Lugnet verkar ju överraskande vid denna tid (1706). Prästbostället i Bergsjö hette emellertid Lungen, fastän Högström fallit för frestelsen att »rätta» källor. Bergqvist dog ej 1723, utan 1725 ¹³/₁₁ i Bergsjö. Av hans söner nådde åtminstone en mogen ålder, nämligen Petter, † i Bergsjö 1715 ²⁸/₃, 26 år gammal, sekundfänrik vid greve Gabriel Oxenstiernas kompani av Östgöta fördubbl.-reg.

Apologisten *Jonas Elg*. Hans änka, Brigitta Tuneria (ej Brigitte Tunesia) blev omgift med borgaren i Hudiksvall Peter Månsson Rogstadius, efter vilken hon var änka, då hon dog i Hudiksvall 1746 ⁹/₄. Dottern Catharina, † i Stockholm i början av 1748, var g. m. sist kaptenen Peter Romstedt, f. i Hudiksvall c:a 1680, † där 1748 ²⁰/₇.

Apologisten *Laurentius Schalin*. G. i Hudiksvall 1733 ⁸/₇ m. Margareta Gestrin, dotter av komministern i Hudiksvall Olof Gestrin. Barn: Beata, f. i Hudiksvall 1734 ⁹/₈ (ej 1735 ¹⁰/₁), † där 1738 ¹¹/₉. Samuel, f. i Hudiksvall 1737 ³/₆, † där 1737 ⁸/₇. Olaus, f. i Hudiksvall 1739 ¹⁴/₆, † där 1739 ²²/₆. Hedvig Catharina, f. i Hudiksvall 1740 ¹⁴/₈. Lars, f. postumus i Hudiksvall 1744 ⁴/₁. Förf. upptager en dotter Maria, f. 1752. Då Schalin dog 1743 borde förf. ha insett, att uppgiften om denna dotter är omöjlig.

Apologisten *Johannes Sandberg*. G. i augusti 1747 »i Kungsholmen i Stockholm» m. Magdalena Angsten, f. i Vika vid Falun (ej i Stockholm) 1713 ²/₉, † i Hudiksvall 1793 ¹/₁₂, dotter av bonden Pehr Pehrsson Angsten och Catharina Mattsdotter. Barnen voro födda i Hudiksvall, samtliga levde vid moderns död.

Apologisten *Andreas Dahlbom*. G. i Hälsingtuna 1775 ⁸/₇ m. Anna Elisabeth Backmark. Barn: Lisa Brita, f. i Hälsingtuna 1775 ³/₇, Petrus, f. i Hälsingtuna 1777 ¹⁸/₃, Lars, f. i Hälsingtuna 1778 ²⁰/₈, Petrus, f. i Hälsingtuna 1780 ³/₁₂, Anna Christina, f. i Hudiksvall 1783 ¹⁴/₄, Anders, f. i Hälsingtuna 1787 ²⁴/₁₂, † där 1788 ²⁴/₃; Johanna Margareta, f. i Hälsingtuna 1789 ¹/₃, † där 1789 ⁹/₆. Förf. känner blott: Brita Elisabet, f. 1775, Lars, Pehr, Anna, Christina, Johanna.

Apologisten *Johannes Backmark*. F. i Hälsingtuna 1760 ¹⁴/₂. Son av kyrkoherden där Pehr Backmark och Lisa Boberg (förf.: Född i Tuna 1760 ⁴/₂ l. ¹⁴/₂). Fadern: prosten Backmark). Barn: Elisabet Magdalena, f. i Hälsingtuna 1793 ²⁰/₄; Petrus, f. i Hälsingtuna 1795 ¹⁰/₉. Förf. säger dessa barn vara styv barn, oförklarligt av vad anledning.

Kollega *Petrus Unger*. Denne blev kaplan i Hälsingtuna vid ärkebiskopsvisitation därstädes 1690 ²²/₂. G. i Hälsingtuna 1688 ²²/₆ m. Margeta Bergh. Ungers änka Margareta Gabrielsdotter Fasberg begr. i Hälsingtuna 1739 ²⁰/₃, 78 år gl. Barn: Petrus, f. i Hälsingtuna 1690 ²²/₂.

Kollega *Johannes Backmark*. G. 1) i Hudiksvall 1741 ²²/₁₂ (vigsel i Hälsingtuna prästgård) m. jungfru Catharina Möller, f. i Gävle, † i Hudiksvall 1746 ¹⁴/₈, 39 år gl.; 2) med Maja Greta Blomberg. Barn: 1. Anna Margareta, † i Hudiksvall 1744 ²²/₈, 14 veckor gl.; 1. Anna Maria, f. i Hudiksvall 1744 ⁴/₂; 1. Anna Margareta, f. tv. i Hudiksvall 1746 ¹²/₈, begr. i Hälsingtuna 1747 ⁸/₂; 1. Catharina Beata, f. tv. i Hudiksvall 1746 ¹²/₈, begr. i Hälsingtuna 1746 ²⁰/₁₁; 2. Greta, f. i Hälsingtuna 1749 ⁴/₈; 2. Helena Catharina, f. i Hudiksvall 1751 ²²/₁, begr. i Hälsingtuna (Lena Christina) 1751 ²⁶/₄, ¹/₄ år gl. Förf. anför endast: »Margareta, död 1744 ¹²/₈. Dessutom tre barn, som dogo unga.»

Kollega *Johannes Waldenius*. G. i Hudiksvall 1758 ⁵/₂ m. Anna Cecilia Strandberg, f. 1719 ²²/₂, † i Hudiksvall 1790 ²²/₁₂, dotter av rådmannen Jonas Strandberg och Brita Gropman. Förf. känner endast: »Gift 1758 ⁵/₂ med A. Cecilia Strandberg, född 1719 ²²/₂.»

Kollega *Anders Sundius*. Dennes änka, Catharina Sundia, dog i Hudiksvall 1735 ¹²/₂, 86 år gl. Hade varit gift i 6 år och änka över 50 år. Hade tjänstgjort som barnmorska i Hudiksvall. Förf. känner intet om Sundius' gifte.

Kollega *Nils Wallenius*. Hustrun Christina Ström dog i Hudiksvall 1747 ²⁰/₁₂, 86 år gammal.

Kollega *Markus Sjöling*. G. i Bergsjö 1715 ²⁰/₁ m. Catharina Bergqvist, † i barn-

sång 1716, begr. i Bergsjö 1716 ¹²/₂. Förf. känner endast: »Gift med Catharina Bergqvist, dotter till kyrkoherden i Bergsjö Gulich Bergqvist.»

Kollega *Eric Wahlbäck*. G. i Hudiksvall 1718 ²⁰/₁₀ m. Magdalena Sundström, änka 1717 ²⁴/₇ efter remsnidaren And. Dragman. Förf. känner endast: »Gift med Magdalena Sundström, änka efter remsnidaren Dragman.» Barn: Anna, f. i Hudiksvall 1719 ²²/₈, Magnus, f. i Hudiksvall 1721 ²⁵/₄. Förf. känner endast namnen.

Kollega *Olof Beronius*. G. m. Brita Staberg, i hennes 1:a gifte, f. i Falun 1713 ²⁷/₅, † i Hudiksvall 1760 ¹⁹/₈, dotter av en bergsman. Förf. känner endast: »Gift med Brita Staberg (eller Sibera), som sedermera blev omg. m. kyrkoherde Olof Backman i Harmånger.» Barn: Olaus, f. i Hälsingtuna 1734 ⁷/₈, † där 1734 ⁸/₈. Okänd för förf.

Kollega *Olof Backman*, sedermera kyrkoherde i Harmånger. G. 1) i Hudiksvall 1744 ⁶/₁₀ m. företrädarens änka Brita Staberg, se ovan; 2) i Hudiksvall 1761 ²⁰/₈ m. Johanna Brita Berg, änka efter tullnären Olof Burman. Förf. känner ej år och dag för giftermålen. Barn: 1. Olof, f. i Hudiksvall 1745 ²⁰/₈, † där 1746 ²⁰/₈; 1. Sara Margareta, f. i Hudiksvall 1747 ⁶/₁₈; 1. Anna Christina, f. i Hudiksvall 1750 ¹⁵/₈; 1. Petrus, f. i Hudiksvall 1752 ¹²/₈, † där 1754 ¹/₈; 1. Brita Elisabet, f. i Hudiksvall 1755 ²⁰/₈; 1. Daniel, f. i Hudiksvall 1757 ¹⁷/₃, † där 1757 ¹⁸/₈. Förf. känner endast Sara Margareta, Anna Christina, Petrus, Brita Elisabet och Daniel, deras födelsedagar, men inga dödsdagar.

Kollega *Johannes Waldenius*, sedermera kyrkoherde i Hogdal. Änkan, Catharina Ahling, f. i Färila 1691, blev omg. i Hudiksvall 1734 ⁷/₇ m. handelsmannen Peter Jons-son Quaster. Hon dog i Hudiksvall som änka 1753 ¹²/₄. Förf. känner endast: »Gift med Catharina Ahling, dotter till komminister Jonas Ahling i Färila och sedan gift med handelsmannen P. Quaster i Hudiksvall.» Sonen Lars var enl. Hudiksvalls dödbok f. i Hogdal 1721 ¹⁴/₂ nya stilen (ej i Häverö 1713 ¹²/₁₁), † i Hudiksvall 1790 ²⁶/₂. Enl. univ.-matr. blev han student i Uppsala 1740 ⁶/₁₀, men bosatte sig (enl. dödboken) kort efteråt på grund av sjuklighet i Hudiksvall, där han verkade som barnaläroare.

Kollega *Petrus Isæus*. Hade barnen Chrysostomus, f. i Hudiksvall 1729 ¹⁴/₈, och Catharina Elisabeth, f. i Hudiksvall 1731 ²⁰/₄, okända för förf.

Kollega *Petrus Sund*, sist kyrkoherde i Mo. G. i Hudiksvall 1743 ¹⁰/₄ m. Beata Gestrin, f. där 1716 ¹⁸/₁₁, † där 1799 ²³/₁₂, dotter av komministern i Hudiksvall Olof Gestrin. Förf. känner varken födelsedag och födelseort eller dödsdag och dödsort.

Kollega *Eric Gestrin*. G. i Hudiksvall 1754 ⁸/₁₀ m. jungfru Anna Maria Ek. Förf. känner ej år och dag för giftermålet. Anna Maria Ek var möjligen dotter till artillerilöjtnanten N. N. Ek och Helena Rogstadia, dotter till apologisten Elgs änka i hennes 2:a gifte. Sonen Johannes dog i Hudiksvall 1755 ¹⁴/₁₁, okänt för förf.

De anförda tilläggen och rättelserna må vara nog för att visa arbetets värde vad beträffar Hudiksvallslärarnas familjeförhållanden, men visa samtidigt huru nödvändig en ny reviderad upplaga av Ärkestiftets Herdaminne är. Lektor Nordlund kunde dock gärna efter Herdaminnet meddelat mera tillförlitliga uppgifter, t. ex. att rektor Hannings äldste son Engelbrecht blev komminister i Bo i Värmdö. Apologisten Dahlboms son Lars blev komminister i Bo i Värmdö.

En dr Nordlunds uppgift, till vilken undertecknad ställer sig synnerligen tveksam — särskilt som källa för densamma ej anföres — är den, att apologisten Elgs hustru skulle varit dotter till komministern i Katarina församling i Stockholm Jacob Tuneri (skall väl vara Tunerius?). Någon komminister i Katarina med detta eller liknande namn är hittills ej känd och komministerlängden ger ej heller plats för någon utöver de kända.

Gunnar Hellström.

Södermanland-Närkes nation i Uppsala.

— J. Lagerholm, *Södermanland-Närkes nation*. Biografiska och genealogiska anteckningar om i Uppsala studerande Södermanlänningar och Närkingar 1595—1900. Sthlm 1933. 8:o. 626 + 1 s. Kr. 20:—.

Den 19 maj 1905 firade Södermanland-Närkes nation hundraårsminnet av Södermanlands och Närkes nationers förening och hade till detta tillfälle uppdragit åt fil. dr Erik Hamnström att utarbete nationernas historia (se PHT 1905, s. 155 f.). Han påvisar däri, att sörmlänningarna mycket tidigt slöto sig tillsammans och att deras äldsta matrikel, som går tillbaka till 1599, även upptager studenter från 1595. Den närkingska nationens början torde däremot först kunna sättas till senare delen av 1640-talet. Det hade då legat nära till hands att vid behandlingen av studenterna från dessa landskap göra en uppdelning på tre avdelningar: först Södermanlands nation till 1805, därpå Närkes nation till samma år och slutligen den förenade nationen 1805—1905. I stället har utgivaren inordnat alla studenterna — inalles 6,340 personer — efter inskrivningsår och slutar ganska omotiverat med år 1900. Den hittills utkomna litteraturen om nationen ger ej stöd för ett avbrott just vid sekelskiftet. Av denna litteratur må först nämnas »Kamratmötet i Stockholm den 14 juli 1886», som bl. a. innehåller en kronologisk förteckning över då levande f. d. medlemmar av nationen från åren 1815—1870. Vidare de välredigerade porträttkatalogerna med biografiska uppgifter, den första vårterminen 1898—vårterminen 1905, och de följande 1905—1911, 1911—1916 och 1916—1928, ävensom den av Carl Hulth upprättade förteckning över den 30 april 1927 levande landsmän.

Från och med 1928 har nationen utgivit »Södermanlands-Nerikes nation, en majhälsning till äldre landsmän». I denna skriftserie började f. marinläkaren Julius Lagerholm år 1930 att publicera nationsmatrikeln 1876—1880. Fortsättning gjordes 1931 med åren 1881—1885 och år 1933 med åren 1886—1890. Utan tvivel hade det varit lyckligare att fortsätta på den vägen, då av allt att döma materialet ej varit tillräckligt genomarbetat för en samlad utgivning.

Den typ, som Carl Sjöström utformade för sina nationsmatriklar vid det sydsvenska universitetet och som fortfarande måste anses som en god förebild för liknande arbeten, har även i Lagerholms arbete kommit till användning. Man måste dock först som sist säga ifrån, att lärjungen ännu haft mycket att lära av mästaren i fråga om noggrannhet, kritisk skärpa och framför allt korrekturläsning, även om man måste erkänna, att en mängd nya på forskningar i kyrkoarkiv och bouppteckningar grundade uppgifter här lämnas. Skada bara, att man ej förs lita på ett datum, då så många tryckfel förekomma.

Givetvis finns det bärande skäl för att göra vissa biografier kortfattade, men i sådant fall bör hänvisning ske till lättare tillgänglig personhistorisk litteratur. Dock torde man även i detta fall kunna fordra, att den titel eller högsta befordran personen i fråga uppnått

finnes upptagen. Det är emellertid hos Lagerholm sällan man finner angivet, att en kyrkoherde varit kontraktsprost eller att en hovman varit civil tjänsteman eller godsägare eller för äldre tid possessionat. Titlarna eller yrkena ha haft olika beteckningar under skilda tider och detta hade bort iakttagas. Att t. ex. översätta prætor aulicus med herrgårdsförvaltare är ej lyckligt. Här borde väl ordet frälseinspektör eller frälsekamrerare varit mera på sin plats.

Att söka komma med en komplettering eller rättelser av den mängd småfel, som förekommer nästan hela Lagerholms arbete igenom, skulle föra allt för långt, men en axplockning må dock företagas.¹

- Nr
153. Andreas Magni Julinus, student 1625, förekommer ej i nationens matrikel, och har nog ej tillhört nationen, då han i universitetsmatrikeln betecknas som värmlänning (ej västgöte).
266. Andreas Joannis Alander kallas närking men var sörmlänning.
357. Olaus Andreæ Bratt. Rörande denne och hans barn hade hänvisning bort göras till Genealogiska samfundets i Finland årsskrift VI (1922), s. 151.
567. Gustavus Jonæ Walingius, sedan Silenius, angives som stamfader för adl. ätten af Sillén, i stället för nr 864 Johannes Sillenius.
727. Andreas Andreæ Giödingh var född 1657 (ej 1640).
790. Daniel Petri Törnebohm var g. m. Ebba Samuelsdotter Hallman.
849. Matthias Jonæ Grubb var även student i Åbo 1680.
862. Leonardus Haquini Bellander blev kapellpredikant i Ö. Vingåker 1683 (ej 1690), † 1696 $\frac{3}{4}$ (ej 1697). Han var g. m. Christina Magni, som avträdde bostället 1697 $\frac{1}{5}$. — År 1675 $\frac{30}{4}$ inskrevos i Uppsala Gustavus, Svanto och Claudius Georgius Rosenstråler de Barksätter i Ö. Vingåker. Även dessa tre bröder voro södermanlänningar men återfinnas ej här.
1010. Andreas Laurentii Bolinus var g. m. Christina Skenbeck, † 1697 $\frac{18}{10}$ i 18:de året.
1021. Andreas Decker var son av mäster Henning (ej Hemming) vid Forssa hammare i Ö. Vingåker.
1228. Laurentius B. Lindgren, g. m. Maria (ej Elisabet) Eriksdotter Thureen: hon var ej syster till nr 1496, men dotter till hammarsmeden vid Forssa Erik Thure och Kirstin Nilsdotter.
1284. Jonas L. Muræus, g. dec. 1704 m. Margareta Nordstedt.
1587. Johan Ryding, kallas 1720 sekreterare på Sjöholm i Ö. Vingåker, † 1775 $\frac{11}{2}$ på sin egendom Beckershof och kallas då assessor i Svea hovrätt, g. 1) 1721 $\frac{10}{8}$ m. Märta Christina Silfverbrand (Tab. 3); 2) m. Christina Ulfsparre (Tab. 81). Döttrar: Charlotta g. m. nr 2952, och Beata f. 1758 $\frac{10}{8}$, g. 1774 $\frac{7}{7}$ m. postmästaren Johan Gustaf Hallberg, † 1794 $\frac{11}{12}$.
1609. Nicolaus Lindgren, g. m. Birgitta Björnram, adl. ätten nr 300, tab. 6.
1658. Andreas Montin var s. m. adjunkt, † 1722.
1912. Ericus Sundius, student i Lund 1730 $\frac{11}{8}$.
1975. Petrus P. Almquist, † 1765 $\frac{30}{8}$ (ej 1761).
1989. Laurentius Brundelius, brukspatron på Nacka stärkelsebruk, g. 1735 $\frac{13}{2}$ m. Gertrud Helena Keyser.
2011. Laurentius Hammaraeus (ej Hemmaraeus).
2039. Gustaf Abraham Borre, f. 1707 $\frac{21}{3}$ på Barksäter i Ö. Vingåker, son av arrendatorn Clas Borre och Maria de Flon.
2062. Släkten Mörn, Mörne, är numera behandlad i Släktbok, utg. av Atle Wilksman, II: 3 (1933).
2072. Södermalms (ej Södermanlands) kämnärsrätt.
2120. Claes Borre, f. 1710 $\frac{1}{8}$ i Ö. Vingåker, † 1772.
2127. Petrus Sundling var enligt inskrift å ett i Ö. Vingåkers kyrka befintligt porträtt född 1703 i Sundsbro i Dunker och dog 1786 $\frac{3}{4}$. I Lars Hallmans arbete

¹ Nedanstående personer äro ej medtagna i personregistret.

- »Blacksta och Wassbro Soknar» finnes en del uppgifter om hans verksamhet som byggmästare och kamrer hos presidenten Erland Broman. Porträttet förekom på utställningen i Strängnäs 1910.
2167. Samuel Abraham Pihl var ämnessven vid Vetenskapsakademien (ej Vitterhetsakademien).
2203. Johan Jakob Esping hade flera barn än här uppgives, men den upptagna Katarina Esping kan omöjligent varit dotter till Johan Jakob. Sannolikt voro de syskon. Uppgiften torde vara hämtad ur Hagströms herdaminne men finnes ej hos Aurelius.
2269. Balthazar Lund. Här kan hänvisning göras till Örnberg, Svenska Ättartal, 8, s. 195.
2274. Abraham Nohrström var född 1725 och blev brukspatron på Forsby bruk, † på 1790-talet. Han blev g. 1752 ²⁶/₁₂ m. Engel Kristina Dufving, f. 1728, † 1791. En deras son Abraham blev adopterad och adlad Segerstråle. Se i övrigt A. Wilskman, Släktbok, I: 3.
2346. Austrin, † 1775.
2347. Petrus Semander (ej Sernander).
2365. Jonas Lille. Hans änka Maria Beata Österberg, † 1800 ²¹/₃. Uppgiften att han varit g. m. J. C. Strand måste betvivlas, då den ej återfinnes hos Aurelius.
2377. Carolus (ej Olaus) Hasselström är densamma som Carl Erik Hasselström, f. 1721 ¹⁸/₈, bergsfogde i Lerbäckes bergslag 1758—1785, † 1800 ²⁰/₄ i Viby. Se om honom och hans släkt O. Nycander, Släkten Norræus-Hanson-Hasselgren, s. 17.
2420. Joannes Lindman var gift 1757.
2453. Olaus Strandbergs uppgivna dotter i 2:a giftet Sofia Maria, f. 1788, har med rätta utslutits i Ny Svensk Släktbok, s. 300.
2488. Nicolaus Wiberg (rättare Wijberg), † 1794 ¹⁷/₈ i Uppsala.
2511. Svanliung. Att citera Genealogiska samfundets i Finland årsskrift såsom »Finska geneal. fören. årsbok» är ej efterföljansvärt.
2540. Carolus Gabriel Bredenberg var son av bergsfogden i Lerbäckes bergslag Gabriel Bredenberg och blev överjägmästare på Gotland 1770.
2561. Nicolaus E. Almgren var son av korporalen Erik Almgren och Anna Catharina Ring, och kallades ingenjör, † 1792 ⁴/₁₀. G. m. Catharina Apollonia Hedengren, † 1803, sedan hon varit omg. m. inspektoren Anders Niclas Flodman vid Älvestorp. Almgren hade åtminstone 2 barn: sonen Nils Erik och dottern Brita Wilhelmina, f. 1785 ²⁸/₁₀ i St. Mellösa, † 1865 ⁵/₇, g. 1817 ⁵/₄ m. prosten i V. Vingåker teol. dr Johan Peter Wählin.
2564. Sebastianus Haij var son av bruksinspektoren på Granvik Vincent Haij och Maria Udenia.
2610. Petrus Lundh, adlad 1772 af Lund, se Schlegel och Klingspor, Ättar-taflor, s. 181.
2715. Magnus Hjortzberg. Hans maka Maria Vendela Wiesendorf, f. 1738, var dotter av kamreraren Henrik Wiesendorf och Elisabeth Charlotta Seele och icke av inspektoren Johan W., f. 1721. Att åldersskillnaden mellan den uppgivna fadern och dottern endast är 17 år borde hava gjort utg. betänksam.
2780. Ericus Wallerius (ej Wallenius).
2817. Olaus Höjer. Enligt Mariefreds kyrkoarkiv var han son av borgaren och norrlandsfiskaren Hans Höijer och Anna Haldin. Han var informator hos borgmästaren Kihlman och blev 1761 bokhållare på Kalkuddens tegelbruk. † 1768 ¹²/₁.
2914. Laurentius Klingvall, † 1794.
2920. Carl Jacob Jungh. Uppgiften att han varit stadskassör i Nyköping bestyrkes ej av Örnberg, Samlingar till beskrifning om Nyköping.
2927. Nicolaus Hallén, † 1811.
2930. Jacobus Kumbåus (ej Kublåus).
3010. Johan Daniel Müller. Se Örnberg, Svenska Ättartal, II, s. 313.
3034. Hans Gustaf Almgren inskrevs i kommerskollegium 1769 ⁷/₄.
3035. Carolus Almgren, † 1807 ²³/₄.
3049. Ericus Frölander var g. m. Maria Catharina Roland (PHT 1925, s. 126).
3127. Johannes Ramstedt, † 1784 ¹¹/₁.
3144. Johan Govert Palmér var g. i) m. Hedvig Agrivillia, † 1789.
3146. Johan Fredric Rosander, g. 1813 ¹⁹/₄ m. handelsmansänkan Anna Maria Collin, f. Lekberg.

3149. Jacobus Fallén, se Hagström, Strengnäs stifts herdaminne, 3, 679, där han felaktigt kallas Follén. Utöver där upptagna barn föddes åtminstone 3 stycken 1787—1794.
3162. Jöhannés Axel Een, g. 1788 $\frac{8}{8}$ i Stockholm m. Catharina Sofia Robsahms-son.
3178. Johan Georg Björnström var *icke* son utan sönsön av borgmästaren Georg Fredrik B. och Kristina Doræus och son av borgmästaren Johan Fredrik B. och Ebba Margareta Grau. Han var g. 2) 1791 $\frac{14}{9}$ m. Maria Magdalena Falk, f. 1773, † 1804, och 3) 1807 $\frac{14}{2}$ m. en Londicer. Dottern Johanna, f. 1793, † 1811, var g. m. rådmän P. G. Schotte. (Örnberg; Svenska åttartal, 7, s. 386).
3244. Andreas Söderqvist, † 1781.
3246. Johannes Tybeck, † 1831.
3301. David Campbell var *ej* kapten vid Södermanlands regemente.
3302. Jonas Ostermark. Om denne se Noraskogs arkiv, 1, 468.
3306. Lars Abraham Eric Samzelius. Om denne se Samzelius, Slakten Samzelius, s. 42.
3318. Jacobus Christiernsson, g. m. Lalin.
3347. Georg Gustaf Netzelius, † 1795 (*ej* 1789).
3366. Isaac Wallerius, † 1795 (*ej* 1895).
3506. Jacob Axel Bråvik, se J. A. Almquist, Kommerskollegium, s. 477.
3530. Lars Wikmark (*ej* Widmark).
3544. Christian Hebbe hade 12 (*ej* 11) barn.
3623. Adolf (*ej* Anders) Wilhelm Andersson.
3659. Carl Adam Nyman, † 1860 $\frac{27}{8}$. G. 1) m. Ulrica Maria Bellander, f. 1787, † 1830; 2) m. Sofia Elisabeth Hoffler, f. 1792, † 1864 $\frac{21}{2}$ på Åsby i Stigtomta. Barn: Carl Axel, f. 1818, kapten, † på 1890-talet; Fredrik Edvard, f. 1822, † ung; Herman Napoleon, f. 1824, lantbrukare, † 1887.
3680. Carl Gustaf Westberg, † 1870 $\frac{27}{1}$ i Riga, g. 1818 m. Anna Elisabeth Kuntzen-dorff, f. 1795, † 1856. 4 barn. Om slakten se B. Koerner, Deutsches Geschlechterbuch, Bd 19 (1911), s. 455: Westberg aus Skullunge (!).
3699. Gustaf Ernst (*ej* Emil) Sprinchorn.
3707. Daniel Forelius (*ej* Forselius), † 1837 $\frac{4}{7}$, var gift 2 gånger.
3717. Carl Salomon Hedberg, f. 1786 $\frac{27}{13}$, var *icke* gift med Carl Gustaf Löwenhielm (!).
3724. Per Wilander (*ej* Wilmader).
3728. Jacob Georg Grahl, prästvigd 1803 $\frac{14}{12}$.
3743. Martin Abraham Arfwedson, var g. 2) m. en Giers.
3748. Jacob Eric Leczinsky, om föräldrar och släkt se PHT 1929, s. 214—220.
3767. Anders Ludvig Selander, g. 1812 $\frac{24}{9}$ m. Eva Qvist f. 1786, † 1859 $\frac{28}{8}$, se Sundblad, Om Askersunds stad, s. 34.
3839. Johan Gustaf Ihrström. Om dennes släktingar se Örnberg, Svenska Åttartal, 11, s. 108.
3846. Anders Petter Callander (*ej* Collander).
3874. Carl-Peter Müntzing var g. m. Louise Glas och hade sonen Herman Gustaf Vilhelm, f. 1828, † 1855, lantmäteriauskultant.
3894. Per Gustaf Thunberg blev student i Lund 1802 av skånska nationen, där han *icke* kunnat identifieras av Sjöström.
3931. Johan Gustaf Törner var son av bruksinspektoren Gustaf Törner och Carolina Christina Thyselius, se Slakten Thyselius, s. 86.
4064. Carl Magnus Poignant f. 1796 (*ej* 1797), se A. Noreen, Slakten Poignant, s. 20.
4197. Carl Niclas Kolmodin har befordrats till komminister (!) 1835, vilket år han blev bankokommissarie. Detta påminner om ett tryckfel i Södermanlands läns kalender för 1911, där Strängnäs stifts högsta styresmän äro biskop och konsortium!
4291. Govert Adolf Indebetou blev kommandör 1866.
4293. Johan Fredrik Kjellborg, g. 1839 m. Hedvig Maria Petré, f. 1810, † 1853. Son: Ossian Robert Wilhelm, f. 1841, bergsnotarie, † 1896.
4297. Peter Hedenius, † 1872.
4347. August Gödecke. Barn i 2 g.): Hugo, f. 1858, sockerbruksdirektör, † 1927; Edla Maria, f. 1854, † 1925, g. 1875 m. regementsveterinären Johannes Discher Diogenes Mucius Schævola Schnittger, f. 1846, † 1908; och Gerda Elisabeth, f. 1861, † 1927, g. 1885 m. fil. dr Fredrik Gustaf Ekman, f. 1852, † 1930.

4382. Andreas Vilhelm Uhr hade två egna barn och ej *»singa barn»*.
4405. Per Silén var lärare vid Gyllenhiemska skolan 1838—1874.
4413. Per Olivier Hultén hade även dottern Sofia Lovisa, f. 1844, skolföreståndarinna, † 1926, g. 1875 m. rektorn fil. dr Sigrifrid Almquist.
4456. Carl Henrik Oskar Ossbahr. Dottern hette Arla (ej Ada).
4514. Anders Ljungberg, † 1873 ²⁶/₁₁.
4535. Anders Norén, † 1879 ²/₇ (ej 1789).
4584. Per Widell, son av nämndemannen Pehr Ericsson och Anna Cajsa Andersdotter, † 1850 ¹⁸/₄.
4613. Gustaf Emanuel Morén hade även sonen Carl Gustaf, f. 1846 ²²/₈, † 1907 ¹/₆, läroboksförfattare i engelska.
4645. Johan Adolf Thurgren, g. m. Hilma Berg, † 1899, dotter av boktryckaren Per Gustaf Berg och Wendela Maria Holm. Son Hilmer, kallade sig Berg, † 1902.
4664. Gustaf Fredrik Stenberg hade 6. (ej 4) barn.
4674. Jacob Vilhelm Edbergh, bruksägare på Lögdö bruk i Medelpad, † 1879 g. m. Justina Dreijer, dotter av majoren Arendt Dreijer och Justina Bergman. Barn: Carolina Justina, f. 1852, g. 1881 m. professor Fredric Amadeus Wulff, f. 1845, † 1930, och Catharina (Karin) Gustafva, f. 1854, † 1932, g. 1880 m. med. lic. Ernst Fogman, f. 1843, † 1906.
4693. Johan Gustaf Thunberg, † 1885 ²⁵/₄; hustrun † 1906.
4733. Lars August Platin, † 1885 ⁹/₁₀ på Fyrö i Sködinge.
4769. P. M. H. Schultz. Sonen Carl Edvard kallade sig Schultz (ej Schultz-Steinheil).
4818. C. O. V. Sahlin. Sonen Ale född 1878 (ej 1778).
4833. Nils Gabriel Djurklou var även kammarherre.
4834. F. V. Wagner. Styvsonen O. E. G. Norrbohm var kommandörkapten och dog 1915 (ej 1920).
5071. Carl Gotthard Lindegren var son av trädgårdsmästaren Carl Ludvig Lindegren och Anna Charlotta Korssell. Hustrun, † 1920.
5111. Edvin Bagge. Om honom se (L. B. Bagge), Genealogisk öfversikt öfver de ofrälse Bagge-släkterna i Sverige.
5116. Axel Watrang var kammarherre.
5117. Adam Emanuel Lönnqvist var gift.
5125. August Bernhard Littorin. Hans firma hette Sparrgren & Littorin (ej Spangren).
5142. E. S. G. Indebetou hade 2 barn (*»singa barn»*).
5161. Jacob Oscar Lundberg, † 1921 ²²/₈ i Flen.
5169. Carl Fredrik Lindahl. Under pseudonymen *»Lazarus»* författare till *»Svenska millionärer»*.
5211. Lorentz Gustaf Philip Rundstedt (ej Runstedt).
5274. Axel Gustaf Abraham Torssander var kontraktsprost.
5308. Otto Albert Fogelström var g. m. Louise Charlotte Hérouard och hade med henne sonen Henrik, f. 1884, jägmästare, och dottern Elsa, gift 1) med förste byråinspektören Per Anders Böldén, f. 1878, † 1925, och 2) 1926 m. bankieren Karl Ehrenfrid Åhgren, f. 1880. Uppgiften om föräldrarna är olika med G. O. Sundblad, Om Askersunds stad.
5310. Leonard Magnus Lindberg var elev vid Falu (ej Filipstads) bergsskola 1867—1868.
5318. Carl Fredrik Carlsson, † 1922 ¹⁸/₄, g. 1) m. Anna Amalia Maria Zantesson (ej Zanterson), f. 1857, † 1886.
5361. Erik Waldemar Reijner, † 1922 ²²/₁₁.
5381. Werner Rudolf Pius Wærn var även revisionssekreterare.
5418. Christian Anton Vilhelm Kull. Om hans gifte och barn se Sveriges Läkarehistoria.
5431. Johan Edvard Söderberg, g. 1885 m. Gustafva Wilhelmina Lindstein, f. 1858, och hade flera barn.
5459. Harald Otto Indebetou var historisk författare och översättare, men knappast *»hembygdsforskare o. genealog»*.
5467. Fredrik Alfred Sundberg var fil. lic. Farfadern, som kallades ekonomie direktör, arrenderade Bråborgs kungsgård i Östergötland (ej Bråberga i Västergötland).
5594. Per Wilson, g. 1891 m. Anna Berg och hade 5 barn. Se I. Jäderlund, Schäviusund, Örebro 1925.

5671. Adolf Fredrik Gode, † 1932, ²⁶/₁ i Sidney.
 5741. Johan Abraham Malmgren, son av civilingenjören Carl Johan Malmgren och Johanna Lovisa Löfvenius.
 5785. Henrik Samuel Sederholm avgick 1929 som direktör i Nobelstiftelsen.
 5837. Per Anton Andersson, † 1924 ¹¹/₄.
 5843. Isak Enar Lindqvist, g. 1887 ¹/₁ m. Valborg Elisabeth Danielsson, f. 1863 ²/₄, dotter av brukspatron Erik Georg Danielsson och Christina Wærn. 4 barn.
 6071. John Johansson, kamrer i AB nordiska kreditbanken (ej Stockholms enskilda bank) 1906.
 6078. Carl-Wilhelm af Ekenstam (ej Ekestam).
 6189. Henning Adolf Hamilton, generaldirektör och chef för Kungl. telegrafstyrelsen.
 6202. Bror Olof Arvid Bertil, g. 1931 m. Sigrid Maria Arpi, f. Hellman.
 6207. Gustaf Fabian Edelstam, kammarherre.
 6208. Anders Vilhelm Reuterswård, gift 1929.
 6224. Per Arvid Böklin, överste.
 6265. Hugo Christian Wikander, g. 1931 m. Karin Elisabeth Franzén, f. 1897.

Exemplen skulle utan svårighet kunna mångfaldigas men det anförda må vara nog. Lyckligtvis är upplagan endast 300 exemplar.

G. I.

Överståthållarämbetet.

— Överståthållarämbetet har högtidlighållit sitt 300-årsjubileum medelst en vacker festskrift *Överståthållarämbetet 1634* ¹⁶/₁₀ 1934 (Sthlm, P. A. Norstedt & Söners förl., 1934. 558 s., ill.), red. av t.f. sekreteraren i ämbetet K. G. A. Sandström. Professor Nils Ahnlund skildrar på som alltid intresseväckande sätt ämbetets mycket invecklade förhistoria, med medeltidens och 1500-talets slottsfogdar, samt övergångsåren 1618—34, ämbetets konstituerande och Clas Flemings betydelsefulla grundläggarpå period. Sekr. Sandström fullföljer skildringen för Flemings efterföljare fram till modern tid och prof. Halvar Sundberg redogör för ämbetets förhållande till kommunalstyrelsen. Mycket underhållande och allmänarkivaliskt instruktivt är stadsarkivariens prof. B. Boëthius' kapitel om Överståthållarämbetets arkiv. Dyrbara kulturbilder har han hämtat ur akterna, t. ex. om perukmakarlärningen Joh. Pet. Svedberg, som 1776 avslöjade »qwinspersonen» Maja Lisa Berg, då hon sökte lura en stackars bondgumma på betalning för smultron. Maja Lisa skickades till spinnhuset och gumman fick sina pengar, »blifwandes de återfångne smultron till gässen Svedberg öfverlämnade»! Bokens rent biografiska parti (med porträtt) är så pass kortfattat, att för adliga personer föga mer meddelas än som redan finnes i ättartavlorna. Arbetet avslutas med aktbilagor och personregister.

B. H—d.

Västmanlandslitteratur.

Brukspatron L. L. Lorichs på Bernshammar har gjort sig högt förtjänt om sitt landskap, Västmanland, genom en rad intres-

santa hembygdsarbeten. Han utgav sålunda 1930 *Västmanlands läns landsting 1863—1927* (Västerås. 506 s. Kr. 10:—), varpå 1931 följde *En bok om Heds socken* (Västerås. 8:o. 319 s., ill.). Denna sockenmonografi, i många avseenden monstergill, ger en levande teckning både av ortens herrgårdar och andra egendomar, av dess kyrkliga, sociala och ekonomiska liv samt av de personligheter, som där levat och verkat. Det skulle föra för långt att referera, men för att ta ett enda exempel, så är förf:s bild av Heds sockens på sin tid regerande barnmorska, mamsell Amalia Dahlgren, verkligen oförglömlig för läsaren. Litteraturen om vårt alltför litet studerade vägväsen har fått ett viktigt tillskott i brukspatron Lorichs stora undersökning om *Vägar och gästgivaregårdar i Västmanlands län* (Västerås 1932. 471 s., många kartor. Häft. kr. 10:—). Boken, som är försedd med ort-, person- och vägnamnsregister, ger givetvis även den personhistoriske forskaren mycken ledning i hans sökande, särskilt då det gäller att bilda sig ett omdöme om den miljö, vari människorna verkat; arbetet förtjänar att efterföljas även i andra landskap. En särskild monografi har förf. slutligen ägnat åt *Riksdagsmän från Västmanlands län och Västerås stift 1719—1866* (Västerås 1934. 8:o. 384 s. Häft. kr. 7:50), som vittnar om ingående forskning och delvis är direkt personhistoriskt lagd. Förf. ger först en översikt över riksdagarna i kronologisk följd med särskilt beaktande av västmanlänningarnas insatser. Därpå vidtagna personalia över präste-, borgar- och bondeståndens representanter, vilka alla få längre eller kortare biografier. Kronologiska förteckningar efter härad över bondeståndslädamöterna avslutar boken jämte personregister.

B. H—d.

Linköpings Biblioteks Handlingar.

— *Stifts- och landsbiblioteket i Linköping* har ärorika anor och ett i alla hänseenden dyrbart arv att vårda. En av det gamla stiftsbibliotekets främste gynnare, biskopen sedermera ärkebiskopen J. A. Lindblom, startade den äldre serien av Linköpings Bibliotheks Handlingar (del 1—2, 1793—1795): Först 1918 genom bildandet av Samfundet Linköpings Stiftsbiblioteks Vänner vanns möjlighet att återupptaga arbetet på en dylik svit, under red. av dåv. stiftsbibliotekarien greve C. M. Stenbock, som tidigare redigerat Personhistorisk Tidskrift. Av bibliotekets nya serie, bd 1, utkommo fyra häften 1920—1924. Av innehållet må påpekas i h. 1 (1920) förteckningen (s. 25—31) över pergaments- och pappersbrev 1366—1604, donerade av greve H. Falkenberg, och en uppsats om bibliotekets Linnéana. I h. 2 (1921) trycktes bl. a. biskop A. O. Rhyzelius' Linköpingsbeskrivning. I h. 3 (1922) reproduceras biskop Nils Hermanssons sigill, A. R. Romdahl skriver om en sigillstamp, ett aktstycke rörande konung Karl Knutsson avtrycket och kommenteras, varjämte redogörelse lämnas för ärkebiskop Uno von Troils samling Islandica. Fjärde häftet (1924), utgivet efter greve Stenbocks död, innehåller nekrolog över honom av G. Lizell m. m.

För en tid avstannade åter utgivandet av Handlingarna. Med stor tillfredsställelse hälsar man, att Stifts- och landsbibliotekets nuv. chef fil. dr Nils Gobom, lyckats återuppta utgivandet av *Linköpings Biblioteks Handlingar*, som nu utkommit i Ny serie med band 2: 1 (1934, liten oktav, 180 s., pl.; ej i bokh., fås genom medlemskap i Samf. Linköpings Stiftsbiblioteks Vänner), en liten läcker volym. Den är tr. blott i 300 ex. Titelblad och dekoration ansluta till den äldsta serien. Detta band 2: 1 inledes värdigt av dr A. Nelsons vackra biografi över J. H. Lidén, om vilken se ovan s. 238. Därtill har dr Gobom fogat ett avtryck av »Bergsrådet Nils Dalbergs resejournal 1770/71» med orienterande, värdefull inledning om denne intressante läkare och boksamlare, av vilken P. Krafft d. y:s porträtt återges som plansch. Dalberg var, liksom Lidén, donator till stiftsbiblioteket och några praktverk i hans boksamling reproduceras också tillsammans på en annan plansch. Själva resebeskrivningen 1770—71 är av stort intresse. Dalberg sammanträffade hösten 1770 i Köpenhamn med Sven Lagerbring och hans anteckningar belysa alltså dennes brev från samma tid (se L. Weibulls edition 1907, s. 139 ff.). Liksom hos Lagerbring möta vi hos Dalberg de välkända danska stormännen i den lärda världen — Langebek, Hielmstjerne, Thott, Guldberg, Suhm, Niebuhr, m. fl. Dalbergs uppmärksamhet är emellertid särskilt inriktad även på naturvetenskapliga och medicinska förhållanden. Förf. uppehåller sig både här och i Tysklandsanteckningarna bl. a. vid naturalie-, curiosa-, antikvitets- och myntkabinett. Under resan besöktes även Paris och Bryssel. — Amanuensen fil. lic. C. A. Björkbo skriver om äldre glober i biblioteket och doc. C. A. Moberg om en komposition av prof. Harald Valerius († 1716).

B. H—d.

Göteborgsläkare.

— Till vår medicinska personhistoria har dr F. Stenström i Göteborg lämnat flera intressanta bidrag. Sålunda utgav han 1929 arbetet *Läkekunstens och Hälsovårdens företrädare i Göteborg under 1600- och 1700-talen jämte historik över stadens Medicinalverk och Sundhetsväsen* (Gtbg. 321 s. 8:o. Häft. kr. 8:—). Vi möta där både stadsläkare, apotekare, fältskärer, stadsbadare och barnmorskor. Även otryckt material har utnyttjats. Många betydande namn passera revy och boken har den oumbärliga nyckeln register. Dr Stenström har nyligen också utgivit monografien *Per Dubb och hans livsgärning. Ett ärofullt kapitel i Göteborgs läkarhistoria* (Gtbg 1933. 8:o. 134 s., ill. Häft. kr. 4:—). Jämte Christopher Carlander är Dubb en av sin tids mest kända läkare och var i Göteborg dessutom en synnerligen framstående kommunalman, särskilt intresserad för fattigvård och uppfostringsfrågor. Det är därför mycket tacknämligt att få en så utförlig bild av hans person och gärning. Även här har arkivmaterial kommit till användning. Dubbs verksamhet som fältläkare är ej minst intressant. Som praktiker var han enligt förf. framför allt den typiske husläkaren i gammaldags stil.

Till biografien över Dubb har fogats en genealogi (s. 113—132), *Släkten Dubb*, utarbetad av landsarkivarien G. Clemensson. Den är, som man kunde vänta från så kompetent håll, ytterst omsorgsfullt gjord och saknar för övrigt icke vissa ganska dramatiska inslag. Familjen stammade från Jönköpingstrakten. Till släkten hörde bl. a. den bekante språklektorn i Lund Paul Dubb (i lundensisk tradition vanligen känd som »Monsieur Dybb»). Genom dennes död 1879 torde släkten ha utgått på manssidan.

B. H—d.

Göteborgsbryggare.

— Lennart Wiberg, *Bryggare och bryggerier i Göteborg i äldre tider. Studier i ett stycke Göteborgsk näringshistoria*. Göteborg. Oscar Isacsons boktryckeri. 1934. 154 s. Kr. 5:—.

I den minnesskrift över det Lyckholmska bryggeriets i Göteborg femtioåriga verksamhet, som år 1933 utgavs av A.-B. Pripp & Lyckholm, ingick ovanstående arbete som en särskild avdelning, ägnad att ge en historisk bakgrund åt den verksamhet, som minnesskriften ville celebrera. Arbetet, bakom vilket ligga mångåriga tragna forskningars av den redan 1932 avlidne skriftställaren Lennart Wiberg, har nu utgivits separat. Utöver sitt bidrag till äldre svensk näringshistoria har det åtskilligt att bjuda den personhistoriskt intresserade. Rätten att utöva bryggaryrket i Göteborg var, åtminstone sedan Bryggargilletts tillkomst 1661, i hög grad beroende av arvs- och släktskapsförhållanden, och studiet av detta näringsfångs historia i äldre tid leder därför till bekantskap med många av tidens Göteborgssläkter, som därvid ofta kunna följas genom flera generationer. Släkttraditionens nära sammanhang med yrkesverksamheten ger därför sin särskilda prägel åt denna miljö, bakom vilken den nygrundade handelsstadens livliga bild skymtar. Bland de äldsta utövarna av bryggaryrket nämnes borgmästaränkan Brita Allerts (född 1586, död 1671), stadens första bryggerska, själv tillhörande den adliga ätten Höök af Partilled. Hon skötte ännu som 63-årig sitt bryggeri, och det berättas, att staden så sent som 1667 häftade i skuld till henne för den förtäring, varmed hon på sin tid undfagnat konung Gustaf Adolf vid hans besök i Göteborg. En ångermanlänning vid namn Israel Noræus, sedermera adlad Norfelt, blev granne till den förnåma bryggerskan, gifte sig med hennes dotter samt drev själv en tid bryggeri. Deras dotter i sin tur blev gift med Gerhard von Lengerchen, sedermera adlad Leijoncrantz, även han en kort tid bryggare. Det kan i detta sammanhang vara av intresse att beakta, att bryggarna vid denna tid betraktades icke som hantverkare utan som handlande och förnåma borgare (de blevo därför ofta rådmän i staden) och att det var kvinnorna, som skötte själva bryggerihantverket, åtminstone till dess den i 1669 års skråordning föreskrivna gesällutbildningen hunnit komma i tillämpning. Åtskilliga av tidens bryggare voro, liksom många andra näringsidkare i Göteborg, av utländsk börd, inkallade för att med sin större erfaren-

het och yrkesskicklighet höja näringens standard. Till dem hörde holländaren Michel Gertsen, tysken Johan Wolfdauer samt skottarna Jacob Lindzay och William Knox, den sistnämnde stadens förste porterbryggare. Som nämnts gick bryggerihandlingen ofta i arv från far till son eller mellan befreundade släkter. Jacob Bruce, gift med Maria Rosencrantz, följdes i yrket av två söner Vilhelm och Olof, och efter deras död fortsattes rörelsen av Vilhelm Bruces änka och därefter av hans dotter, som gift sig med bryggaren Anders Lindström. Martin Williamson, som tillhörde en välsituerad köpmanssläkt och som under 1700-talet var en av Göteborgs största bryggare, efterträddes i yrket först av sin hustru Beata Knappe och därefter av sonsonen Johan Williamson. Deras bryggeri övergick sedan till släkten Leiditz, vars namn skymtar i skalden Bengt Lidners historia. Dennes far bodde nämligen i ett denna släkt tillhörigt hus. För övrigt var Bengt Lidners farbror Jöns Lidner också bryggare. Bland övriga släkter av intresse i detta sammanhang må nämnas Gibson, Hising, Otterbeck och Risberg. Av mera allmänt kulturhistoriskt intresse är den tidsbild från 1700-talets Göteborg, som lämnas i skildringen av Anders Drake, den politiserande bryggaren, i vars historia de politiska striderna mellan hattar och mössor återljuda.

E. Spr.

Växjö stifts herdaminne.

Med del VIII (Växjö 1934. 8:o. 460 + 48 s., ill. Häft. kr. 15:—) av *Växjö stifts herdaminne* har Gotthard Virdestam lyckligen slutfört sitt stora arbete beträffande stiftets Växjöd. Bandet omfattar bl. a. regementspräster, extraordinarier och stiftets präster utanför stiftet samt framför allt ett stort supplement. Detta är det viktigaste, ty det innebär i själva verket en helt ny upplaga av vidlyftiga partier i herdaminnets underhaltiga (av V. ej utarbetade) första del (jfr kritiken i PHT 1930, s. 106 f.) ang. biskopar, domprostar och kaniker under medeltiden. Då Bygdéns Härnösands stifts herdaminne ju endast omfattar föga av medeltidsstoff, kan man säga, att denna Virdestams senaste del är den första i den svenska herdaminneslitteraturen, som på i huvudsak tillfredsställande sätt behandlar ett stifts medeltida personhistoria. Den har därför ett stort allmänintresse, så mycket mer som t. ex. i detta parti förekomma så intressanta namn som Henrik Karlsson och Nils Ragvaldsson. Beträffande den förre (slutl. ärkebiskop) finnas belysande notiser i W. Koppe, Lübeck-Stockholmer Handelsgeschichte (1933), s. 193, men de angå ej hans beröring med Växjö stift. I fråga om Nils Ragvaldsson, vilken ju också nådde Uppsala ärkestol, bör man observera ett beriktigande av Virdestams uppgift på en viktig punkt, framställt av prof. G. Carlsson i HT 1934, s. 248, not. 1. Om några andra randanteckningar till arbetet se nedan. Boken avslutas med personregister, som tyvärr omfattar endast ecklesiastikstaten, samt

kontrakts- och sockenregister, men ej fullständigt ortregister. En bilaga upptar förteckning över Växjö domkapitels arkiv.

B. H—d.

Virdestam har omsorgsfullt samlat källmaterialet och känner väl till huvudlitteraturen. Några uppsatser i NTBB av Ellen Jörgensen och undertecknad samt en exkurs i recensentens bok om »Sveriges kristnande» (1934) giva emellertid på vissa punkter kompletterande upplysningar. Källhelgonet i Husaby i Västergötland kallas vanligen Brigida (så även i svenska medeltidskalendarier), ehuru västgöotalagens konungalängd har formen »byrghitta». Särdeles stort utrymme har förf. ägnat åt Växjö stifts äldsta historia och gjort ett försök till sammanfattande inledning om kristendomens väg mot Norden och särskilt Småland. Hans framställning och kritik på detta område är icke alltid fullt lyckad eller vetenskapligt bärkraftig. Även hans litteraturhänvisningar tyda på viss ensidighet. Sålunda citeras von Friesens runarbeten men icke Lis Jacobsens. Om västgötajarlen Ragnvald talas som om någon diskussion om hans jarladöme aldrig hade funnits.

Toni Schmid.

Kring Östrabo och S:t Sigrids källa.

Pastor G. Virdestam är märkvärdig i att hinna med saker och ting. Knappt har han den utförliga och viktiga åttonde volymen av Växjöherdaminnet (se ovan s. 264) färdig, innan han planerar ett nytt band för stiftets Kalmardel, och dessemellan hinner han att utge en samling intressanta essayer och redigera ett knippe skolminnen. De förra ha utkommit under titeln *Kring Östrabo och S:t Sigrids källa*. Person- och kulturhistoriska anteckningar (Sthlm — tr. Upps. — Sv. kyrkans diakonistyrelses bokförl., 1934. 8:o. 216 s., många pl.). Något däri är visserligen äldre gods. Så äro t. ex. prosten Carl Fredrik Cavallius' ungdomsminnen förut publicerade (och fullständigare) i Hyltén Cavallius-Föreningens Årsbok 1926. Ämnet »Tegnér och Smålandskyrkorna» har förf. även varit inne på i sina »Småländska gestalter» (1930; jfr PHT 1931, s. 112 f.), men den nu tryckta studien med samma titel synes vara helt omarbetad.

Inledningskapitlet, »Ett prosthus i Varend på 1780-talet», är av betydligt mer än lokalt intresse, då det rör prosten Jonas Kellgren i Skatelöv. Förf. får här tillfälle lämna rikligt med upplysningar om dennes berömde broder, skalden Johan Henrik Kellgren, och i samband därmed om Tegnér's Skatelövsdikt »Kronbruden» och dess förhållande till verkligheten. Skalden Kellgren, van vid annan miljö än Småland, fann givetvis de flesta mänskor där vara »av förra sæculo» — rolig är skildringen av bl. a. lagman J. H. Kugelberg, »stor qvestionneur, stor ceremonimästare i stövlor».

De Cavallius'ska ungdomsminnena — förf. var den berömde Gunnar Olof Hyltén-Cavallius' fader — äro verkligen så pass fångslande,

att omtrycket är motiverat. Gamla Vislandabygden, Växjö, Lund och Åbo leva upp i dessa hägkomster. Smäländska landsbygdens exotiska inslag var kapten Gude Axel Geddas på Öjhult indiskfödda fru av ätten Tott, som var »svartgul i ansiktet, spenslig och lätt som en fjäder. Hur hon flög i slängpolskan!» — En gripande skildring är den förf. ger av väckelsepredikanten »Petter Lorentz Sellérgrens omvändelse», skriven med fin psykologisk insikt, med på en gång nyktert och förstående bedömande. Det är en mänskossjälens historia i ordets egentliga bemärkelse. — Kapitlet om Lagergrenarna, prosten Jonas Johan L. († 1833) i Östbo och hans son pastor Johan Edvard L. († 1864), ger bilden av de stilla kulturälskarna och samlarna, av vilka särskilt den sistnämnde betytt mycket för stiftets historieskrivning. — Poeten Janne Tenggren är ett egendomligt livsöde. Han hade italienskt blod, dyrkade under sina hastigt växlande öden ivrigt muserna och blev småningom guldgrävare i Kalifornien. Han hamnade som äldre i Malmö och försvinner i skymning — dödsåret är okänt. — Om professorn Anders Otto Lindfors (se ovan s. 241) har förf. ett kapitel, grundat på dennes brev till hustrun. Det leder bl. a. till riksdagskretsarna i Stockholm 1828. Då ärkebiskop Rosenstein på en maskeradbal beklagade sig för en av maskerna över den besvärlige Hartmansdorff, kunde den tilltalade till slut ej bärga sig för skratt utan tog av masken — det var Hartmansdorff själv!

Några specialstudier ägnar Virdestam åt överherdarna på Växjöstolen. Biskop Wallquist få vi följa på visitationsresa och även i hans rent kulturella verksamhet, Tegnér behandlas i sitt förhållande till kyrkorna och folkskolan. Christoffer Isak Heurlin framstår som den praktiske ämbetsman han framför allt var, mer än prelat. Även biskoparna Johan Andersson och N. J. O. H. Lindström ägnas några ord. Förf. polemiserar s. 190 f. mot ett modernt arbete om S:t Sigfrid. Det därvid fällde omdömet om »uppenbar tendens» kan icke anses berättigat i fråga om den åsyftade fackhistoriska forskaren.

Gotthard Virdestam har i bokens sista essay ett uttalande, som är som ett motto för hans i sin helhet så stämmingsfulla och levande bok. Han säger där (s. 203): »En stad med en gammal döm är alltid en traditionernas helgade plats; den må vara så obetydlig som helst, så äger den — har Levertin träffande sagt just på tal om Växjö — 'i verkligheten och minnet en silhuett, som lever genom tiderna'.» Östrabo är ett stort namn i svensk kulturhistoria. Med fin pensel har förf. tecknat interiörer därifrån och följt förbindelserna mellan denna Värends fasta punkt och den kringliggande, vidsträcktabygden. Han har själv hemkänsla där och han förmår att meddela denna till läsaren.

B. H—d.

Hälsingborgs historia.

I vår stadshistoriska litteratur intager sviten *Hälsingborgs historia* redan ett framstående rum. Såsom en anmälare framhöll i HT 1927 (s. 466 ff.) är den skånska stadsutvecklingen mycket olika den

svenska och det är därför så mycket intressantare få den närmare belyst. Förste arkivarien i Riksarkivet fil. dr L. M. Bååth, som är verkets redaktör, har själv författat både del I, som utkom 1925, och del II: 1, som 1933 såg dagen (Hälsingborg. 4:o. XII, 488 s., många pl. Häft. kr. 15:—). Sistnämnda volym behandlar senare medeltiden, varigenom förf. ger intressanta bidrag även till historien om Skånes politiska förbindelse med Sverige under Magnus Eriksson. Framställningen är fördelad på topografisk, ekonomisk, förvaltnings- och politisk historia. Direkt personhistorisk karaktär har arbetet således icke, men är å andra sidan, som all god topografisk litteratur, av stor betydelse som miljöskildring. Antalet omnämnda personer blir också givetvis ganska stort, såsom framgår redan av det personregister som jämte ortregister avslutar boken. De främsta personhistoriska bidragen i arbetet gälla de olika ämbetskategorierna i staden, särskilt slottsherrarna, men även borgmästare och rådmän, skrivare, byfogdar och präster. Bl. a. i fråga om herdaminet har dr Bååth meddelat många upplysningar, som korrigerar och kompletterar den äldre, bristfälliga och okritiska litteraturen. Utmärkt vackra bilder av sigill för både adelsmän och borgare pryda verket. Definitionen av Axel Petersens (Brahe) sigill (fig. 46) såsom »2 ggr kluven sköld» är emellertid oriktig — det råder ej minsta tvivel om, att vapnet bör betecknas såsom »stolpe» (se t. ex. Brahevapnet på predikstolen i Lunds domkyrka och Grandjeans »Dansk Heraldik», s. 67). Ett särskilt kapitel om stadens sigill och vapen av riksheraldikern frih. H. Fleetwood ger även allmänna synpunkter på sfragistiken, särskilt i fråga om stadssigillens karaktär under medeltiden.

Del II: 2 (1934. 4:o. v, 275 s., ill. o. pl. kartor. Häft. kr. 10:—) omfattar främst stadens medeltida byggnadshistoria — slottet och kyrkorna — av dr Torsten Mårtensson. Som bilagor tillfogas utredningar av amanuensen N. L. Rasmussen om medeltida myntfynd från Hälsingborg och av arkivarie P. B. Grandjean — Danmarks heraldiska auktoritet — som kommenterar en »Förteckning över vapen i S. Mariakyrkans sköldfris efter teckning av Johan Peringskiöld». Även denna volym har person- och ortregister.

B. H—d.

Svenska slott och herresäten: Skåne.

— *Svenska Slott och Herresäten*. Ny saml., *Skåne*. Stockholm 1933—34. En tredje avdelning av det stora inventeringsverket *Svenska Slott och Herresäten* har under beteckningen »Ny samling» (i motsats till föregående »Ny följd») för några år sedan börjat utkomma, och för ej lång tid sedan fullbordades den del, som omfattar Skåne. Herrgårdarna i landets sydligaste provins ha fått sig tillmätt ett utrymme av tre häften, därav ett dubbelhäfte, och de beskrivna egendomarna äro i den ordning de utkommit: Axelvold, Stora Pål-

sjö, Rydebäck, Fulltofta, Rynge, Bellinga, Tunbyholm och Bjersjöholm. Samtliga äro beskrivna av fil. kand. Gertrud Serner.

Det är anmeldaren angeläget att först och sist uttala de varmaste lovord över verkets utmärkta typografiska utstyrelse och de undantagslöst mästertliga fotografierna. Ej mindre beröm förtjänar författarinnan för den lätt flytande, behagliga stilen och för de synnerligen klara och omsorgsfulla beskrivningarna av det bestående. Samma erkännande kan tyvärr ej alltid komma henne till del i fråga om det personhistoriska och konsthistoriska, där beklagligtvis åtskilliga felaktigheter insmugit sig. Det kan kanske invändas, att djupare forskning är utesluten vid fullföljande av ett arbete, som ej bör avskräcka den stora allmänheten genom att i första hand vara vetenskapligt korrekt och därför kanske torrt och tråkigt, men när forskandet i de flesta fall kunnat räcka med en genomgång av L. B. Falkmans (handskrivna) »Förteckning öfver handlingar om Skåne, Halland och Blekinge, förvarade i Kongl. Danske Geheimearkivet» (F; i LUB), katalogen över De la Gardieska arkivet i Lunds Univ.bibl. (D. G. A.) och de tryckta »Kancelliets Brevebøger» (Kanc. B.), bortfalla dylika invändningar. Och detta så mycket mera som dessa uppslagsverk bokstavligt talat funnits inom räckhåll på Lunds Universitetsbibliotek, där författarinnan, anmeldaren veterligt, fullbordat samtliga artiklar. Ifrån denna institution är ej heller det välordnade landsarkivet med sitt för Skåne så rikhaltiga handbibliotek avlägset.

Beträffande de yngre herresätena *Rydebäck*, *Rynge* och *Bellinga*, vilka aldrig varit säterier, gälla endast de bästa lovord. Dock må angående *Bellinga* erinras om, att friherrinnan Ebba Hochschild f. Gyllenstierna, som uppgives ha avlidit vid sekelskiftet, fortfarande lever.

*Pålsjö*s ägarlängd grundar sig på de forskningar, som gårdens ägare, major Carl Follin, verkställt, och finnes ej heller häremot något att erinra.

Vid relaterandet av *Fulltofta* ägarelängd sägs, att godset efter Steen Laxmands död 1521 (han hade haft gården som län av ärkebiskopen i Lund) innehades av hans svärson Otte Andersen Baden, och att det år 1536 i samband med reformationen indrogs för att förlänas till Mogens Henriksen Gyldenstjerne. Denne fick år 1546 full äganderätt till Fulltofta. Så enkelt är emellertid förhållandet ej. Otte Andersen Baden innehade endast Fulltofta en kort tid, ty år 1525 förpantade biskopen gården till Axel och Mogens Clausen Rosenkrantz för 1,200 lånfångna danska gyllen (F.). Vid reformationen 1536 indrogs godset som nämnts till kronan, men 14 november s. å. fingo ovannämnda herrar »Følgebrev til Fulltofte Len, som de hade i Pant» (Kanc. B.). De utlöstes emellertid nästan omedelbart, ty samma år 12 december fick Jep Thordsen Følgebrev på nyssnämnda domän (Kanc. B.). År 1540 den 2 januari fick Jep Thordsen, som Kungl. Maj:t stod i skuld till för 400 Joachimsdaler huvudstol och 20 Dir. ränta, löfte om att »nyde Fuldtofte Len og Heglinge Len, som han nu har i Værge, som et frit og brugeligt Pant», därest ej fordran i rätt tid betalades. Detta har dock skett enligt anteckning på brevet: »afkvittet for Faldsmaal 1542» (Kanc. B.).

År 1543 förlänades Eskil Gøye med Fulltofta men dog året därpå, varför Lauge Brahe 25 september 1544 »fik Brev ad Gratiam mod tilbørlig Tjenste paa Fulletoft og Heglinge Len, som Eskild Gjøye hidtil havde». Först 1546 (29 sept.) gav konungen Mogens Gyldenstjerne gården »til evig Ejendom» mot ett flertal gårdar på Fyen och Lange-land (Kanc. B.).

Vid skildrandet av Fulltoftas ägare under den första svenska tiden säger förf., att Karen Krabbe, som ägde gården, år 1670 gifte sig med Just Høeg, »vilken strax därefter gick i författning om att sälja egendomen». En bevarad handling (RA, Topografica, vol. 343) visar dock, att köpet avslutats redan den 15 okt. 1668, d. v. s. två år före äktenskapet. Köpeskillingen var 22,862 Rdr.

Under 1700-talets första årtionde ägdes Fulltofta av häradshövdingen Wickman Hornbein Tigerschiöld, som vid sin död år 1722 enligt fröken Serner lämnade gården i arv till sonen Nils. Av bevarade handlingar (D. G. A., Topografica, Skåne) framgår emellertid, att arvingarna voro långt flera. Tigerschiöld efterlämnade nämligen ej mindre än 8 döttrar och fyra söner. Av sönerna testamenterade Carl Gustaf T. sin del i Fulltofta till brodern Fredrik Wickman T., men testamentet påträffades först senare. Fredrik Wickman inlöste dock för sin räkning systrarnas och brodern Jacob Johans del i arvet efter Carl G., som dog 1756, och blev sålunda ägare till en betydande del av godset. Allt det, som ovannämnde Nils erhöll efter sin fader, den förste Tigerschiöld, ärvdes vid hans död av hans fem barn. En av dessa, Herman Christian, utlöste genom sin styvfar, majoren G. J. Lilliecrona (Nils änka gifte om sig), sina syskon och blev år 1757 ensam ägare till faderns arvslott. Då godset skulle säljas till Fredrik Trolle var det sålunda splittrat på färre händer än vid Wickman Tigerschiölds död, men det är i varje fall felaktigt att ange »makarna Lilliecrona samt den äldre Tigerschiölds svägerska» som ensamma ägare. Den andel i Fulltofta, som Fredric Wickman Tigerschiölds son, Carl Wickman, år 1768 sålde till Fredrik Trolle, betalades nämligen med ej mindre än 64,200 daler smt. Härmed är ett rätt komplicerat arvsproblem ingalunda löst men likväl antytt.

Om *Axelvold* sägs, att gården grundades av Axel Tønnesen Wiffert, som år 1579 genom byte med danska kronan fick diverse gårdar, närmare bestämt »Skouffnebbe, Stora Skouffgaard och Lille Skouffgaard i N. Svalufs Sogn» (Kanc. B.), och det tillägges av förf., att »kanske nybildade han på detta sätt egendomen, kanske endast utvidgade han en gammal, förut namnlös gård». Härmed menas sålunda, att Wiffert genom ovan nämnda byte skulle ha skapat Axelvold och givit det sitt namn, men detta är såtillvida felaktigt, som W. redan i 7 år tidigare skrev sig till Axelvold (F. II 1667).

År 1691 »förpantade J. Urne A. till Knut Thott men inlöste det åter 1697», skriver förf. Under denna tid skiftade dock godset pant-ägare, därigenom att Thotts styvson, Kjell Christopher Barnekow, erhöi sin styvfars fordran, enligt vilken Urne skulle betala 4,000 Rdr. under olika terminer till år 1694 (D. G. A.).

Rådmannen Petter Tollsten, som i sin egenskap av svärson till

majorskan Margaretha von Linde år 1709 bosatte sig på Axelvold för att förvalta denna gård, uppförde en huvudbyggnad och två flyglar, allt i korsvirke. På en akvarell i Rålambska samlingen finnas endast de två flyglarna i behåll, vilket ger författarinnan anledning till uttalandet att »antingen äro dessa de gamla Tollstenska flyglarna eller de av Henrik Walter nybyggda, som av någon anledning blivit felaktigt tecknade som korsvirkeshus. Det senare förefaller mig troligast.» H. W. Berg von Lindes flyglar tillkommo enligt inskription 1793 och 1799, varför det med stöd av anmälares datering av de Rålambska akvarellerna till tiden omkring 1790 (i varje fall före 1799) torde vara uteslutet, att det är fråga om något annat än de efter huvudbyggnadens rivning kvarstående korsvirkesflyglarna (H. H. v. Schwerin, Gustaf Fredrik Feldt och hans Skånska herrgårdsbilder, i: Tidskr. för konstvetenskap, Lund 1932).

Vid skildrandet av *Bjersjöholm* skriver förf.: »År 1668 övergick det definitivt i svenska händer och såldes till ingen mindre än grevedottern av Visingsborg etc. Ebba Brahe.» Denna viktiga händelse kommenteras icke, ehuru försäljningen säkerligen ej skedde frivilligt. Det var nämligen den ruinerade Ove Thotts fordringsägare, som genom med. dr. Christian Foss avyttrade egendomen för 14,497 Rdr (D. G. A.).

Vid *Tunbyholm* äro de fel, som begåtts, huvudsakligen av konsthistorisk natur. Dock måste först påpekas, att uppgiften om att Gustaf Abraham Piper år 1730 köpte egendomen, bör rättas till 1731. Detta framgår av P:s delvis opublicerade dagbok (ägare: major O. Ribbing, Stockholm), där det läses, att han vid jultiden det senare året avslutade köpet. I övrigt gälla misstagen den renässansborg, som delvis ännu kvarlever i de nuvarande byggnaderna, ehuru i ett till oigenkännlighet förvanskad skick. Fröken Serner har använt sig av ett syneprotokoll från år 1695 men har varken utnyttjat detsamma eller jämfört dess uppgifter med andra, som stå att erhålla i den serie av syneinstrument, som förvaras i Lunds landsarkiv. Sålunda sägs, att rummen i huvudbyggnadens övervåning samtliga hade golv av slipad sten, ehuru materialét i själva verket var synnerligen varierande. Vidare upplyses felaktigt, att källarna delvis voro välvda (de voro oövalvda), samt att tornen ej tjänstgjort som trapptorn. Den södra rundeln rymde dock en vindeltrappa, under det att den norra (ej den södra) innehöll rum, som stodo i direkt förbindelse med respektive våningar. Om vindbryggan vet förf. ingenting, ehuru den står beskriven i synerna, men hon förmodar, att en dylik en gång existerat.

»Hur den södra längan varit disponerad undandrager sig vår vetenskap», heter det vidare. Intressanta upplysningar därom lämnas i bilagorna till 1671 års jordrevningsprotokoll (Kammarkollegium), men då dessa handlingar äro så gott som outnyttjade, är förbiseendet dock förlåtligt.

Rörande dateringen av de i borgen ingående byggnaderna har förf. gjort värdefulla iakttagelser i det att hon funnit Gustaf Ljungrens uppgift (i »Skånska herregårdar»), att »den norra eller mittlängan» skulle vara uppförd 1634, orimlig, enär man väl aldrig börjar

med att uppföra festbyggnaden och slutar med de nödvändiga bostadslängorna. Hon förmodar sålunda, att en äldre borg skulle ha legat norr om den yngre renässansanläggningen, där tegelrester ännu äro synliga, men hon antyder även möjligheten av att Ljunggren skulle ha kunnat förväxla väderstrecken, då slottet ej låg exakt i norr och söder. Beträffande den forntida borgen meddelar den äldsta synen, att platsen, där tegelrester påträffats, förr upptogs av ett vanligt sådesmagasin, men förmodan om förväxlingen av väderstrecken är däremot riktig. Det synes därför anmälaren angeläget att klarlägga, varifrån Ljunggren hämtat upplysningar om de inskriptioner på byggnaderna, som, enligt vad av hans egna ord tydligt framgår, voro försvunna vid hans besök. Fröken Serners förmodan, att »någon ur minnet upprepat innehållet, varvid något misstag blivit begånget», är nämligen orimlig, då en bokstavs rätt och ordagrann muntlig tradition näppe-ligen kan bevaras i 100 år. Det har också vid en närmare undersökning visat sig, att Ljunggrens källa stod att finna i en sockenbeskrivning från år 1730 i Rönbeckska samlingen (LUB). Därigenom klarlägges också, att Ljunggren i uttrycket »norra eller mittlängan» tillagt ordet »norra», varigenom hela dateringen snedvridits.

Om det moderniserade Tunbyholms planschema sägs, att slottet var »den första anläggning av denna typ som radikalt bröt med det gamla modet och inte endast frigjorde flyglarna från huvudbyggnaden, vilket även skett på andra håll, utan även förlade dem på stort avstånd från huvudbyggnaden och gav dem paviljongkaraktär. Det är riddarhusets plantyp, som därmed introduceras i Skåne.» På stort avstånd från huvudbyggnaden funnos redan vid 1600-talets slut paviljonger vid Skeinge, och vad Riddarhusets plantyp beträffar, erinras om, att den visserligen fanns sådan som förf. menar på J. de la Vallées ritning och i Dahlbergs Suecia, men att paviljongerna ej utfördes förrän år 1870 (inskriftion) och då av arkitekten Edelsvärd.

Förf. påstår på annat ställe, att »naturligtvis gav Piper fasaderna en tidsenlig utsmyckning med pilasterindelning på rappade ytor». Detta skedde dock först på 1800-talet. Beträffande sjön lämnas den märkvärdiga upplysningen, att den på Pipers tid uttappades delvis, men att den å andra sidan letts ända fram till paviljongernas fot. Bevarade kartor upplysa dock om, att någon urtappning ej ägt rum förrän under 1800-talet. Det lusthus, som uppgives ha legat på en holme i sjön, låg i verkligheten i trädgården bakom ladugårdarna.

Härmed äro några av de mest i ögonen fallande felaktigheterna i den nya Skånedelen påvisade.¹ Det sagda får ej betraktas som klander av författarinnans i de flesta avseenden berömvärda prestationer. Avsikten är endast att i god tid fästa uppmärksamheten på de oriktigheter, vilka, därest ej beträffande det historiska stoffet en tydlig brådska varit av nöden, hade kunnat saknas i det dyrbara och vackra arbete, som städe i viss mån kommer att ha karaktären av uppslagsverk.

H. H. v. Schwerin.

¹ Påpekas bör i fråga om hela verket, att fördelningen av landskap på olika band är så egendomligt gjord, att en förnuftig inbindning av häftena nästan omöjliggöres.

Dansk brevregistrant.

— *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab* beslöt 1906 att tillsätta en kommission för registrering av i utländska bibliotek och arkiv befintliga källor till dansk historia. Som ett resultat av denna verksamhet föreligger nu senast *Registrant over Breve fra og til Danske i udenlandske Biblioteker* (Khvn 1934. 8:o. xvi, 290 s. Häft. kr. 12:—), utg. genom kommissionens sekreterare bibliotekarien dr Lauritz Nielsen. Efter en utförlig inledning vidtar förteckningen i alfabetisk ordning efter de danska brevskrivarna med noggrant angivande av datum för varje brev till de olika adressaterna. Medelst registret hittar man lätt även dessa brevmottagare, bland vilka märkes ett mycket stort antal litterata svenskar inom olika discipliner. För forskaren är ett dylikt arbete ett storslaget arbetsinstrument, som genast vid framträdandet blir outhärligt. Det är med beundran och avund, som man ser våra södra grannar ha hunnit så långt, som detta betydande arbete utvisar. Exemplet är i högsta grad efterföljansvärt. Vore det ej lämpligt att till arbeten av dylika, för hela forskningsgrenar fruktbarande förteckningar söka och bevilja anslag ur t. ex. Humanistiska fonden? De betyda naturligtvis i längden vida mer än de allra flesta specialundersökningar. Att få en sådan förteckning alldeles fullständig är naturligtvis så gott som omöjligt. Såsom jag på annat håll påpekat (Fornvännen 1934, s. 292, not 61) saknas t. ex. arkeologen Chr. J. Thomsens i Vitterhetsakademien förvarade omkr. 60 brev till riksantikvarien J. G. Liljegren — vilket likvisst icke är kommissionens skull, emedan vid dess besök i akademien endast fyra av dessa brev funnos där. Svenska forskare, som söka sig till dr Nielsens arbete, skola snart hitta vägen dit igen, förvånade över den rikedom av uppgifter, som i denna förteckning kan hämtas.

B. H—d.

Estlandslitteratur.

— Stadsarkivarien Paul Johansen (född av danska föräldrar) i Reval har utgivit *Die Estlandsliste des Liber Censu Daniae* (2 halvbd, Köpenhamn o. Reval 1933. 8:o. Tills. 1,012 s. + facsim. o. kartor).

Utgående från Estlandslistan i den bekanta »Kung Valdemars jordebok» har författaren ägnat ingående undersökningar åt hithörande frågor, uppdelade på en textkritisk, en topografisk-historisk och en adelshistorisk del. I en rec. i *Historische Zeitschrift*, bd 149 (1934), s. 339, uttalades, att Johansens verk utan tvivel är att anse som ett av de mest betydande, som någonsin utkommit på den baltiska historieskrivningens område. Ett närmare studium bekräftar i högsta grad detta omdöme. Med beundransvärd lärdom, klarhet och insikt har förf. behandlat sitt mycket stora och mycket svårhanterliga stoff. Våd adelshistorien angår, är arbetet alldeles grundläggande och mycket lätt tillgängligt för forskare genom meddelade stamtavlor och ett

vidlyftigt personregister. Särskilda undersökningar ägnas åt de invandrade adelsläkterna, adelns sociala utveckling, dess jordegendomar, adeln under dansktiden, sigill och vapen o. s. v. Den betydande roll, som baltisk adel spelat i svensk historia, gör Johansens stora verk till ett huvudarbete också för svensk släktforskning.

Statsarkivet i Tartu (Dorpat) har bland sina Acta utsänt *Katalog des estländischen Generalgouverneursarchivs aus der schwedischen Zeit*, I (Tartu 1935. 8:o. 193 s.), som innehåller uppsatser av arkivets chef dr O. Liiv om arkivet och den estniska historieforskningen, av A. Perandi om den svenska generalguvernementsförvaltningen — en utförlig sammanfattning och översikt — samt av N. Loone om arkivets historia under svenska tiden. Arbetet är givetvis av mycket högt värde för svensk forskning.

Ett nytt bevis på livaktigheten av de nuv. svensk-estniska förbindelserna ger årsboken *Svio-Estonica 1934* (Tartu 1934. 8:o. 153 s., ill.), utg. av Svensk-Estniska Samfundet vid Tartu universitet. Där ingå följande intressanta bidrag: Per Wieselgren, »Estlandssvenskarnas bildningsfråga»; F. Puksov, »Episoder ur skolväsendets historia i Tartu under den svenska tiden»; S. Karling, »Tartu universitets byggnadshistoria under den svenska tiden» (om universitetet jfr PHT 1933, s. 167 f.); H. Sepp, »Bidrag till Ingermanlands historia under 1600-talet»; J. Vasar, »Om Karl XI:s bondereformer i Livland»; O. Liiv, »Folkstämningen i Estland vid början av det stora nordiska kriget»; N. Loone, »Frågorna om krigskontribution och lantförsvar på konventet i Riga år 1700»; E. Blumfeldt, »Den svenska tiden i estnisk historieforskning» samt P. Wieselgren, »Svensk-Estniska Samfundet». Såväl medarbetarnamn som ämnena och sättet att behandla dem göra denna lärerika och läsvärda årsbok till ett betydande bidrag till vår baltiska historia.

B. H—d.

Clas E. Schram in memoriam.

Den 29 sept. avled i Stockholm kamreraren vid a.-b. Skånska Cementgjuteriet Claës Eric Schram. Han var född i Östhammar d. 14 okt. 1878 och tillhörde en gammal uppländsk borgarsläkt. Tidigt började han forskningar rörande denna och arbetet härför var, enligt hans egen utsago, hans »bästa sätt att vila under semestern». Schrams första tryckta undersökning var »Några anteckningar om släkten Björkman från Björkeryd, Björkö socken i Småland» (1909). Han redigerade porträttmatrikeln »1878 års män» (1923) och publicerade 1926 sitt huvudarbete, »Uppsalasläkten Schram» (se rec. i PHT 1927, s. 176), en ytterst solid och välgjord släktmonografi, som även här är vackert utstyrd. Schram var en trogen son till födelsebygden och gjorde stora förarbeten och samlingar till en historia över Östhammar; dessa värdefulla samlingar ha efter hans död överlämnats till Uppsala universitetsbibliotek. Själv publicerade han 1925 »Skolmästare i Östhammar». Han deltog livligt i arbetet för Frösäkers hembygdsförening, som har sitt säte i Östhammar, och ut-

gav på förtjänstfullt sätt dess årsskrift (1929, 1930—31, 1932, 1933), som innehåller många intressanta bidrag av hans egen hand.

Kamrer Schram, som var mångårig revisor i Personhistoriska Samfundet och sällan saknades på dess möten, var personligen anspråklös och vänsäll samt mycket redobogen att ställa sina vederhäftiga och stora kunskaper till förfogande för andra forskare. Samfundets medlemmar och hans andra vänner bevara honom i tacksamt och ljusst minne.

G. I.

— Riksarkivet har utgivit del II: 1—2 av arkivrådet J o h. A x. Almquists stora arbete *Frälsegodsens i Sverige under storhetstiden med särskild hänsyn till proveniens och säteribildning* (Sthlm 1934—35. 8:o. 2 halvbd, tills. 808 s. Häft. tills. kr. 18:—). Denna andra del rör Nyköpings län och Livgedingets Södermanlandsdel. Utan att föregripa en utförligare recension må blott påpekas, vilka betydande vinster också personhistorien kan hämta ur denna topografisk-historiska serie. I andra halvbandet, som avslutas med personregister, äro säterierna uppställda alfabetiskt.

— Prof. Nils Ahnlund har i en tilltalande volym med rubriken *Engelbrekt. Tal och uppsatser* (Sthlm, Sv. kyrkans diakonistyrelsens bokförl., 1934. 8:o. 92 s. Häft. kr. 1:50) samlat studier, som han på olika håll förut offentliggjort: tal i Stockholm 1932 och i Norberg 1934, uppsatsen »Nordmännens resning», kapitlet »Den första Engelbrektsskildringen» (Herman Korners; upps. förut tr. i HT 1934 med notapparat) samt en essay »Om 1500-talets syn på Engelbrekt».

— Holger Ahlenius, *Oscar Levertin*. En studie i hans tankevärld. Sthlm, Albert Bonniers förlag, 1934. 8:o. 217 s. Häft. kr. 5:75.

Detta välskrivna arbete har närmast kommit till som en opposition mot den bild av Levertins åskådning och verksamhet, vilken framställts av »den radikala svenska kritiken, alltifrån Bengt Lidforss och Erik Hedén till Stellan Arvidson». Den är alltså en försvarsskrift men har lyckligtvis icke någon polemisk form utan söker göra sitt föremål rättvisa genom en lugn analys, bekräftad av ett stort antal citat från Levertins böcker och artiklar. På det hela taget har Ahlenius haft en ganska lätt uppgift. Mycket av vad som lagts Levertin till last, bl. a. den ytterliga esteticism, som han beskylldes för, har varit överdrifter och förvanskningar av hans motståndare. Och hans epokgörande betydelse som kritiker och hans kulturidealism kan blott illviljan förneka. Lika litet kan man fränkänna honom en levande kärlek till svensk kultur och ett hänfört arbete för den. Vad Ahlenius skriver om honom som idékritiker och moralist, är icke överdrivet. »Det fanns hos Levertin inte en skymt av de grötmyndiga litte-

rära diktatorsfasoner som efter hans död fått göra sig breda i svensk kritik», heter det till slut. Det var icke det minst sympatiska hos honom, att han var rättvis utan förhävelse och icke kände sig som en högsta domare. — Det överraskar mig, att Ahlenius skriver så fula germanismer som »broschyrens färdigställande».

R. G. B.

— Av släktföreningslitteraturen märkes *Meddelanden från Släktföreningen Aminoff, II* (Hfors 1935. 8:o. 19 s., ill.), som bl. a. innehåller ett föredrag av Berndt H. Aminoff om släktens historia.

— *Anteckningar om släkten Aspegrén* är titeln på en prydlig släktmonografi (Sthlm 1934. 8:o. 71 s., stamtavla, ill.) av dr U. Müllern-Aspegrén och byrådirektör L. H. Gyllenhaal. Släkten stammar från Öland men kom till Skåne med lantmätaren Johan Aspegrén († 1768). Av dennes son lantbrukaren Jonas Vilhelm A. (f. 1763, † 1815) ha utgivarna tack vare hans vidlyftiga efterlämnade anteckningar kunnat lämna en lika tidstypisk som roande levnadsskildring, som utgör bokens mest pittoreska parti. Till släkten hörde dessutom bl. a. även mamsell Henrica Aspegrén, som var Helga De la Braches beskyddarinna, vilket visserligen ej nämnes. Släktmedlemmar ha funnits i Danmark och Amerika. Den pietetsfullt skrivna släktboken är försedd med bilder av karakteristiska porträtt och fastigheter m. m., där olika medlemmar av familjen bott och verkat.

B. H—d.

— I Blekinge Läns Tidning d. 8 dec. 1934 har fil. dr Bjarne Beckman skrivit om talmannen *Olof Håkansson* ... Nya forskningsresultat.

— Berzeliuspublikationerna intaga inom svensk naturvetenskaplig lärdoms historia en central ställning. Till de i PHT tidigare (1932, s. 148, och 1933, s. 168) omnämnda har kommit ännu ett häfte, nämligen *Jac. Berzelius brev. Supplement* (Upps. 1935. 8:o. 24 s. Häft. kr. 1: 50), utg. av K. Vetenskapsakademien genom akademiens bibliotekarie, fil. dr Arne Holmberg. Det innehåller kompletterande brev från Berzelius till kemisten Thomas Thomson och geologen Alexandre Brongniart.

— Domprosten Yngve Brilioths handbok *Svensk kyrkokunskap* (Sthlm, Sv. kyrkans diakonistyrelses bokförl., 1933. 8:o. 448 s. Häft. kr. 9: 50) bör uppmärksammas även av historiska forskare. Den innehåller bl. a. vid kapitlen om de olika stiftens historiker av värde, liksom beträffande socken och sockenpräst, biskop och domkapitel. En utförlig litteraturförteckning avslutar boken.

— I Svenska Boktryckareföreningens Meddelanden 1933, nr 3, har förste bibliotekarien S. E. B r i n g bidragit med *En deposition i Boktryckerisocieteten 1703*, kulturbilder från boktryckerivärlden under skråtiden (38 s., ill.). Personhistoriskt sett rör det sig här särskilt om boktryckaren Emanuel Keyser.

— Av *Den introducerade svenska adelns ättartavlor* har G. E l g e n s t i e r n a senast utgivit bd VIII (Sthlm. P. A. Norstedt & Söners förl., 1934. 8:o. x, 842 s. Häft. kr. 60:—), omfattande ätterna Stålarms—Voltemat.

— Ryttmästaren frih. E d w. v o n E s s e n har utgivit *Forna tiders Essar*. Några anteckningar om de äldre medlemmarna av friherrliga och grevliga ätterna von Essen samt dessas föregångare (Sthlm 1934. 8:o. 231 s., ill. Häft. kr. 10:—). Boken gör icke vetenskapliga anspråk men vittnar om förf:s varma kärlek till sin släkt och ger rikhaltiga upplysningar särskilt om senare generationer av denna samt om ättens olika gårdar, speciellt Kavlös, och livet där. Utförligt behandlade äro bl. a. generalmajoren frih. Fr. U. von Essen och riksståthållaren greve H. H. von Essen. Ett stort antal porträtt, många utmärkt vackra, äro avbildade. Arbetet avslutas med register.

— Rörande det fängslade ämnet Daniel Tilas har lektor E. F a l k offentliggjort en studie: *Drag ur Daniel Tilas' liv*, tr. i Årsredogörelse för högre allmänna läroverket å Östermalm 1929—30 (s. 3—10).

— Under forskningar i kammararkivet hösten 1934 gjorde undertecknad även några stickprov ur »Göteborgs Stads Räkenskaper» under förra delen av 1700-talet. I »Götheborgs Stads Inkommande Tolagz och Stempel Journal för Julii och föllande Månader Pro Anno 1718» (Göteborgs Stads Räkenskaper 1718, fol. 227—274) fann jag då bl. a. följande notiser, som bestyrka och komplettera, vad Bengt Hildebrand i PHT 1928, s. 20, anfört om *Lars Gathenhielms* och hans frus likkistor i Onsala kyrka: [Fol. 230] »Augusti 5. Anders Hermanson Bock, hemma i Amsterdam, kommer derifrån med dess Galljoth de snelle Watter fleyt, innehafver... [fol. 231] En frambledne Commendeuren Gathenhielms Lijkkista af Allebaster, som till dess värde intet kan angifwas förr änn Räckning derföre öfwerkommer, merckt L. G.» Sex veckor senare anlände den andra likkistan och räkningen för båda: [fol. 246] »Septemb. 19. Fru Ingel Gathenhielm i Allbaster Likkista, uti 6 st. Brädekistor Packad [i marg: 6 p. LG] [värde:] 220:— [d. smt]; [tolag:] 4: 13 [d. smt]».

Härtill komma de av Hildebrand redan anförda uppgifterna rörande sistnämnda kista och betalningen för båda: [fol. 247 v] »Septemb. 12. Peter Deügt hemma i Amsterdam, kommer derifrån med dess skiepp Jungfru Catharina»... [fol. 249] »Septemb. 19 Ingela

Gathenhielm. Een Allebaster Likkista inpackat uti 6 Brädekistor
220: —; 4: 13.»

Jan Liedgren.

— Herbert Gejrot och Pontus H. Räf, *Lärarmatrikeln 1934*. Malmö 1934. 8:o. 592 s.

Dahls och Kölgrens bekanta matriklar över läroverkslärare hava i förestående arbete fått en värdig efterföljare, så mycket mera välkommen som lärarkåren under senaste decenniet betydligt ökats och många nya läroanstalter tillkommit. Matrikeln omfattar nu lärare vid högre lärarinnese seminariet i Stockholm, de allmänna läroverken, de kommunala flick- och mellanskolorna, de enskilda mellanskolorna, de högre goss- och samskolorna, folkskoleseminarierna, de högre folkskolorna (ämneslärare), de tekniska läroverken samt handelsgymnasierna. Då matrikeln till uppställning föga avviker från sina föregångare, kan hänvisas till tidigare omnämmanden av densamma. Dock må påpekas en förändring och försämring, i det att i de fall, då hustruns föräldrar meddelas, moderns förnamn uteslutits. Man saknar då möjlighet att se, om och när mormoderns förnamn förlänats dotterdöttrar. Även om uppkallelse numera ej så ofta som förr sker efter tidigare generationer, har den dock fortfarande sitt intresse. För den åter, som vill studera nybildning av svenska släktnamn, erbjuder arbetet ett rikt material både på lyckade och mindre lyckade sådana. Arbetet avslutas med en av läroverksadjunkten Vilhelm Ljungfors utarbetad förteckning på avgångna eller avlidna lärare efter sekelskiftet, ett mycket välkommet tillägg till föregående upplagor.

G. I.

På 50-årsdagen av riksantikvariern Bror Emil Hildebrands bortgång, d. 30 aug. 1934, nedlades kransar vid hans grav å Solna kyrkogård, Stockholm. Riksantikvariern S. Curmans tal vid detta tillfälle är tryckt i *Fornvännen* 1934, h. 4. Samma tidskrifts h. 5 för 1934 är ägnat åt minnet av Hildebrand och hans äldste son och efterträdare som riksantikvarie, Hans Hildebrand. Svenska Fornminnesföreningen firade d. 4 okt. 1934 en minnesfest över båda, och de därvid hållna föredragen publiceras nu här. Över B. E. Hildebrand talade hans sonson Bengt Hildebrand. Till sitt nu tryckta föredrag (s. 257—286) — *Bror Emil Hildebrand, hans liv och gärning* — har förf. fogat en mycket utförlig, efter texten införd notapparat (s. 286—310), vari utom rena källhänvisningar lämnas utförligare meddelanden ur det av förf. genomgångna, vidlyftiga handskriftsmaterialet, som särskilt utgjorts av brev från och till B. E. Hildebrand. Detta material (i så väl offentlig som enskild ägo) redovisas även i en särskild förteckning (s. 310—314). Upplysningar i text och noter röra B. E. Hildebrands verksamhet som arkeolog och museiman — han var som bekant den egentlige skaparen av Statens Historiska Museum —, som numismatiker, arkivman och urkundsutgivare (av Svenskt Diplomatarium, vars historia särskilt beröres) samt

som sigillforskare och — vilket är mindre känt — som skolman. Bland de viktigare alldeles nya uppgifter, som brevmaterialet givit, äro de som röra tillkomsten av Fornminnesförordningen 1867. Även striden på fornminnesvårdens område under särskilt 1870-talet skildras, liksom Hildebrands slutliga verksamhet som t. f. sekreterare i Svenska Akademien 1881—1883. Förf. ger ur kammарarkivmaterial nya uppgifter om sin släkt. Hans studie rör i personväg bl. a. J. G. Liljegren, Hans Järta, L. Fr. Rääf, C. J. Tornberg, Sven Nilsson, N. G. Djurklou, Richard Dybeck, N. M. Mandelgren, B. von Beskow, Henrik Reuterdahl, Henning Hamilton och Gustaf Ljunggren. — De båda övriga föredragen vid Hildebrandsfesten i Fornminnesföreningen äro antikvarierna T. J. Arnes om *Hans Hildebrand som förhistoriker* (s. 317—325) och B. Thordemans om *Hans Hildebrand som medeltidsforskare* (s. 327—335). De äro mera analytiskt än biografiskt lagda, men giva som sådana mycket upplysande bidrag till karakteristiken av Hans Hildebrand som vetenskapsman. Alla uppsatserna äro rikt illustrerade.

N. L. R.

— I de i K. Humanistiska Vetenskapssamfundets i Lund Årsberättelse 1933—1934, VII, ingående Meddelanden från Lunds universitets historiska museum har Bengt Hildebrand skrivit *Om Kilian Stobæus och hans samlingar. Några anteckningar kring en nyupptäckt skildring av Musæum Stobæanum 1741* (s. 1—24). Uppsatsen rör även bl. a. historieforskaren kammарherren Carl (eg. Carl Fredrik) Hillebrandsson Ugglå.

N. L. R.

— J. A. Lindblads förlag har som vanligt utgivit olika minnesamlingar. Av dessa är den ena, *Hågkomster och livsinytryck*, saml. 15 (Upps. 1934. 8:o. 400 s., ill. Häft. kr. 7:50), red. av Sven Thulin, ägnad åt det outtömliga ämnet Nathan Söderbloms minne. Bland de svenska bidragsgivarna äro ärkebiskop E. Eidem, statsrådet A. Engberg, prof. Albert Engström, biskop O. Bergqvist, prof. G. Rudberg, prosten A. Lysander, dr O. Rabenius m. fl. Den andra samlingen, *När jag gick i skolan* (Upps. 1934. 8:o. 378 s., ill. Häft. kr. 7:50), innehåller bidrag av bl. a. professorerna C. G. Santesson, E. Wrangel, A. Hahr, G. Rudberg och S. Tunberg, rektorerna C. Svedelius och G. Danell, fil. doktorerna Ruben G:son Berg, J. Landquist, F. Vetterlund och E. E. Areen, domprosten G. Lizell, landshövding-skan Ellen Hagen, fru Gurli Linder, dr Paul Rosenius, förste bibliotekarien fil. dr C. Efvergren m. fl.

— Hälsingborgspojknarnas Gille, som bildades 1924, har senast utgivit *Minnen från Hälsingborg och dess skola*, h. 7—9 (Malmö 1934. 8:o. 95 s., ill. Häft. kr. 2:—), red. av förste bibliotekarien fil. dr C. Efvergren. Bland medarbetarna märkas, utom utgivaren, regeringsrådet G. Thulin och doktor G. D. Wilkens.

— Johan Kleberg, *Kalender över ointroducerad adels förening 1935*. Sthlm 1934. Liten oktav. 150 s. Inb. kr. 7: 50.

En ung något närstynt dam yttrade vid åsynen av denna bok: »ointresserad adel» vad är det för kalender? Misstaget är förlåtligt men borde egentligen avse den ointroducerade adel, som icke tillhör denna förening och följaktligen icke finnes i kalendern.

Kammarjunkare C. H. Tersmedens båda kalendrar av åren 1886 och 1899 voro förstlingarna på detta område och kunna för sin tid anses som verkligt förtjänstfulla arbeten. Om de från år 1911 av herr Tage von Gerber utgivna kalendrarna gäller motsatsen — de ha ständigt utmärkt sig för höggradig brist på kritik. Detta är anledningen till, att man inom sagda förening sökt åstadkomma en ny och bättre kalender. Med hänsyn till den korta tid, som stått utgivaren kapten J. Kleberg till förfogande och de stora svårigheter, som äro förbundna med uppläggande av ett sådant verk, få naturligtvis fordringarna ej ställas allt för högt. Kleberg har avskaffat de okritiska inledningarna i den von Gerberska kalendern och i stället nöjt sig med att ange några få, kontrollerbara fakta. Meningen är att småningom utöka dessa inledningar, i den mån materialet kan lämna kompletterande, vederhäftiga upplysningar. Redan nu hade vissa tilllägg kunnat göras t. ex. om ätterna von Rettigs och Segerstråles härstamning (se respektive Svenska släktkalendern och Wilskmans släktbok). Även personuppgifterna hade på en och annan punkt kunnat bli aktuellare, t. ex. inom ätterna von Eckermann, von Feilitzen och von Heideken. Att en gren av den å svenska riddarhuset introducerade ätten von Vegesack upptages här, torde knappast vara motiverat, men beror väl på, att denna gren genom tidigare inskrivning i föreningen har del i dess kassor. Kalenderns inskränkning till föreningens medlemmar eller där inskrivna släkter medför även, att vissa familjer, som få anses icke vara adliga, dock måste kvarstå i kalendern.

Till format och tryck gör kalendern ett tilltalande intryck.

G. I.

— Fil. dr frih. A. Klinckowström har fortsatt sina minnesanteckningar (jfr PHT 1933, s. 164 f.) med nya volymer, som äro lika friskt berättade som den första. I den ena av dessa, *Klinckans minnen*, del 2 (Sthlm, Alb. Bonniers förl., 1934. 8:o. 283 s., många pl. Häft. kr. 12:—), får läsaren följa förf. bl. a. på resor till Island, Jan Mayen och Korsika. Särskilt verkningfull är skildringen av den holländske affärsmannen, som utgav sig för handelsresande i kyrktuppar och lyckades av en kvinnlig kyrkorådsledamot från Rönne utverka en beställning på en smakfull dylik, brännförgyllt och försedd med svenska kullager. »Si non è vero...» Boken ger även några karakteristiska bilder från tiden för »Ragnarök» — världskriget och dess utbrott. Av en andra svit, *Klinckan berättar om böcker och vänner*, har utkommit del 1 (Sthlm 1934. 8:o. 295 s., många pl. Häft. kr. 12:—). Här presenterar förf. egna och andras litterära barn; till de förra hör hans prisbelönta epos »Olof Trä-

tälja». Skildringen av guldmedaljens emottagande har obetalbara poänger. De vittra storheter förf. framför på scenen växla i hög grad, från Viktor Rydberg och Snoilsky till Filip Tammelin och Birger Mörner.

— Förste amanuensen i Riksarkivet fil. och jur. kand. Birger Lindén har utgivit en beaktansvärd handbok om *Kommunala arkiv och deras vård* (Sthlm, Landskommunernas förbunds förl., 1934. 8:o. 160 s. Häft. kr. 2: 50). Förf. ger en översikt av kommunalarkivfrågans behandling 1915—1933 samt en klar framställning och praktiska råd rörande arkivets förvaring, ordnande, förtecknande och skötsel. Även för arkivintresserade i allmänhet är boken nyttig att ta del av.

B. H—d.

— Ett litet bidrag till vår magra kolonialhistoria är katalogen över Livrustkammarens utställning ang. *S. Barthélemy, en svensk koloni 1784—1878*, utarbetad av H. Seitz (Sthlm 1934. 8:o. 38 s., pl.). En inledande kort essay om öns svenska tid ökar katalogens värde. — K. Livrustkammaren har även genom sin chef, överintendenten frih. R. Cederström, utgivit *Finlandica*, ett urval bilder med text (Sthlm 1934. 8:o. 64 pl. Kr. 1: 75).

— *Marinstaben 1884—1934* är titeln på en vacker minnesskrift, utarbetad inom staben i fråga (Sthlm 1934. 8:o. 249 s., ill.). Boken har flera inledande kapitel om sjöförsvarets utveckling, flottans krigsberedskap och bemanning, kustfästningar och kustartilleri m. m. Avdelningen »Biografier» är utarbetad av kommandörkapten G. Hafström och ger ganska rikhaltiga upplysningar samt är försedd med porträtt och register.

— *Meddelanden från Kungl. Akademien för de fria konsterna 1934* (Sthlm 1934. stor 8:o. 82 s., 4 pl.) har utkommit. Akademiens sekreterare, prof. Erik Lindberg står för kapitlet In memoriam. Där möta nu sådana namn som Gustaf Cederström och Gustaf Rydberg — särskilt den förre är tecknad på ytterst livfullt och fängslande sätt — vidare bl. a. generaldirektör Carl Möller och landskapsmålaren Edward Rosenberg, den sistnämnde ett tragiskt konstnärssöde.

— Prof. Lindberg har även utgivit en *Förteckning över Kungl. Akademiens för de fria konsterna samlingar av skulpturer i sten, metall och terrakotta samt av medaljer* (Sthlm 1934. 8:o. 25 s. Kr. 0: 50). Om akademiens jubileum och därtill knutna publikationer se ovan s. 249 f.

— *Meddelanden från svenska riksarkivet* ha utkommit för år 1932 (tr. 1933; 130 s. Häft. kr. 3: —) och för år 1933 (tr. 1934; 153 s.). Förstnämnda häfte innehåller bl. a. riksarkivarien H. Alm-

quists från många olika synpunkter givande studie *Den Voigt—Braun-Johanska samlingen. Ett bidrag till det kungliga kansliets historia på 1660-talet*, en vida mer dramatisk historia än titeln låter ana. Den rör bl. a. stadssekreteraren i Göteborg och kanslisten i k. kansliet i Stockholm Joh. Heinr. Voigt, som kom på förfall och avrättades 1672, dömd för rånmord, samt justitieborgmästaren Gerard Braun-Johan († 1702). I häftet skriva vidare arkivarien S. Hedar om bokbindarna Markus Sigfridsson och Mauritz Zimmerman, arkivrådet H. Brulin om »Fältkanslihandlingarna från Karl XII:s finska armé» (rör bl. a. G. Lybecker) och förste amanuensen fil. lic. S. Landahl om Skogmanska samlingen i RA. — I Meddelandena för 1933 offentliggör förste amanuensen fil. lic. L. Sjödin sina utförliga *Meddelanden om kanslistilar under de yngre Sturarnas och Gustav Vasas tid* (med rikliga och viktiga personalia) och arkivarien P. Samzelius skriver om 1813 i Berlin uppbrända beskickningsarkivalier.

B. H—d.

— *Meddelanden från Riksheraldikerämbetet 1934* (Malmö 1934. 8:o. 31 s. Häft. kr. 2:—) har utkommit. Häftet prydes av heraldikern Nils Tungelfelts vapen i färger. Riksheraldikern frih. H. Fleetwood meddelar sin årsberättelse och skriver om Hjo vapen. Ämbetets sekreterare, kapten Johan Kleberg, bidrar med en utförlig utredning om det intressanta ämnet *De äldre Vasavapnen* med värdefulla avbildningar av dessa. Kleberg anser sig kunna fastställa, att »vasen» varit en hjälmvippa och ger genom sin undersökning i varje fall mycken sannolikhet åt denna sin teori. Amanuensen A. Berghman lämnar en orienterande och läsvärd framställning ang. *Borgerliga vapen* med bl. a. sigillbilder av E. Bager (jfr ovan s. 265 ff.).

Kapten Kleberg har även skrivit en allmän översikt av särskilt svensk *Heraldik* i Hantverkets bok, I: Måleriet (Sthlm 1934), s. 420—437, till vilken fogas mycket vackra bilder av sigill och vapen. — Postsigillen äro behandlade av P. G. Heurgren i uppsatsen *Sigillstammar, sigill och försegling inom svenska postverket* (Sthlm 1927. 8:o. 18 s., Ill. Medd. fr. »Postmusei Vänner» nr 1).

B. H—d.

— *Minnesskrift ägnad 1734 års lag* av jurister i Sverige och Finland den 13 december 1934 är en imponerande publikation i 3 bd (Sthlm 1934. 8:o. 549 + 1154 + 399 s. Häft. tills. kr. 12:—) med betydande bidrag av framstående vetenskapsmän. Av allmännare lagda studier däri må nämnas prof. K. G. Westman, »Från landskapslagar och folkting till rikslag och ämbetsmannamässig tillämpning», presidenten frih. E. Marks von Würtemberg, »Blick på den svenska lagstiftningen alltifrån adertonhundratalets början» och doc. Åke Malmström, »Rättsutvecklingen 1736—1809». Personhistorisk anknytning har bl. a. prof. Å. Holmbäcks bidrag om »Cronhielm och 1734 års lag». Bd 3 innehåller texten till 1734 års lag i facsimile. — I »Festskrift

för prof. jur. utr. dr Otto Hjalmar Granfelt» (Hfors 1934) har justitierådet B. Wedberg skrivit om »Gustav Philip Creutz som brottmålsdomare». — I Tidskrift utg. av Jur. föreningen i Finland (Hfors 1934) har Jan Carl Almquist författat en utredning om »Börsrättsförordningen 1720 och dess historiska förutsättningar».

B. H—d.

— Håkan Theodor Ohlsson, *Biografisk matrikel över svenska kyrkans prästerskap 1934*. Lund 1934. 8:o. 739 s. + 71 s. Inb. kr. 20:—.

Redan på 1700-talet utkommo matriklar över prästerskapet i vissa stift och 1810 trycktes den första matrikeln omfattande hela riket. Sedan dess hava en mångfald arbeten utkommit — mer eller mindre omfattande —, men först 1902, då H. T. Ohlsson utgav Biografisk matrikel över svenska kyrkans prästerskap 1901, kan man påstå, att även högt ställda fordringar på ett dylikt arbete blevo uppfyllda. År 1906 utkom ett supplement för tiden 1902—1906, 1914 en ny upplaga med ett andra supplement till 1901 års matrikel och nu föreligger 1934 års matrikel med (såsom bihang) ett supplement för åren 1914—1934 till 1914 års matrikel.

Utom sedvanliga uppgifter om föräldrar, födelsetid och födelseort, examina och befordringar lämnas meddelanden om giftermålsdag, hustruns fullständiga namn, födelsetid och födelseort, hennes föräldrar, barns födelsetid och födelseort m. m. Tilltalsnamnen äro även utmärkta. Möjligen kanske någon saknar bibliografiska uppgifter, men för sådana kan hänvisas till respektive stiftsmatriklar eller andra biografiska handböcker. Meddelande av sådana uppgifter skulle säkert även i hög grad ökat bokens omfång och gjort densamma mindre lätthanterlig.

Man måste uttrycka sin beundran för det synnerligen omsorgsfullt utförda arbetet. Vanligen brukar det ej vara svårt att vid genomgången av dylika verk finna anledning till många rättelser och tilllägg. Här blir skörden av dylika anteckningar mycket ringa och nästan betydelselös.

De tre registren: 1) över prästerskapet, 2) över prästfruar och 3) över prästdöttrars giften, förhöja i hög grad bokens användbarhet och kunna rekommenderas andra matrikelutgivare till efterföljd.

G. I.

— Prof. Axel W. Perssons arkeologiska arbete *Med hacka och med spade* (Sthlm, P. A. Norstedt & Söners förl., 1934. 8:o. 142 s., pl. Häft. kr. 6:75) har ett personhistoriskt inslag i kapitlet »Johan Hedenborg. Ett svenskt forskaröde på Rhodos». Hedenborg (f. 1787, † 1865), som var med. dr, hamnade småningom på Rhodos som vice konsul, riktade vid olika tillfällen svenska museer med gåvor, tryckte skrifter och utarbetade ett större, tyvärr ej blott opublicerat utan förkommet verk om den ryktbara ön samt dog i Florens.

— *Saxons bok på 75-årsdagen* (Sthlm 1934. Stor 8:o. 208 s., ill.) utgör titeln på en festskrift till den bekante publicisten och Närkesentusiasterna. Av innehållet märkes förste arkivarien L. M. Bååths uppsats om konung Karl Knutssons Närkesgods, Jonas L:son Samzelius, »Till Nerikes nations äldsta historia», Erik Hj. Linder, »Hjalmar Bergmans barndom», och Kurt Jonson, »Saxons Närkesarkiv». Från sin tid i Östersund har Saxon bevarat ett starkt intresse också för Jämtland, vilket landskap även är representerat i boken. Sålunda skriver doc. E. Thermanius om talmannen Nils Larsson i Tullus, J. Bromé om den första Jämtlandskartan och länsantikvariern E. Festin om »Saxon och den jämtska kulturväckelsen». Fru Anna Saxon hyllas i ett särskilt kapitel av prof. J. G. Andersson, som är festskriftens red. jämte Kurt Jonson.

— Fil. lic. Harald Schiller har utsänt tvenne böcker under 1934. Den ena, *Skåne genom två sekler* (A.-B. Falkmans bokh., Malmö. 8:o. 226 s., många pl. Häft. kr. 9:75), innehåller rese- och andra skildringar från landskapet i fråga av Abr. Abrahamsson Hülphers, friherrinnan Ulla von Essen, född Cronstedt, professorerna Sven Nilsson och Carl Fredr. Fallén. De avtryckta aktstyckena äro icke ointressanta men kommentaren mycket knapphändig och register saknas tyvärr. Bildmaterialet är utmärkt, hämtat från bl. a. det Beck-Friiska Norra Lindved. I den andra boken, *Hedersmän från fordom och nu* (Sthlm, Wahlström & Widstrand, 1934. 8:o. 287 s. Häft. kr. 8:50), har förf. i stället infört essayer, som delvis bygga på materialet i ovan nämnda reseskildringar. Innehållet är ganska heterogent och vittnar nog ibland i sina skånska partier väl tydligt om, att förf. icke är, som det heter på skånska, »barnfödd» i landskapet. Fråga är även om titeln »hedersmän» passar för *alla* däri biograferade (nomena sunt odiosa). Tvenne kapitel röra släkten Beck-Friis — dels generaladjutanten frih. Lave B. († 1802), dels kammarherren greve Corfitz B. († 1870) — ett handlar om kammarherren Holger Rosencrantz på Örup, ett par om Oscar Björck.

B. H—d.

— Fil. dr Toni Schmid har utgivit *Sveriges kristnande*. Från verklighet till dikt (Sthlm — tr. Upps. — Sv. kyrkans diakonistyrelses bokförl., 1934. 8:o. 231 s. Häft. kr. 6:50). Förf:an behandlar legenden om Sveriges kristnande, Birkamissionen, Ansgar, våra tidigaste helgon (bl. a. Helena av Skövde) och de äldsta svenska biskopslängderna. Bland bilagorna är en särskild utredning om Växjöbiskopens gods. Det intressanta arbetet är i slutet försett med utförlig notapparat.

— F. d. justitierådet Emil Sundberg har utgivit *Tranebergsmysteriet*. En släktragedi från början av 1800-talet, historiskt belyst (Sthlm, P. A. Norstedt & Söners förl., 1935. 8:o. 95 s., ill. Häft. kr. 2:25). Det är en mycket spännande historia, som här berättas och som utspelats vid den gamla herregården Traneberg på Kål-

landsö, Västergötland. Där hittades 1875 i en grusbacke ett mansskelett och en kniv. Sägner har identifierat skelettet med sjömannen Carl Svante Ulfsparre, som skulle ha mördats av sin svåger lagman C. J. von Becker († 1871). Förf. analyserar legenden, refererar ortstraditionen och meddelar till slut de säkrare underrättelser, som bevarade handlingar giva. I själva verket försvann Ulfsparres namn ur socknens kyrkoböcker 1812, utan att man kan se någon giltig orsak härtill. Förf. håller för troligt, att skelettet verkligen var Ulfsparres och att von Becker haft någon del i hans död — ehuru oviss vilken — samt gör en plausibel förklaring till lösning av gåtan. Den lilla, vackert utstyrd boken kan läsas som en detektivroman men innehåller t. ex. även en rad topografiska uppgifter av värde rörande Traneberg och Kållandsö också före v. Beckers tid samt en biografi över denne, som var känd riksdagsman och mindre märkvärdig poet.

Justitierådet Sundberg har även gjort en maskinskriven utredning (ex. i RA) ang. ätten *Ehrenfalck*, särskilt dess stamfader, regementskvartermästaren Carl (Falck) Ehrenfalck. Ättartavlorna uppgiva, att denne dömts förlustig adelskapet. Dömd blev han visserligen för diverse förgripelser, men nämnda uppgift är icke korrekt. Han rymde och torde ha dött mellan $15\frac{1}{4}$ och $21\frac{1}{6}$ 1737; änkan dog antagl. först 1740.

B. H—d.

— Fru Julia Svedelius, född von Heijne, har under titeln *Ar och människor* (Sthlm, Natur och Kultur, 1934. 8:o. 263 s., ill. Häft. kr. 7: 50) publicerat minnesanteckningar om släkt och barn-dom, resor in- och utrikes. Hennes fädernehem var Edeby i Helgarö sn, Södermanland. I fråga om senare tid uppehåller sig förf:an särskilt vid Röda Korset och de norrländska arbetsstugorna, för vilka hon själv utfört så intresserat arbete, samt vid kronprins Gustaf Adolf och kronprinsessan Margareta. Fru Svedelius' egna hågkomster äro ofta livligt och medryckande skrivna. Hennes rent historiska uppgifter åter verka ibland starkt mytiska. Sålunda skulle t. ex. hennes gamle frände kammarjunkaren L. Fr. Rääf utan tvivel vända sig i sin grav, därest han kunnat läsa underskriften vid sitt porträtt å s. 62. Där står nämligen: »Ydredrotten med sitt adelsbrev i handen». Men Rääf var ju särskilt stolt över att vara av gammal fräl-släkt och det utmärkande för en sådan är bl. a., att den saknar adelsbrev. Det dokument han håller i handen är ett pergamentsbrev vilket som helst.

B. H—d.

Av den värdefulla serien *Sveriges kyrkor*, utg. av riksantikvarien S. Curman och prof. J. Roosval, har utkommit dels av *Stockholms kyrkor* bd IV, h. 3: *Johannes kapell och kyrka*, S:t Stefans kapell (1934; s. 439—567, ill.; kr. 10:—) av Alice Quensel och Samuel Hedlund, och bd VII, h. 1: *Maria Magdalena kyrka* (1934; 188 s., ill.; kr. 12:—) av Efraim Lundmark,

dels av sviten *Gotland* bd II: *Rute Setting* (1935; X, 238 s., ill.; kr. 16:—), red. av J. Roosval. Gotlandshäftet, som betecknar en starkare koncentration av dessa kyrkobeskrivningar, har sina märkligaste personalia i avbildningar och beskrivningar av medeltida gravstenar, mest av präster. Skildringen av Johannes kyrka omfattar ovanligt litet biografiskt stoff, men häftet innehåller personregistret till hela bd IV. Däremot ger häftet om Maria kyrka ett flertal personhistoriska notiser och fakta, bl. a. genom avbildningar av epitafier (t. ex. över Chr. Polhem och C. R. Berch; även en vacker Sergelmedaljong s. 171) och begravningsvapen, porträtt av en rad församlingsherdar och bilder av gravvårdar på kyrkogården över bl. a. diplomaten P. O. von Asp och riksantikvarien J. G. Liljegren.

B. H—d.

— Av *Sveriges läkarehistoria*, fjärde följdén, red. av dr A. Widstrand, har utkommit del 4 (Sthlm 1934. 8:o. 658 s. Klotbd kr. 16:—), omfattande partiet O—U.

— Med verklig glädje hälsar man återupptagandet av publikationsserien *Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll från och med år 1719*. Därav har nu utkommit del 20: 1 för tiden $20/_{10}$ 1760— $2/_{4}$ 1761 (Sthlm 1934. 8:o. VIII, 564, 199 s. Häft. kr. 24:—), red. av förste amanuensen i Riksarkivet fil. lic. Sten Landahl. Delen upptages dels av protokoll, dels av bilagor. De i arbetet avtryckta dokumenten äro både från politisk-historisk och kulturhistorisk synpunkt av högsta värde. Man måste uttrycka en livlig förhoppning, att utgivandet med det snaraste måtte fortsättas.

B. H—d.

— I *Almanack för alla* 1934 (s. 158—169, ill.) och 1935 (s. 160—170, ill.) har antikvarien B. Thordeman lämnat en även personhistoriskt välkommen översikt av *Svensk medaljkonst*.

— Landsantikvarien fil. lic. Bertil Waldén har utgivit *Engelbrektsfejden* (Sthlm, Saxon & Lindströms förl., 1934. 8:o. 399 s., många ill. Häft. kr. 7: 50), en populärvetenskaplig framställning, i vilken hänsyn tagits till den nyaste vetenskapliga speciallitteraturen. Av särskilt värde, även för forskare, är det utmärkta bildmaterialet, som på synnerligen rikhaltigt och intresseväckande sätt belyser tiden.

— *Vem är det?* Svensk biografisk handbok 1935. Sthlm, P. A. Norstedt & Söners förl., 1934. 8:o. 976 s. Inb. kr. 10:—.

Den senaste upplagan av den oundärliga handboken bjuder som alltid mycket av intresse, både för kalenderbitare och psykologiskt intresserade. Som bekant bygger kalendern mest på de biograferades egna uppgifter. Liksom det finns folk, som hjärtans gärna skulle

vilja bli intagna i kalendern, finns det andra, som ej insända begärda personalia. Till den senare kategorien höra troligen ett par världsberömda ingenjörer, möjligen också några partiledare, herrar Furugård, Lindholm (docenten och furiren, ej att förväxla) och Sillén. Många ha ej insänt begärda kompletteringar — flera ej på de senaste tio åren — och deras biografier bli då trots redaktionens hjälp lätt föråldrade; Lindorms »bokfilmer» äro sålunda ej med, och Rickard Lindström är sedan 1933 redaktör för *Ny tid*.

Det är rätt roligt att jämföra vad som anses väsentligt. En har t. ex. meddelat att han varit vice ordf. i sin sockens kommunalnämnd, medan andra förbigått viktigare ting. Somliga ha räknat upp sina examina, förordnanden och arbeten, andra ha gjort ett urval eller en sammanfattning, t. ex. »med. förf.». Verkets användbarhet skulle stiga, om man finge veta, var vissa avhandlingar publicerats, i tidskrifter, årsböcker, läroverksprogram etc., och möjligen kunde redaktionen en annan gång äska uppgifter härom. Ibland ha prästerna uppgivit tryckta predikningar, ibland blott sina förordnanden, och läsaren förstår då inte varför just den eller den kyrkoherden medtagits och inte en rad andra. Biografiernas längd växlar; längdrekordet innehas av professor Johan Bergman med 61 rader, närmast följd av landshövding Hammarskjöld med 59 rader. Tredje rummet delas av Sven Hedin, kommerserådet Enström och greve Erik von Rosen med vardera 54 rader; av andra ha t. ex. borgmästare Lindhagen 52, generaldirektör Malm 47, professor Henrik Schück 41, professor Fredrik Bök 39 och Selma Lagerlöf 26.

En mycket stor förtjänst hos verket är att det upptar så många svenskar i förskingringen, så mycket mer som en ny upplaga av kalendern över utlandssvenskar lär dröja.

A. Almhult.

— Docenten fil. dr Algot Werin, numera verkst. dir. för C. W. K. Gleerups förlag, har utgivit *Esaias Tegnér. Från Det Eviga till Mjältsjukan* (Lund. C. W. K. Gleerups förl., 1934. 8:o. 659 s. Häft. kr. 11: 50). Det stora arbetet har av en sådan specialist som Fredrik Bök kännetecknats med orden: »Det är en mogen och god bok, som Algot Werin har skrivit om Esaias Tegnér; jag skulle förmena att det är den bästa som hittills sett dagen om det stora ämnet.» Arbetet är icke personhistoriskt utan en diktaranalys, som följer Tegnér's utveckling från omkr. 1807 till omkr. 1826. Men det är givetvis därigenom icke blott, såsom nämnts, ett huvudbidrag till Tegnér's biografi, utan belyser på mångfaldigt sätt även hans samtida. Bl. a. gör förf. intressanta jämförelser mellan Tegnér och Geijer. Bokens höga värde ökas ytterligare genom mycket ingående, omsorgsfulla och lärorika anmärkningar samt personregister.

B. H—d.

— Av den i PHT 1933 nämnda serien *Ur den svenska folkväckelsens historia och tankevärld. Brev från och till den svenska baptis-*

mens banbrytare 1850—1855, har utkommit del III: 2 (1934. 8:o. 288 s. Kart. kr. 4:75), utg. och försedd med inledn. av doc. G. Westin. Dessa brev belysa på ett intressant sätt tiden före religionsfrihetens införande. Till huvudfigurerna höra baptister som A. Wiberg, G. och P. Palmqvist, F. O. Nilsson, m. fl. Boken är även en källa rörande historien om de svensk-amerikanska förbindelserna.

— Till doc. G. Westins aktpublikation (med prolegomena) »Negotiations about Church unity 1628—1634» (1932, se PHT 1933, s. 190) ansluter sig samme förf:s arbete *Svenska kyrkan och de protestantiska enhetssträvandena under 1630-talet* (Upps. 1934. 8:o. 332 s. Häft. kr. 10:—; Upps. Univ:s Årsskr. 1934, Teol. I.). Den givande avh. berör särskilt förbindelserna med skotten John Durie. Av svenskar framträda i boken, utom Gustav II Adolf, särskilt Axel Oxenstierna, Louis De Geer och Johan Skytte, Johannes Matthiæ, Laurentius Paulinus Gothus och Johannes Rudbeckius. Dåtida kyrko-underhandlingar förebåda, som förf. anger, Nathan Söderbloms gärning, då denne ledde svenska kyrkan ut ur gammal isolering till försoningsuppgifter både in- och utrikes.

B. H—d.

— Pastor Gotthard Virdestam har även medhunnit (utöver sina egna arbeten, se ovan s. 264 ff. och 266 f.) att utge minnesamlingen *Från gamla skolhus och lärarehem* (Sthlm, Sv. kyrkans diakonistyrelses bokförl., 1934. 8:o. 223 s., ill. Häft. kr. 4:75). Bland medarbetarna märkas, utom utg., undervisningsrådet Hj. Berg, författarinnorna Elisabeth Bergstrand-Poulsen och Nanna Lundh-Eriksson, hovpredikanten Paul Nilsson m. fl. Samlingen rör flera landskap: Väster- och Östergötland, Småland, Blekinge och Skåne.

— Sancte Örjens Gille har ånyo (jfr PHT 1932, s. 180 f.) utgivit sin årsbok *Med hammare och fackla*, V, för 1933—1934 (Sthlm 1934. 8:o. VIII + 156 s. Kr. 5:—), red. av bruksdisponenten fil. dr Carl Sahlin, förste byråingenjören H. Carlborg, direktören G. Indebetou och prof. S. Tunberg. Dr Sahlin bidrar själv med »Österby bruk 1649—52, studier i en räkenskapsbok», med porträtt av Louis De Geer († 1652) och Laurens De Geer († 1666). Utom andra medlemmar av ätten De Geer (särskilt bruksförvaltaren Matthias De Geer) rör uppsatsen framför allt en rad vallonier, men även mera svenskblodiga personer, t. ex. gruvinspektoren Pål Humble. Man får en levande inblick i Österby historia ej blott som bruk utan också som storhushåll, där oxar och kalkoner gingo åt i långa banor — en starkt sammansvetsad Upplandsbygd, som samtidigt stod i livlig förbindelse med De Geerarnas Amsterdam. Dr Sahlin behandlar även vårt lands främsta koboltgruvfält Gladhammar vid Västervik 1636. — Arvid Johanssons inlägg om Bessemerstålet ger bidrag till bruksägaren C. F. Göranssons biografi. Arvid Berghman skriver om »Bergsbrukets heraldiska emblem», släggan och bergsjärnet. Carl

Heijkenskjöld skildrar sin frände naturvetenskapsmannen brukspatron Wilhelm Hisinger (1766—1852), som residerade på det ståtliga Skinnskatteberg i Västmanland. Hisingers skrifter äro förtecknade. — Nils Zenzén upptar till förnyad behandling (jfr PHT 1932, s. 179) det med vackra inläggningar försedda Swedenborgska marmorbordet i Kommerskollegium, vilket han på grund av nytillkommet arkivmaterial visar ha hemsänts av Swedenborg från Holland. Zenzén publicerar även en studie om »Biskop Brasks ring». Det rör en guldring med infattad granat, som hittades i koppargruvan vid Bersbo, Atvidaberg, och av bergmästaren frih. Alexander Funck skänktes till Daniel Tilas samt av denne överlämnades 1765 till Bergskollegium med angivande av, att den »förmenades» vara en ring, som biskop Hans Brask skulle nedkastat i gruvan, då han lämnade Sverige. Från Bergskollegii järnkista vandrade ringen till Vetenskapsakademiens samlingar, varifrån den 1872 på begäran överlämnades såsom historisk kuriositet till Statens Historiska Museum. Numera är den deponerad i Nordiska Museet. Att ringen skulle varit Brasks är, som förf. visar, apokryfiskt — enligt frih. Carl R. af Ugglas är den ej tidigare än från 1600.

De från forskarsynpunkt viktigaste bidragen i årsboken äro Harald Carlborgs om »Bruksegares Hypotheks Kassa» och G. Bylunds om Allmänna Brandförsäkringsverket, med redogörelse för bådaderas arkiv samt bifogande av listor över järnbruk m. fl., som figurera i den förras lånehandlingar (s. 85—92) och i det senares försäkringshandlingar (s. 135—145). Dessa förteckningar äro för forskare rörande bruk och bruksägarfamiljer av oskattbart värde. Till Bylunds studie höra porträtt av bergsrådet Samuel Sandels († 1784), frih. Charles De Geer († 1805), grosshandlare Carl Arfwedson († 1826) och direktören Jean Abraham Grill († 1799). — Helhetsintrycket av publikationen Med hammare och fackla, icke minst i dess femte årgång, är verkligen mycket imponerande.

B. H—d.

— *Nordiska Museets och Skansens Årsbok. Fataburen 1934* (Sthlm 1934. 8:o. 329 s., ill.), red. av prof. Andreas Lindblom, förste amanuensen fil. lic. Gösta Berg och förste amanuensen fil. lic. Sigfrid Svensson, har utkommit. Flera bidrag äro ägnade åt Hazeliusjubileet 1933, då hundraårsdagen av Arthur Hazelius födelse firades. Av det synnerligen rika och omväxlande innehållet märkes bl. a. Gösta Berg, »Olaus Magnus bilder ur de nordiska folkens liv», Bengt Bengtsson, »Det svenska kistebrevet» och »Apoteket på Skansen» samt Gösta Sellings uppsats om murmästaren Elias Kessler, som anges som arkitekt till Österby och Harg i Uppland samt Barnängen. Ivar Schnell meddelar »Notiser om glasögonens historia i Sverige». Anders Billows studie »Officina Typographica, Skansen» ger personalia både för äldre boktryckare i Stockholm och många deras ordinarie kunder (särskilt ur bouppteckningen efter Johan Hörberg 1837). S. Svärdröm behandlar Dalmäleriet (»Rosmålning och kurbits»), Märten Sjöbeck pilodlingen i Sydsve-

rige. Porträtt reproduceras (s. 159) av bröderna rådman Lars Ahllöf (1657—1737) och assessor Olof Ahllöf (1703—1740) i Arboga stadskyrka. En annan bild (s. 273) visar Gabriel Gustafsson Oxenstiernas och hans maka Brita De la Gardies vapen.

B. H—d.

— Av *Numismatiska Meddelanden*, utg. av Svenska Numismatiska Föreningen, har utkommit nr XXVIII (1935. 8:o. 102 s., ill.). Antikvarien frih. C. R. af Ugglas skriver om »Den svenska riksklämman av år 1436 och dess mästare», antikvarien B. Thordeman om »Ett fynd med sällsynta mynt», vilket personhistoriskt sett rör kansli-rådet Jacob von Engeström och riksantikvarien Jonas Hallenberg. Inspektör G. Galster behandlar Olof Skötkonungs mynt och amanuensen N. L. Rasmusson meddelar och kommenterar medaljgravören C. J. Wikmans självbiografi.

— *Samlaren*, Tidskrift för svensk litteraturhistorisk forskning, har utkommit med h. 1—2 för 1934 (Upps. 1934. 8:o. 310 s., ill. Kr. 10:—); uppdelningen på häften är här en nyhet. Prof. Johan Nordström skriver med sedvanlig kringsynt lärdom om »Lejonet från Norden» och de föreställningar, som från mystikern Paracelsus' tid till Gustav II Adolfs knötos till detta begrepp. Undersökningen är av stor vikt för bedömande av Gustav Adolfs mottagande i Tyskland och öden där; en vidlyftig notapparat efter texten förhöjer det vetenskapliga värdet (studien ingår numera i prof. Nordströms arbete »De yverbornes ö. Sextonhundratsstudier», 1934). — G. Sahlberg undersöker frågan, när Hedvig Charlotta Nordenflycht skrev skaldebrevet till Criton och Hedvig Herrlin analyserar Tegnér's dikt »Svanen och Fjelltrasten», varvid beröres bl. a. Tegnér's förhållande till Leopold. Harald Elovson meddelar och kommenterar »En förbisedd Geijerrecension» (av F. M. Franzéns herdabrev) och Evald Malmström lämnar bidrag med »Fyra poetiska dokument från Geijers yngre år». Prof. E. Noreen skriver om verser från 1400-talet i Knivsta kyrka och om originaltryck till en skrift av Lucidor. I h. 1 ingår bibliotekarien Niils Afzelius' svenska litteraturhistoriska bibliografi för 1932 (47 s.). H. 2 omfattar dels doc. E. Neumans undersökning »Karlskrönikans proveniens och sanningsvärde», III, dels arkivarien dr G. Bolins »Nya bidrag till Lucidors biografi».

B. H—d.

— *Svenska Linné-Sällskapets Arsskrift* (jfr PHT 1933, s. 201 f.) föreligger med årg. XVII för 1934 (Upps. 1934. 8:o. XII + 151 s., ill. o. pl. Kr. 15:—), red. av bibliotekarien Arvid H. J. Uggla. Prof. Rutger Sernander skriver om Linnés Dalaresor, ett 200-årsminne. Prof. Carl T. Mörnerns bidrag »Om nomineringen av Browallia-släktet» ger bidrag till karakteristik av Uppsalamagistern och senare Åbobiskopen Johan Browallius († 1755). Då Linné ibland namngav växter efter personer, skedde detta med tanke på någon

likhet mellan båda. Linné hade fallenhet för sådana idéassociationer, som då han liknade svenska allmogen vid »gräsen i sin simpla drägt», enär de båda »äro de mästa och skatta mäst; bärga sig bäst; ehuru de dageligen trampas och plågas». Rörande växtnomineringen efter Browallius föreligga olika traditioner, som Mörner källkritiskt undersöker. Bibliotekarien Ugglå redogör för några nyfunna Linné-brev till köpmansfursten Claes Grill, och Orvar Nybelin meddelar tvenne opublicerade manuskript av zoologen Peter Artedi († 1735) — det ena innehåller i fråga om hundraser bl. a. den förtjusande zoologiska termen »Gemen Fåhund vel Bondhund». Karin Beskow bidrar med en större historiografisk studie om Levertins Linnéuppfattning. Den ger en blick på Linnégestaltens vandring utefter den »osynliga linea» vi kalla historia. Levertins Linnéstudie har betecknats som vattendelaren i svensk litteratur om blomsterfursten. Uppsatsen ger intressanta synpunkter i fråga om bl. a. Linnés präostil. Författarinnan analyserar och bedömer kritiskt både Levertins och andra Linnébiografers framställning. — Prof. Olof Hult har under titeln »Om Linné och 'den osynliga världen'» givit en belysande översikt av Linnés förhållande till den mikrobiologiska forskningen. Rubriken är vald efter Linnés dissertation »Mundus invisibilis» 1767, som visar hans uppskattning av mikroskopet. — På meddelandeavdelningen märkes en recension av den 1933 utkomna moderna uppl. av ärkebiskopen Uno von Troils berömda »Bref om Island» (orig.-uppl. 1777).

B. H—d.

— I *Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens Årsbok för år 1933* (Sthlm, tr. Upps., 1934) ingå bl. a. levnadsteckningar av prof. A. Westgren över kemisten och överingenjören fil. dr *Ake Gerhard Ekstrand* (f. 1846, † 1933), av prof. G. Aminoff över geografen och mineralogen m. m. prof. *Axel Hamberg* (f. 1863, † 1933) samt av prof. B. Holmberg över läkaren och kemisten prof. *Olof Hammarsten* (f. 1841, † 1932), den sistnämnda även försedd med bibliografi över Hammarstens skrifter.

— Prof. Ernst Estlander har i Arkiv för svenska Österbotten, bd II, h. 2—3 (Vasa 1934) offentliggjort en studie om *Biblioteket i ett österbottniskt prästhem på 1700-talet*. Det är här fråga om böcker, som tillhört kyrkoherden i Lappfjärd mag. Jakob Estlander. Efter en historisk inledning avtryckes och kommenteras den kulturhistoriskt mycket intressanta boklistan.

— *Finlands Adelskalender 1935* har i dessa dagar utkommit (årg. 14), red. liksom de närmast föregående fyra årg. av riddarhusgenealogen frih. Tor Cappelán. Den omfattar 7 grevliga, 48 friherrliga och 181 adliga ätter, varav likväl 10 friherrliga och 26 adliga ätter fortleva endast på kvinnolinjen och 14 ätter blivit expatrierade på grund av att samtliga ättemedlemmar förlorat medborgar-

skap i Finland och sålunda praktiskt taget fått banden med hemlandet brutna. Av samtliga på Finlands Riddarhus introducerade 357 ätter fortleva sålunda i närvarande stund på manssidan endast tvåhundra. Sedan år 1818 har trots fortsatta nobiliseringar ända till år 1912, då den sista baroniseringen i Finland skedde, ungefär hälften av ätterna utdött på manssidan eller bortflyttat från landet. Och om en del av de ännu fortlevande ätterna kunna vi säga med Pontus Fahlbecks ord: »Döden har sitt öga fäst på vissa ätter och släpper dem ej, innan dess verk blivit fullbordat.» Under senaste triennium ha tre ätter (v. Sticht, Edelfelt och Edelheim) utslöcknat på kvinnolinjen och två friherrliga ätter (Rosenkampff och af Forselles) samt adliga ätten Cederholm (bortglömd i kalenderns företäl) utdött på svärdssidan, medan å andra sidan en ny adlig ätt, nämligen n:o 8 Finkenberg, ånyo kunnat inskrivas, enär avkomlingar till en sidolinje av den tidigare utslöcknade ätten med detta namn kunnat klarlägga sin filiation och inlämnat ansökan om intagning på Riddarhuset, vilken ansökan beviljats. Det är emellertid att märka, att upplysningarna om talrika ätter och ättegrenar varit ganska knapphändiga och särskilt vad i Sovjet-Ryssland bosatta medlemmar vidkommer. Och många i kalendern ännu antecknade personer ha helt visst för länge sedan skattat åt förgängelsen.

Såsom en glädjande nyhet beträffande kalenderns redigering kan här nämnas, att samtliga ätter numera ha fått sina vapenteckningar införda. Det synes även vara lämpligt att, som redan tidigare skett, genom nonpareilstil anmärka expatriering av enskilda grenar och hela ätter. Expatriering av äldsta ättegrenen medför sålunda t. ex. att den senare grenens förste manlige medlem bliver ättens huvudman (jfr adliga ätten Gripenberg). Kalendrar av detta slag skulle måhända vinna i överskådlighet, om den uppställning användes, som är bruklig i de tyska Gothakalendrarna. Då behövdes icke ständigt upprepningen av uttryck som: »Huvudmannens faders kusin» o. s. v., utan då skulle släktskapen mellan ättemedlemmarna framgå av nummer, som löpa tillbaka till den gemensamma släktroten och kunna tjäna såsom säkra och mera innehållsrika ögonmärken för en uppmärksam kalenderläsare.

Eric von Born.

— C. A. J. Gadolin har utgivit *Abo handlande borgerskap* (Åbo 1934. 8:o. 147 s., ill. Fmk. 55:—). Boken innehåller historik över borgerskapet från medeltiden och framåt i tiden, översikt av Handelsföreningens i Åbo utveckling samt utredning om Saltnederslagsfonden och bilagor och är från många olika synpunkter värdefull. Den saknar tyvärr register.

— Den bekante danske genealogen Albert Fabritius har utgivit en monografi om *Slægten Schwensen fra Aabenraa* (1934) samt 3:e uppl. av H. F. Grandjean, *Stamtavle over Familien Grandjean* (1934); till sistnämnda släkt hör heraldikern, arkivarien P. B. Grandjean.

— Den danska historieforskningens nestor, prof. *Johannes Steenstrup*, fyllde d. 5 dec. 1934 90 år. Dansk Historisk Forening har celebrerat detta med att utge en vacker minnesskrift, vari publiceras intressanta minnen av den livaktige och vördade åldringen själv: *Joh. Steenstrup. Nogle Omrids af min Virksomhed som Universitetslærer* (Khvn 1934. Stor oktav. 97 s., pl.). Även en nyttig översikt av prof. Steenstrups arbeten och verksamhet ingår i festskriften.

B. H—d.

— J. J. A. Worsaae. *En Oldgrandskers Erindringer 1821—1847*, udg. ved Victor Hermansen. Forord af Lulle Konow født Worsaae (Khvn 1934. 8:o. 367 s., pl.). Arkeologen och museimannen Worsaae är ett stort och betydande namn icke blott i den nordiska utan också i den europeiska fornforskningens historia. Med verkligt intresse tar man del av denna tyvärr icke fullbordade självbiografi av W., som kompletteras av brev från och till honom 1838—1847. Från svensk personhistorisk synpunkt har boken värde särskilt genom W:s förbindelser med riksantikvarien B. E. Hildebrand och prof. Sven Nilsson. Då anmälaren skall närmare ingå härpå i en rec. i Fornvännen, må förhållandet här blott i all korthet påpekas. Mag. V. Hermansen har utom det vidlyftiga arbetet med anteckningarnas och brevens färdigställande för tryck även ombesörjt en klagörande notapparat och personregister.

B. H—d.

— I *Danmarks Adels Aarbog 1935* redigeras avd. *Stamtavler* som vanligt av Kgl. Ordenshistoriograf, dr phil. Louis Bobé. De där intagna ätterna äro i år: Bering, von Berns, Blome, Gyldenkrone (urspr. Marselis), Hielmcrone, Hielmskiold, Lodehat, von Thienen, Vendelbo och Viereck. Av släkten Bering märkes särskilt historikern Vitus Bering († 1675). Till ätten Lodehat hörde biskopen i Växjö Peder Jensen (jfr PHT 1930, s. 107, och 1932, s. 187) och hans brorson, den illa beryktade ärkebiskopen i Uppsala Jens Gerekesen (jfr PHT 1933, s. 222).

B. H—d.

— *Kirkehistoriske Samlinger*. 6. Række, utg. genom prof. J. Oskar Andersen, har utkommit med bd 1, h. 2 (Khvn 1934. 484 s.). Häftet innehåller bl. a. uppsatser om ärkebiskopsvalet i Lund 1177 (av dr H. Koch), om »Luthers Spaadom om Kirken i Norden» och om greve Enevold Brandt (av arkivarien dr Bj. Kornerup) samt om ett breviarium från Lunds stift (av bibliotekarien dr Ellen Jørgensen).

Insända böcker.¹

- Arkiv för nordisk filologi, bd 49, h. 4; bd 50, h. 1—4 (1933—34).
 Dahl, F., C. G. Andræ's Taler, I—II (Khvn 1933—34).
 Dalarnas Hembygdsbok 1933 o. 1934.
 Fornvårdaren V:2, 1934.
 Fornvännen 1934, h. 1—6, 1935, h. 1.
 Från Gästrikland 1933 o. 1934.
 Föreningen Gamla Halmstads Årsbok 1934.
 Hartman, K. J., Några inlägg i diskussionen om Karl XII problemen
 (1934; Acta Academiae Aboensis, Humaniora IX:3).
 Historisk Tidskrift 1934, h. 1—4, 1935, h. 1.
 Hyltén Cavallius-Föreningens Årsbok 1934.
 Jämten 1933 o. 1934.
 Jämtlands domböcker och landstingsprotokoll II. Jämtlands domböcker
 1634—1643 (1934; Skr. utg. av Jämtlands läns fornskriftsällskap, IV).
 Kyrkohistorisk Årsskrift 1933.
 Malmö Fornminnesförenings Årsbok 1934.
 Medlemsblad för Genealogiska Föreningen 1934, nr 1—2.
 Namn och Bygd 1934, h. 1—5, 1935 h. 1.
 Nord. Tidskr. för Bok- och Biblioteksväsen 1934, nr 1—4, 1935, nr 1.
 Nysvenska studier 1934, h. 1—5.
 Olsson, Bror, Brev från Lars Levi Læstadius i Sven Nilssons brevsam-
 ling (särtr. ur Årsbok för Västernorr. läns hembygdsförb. 1934).
 Pleijel, H., Svenska kyrkans hist., bd 5: 1680—1772 (1935).
 Rig 1933, h. 4, 1934, h. 1—4, 1935, h. 1.
 Oskar Rosmans Tabeller över Gotländska släkter. Utdrag utg. av H.
 Rosman (1935; kr. 10:— hos förf.).
 Rothschild, Lasarus v., Hovluft (1934).
 Samfundet S:t Eriks Årsbok 1934.
 Scandia 1934, h. 1—2.
 Skånes Hembygdsförbunds Årsbok 1933 o. 1934.
 Stockholms stads arkivnämnd och stadsarkiv, årsberättelse 1933 (1934).
 Svanström, R., o. Palmstierna, C. Fr., A short history of Sweden (1934).
 Willers, U., Runeberg och Wilhelm von Braun (särtr. ur Finsk Tidskr.
 1934).
 Åkerman, B., Bouppteckningar i Borgå stad 1740—1800 (1934).
 Historisk Tidskrift för Finland 1933, h. 4, 1934, h. 1—3.
 Genealogiska Samfundets i Finland Årsskrift XVI, 1932 (1934).
 Genös 1933, h. 4, 1934, h. 1—4.
 Personalhistorisk Tidskrift 1933, h. 3—4, 1934, h. 1—4.
 Norsk Slekthistorisk Tidsskrift, bd IV, 1934, h. 3—4.
 Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften (1934; forts.).
 Archives Héraldiques Suisses 1934, nr 1—4.
 De Nederlandsche Leeuw 1934.
 Zeitschrift für Niedersächsische Familienkunde 1934.

¹ Se även recensionsavd. s. 225—292 ovan. Ang. tidskrifts- och årsbokslitt. jfr ovan s. 221, not I.

Frågor.

1) I sin doktorsavhandling över fru Nordenflycht (1895) och i Samlaren 1897 offentliggjorde John Kruse många brev från författarinnan. Då Hilma Borelius år 1929 för Svenska Vitterhetssamfundet utgav fru Nordenflychts brev, kunde hon ej återfinna originalen till ett större antal av de brev, som Kruse publicerat, utan måste nöja sig med att återge de Kruseska texterna, som delvis återgävo original i antikvitetshandlares ägo. Efter 1929 ha åtskilliga av dessa original kommit i dagen, men förekomstplatsen för tolv av dem är ännu okänd, varför undertecknad, som fått i uppdrag att slutredigera Vitterhetssamfundets Nordenflychtsupplaga, på detta sätt vill efterlysa den. Jag anför ifrågavarande brev i tidsföljd med bifogande av adressatens namn:

- 1) $30/6$ 1746 till G. G. (?) Reuterholm,
- 2) $12/8$ 1748 till G. G. (?) Reuterholm,
- 3) $26/4$ 1748 till G. G. (?) Reuterholm,
- 4) $21/7$ 1748 till G. G. Reuterholm,
- 5) $28/4$ 1751 till C. G. Tessin,
- 6) $15/7$ 1751 till A. Reuterholm,
- 7) $13/8$ 1752 till A. Reuterholm,
- 8) $22/10$ 1752 till (E. C.?) Reuterholm.
- 9) $3/6$ 1754 till A. (?) Reuterholm,
- 10) $25/4$ 1755 till G. G. Reuterholm.
- 11) $23/12$ 1759 till J. J. Vult von Steyerl.
- 12) odaterat till E. C. Reuterholm.

Dessutom efterlyses originalet och adressaten till ett Nordenflychtsbrev av $27/8$ 1762, som påträffats i avskrift bland docenten Borelius' efterlämnade papper, men ej publicerats.

För alla upplysningar om ifrågavarande brev, som benäget lämnas mig, stannar jag i den största förbindelse.

Lund den 25 jan. 1935

Theodor Hjelmqvist,
professor, Lund.

2) Den 4 januari 1833 avled i Gävle Rektorn vid därvarande lärodomsskola mag. Gustaf Winberg i en ålder av 56 år. Winberg, som var ogift, efterlämnade följande syskon: grosshandlaren Ulric Winberg i Karlshamn, kryddvaruhandlaren C. J. Winberg i Stockholm, professorsänkan Maria Lovisa Höijer, född Winberg, i Uppsala samt majorskan C. E. Gers (Gerfs?), född Winberg, i Stockholm. Gustaf Winberg stod i trägen brevväxling med justitierådet, landshövdingen greve Gustaf Wathier Hamilton (1783—1835), i vilkens efterlämnade brevsamling förvaras 178 brev från nämnde Winberg. I avsikt att söka uppspära G. W. Hamiltons brev till Gustaf Winberg, frågas härmed, om någon kan lämna upplysning rörande någon av Winbergs ovannämnda syskon och deras nu levande efterkommande. Svar sändes benäget till

A. Hamilton,
generaldirektör.
Floragatan 2, Stockholm.

Notiser.

Personhistoriska Samfundets årsmöte ägde rum i Gyldene Frenens festvåning lördagen den 28 april 1934 kl. 8 e. m. På revisorernas förslag beviljades styrelsen full och tacksam ansvarsfrihet för 1933 års förvaltning. Till medlemmar av styrelsen omvaldes arkivrådet Joh. Ax. Almquist, överstekammarjunkaren greve Adam Lewenhaupt, direktören Govert Indebetou, professor Sven Tunberg och redaktionssekreteraren i Nordisk Familjeboks redaktion Bengt Hildebrand. Till medlemmar av redaktionsutskottet omvaldes arkivrådet Almquist, stadsarkivarien professor Bertil Boëthius, överintendenten frih. Rudolf Cederström, postkontrollören Gustaf Elgenstierna och sekreteraren Bengt Hildebrand. Till revisorer omvaldes bankdirektören A. Dandenell och kamrer C. Schram med fil. dr Sune Ambrosiani som suppleant. — Vid därpå hållet styrelsesammanträde konstituerade sig styrelsen med arkivrådet Almquist som ordf., direktören Indebetou som skattemästare och sekreteraren Hildebrand som samfundets sekreterare och redaktör för Personhistorisk Tidskrift.

E. o. hovrättsnotarien, jur. och fil. kand. Gerhard Hafström höll föredrag om »Gustav Vasas öden före Dalaäventyren», varefter intogs gemensam supé.

Utdrag ur revisionsberättelsen för år 1933:

Debet.

<i>Behållning</i> från år 1932	kr. 3,188: 60
<i>Inkomster</i> år 1933:	
339 årsavgifter	kr. 3,559: 50
Tidskriftsförsäljning m. m.	» 200: 80
Räntor å bankräkning	» 86: 11
Statsanslag	» 850: —
Gåva från Kungl. Patriotiska Sällskapet	» 500: —
Andra inkomster	» 62: 29
	<u>» 5,258: 70</u>
	Summa kr. 8,447: 30

Kredit.

<i>Utgifter</i> år 1933:	
Trycknings- och illustrationskostnader	kr. 3,852: 53
Uppbörds- och distributionskostnader	» 323: 87
Arvoden	» 1,194: 90
	<u>kr. 5,371: 30</u>
<i>Behållning</i> till år 1934	» 3,076: —
	Summa kr. 8,447: 30

PERSONREGISTER.¹

(Jfr särskilt personregister till Blåpannastudien ovan s. 169—179; i registret nedan upptagas ej heller de personer, som nämnas i rec. s. 256—260 av Lagerholms arbete.)

- Ahling, Catharina, g. 1) m. Johannes Waldenius, 2) m. Peter Jonsson Quaster, 254.
— Jonas, komminister, 254.
Ahllöf, Lars, rådman, 289.
— Olof, assessor, 289.
Ahlstrand, August, bibliotekarie, 222 f.
Albrekt av Mecklenburg, konung av Sverige, 193.
Allerts, Brita, f. Höök, borgmästaränka, 263.
Almquist, Abraham, kontraktspäst, 228.
Amberg, Hedvig Beata, g. 2) m. Jonas Forsslund, 212.
Aminoff, ätt, 275.
Anders Hermansson, se Bock.
— Månsson, fogde i Bobergshd, 195.
Andersson, Johan, biskop i Växjö, 266.
Angsten, Magdalena, g. m. Johannes Sandberg, 253.
— Pehr Pehrsson, bonde, 253.
Anna, svensk prinsessa, 198.
Ansgar, missionär, 283.
Arbin, B. A. F. von, kabinettskammarh., 251.
Arfwedson, Carl, grosshandlare, 288.
Arnoldson-Fischhof, Sigrid, operasångerska, 251.
Artedi, Peter, zoolog, 290.
Arvid Gustafsson, se Stenbock.
Asp, P. O. von, diplomat, 285.
Aspegrén, släkt, 275.
— Henrica, mamsell, 275.
— Johan, lantmätare, 275.
— Jonas Vilhelm, lantbrukare, 275.
Axel Clausen, se Rosenkrantz.
Axel Johansson, se Natt och Dag.
Axel Petersen, se Brahe.
Backmark, släkter, 253 f.
— Anna Elisabeth, g. m. Andreas Dahlbom, 253.
— Johannes, kollega, 253.
— Johannes, apologist, 253.
— Olof, kyrkoh., 254.
— Pehr, kyrkoh., 253.
Baden, Otte Andersen, dansk adelsman, 268.
Banér, ätt, 187.
— Gustaf Axelsson, riksråd, 186 ff., 193.
— Sten Axelsson, riksråd, 184—200.
Barnekow, Kjell Christoffer, överste, 269.
Beata Nilsson, se Grip.
Becker, C. J. von, lagman, 284.
Beck-Friis, ätt, 283.
— Corfitz, greve, kammarh., 283.
— Lave, frih., generaladjutant, 283.
Bellman, C. M., skald, 243.
Benzelius, Eric, d. y., ärkebiskop, 239.
Benzelstierna, Gustaf, bibliotekarie, 239.
Berch, Carl Reinhold, kansli-
råd, numismatiker, 285.
Berg, Johanna Brita, g. 1) m. Olof Burman, 2) m. Olof Backman, 254.
Bergh, Margeta, g. m. Petrus Unger, 253 f.
Berg von Linde, Henrik Walter, major, 270.
Bergensträhle, Carl Theodor, auditör, 213.
Bergman, Hjalmar, förf., 283.
Bergqvist, släkt, 253.
— Catharina, g. m. Markus Sjöling, 253.
— Gulich, apologist, kyrkoh., 253 f.
Bering, dansk ätt, 292.
— Vitus, dansk historiker, 292.
von Berns, dansk ätt, 292.
Beronius, släkt, 254.
— Olof, kollega, 254.
Berzelius, J. J., frih., kemist, 243, 275.
Beskow, Bernhard von, frih., överstekammarjunkare, förf., 243, 278.
Bielke, ätt, 187.
— Claes, frih., riksråd, 186, 188, 193.
— Hogenskild, frih., riksråd, 186 f., 193—200.
— Märta, g. m. Gabriel Gustafsson Oxenstierna, 200.
— Karin Nilsson, g. m. Erik Carlsson Gyllenstierna, 194 f.
— Thure, riksråd, överstekattmäst., 197, 200.
Birger Mauritzson, se Grip.
Björck, Oscar, målare, 283.

¹) Utarbetat av E. J.

- Björkman, släkt, 273.
 Björn, Anders, myntinspektör, 224.
 Blome, dansk ätt, 292.
Blåpanna, Esbjörn: om de i studien ang. honom och hans arvingar nämnda personerna se särskilt personregister ovan s. 169—179.
 Bo Jonsson, se Grip.
 Boberg, Lisa, g. m. Pehr Backmark, 253.
 Bock, Anders Hermansson, skeppare, 276.
 Bonde, Carl Carlsson, frih., överstekammarjunkare, 245 f.
 — Carl Jedvard, frih., överstekammarherre, 245.
 — Ingel (Ingerd), g. m. Axel Johansson Natt och Dag, 190.
 — Jöns Tordsson, riksråd, amiral, 190.
 — Karl Knutsson, se Karl.
 — Knut, frih., förf., 246.
 — Magnus, frih., fil. kand., 246.
 Brahe, ätt, 187.
 — Axel Petersen, dansk adelsman, 267.
 — Ebba, g. m. Jakob De la Gardie, 270.
 — Lauge, danskt riksråd, 269.
 — Per, d. ä., greve, riksdrotts, 186 f.
 Brandt, Enevold, greve, dansk hovman, 292.
 Brask, Hans, biskop av Linköping, 288.
 Braun-Johan, Gerard, justitieborgmäst., 281.
 Bremer, sekreterare, 204.
 — Fredrika, förf:a, 248.
 Bremmer, Jacob, handl., 206.
 Brenner, Elias, heraldiker, numismatiker, konstnär, 237.
 Brigida, helgon, 265.
 Brita Erikdotter, se Ulfsparre.
 — Håkansdotter, se Hand.
 Broman, släkt, 252.
 — Olaus, rektor, kyrkoh., 252.
 Brongniart, Alexandre, fransk geolog, 275.
 Browallius, Johan, biskop i Åbo, 289.
 Bruce, Jacob, bryggare, 264.
 — Olof, bryggare, 264.
 — Vilhelm, bryggare, 264.
 Brun, Matz, 197, 200.
 Burman, Olof, tullnär, 254.
 (Båät), Jöns Ulfsson Snakenborg, ståth., 194.
 Bärting, Olof Mårtensson, assessor, 234.
 Carlander, Christopher, med. dr, 262.
 Catharina Jagellonica, drottning av Sverige, 188 f.
 Cavallius, Carl Fredrik, prost, 265.
 Cederholm, finländsk ätt, 291.
 Cederström, Gustaf, frih., målare, 280.
 Claes Brorsson, se Rålamb.
 — Åkesson, se Tott.
 Creutz, Gustaf Philip, greve, statsman, skald, 282.
 Cromwell, Oliver, eng. protektor, 231.
 Cronhielm, Gustaf, greve, riksråd, 281.
 Crusius, Benedictus Olai, jur. prof., 233.
 Dahlbom, släkt, 253.
 — Andreas, apologist, 253.
 — Lars, komminister, 254.
 Dahlgren, Amalia, barnmorska, 261.
 — Erik Wilhelm, riksbibliotekarie, 221—225.
 — Fredrik August, kansli-råd, förf., 222.
 — Lotten, förf:a, 247 f.
 Dahlman, P. R., direktör, 219.
 Dalberg, Nils, bergsråd, läkare, 262.
 De Geer, ätt, 223 f., 287.
 — Charles, frih., kammarherre, 288.
 — Laurens, brukspatron, 287.
 — Louis, frih., kammarh., 223.
 — Louis, köpman, bruks-ägare, 224, 287.
 — Matthias, bruksförvaltare, 287.
 De la Brache, Helga, 275.
 De la Gardie, Brita, g. m. 1) Jesper Mattsson Cruus, 2) Gabriel Gustafsson Oxenstierna, 289.
 — Magnus Gabriel, greve, rikskansler, 235, 237.
 De la Rose, Leonard, 207.
 Desideria, drottning av Sverige o. Norge, 251.
 Deüigt, Peter, skeppare, 276.
 Djurklou, N. G., frih., kammarh., 278.
 Dragman, And., remsnidare, 254.
 Drake, Anders, bryggare, 264.
 — Märta Arvidsdotter, g. m. Knut Håkansson Hand, 198.
 Drysander, Erik Jonsson, kyrkoh. i Ekebyborna, 195.
 Dubb, släkt, 263.
 — Paul, fil. dr, lektor, 263.
 — Per, med. dr, 262 f.
 Due, Fredrik, svensk-norsk diplomat, 247.
 Durie, John, skotsk kyrko-man, 287.
 Dybeck, Richard, fornforskare, 278.
 Ebbe Jönsson, befallningsman i Torna m. fl. härad, 208.
 Eckermann, von, ätt, 279.
 Edelfelt, finländsk ätt, 291.
 Edenheim, finländsk ätt, 291.
 Ehrenfalck, ätt, 284.
 — Carl (Falck), regementskvartermäst., 284.
 Ehrensvärd, Carl August, greve, gen.-amiral, förf., konstnär, 240 f.
 Ek, art.-löjtn., 254.
 — Anna Maria, g. m. Eric Gestrin, 254.
 Ekstrand, Åke Gerhard, överingenjör, 290.
 Electrín, Petrus, stadskomminister, 208.
 Elg, släkt, 253.
 — Jonas, apologist, 253.
 Elisabeth Birgersdotter, se Grip.
 Enberg, L. M., lektor, 212.
 Engelbrekt Engelbrektsson, väpn., rikshövitsman, 274, 285.
 Engelholm, Oluff Nielsen, borgare i Malmö, 206.

- Engeström, Jacob von, kansliråd, 289.
- Erik den helige, konung av Sverige, 246.
- XIV, konung av Sverige, 231.
- Gabrielsson, se Oxenstierna.
- Gustafsson, se Stenbock.
- Jonsson, se Drylander.
- Jönsson, se Lillie.
- Karlsson, se Gyllenstierna.
- Larsson, se Sparre.
- Mattsson, se Körning.
- Månsson, se Ulfsparre.
- Essen, von, ätter, 276.
- Fredrik von, frih., riksmarskalk, 247.
- Fr. U. von, frih., generalmajor, 276.
- H. H. von, greve, riksståth., 276.
- Siri von, g. 2) m. Aug. Strindberg, 244.
- Ulla von, f. Cronstedt, friherrinna, 283.
- Estlander, Jakob, kyrkoh., 290.
- Eugenie, kejsarinna av Frankrike, 245.
- Even Hansson (Evenius Johannis), kyrkoh., 208.
- Falkman, Jacob, stadskontrollör, 206 f.
- L. B., överdirektör, 218.
- Fallén, Carl Fredr., prof., 283.
- Feilitzen, von, ätt, 279.
- Feldt, Gustaf Fredrik, konstnär, 270.
- Finkenbergh, finländsk ätt, 291.
- Fleming, Claes, frih., riksamiral, riksmarsk, 186 f.
- —, frih., överståth., 260.
- Elin, g. m. Claes Bielke, 189.
- Follin, Carl, major, 268.
- Forselles, af, finländsk ätt, 291.
- Forsslund, Carl Edvard, 213.
- Emma Wilhelmina Adelaide, g. m. C. H. Rydberg, 213.
- Hedvig, Amalia, 213.
- Jonas, prof.; porträttmålare, 212.
- Leontine Charlotte
- Alphonsine, g. m. C. T. Bergensträhle, 213.
- Forsslund, Napoleon Wilh. Eugène, bokhållare, 213.
- Nils Wilh., förste expeditionsekr., 212.
- Foss, Christian, med. dr, 270.
- Francke, Zacharias, handl., 206.
- Franzén, F. M., skald, biskop, 243.
- Fredenberg, J. P., notarie, 211.
- Frodlin, släkt, 252 f.
- Petrus, rektor, 252.
- Funck, Alexander, frih., bergmästare, 288.
- Gabriel Christersson, se Oxenstierna.
- Gathenhielm, Ingela, 276.
- Lars, kommandör, 276.
- Gedda, Gude Axel, kapten, 266.
- Geijer, Erik Gustaf, historiker, skald, 222, 248, 286, 289.
- Gera, Bengta, g. m. Erik Gabrielsson Oxenstierna, 194.
- Jöran Holgersson, frih., riksråd, 190, 194—197, 199.
- Gertsen, Michel, bryggare, 264.
- Gestrin, släkt, 254.
- Beata, g. m. Petrus Sund, 254.
- Eric, kollega, 254.
- Margareta, g. m. Laurentius Schalin, 253.
- Olof, komminister, 253 f.
- Gevalin, Jonas Nilsson, rådmann, 252.
- Gibson, släkt, 264.
- Gjörwell, C. Chr., bibliotekarie, publicist, 239.
- Glöerfeldt, Isac, vinhandl., 208.
- Gode, släkt, 230.
- Sven, skattebonde, 230.
- Godenhielm, ätt, 229 f.
- Godhe, Hans Larsson, major, 229 f.
- Lars Eriksson, korpral, 230.
- Grabow, Mathilda, se Taube.
- Grandjean, dansk släkt, 291.
- P. B., dansk heraldiker, arkivarie, 291.
- Greppi, italiensk greve, 245.
- Grill, Claes, kommerseråd, 290.
- Jean Abraham, direktör, 288.
- Grip, Beata Nilsdotter, g. m. Holger Carlsson Gera, 194.
- Birger Mauritzson, frih., 197.
- Bo Jonsson, vpn, drots, 193.
- Elisabeth Birgersdotter, g. m. Anders Keith, 195.
- Klara Birgersdotter, g. m. Jöns Tordsson Bonde, 190.
- Margareta Birgersdotter, g. m. 1) Erik Månsson Natt och Dag, 2) Sten Axelsson Banér, 189 f., 192 ff., 196, 198 ff.
- Moritz Birgersson, frih., riksråd, 192, 196, 198, 200.
- Gripenberg, finländsk ätt, 291.
- Gropman, Anders, borgmäst., 252.
- Brita, g. m. Jonas Strandberg, 253.
- Grotte, Erik, löjtn., 235.
- Guldberg, Ove Hoegh, dansk statsman, 262.
- Gustav II Adolf, konung av Sverige, 201 f., 231 ff., 263, 287.
- Gustaf IV Adolf, konung av Sverige, 251.
- Gustaf V, konung av Sverige, 251.
- Gustaf Adolf, kronprins av Sverige, 284.
- Gustaf Axelsson, se Banér.
- Gyldenkrone, dansk ätt, 292.
- Gyldenlöve, U. F., greve, dansk ståth. i Norge, 235.
- Gyldenstjerne, Mogens Henriks, ståth., 268 f.
- Gyllenberg, Gustaf Fredrik, greve, skald, 243.
- Gyllenhaal, Aurore, fröken, 247.
- Jacqueline, fröken, 247.
- Gyllenstierna, ätt, 187.
- Axel (Nilsson), 197.
- Ebba, se Hochschild.
- Erik Karlsson, riksråd, 186 f., 194.
- Nils Göransson, frih., riksdrots, 186 f., 197.

- Gylta, Anna, g. m. Nils Nilsson (Natt och Dag), 200.
- Christina, g. m. Johan Gabriellson Oxenstierna, 198.
- Märta, g. m. Jöran Holgersson Gera, 194 ff., 200.
- Gøye, Eskil, dansk adelsman, 269.
- Göransson, C. F., bruksägare, 287.
- Härdorph, Johan, fornforskare, 236 f.
- Haines, Jackson, skridskoåkare, 251.
- Hallenberg, Jonas, riksantikvarie, 289.
- Hamberg, Axel, prof., 290.
- Hamilton, Henning, greve, statsråd, univ.-kansler, 278.
- Hammarsten, Olof, prof., 290.
- Hand, ätt, 198.
- Brita Håkansdotter, g. m. Jöns Bosson Oxehufvud, 198.
- Knut Håkansson, fältöverste, 198.
- Kristina Knutsdotter, g. m. Erik Mattsson Körning, 198.
- Hanning, släkt, 252.
- Engelbrecht, komminister, 254.
- Olaus, rektor, 252.
- Hans Eriksson, se Ulfsparre.
- Hartmansdorff, Jakob August von, statssekr., president, 266.
- Hazelius, Artur, fil. dr, museiman, 288.
- Hedenberg, släkt, 253.
- Eric, konrektor, 253.
- Hedenborg, Johan, läkare, fornforskare, 282.
- Hedengrahn, Petrus, kyrkoh., 208.
- Hedenstedt, Catharina Charlotta, g. m. Nils Wilh. Forsslund, 213.
- Hedin, S. A., politiker, 218.
- Heideken, von, ätt, 279.
- Heland, Ulrika Magdalena von, g. m. F. A. Dahlgren, 248.
- Helena av Skövde, helgon, 283.
- Henrik Karlsson, ärkebiskop av Uppsala, 264.
- Heurlin, Christoffer Isak, biskop i Växjö, statsråd, 266.
- Hielmcrone, dansk ätt, 292.
- Hielmskiöld, dansk ätt, 292.
- Hielmstierne, Henrik, dansk lärd, 262.
- Hildebrand, ätt, 246.
- Bror Emil, riksantikvarie, 213, 227, 277 f., 292.
- Hans, riksantikvarie, 277 f.
- Hising, släkt, 264.
- Hisinger, Wilhelm, brukspatron, 288.
- (Hjortö- el. Ulfsparresläkten), Ivar Kristiernsson, ståth., 199.
- Hochschild, Ebba, född Gyllenstierna, friherrinna, 268.
- Gustava, g. m. Gabriel Poppius, 243.
- Hogenskild, Anna, g. m. 1) Jakob Krumme, 2) Nils Pedersson Bielke, 194 f., 197, 200.
- Humble, Pål, gruvinspektör, 287.
- Hülphers, Abraham Abrahamsson, förf., dir., 283.
- Hyltén-Cavallius, Gunnar Olof, fil. dr, förf., diplomat, 265.
- Håkansson, Olof, talman, 275.
- Høeg, Just, dansk adelsman, 269.
- Hörberg, Johan, boktryckare, 288.
- Pehr, konstnär, 239.
- Höök (af Partilled), ätt, 263.
- Isberg, A. U., stadsarkivarie, 219.
- Isæus, släkt, 254.
- Petrus, kollega, 254.
- Ivar Ivarsson Örn, se Liljeörn.
- Ivar Kristiernsson, se Hjortö- el. Ulfsparresläkten.
- Jacobæus, Johannes, 207.
- Jagow, Christoffer, 204.
- Jens Gerekesen, se Lodehat.
- Jep Thordsen, dansk adelsman, 268.
- Johan III, konung av Sverige, 186, 188, 189 f., 198, 231.
- hertig, 193.
- Gabriellson, se Oxenstierna.
- Johannes Matthiæ, biskop i Strängnäs, 287.
- Jon, kyrkoh. i Ekebyborna, 195.
- Jonghe, J. M. de, målare, 233.
- Josefina, drottning av Sverige o. Norge, 251.
- Järta, Hans, landshövding, 213, 243, 278.
- Jöns Bosson, se Oxehufvud.
- Tordsson, se Bonde.
- Ulfsson Snakenborg, se Båått.
- Jöran Holgersson, se Gera.
- Kardt, Malin, g. m. Ture Jakobsson Rosengren, 196.
- Karen Iversdatter, se Krabbe.
- Karin Nilsdotter, se Bielke.
- Karl Knutsson (Bonde), konung av Sverige o. Norge, 246, 261, 283.
- IX, konung av Sverige, 185, 188, 190, 199, 231.
- X Gustaf, konung av Sverige, 231.
- XI, konung av Sverige, 231, 273.
- XII, konung av Sverige, 281.
- XIII, konung av Sverige och Norge, 251.
- XIV Johan, konung av Sverige och Norge, 242.
- XV, konung av Sverige och Norge, 247, 250 f.
- I, konung av England, 231.
- August, kronprins, 229.
- Ulfsson, se Sparre.
- Kehler, Daniel Fredrik, apotekare, 209.
- Keith, Anders, frih., hovråd, 195.
- Kellgren, Johan Henrik, skald, 265.
- Jonas, prost, 265.
- Keßler, Elias, murmäst., 288.
- Kexel, Olof, sekr., förf., 243.
- Keyser, Emanuel, boktryckare, 276.

- Keyser, Pieter de, bildhuggare, 233.
 Klara Birgersdotter, se Grip.
 Kloot, Barbara, g. m. Wilhelm Lind, 235.
 — Catharina, g. m. Erik Grotte, 235.
 — Claudius, borgmäst., 233—236.
 Knappe, Beata, g. m. Martin Williamsson, 264.
 Knopff, Daniel, kyrkoh., 207 f.
 Knox, Wilhelm, bryggare, 264.
 Knut Håkansson, se Hand.
 Koch, Frances von, f. Lewin, 248.
 Kok, Lasse, 191.
 Koldewij, Petter, handl., 206.
 Krabbe, Erik, 185, 189.
 — Karen Iversdatter, g. m. Just Høeg, 269.
 Krafft, P., d. y., målare, 262.
 Kristina Knutsdotter, se Hand.
 Krusebjörn, Peter, resident, 203.
 Kugelberg, J. H., lagman, 265.
 Körning, Erik Mattsson, sek., 195—198.
 Lagerbring, Sven, prof., historiker, 262.
 Lagergren, Johan Edvard, pastor, 266.
 — Jonas Johan, prost, 266.
 Langebek, J., dansk historiker, 262.
 Lars Eriksson, se Godhe.
 — Siggesson, se Sparre.
 Larsson, Nils, i Tullus, talman, 283.
 Lasse Olofsson, se Laurin.
 Laurel, Johan, landskamrer, assessor, 209.
 Laurentius Paulinus Gothus, ärkebiskop i Uppsala, 287.
 (Laurin), Lasse Olofsson, fogde i Hammarkinds hd, 194.
 Laxmand, Steen Steensen, dansk adelsman, 268.
 Leiditz, släkt, 264.
 Leijoncrantz, Gerhard (von Lengerchen), bryggare, 263.
 Leijonhufvud, Märta Eriksson, g. m. Svante Stensson Sture, 190.
 Leijonsköld-Oxenstierna, M. G., se Oxenstierna.
 Lengerchen, G. von, se Leijoncrantz.
 Leopold, C. G. af, skald, 243, 289.
 Leufgrén, P., lärare, 211.
 Lewenhaupt, Charlotte, fröken, 247.
 Levertin, Oscar, förf., 274, 290.
 Lewin, släkt, 248.
 Lidbeck, Eric Gustaf, prof., 209.
 Lidén, Johan Henric, prof., 238—240, 262.
 Lidner, Bengt, skald, 264.
 — Jöns, bryggare, 264.
 Liljegren, J. G., riksantikvarie o. riksarkivarie, 213, 272, 278, 285.
 (Liljeörn), Ivar Ivarsson Örn, hövitsman, 200.
 Lillie, Erik Jönsson, ståth., 194.
 Lilliecrona, G. J., major, 269.
 Lind, Jenny, sångerska, 248.
 — Wilhelm, borgmäst., 234 f.
 Linde, Margaretha von, f. Nordsten, majorska, 270.
 Lindfors, Anders Otto, prof., 241, 266.
 Lindström, Anders, bryggare, 264.
 — N. J. O. H., biskop i Växjö, 266.
 Lindzay, Jacob, bryggare, 264.
 Littmansson, Leo, 244 f.
 Ling, Per Henrik, gymnast, förf., 241.
 Linné, Carl von, botanist, 289 f.
 Ljunggren, Gustaf, prof., 278.
 Loccenius, Johan, prof., 233.
 Lodehat, dansk ätt, 292.
 (—) Jens Gerekesen, ärkebiskop av Uppsala, 292.
 (—) Peder Jensen, biskop av Växjö, sedan av Roskilde, 292.
 Lovisa, drottning av Sverige o. Norge, 251.
 Lucidor, Lasse Johansson, skald, 289.
 Lumbye, H. C., musikdir., 251.
 Luther, Martin, 292.
 Lybecker, Georg, frih., genlöjtn., 281.
 Magnus Eriksson, konung av Sverige, Norge o. Skåne, 267.
 Mandelgren, N. M., fornforskare, 278.
 Margareta, kronprinsessa av Sverige, 284.
 — Birgersdotter, se Grip.
 Marselis, dansk släkt, 292.
 Masreliez, Louis, arkitekt, 240 f.
 Massow, Isak, 202.
 Mogens Clausen, se Rosenkrantz.
 — Henriksen, se Gyldenstierna.
 Mohrbeck, Johan, handl., 209.
 Monthell, Jacob, borgmäst., 208.
 Morath, Alexander, överste, 204.
 Moritz Birgersson, se Grip.
 Märta Arvidsdotter, se Drake.
 — Eriksson, se Leijonhufvud.
 — Jönsdotter, se Oxehufvud.
 Möller, Anders, ryttmäst., 204.
 — Anna, g. m. Martin Münsterberg, 204.
 — Arendt, landshövding, 203 f.
 — Barbro, g. m. Alexander Pereswetoff-Morath, 204.
 — Carl, generaldir., 280.
 — Catharina, g. m. Johannes Backmark, 253.
 — Henrik, 204.
 — Johan, diplomatisk agent i Moskva, 201—204.
 — Johan, kaptän, 204.
 Mörner, Birger, greve, förf., 280.
 (Natt och Dag), Axel Johansson, häradsh., 190.
 (—), Nils Nilsson, hovmäst., 192, 195, 200.
 (—), Per Nilsson, kansliråd, 195.
 Niebuhr, Carsten, tysk-dansk upptäcktsresande, 262.

- Nils Göransson, se Gyllenstierna.
- Hermansson, biskop av Linköping, 261.
- Nilsson, se Natt och Dag.
- Ragvaldsson, ärkebiskop av Uppsala, 264.
- Nilsson, Christina, sångerska, 251.
- F. O., baptist, 287.
- Sven, prof., 278, 283, 292.
- Noræus, I., se Norfelt.
- Nordenflycht, Hedvig Charlotta, skaldinna, 289.
- Nordenskiöld, ätter, 224.
- A. E., frih., prof., 222.
- Nordström, J. J., riksarkivarie, 213.
- Norfelt, Israel (Noræus), bryggare, 263.
- Nygren, C. E., major, 219.
- Oelreich, Fredrik von, kapten, 247.
- Olaus Magnus, ärkebiskop av Uppsala, 288.
- Olof Skötkonung, 289.
- Oscar II, konung av Sverige, 233, 247, 250 f.
- Otte Andersen, se Baden.
- Otterbeck, släkt, 264.
- Oxehufvud, Jöns Bosson, slottsfogde, 198.
- Märta Jönsdotter, g. m. Peder Ribbing, 198.
- Oxenstierna, Axel Gustafsson, greve, rikskansler, 201, 231, 234, 287.
- Erik Gabriellsson, frih., ståth., 191, 194, 198.
- Gabriel Christersson, frih., riksmarskalk, 186 f.
- Gabriel Gustafsson, frih., riksdrots, 289.
- Johan Gabriellsson, frih., riksråd, 198.
- M. G. Leijonsköld, frih., tullinspektör, 251.
- Palander, Louis, amiral, 251.
- Palme, släkt, 228.
- Palmqvist, G., baptist, 287.
- P., baptist, 287.
- Paracelsus, läkare, mystiker, 289.
- Peder Jensen, se Lodehat.
- Peringskiöld, Johan, fornforskare, 267.
- Per Nilsson, se Natt och Dag.
- Staffansson, fogde över Kinda o. Ydre hdr, 193.
- Personne, N. E., skådespelare, 218.
- Peter Anderson, rådman, 206.
- Piper, Fredrik Magnus, överintendent, 271.
- Gustaf Abraham, generalmajor, 270.
- Planck, Henric Törner, handl., 209.
- Polhem, Chr., kommerseråd, 285.
- Poppius, Gabriel, statsråd, 241 ff.
- Posse, Anna, g. m. Erik Soop, 232 f.
- Ida, fröken, 246.
- Quaster, Peter Jonsson, handl., 254.
- Ragnvald, jarl, 265.
- Rasmus (Ohlsen) Oluffsen, guldsmed, 206.
- Rettig, von, ätt, 279.
- Retzius, Gustaf, prof., 223.
- Reuter Dahl, Henrik, ärkebiskop, 227, 278.
- Ribbing, Peder, ståth., 198.
- Risberg, släkt, 264.
- Rogstadia, Helena, g. m. löjtn. Ek, 254.
- Rogstadius, Peter Månsson, borg., 253.
- Romstedt, Peter, kapten, 253.
- Rosenberg, Edward, målare, 280.
- Rosencrantz, Holger, kammarh., 283.
- Maria, g. m. Jacob Bruce, 264.
- Rosengren, Ture Jakobsson, ståth., 196.
- Rosenkampff, finländsk ätt, 291.
- Rosenkrantz, Axel Clausen, dansk adelsman, 268.
- Mogens Clausen, dansk adelsman, 268.
- Rosenstein, Carl von, ärkebiskop i Uppsala, 266.
- Rudbeckius, Johannes, biskop i Västerås, 233, 287.
- Rydberg, Carl Henrik, publicist, 213.
- Rydberg, Gustaf, målare, 280.
- Viktor, förf., 280.
- Ryning, Axel, hertig Karls kammarjunk. o. råd, 196.
- Rålamb, Claes Brorsson, frih., riksråd, 233.
- Råäf, L. Fr., kammarjunk., 278, 283.
- Rönqvist, Axel, fänrik, 252.
- Sahlén, C., fil. dr, bruksdisponent, 217.
- Sandberg, släkt, 253.
- Johannes, apologist, 253.
- Sandels, Samuel, bergsråd, 288.
- Saxon, J. L., red., 218 f., 283.
- Schalín, släkt, 253.
- Laurentius, apologist, 253.
- Scharnweber, Friedrich Wilhelm, apotekare, 209.
- Schram, släkt, 273.
- Claes E., kamrerare, 273.
- Schwan, Hans Niclas, statsråd, 242.
- Schwartz, Josua, prof., generalsuperint. i Slesvig-Holstein, 206.
- Schwensen, dansk släkt, 291.
- Segerstråle, ätt, 279.
- Segerwald, Anders, rådman, postinspektör, 209.
- Sellergren, Petter Lorentz, präst, 266.
- Seys, Jacobus, 212.
- Sigfridsson, Markus, bokbindare, 281.
- Sjöling, Markus, kollega, 253.
- Skogman, ätt, 281.
- Skytte, Johan, frih., riksråd, 201, 287.
- Smidt, Barbara, g. m. Claudius Klöot, 234 f.
- Snakenborg, Jöns Ulfsson, se Bååt.
- Snoilsky, C., greve, skald, 280.
- Sofia Magdalena, drottning av Sverige, 242.
- Sohlman, August, fil. dr, publicist, 216.
- Some, Sven Månsson, frälseman, 191 f., 195 ff.
- Sommar, Ebbe Johan, krigsfiskal, 209.
- Soop, Erik, överste, 232 f.
- Sparre, Erik Larsson, rikskansler, 188, 194.

- (sparre), Karl Ulfsson, ridd., marsk., 246.
 Sparre, Lars Siggeßon, riksmarsk, 194.
 Staberg, Brita, g. 1) m. Olof Beronius, 2) m. Olof Backman, 254.
 Steen Steensen, se Laxmand, 268.
 Steenstrup, Johannes, dansk prof., 292.
 Sten Axelsson, se Banér.
 Stenbock, ätt, 187.
 — Arvid Gustafsson, frih., hovråd, 199.
 — C. M., greve, stiftsbibliotekarie, 261.
 — Erik Gustafsson, frih., riksråd, 186 ff.
 Sticht, von, finländsk ätt, 291.
 Stierneld, A. L., frih., överkammarh., 225.
 Stiernhöök, Johan, prof., 233 f.
 Stobæus, Andreas, prof., 208.
 — Kilian, prof., 278.
 Stopia, Catharina g. m. 1) Johan Möller, 2) Christoffer Jagow, 201—204.
 Strandberg, Anna Cecilia, g. m. Johannes Waldenius, 253.
 — Jonas, rådmän, 253.
 Strindberg, Aug., förf., 243 ff.
 Ström, Christina, g. m. Nils Wallenius, 253.
 Ström, Israel Ludv. af, hovjägmäst., 251.
 Sture, Anna, g. m. Hogenskild Bielke, 193.
 — Svante Stenßon, greve, riksmarsk, 190.
 Stylin, O., arkitekt, 219.
 Suhm, P. F., dansk historiker, 262.
 Sund, släkt, 254.
 — Petrus, kyrkoh., 254.
 Sundia, Catharina, 253.
 Sundius, Anders, kollega, 253.
 — Zacharias, borgmäst., 206 f.
 Sundström, Magdalena, g. 1) m. And. Dragman, 2) m. Eric Wahlbäck, 254.
 Swedenborg, Emanuel, naturforskare, 288.
 Sven Månsson, se Some.
- Svenonius, släkt, 237 f.
 — E., prof., biskop, 237.
 Söderblom, Nathan, ärkebiskop, 278.
 Tammelin, Filip, poet, 280.
 Taube, Mathilda, född Grabow, 251.
 Tegnér, Elof, univ.-bibliotekarie, 222 f.
 — Esaias, biskop, skald, 243, 265 f., 286, 289.
 Tenggren, Janne, poet, 266.
 Tessin, Carl Gustaf, greve, kanslipresident, 239.
 Thienen, von, dansk ätt, 292.
 Thomsen, Chr. J., dansk arkeolog, 272.
 Thomson, Thomas, eng. kemist, 275.
 Thott, Knut, ridd., 269.
 — Otto, greve, dansk boksamlare, 262.
 — Ove, dansk adelsman, 270.
 Tigerschiöld, ätt (flera medlemmar), 269.
 Tilas, Daniel, frih., landshövd., riksheraldiker, 276, 288.
 Tollsten, Carl Fredrik, rådmän, 207, 209.
 — Petter, rådmän, 269.
 Tornberg, C. J., prof., 278.
 Tott, ätt, 187, 266.
 — Claes Åkesson, riksråd, 186 f., 190.
 Troil, Uno von, ärkebiskop, 261, 290.
 Trolle, Fredrik, överstelöjtn., 269.
 Tunderia, Brigitta, g. 1) m. Jonas Elg, 2) m. Peter Månsson Rogstadius, 253 f.
 Tungelfelt, Nils, heraldiker, 281.
 Ture Jakobsson, se Rosengren.
 Ugglå, Carl Fredrik Hillebrandsson, kammarh., historieforskare, 278.
 Uhl, Frida, g. m. Aug. Strindberg, 244.
 Ulfsparré, Brita Eriksdotter, g. m. Peder Ribbing, 198.
 — Carl Svante, sjöman, 284.
- Ulfsparré, Erik Månsson, riddare, riksråd, stath., 198.
 — Hans Eriksson, riksråd, 198.
 Ulrika Eleonora d. y., drottning av Sverige, 224.
 Unger, släkt, 253.
 — Petrus, kaplan, 253.
 Urne, J., dansk adelsman, 269.
 Wahlbäck, släkt, 254.
 — Erik, kollega, 254.
 Wahlstedt, C., redaktör, 217.
 Wahr, Jonas, kyrkoh., 208.
 Waldenius, släkt, 254.
 — Johannes, kollega, 253 f.
 Valerius, Harald, prof., 262.
 Wallenius, Nils, kollega, 253.
 Wallin, Johan Olof, ärkebiskop i Uppsala, 243.
 Wallquist, Olof, biskop i Växjö, 266.
 Vegesack, von, ätt, 279.
 Vendelbo, dansk ätt, 292.
 Wennberg, Hilda, fröken, 251.
 Wiberg, A., baptist, 287.
 Viereck, dansk ätt, 292.
 Wieselgren, S., generaldirektör, 217.
 Wiffert, Axel Tönnesen, dansk adelsman, 269.
 Wikman, C. J., medaljgravör, 289.
 Williamsson, Martin, bryggare, 264.
 Wiltfang, släkt, 207.
 Wittrock, V. B., prof., 219.
 Voigt, Joh. Heinr., stadssekr., kanslist, 281.
 Wolfdauer, Johan, bryggare, 264.
 Worsaae, J. J. A., dansk arkeolog, 292.
 Wästgöte, Lasse, befallningsman på Nyköpings slott, 195.
 Zimmerman, Mauritz, bokbindare, 281.
 Ödmann, Samuel, prof., 238.
 Örn, Ivar Ivarsson, se Liljeörn.
 Östman, Nils, arkivarie, 248 f.

Av

Bengt Hildebrand,

Esbjörn Blåpanna och hans arvingar,

finnes en separatupplaga i 50 ex. till salu hos tidskriftens
redaktion (Box 236, Stockholm 1) till ett pris av kr. 6:—
(+ porto) pr exemplar.